

तैत्तिरीय

ब्राह्मणम्

Colophon

This document was typeset using Xe_{La}TeX, and uses the Siddhanta font extensively. It also uses several L^AT_EX macros designed by *H. L. Prasād*. Practically all the encoding was done with the help of Ajit Krishnan's mudgala IME (<http://www.aupasana.com/>).

Acknowledgements

The initial ITRANS encodings of some of these texts were obtained from <http://sanskritdocuments.org/> and <https://sa.wikisource.org/>. Thanks are also due to Ulrich Stiehl (<http://sanskritweb.de/>) for hosting a wonderful resource for Yajur Veda, and also generously sharing the original Kathaka texts edited by Subramania Sarma. See also <http://stotrasamhita.github.io/about/>

अनुक्रमणिका

अष्टकम् १	1
प्रथमः प्रश्नः	1
द्वितीयः प्रश्नः	29
तृतीयः प्रश्नः	47
चतुर्थः प्रश्नः	70
पञ्चमः प्रश्नः	94
षष्ठमः प्रश्नः	116
सप्तमः प्रश्नः	142
अष्टमः प्रश्नः	166
अष्टकम् २	180
प्रथमः प्रश्नः	180
द्वितीयः प्रश्नः	200
तृतीयः प्रश्नः	225
चतुर्थः प्रश्नः	245

पञ्चमः प्रश्नः	273
षष्ठमः प्रश्नः	291
सप्तमः प्रश्नः	328
अष्टमः प्रश्नः	353

अष्टकम् ३ 383

प्रथमः प्रश्नः	383
द्वितीयः प्रश्नः	408
तृतीयः प्रश्नः	439
चतुर्थः प्रश्नः	467
पञ्चमः प्रश्नः	473
षष्ठमः प्रश्नः	485
सप्तमः प्रश्नः	503
अष्टमः प्रश्नः	549
नवमः प्रश्नः	585

तैत्तिरीय आरण्यकम् 619

प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः	619
--	-----

द्वितीयः प्रश्नः	665
तृतीयः प्रश्नः	684
चतुर्थः प्रश्नः	703
पञ्चमः प्रश्नः	738
षष्ठः प्रश्नः	777
सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली	795
अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली	803
नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली	810
दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत्	816

कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् 867

प्रथमः प्रश्नः	867
द्वितीयः प्रश्नः	884
तृतीयः प्रश्नः	905

॥ अष्टकम् १ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

ब्रह्म सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। क्षत्रं सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। इषं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। ऊर्जं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। रुयिं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। पुष्टिं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। प्रजां सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। पशून्सन्धत्तं तान्मे जिन्वतम्। स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वा शुक्रपाः प्रणयन्तु॥१॥

सुवीराः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। शुक्रः शुक्रशोचिषा। स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वा मन्थिपाः प्रणयन्तु। सुप्रजाः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। मन्थी मन्थिशोचिषा। सञ्जग्मानौ दिव आपृथिव्यायुः। सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। प्राणं सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्। अपानं सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्॥२॥

व्यानं सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्। चक्षुः सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। श्रोत्रं सन्धत्तं

तन्मे जिन्वतम्। मनः सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। वाचं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्।
 आयुः स्थ आयुर्मे धत्तम्। आयुर्यज्ञाय धत्तम्। आयुर्यज्ञपतये धत्तम्। प्राणः स्थः
 प्राणं मे धत्तम्। प्राणं यज्ञाय धत्तम्॥३॥

प्राणं यज्ञपतये धत्तम्। चक्षुः स्थश्चक्षुर्मे धत्तम्। चक्षुर्यज्ञाय धत्तम्। चक्षुर्यज्ञपतये
 धत्तम्। श्रोत्रं स्थः श्रोत्रं मे धत्तम्। श्रोत्रं यज्ञाय धत्तम्। श्रोत्रं यज्ञपतये धत्तम्।
 तौ देवौ शुक्रामन्थिनौ। कल्पयन्तं दैवीर्विशः। कल्पयन्तं मानुषीः॥४॥

इषमूर्जमस्मासु धत्तम्। प्राणान्पशुषु। प्रजां मयि च यजमाने च। निरस्तुः
 शण्डः। निरस्तो मर्कः। अपनुत्तौ शण्डामर्कौ सहामुना। शुक्रस्य समिदसि। मन्थिनः
 समिदसि। स प्रथमः सङ्कृतिर्विश्वकर्मा। स प्रथमो मित्रो वरुणो अग्निः। स प्रथमो
 बृहस्पतिश्चिकित्वान्। तस्मा इन्द्राय सुतमा जुहोमि॥५॥

नयन्वपानं सन्धत्तं तं मे जिन्वतं प्राणं यज्ञाय धत्तं मानुषीरग्निर्द्वे च॥ (ब्रह्मं क्षत्रं तदिषमूर्जं रयिं पुष्टिं प्रजां तां
 पशून्तान्सन्धत्तं तत्प्राणमपानं व्यानं तं चक्षुः श्रोत्रं मनस्तद्वाचं ताम्। इषादिपञ्चके वाचं तां मे पशून्सन्धत्तं तान्मे प्राणादित्रितये

तं मेऽन्यत्र तन्मै॥ _____ [१]

कृत्तिंकास्वग्निमादधीत। एतद्वा अग्नेर्नक्षत्रम्। यत्कृत्तिंकाः। स्वायामैवैनं देवतायामाधाय। ब्रह्मवर्चसी भवति। मुखं वा एतन्नक्षत्राणाम्। यत्कृत्तिंकाः। यः कृत्तिंकास्वग्निमाधत्ते। मुख्य एव भवति। अथो खलु॥६॥

अग्निनक्षत्रमित्यपचायन्ति। गृहान् ह दाहुको भवति। प्रजापती रोहिण्यामग्निमसृजत। तं देवा रोहिण्यामादधत। ततो वै ते सर्वान्रोहानरोहन्। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्। यो रोहिण्यामग्निमाधत्ते। ऋध्नोत्येव। सर्वान्रोहान्रोहति। देवा वै भद्राः सन्तोऽग्निमाधिथ्सन्त॥७॥

तेषामनाहितोऽग्निरासीत्। अथैभ्यो वामं वस्वपाक्रामत्। ते पुनर्वस्वोरादधत। ततो वै तान् वामं वसूपावर्तत। यः पुराऽभद्रः सन्प्रापीयान्थस्यात्। स पुनर्वस्वोर्ऽग्निमादधीत। पुनरेवैनं वामं वसूपावर्तते। भद्रो भवति। यः कामयेत् दानकामा मे प्रजाः स्युरिति। स पूर्वयोः फल्गुन्योर्ऽग्निमादधीत॥८॥

अ॒र्य॒म्णो वा ए॒तन्नक्ष॑त्रम्। यत्पूर्वे॒ फल्गु॑नी। अ॒र्यमे॒ति॒ तमा॑हुर्यो ददा॑ति।
 दान॑कामा अस्मै प्र॒जा भ॑वन्ति। यः कामये॑त भ॒गी स्या॒मिति॑। स उत्त॑रयोः
 फल्गु॑न्योर॒ग्निमाद॑धीत। भग॑स्य वा ए॒तन्नक्ष॑त्रम्। यदुत्त॑रे॒ फल्गु॑नी। भ॒ग्येव॑ भ॑वति।
 का॒ल॒क॒ञ्जा वै नामा॑सुरा आसन्॥१॥

ते सु॑व॒र्गाय॑ लो॒काया॒ग्निम॑चिन्वत। पुरु॑ष॒ इष्ट॑का॒मुपा॑दधात्पुरु॑ष॒ इष्ट॑काम्। स
 इन्द्रो॑ ब्राह्म॒णो ब्रुवा॑ण॒ इष्ट॑का॒मुपा॑धत्त। ए॒षा मे॑ चि॒त्रा ना॑मेति॑। ते सु॑व॒र्गं लो॒कमा॑
 प्रा॒रोहन्। स इन्द्र॒ इष्ट॑का॒मावृ॑हत्। तेऽवा॑कीर्यन्त। येऽवा॑कीर्यन्त। त ऊ॒र्णाव॑भयो-
 ऽभवन्। द्वावुद॑पतताम्॥१०॥

तौ दि॒व्यौ श्वा॑ना॒वभव॑ताम्। यो भ्रातृ॑व्यवा॒न्थस्यात्। स चि॒त्राया॑म॒ग्निमाद॑धीत।
 अ॒व॒कीर्ये॑व भ्रातृ॑व्यान्। ओजो॒ बल॑मिन्द्रि॒यं वीर्य॑मा॒त्मन्ध॑त्ते। व॒सन्ता॑ ब्राह्म॒णो-
 ऽग्नि॑माद॑धीत। व॒सन्तो॑ वै ब्रा॒ह्मण॑स्य॒र्तुः। स्व ए॒वैन॑मृतावा॒धाय॑। ब्र॒ह्म॒व॒र्वसी॑ भ॑वति।
 मुखं॑ वा ए॒तदृ॑तूनाम्॥११॥

यद्वसन्तः। यो वसन्ताऽग्निमाधत्ते। मुख्यं एव भवति। अथो योनिमन्तमेवैनं प्रजातमाधत्ते। ग्रीष्मे राजन्यं आदधीत। ग्रीष्मो वै राजन्यस्यर्तुः। स्व एवैनमृतावाधाय। इन्द्रियावी भवति। शरदि वैश्य आदधीत। शरद्वै वैश्यस्यर्तुः॥१२॥

स्व एवैनमृतावाधाय। पशुमान्भवति। न पूर्वयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत। एषा वै जघन्या रात्रिः संवत्सरस्य। यत्पूर्वं फल्गुनी। पृष्टित एव संवत्सरस्याग्निमाधाय। पापीयान्भवति। उत्तरयोरा दधीत। एषा वै प्रथमा रात्रिः संवत्सरस्य। यदुत्तरे फल्गुनी। मुखत एव संवत्सरस्याग्निमाधाय। वसीयान्भवति। अथो खलु। यदेवैनं यज्ञ उपनमेत्। अथादधीत। सैवास्यर्द्धिः॥१३॥

खल्वाधिथ्सन्त फल्गुन्योरग्निमादधीतासन्नपततामृतानां वैश्यस्यर्तुरुत्तरे फल्गुनी षट्॥ [२]

उद्धन्ति। यदेवास्या अमेध्यम्। तदपहन्ति। अपोऽवोक्षति शान्त्यै। सिकता निवपति। एतद्वा अग्नेर्वैश्वानरस्य रूपम्। रूपेणैव वैश्वानरमव रुन्धे। ऊषां

निवपति। पुष्टिर्वा एषा प्रजननम्। यदूषाः॥१४॥

पुष्ट्यामेव प्रजननेऽग्निमाधत्ते। अथो संज्ञान एव। संज्ञानः ह्येतत्पशूनाम्। यदूषाः। द्यावापृथिवी सहास्ताम्। ते वियती अब्रूताम्। अस्त्वेव नौ सह यज्ञियमिति। यदमुष्या यज्ञियमासीत्। तदस्यामदधात्। त ऊषा अभवन्॥१५॥

यदस्या यज्ञियमासीत्। तदमुष्यामदधात्। तददश्चन्द्रमसि कृष्णम्। ऊषान्निवपन्नदो ध्यायेत्। द्यावापृथिव्योरेव यज्ञियेऽग्निमाधत्ते। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। आखू रूपं कृत्वा। स पृथिवीं प्राविशत्। स ऊतीः कुर्वाणः पृथिवीमनु समचरत्। तदाखुकरीषमभवत्॥१६॥

यदाखुकरीषः सम्भारो भवति। यदेवास्य तत्र न्यक्तम्। तदेवाव रुन्धे। ऊर्जं वा एतः रसं पृथिव्या उपदीक उद्दिहन्ति। यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भारो भवति। ऊर्जमेव रसं पृथिव्या अव रुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रः ह्येतत्पृथिव्याः। यद्वल्मीकः॥१७॥

अ॒ब॒धि॒रो भ॒वति॑ । य ए॒वं वेद॑ । प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत । तासा॒मन्न॑मुपा॒क्षीय॑त ।
ताभ्यः॒ सूद॑मुप॒प्राभि॑नत् । ततो॒ वै तासा॒मन्नं॑ नाक्षी॒यत॑ । यस्य॒ सूदः॑ सम्भा॒रो
भ॒व॑न्ति । नास्य॑ गृ॒हेऽन्नं॑ क्षीयते । आपो॒ वा इ॒दम॑ग्रे स॒लिल॑मासीत् । तेन॑
प्र॒जाप॑तिरश्राम्यत् ॥ १८ ॥

क॒थमि॒दं स्या॒दिति॑ । सोऽप॑श्यत्पुष्कर॒पुर्णं तिष्ठ॑त् । सोऽम॑न्यत । अस्ति॒ वै
तत् । यस्मि॑न्नि॒दम॑धि तिष्ठ॒तीति॑ । स व॑रा॒हो रू॒पं कृ॒त्वोप॒न्यम॑ञ्जत् । स पृ॑थि॒वीम॒ध
आ॑र्च्छत् । तस्या॑ उप॒हत्योद॑मञ्जत् । तत्पु॑ष्कर॒पुर्णेऽप्र॑थयत् । यदप्र॑थयत् ॥ १९ ॥

तत्पृ॑थि॒व्यै पृ॑थि॒वित्व॑म् । अभू॒द्वा इ॒दमि॑ति । तद्भू॒म्यै भू॒मित्व॑म् । तां दि॒शोऽनु॑ वातः
सम॑वहत् । तां श॑र्कराभिरदृ॒हत् । शं वै नो॑ऽभू॒दिति॑ । तच्छ॑र्कराणां श॑र्कर॒त्वम् ।
यद्व॑रा॒हवि॑हतं सम्भा॒रो भ॒व॑न्ति । अ॒स्यामे॒वाछं॑म्ब॒द्वारम॑ग्निमाधत्ते । श॑र्करा भवन्ति
धृ॒त्यै ॥ २० ॥

अथो॑ श॒न्त्वाय॑ । सरे॑ता अ॒ग्निरा॒धेय॑ इत्याहुः । आपो॒ वरु॑णस्य॒ पत्न॑य आसन् ।

ता अ॒ग्निर॒भ्य॑ध्यायत्। ताः सम॑भवत्। तस्य॒ रेतः॑ परा॑ऽपतत्। तद्धि॑र॒ण्यम॑भवत्।
यद्धि॑र॒ण्यमु॑पास्य॑ति। स॒रे॒तस॑मे॒वाग्नि॑माध॑त्ते। पुरु॑ष॒ इ॒न्द्र॒वै स्वा॑द्रेत॑सो बीभ॑त्सत॒
इत्या॑हुः॥ २१॥

उत्त॑र॒त उपा॑स्यत्य॒बीभ॑त्सायै। अति॒ प्रय॑च्छति। आ॒र्तिमे॒वाति॒ प्रय॑च्छति।
अ॒ग्निर्दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑त। अ॒श्वो रू॒पं कृ॑त्वा। सो॑ऽश्व॒त्थे सं॑व॒त्सर॑म॒तिष्ठ॑त्।
तद॑श्व॒त्थस्यो॑श्व॒त्थत्व॑म्। यदाश्व॑त्थः सम्भा॒रो भव॑ति। यदे॒वास्य॒ तत्र॒ न्य॑क्तम्।
तदे॒वाव॑ रुन्धे॥ २२॥

दे॒वा वा ऊ॒र्जं व्य॑भजन्त। तत॑ उदु॒म्बर॒ उद॑तिष्ठत्। ऊ॒र्वा उ॑दु॒म्बरः॑। यदौदु॑म्बरः
सम्भा॒रो भव॑ति। ऊ॒र्जमे॒वाव॑ रुन्धे। तृ॒तीय॑स्यामि॒तो दि॒वि सोम॑ आसीत्। तं
गा॒य॒त्र्याऽह॑रत्। तस्य॑ प॒र्णम॑च्छि॒द्यत॑। तत्प॒र्णोऽभ॑वत्। तत्प॒र्णस्य॑ प॒र्णत्व॑म्॥ २३॥

यस्य॑ प॒र्णम॑यः सम्भा॒रो भव॑ति। सोम॑पी॒थमे॒वाव॑ रुन्धे। दे॒वा वै ब्र॑ह्म॒न्नव॑दन्त।
तत्प॒र्ण उपा॑शृणोत्। सु॒श्रवा॒ वै नाम॑। यत्प॒र्णम॑यः सम्भा॒रो भव॑ति। ब्र॒ह्म॒वर्च॑समे॒वाव॑

रुन्धे। प्रजापतिरग्निमसृजत। सोऽविभेत्प्र मां धक्ष्यतीति। त० शम्या-
ऽशमयत्॥२४॥

तच्छुम्यै शमित्वम्। यच्छमीमयः सम्भारो भवति। शान्त्या अप्रदाहाय। अग्नेः
सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा आर्च्छत्। यद्वैकङ्कतः सम्भारो भवति। भा एवाव
रुन्धे। सहृदयोऽग्निराधेय इत्याहुः। मरुतोऽद्विरग्निमतमयन्। तस्य तान्तस्य
हृदयमाच्छिन्दन्। साऽशनिरभवत्। यदशनिहतस्य वृक्षस्य सम्भारो भवति।
सहृदयमेवाग्निमा धत्ते॥२५॥

ऊषां अभवन्नभवद्वल्मीकोऽश्राम्यदप्रथयद्धृत्यै बीभथसत् इत्याहु रुन्धे पर्णत्वमशमयदच्छिन्दुस्त्रीणि च॥ [३]

द्वादशसु विक्रामेष्वग्निमा दधीत। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरादेवैनमवरुद्ध्या
धत्ते। यद्वादशसु विक्रामेष्वग्निमा दधीत। परिमितमव रुन्धीत। चक्षुर्निमित्त आदधीत।
इयद्वादश विक्रामा(३) इति। परिमितं चैवापरिमितं चाव रुन्धे। अनृतं वै वाचा
वदति। अनृतं मनसा ध्यायति॥२६॥

चक्षुर्वै सत्यम्। अद्रा(३)गित्याह। अदर्शमिति। तत्सत्यम्। यश्चक्षुर्निमित्ते-

ऽग्निमाधत्ते। सत्य एवैनमा धत्ते। तस्मादाहिताग्निर्नानृतं वदेत्। नास्य ब्राह्मणो-
ऽनाश्वान्गृहे वसेत्। सत्ये ह्यस्याग्निराहितः। आग्नेयी वै रात्रिः॥२७॥

आग्नेयाः पशवः। ऐन्द्रमहः। नक्तं गार्हपत्यमा दधाति। पशून्नेवाव रुन्धे।
दिवाऽऽहवनीयम्। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। अर्धोदिते सूर्य आहवनीयमा दधाति।
एतस्मिन्वै लोके प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। अथो
भूतं चैव भविष्यच्चाव रुन्धे॥२८॥

इडा वै मानवी यज्ञानूकाशिन्यासीत्। साऽशृणोत्। असुरा अग्निमादधत् इति।
तदगच्छत्। त आहवनीयमग्र आदधत्। अथ गार्हपत्यम्। अथान्वाहार्यपचनम्।
साऽब्रवीत्। प्रतीच्येषां श्रीरगात्। भद्रा भूत्वा परा भविष्यन्तीति॥२९॥

यस्यैवमग्निराधीयते। प्रतीच्यस्य श्रीरेति। भद्रो भूत्वा पराभवति। साऽशृणोत्।
देवा अग्निमादधत् इति। तदगच्छत्। तैऽन्वाहार्यपचनमग्र आदधत्। अथ
गार्हपत्यम्। अथाऽऽहवनीयम्। साऽब्रवीत्॥३०॥

प्राच्यैषां॑ श्रीरंगात्। भ॒द्रो भू॒त्वा सु॒व॒र्गं लो॒कमे॑ष्यन्ति। प्र॒जां तु न वै॑थ्स्यन्त॒
इति॑। यस्यै॒वम॒ग्निरा॑धीयते। प्राच्य॑स्य श्रीरे॑ति। भ॒द्रो भू॒त्वा सु॒व॒र्गं लो॒कमे॑ति। प्र॒जां
तु न वि॑न्दते। साऽब्र॑वीदिडा॒ मनु॑म्। तथा॒ वा अ॒हं तवा॒ग्निमा॑धा॒स्यामि॑। यथा॒ प्र
प्र॒जया॑ प॒शुभिर्मि॑थुनैर्जनिष्यसे॑॥ ३१॥

प्रत्य॒स्मिँल्लो॒के स्था॒स्यसि॑। अ॒भि सु॒व॒र्गं लो॒कं जे॒ष्यसी॑ति। गार्ह॑पत्यमग्र
आद॑धात्। गार्ह॑पत्यं वा अनु॑ प्र॒जाः प॒शवः॑ प्रजायन्ते। गार्ह॑पत्येनैवा॒स्मै प्र॒जां
प॒शून्प्राज॑नयत्। अथा॑न्वाहार्यप॒चन॑म्। ति॒र्यङ्ङि॒व वा अ॒यं लो॒कः। अ॒स्मिन्ने॒व तेन॑
लो॒के प्रत्य॑तिष्ठत्। अथा॑ऽऽह॒वनी॑यम्। तेनै॒व सु॒व॒र्गं लो॒कम॒भ्यज॑यत्॥ ३२॥

यस्यै॒वम॒ग्निरा॑धीयते। प्र प्र॒जया॑ प॒शुभिर्मि॑थुनैर्जायते। प्रत्य॒स्मिँल्लो॒के तिष्ठ॑ति।
अ॒भि सु॒व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। यस्य॒ वा अ॒यंथा॑देवतम॒ग्निरा॑धीयते। आ
दे॒वता॑भ्यो वृश्च्यते। पापी॑यान्भवति। यस्य॑ यथादे॒वत॑म्। न दे॒वता॑भ्य॒ आवृ॑श्च्यते।
वसी॑यान्भवति॥ ३३॥

भृगूणां त्वाऽङ्गिरसां व्रतपते व्रतेनादधामीति भृग्वङ्गिरसामादध्यात्। आदित्यानां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनादधामीत्यन्यासां ब्राह्मणीनां प्रजानाम्। वरुणस्य त्वा राज्ञो व्रतपते व्रतेनादधामीति राज्ञः। इन्द्रस्य त्वेन्द्रियेण व्रतपते व्रतेनादधामीति राजन्यस्य। मनोस्त्वा ग्रामण्यो व्रतपते व्रतेनादधामीति वैश्यस्य। ऋभूणां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनादधामीति रथकारस्य। यथादेवतमग्निराधीयते। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति॥३४॥

ध्यायति वै रात्रिश्चाव रुन्धे भविष्यन्तीत्यब्रवीज्जनिष्यसेऽजयद्वसीयान्भवति नवं च॥ [४]

प्रजापतिर्वाचः सत्यमपश्यत्। तेनाग्निमाधत्त। तेन वै स आर्धोत्। भूर्भुवः सुवरित्याह। एतद्वै वाचः सत्यम्। य एतेनाग्निमाधत्ते। ऋध्नोत्येव। अथो सत्यप्राशूरेव भवति। अथो य एवं विद्वानभिचरति। स्तृणुत एवैनम्॥३५॥

भूरित्याह। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। भुव इत्याह। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। सुवरित्याह। सुवर्ग एव लोके प्रति तिष्ठति।

त्रिभिर्क्षरैर्गार्हपत्यमा दधाति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु प्रति-
ष्ठितमाधत्ते। सर्वैः पञ्चभिर्गाहवनीयम्॥३६॥

सुवर्गाय वा एष लोकायाधीयते। यदाहवनीयः। सुवर्ग एवास्मै लोके वाचः
सत्यः सर्वमाप्नोति। त्रिभिर्गार्हपत्यमा दधाति। पञ्चभिर्गाहवनीयम्। अष्टौ
सम्पद्यन्ते। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रौऽग्निः। यावानेवाग्निः। तमाधत्ते॥३७॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टाः पराचीरायन्। ताभ्यो
ज्योतिरुदगृह्णात्। तं ज्योतिः पश्यन्तीः प्रजा अभि समावर्तन्त। उपरीवाग्निमुद्रुहीयादु
ज्योतिरेव पश्यन्तीः प्रजा यजमानमभि समावर्तन्ते। प्रजापतेरक्ष्यंश्चयत्। तत्परा-
ऽपतत्। तदश्वोऽभवत्। तदश्वस्याश्वत्वम्॥३८॥

एष वै प्रजापतिः। यदग्निः। प्राजापत्योऽश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। स्वमेव चक्षुः
पश्यन्प्रजापतिरनूदेति। वज्री वा एषः। यदश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। जातानेव
भ्रातृव्यान्प्रणुदते। पुनरा वर्तयति॥३९॥

जुनिष्यमाणानेव प्रतिनुदते। न्याहवनीयो गार्हपत्यमकामयत। निगार्हपत्य
आहवनीयम्। तौ विभाजं नाशंक्रोत्। सोऽश्वः पूर्ववाङ्मूत्वा। प्राश्वं पूर्वमुदवहत्।
तत्पूर्ववाहः पूर्ववाङ्मूत्वा। यदश्वं पुरस्तान्नयति। विभक्तिरेवैनयोः सा। अथो
नानावीर्याविवैनौ कुरुते॥४०॥

यदुपर्युपरि शिरो हरेत्। प्राणान् विच्छिन्द्यात्। अधोऽधुः शिरो हरति। प्राणानां
गोपीथाय। इयत्यग्रे हरति। अथेयत्यथेयति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु
प्रतिष्ठितमाधत्ते। प्रजापतिरग्निमसृजत। सोऽबिभेत्प्र मां धक्ष्यतीति॥४१॥

तस्य त्रेधा महिमानं व्यौहत्। शान्त्या अप्रदाहाय। यत्रेधाऽग्निराधीयते।
महिमानमेवास्य तद्व्यूहति। शान्त्या अप्रदाहाय। पुनरा वर्तयति। महिमानमेवास्य
सन्दधाति। पशुर्वा एषः। यदश्वः। एष रुद्रः॥४२॥

यदग्निः। यदश्वस्य पदेऽग्निमादध्यात्। रुद्राय पशूनपिदध्यात्। अपशुर्यजमानः
स्यात्। यन्नाक्रमयेत्। अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। पार्श्वत आक्रमयेत्।

यथाऽऽहितस्याग्नेरङ्गारा अभ्यववर्तेरन्। अवरुद्धा अस्य पशवो भवन्ति। न रुद्रायापिदधाति॥४३॥

त्रीणि हवींषि निर्वपति। विराजं एव विक्रान्तं यजमानोऽनु विक्रमते। अग्नये पवमानाय। अग्नये पावकाय। अग्नये शुचये। यदग्नये पवमानाय निर्वपति। पुनात्येवैनम्। यदग्नये पावकाय। पूत एवास्मिन्नाद्यं दधाति। यदग्नये शुचये। ब्रह्मवर्चसमेवास्मिन्नुपरिष्ठादधाति॥४४॥

एनमाहुवनीयं धत्तेऽश्वत्वं वर्तयति कुरुत इति रुद्रो दधाति यदग्नये शुचय एकं च॥—————[५]

देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। अग्नौ वामं वसु सं न्यदधत। इदमुं नो भविष्यति। यदि नो जेष्यन्तीति। तदग्निर्नोऽहमशक्रोत्। तत् त्रेधा विन्यदधात्। पशुषु तृतीयम्। अप्सु तृतीयम्। आदित्ये तृतीयम्॥४५॥

तद्देवा विजित्य। पुनरवारुरुत्सन्त। तैऽग्नये पवमानाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्। पशवो वा अग्निः पवमानः। यदेव पशुष्वसीत्। तत्तेनावारुन्धत। तैऽग्नये

पाव॒काय॑। आ॒पो वा अ॒ग्निः पा॑व॒कः। यदे॒वाप्स्वासी॑त्। तत्ते॒नावा॑रुन्धत॥४६॥

तै॑ऽग्नये॒ शुच॑ये। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्योऽग्निः॑ शुचिः॑। यदे॒वाऽऽदि॒त्य आसी॑त्। तत्ते॒नावा॑रुन्धत। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। त॒नुवो॑ वावैता अ॒ग्न्या॒धेय॑स्य। आ॒ग्ने॒यो वा अ॒ष्टाक॑पालोऽग्न्या॒धेय॑मिति॑। यत्तं निर्व॑पेत्। नै॒तानि॑। यथा॒ऽऽत्मा॑ स्यात्॥४७॥

नाङ्गा॑नि। ता॒दृगे॒व तत्। यदे॒तानि॑ निर्व॑पेत्। न तम्। यथा॒ऽङ्गा॑नि॒ स्युः। नाऽऽत्मा॑। ता॒दृगे॒व तत्। उ॒भया॑नि स॒ह नि॒रुप्या॑णि। य॒ज्ञस्य॑ सा॒त्मत्वाय॑। उ॒भयं॑ वा ए॒तस्यै॑न्द्रि॒यं वी॒र्य॑माप्यते॥४८॥

यो॑ऽग्निमा॑ध॒त्ते। ऐ॒न्द्रा॒ग्नमेका॑दशकपाल॒मनु॑ निर्व॑पेत्। आ॒दि॒त्यं च॒रुम्। इन्द्रा॑ग्नी वै दे॒वाना॑मया॒तया॑मानौ। ये ए॒व दे॒वते॒ अया॑तयाम्नी। ताभ्या॑मे॒वास्मा॑ इन्द्रि॒यं वी॒र्य॑मव॒रुन्धे। आ॒दि॒त्यो भ॑वति। इ॒यं वा अ॑दि॒तिः। अ॒स्यामे॒व प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति। धे॒न्वै वा ए॒तद्रे॑तः॥४९॥

यदा॑ज्यम्। अ॒न॒डुह॑स्तण्डु॒लाः। मि॒थुन॑मे॒वाव॑ रुन्धे। घृ॒ते भ॑वति।

य॒ज्ञस्यालू॑क्षान्त॒त्वाय॑। च॒त्वारं॑ आ॒र्षेयाः॑ प्रा॒श्नन्ति॑। दि॒शामे॒व ज्योति॑षि
जुहोति। प॒शवो॑ वा ए॒तानि॑ ह॒वीः॑षि। ए॒ष रु॒द्रः। यद॒ग्निः॥ ५०॥

यथ्स॒द्य ए॒तानि॑ ह॒वीः॑षि निर्वपेत्। रु॒द्राय॑ प॒शूनपि॑ दध्यात्। अ॒प॒शुर्यज॑मानः
स्यात्। यन्नानु॑निर्वपेत्। अन॑वरुद्धा अस्य प॒शवः॑ स्युः। द्वा॒द॒शसु॑ रा॒त्रीष्वनु॑ निर्वपेत्।
स॒व॒त्स॒रप्र॑तिमा॒ वै द्वा॒द॒श रा॒त्रयः॑। स॒व॒त्स॒रेणै॒वास्मै॑ रु॒द्रः॑ श॑मयित्वा। प॒शूनव॑ रुन्धे।
यदेक॑मेकमे॒तानि॑ ह॒वीः॑षि निर्वपेत्॥ ५१॥

यथा॒ त्री॒ण्या॒वप॑नानि पू॒रये॑त्। ता॒दृक्त॑त्। न प्र॒जन॑नमुच्छि॑षेत्। एकं॑ नि॒रुप्य॑।
उत्त॑रे॒ सम॑स्येत्। तृ॒तीय॑मे॒वास्मै॑ लो॒कमुच्छि॑षति प्र॒जन॑नाय। तं प्र॒जया॑ प॒शुभि॑रनु॒
प्रजा॑यते। अथो॑ य॒ज्ञस्यै॒वैषाऽभि॑क्रान्तिः। र॒थच॑क्रं प्रव॑र्तयति। म॒नुष्य॑र॒थेनै॒व दे॒वर॒थं
प्र॒त्यव॑रोहति॥ ५२॥

ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। हो॒त॒व्यम॑ग्निहो॒त्राँ(३) न हो॑त॒व्या(३) मि॒ति। यद्य॑जु॒षा
जुहु॑यात्। अय॑थापूर्वमाहु॑ती जुहु॑यात्। यन्न जु॑हुयात्। अ॒ग्निः परा॑ भवेत्। तू॒ष्णीमे॒व

होत॒व्यम्। य॒थापू॒र्वमाहु॑ती जु॒होति॑। ना॒ग्निः प॒रा॑भवति। अ॒ग्नीधे॑ ददाति॥५३॥

अ॒ग्निमु॑खानेव॒र्तून्प्री॑णाति। उ॒प॒ब॒र्हणं॑ ददाति। रू॒पाणा॒मव॑रुद्धौ। अश्वं॑ ब्र॒ह्मणे॑।
इन्द्रि॒यमे॒वाव॑ रुन्धे। धे॒नुः होत्रे॑। आ॒शिष॑ ए॒वाव॑ रुन्धे। अ॒न॒ङ्गाह॑मध्व॒र्यवे॑। वह्नि॒र्वा
अ॒न॒ङ्गान्। वह्नि॑रध्व॒र्युः॥५४॥

वह्नि॑नै॒व वह्नि॑ य॒ज्ञस्या॑व॒ रुन्धे। मि॒थुनौ॑ गावौ॑ ददाति। मि॒थुन॑स्याव॒रुद्धौ।
वा॒सो॑ ददाति। स॒र्वदे॒वत्यं॑ वै वा॒सः। सर्वा॑ ए॒व दे॒वताः॑ प्रीणाति। आ द्वा॑द॒शभ्यो॑
ददाति। द्वा॑द॒श मा॒साः सं॒वत्स॒रः। सं॒वत्स॒र ए॒व प्र॒ति तिष्ठ॑ति। का॒ममू॑र्ध्वं दे॒यम्।
अप॑रिमि॒तस्या॑व॒रुद्धौ॥५५॥

आदित्ये तृतीयमप्स्वासीत्तत्तेनावारुन्धत् स्यादाप्यते रेतोऽग्निरैकमेकमेतानि हवीरपि निर्वपेत्प्रत्यवरोहति ददात्यध्वर्युर्देयमेकं च॥[६]

घ॒र्मः शि॒रस्त॑द॒यम॒ग्निः। स॒म्प्रि॑यः प॒शुभि॑र्भुवत्। छु॒र्दिस्तो॒काय॑ तन॑याय यच्छ।
वा॒तः प्रा॒णस्त॑द॒यम॒ग्निः। स॒म्प्रि॑यः प॒शुभि॑र्भुवत्। स्व॒दितं॑ तो॒काय॑ तन॑याय पि॒तुं पंच॑।
प्राची॑मनु॒ प्र॒दिशं॑ प्रेहि॒ वि॒द्वान्। अ॒ग्नेर॑ग्ने पु॒रो अ॒ग्निर्भवे॑ह। वि॒श्वा आ॒शा दी॒द्यानो॑

विभा॑हि। ऊ॒र्जं नो धे॑हि द्वि॒पदे॒ चतु॑ष्पदे॥५६॥

अ॒र्कश्चक्षु॑स्तद॒सौ सूर्य॑स्तद॒यम॒ग्निः। सम्प्रि॑यः प॒शुभिर्भु॑वत्। यत्ते॑ शुक्र॒ शुक्रं॑ वर्चः
शु॒क्रा त॒नूः। शु॒क्रं ज्योति॑रज॒स्रम्। तेन॑ मे दीदिहि॒ तेन॒ त्वाऽऽद॑धे। अ॒ग्निना॑ऽग्ने
ब्रह्म॑णा। आ॒न॒शे व्या॑न॒शे सर्व॑मायुर्व्या॑न॒शे। ये ते॑ अ॒ग्ने शि॒वे त॒नुवौ॑। वि॒राद्व॑ स्व॒राद्व॑।
ते मावि॑शतां॒ ते मा॑ जिन्वताम्॥५७॥

ये ते॑ अ॒ग्ने शि॒वे त॒नुवौ॑। स॒म्राद्व॑भि॒भूश्च॑। ते मावि॑शतां॒ ते मा॑ जिन्वताम्। ये ते॑
अ॒ग्ने शि॒वे त॒नुवौ॑। वि॒भूश्च॑ परि॒भूश्च॑। ते मा वि॑शतां॒ ते मा॑ जिन्वताम्। ये ते॑ अ॒ग्ने
शि॒वे त॒नुवौ॑। प्र॒भ्वी च॒ प्रभू॑तिश्च। ते मा वि॑शतां॒ ते मा॑ जिन्वताम्। यास्ते॑ अ॒ग्ने
शि॒वास्त॒नुवः॑। ताभि॑स्त्वाऽऽद॑धे। यास्ते॑ अ॒ग्ने घो॒रास्त॒नुवः॑। ताभि॑र॒मुं ग॑च्छ॥५८॥

चतु॑ष्पदे जिन्वतां त॒नुव॒स्त्रीणि॑ च॥—————[७]

इ॒मे वा ए॒ते लो॒का अ॒ग्नयः॑। ते यदव्या॑वृत्ता आ॒धीये॑रन्। शो॒चये॑यु॒र्यज॑मानम्।
घ॒र्मः शि॒र इति॑ गा॒र्हप॑त्य॒मा द॑धाति। वातः॑ प्रा॒ण इत्य॑न्वाहार्य॒पच॑नम्।

अ॒र्कश्चक्षु॑रित्या॒हव॑नीयम्। तेनै॒वैनान्॒व्याव॑र्तयति। तथा॒ न शौ॑चयन्ति॒ यज॑मानम्।
र॒थन्त॑रम॒भिगा॑यते॒ गार्ह॑पत्य आ॒धीय॑माने। रा॒थन्त॑रो वा अ॒यं लो॒कः॥५९॥

अ॒स्मिन्ने॒वैनं॑ लो॒के प्र॑ति॒ष्ठित॑मा ध॒त्ते। वा॒म॒दे॒व्यम॒भिगा॑यत उ॒द्ध्रिय॑माणे। अ॒न्तरि॑क्षं
वै वा॒म॒दे॒व्यम्। अ॒न्तरि॑क्ष ए॒वैनं॑ प्र॑ति॒ष्ठित॑मा ध॒त्ते। अथो॒ शान्ति॑र्वै वा॒म॒दे॒व्यम्।
शा॒न्तमे॒वैनं॑ प॒शव्य॑मुद्ध॑रते। बृ॒हद॑भिगा॑यत आ॒हव॑नीय आ॒धीय॑माने। बा॒र्हतो॑ वा
अ॒सौ लो॒कः। अ॒मुष्मि॑न्ने॒वैनं॑ लो॒के प्र॑ति॒ष्ठित॑मा ध॒त्ते। प्र॒जाप॑तिर॒ग्निम॑सृजत॥६०॥

सोऽ॒श्वोऽ॒वारो॑ भू॒त्वा परा॑डै॒त्। तं वा॑रव॒न्तीये॑नावारयत। तद्वा॑रव॒न्तीय॑स्य
वा॒रव॒न्तीय॑त्वम्। श्ये॒तेन॑ श्ये॒ती अ॑कुरुत। तच्छ्ये॒तस्य॑ श्ये॒तत्व॑म्। यद्वा॑रव॒न्तीय॑म॒भि
गा॑यते। वा॒रयि॑त्वै॒वैनं॑ प्र॑ति॒ष्ठित॑मा ध॒त्ते। श्ये॒तेन॑ श्ये॒ती कु॑रुते। घ॒र्मः शि॒र इति॑
गार्ह॑पत्यमा॒दधा॑ति। स॒शीर्षा॑णमे॒वैन॑मा ध॒त्ते॥६१॥

उ॒पैन॑मु॒त्तरो॑ य॒ज्ञो न॑मति। रु॒द्रो वा ए॒षः। यद॒ग्निः। स आ॑धी॒यमा॑न ई॒श्वरो॑
यज॑मानस्य प॒शून् हि॑सि॒तोः। स॒म्प्रि॑यः प॒शुभि॑र्भुव॒दित्या॑ह। प॒शुभि॑रे॒वैन॑स॒म्प्रि॑यं

करोति। पशूनामहिंसायै। छुर्दिस्तोकाय तनयाय यच्छेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। वार्तः प्राण इत्यन्वाहार्यपचनम्॥६२॥

सप्राणमेवैनमा धत्ते। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पचेत्याह। अन्नमेवास्मै स्वदयति। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वानित्याह। विभक्तिरेवैनयोः सा। अथो नानावीर्यावेवैनौ कुरुते। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पद इत्याह। आमेवैतामा शास्ते। अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयम्। अर्को वै देवानामन्नम्॥६३॥

अन्नमेवाव रुन्धे। तेन मे दीदिहीत्याह। समिन्ध एवैनम्। आनशे व्यानश इति त्रिरुदिङ्गयति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमा धत्ते। तत्तथा न कार्यम्। वीङ्गितमप्रतिष्ठितमा दधीत। उद्धृत्यैवाधायभिमन्त्रियः। अवीङ्गितमेवैनं प्रतिष्ठितमाधत्ते। विराट् स्वराट् यास्ते अग्ने शिवास्तनुवस्ताभिस्त्वाऽऽदध इत्याह। एता वा अग्नेः शिवास्तनुवः। ताभिरेवैनं समर्धयति। यास्ते अग्ने घोरास्तनुवस्ताभिर्मुं गच्छेति ब्रूयाद्यं द्विष्यात्। ताभिरेवैनं पराभावयति॥६४॥

लोकोऽसृजतैनमाधत्तेऽन्वाहार्यपचनं देवानामन्नमेनं प्रतिष्ठितमाधत्ते पञ्च च॥ [८]

शमीगर्भादग्निं मन्थति। एषा वा अग्रेर्यज्ञियां तनूः। तामेवास्मै जनयति। अदितिः पुत्रकामा। साध्येभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मौदनमपचत्। तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्यै धाता चार्यमा चाजायेताम्। सा द्वितीयमपचत्॥६५॥

तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्यै मित्रश्च वरुणश्चाजायेताम्। सा तृतीयमपचत्। तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्या अशश्च भगश्चाजायेताम्। सा चतुर्थमपचत्॥६६॥

तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्या इन्द्रश्च विवस्वाश्चाजायेताम्। ब्रह्मौदनं पचति। रेत एव तदधाति। प्राश्नन्ति ब्राह्मणा ओदनम्। यदाज्यमुच्छिष्यते। तेन समिधोऽभ्यज्या दधाति। उच्छेषणाद्वा अदिती रेतोऽधत्त॥६७॥

उच्छेषणादेव तद्रेतो धत्ते। अस्थि वा एतत्। यत्समिधः। एतद्रेतः। यदाज्यम्।

यदाज्येन समिधोऽभ्यज्यादधाति। अस्थ्येव तद्रेतंसि दधाति। तिस्र आदधाति
मिथुनत्वाय। इयंतीर्भवन्ति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताः॥६८॥

इयंतीर्भवन्ति। यज्ञपुरुषा सम्मिताः। इयंतीर्भवन्ति। एतावद्वै पुरुषे
वीर्यम्। वीर्यसम्मिताः। आर्द्रा भवन्ति। आर्द्रमिव हि रेतः सिच्यते।
चित्रियस्याश्वत्थस्यादधाति। चित्रमेव भवति। घृतवतीभिरा दधाति॥६९॥

एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम। यद्घृतम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयति। अथो
तेजसा। गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्यादध्यात्। गायत्रछन्दा वै ब्राह्मणः। स्वस्य छन्दसः
प्रत्ययनस्त्वाय। त्रिष्टुभी राजन्यस्य। त्रिष्टुच्छन्दा वै राजन्यः। स्वस्य छन्दसः
प्रत्ययनस्त्वाय॥७०॥

जगतीभिर्वैश्यस्य। जगतीछन्दा वै वैश्यः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय। त९
संवत्सरं गोपायेत्। संवत्सर९ हि रेतो हितं वर्धते। यद्येन९ संवत्सरे नोपनमेत्।
समिधः पुनरादध्यात्। रेत एव तद्धितं वर्धमानमेति। न मा९ समंश्जीयात्। न

स्त्रियमुपेयात्॥ ७१॥

यन्मा॒ऽसमं॑ श॒जीयात्। यथ्स्त्रियं॑मुपेयात्। निर्वी॑र्यः स्यात्। नैनं॑ म॒ग्नि॒रुप॑नमेत्। श्व
आ॑धा॒स्यमा॑नो ब्रह्मौ॒दनं॑ प॑चति। आ॒दि॒त्या वा इ॒त उ॑त्त॒माः सु॑व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। ते
वा इ॒तो यन्तं॑ प्र॒ति॒नुद॑न्ते। ए॒ते खलु॑ वावाऽऽदि॒त्याः। यद्वा॑ ह्य॒णाः। तैरे॒व स॒न्त्वं
गच्छ॑ति॥ ७२॥

नैनं॑ प्र॒ति॒नुद॑न्ते। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। क्वा॑ सः। अ॒ग्निः का॒र्यः। यो॑ऽस्मै
प्र॒जां प॒शून्प्र॑ज॒नय॑तीति। श॒ल्कै॒स्ता॒ऽरा॒त्रि॒म॒ग्निमि॑न्धीत। तस्मि॑न्नुपव्युषम॒रणी॑
निष्ट॑पेत्। यथ॑र्ष॒भाय॑ वाशि॒ता न्या॑विच्छा॒यति॑। ता॒दृगे॒व तत्। अ॒पो॒दूह्य॑ भस्मा॒ग्निं
म॑न्थति॥ ७३॥

सैव साऽग्नेः सन्त॑तिः। तं म॑थित्वा प्राश्चमुद्ध॑रति। सं॒व॒त्स॒रमे॒व तद्रेतो॑ हि॒तं
प्र॑ज॒नय॑ति। अना॑हि॒त॒स्तस्या॒ग्निरि॒त्याहुः॑। यः स॒मिधो॑ऽना॑धाया॒ग्निमा॑ध॒त्त इति॑। ताः
सं॒व॒त्स॒रे पु॒रस्ता॒दाद॑ध्यात्। सं॒व॒त्स॒रादे॒वैन॑मव॒रुध्या॑ध॒त्ते। यदि॑ सं॒व॒त्स॒रेऽना॑द॒ध्यात्।

द्वाद्दश्यां॑ पुरस्तादादध्यात्। संवत्सरप्रतिमा॑ वै द्वादश॑ रात्रयः। संवत्सरमेवास्याहिता॑
भवन्ति। यदि॑ द्वादश्यां॑ नादध्यात्। त्र्यहे॑ पुरस्तादादध्यात्। आहिता॑ एवास्य॑
भवन्ति॥ ७४॥

द्वितीयमपचच्चतुर्थमपचर्दिती॑ रेतोऽधत् सन्मिता॑ घृतवतीभिरादधाति॑ राजन्यः॑ स्वस्य॑ छन्दसः॑ प्रत्ययनस्त्वार्येयाद्रच्छति॑ मन्थति॑
रात्रयश्चत्वारि॑ च॥ _____ [९]

प्रजापतिः॑ प्रजा॑ असृजत। स॑ रिरिचानोऽमन्यत। स॑ तपोऽतप्यत। स॑
आत्मन्वीर्यमपश्यत्। तदवर्धत। तदस्मात्सहसोर्ध्वमसृज्यत। सा॑ विराडभवत्। तां॑
देवासुरा॑ व्यगृह्णत। सोऽब्रवीत्प्रजापतिः॑। मम॑ वा एषा॥ ७५॥

दोहा॑ एव युष्माकृमिति॑। सा॑ ततः॑ प्राच्युदक्रामत्। तत्प्रजापतिः॑ पर्यगृह्णात्।
अथर्व॑ पितुं मे॑ गोपायेति॑। सा॑ द्वितीयमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः॑ पर्यगृह्णात्। नर्य॑
प्रजां मे॑ गोपायेति॑। सा॑ तृतीयमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः॑ पर्यगृह्णात्। शङ्स्य॑ पशून्मे॑
गोपायेति॑॥ ७६॥

सा चतुर्थमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। सप्रथं सुभां मे गोपायेति। सा पञ्चममुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपायेति। अग्नीन् वाव सा तान्व्यक्रमत। तान्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अथो पङ्क्तिमेव। पङ्क्तिर्वा एषा ब्राह्मणे प्रविष्टा॥७७॥

तामात्मनोऽधि निर्मिमीते। यदग्निराधीयते। तस्मादेतावन्तोऽग्नय आधीयन्ते। पाङ्क्तं वा इदं सर्वम्। पाङ्क्तेनैव पाङ्क्तं स्पृणोति। अथर्व पितुं मे गोपायेत्याह। अन्नमेवैतेन स्पृणोति। नर्यं प्रजां मे गोपायेत्याह। प्रजामेवैतेन स्पृणोति। शंस्यं पशून्मे गोपायेत्याह॥७८॥

पशून्मेवैतेन स्पृणोति। सप्रथं सुभां मे गोपायेत्याह। सुभामेवैतेनेन्द्रियं स्पृणोति। अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपायेत्याह। मन्त्रमेवैतेन श्रियं स्पृणोति। यदन्वाहार्यपचनेऽन्वाहार्यं पचन्ति। तेन सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। यद्वार्हपत्य आज्यमधिश्चरन्ति सम्पत्नीर्याजयन्ति। तेन सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। यदाहवनीये

जुह्वति॥७९॥

तेन॒ सोऽस्या॒भीष्टः॑ प्री॒तः। यत्स॒भायां॑ वि॒जय॑न्ते। तेन॒ सोऽस्या॒भीष्टः॑ प्री॒तः।
यदा॑वस॒थेऽन्न॒९ हर॑न्ति। तेन॒ सोऽस्या॒भीष्टः॑ प्री॒तः। तथा॑ऽस्य॒ सर्वे॑ प्री॒ता अ॒भीष्टा॑
आधी॑यन्ते। प्र॒व॒स॒थमे॒ष्यन्ने॒वमु॑प॒तिष्ठे॒तैक॑मेकम्। यथा॑ ब्राह्म॒णाय॑ गृहे॒वासि॑ने॒ परि॒दाय॑
गृहा॑नेति। ता॒दृगे॒व तत्। पुन॑रा॒गत्यो॑प॒तिष्ठ॑ते। सा भा॑गे॒यमे॒वैषां॑ तत्। सा तत्
ऊ॒र्ध्वारो॑हत्। सा रो॑हि॒ण्य॑भवत्। तद्रो॑हि॒ण्यै रो॑हि॒णित्व॑म्। रो॑हि॒ण्याम॒ग्निमा॑दधीत।
स्व ए॒वैनं॒ योनौ॒ प्रति॑ष्ठित॒माध॑त्ते। ऋ॒ध्नोत्ये॑नेन॥८०॥

एषा पशून्मे गोपायेति प्रविष्टा पशून्मे गोपायेत्याह जुह्वति तिष्ठते सप्त च॥ [१०]

ब्रह्म सन्धत्तं कृत्तिकासूद्धन्ति द्वादशसु प्रजापतिर्वाचो देवासुरास्तदग्निर्नोद्धर्मः शिर इमे वै शमीगर्भात्प्रजापतिः स
रिचिचानः स तपः स आत्मन्वीर्यं दश॥१०॥

ब्रह्म सन्धत्तं तौ दिव्यावथौ शन्त्वाय प्राच्यैषां यदुपर्युपरि यत्सद्यः सोऽश्वोऽवारो भूत्वा जगतीभिरशीतिः॥८०॥

ब्रह्म सन्धत्तमृध्नोत्येनेन॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः॥

उद्धन्यमानमस्या अमेध्यम्। अप पाप्मानं यजमानस्य हन्तु। शिवा नः सन्तु
प्रदिशश्चतस्रः। शं नो माता पृथिवी तोकसाता। शं नो देवीरभिष्टये। आपो भवन्तु
पीतये। शं योरभि स्रवन्तु नः। वैश्वानरस्य रूपम्। पृथिव्यां परिस्रसा। स्योनमा
विशन्तु नः॥१॥

यदिदं दिवो यददः पृथिव्याः। सञ्जज्ञाने रोदसी सम्बभूवतुः। ऊषान्कृष्णमंवतु
कृष्णमूषाः। इहोभयोर्यज्ञियमागमिष्ठाः। ऊतीः कुर्वाणो यत्पृथिवीमचरः।
गुहाकारमाखुरूपं प्रतीत्य। तत्ते न्यक्तमिह सम्भरन्तः। शतं जीवेम शरदः
सर्वीराः। ऊर्जं पृथिव्या रसमाभरन्तः। शतं जीवेम शरदः पुरूचीः॥२॥

वृन्नीभिरनुवित्तं गुहासु। श्रोत्रं त उर्व्यबधिरा भवामः। प्रजापतिसृष्टानां प्रजानाम्।
क्षुधोऽपहत्यै सुवितं नो अस्तु। उप प्रभिन्नमिषमूर्जं प्रजाभ्यः। सूदं गृहेभ्यो

रस॒माभ॑रामि। यस्य॑ रू॒पं बिभ्र॑दि॒मामवि॑न्दत्। गुहा॒ प्रवि॑ष्टा॒ सरि॒रस्य॑ मध्ये॑।
तस्ये॒दं वि॑हत॒माभ॑रन्तः। अछ॑म्ब॒द्वारम॒स्यां वि॑धेम॥३॥

यत्प॒र्यप॑श्य॒त्सरि॒रस्य॑ मध्ये॑। उ॒र्वीमप॑श्य॒ज्जग॑तः प्रति॒ष्ठाम्। तत्पु॑ष्कर॒स्याय॑त॒नाद्धि॑
जा॒तम्। पु॒र्णं पृ॑थि॒व्याः प्रथ॑न॒ हरामि॑। याभि॒रदृ॑ह॒ज्जग॑तः प्रति॒ष्ठाम्। उ॒र्वीमि॑मां
वि॒श्वज॒नस्य॑ भ॒त्रीम्। ता नः॑ शि॒वाः शर्क॑राः सन्तु॒ सर्वाः॑। अ॒ग्ने रे॑त॒श्चन्द्र॑ हरि॒ण्यम्।
अ॒द्भ्यः सम्भू॑तम॒मृतं॑ प्र॒जासु॑। तत्स॒म्भर॑न्नुत्त॒रतो॑ नि॒धाय॑॥४॥

अ॒तिप्र॑यच्छुं दुरि॑तिं तरेयम्। अश्वो॑ रू॒पं कृ॒त्वा यद॑श्व॒त्येऽति॑ष्ठः। स॒व॒त्सरं॑
दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑। तत्ते॒ न्य॑क्तमि॒ह स॒म्भर॑न्तः। श॒तं जी॑वेम श॒रदः॑ स॒वीराः॑। ऊ॒र्जः
पृ॑थि॒व्या अ॒ध्युत्थि॑तोऽसि। वन॑स्पते श॒तव॑ल्शो वि॒रोह॑। त्वया॑ व॒यमि॑ष॒मूर्जं॑ म॒दन्तः॑।
रा॒यस्पोषे॑ण॒ समि॑षा म॒देम॑। गा॒य॒त्रिया॑ हि॒यमा॑णस्य॒ यत्ते॑॥५॥

पु॒र्णमप॑त॒तृतीय॑स्यै दि॒वोऽधि॑। सोऽयं पु॒र्णः सोम॑पु॒र्णाद्धि॑ जा॒तः। ततो॑ हरामि
सोम॑पी॒थस्याव॑रुद्धौ। दे॒वानां॑ ब्रह्म॒वा॒दं वद॑तां यत्। उ॒पाश्रृ॑णोः सु॒श्रवा॑ वै श्रु॒तोऽसि॑।

ततो॒ मामावि॑शतु ब्रह्मवर्च॑सम्। तत्स॒म्भर॑ः॒स्तदव॑रुन्धीय सा॒क्षात्। यया॑ ते
सृष्ट॑स्या॒ग्नेः। हे॒तिम॑शमयत्प्र॒जाप॑तिः। तामि॒माम॑प्रदाहाय॥६॥

श॒मीः शान्त्यै॑ ह॒राम्य॑हम्। यत्ते॑ सृष्ट॑स्य॒ यतः॑। वि॒कङ्क॑तं॒ भा आ॑र्च्छ॒ज्जात॑वेदः। तया॑
भा॒सा स॑मि॒तः। उ॒रुं नो॑ लो॒कम॑नु प्रभा॑हि। यत्ते॑ ता॒न्तस्य॑ हृद॑य॒माच्छि॑न्द॒ज्जात॑वेदः।
म॒रुतो॑ऽद्विस्तमयि॒त्वा। ए॒तत्ते॑ तद॒शनेः॑ सम्भ॑रामि। सा॒त्मा अ॒ग्ने स॒हृद॑यो भवे॒ह।
चि॒त्रिया॑दश्व॒त्थाथ्स॑म्भृ॒ता बृ॒हत्यः॑॥७॥

शरी॑रम॒भि स॑ऽस्कृ॒ताः स्थ। प्र॒जाप॑तिना यज्ञ॒मुखे॑न॒ समि॑ताः। ति॒स्रस्त्रि॑वृ॒द्धिर्मि॑थुना
प्रजा॑त्यै। अ॒श्वत्था॑द्व्यवा॒हाद्धि॑ जा॒ताम्। अ॒ग्नेस्त॑नूं य॒ज्ञिया॑ः सम्भ॑रामि।
शा॒न्तयो॑निः श॒मीग॑र्भम्। अ॒ग्नये॑ प्रज॑नयि॒तवै॑। यो अ॑श्व॒त्थः श॑मीग॒र्भः। आ॒रुरो॑ह
त्वे स॒चा। तं ते॑ ह॒रामि॑ ब्रह्म॑णा॥८॥

य॒ज्ञियैः॑ के॒तुभिः॑ स॒ह। यं त्वा॑ स॒मभ॑र॒ज्जात॑वेदः। य॒थाश॑री॒रं भू॑तेषु न्य॒क्तम्। स
स॑म्भृ॒तः सी॒द शि॒वः प्र॒जाभ्यः॑। उ॒रुं नो॑ लो॒कम॑नु॒नेषि॑ वि॒द्वान्। प्र॒वेध॑से॒ क॒वये॑

मेध्याय। वचो वन्दारु वृषभाय वृष्णे। यतो भयमभयं तन्नो अस्तु। अव देवान्
यजे हेड्यान्। समिधाऽग्निं दुवस्यत॥९॥

घृतैर्बोधयतातिथिम्। आऽस्मिन् हव्या जुहोतन। उप त्वाऽग्ने हविष्मतीः।
घृतार्चीर्यन्तु हर्यत। जुषस्व समिधो मम। तं त्वां समिद्धिरङ्गिरः। घृतेन वर्धयामसि।
बृहच्छोचा यविष्ठ। समिध्यमानः प्रथमो नु धर्मः। समक्तुभिरज्यते विश्ववारः॥१०॥

शोचिष्केशो घृतनिर्णिक्पावकः। सुयज्ञो अग्निर्यजथाय देवान्। घृतप्रतीको
घृतयोनिरग्निः। घृतैः समिद्धो घृतमस्यान्नम्। घृतप्रुषस्त्वा सरितो वहन्ति। घृतं
पिबन्त्सुयजा यक्षि देवान्। आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणः। घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि।
घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यम्। पितेवं पुत्रमभिरक्षतादिमम्॥११॥

त्वामग्ने समिधानं यविष्ठ। देवा दूतं चक्रिरे हव्यवाहम्। उरुज्रयंसं
घृतयोनिमाहुतम्। त्वेषं चक्षुर्दधिरे चोदयन्वति। त्वामग्ने प्रदिव आहुतं घृतेन।
सुम्नायवः सुषमिधा समीधिरे। स वावृधान ओषधीभिरुक्षितः। उरु ज्रयांसि

पार्थिवा॑ वि॒तिष्ठ॑से। घृ॒तप्र॑तीकं व ऋ॒तस्य॑ धू॒रुष॑दम्। अ॒ग्निं मि॒त्रं न सं॑मिधा॒न
ऋ॑ञ्जते॥१२॥

इन्धा॑नो अ॒क्रो वि॒दथै॑षु दी॒द्यत्। शु॒क्रव॑र्णा॒मुदु॑ नो य॒सते॑ धियम्। प्र॒जा अ॑ग्ने
संवा॑सय। आशा॑श्च प॒शुभिः॑ स॒ह। रा॒ष्ट्राण्य॑स्मा॒ आधे॑हि। यान्यास॑न्त्सवि॒तुः स॒वे।
म॒ही वि॒शप॑त्री॒ सदे॑ने ऋ॒तस्य॑। अ॒र्वाची॑ ए॒तं धरु॑णे रयी॒णाम्। अ॒न्तर्व॑त्री॒ जन्य॑
जा॒तवे॑दसम्। अ॒ध्वरा॑णां॒ जन॑यथः पुरो॒गाम्॥१३॥

आरो॑हतं द॒शत॑ꣳ श॒क्ररी॑र्मम। ऋ॒तेना॑ग्न॒ आयु॑षा॒ वर्च॑सा स॒ह। ज्यो॑ग्जीव॑न्त
उत्त॑रामुत्तरा॒ꣳ समा॑म्। दर्श॑म॒हं पूर्ण॑मा॒सं य॒ज्ञं यथा॑ य॒जै। ऋ॒त्विय॑वती॒ स्थो
अ॒ग्निरे॑तसौ। गर्भ॑ दधा॒थां ते वा॑म॒हं द॑दे। तत्स॒त्यं य॒द्वीरं॑ बिभृथः। वी॒रं ज॑नयि॒ष्यथः॑।
ते म॒त्प्रा॒तः प्र॑ज॒निष्ये॑थे। ते मा॒ प्रजा॑ते॒ प्रज॑नयि॒ष्यथः॑॥१४॥

प्र॒जया॑ प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑ सुव॒र्गे लो॒के। अ॒नृता॑त्स॒त्यमु॑पैमि। मा॒नुषा॑द्वैव्यमु॑पैमि।
दैवी॑ वाचं॑ यच्छामि। श॒ल्वैर॒ग्निमि॑न्धा॒नः। उ॒भौ लो॒कौ सं॑नेम॒हम्। उ॒भयो॑र्लो॒कयोर्

ऋध्वा। अतिं मृत्युं तराम्यहम्। जातवेदो भुवनस्य रेतः। इह सिञ्च तपसो
यज्जनिष्यते॥१५॥

अग्निमंश्चत्थादधि हव्यवाहम्। शमीगर्भाञ्जनयन् यो मयोभूः। अयं ते
योनिर्ऋत्वियः। यतो जातो अरोचथाः। तं जानन्नग्र आरोह। अथा नो वर्धया
रयिम्। अपेतु वीत वि च सर्पतातः। येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अदादिदं
यमोऽवसानं पृथिव्याः। अक्रन्निमं पितरो लोकमस्मै॥१६॥

अग्नेर्भस्मास्यग्नेः पुरीषमसि। संज्ञानमसि कामधरणम्। मयि ते कामधरणं
भूयात्। संवः सृजामि हृदयानि। स२सृष्टं मनो अस्तु वः। स२सृष्टः प्राणो अस्तु
वः। सं या वः प्रियास्तनुवः। सं प्रिया हृदयानि वः। आत्मा वो अस्तु सम्प्रियः।
सम्प्रियास्तनुवो मम॥१७॥

कल्पेतां द्यावापृथिवी। कल्पन्तामाप ओषधीः। कल्पन्तामग्नयः पृथक्। मम
ज्यैष्ठ्याय सव्रताः। येऽग्नयः समनसः। अन्तरा द्यावापृथिवी। वासन्तिकावृतू

अ॒भि क॒ल्प॑मा॒नाः। इ॒न्द्र॑मि॒व दे॒वा अ॒भि सं वि॑श॒न्तु। दि॒वस्त्वा॑ वी॒र्ये॑ण। पृथि॒व्यै
म॑हि॒म्ना॥१८॥

अ॒न्तरि॑क्षस्य॒ पोषे॑ण। स॒र्वप॑शु॒माद॑धे। अ॒र्जी॑जन॒न्नमृ॑तं म॒र्त्यासः॑। अ॒स्त्रे॒माणं॑ त॒रणिं॑
वी॒डुज॑म्भम्। द॒श स्व॑सा॒रो अ॒ग्रुवः॑ स॒मीचीः॑। पु॒माँसं॑ जा॒तम॒भि स॑र॒भन्ता॑म्।
प्र॒जाप॑तेस्त्वा प्रा॒णेना॒भि प्राणि॑मि। पू॒ष्णः पोषे॑ण॒ मह्य॑म्। दी॒र्घायु॑त्वाय॒ शत॑शा॒रदा॑य।
श॒त॑ श॒रद्भ्य॒ आयु॑षे॒ वर्च॑से॥१९॥

जी॒वात्वै॑ पु॒ण्याय॑। अ॒हं त्वद॑स्मि॒ मद॑सि॒ त्वमे॑तत्। म॒मांसि॑ योनि॒स्तव॑
योनि॑रस्मि। म॒मैव॑ स॒न्वहं॑ ह॒व्यान्य॑ग्रे। पु॒त्रः पि॒त्रे लो॑क॒कृञ्जा॑तवेदः। प्रा॒णे
त्वाऽमृ॑त॒माद॑धामि। अ॒न्नाद॑म॒न्नाद्या॑य। गो॒प्तारं॑ गु॒प्त्यै। सु॒गा॒रुह॑प॒त्यो वि॒दह॑न्नरा॒तीः।
उ॒षसः॒ श्रेय॑सीः श्रेयसी॒र्दध॑त्॥२०॥

अ॒ग्ने स॒पत्नाँ॑ अप॒ बाध॑मानः। रा॒यस्पोष॑मिष॒मूर्ज॑म॒स्मासु॑ धेहि। इ॒मा उ॒
मा॒मुप॑तिष्ठन्तु रा॒यः। आ॒भिः प्र॒जाभि॑रि॒ह संव॑सेय। इ॒हो इडा॑ तिष्ठतु वि॒श्वरू॑पी।

मध्ये वसोर्दीदिहि जातवेदः। ओजसे बलाय त्वोद्यच्छे। वृषणे शुष्मायायुषे वर्चसे।
सपत्नतूरसि वृत्रतूः। यस्ते देवेषु महिमा सुवर्गः॥२१॥

यस्त आत्मा पशुषु प्रविष्टः। पुष्टिर्या ते मनुष्येषु पप्रथे। तया नो अग्ने
जुषमाण एहि। दिवः पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षात्। वातात्पशुभ्यो अध्योषधीभ्यः। यत्र
यत्र जातवेदः सम्बभूथ। ततो नो अग्ने जुषमाण एहि। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि
विद्वान्। अग्नेरंग्रे पुरो अग्निर्भवेह। विश्वा आशा दीद्यानो वि भाहि॥२२॥

ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे। अन्वग्निरुषसामग्रमख्यत्। अन्वहानि प्रथमो
जातवेदाः। अनु सूर्यस्य पुरुत्रा च रश्मीन्। अनु द्यावापृथिवी आततान। विक्रमस्व
महा९ असि। वेदिषन्मानुषेभ्यः। त्रिषु लोकेषु जागृहि। यदिदं दिवो यददः
पृथिव्याः। संविदाने रोदसी सं बभूवतुः॥२३॥

तयोः पृष्ठे सीदतु जातवेदाः। शम्भूः प्रजाभ्यस्तनुवै स्योनः। प्राणं त्वाऽमृत
आ दधामि। अन्नादमन्नाद्याय। गोप्तरं गुप्त्यै। यत्ते शुक्र शुक्रं वर्चः शुक्रा तनूः।

शुक्रं ज्योतिरजस्रम्। तेन मे दीदिहि तेन त्वाऽऽदधे। अग्निनाऽग्ने ब्रह्मणा। आनशे
व्यानशे सर्वमायुर्व्यानशे॥२४॥

नर्यं प्रजां मे गोपाय। अमृतत्वाय जीवसे। जातां जनिष्यमाणां च। अमृते
सत्ये प्रतिष्ठिताम्। अथर्व पितुं मे गोपाय। रसमन्नमिहायुषे। अदब्धायोऽशीततनो।
अविषन्नः पितुं कृणु। शङ्स्यं पशून्मे गोपाय। द्विपादो ये चतुष्पदः॥२५॥

अष्टाशफाश्च य इहाग्रे। ये चैकशफा आशुगाः। सप्रथ सभां मे गोपाय। ये च
सभ्याः सभासदः। तानिन्द्रियावन्तः कुरु। सर्वमायुरुपासताम्। अहं बुध्निय मन्त्रं
मे गोपाय। यमृषयस्त्रैविदा विदुः। ऋचः सामानि यजूंषि। सा हि श्रीरमृता
सताम्॥२६॥

चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये। मर्मज्यमाना
महते सौभगाय। मह्यं धुक्ष्व यजमानाय कामान्। इहैव सन्तत्र सतो वो
अग्नयः। प्राणेन वाचा मनसा बिभर्मि। तिरो मा सन्तमायुर्मा प्रहासीत्।

ज्योतिषा वो वैश्वानरेणोपतिष्ठे। पञ्चधाऽग्नीन्व्यक्रामत्। विराट्सृष्टा प्रजापतेः।
ऊर्ध्वाऽऽरोहद्रोहिणी। योनिर्ग्रेः प्रतिष्ठितिः॥२७॥

विशन्तु नः पुरुचीर्विधेम निधाय यत्तेऽप्रदाहाय बृहत्याँ ब्रह्मणा दुवस्यत विश्ववार इममृञ्जते पुरोगां प्रजंनयिष्यथो जनिष्यतेऽस्मै
ममं महिम्ना वर्चसे दधंत्सुवर्गो भाँहि सम्बभूवतुरायुर्व्यानशे चतुष्पदः सतां प्रजापतेर्द्वे च॥—————[१]

नवैतान्यहानि भवन्ति। नव वै सुवर्गा लोकाः। यदेतान्यहान्युपयन्ति। नवस्वेव
तत्सुवर्गेषु लोकेषु सत्रिणः प्रतितिष्ठन्तो यन्ति। अग्निष्टोमाः परः सामानः कार्या
इत्याहुः। अग्निष्टोमसंमितः सुवर्गो लोक इति। द्वादशाग्निष्टोमस्य स्तोत्राणि।
द्वादश मासाः संवत्सरः। तत्तन्न सूक्ष्मम्। उक्थ्या एव सप्तदशाः परः सामानः
कार्याः॥२८॥

पशवो वा उक्थानि। पशूनामवरुद्धौ। विश्वजिदभिजितावग्निष्टोमौ। उक्थ्याः
सप्तदशाः परः सामानः। ते सऽस्तुता विराजंमभि सम्पद्यन्ते। द्वे चर्चावतिरिच्येते।
एकया गौरतिरिक्तः। एकयाऽऽयुरूनः। सुवर्गो वै लोको ज्योतिः। ऊर्ग्विराट्॥२९॥

सुव॒र्गमे॒व तेन॑ लो॒कम॒भि ज॑यन्ति। यत्प॒र॒ꣳ रा॒थन्त॑रम्। तत्प्र॒थ॒मेऽह॑न्कार्य॒म॑।
बृ॒हद्वि॒तीये॑। वै॒रूपं॑ तृ॒तीये॑। वैरा॒जं च॑तुर्थे। शा॒क्रं प॑ञ्च॒मे। रै॒वत॑ꣳ ष॒ष्ठे। तदु॑ पृ॒ष्ठेभ्यो॑
नय॑न्ति। स॒न्तन॑य ए॒ते ग्र॒हा गृ॑ह्यन्ते॥३०॥

अ॒ति॒ग्रा॒ह्याः परः॑ साम॒सु। इ॒माने॒वैतैर्लो॒कान्त्स॑न्त॒न्वन्ति॑। मि॒थु॒ना ए॒ते ग्र॒हा
गृ॑ह्यन्ते। अ॒ति॒ग्रा॒ह्याः परः॑ साम॒सु। मि॒थु॒नमे॒व तैर्य॑ज॒माना॒ अव॑रुन्धते। बृ॒हत्पृ॑ष्ठं
भ॑वति। बृ॒हद्वै सु॒व॒र्गो लो॒कः। बृ॒हतै॒व सु॒व॒र्गं लो॒कं य॑न्ति। त्र॒य॒स्त्रि॒ꣳशि॒ नाम॑ साम॒।
मा॒ध्यं दि॒ने प॑व॒माने॑ भवति॥३१॥

त्र॒य॒स्त्रि॒ꣳश॒द्वै दे॒वताः॑। दे॒वता॑ ए॒वाव॑रुन्धते। ये वा इ॒तः परा॑श्च॒ꣳ
सं॒वत्स॑रमु॒पय॑न्ति। न है॒नं ते स्व॒स्ति स॑म॒श्नु॒वते॑। अथ॒ येऽमु॒तोऽर्वा॑श्चमु॒पय॑न्ति।
ते है॒नꣳ स्व॒स्ति स॑म॒श्नु॒वते॑। ए॒तद्वा अ॒मुतोऽर्वा॑श्चमु॒पय॑न्ति। यदे॒वम्। यो ह॒ खलु॑
वा॒व प्र॒जाप॑तिः। स उ॒वे॒वेन्द्रः॑। तदु॑ दे॒वेभ्यो॑ नय॑न्ति॥३२॥

का॒र्या वि॒राङ्गृ॑ह्यन्ते प॑व॒माने॑ भव॒तीन्द्र॑ एकं च॥

सन्तति॑र्वा ए॒ते ग्र॒हाः। यत्प॑रः सा॒मानः। वि॒षूवा॑न्दि॒वाकी॒र्त्यम्। यथा॒ शा॒लायै॑
पक्ष॑सी। ए॒व॒ सं॒वत्स॑रस्य॒ पक्ष॑सी। यदे॒तेन॑ गृ॒ह्ये॒रन्। वि॒षूची॑ सं॒वत्स॑रस्य॒ पक्ष॑सी
व्य॒व॒स्र॒से॒याता॑म्। आ॒र्ति॒मा॒र्च्छ॑युः। यदे॒ते गृ॒ह्यन्ते॑। यथा॒ शा॒लायै॑ पक्ष॑सी मध्य॒मं
व॒॒श॒म॒भि॒ सं॒मा॒य॒च्छ॑ति॥ ३३॥

ए॒व॒ सं॒वत्स॑रस्य॒ पक्ष॑सी दि॒वाकी॒र्त्यम्॒भि॒ सं॒ त॑न्वन्ति। ना॒र्ति॒मा॒र्च्छ॑न्ति।
ए॒क॒वि॒॒श॒म॒ह॑र्भवति। शु॒क्रा॒ग्रा॒ ग्र॒हा॑ गृ॒ह्यन्ते। प्र॒त्यु॒त्त॑ब्धै॒ स॒य॒त्वाय॑। सौ॒र्य॑ ए॒तद॑हः
प॒शु॒रा॒ल॑भ्यते। सौ॒र्यो॑ऽति॒ग्रा॒ह्यो॑ गृ॒ह्यते। अ॒ह॑रे॒व रू॒पेण॑ स॒म॑र्धयन्ति। अथो॒ अ॒हं
ए॒वैष॑ ब॒लि॒र्हि॒यते। स॒प्तै॒तद॑ह॒रति॒ग्रा॒ह्या॑ गृ॒ह्यन्ते॥ ३४॥

स॒प्त॒ वै शी॑र्ष॒ण्याः प्रा॒णाः। अ॒सा॒वा॑दि॒त्यः शि॑रः प्र॒जाना॑म्। शी॒र्ष॒न्ने॒व प्र॒जाना॑
प्रा॒णान्द॑धाति। तस्मा॑त्स॒प्त शी॑र्ष॒न्प्रा॒णाः। इन्द्रो॑ वृ॒त्र॒ ह॒त्वा। अ॒सु॒रा॒न्परा॑भाव्य। स
इ॒माँल्लो॒कान॑भ्य॒जय॑त्। तस्या॒सौ लो॒कोऽन॑भिजित आसीत्। तं वि॒श्वक॑र्मा भू॒त्वा-
ऽभ्य॑जयत्। यद्वै॑श्वक॒र्म॒णो गृ॒ह्यते॑॥ ३५॥

सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। प्र वा एतेऽस्माल्लोकाच्च्यवन्ते। ये वैश्वकर्मणं गृह्णते।
आदित्यः श्वो गृह्यते। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति। अन्योन्यो
गृह्यते। विश्वान्येवान्येन कर्माणि कुर्वाणा यन्ति। अस्यामन्येन प्रति तिष्ठन्ति।
तावाऽपरार्धात्संवत्सरस्यान्योन्यो गृह्यते। तावुभौ सह महाव्रते गृह्यते। यज्ञस्यैवान्तं
गत्वा। उभयोर्लोकयोः प्रति तिष्ठन्ति। अर्क्यमुक्थं भवति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ॥ ३६॥

समायच्छत्यतिग्राह्यां गृह्यन्ते गृह्यते संवत्सरस्यान्योन्यो गृह्यते पञ्च च॥ [३]

एकविंश एष भवति। एतेन वै देवा एकविंशेन। आदित्यमित उत्तमं
सुवर्गं लोकमारोहयन्। स वा एष इत एकविंशः। तस्य दशावस्तादहानि। दशं
परस्तात्। स वा एष विराज्युभयतः प्रतिष्ठितः। विराजि हि वा एष उभयतः
प्रतिष्ठितः। तस्मादन्तरेमौ लोकौ यन्। सर्वेषु सुवर्गेषु लोकेष्वभितपन्नेति॥ ३७॥

देवा वा आदित्यस्य सुवर्गस्य लोकस्य। परांचोऽतिपादादबिभयुः। तं
छन्दोभिरदृहं धृत्यै। देवा वा आदित्यस्य सुवर्गस्य लोकस्य। अवांचो-

ऽवपादादबिभयुः। तं पृश्नभीं रश्मिभिरुदवयन्। तस्मादेकविंशेऽह्न्यश्च
दिवाकीर्त्यानि क्रियन्ते। रश्मयो वै दिवाकीर्त्यानि। ये गायत्रे। ते गायत्रीषूत्तरयोः
पर्वमानयोः॥३८॥

महादिवाकीर्त्यं होतुः पृष्ठम्। विकर्णं ब्रह्मसामम्। भासोऽग्निष्टोमः। अथैतानि
पराणि। परैर्वै देवा आदित्यं सुवर्गं लोकमपारयन्। यदपारयन्। तत्पराणां
परत्वम्। पारयन्त्येनं पराणि। य एवं वेद। अथैतानि स्पराणि। स्परैर्वै देवा
आदित्यं सुवर्गं लोकमस्परयन्। यदस्परयन्। तत्स्पराणां स्परत्वम्।
स्परयन्त्येनं स्पराणि। य एवं वेद॥३९॥

एति पर्वमानयोः स्पराणि पञ्च च॥ [४]

अप्रतिष्ठां वा एते गच्छन्ति। येषां संवत्सरेऽनाप्तेऽथ। एकादशिन्याप्यते।
वैष्णवं वामनमालभन्ते। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञमेवालभन्ते प्रतिष्ठित्यै।
ऐन्द्राग्रमालभन्ते। इन्द्राग्नी वै देवानामयातयामानौ। ये एव देवते अयातयाम्नी।
ते एवालभन्ते॥४०॥

वैश्वदेवमालभन्ते। देवतां एवावरुन्धते। द्यावापृथिव्यां धेनुमालभन्ते। द्यावापृथिव्योरेव प्रति तिष्ठन्ति। वायव्यं वृथ्समालभन्ते। वायुरेवैभ्यो यथा-
ऽऽयतनाद्देवता अव रुन्धे। आदित्यामविं वशामालभन्ते। इयं वा अदितिः।
अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति। मैत्रावरुणीमालभन्ते॥४१॥

मित्रेणैव यज्ञस्य स्विष्टं शमयन्ति। वरुणेन दुरिष्टम्। प्राजापत्यं तूपरं महाव्रत
आलभन्ते। प्राजापत्योऽतिग्राह्यो गृह्यते। अहरेव रूपेण समर्धयन्ति। अथो अहं
एवैष बलिर्हियते। आग्नेयमा लभन्ते प्रति प्रज्ञात्यै। अजपेत्वान् वा एते पूर्वैर्मासैरव
रुन्धते। यदेते गव्याः पशव आलभ्यन्ते। उभयेषां पशूनामवरुद्धौ॥४२॥

यदतिरिक्तामेकादशिनीमालभेरन्। अप्रियं भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्येत। यद्वौ द्वौ पशू
समस्येयुः। कनीय आयुः कुर्वीरन्। यदेते ब्राह्मणवन्तः पशव आलभ्यन्ते। नाप्रियं
भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्यते। न कनीय आयुः कुर्वते॥४३॥

ते एवालभन्ते मैत्रावरुणीमालभन्तेऽवरुद्धौ सप्त च॥

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा वृत्तोऽशयत्। तं देवा भूतानां रसं तेजः सम्भृत्य।
तेनैनमभिषज्यन्। महानववर्तीति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महद्व्रतमिति।
तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महतो व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्।
पञ्चविंशः स्तोमो भवति॥४४॥

चतुर्विंशत्यर्धमासः संवत्सरः। यद्वा एतस्मिन्संवत्सरेऽधि प्राजायत। तदन्नं
पञ्चविंशमभवत्। मध्यतः क्रियते। मध्यतो ह्यन्नमशितं धिनोति। अथो मध्यत
एव प्रजानामूर्ध्नीयते। अथ यद्वा इदमन्ततः क्रियते। तस्मादुदन्ते प्रजाः समेधन्ते।
अन्ततः क्रियते प्रजननायैव। त्रिवृच्छिरो भवति॥४५॥

त्रेधाविहितः हि शिरः। लोमं छुवीरस्थि। परांचा स्तुवन्ति। तस्मात्तत्सदृगेव।
न मेद्यतोऽनु मेद्यति। न कृश्यतोऽनु कृश्यति। पञ्चदशोऽन्यः पक्षो भवति।
सप्तदशोऽन्यः। तस्माद्वयाङ्स्यन्यतरमर्धमभि पर्यावर्तन्ते। अन्यतरतो हि तद्गरीयः
क्रियते॥४६॥

पञ्चविंश आत्मा भवति। तस्मान्मध्यतः पशवो वरिष्ठाः। एकविंशं पुच्छम्।
द्विपदासु स्तुवन्ति प्रतिष्ठित्यै। सर्वेण सह स्तुवन्ति। सर्वेण ह्यात्मनाऽऽत्मन्वी।
सहोत्पतन्ति। एकैकामुच्छिषन्ति। आत्मन् ह्यङ्गानि बद्धानि। न वा एतेन सर्वः
पुरुषः॥४७॥

यदित इतो लोमानि दतो नखान्। परिमादः क्रियन्ते। तान्येव तेन प्रत्युप्यन्ते।
औदुम्बरस्तल्पो भवति। ऊर्ग्व अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। यस्य
तल्पसद्यमनभिजित् स्यात्। स देवानां साम्यक्षे। तल्पसद्यमभिजयानीति
तल्पमारुह्योद्गायेत्। तल्पसद्यमेवाभि जयति॥४८॥

यस्य तल्पसद्यमभिजित् स्यात्। स देवानां साम्यक्षे। तल्पसद्यं मा
पराजेषीति तल्पमारुह्योद्गायेत्। न तल्पसद्यं पराजयते। प्लेङ्गे शंसति। महो
वै प्लेङ्गः। महस एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। देवासुराः संयत्ता आसन्। त आदित्ये
व्यायच्छन्त। तं देवाः समजयन्॥४९॥

ब्राह्मणश्च शूद्रश्च चर्मकर्ते व्यायच्छेते। दैव्यो वै वर्णो ब्राह्मणः। असुर्यः
 शूद्रः। इमेऽराथ्सुरिमे सुभूतमक्रन्नित्यन्यतरो ब्रूयात्। इम उद्वासीकारिणं
 इमे दुर्भूतमक्रन्नित्यन्यतरः। यदेवैषां सुकृतं या राद्धिः। तदन्यतरोऽभि
 श्रीणाति। यदेवैषां दुष्कृतं याऽराद्धिः। तदन्यतरोऽपं हन्ति। ब्राह्मणः सं जयति।
 अमुमेवाऽऽदित्यं भ्रातृव्यस्य संविन्दन्ते॥५०॥

भवति भवति क्रियते पुरुषो जयत्यजयञ्जयत्येकं च॥ [६]

उद्धन्यमानं नवैतानि सन्ततिरेकविंश एषोऽप्रतिष्ठां प्रजापतिर्वृत्तः षट्॥६॥

उद्धन्यमानं शोचिष्केशोऽग्ने सपत्नानतिग्राह्या वैश्वदेवमालभन्ते पञ्चाशत्॥५०॥

उद्धन्यमानं संविन्दन्ते॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

दे॒वा॒सु॒राः सं॒य॒त्ता आ॒सन्। ते दे॒वा वि॒ज॒य॒मु॒प॒य॒न्तः। अ॒ग्नी॒षो॒म॒यो॒स्ते ज॒स्विनी॑स्त॒नूः
स॒न्ध्य॑द॒धत। इ॒द॒मु॒ नो भ॒विष्य॑ति। य॒दि नो जे॒ष्यन्ती॑ति। तेना॒ग्नी॒षो॒मा॒व॒पा॑क्राम॒ताम्।
ते दे॒वा वि॒जित्य॑। अ॒ग्नी॒षो॒मा॒व॒न्वैच्छ॑न्। तेऽग्नि॒म॒न्व॒वि॒न्दन् नृ॒तुषू॑त्स॒न्नम्। तस्य॑
विभ॑क्तीभिस्ते ज॒स्विनी॑स्त॒नू॒र॒वा॒रु॒न्धत॥१॥

ते सो॒म॒म॒न्व॒वि॒न्दन्। तम॑घ्नन्। तस्य॑ यथाऽभि॒ज्ञाय॑ त॒नू॒र्व्य॑गृह्ण॒त। ते ग्र॒हा॑ अभवन्।
तद्ग्र॒हा॑णां ग्र॒ह॒त्वम्। यस्यै॒वं वि॒दुषो॑ ग्र॒हा॑ गृह्यन्ते। तस्य॑ त्वै॒व गृ॒ही॒ताः। ना॒नाऽऽग्ने॑यं
पुन॒रा॒धेये॑ कुर्यात्। यद॒ना॒ग्ने॑यं पुन॒रा॒धेये॑ कुर्यात्। व्यृ॒द्धमे॒व तत्॥२॥

अ॒ना॒ग्ने॑यं वा ए॒तत्क्रि॑यते। यथ्स॒मिध॒स्त॒नू॒न॒पा॒त॒मि॒डो ब॒र्हिर्य॑जति।
उ॒भावा॑ग्ने॒यावा॒ज्य॑भा॒गौ स्या॑ताम्। अ॒ना॒ज्य॑भा॒गौ भव॑तु इ॒त्याहुः। यदु॒भावा॑ग्ने॒याव॒न्व॒श्चा॒ति
अ॒ग्नये॑ प॒व॒मा॒ना॒योत्त॑रः स्यात्। यत्प॒व॒मा॒नाय॑। तेनाऽऽज्य॑भागः। तेन॑ सौ॒म्यः।

बुधन्वत्याग्नेयस्याऽऽज्यभागस्य पुरोऽनुवाक्या भवति॥३॥

यथा सुप्तं बोधयति। तादृगेव तत्। अग्निन्यक्ताः पत्नीसंयाजानामृचः स्युः। तेनाग्नेयः सर्वं भवति। एकधा तेजस्विनीं देवतामुपैतीत्याहुः। सैनमीश्वरा प्रदह इति। नेति ब्रूयात्। प्रजननं वा अग्निः। प्रजननमेवोपैतीति। कृतयजुः सम्भृतसम्भार इत्याहुः॥४॥

न सम्भृत्याः सम्भाराः। न यजुः कार्यमिति। अथो खलु। सम्भृत्या एव सम्भाराः। कार्यं यजुः। पुनराधेयस्य समृद्धौ। तेनोपांशु प्रचरति। एष्यं इव वा एषः। यत्पुनराधेयः। यथोपांशु नष्टमिच्छति॥५॥

तादृगेव तत्। उच्चैः स्विष्टकृतमुत्सृजति। यथा नष्टं वित्त्वा प्राहायमिति। तादृगेव तत्। एकधा तेजस्विनीं देवतामुपैतीत्याहुः। सैनमीश्वरा प्रदह इति। तत्तथा नोपैति। प्रयाजानूयाजेष्वेव विभक्तीः कुर्यात्। यथापूर्वमाज्यभागौ स्याताम्। एवं पत्नीसंयाजाः॥६॥

तद्वैश्वानरवत्प्रजननवत्तरमुपैतीति। तदाहुः। व्यृद्धं वा एतत्। अनाग्नेयं वा एतत्क्रियत् इति। नेति ब्रूयात्। अग्निं प्रथमं विभक्तीनां यजति। अग्निमुत्तमं पत्नीसंयाजानाम्। तेनाग्नेयम्। तेन समृद्धं क्रियत् इति॥७॥

अरुन्धतैव तद्वद्वति सम्भृतसम्भार इत्याहुरिच्छति पत्नीसंयाजा नव च॥—————[१]

देवा वै यथादर्शं यज्ञानाहरन्त। योऽग्निष्टोमम्। य उक्थ्यम्। योऽतिरात्रम्। ते सहैव सर्वे वाजपेयमपश्यन्। ते। अन्योऽन्यस्मै नातिष्ठन्त। अहमनेन यजा इति। तेऽब्रुवन्। आजिमस्य धावामेति॥८॥

तस्मिन्नाजिमधावन्। तं बृहस्पतिरुदजयत्। तेनायजत। स स्वाराज्यमगच्छत्। तमिन्द्रोऽब्रवीत्। मामनेन याजयेति। तेनेन्द्रमयाजयत्। सोऽग्रं देवतानां पर्यैत्। अगच्छत्स्वाराज्यम्। अतिष्ठन्तास्मै ज्यैष्ठ्याय॥९॥

य एवं विद्वान् वाजपेयेन यजते। गच्छति स्वाराज्यम्। अग्रं समानानां पर्यैति। तिष्ठन्तेऽस्मै ज्यैष्ठ्याय। स वा एष ब्राह्मणस्य चैव राजन्यस्य च यज्ञः।

तं वा ए॒तं वा॑ज॒पेय॒ इत्या॑हुः। वा॒जाप्यो॒ वा ए॒षः। वाज॑ꣳ ह्ये॒तेन॑ दे॒वा ऐ॒प्सन्।
सोमो॒ वै वा॑ज॒पेयः॑। यो वै सोमं॑ वाज॒पेयं॑ वेद॑॥१०॥

वा॒ज्येवैनं॑ पी॒त्वा भ॑वति। आ॒ऽस्य॑ वा॒जी जा॑यते। अन्नं॑ वै वा॑ज॒पेयः॑। य ए॒वं वेद॑। अत्य॑न्नम्। आ॒ऽस्यान्ना॑दो जा॑यते। ब्रह्म॒ वै वा॑ज॒पेयः॑। य ए॒वं वेद॑। अत्ति॒ ब्रह्म॑णाऽन्नम्। आ॒ऽस्य॑ ब्र॒ह्मा जा॑यते॥११॥

वा॒ग्वै वाज॑स्य प्रस॒वः। य ए॒वं वेद॑। क॒रोति॑ वा॒चा वी॒र्यम्। ऐनं॑ वा॒चा ग॑च्छति।
अपि॑वतीं॒ वाचं॑ वदति। प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यो॑ य॒ज्ञान्व्यादि॑शत्। स आ॒त्मन्वा॑ज॒पेय॑मधत्त।
तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। ए॒ष वाव॑ य॒ज्ञः। यद्वा॑ज॒पेयः॑॥१२॥

अप्ये॒व नो॑ऽत्रा॒स्त्विति॑। तेभ्य॑ ए॒ता उ॒ज्जितीः॑ प्राय॑च्छत्। ता वा ए॒ता उ॒ज्जितयो॑
व्याख्या॑यन्ते। य॒ज्ञस्य॑ सर्व॒त्वाय॑। दे॒वता॑ना॒मनि॑र्भागाय। दे॒वा वै ब्रह्म॑ण॒श्चान्न॑स्य च
शम॑ल॒मपा॑घ्नन्। यद्ब्रह्म॑णः शम॑ल॒मासी॑त्। सा गा॒था नारा॑श॒ꣳस्य॑भवत्। यदन्न॑स्य।
सा सुरा॑॥१३॥

तस्माद्वायंतश्च मत्तस्य च न प्रतिगृह्यम्। यत्प्रतिगृह्णीयात्। शमलं प्रतिगृह्णीयात्।
 सर्वा वा एतस्य वाचोऽवरुद्धाः। यो वाजपेययाजी। या पृथिव्यां याऽग्नौ या
 रथन्तरे। याऽन्तरिक्षे या वायौ या वामदेव्ये। या दिवि याऽऽदित्ये या बृहति।
 याऽप्सु यौषधीषु या वनस्पतिषु। तस्माद्वाजपेययाज्यात्विजीनः। सर्वा ह्यस्य
 वाचोऽवरुद्धाः॥१४॥

धावामेति ज्यैष्ठ्याय वेदं ब्रह्मा जायते वाजपेयः सुराऽऽत्विजीन् एकं च॥ [२]

देवा वै यदन्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नावारुन्धत। तदतिग्राह्यैरतिगृह्यावारुन्धत।
 तदतिग्राह्याणामतिग्राह्यत्वम्। यदतिग्राह्या गृह्यन्ते। यदेवान्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नाव
 रुन्धे। तदेव तैरतिगृह्याव रुन्धे। पञ्च गृह्यन्ते। पाङ्क्तौ यज्ञः। यावानेव यज्ञः।
 तमाप्त्वाऽव रुन्धे॥१५॥

सर्व एन्द्रा भवन्ति। एकधैव यजमान इन्द्रियं दधति। सप्तदश प्राजापत्या ग्रहा
 गृह्यन्ते। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। एकयर्चा गृह्णाति। एकधैव यजमाने

वीर्यं दधाति। सोमग्रहाःश्च सुराग्रहाःश्च गृह्णाति। एतद्वै देवानां परममन्नम्।
यथ्सोमः॥१६॥

एतन्मनुष्याणाम्। यथ्सुराः॥ परमेणैवास्मां अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमव रुन्धे।
सोमग्रहान्गृह्णाति। ब्रह्मणो वा एतत्तेजः। यथ्सोमः। ब्रह्मण एव तेजसा तेजो
यजमाने दधाति। सुराग्रहान्गृह्णाति। अन्नस्य वा एतच्छमलम्। यथ्सुराः॥१७॥

अन्नस्यैव शमलेन शमलं यजमानादपहन्ति। सोमग्रहाःश्च सुराग्रहाःश्च
गृह्णाति। पुमान् वै सोमः। स्त्री सुराः। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे
करोति प्रजननाय। आत्मानमेव सोमग्रहैः स्पृणोति। जायाः सुराग्रहैः।
तस्माद्वाजपेययाज्यमुष्मिल्लोके स्त्रियः सम्भवति। वाजपेयाभिजितः ह्यस्य॥१८॥

पूर्वं सोमग्रहा गृह्यन्ते। अपरे सुराग्रहाः। पुरोऽक्षः सोमग्रहान्त्सादयति।
पश्चादक्षः सुराग्रहान्। पापवस्यसस्य विधृत्यै। एष वै यजमानः। यथ्सोमः। अन्नः
सुराः। सोमग्रहाःश्च सुराग्रहाःश्च व्यतिषजति। अन्नाद्येनैवेन व्यतिषजति॥१९॥

सम्पृचः स्थ सं मा भद्रेण पृङ्केत्याह। अन्नं वै भद्रम्। अन्नाद्येनैवैनं सः सृजति।
अन्नस्य वा एतच्छर्मलम्। यथ्सुरा। पाप्मेव खलु वै शर्मलम्। पाप्मना वा
एनमेतच्छर्मलेन व्यतिषजति। यथ्सोमग्रहाः सुराग्रहाः व्यतिषजति। विपृचः
स्थ वि मा पाप्मना पृङ्केत्याह। पाप्मनैवैनं शर्मलेन व्यावर्तयति॥२०॥

तस्माद्वाजपेययाजी पूतो मेध्यो दक्षिण्यः। प्राङ्द्ववति सोमग्रहैः। अमुमेव
तैर्लोकमभिजयति। प्रत्यङ्खसुराग्रहैः। इममेव तैर्लोकमभिजयति। प्रतिष्ठन्ति
सोमग्रहैः। यावदेव सत्यम्। तेन सूयते। वाजसृज्यः सुराग्रहान् हरन्ति। अनृतेनैव
विशः सः सृजति। हिरण्यपात्रं मधोः पूर्णं ददाति। मध्व्योऽसानीति। एकधा
ब्रह्मण उप हरति। एकधैव यजमान् आयुस्तेजो दधाति॥२१॥

आत्वाऽवं रुन्धे सोमः शर्मलं यथ्सुरा ह्यस्यैनं व्यतिषजति व्यावर्तयति सृजति चत्वारि च॥ [३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। नाग्निष्टोमो नोक्थ्यः। न षोडशी नातिरात्रः। अथ
कस्माद्वाजपेये सर्वे यज्ञक्रतवोऽव्रुध्यन्त इति। पशुभिरिति ब्रूयात्। आग्नेयं

प॒शुमाल॑भते। अ॒ग्नि॒ष्टोम॑मे॒व तेना॑व॒ रुन्धे। ऐ॒न्द्रा॒ग्नेनो॒क्थ्यम्। ऐ॒न्द्रेण॑ षोड॒शिनः॑
स्तो॒त्रम्। सा॒र॒स्व॒त्याऽति॑रा॒त्रम्॥२२॥

मा॒रु॒त्या बृ॑ह॒तः स्तो॒त्रम्। ए॒ताव॑न्तो॒ वै य॑ज्ञ॒क्रत॑वः। तान्प॒शुभि॑रे॒वाव॑ रुन्धे।
आ॒त्मान॑मे॒व स्पृ॑णोत्यग्नि॒ष्टोमे॑न। प्रा॒णा॒पा॒नावु॒क्थ्ये॑न। वी॒र्य॑ः षोड॒शिनः॑ स्तो॒त्रेण॑।
वाच॑मतिरा॒त्रेण॑। प्र॒जां बृ॑ह॒तः स्तो॒त्रेण॑। इ॒ममे॒व लो॒कम॒भिज॑यत्यग्नि॒ष्टोमे॑न।
अ॒न्तरि॑क्षमु॒क्थ्ये॑न॥२३॥

सु॒व॒र्गं लो॒कः षोड॑शिनः स्तो॒त्रेण॑। दे॒व॒याना॑ने॒व प॑थ आ॒रो॒ह॒त्यति॑रा॒त्रेण॑। ना॒कः
रो॒ह॒ति बृ॑ह॒तः स्तो॒त्रेण॑। तेज॑ ए॒वाऽऽ॒त्म॒न्ध॒त्त आ॒ग्ने॒येन॑ प॒शुना॑। ओ॒जो ब॑ल॒मैन्द्रा॒ग्नेन॑।
इ॒न्द्रि॒यमै॒न्द्रेण॑। वाच॑ः सा॒र॒स्व॒त्या। उ॒भावे॒व दे॒वलो॒कं च॑ म॒नुष्य॑लो॒कं चा॒भिज॑यति
मा॒रु॒त्या व॒शया॑। स॒प्तद॑श प्रा॒जाप॒त्यान्प॒शूना॑ल॒भते। स॒प्तद॑शः प्र॒जाप॑तिः॥२४॥

प्र॒जाप॑ते॒राष्ट्यै॑। श्या॒मा ए॒करू॑पा भवन्ति। ए॒वमि॑व॒ हि प्र॒जाप॑तिः स॒मृद्धौ॑।
ता॒न्य॒र्थ॒ग्निकृ॑तानु॒त्सृ॑जति। म॒रुतो॑ य॒ज्ञम॑जिघा॒सन्प्र॒जाप॑तेः। तेभ्य॑ ए॒तां मा॑रु॒तीं

व॒शामाल॑भत। तयै॒वैनान॑शमयत्। मा॒रु॒त्या प्र॒चर्य॑। ए॒तान्ध्संज्ञ॑पयेत्। म॒रुत॑ ए॒व
श॑मयित्वा॥ २५॥

ए॒तैः प्रच॑रति। य॒ज्ञस्याघा॑ताय। ए॒क॒धा व॒पा जु॑होति। ए॒क॒दे॒व॒त्या हि। ए॒ते।
अथो॑ ए॒क॒धैव॑ यज॑माने वी॒र्यं॑ दधाति। नै॒वा॒रेण॑ स॒प्तद॑शशरावेणै॒तर॑हि प्रच॑रति।
ए॒तत्पु॑रोडाशा॒ ह्ये॒ते। अथो॑ पशूनामे॒व छि॑द्रमपि॑दधाति। सा॒र॒स्व॒त्योत्त॑मया प्रच॑रति।
वा॒ग्वै सर॑स्वती। तस्मा॑त्प्रा॒णानां॑ वा॒गुत्त॑मा। अथो॑ प्र॒जाप॑तावे॒व य॒ज्ञं प्र॑तिष्ठापयति।
प्र॒जाप॑ति॒रु॒हि वाक्। अप॑न्नदती भवति। तस्मा॑न्मनु॒ष्याः सर्वा॑ वाचं॑ वदन्ति॥ २६॥

अ॒ति॒रा॒त्रम॒न्तरि॑क्षमु॒त्थेन॑ प्र॒जाप॑तिः शमयित्वोत्त॑मया प्रच॑रति षट् च॥ [४]

सा॒वि॒त्रं जु॑होति॒ कर्म॑णः कर्मणः पु॒रस्ता॑त्। कस्त॒द्वेदे॒त्याहुः। यद्वा॑ज॒पेय॑स्य॒
पूर्वं॑ यदप॑र॒मिति॑। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒व य॑थापूर्वं कर्मा॑णि करोति। स॒र्व॒ने॒स॒व॒ने
जु॑होति। आ॒क्र॒म॑णमे॒व त॒थ्सेतुं॑ यज॑मानः कुरुते। सु॒व॒र्ग॒स्य लो॒कस्य॑ स॒म॒ष्ट्यै।
वा॒च॒स्पति॑र्वाचं॒म॒द्य स्व॑दाति न॒ इत्या॑ह। वा॒ग्वै दे॒वानां॑ पु॒राऽन्न॑मासीत्। वाचं॑मे॒वास्मा॑

अन्नं॑ स्वदयति॥२७॥

इन्द्रस्य॑ वज्रो॑ऽसि॒ वार्त्रघ्न॑ इति॒ रथं॑मुपाव॑हरति॒ विजि॑त्यै। वाज॑स्य॒ नु प्र॑सवे
मा॒तरं॑ म॒हीमि॑त्याह। यच्चै॒वेयम्। यच्चा॒स्यामधि॑। तदे॒वाव॑ रुन्धे। अथो॒ तस्मि॑न्ने॒वोभये॒-
ऽभिषि॑च्यते। अ॒प्स्वन्तर॑मृ॒तम॑प्सु भैष॒जमि॑त्यश्वा॑न्प॒ल्पूल॑यति। अ॒प्सु वा अश्व॑स्य॒
तृती॑यं प्रवि॑ष्टम्। तद॑नु॒वेन॑न्वव॑प्लवते। यद॒प्सु प॑ल्पूलय॑ति॥२८॥

यदे॒वास्या॑प्सु प्रवि॑ष्टम्। तदे॒वाव॑ रुन्धे। ब॒हु वा अश्वो॑ऽमे॒ध्यमु॑पंगच्छति। यद॒प्सु
प॑ल्पूलय॑ति। मे॒ध्याने॒वैनान्क॑रोति। वा॒युर्वा॑ त्वा॒ मनु॑र्वा॒ त्वेत्या॑ह। ए॒ता वा ए॒तं
दे॒वता॑ अ॒ग्रे अश्व॑मयु॒ञ्जन्। ताभि॑रे॒वैनान् यु॑नक्ति। स॒वस्यो॑ज्जित्यै। यजु॑षा युनक्ति॒
व्यावृ॑त्त्यै॥२९॥

अपा॑न्नपादाशुहेम॒न्निति॑ सम्मा॑र्ष्टि। मे॒ध्याने॒वैनान्क॑रोति। अथो॒ स्तौत्ये॒वैनाना॑जिः
स॑रिष्य॒तः। वि॒ष्णुक्र॑मान्क्रमते। विष्णु॑रे॒व भू॒त्वेमाँल्लो॒कान॑भिज॑यति। वैश्व॑दे॒वो वै
रथः॑। अ॒ङ्गौ न्य॒ङ्काव॑भितो॒ रथं॑ यावि॑त्याह। या ए॒व दे॒वता॑ रथे॒ प्रवि॑ष्टाः। ताभ्य॑

ए॒व नम॑स्करोति। आ॒त्मनोऽना॑त्यै। अश॑मरथं भावु॒कोऽस्य॑ रथो॑ भवति। य ए॒वं वेद॑॥ ३० ॥

स्वद॑यति प॒त्न्युल॑यति व्यावृ॑त्या अना॑त्यै द्वे च॑॥ [५]

दे॒वस्या॒ह॑ꣳ स॒वि॒तुः प्र॑स॒वे बृ॒हस्प॑ति॒ना वा॒ज॒जि॒ता वा॒जं जे॑ष॒मित्या॑ह।
स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒व ब्र॒ह्म॑णा वा॒जमु॑ज्जयति। दे॒वस्या॒ह॑ꣳ स॒वि॒तुः प्र॑स॒वे बृ॒हस्प॑ति॒ना
वा॒ज॒जि॒ता व॒र्षि॑ष्ठं नाक॑ꣳ रु॒हेय॑मित्या॑ह। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒व ब्र॒ह्म॑णा व॒र्षि॑ष्ठं
नाक॑ꣳ रो॒हति॑। चा॒त्वा॒ले रथ॑च॒क्रं नि॑मितꣳ रो॒हति॑। अतो॒ वा अ॒ङ्गि॒रस॑ उत्त॒माः
सु॒व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। सा॒क्षादे॒व यज॑मानः सु॒व॒र्गं लो॒कमे॑ति। आ॒वे॑ष्टयति। वज्रो॒ वै
रथः॑। वज्रै॒णैव॑ दि॒शोऽभि॑जयति॥ ३१ ॥

वा॒जि॒नाꣳ सा॒मं गा॑यते। अन्नं॑ वै वा॒जः। अन्न॑मे॒वाव॑ रु॒न्धे। वा॒चो व॒र्ष्म
दे॒वेभ्योऽपा॑क्रामत्। तद्व॒नस्प॑तीन्प्रा॒वि॑शत्। सैषा वा॒ग्वन॑स्पति॒षु व॑दति। या
दु॒न्दु॒भौ। तस्मा॑द्दु॒न्धुभिः॑ सर्वा॒ वाचोऽति॑वदति। दु॒न्दुभी॑न्स॒माघ्न॑न्ति। प॒र॒मा वा ए॒षा

वाक्॥३२॥

या दु॒न्दु॒भौ। प॒र॒म॒यै॒व वा॒चाऽव॑रां वाच॒म॒व रु॒न्धे। अथो॑ वा॒च ए॒व वर्ष्म॑ यज॑मा॒नो-
ऽव॑ रुन्धे। इन्द्रा॑य वाचं वद॑तेन्द्रं वाजं जापय॑तेन्द्रो वाज॑मजयि॒दित्या॑ह। एष
वा ए॒तर्हीन्द्रः॑। यो यज॑ते। यज॑मान ए॒व वाज॑मु॒ञ्जय॑ति। स॒प्तद॑श प्रव्या॒धाना॒जिं
धा॑वन्ति। स॒प्तद॑शः स्तो॒त्रं भ॑वति। स॒प्तद॑शसप्तदश दीयन्ते॥३३॥

स॒प्तद॑शः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑। अर्वा॑ऽसि स॒प्तिर॑सि वा॒ज्यंसी॑त्याह। अ॒ग्निर्वा
अर्वा॑। वा॒युः स॒प्तिः। आ॒दि॒त्यो वा॒जी। ए॒ताभि॑रे॒वास्मै॑ दे॒वता॑भिर्दे॒वर॑थं यु॑नक्ति।
प्र॒ष्टिवा॑हि॒नं यु॑नक्ति। प्र॒ष्टिवा॑ही वै दे॒वर॑थः। दे॒वर॑थमे॒वास्मै॑ यु॑नक्ति॥३४॥

वाजि॑नो वाजं धाव॑त॒ काष्ठां॑ गच्छ॑तेत्याह। सु॒व॒र्गो वै लो॒कः काष्ठां॑। सु॒व॒र्गमे॒व
लो॒कं य॑न्ति। सु॒व॒र्गं वा ए॒ते लो॒कं य॑न्ति। य आ॒जिं धा॑वन्ति। प्राश्चो॑ धावन्ति। प्राडि॑व
हि सु॒व॒र्गो लो॒कः। च॒त॒सृभि॑रनु॒ मन्त्र॑यते। च॒त्वारि॑ छन्दा॑ऽसि। छन्दा॑भिरे॒वैना॑न्धसु॒व॒र्गं
लो॒कं ग॑मयति॥३५॥

प्र वा ए॒तेऽस्मा॑ल्लो॒काच्च॑वन्ते। य आ॒जिं धा॑वन्ति। उदं च॒ आव॑र्तन्ते। अ॒स्मादे॒व
तेन॑ लो॒कान्न॑यन्ति। र॒थवि॑मो॒चनी॑यं जुहोति॒ प्रति॑ष्ठित्यै। आ मा॒ वाज॑स्य प्रस॒वो
ज॑गम्यादित्या॑ह। अन्नं॒ वै वाजः॑। अन्नमे॒वाव॑ रुन्धे। य॒था॒लो॒कं वा ए॒त उ॒ञ्ज॑यन्ति।
य आ॒जिं धा॑वन्ति॥ ३६॥

कृ॒ष्णलं॑ कृ॒ष्णलं॑ वाज॒सृ॒द्ध्यः प्र॑यच्छति। यमे॒व ते वाजं॑ लो॒कमु॒ञ्ज॑यन्ति। तं
प॑रि॒क्रीया॑व॒ रुन्धे॑। ए॒क॒धा ब्र॒ह्मण॑ उप॑हरति। ए॒क॒धैव॑ यज॑माने वी॒र्यं॑ दधाति। दे॒वा
वा ओष॑धीष्वा॒जिम॑युः। ता बृ॒हस्प॑तिरुद॑जयत्। स नी॒वारा॒न्निर॑वृणीत। तन्नी॒वारा॑णां
नी॒वार॒त्वम्। नै॒वार॒श्च॒रुर्भ॑वति॥ ३७॥

ए॒तद्वै दे॒वानां॑ प॒रम॑मन्नम्। यन्नी॒वाराः॑। प॒रमे॒णैवा॒स्मा अ॒न्नाद्ये॒नाव॑रम॒न्नाद्य॑मव॒
रुन्धे॑। स॒प्तद॑शशरा॒वो भ॑वति। स॒प्तद॑शः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑। क्षी॒रे
भ॑वति। रुच॑मे॒वास्मि॑न्दधाति। स॒र्पिष्वा॑न्भवति मे॒ध्य॒त्वाय॑। बा॒रु॒हस्प॑त्यो वा ए॒ष
दे॒वत॑या॥ ३८॥

यो वाज॒पेये॑न् यज॑ते। बा॒रु॒हस्प॑त्य ए॒ष च॒रुः। अश्वान्॑त्सरिष्य॒तः स॒सुष॑श्चाव॒
घ्राप॑यति। यमे॒व ते वाजं॑ लो॒कमु॒ञ्जय॑न्ति। तमे॒वाव॑ रुन्धे। अजी॑जिपत वनस्पतय॒
इन्द्रं॑ वाजं॑ विमु॑च्यध्वमि॒ति दुन्दु॑भीन् विमु॑ञ्चति। यमे॒व ते वाजं॑ लो॒कमिन्द्रि॑यं
दुन्दु॑भयं उ॒ञ्जय॑न्ति। तमे॒वाव॑ रुन्धे॥३९॥

अभिज॑यति वा ए॒षा वाग्दी॑यन्तेऽस्मै यु॒नक्ति॑ गमयति य अ॒जिं धा॑वन्ति भवति दे॒वत॑याऽष्टौ च॥ [६]

ता॒र्प्यं यज॑मानं॒ परि॑धापयति। य॒ज्ञो वै ता॒र्प्यम्। य॒ज्ञेनै॒वैन॑ ५ सम॑र्धयति। द॒र्भम॑यं
परि॑धापयति। प॒वित्रं॑ वै द॒र्भाः। पु॒नात्ये॒वैन॑म॒। वाजं॑ वा ए॒षोऽव॑रुरुत्सते। यो
वाज॒पेये॑न् यज॑ते। ओष॑धयः खलु॒ वै वाजः॑। यद॑र्भमयं परि॑धापयति॥४०॥

वाज॒स्याव॑रुद्ध्यै। जाय॒ एहि॒ सुवो॒ रोहा॒वेत्या॑ह। प॒त्निया॒ एवैष॑ य॒ज्ञस्या॑न्वार॒म्भो-
ऽन॑वच्छि॒त्यै। स॒प्तद॑शार॒न्त्रिर्यूपो॑ भवति। स॒प्तद॑शः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑तेरा॒प्त्यै।
तूप॑रश्चतु॒रश्रि॑र्भवति। गौ॒धूमं॑ च॒षाल॑म॒। न वा ए॒ते ब्री॒हयो॒ न यवाः॑। यद्वो॒धूमाः॑॥४१॥

ए॒वमि॑व हि प्र॒जाप॑तिः समृ॑द्ध्यै। अथो॑ अ॒मुमे॒वास्मै॑ लो॒कम॑न्न॒वन्तं॑ करोति।

वासोभिर्वेष्टयति। एष वै यजमानः। यद्यूपः। सर्वदेवत्यं वासः। सर्वाभिरेवैनं देवताभिः समर्धयति। अथो आक्रमणमेव तथ्सेतुं यजमानः कुरुते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। द्वादश वाजप्रसवीयानि जुहोति॥४२॥

द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेव प्रीणाति। अथो संवत्सरमेवास्मा उपदधाति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। दशभिः कल्पै रोहति। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। प्राणानेव यथास्थानं कल्पयित्वा। सुवर्गं लोकमेति। एतावद्वै पुरुषस्य स्वम्॥४३॥

यावत्प्राणाः। यावद्देवास्यास्ति। तेन सह सुवर्गं लोकमेति। सुवर्देवा अङ्गन्मेत्याह। सुवर्गमेव लोकमेति। अमृता अभूमेत्याह। अमृतमिव हि सुवर्गो लोकः। प्रजापतेः प्रजा अभूमेत्याह। प्राजापत्यो वा अयं लोकः। अस्मादेव तेन लोकान्नैति॥४४॥

समहं प्रजया सं मया प्रजेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। आसपुटेर्घन्ति। अन्नं

वा इयम्। अन्नाद्येनैवैनं समर्धयन्ति। ऊषैर्घ्नन्ति। एते हि साक्षादन्नम्। यदूषाः।
साक्षादेवैनमन्नाद्येन समर्धयन्ति। पुरस्तात्प्रत्यञ्चं घ्नन्ति॥४५॥

पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते। शीरुषतो घ्नन्ति। शीरुषतो ह्यन्नमद्यते। दिग्भ्यो
घ्नन्ति। दिग्भ्य एवास्मा अन्नाद्यमवरुन्धते। ईश्वरो वा एष पराङ्मुदधः। यो यूपं
रोहति। हिरण्यमध्यवरोहति। अमृतं वै हिरण्यम्। अमृतं सुवर्गो लोकः॥४६॥

अमृतं एव सुवर्गे लोके प्रति तिष्ठति। शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः
शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। पुष्ट्यै वा एतद्रूपम्। यदजा। त्रिः
संवत्सरस्यान्यान्पशून्परि प्रजायते। वस्ताजिनमध्यवरोहति। पुष्ट्यामेव प्रजनने
प्रति तिष्ठति॥४७॥

परिधापयति गोधूमा जुहोति स्वं नैति प्रत्यञ्चं घ्नन्ति लोको नव च॥ [७]

सप्तान्नहोमाञ्जुहोति। सप्त वा अन्नानि। यावन्त्येवान्नानि। तान्येवाव रुन्धे।
सप्त ग्राम्या ओषधयः। सप्तारण्याः। उभर्याषामवरुद्धौ। अन्नस्यान्नस्य जुहोति।

अन्नस्यान्नस्यावरुद्धौ। यद्वाजपेययाज्यनवरुद्धस्याश्नीयात्॥४८॥

अवरुद्धेन व्युद्धेत। सर्वस्य समवदाय जुहोति। अनवरुद्धस्यावरुद्धौ।
औदुम्बरेण सुवेण जुहोति। ऊर्वा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ।
देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह। सवितृप्रसूत एवैनं ब्रह्मणा देवताभिरभिषिञ्चति।
अन्नस्यान्नस्याभिषिञ्चति। अन्नस्यान्नस्यावरुद्धौ॥४९॥

पुरस्तात्प्रत्यश्चमभिषिञ्चति। पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यतै। शीर्षतोऽभिषिञ्चति।
शीर्षतो ह्यन्नमद्यतै। आ मुखादन्ववस्त्रावयति। मुखत एवास्मा अन्नाद्यं दधाति।
अग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। एष वा अग्नेः सवः। तेनैवैनमभिषिञ्चति।
इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह॥५०॥

इन्द्रियमेवास्मिन्नेतेन दधाति। बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। ब्रह्म
वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवैनमभिषिञ्चति। सोमग्रहाऽश्वावदानीयानि चत्विग्भ्य
उपहरन्ति। अमुमेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। सुराग्रहाऽश्वानवदानीयानि च

वाज॒सृ॒द्धः। इ॒ममे॒व तैर्लो॒कम॑न्न॒वन्तं॑ करोति। अथो॑ उ॒भयी॑ष्वे॒वाभि॑षि॒च्यते। वि॒मा॒थं
कु॑र्वते वाज॒सृ॒तः॥५१॥

इन्द्रि॒यस्या॑व॒रुद्धौ। अ॒निरु॑क्ताभिः प्रातः स॒वने॑ स्तु॒वते। अ॒निरु॑क्तः प्र॒जाप॑तिः।
प्र॒जाप॑ते॒रास्यै॑। वाज॑वतीभि॒र्माध्यं॑ दिने। अन्नं॑ वै वाजः। अन्न॑मे॒वाव॑ रुन्धे। शि॒पिवि॑ष्ट-
व॒तीभि॑स्तृतीयस॒वने। य॒ज्ञो वै वि॑ष्णुः। प॒शवः॑ शि॒पिः। य॒ज्ञ ए॒व प॒शुषु॑ प्रति॑ तिष्ठति।
बृ॒हद॑न्त्यं भवति। अ॒न्तमे॒वैनं॑ श्रि॒यै ग॑मयति॥५२॥

अ॒शनी॑यादन्नस्यान्न॒स्याव॑रुद्धा इन्द्र॑स्य त्वा॒ साम्रा॑ज्येना॒भिषि॑ञ्चामीत्याह वाज॒सृ॒तः शि॒पिस्त्री॑णिं च॥—————[८]

नृ॒षदं॑ त्वेत्याह। प्र॒जा वै नृ॑न्। प्र॒जाना॑मे॒वैतेन॑ सूयते। द्रु॒षद॑मित्याह। वन॒स्पत॑यो
वै द्रु। वन॒स्पती॑नामे॒वैतेन॑ सूयते। भुव॒न॒सद॑मित्याह। य॒दा वै व॑सी॒यान्भ॑वति।
भुव॑नमग॒न्निति॑ वै तमा॑हुः। भुव॑नमे॒वैतेन॑ गच्छति॥५३॥

अ॒प्सुष॑दं त्वा घृ॒त॒सद॑मित्याह। अ॒पामे॒वैतेन॑ घृ॒तस्य॑ सूयते। व्यो॒म॒सद॑मित्याह।
य॒दा वै व॑सी॒यान्भ॑वति। व्यो॒माग॑न्निति॑ वै तमा॑हुः। व्यो॒मै॒वैतेन॑ गच्छति। पृ॒थिवि॑षदं

त्वाऽन्तरिक्षसदमित्याह। एषामेवैतेन लोकानां सूयते। तस्माद्वाजपेययाजी न कञ्चन प्रत्यवरोहति। अर्पीव हि देवतानां सूयते॥५४॥

नाकसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। नाकमगन्निति वै तमाहुः। नाकमेवैतेन गच्छति। ये ग्रहाः पञ्चजनीना इत्याह। पञ्चजनानामेवैतेन सूयते। अपां रसमुद्वयसमित्याह। अपामेवैतेन रसस्य सूयते। सूर्यरश्मिं समाभृतमित्याह सशुक्रत्वाय॥५५॥

गच्छति सूयते नव च॥ [१]

इन्द्रो वृत्रं हृत्वा। असुरान्पराभाव्य। सोऽमावास्यां प्रत्यागच्छत्। ते पितरः पूर्वद्युरागच्छन्। पितॄन् यज्ञोऽगच्छत्। तं देवाः पुनरयाचन्त। तमेभ्यो न पुनरददुः। तेऽब्रुवन्वरं वृणामहे। अथ वः पुनर्दास्यामः। अस्मभ्यमेव पूर्वद्युः क्रियाता इति॥५६॥

तमेभ्यः पुनरददुः। तस्मात्पितॄभ्यः पूर्वद्युः क्रियते। यत्पितॄभ्यः पूर्वद्युः करोति।

पितृभ्यं एव तद्यज्ञं निष्क्रीय यजमानः प्रतनुते। सोमाय पितृपीताय स्वधा नम इत्याह। पितुरेवाधि सोमपीथमव रुन्धे। न हि पिता प्रमीयमाण आहूष सोमपीथ इति। इन्द्रियं वै सोमपीथः। इन्द्रियमेव सोमपीथमव रुन्धे। तेनेन्द्रियेण द्वितीयां जायामभ्यश्नुते॥५७॥

एतद्वै ब्राह्मणं पुरा वाजवश्रवसा विदामक्रन्। तस्मात्ते द्वेद्वे जाये अभ्याक्षत। य एवं वेद। अभि द्वितीयां जायामश्नुते। अग्नये कव्यवाहनाय स्वधा नम इत्याह। य एव पितृणामग्निः। तं प्रीणाति। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति। षट्सम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। तूष्णीं मेक्षणमादधाति। अस्ति वा हि षष्ठ ऋतुर्न वा। देवान् वै पितृन्प्रीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु प्रपिपते। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति। षट्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः॥५९॥

ऋतवः खलु वै देवाः पितरः। ऋतूनेव देवान्पितृन्प्रीणाति। तान्प्रीतान्। मनुष्याः

पितरोऽनु प्रपिपते। सकृदाच्छिन्नं बर्हिर्भवति। सकृदिव हि पितरः। त्रिर्निदधाति।
तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। पराडावर्तते॥६०॥

ह्रीका हि पितरः। ओष्मणो व्यावृत उपास्ते। ऊष्मभागा हि पितरः। ब्रह्मवादिनो
वदन्ति। प्राश्या (३) न्न प्राश्या (३) मिति। यत्प्राशजीयात्। जन्यमन्नमद्यात्।
प्रमायुकः स्यात्। यन्न प्राशजीयात्। अहविः स्यात्॥६१॥

पितृभ्य आवृश्चेत। अवघ्रेयमेव। तन्नेव प्राशितं नेवाप्राशितम्। वीरं वा वै पितरः
प्रयन्तो हरन्ति। वीरं वा ददति। दशां छिनत्ति। हरणभागा हि पितरः। पितृनेव
निरवदयते। उत्तर आयुषि लोमं छिन्दीत। पितृणां ह्येतरहि नेदीयः॥६२॥

नमस्करोति। नमस्कारो हि पितृणाम्। नमो वः पितरो रसाय। नमो वः पितरः
शुष्माय। नमो वः पितरो जीवाय। नमो वः पितरः स्वधायै। नमो वः पितरो
मन्यवै। नमो वः पितरो घोराय। पितरो नमो वः। य एतस्मिँल्लोके स्थ॥६३॥

युष्मांस्तेऽनु। येऽस्मिँल्लोके। मां तेऽनु। य एतस्मिँल्लोके स्थ। यूयं तेषां वसिष्ठा

भूयास्त। येऽस्मिँल्लोके। अहं तेषां वसिष्ठो भूयासमित्याह। वसिष्ठः समानानां भवति। य एवं विद्वान्पितृभ्यः करोति। एष वै मनुष्याणां यज्ञः॥६४॥

देवानां वा इतरे यज्ञाः। तेन वा एतत्पितृलोके चरति। यत्पितृभ्यः करोति। स ईश्वरः प्रमेतोः। प्राजापत्ययुर्चा पुनरैति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञेनैव सह पुनरैति। न प्रमायुको भवति। पितृलोके वा एतद्यजमानश्चरति। यत्पितृभ्यः करोति। स ईश्वर आर्तिमार्तोः। प्रजापतिस्त्वावैनं तत् उन्नैतुमर्हतीत्याहुः। यत्प्राजापत्ययुर्चा पुनरैति। प्रजापतिरेवैनं तत् उन्नयति। नार्तिमाच्छति यजमानः॥६५॥

इत्यंशुते पद्यन्ते पद्यन्ते षड्वा ऋतवो वर्ततेऽहविः स्यान्नेदीयः स्थ यज्ञो यजमानश्चरति यत्पितृभ्यः करोति पञ्च च॥[१०]

देवासुरा अग्नीषोमयोर्देवा वै यथादर्शं देवा वै यदन्यैर्ग्रहैर्ब्रह्मवादिनो नाग्निष्टोमो न सावित्रं देवस्याहं तार्प्यं सप्तान्नहोमानृषदं त्वेन्द्रो वृत्रं हत्वा दश॥१०॥

देवासुरा वाज्यैवैनं तस्माद्वाजपेययाजी देवस्याहं वाजस्यावरुद्धा इन्द्रियमेवास्मिन् ह्रीका हि पितरः पञ्चषष्टिः॥६५॥

देवासुरा यजमानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

उभये वा एते प्रजापतेरध्यसृज्यन्त। देवाश्चासुराश्च। तान्न व्यजानात्। इमेऽन्य इमेऽन्य इति। स देवान्ः शूनकरोत्। तान्भ्यषुणोत्। तान्पवित्रेणापुनात्। तान्परस्तात्पवित्रस्य व्यगृह्णात्। ते ग्रहा अभवन्। तद्ग्रहाणां ग्रहत्वम्॥१॥

देवता वा एता यजमानस्य गृहे गृह्यन्ते। यद्ग्रहाः। विदुरेन देवाः। यस्यैवं विदुष एते ग्रहा गृह्यन्ते। एषा वै सोमस्याऽऽहुतिः। यदुपाः शुः। सोमेन देवाः स्तर्पयाणीति खलु वै सोमेन यजते। यदुपाः शुं जुहोति। सोमेनैव तद्देवाः स्तर्पयति। यद्ग्रहा जुहोति॥२॥

देवा एव तद्देवान्गच्छन्ति। यच्चमसां जुहोति। तेनैवानुरूपेण यजमानः सुवर्गं लोकमेति। किं न्वेतदग्रं आसीदित्याहुः। यत्पात्राणीति। इयं वा एतदग्रं आसीत्। मृन्मयानि वा एतान्यासन्। तैर्देवा न व्यावृतमगच्छन्। त एतानि दारुमयाणि

पात्राण्यपश्यन्। तान्यकुर्वत॥३॥

तैर्वै ते व्यावृत्तमगच्छन्। यदारुमयाणि पात्राणि भवन्ति। व्यावृत्तमेव तैर्यजमानो गच्छति। यानि दारुमयाणि पात्राणि भवन्ति। अमुमेव तैर्लोकमभिजयति। यानि मृन्मयानि। इममेव तैर्लोकमभिजयति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। काश्चतस्रः स्थालीर्वायव्याः सोमग्रहणीरिति। देवा वै पृश्निमदुहन्॥४॥

तस्या एते स्तना आसन्। इयं वै पृश्निः। तामादित्या आदित्यस्थाल्या चतुष्पदः पशूनदुहन्। यदादित्यस्थाली भवति। चतुष्पद एव तया पशून् यजमान इमां दुहे। तामिन्द्र उक्थ्यस्थाल्येन्द्रियमदुहत्। यदुक्थ्यस्थाली भवति। इन्द्रियमेव तया यजमान इमां दुहे। तां विश्वे देवा आग्रयणस्थाल्योर्जमदुहन्। यदाग्रयणस्थाली भवति॥५॥

ऊर्जमेव तया यजमान इमां दुहे। तां मनुष्या ध्रुवस्थाल्याऽऽयुरदुहन्। यद्ध्रुवस्थाली भवति। आयुरेव तया यजमान इमां दुहे। स्थाल्या गृह्णाति।

वा॒य॒व्ये॑न जुहोति। तस्मा॑द॒न्येन॒ पात्रे॑ण प॒शून् दु॒हन्ति॑। अ॒न्येन॒ प्रति॑गृह्णन्ति। अथो॑
व्या॒वृ॒तमे॒व तद्य॑ज॒मानो गच्छ॑ति॥६॥

ग्रह॑त्वं ग्रहा॑ जुहोत्य॑कुर्वतादुहन्नाग्रयणस्थाली भव॑न्ति नव॑ च॥ _____ [१]

यु॒व॑ꣳ सु॒राम॑मश्विना। नमु॑चा॒वासुरे॑ सचा॑। वि॒पि॒पा॒ना शु॑भस्पती। इन्द्रं॑ कर्म
स्वाव॑तम्। पु॒त्रमि॑व पि॒तरा॑व॒श्विनो॒भा। इन्द्रा॑व॒तं कर्म॑णा द॒ꣳसना॑भिः। यथ्सु॒रामं॑
व्यपि॑बः शर्चा॑भिः। सर॑स्वती त्वा मघ॑वन्नभीष्णात्। अहा॑व्यग्रे ह॒विरा॒स्येते॑। सु॒चीव॑
घृ॒तं च॒मू इ॒व सोमः॑॥७॥

वा॒ज॒सनि॑ꣳ रयि॑म॒स्मे सु॒वीरम्॑। प्र॒श॒स्तं धे॑हि यश॑सं बृ॒हन्तम्॑। यस्मि॑न्नश्वा॑स
ऋष॑भास॑ उ॒क्षणः॑। व॒शा मेषा॑ अ॒वसृ॑ष्टास॒ आहु॑ताः। की॒ला॒ल॒पे सोम॑पृष्ठाय
वे॒धसे॑। हृ॒दा म॒तिं ज॑नय॒ चारु॑म॒ग्रये॑। नाना॑ हि वा॑ दे॒वहि॑त॒ꣳ सदा॑ मि॒तम्। मा
सꣳसृ॑क्षाथां पर॒मे व्यो॑मन्। सुरा॒ त्वमसि॑ शु॒ष्मिणी॒ सोम॑ ए॒षः। मा मा॑ हिꣳसीः
स्वां योनि॑मावि॒शन्॥८॥

यदत्र शिष्टं रसिनः सुतस्य। यदिन्द्रो अपिबच्छर्चीभिः। अहं तदस्य मनसा
शिवेन। सोमं राजानमिह भक्षयामि। द्वे सुती अशृणवं पितृणाम्। अहं देवानामुत
मर्त्यानाम्। ताभ्यामिदं विश्वं भुवनं समैति। अन्तरा पूर्वमपरं च केतुम्। यस्ते
देव वरुण गायत्रछन्दाः पाशः। तं त एतेनाव यजे॥९॥

यस्ते देव वरुण त्रिष्टुप्छन्दाः पाशः। तं त एतेनाव यजे। यस्ते देव वरुण
जगतीछन्दाः पाशः। तं त एतेनाव यजे। सोमो वा एतस्य राज्यमादत्ते। यो
राजा सत्राज्यो वा सोमेन यजते। देवसुवामेतानि हवींषि भवन्ति। एतावन्तो
वै देवानां सवाः। त एवास्मै सवान्प्रयच्छन्ति। त एनं पुनः सुवन्ते राज्याय।
देवसू राजा भवति॥१०॥

सोमं आविशन् यजे राज्यायैकं च॥ [२]

उदस्थाद्देव्यदितिर्विश्वरूपी। आयुर्यज्ञपतावधात्। इन्द्राय कृण्वती भागम्।
मित्राय वरुणाय च। इयं वा अग्निहोत्री। इयं वा एतस्य निषीदति। यस्याग्निहोत्री
निषीदति। तामुत्थापयेत्। उदस्थाद्देव्यदितिरिति। इयं वै देव्यदितिः॥११॥

इमामेवास्मा उत्थापयति। आयुर्यज्ञपतावधादित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति।
 इन्द्राय कृण्वती भागं मित्राय वरुणाय चेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अवर्ति वा
 एषैतस्य पाप्मानं प्रतिख्याय निषीदति। यस्याग्निहोत्र्युपसृष्टा निषीदति। तां दुग्ध्वा
 ब्राह्मणाय दद्यात्। यस्यान्नं नाद्यात्। अवर्तिमेवास्मिन्पाप्मानं प्रतिमुञ्चति॥१२॥

दुग्ध्वा ददाति। न ह्यदृष्टा दक्षिणा दीयते। पृथिवीं वा एतस्य पयः
 प्रविशति। यस्याग्निहोत्रं दुह्यमानं ऽ स्कन्दति। यदद्य दुग्धं पृथिवीमसक्तं।
 यदोषधीरप्यसंरद्यदापः। पयो गृहेषु पयो अघ्नियासु। पयो वथसेषु पयो अस्तु
 तन्मयीत्याह। पय एवाऽऽत्मन्गृहेषु पशुषु धत्ते। अप उपसृजति॥१३॥

अद्विरेवैनदाप्रोति। यो वै यज्ञस्यार्ते नानार्तं सः सृजति। उभे वै ते
 तर्ह्यार्च्छतः। आर्च्छति खलु वा एतदग्निहोत्रम्। यदुह्यमानं ऽ स्कन्दति।
 यदभिदुह्यात्। आर्ते नानार्तं यज्ञस्य सः सृजेत्। तदेव यादृक्कीदृक्कं होतव्यम्।
 अथान्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। अनार्तेनैवार्तं यज्ञस्य निष्करोति॥१४॥

यद्युद्धृतस्य॑ स्कन्दे॑त्। यत्ततोऽहु॑त्वा पुन॑रेयात्। य॒ज्ञं विच्छि॑न्ध्यात्। यत्र॑ स्कन्दे॑त्। तन्निषद्य॑ पुन॑र्गृहीयात्। यत्रै॒व स्कन्द॑ति। तत॑ ए॒वैन॑त्पुन॑र्गृह्णाति। तदे॒व या॒दृक्की॒दृक्क्रं॑ होत॒व्यम्। अथान्यां॑ दुग्ध्वा पुन॑र्होत॒व्यम्। अनार्ते॑नै॒वार्तं॑ य॒ज्ञस्य॑ निष्क॑रोति॥१५॥

वि वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञश्छि॑द्यते। यस्या॑ग्नि॒होत्रे॑ऽधि॒श्रिते॑ श्वाऽन्त॒रा धा॑वति। रु॒द्रः खलु॑ वा ए॒षः। यद॒ग्निः। यद्गाम॑न्वत्या वर्त॑येत्। रु॒द्राय॑ प॒शूनपि॑ दध्यात्। अ॒प॒शुर्यज॑मानः स्यात्। यद॒पोऽन्व॑तिषि॒श्वेत्। अ॒ना॒द्यम॒ग्रेरापः॑। अ॒ना॒द्यमा॑भ्यामपि॑ दध्यात्। गा॒र्ह॒पत्या॒द्भस्मा॒दाय॑। इ॒दं विष्णु॑र्विच॑क्रम॒ इति॑ वैष्ण॒व्यर्चा॑ऽऽह॑वनीया॒द्ध्व॑स॒य॒न्नु॒द्रवे॑त्। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। य॒ज्ञेनै॒व य॒ज्ञं सन्त॑नोति। भस्म॑ना प॒दमपि॑ वप॒ति शान्त्यै॑॥१६॥

वै दे॒व्यदि॑तिर्मु॒ञ्चति॑ सृ॒जति॑ करोति॑ करोत्याभ्यामपि॑ दध्यात् पञ्च॑ च॥ [३]

नि वा ए॒तस्या॑ऽऽह॑वनीयो गा॒र्ह॒पत्यं॑ का॒मय॑ते। निगा॒र्ह॒पत्य॑ आह॑वनीयम्। यस्या॒ग्निम॑नु॒द्धृतं॑ सूर्योऽभि॑ नि॒म्रोच॑ति। द॒र्भेण॑ हि॒रण्यं॑ प्र॒बद्धं॑ पु॒रस्ता॑द्धरेत्।

अथा॑ग्निम्। अथा॑ग्निहोत्रम्। यद्धिर॑ण्यं पुरस्ता॑द्धर॑ति। ज्योति॑र्वै हिर॑ण्यम्। ज्योति॑रे॒वैनं॑ पश्य॒न्नुद्ध॑रति। यद॒ग्निं पूर्वं॑ हर॒त्यथा॑ग्निहोत्रम्॥१७॥

भा॒ग॒धेये॑नै॒वैनं॑ प्रणयति। ब्रा॒ह्म॒ण आ॑र्षेय उद्धरेत्। ब्रा॒ह्म॒णो वै सर्वा॑ दे॒वताः॑। सर्वा॑भिरे॒वैनं॑ दे॒वता॑भि॒रुद्ध॑रति। अ॒ग्निहो॑त्रमु॒पसा॑द्यातमि॒तोरा॑सीत। व्र॒तमे॒व ह॒तमनु॑ म्रियते। अन्तं॑ वा ए॒ष आ॒त्मनो॑ गच्छति। यस्ताम्य॑ति। अन्तं॑मे॒ष य॒ज्ञस्य॑ गच्छति। यस्या॒ग्निमनु॑द्धृत॒ः सूर्यो॑ऽभि नि॒म्रोच॑ति॥१८॥

पुनः॑ स॒मन्य॑ जुहोति। अन्ते॑नै॒वान्तं॑ य॒ज्ञस्य॑ निष्क॑रोति। वरु॑णो वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञं गृ॑ह्णाति। यस्या॒ग्निमनु॑द्धृत॒ः सूर्यो॑ऽभि नि॒म्रोच॑ति। वा॒रुणं॑ च॒रुं निर्व॑पेत्। तेनै॒व य॒ज्ञं निष्क्री॑णीते। नि वा ए॒तस्या॑ऽऽह॒वनी॒यो गा॑र्ह॒पत्यं॑ कामयते। नि गा॑र्ह॒पत्य॑ आह॒वनी॒यम्। यस्या॒ग्निमनु॑द्धृत॒ः सूर्यो॑ऽभ्यु॒देति॑। च॒तुर्गृ॑ही॒तमाज्यं॑ पुरस्ता॑द्धरेत्॥१९॥

अथा॑ग्निम्। अथा॑ग्निहोत्रम्। यदाज्यं॑ पुरस्ता॑द्धर॑ति। ए॒तद्वा अ॒ग्नेः प्रि॒यं धाम्।

यदाज्यम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयति। यदग्निं पूर्व९ हरत्यथाग्निहोत्रम्।
भागधेयेनैवैनं प्रणयति। ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेत्। ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः॥२०॥

सर्वाभिरेवैनं देवताभिरुद्धरति। पराची वा एतस्मै व्युच्छन्ती व्युच्छति।
यस्याग्निमनुद्धृत९ सूर्योऽभ्युदेति। उषाः केतुना जुषताम्। यज्ञं देवेभिरिन्वितम्।
देवेभ्यो मधुमत्तम्९ स्वाहेति प्रत्यङ्गिषद्याज्येन जुहुयात्। प्रतीचीमेवास्मै
विवासयति। अग्निहोत्रमुपसाद्यातमितोरासीत्। व्रतमेव हतमनु म्रियते। अन्तं वा
एष आत्मनो गच्छति॥२१॥

यस्ताम्यति। अन्तमेष यज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुद्धृत९ सूर्योऽभ्युदेति। पुनः
समन्य जुहोति। अन्तेनैवान्तं यज्ञस्य निष्करोति। मित्रो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति।
यस्याग्निमनुद्धृत९ सूर्योऽभ्युदेति। मैत्रं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते।
यस्याऽऽहवनीयेऽनुद्वाते गार्हपत्य उद्वायेत्॥२२॥

यदाहवनीयमनुद्वाप्य गार्हपत्यं मन्येत्। विच्छिन्द्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्।

यद्वै यज्ञस्य वास्तव्यं क्रियते। तदनु रुद्रोऽवचरति। यत्पूर्वमन्ववस्येत्।
वास्तव्यमग्निमुपासीत। रुद्रोऽस्य पशून्धातुकः स्यात्। आहवनीयमुद्वाप्य।
गार्हपत्यं मन्येत्॥ २३ ॥

इतः प्रथमं जज्ञे अग्निः। स्वाद्योनेरधि जातवेदाः। स गायत्रिया त्रिष्टुभा जगत्या।
देवेभ्यो हव्यं वहतु प्रजानन्निति। छन्दोभिरेवैनं स्वाद्योनेः प्रजनयति। गार्हपत्यं
मन्यति। गार्हपत्यं वा अन्वाहिताग्नेः पशव उप तिष्ठन्ते। स यदुद्वायति। तदनु
पशवोऽप क्रामन्ति। इषे रय्यै रमस्व॥ २४ ॥

सहसे द्युम्राय। ऊर्जेऽपत्यायेत्याह। पशवो वै रयिः। पशूनेवास्मै रमयति।
सारस्वतौ त्वोथ्सौ समिन्धातामित्याह। ऋख्सामे वै सारस्वताबुथ्सौ।
ऋख्सामाभ्यामेवैनं समिन्धे। सम्राडसि विराडसीत्याह। रथन्तरं वै सम्राट्।
बृहद्विराट्॥ २५ ॥

ताभ्यामेवैनं समिन्धे। वज्रो वै चक्रम्। वज्रो वा एतस्य यज्ञं विच्छिनत्ति।

यस्यानो वा रथो वाऽन्तराऽग्नी याति। आहवनीयमुद्वाप्य। गार्हपत्यादुद्धरेत्।
यदग्ने पूर्वं प्रभृतं पदं हि तै। सूर्यस्य रश्मीनन्वाततानं। तत्र रयिष्ठामनु सं
भरैतम्। सं नः सृज सुमत्या वाजवत्येति॥२६॥

पूर्वैवास्यं यज्ञेन यज्ञमनु सन्तनोति। त्वमग्ने सप्रथा असीत्याह। अग्निः
सर्वा देवताः। देवताभिरेव यज्ञं सन्तनोति। अग्नये पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालं
निर्वपेत्। अग्निमेव पथिकृतं स्वेन भागधेयेनोपधावति। स एवैनं यज्ञियं पन्थामपि
नयति। अनृद्धान्दक्षिणा। वही ह्येष समृद्धौ॥२७॥

हरत्याग्निहोत्रं निम्नोचति हरेद्देवतां गच्छत्युद्वाप्यैन्मन्थेद्रमस्व बृहद्विराडिति नवं च (नि वै पूर्वं त्रीणि निम्नोचति दर्भेण
यद्विरण्यमग्निहोत्रं पुनर्वरुणो वारुणं नि वा एतस्याभ्युदेति चतुर्गृहीतमाज्यं यदाज्यं पराच्युषाः पुनर्मित्रो मैत्रं यस्याऽऽहवनीयेऽनुद्वाते
गार्हपत्यो यद्वै मन्थेदुद्धरेत्॥)॥

[४]

यस्य प्रातः सवने सोमोऽतिरिच्यते। माध्यं दिनं सवनं कामयमानो-
ऽभ्यतिरिच्यते। गौर्धयति मरुतामिति धयद्वतीषु कुर्वन्ति। हिनस्ति वै सन्ध्यधीतम्।

सुन्धीव खलु वा एतत्। यत्सर्वनस्यातिरिच्यते। यद्वयद्वतीषु कुर्वन्ति। सुन्धेः शान्त्यै। गायत्रि९ सामं भवति पञ्चदशः स्तोमः। तेनैव प्रातः सर्वनान्नयन्ति॥२८॥

मरुत्वन्तीषु कुर्वन्ति। तेनैव माध्यं दिनात्सर्वनान्नयन्ति। होतुश्चमसमनून्नयन्ते। होताऽनु श९सति। मध्यत एव यज्ञः समादधाति। यस्य माध्यं दिने सर्वने सोमोऽतिरिच्यते। आदित्यं तृतीयसर्वनं कामयमानोऽभ्यतिरिच्यते। गौरिवीतः सामं भवति। अतिरिक्तं वै गौरिवीतम्। अतिरिक्तं यत्सर्वनस्यातिरिच्यते॥२९॥

अतिरिक्तस्य शान्त्यै। बण्महाः असि सूर्येति कुर्वन्ति। यस्यैवाऽऽदित्यस्य सर्वनस्य कामेनातिरिच्यते। तेनैवैनं कामेन समर्धयन्ति। गौरिवीतः सामं भवति। तेनैव माध्यं दिनात्सर्वनान्नयन्ति। सप्तदशः स्तोमः। तेनैव तृतीयसर्वनान्नयन्ति। होतुश्चमसमनून्नयन्ते। होताऽनु श९सति॥३०॥

मध्यत एव यज्ञः समादधाति। यस्य तृतीयसर्वने सोमोऽतिरिच्येत। उक्थ्यं कुर्वीत। यस्योक्थ्येऽतिरिच्येत। अतिरात्रं कुर्वीत। यस्यातिरात्रेऽतिरिच्येत। तत्त्वै

दुष्प्रज्ञानम्। यजमानं वा एतत्पशवं आसाहयन्ति। बृहत्सामं भवति। बृहद्वा
 इमाँल्लोकान्दाधार। बार्हताः पशवः। बृहतैवास्मै पशून्दाधार। शिपिविष्टवतीषु
 कुर्वन्ति। शिपिविष्टो वै देवानां पुष्टम्। पुष्ट्यैवेन॑ समर्धयन्ति। होतुश्चमसमनून्नयन्ते।
 होताऽनुश॑सति। मध्यत एव यज्ञ॑ समादधाति॥३१॥

यन्ति सर्वनस्यातिरिच्यते श॑सति दाधाराष्टो च॥ _____[५]

एकैको वै जनतायामिन्द्रः। एकं वा एताविन्द्रमभि स॑सुनुतः। यौ द्वौ
 स॑सुनुतः। प्रजापतिर्वा एष वितायते। यद्यज्ञः। तस्य ग्रावाणो दन्ताः। अन्यतरं
 वा एते स॑सुन्वतोर्निर्बप्सति। पूर्वणोपसृत्या देवता इत्याहुः। पूर्वोपसृतस्य वै
 श्रेयान्भवति। एतिवन्त्याज्यानि भवन्त्यभिजित्यै॥३२॥

मरुत्वतीः प्रतिपदः। मरुतो वै देवानामपराजितमायतनम्। देवानामेवापराजित
 आयतने यतते। उभे बृहद्रथन्तरे भवतः। इयं वाव रथन्तरम्। असौ बृहत्।
 अभ्यामेवैनमन्तरैति। वाचश्च मनसश्च। प्राणाच्चापानाच्च। दिवश्च पृथिव्याश्च॥३३॥

सर्वस्माद्वित्ताद्वेद्यात्। अ॒भि॒व॒र्तो ब्र॑ह्मसा॒मं भ॑वति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भि॒वृ॒त्तैः।
अ॒भि॒जि॒द्भव॑ति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भि॒जि॒त्तैः। वि॒श्वजि॒द्भव॑ति। वि॒श्वस्य॑ जि॒त्तैः।
यस्य॑ भूया॑ंसो यज्ञ॒क्र॒तव॑ इत्या॒हुः। स दे॒वता॑ वृ॒द्ध इति॑। यद्य॑ग्नि॒ष्टोमः॑ सोमः॑
प॒रस्ता॒थस्यात्॥ ३४॥

उ॒क्थ्यं कु॑र्वीत। यद्यु॒क्थः स्यात्। अ॒ति॒रा॒त्रं कु॑र्वीत। य॒ज्ञ॒क्र॒तुभि॑रे॒वास्य॑ दे॒वता॑
वृ॒द्धे। यो वै छ॒न्दा॑भिर॒भि॒भव॑ति। स स॑सु॒न्व॒तो॒र॒भि॒भव॑ति। सं॒वे॒शाय॑ त्वोप॒वे॒शाय॑
त्वेत्या॑ह। छ॒न्दा॑सि॒ वै सं॒वे॒श उ॑प॒वे॒शः। छ॒न्दा॑भिरे॒वास्य॑ छ॒न्दा॑स्य॒भि॒भव॑ति।
इ॒ष्टर्गो॑ वा ऋ॒त्विजा॑मध्व॒र्युः॥ ३५॥

इ॒ष्टर्गः॑ खलु॒ वै पू॒र्वोऽष्टुः॑ क्षी॒यते॑। प्रा॒णा॑पा॒नौ मृ॒त्योर्मा॑ पा॒त॒मि॒त्या॑ह।
प्रा॒णा॑पा॒नयो॑रे॒व श्र॑यते। प्रा॒णा॑पा॒नौ मा मा॑ हा॒सि॒ष्टमि॒त्या॑ह। नैनं॑ पु॒राऽऽयु॑षः
प्रा॒णा॑पा॒नौ ज॑हितः। आ॒र्तिं वा ए॒ते नि॑यन्ति। येषां॑ दी॒क्षितानां॑ प्र॒मीय॑ते। तं
यद॑व॒वर्ज॑युः। क्रू॒र॒कृता॑मि॒वैषां॑ लो॒कः स्या॑त्। आ॒ह॒र द॒हेति॑ ब्रूयात्॥ ३६॥

तं दक्षिणतो वेद्यै निधाय। सर्पराज्ञिया ऋग्भिः स्तुयुः। इयं वै सर्पतो
राज्ञी। अस्या एवैनं परिददति। व्यृद्धं तदित्याहुः। यथस्तुतमननुशस्तमिति। होता
प्रथमः प्राचीनावीती मूर्जालीयं परीयात्। यामीरनुब्रुवन्। सर्पराज्ञीनां कीर्तयेत्।
उभयोरेवैनं लोकयोः परिददति॥३७॥

अथो धुवन्त्येवैनम्। अथो न्येवास्मै हुवते। त्रिः परियन्ति। त्रयं इमे लोकाः।
एभ्य एवैनं लोकेभ्यो धुवते। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः।
ऋतुभिरेवैनं धुवते। अग्र आयूँषि पवसु इति प्रतिपदं कुर्वीरन्। रथन्तरसामैषाँ
सोमः स्यात्। आयुरेवाऽऽत्मन्दधते। अथो पाप्मानमेव विजहतो यन्ति॥३८॥

अभिजित्यै पृथिव्याश्च स्यादध्वर्युर्ब्रूयाल्लोकयोः परिददति कुर्वीरुस्त्रीणि च॥ [६]

असुर्यं वा एतस्माद्वर्णं कृत्वा। पशवो वीर्यमपं क्रामन्ति। यस्य यूपो विरोहति।
त्वाष्ट्रं बहुरूपमालभेत। त्वष्टा वै रूपाणामीशे। य एव रूपाणामीशे। सोऽस्मिन्पशून्
वीर्यं यच्छति। नास्मात्पशवो वीर्यमपं क्रामन्ति। आर्तिं वा एते नियन्ति। येषां

दीक्षितानां मग्निरुद्धायति ॥ ३९ ॥

यदाहवनीयं उद्वायेत्। यत्तं मन्थेत्। विच्छिन्द्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्।
यदाहवनीयं उद्वायेत्। आग्नीध्रादुद्धरेत्। यदाग्नीध्र उद्वायेत्। गार्हपत्यादुद्धरेत्।
यद्गार्हपत्य उद्वायेत्। अत एव पुनर्मन्थेत् ॥ ४० ॥

अत्र वाव स निलयते। यत्र खलु वै निलीनमुत्तमं पश्यन्ति। तदेनमिच्छन्ति।
यस्माद्दारौरुद्वायेत्। तस्यारणीं कुर्यात्। ऋमुकमपि कुर्यात्। एषा वा अग्नेः प्रिया
तनूः। यत्क्रुमुकः। प्रिययैवैनं तनुवा समर्धयति। गार्हपत्यं मन्थति ॥ ४१ ॥

गार्हपत्यो वा अग्नैर्योनिः। स्वादेवैनं योनेर्जनयति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति।
यस्य सोमं उपदस्येत्। सुवर्णं हिरण्यं द्वेधा विच्छिद्य। ऋजीषेऽन्यदाधूनुयात्।
जुहुयादन्यत्। सोममेवाभिषुणोति। सोमं जुहोति। सोमस्य वा अभिषूयमाणस्य
प्रिया तनूरुदक्रामत् ॥ ४२ ॥

तथ्सुवर्णं हिरण्यमभवत्। यथ्सुवर्णं हिरण्यं कुर्वन्ति। प्रिययैवैनं तनुवा

सम॑र्धयन्ति। यस्या॑क्री॒तꣳ सोम॑म॒प॒हरे॑युः। क्री॒णी॒यादे॒व। सै॒व ततः॑ प्रायश्चित्तिः।
 यस्य॑ क्री॒तम॑प॒हरे॑युः। आ॒दा॒राꣳश्च॑ फाल्गु॒नानि॑ चा॒भिषु॑णुयात्। गा॒य॒त्री यꣳ
 सोम॑मा॒हर॑त्। तस्य॑ योऽꣳशुः प॒राऽप॑तत्॥४३॥

त आ॑दा॒रा अ॑भवन्। इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑हन्। तस्य॑ व॒ल्कः प॒राऽप॑तत्। तानि॑
 फाल्गु॒नान्य॑भवन्। प॒शवो॑ वै फाल्गु॒नानि॑। प॒शवः॑ सोमो॒ राजा॑। यदा॑दा॒राꣳश्च॑
 फाल्गु॒नानि॑ चा॒भिषु॑णोति। सोम॑मे॒व राजा॑नम॒भिषु॑णोति। शृ॒तेन॑ प्रातः सव॒ने
 श्री॑णीयात्। द॒ध्रा म॒ध्यं दि॒ने॥४४॥

नी॒तमि॒श्रेण॑ तृतीयसव॒ने। अ॒ग्नि॒ष्टोमः॑ सोमः॑ स्याद्रथन्त॒रसा॑मा। य ए॒व॒र्त्विजो॑
 वृ॒ताः स्युः। त ए॑नं याजयेयुः। एकां॑ गां दक्षि॑णां दद्या॒त्तेभ्य॑ ए॒व। पुनः॑ सोमं
 क्री॒णीयात्। य॒ज्ञेनै॒व तद्य॒ज्ञमि॑च्छति। सै॒व ततः॑ प्रायश्चित्तिः। सर्वा॑भ्यो॒ वा ए॒ष
 दे॒वता॑भ्यः॒ सर्वे॑भ्यः पृ॒ष्ठेभ्य॑ आ॒त्मान॑मागु॒रते॑। यः स॒त्राया॑गु॒रते॑। ए॒तावा॑न्खलु॒ वै
 पुरु॑षः। याव॑दस्य वि॒त्तम्। स॒र्ववे॒दसे॑नं यजेत। सर्व॑पृष्ठोऽस्य॒ सोमः॑ स्यात्। सर्वा॑भ्य

ए॒व दे॒वता॑भ्यः सर्वे॑भ्यः पृ॒ष्ठेभ्य॑ आ॒त्मानं॑ निष्क्रीणीते॥४५॥

उद्धारयति मन्थेन्मन्थत्यक्रामत्पराऽपतन्मध्यन्दिन आगुरते पञ्च च॥ [७]

पव॑मानः सुव॒र्जनः॑। प॒वित्रे॑ण विच॑र्षणिः। यः पो॒ता स पु॑नातु मा। पुन॑न्तु
मा दे॒वज॒नाः। पुन॑न्तु म॒नवो॑ धि॒या। पुन॑न्तु वि॒श्वं आ॒यवः॑। जा॒तवे॑दः प॒वित्र॑वत्।
प॒वित्रे॑ण पु॒नाहि॑ मा। शु॒क्रेण॑ दे॒व दी॒द्यत्। अ॒ग्ने कृ॒त्वा कृ॒तूँ र॒नु॥४६॥

यत्ते॑ प॒वित्र॑म॒र्चिषि॑। अ॒ग्ने वि॒त॑तमन्तरा। ब्र॒ह्म ते॒न पु॒नीम॑हे। उ॒भाभ्यां॑ दे॒व स॒वितः॑।
प॒वित्रे॑ण स॒वेन॑ च। इ॒दं ब्र॒ह्म पु॒नीम॑हे। वै॒श्वदे॒वी पु॑न॒ती दे॒व्यागा॑त्। य॒स्यै ब॒ह्वीस्त्नु॒वो
वी॒तपृ॑ष्ठाः। तया॒ म॒द॑न्तः स॒ध॒माद्यै॑षु। व॒यँ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्॥४७॥

वै॒श्वान॒रो र॒श्मिभि॑र्मा पु॒नातु॑। वा॒तः प्रा॒णेने॑षि॒रो म॑यो॒भूः। द्या॒वापृ॑थि॒वी प॒यसा॑
प॒योभिः॑। ऋ॒ताव॑री य॒ज्ञिये॑ मा पु॒नीता॑म्। बृ॒हद्भिः॑ स॒वित॒स्तृभिः॑। व॒र्षिष्ठे॑र्दे॒व
म॒न्मभिः॑। अ॒ग्ने दक्षैः॑ पु॒नाहि॑ मा। ये॒न दे॒वा अपु॑नत। ये॒नाऽऽपो॑ दि॒व्यं क॑शः। ते॒न
दि॒व्येन॑ ब्र॒ह्मणा॑॥४८॥

इदं ब्रह्म पुनीमहे। यः पावमानीरुध्येति। ऋषिभिः सम्भृतं रसम्। सर्वं स पूतमश्नाति। स्वदितं मातुरिष्वना। पावमानीर्यो अध्येति। ऋषिभिः सम्भृतं रसम्। तस्मै सरस्वती दुहे। क्षीरं सर्पिर्मधूदकम्। पावमानीः स्वस्त्ययनीः॥४९॥

सुदुघा हि पयस्वतीः। ऋषिभिः सम्भृतो रसः। ब्राह्मणेष्वमृतं हितम्। पावमानीर्दिशन्तु नः। इमं लोकमथो अमुम्। कामान्थ्समर्धयन्तु नः। देवीर्देवैः समाभृताः। पावमानीः स्वस्त्ययनीः। सुदुघा हि घृतश्चुतः। ऋषिभिः सम्भृतो रसः॥५०॥

ब्राह्मणेष्वमृतं हितम्। येन देवाः पवित्रेण। आत्मानं पुनते सदा। तेन सहस्रधारेण। पावमान्यः पुनन्तु मा। प्राजापत्यं पवित्रम्। शतोद्यामं हिरण्मयम्। तेन ब्रह्मविदो वयम्। पूतं ब्रह्म पुनीमहे। इन्द्रः सुनीती सह मा पुनातु। सोमः स्वस्त्या वरुणः समीच्या। यमो राजा प्रमृणाभिः पुनातु मा। जातवेदा मोर्जयन्त्या पुनातु॥५१॥

अनु रयीणां ब्रह्मणा स्वस्त्ययनीः सुदुघा हि घृतश्चुतः ऋषिभिः सम्भृतो रसः पुनातु त्रीणि च॥ [८]

प्रजा वै सत्रमांसतु तपस्तप्यमाना अजुह्वतीः। देवा अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं
स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेनार्धमास ऊर्जमवारुन्धत। तस्मादर्धमासे देवा
इज्यन्ते। पितरोऽपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन
मास्यूर्जमवारुन्धत। तस्मान्मासि पितृभ्यः क्रियते। मनुष्या अपश्यञ्चमसं घृतस्य
पूर्णं स्वधाम्॥५२॥

तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन द्वयीमूर्जमवारुन्धत। तस्माद्विरहो मनुष्येभ्य
उपह्रियते। प्रातश्च सायं च। पशवोऽपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्।
तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन त्रयीमूर्जमवारुन्धत। तस्मात्रिरहः पशवः प्रेरते।
प्रातः सङ्गवे सायम्। असुरा अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्॥५३॥

तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन संवत्सर ऊर्जमवारुन्धत। ते देवा अमन्यन्त।
अमी वा इदमभूवन्। यद्वयं स्म इति। त एतानि चातुर्मास्यान्यपश्यन्। तानि
निरवपन्। तैरेवैषां तामूर्जमवृञ्जत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥५४॥

यद्यजते। यामेव देवा ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव रुन्धे। यत्पितृभ्यः करोति। यामेव पितर ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव रुन्धे। यदावसुथेऽन्नं हरन्ति। यामेव मनुष्या ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव रुन्धे। यद्वक्षिणां ददाति॥५५॥

यामेव पशव ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव रुन्धे। यच्चातुर्मास्यैर्यजते। यामेवासुरा ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव रुन्धे। भवत्यात्मना। परास्य भ्रातृव्यो भवति। विराजो वा एषा विक्रान्तिः। यच्चातुर्मास्यानि। वैश्वदेवेनास्मिँल्लोके प्रत्यतिष्ठत्। वरुणप्रघासैरन्तरिक्षे। साकमेधैरमुष्मिँल्लोके। एष ह त्वावैतत्सर्वं भवति। य एवं विद्वांश्चातुर्मास्यैर्यजते॥५६॥

मनुष्या अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधामसुरा अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधामसुरा ददात्यतिष्ठच्चत्वारि च॥—[९]

अग्निर्वाव संवत्सरः। आदित्यः परिवत्सरः। चन्द्रमा इदावत्सरः। वायुरनुवत्सरः। यद्वैश्वदेवेन यजते। अग्निमेव तत्संवत्सरमाप्नोति। तस्माद्वैश्वदेवेन यजमानः। संवत्सरीणां स्वस्तिमाशास्त इत्याशासीत। यद्वरुणप्रघासैर्यजते।

आदित्यमेव तत्परिवत्सुरमाप्नोति॥५७॥

तस्माद्वरुणप्रधासैर्यजमानः। परिवत्सुरीणां स्वस्तिमाशास्तु इत्याशासीत।
यत्साकमेधैर्यजते। चन्द्रमसमेव तदिदावत्सुरमाप्नोति। तस्मात्साकमेधैर्यजमानः।
इदावत्सुरीणां स्वस्तिमाशास्तु इत्याशासीत। यत्पितृयज्ञेन यजते। देवानेव
तदन्ववस्यति। अथवा अस्य वायुश्चानुवत्सरश्चाप्रीतावुच्छिष्येते। यच्छुनासीरीयेण
यजते॥५८॥

वायुमेव तदनुवत्सुरमाप्नोति। तस्माच्छुनासीरीयेण यजमानः। अनुवत्सुरीणां
स्वस्तिमाशास्तु इत्याशासीत। संवत्सरं वा एष ईप्सुतीत्याहुः। यश्चातुर्मास्यैर्यजतु
इति। एष ह त्वै संवत्सरमाप्नोति। य एवं विद्वांश्चातुर्मास्यैर्यजते। विश्वे देवाः
समयजन्त। तेऽग्निमेवायजन्त। त एतं लोकमजयन्॥५९॥

यस्मिन्नाग्निः। यद्वैश्वदेवेन यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नाग्निः। अग्नेरेव
सायुज्यमुपैति। यदा वैश्वदेवेन यजते। अथ संवत्सरस्य गृहपतिमाप्नोति।

यदा संवत्सरस्य गृहपतिमाप्नोति। अथ सहस्रयाजिनमाप्नोति। यदा सहस्रयाजिनमाप्नोति॥६०॥

अथ गृहमेधिनमाप्नोति। यदा गृहमेधिनमाप्नोति। अथाग्निर्भवति। यदाग्निर्भवति। अथ गौर्भवति। एषा वै वैश्वदेवस्य मात्रा। एतद्वा एतेषामवमम्। अतोतो वा उत्तराणि श्रेयांसि भवन्ति। यद्विश्वे देवाः समयजन्तः। तद्वैश्वदेवस्य वैश्वदेवत्वम्॥६१॥

अथाऽऽदित्यो वरुणः राजानं वरुणप्रघासैर्यजत। स एतं लोकमजयत्। यस्मिन्नादित्यः। यद्वरुणप्रघासैर्यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नादित्यः। आदित्यस्यैव सायुज्यमुपैति। यदादित्यो वरुणः राजानं वरुणप्रघासैर्यजत। तद्वरुणप्रघासानां वरुणप्रघासत्वम्। अथ सोमो राजा छन्दांसि साकमेधैर्यजत॥६२॥

स एतं लोकमजयत्। यस्मिंश्चन्द्रमा विभाति। यत्साकमेधैर्यजते। एतमेव

लो॒कं ज॑यति। यस्मि॑श्च॒न्द्रमा॑ वि॒भाति॑। च॒न्द्रम॑स ए॒व सायु॑ज्यमु॒पैति॑। सोमो॒
वै च॒न्द्रमा॑ः। ए॒ष ह॒ त्वै सा॒क्षात्सोमं॑ भक्षयति। य ए॒वं वि॒द्वान्त्सा॑कमे॒धैर्यज॑ते।
यत्सोमं॑श्च॒ राजा॒ छन्दा॑सि च स॒मैध॑न्त॥६३॥

तत्सा॑कमे॒धाना॑स्य सा॒कमे॒धत्व॑म्। अथ॒र्तवः॑ पि॒तरः॑ प्र॒जाप॑तिं पि॒तरं॑
पितृ॑य॒ज्ञेना॑यजन्त। त ए॒तं लो॒कम॑जयन्। यस्मि॑न्नृ॒तवः॑। यत्पि॑तृय॒ज्ञेन॑ यज॑ते।
ए॒तमे॒व लो॒कं ज॑यति। यस्मि॑न्नृ॒तवः॑। ऋ॒तूनामे॒व सायु॑ज्यमु॒पैति॑। यद्दृ॒तवः॑ पि॒तरः॑
प्र॒जाप॑तिं पि॒तरं॑ पितृ॑य॒ज्ञेना॑यजन्त। तत्पि॑तृय॒ज्ञस्य॑ पितृ॑य॒ज्ञत्व॑म्॥६४॥

अथौष॑धय इ॒मं दे॒वं त्र्य॑म्बकैरयजन्त॒ प्रथे॑म॒हीति॑। ततो॒ वै ता अ॑प्रथन्त।
य ए॒वं वि॒द्वान्त्स्य॑म्बकैर्यज॑ते। प्रथ॑ते प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। अथ॑ वा॒युः प॑रमे॒ष्ठिन॑स्य
शुना॑सी॒रीये॑णायजत। स ए॒तं लो॒कम॑जयत्। यस्मि॑न्वा॒युः। यच्छु॑नासी॒रीये॑ण॒ यज॑ते।
ए॒तमे॒व लो॒कं ज॑यति। यस्मि॑न्वा॒युः॥६५॥

वा॒योरे॒व सायु॑ज्यमु॒पैति॑। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। प्र चा॑तुर्मा॒स्यया॒जी मी॑य॒ता (३)

न प्रमीयता (३) इति। जीवन्वा एष ऋतूनप्येति। यदि वसन्ता प्रमीयते। वसन्तो भवति। यदि ग्रीष्मे ग्रीष्मः। यदि वर्षासु वर्षाः। यदि शरदि शरत्। यदि हेमन् हेमन्तः। ऋतुर्भूत्वा संवत्सरमप्येति। संवत्सरः प्रजापतिः। प्रजापतिर्वैषः॥६६॥

परिवत्सरमाप्नोति शुनासीरीयेण यजतेऽजयन्सहस्रयाजिनमाप्नोति वैश्वदेवत्व९ सांकमेधेरयजत समेधन्त पितृयज्ञत्वं जयति यस्मिन्वायुरहेमन्तस्त्रीणि च॥ [१०]

उभये युव९ सुगममुदस्थान्नि वै यस्य प्रातः सवन एकैकोऽसुर्यं पवमानः प्रजा वै सत्रमासताग्निर्वाव संवत्सरो दश॥१०॥

उभये वा उदस्थात्सर्वाभिर्मध्यतोऽत्र वाव ब्राह्मणेष्वथ गृहमेधिन्९ षट्षष्टिः॥६६॥

उभये वा वैषः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

अग्नेः कृत्तिकाः। शुक्रं परस्ताज्ज्योतिरवस्तात्। प्रजापते रोहिणी। आपः
 परस्तादोषधयोऽवस्तात्। सोमस्येन्वका विततानि। परस्ताद्वयन्तोऽवस्तात्।
 रुद्रस्य बाहू। मृगयवः परस्ताद्विक्षारोऽवस्तात्। अदित्यै पुनर्वसू। वातः
 परस्तादार्द्रमवस्तात्॥१॥

बृहस्पतेस्तिष्यः। जुह्वतः परस्ताद्यजमाना अवस्तात्। सर्पाणामाश्रेषाः।
 अभ्यागच्छन्तः परस्तादभ्यानृत्यन्तोऽवस्तात्। पितॄणां मघाः। रुदन्तः
 परस्तादपभ्रंशोऽवस्तात्। अर्यम्णः पूर्वे फल्गुनी। जाया परस्तादृषभोऽवस्तात्।
 भगस्योत्तरे। बृहत्तवः परस्ताद्वहमाना अवस्तात्॥२॥

देवस्य सवितुरहस्तः। प्रसवः परस्तात्सुनिरवस्तात्। इन्द्रस्य चित्रा।
 ऋतं परस्तात्सत्यमवस्तात्। वायोर्निष्ठा व्रततिः। परस्तादसिद्धिरवस्तात्।

इन्द्रा॒ग्नि॒योर्वि॒शा॒खे। यु॒गानि॑ प॒रस्ता॑त्कृ॒षमा॑णा अ॒वस्ता॑त्। मि॒त्रस्या॑नू॒रा॒धाः।
अ॒भ्या॒रोह॑त्प॒रस्ता॑द्भ्या॒रूढ॑म॒वस्ता॑त्॥ ३ ॥

इन्द्र॑स्य रोहि॒णी। शृ॒णत्प॒रस्ता॑त्प्रति॒शृण॑द॒वस्ता॑त्। निर्ऋ॑त्यै मूल॒वर्ह॑णी।
प्र॒तिभ॑ञ्जन्तः प॒रस्ता॑त्प्रति॒शृण॑न्तोऽवस्ता॑त्। अ॒पां पूर्वा॑ अषा॒ढाः। वर्चः॑
प॒रस्ता॑त्समि॒तिर॑वस्ता॑त्। वि॒श्वेषां॑ दे॒वाना॑मु॒त्तराः॑। अ॒भिज॑य॒त्प॒रस्ता॑द्भि॒जित॑म॒वस्ता॑त्
वि॒ष्णोः॑ श्रो॒णा पृ॒च्छमा॑नाः। प॒रस्ता॑त्पन्था॑ अ॒वस्ता॑त्॥ ४ ॥

वसू॑नाः॒ श्रवि॑ष्ठाः। भू॒तं प॒रस्ता॑द्भू॒तिर॑वस्ता॑त्। इन्द्र॑स्य श॒तभि॑षक्।
वि॒श्वव्य॑चाः प॒रस्ता॑द्वि॒श्वक्षि॑तिर॒वस्ता॑त्। अ॒जस्यै॑क॒पदः॑ पूर्वे॑ प्रोष्ठ॒पदाः॑। वै॒श्वान॑रं
प॒रस्ता॑द्वै॒श्वाव॑स॒वम॑वस्ता॑त्। अहे॑र्बु॒ध्निय॑स्यो॒त्तरे॑। अ॒भिषि॑ञ्चन्तः प॒रस्ता॑दभिषु॒ण्वन्तो॑-
ऽवस्ता॑त्। पू॒ष्णो रे॒वती॑। गा॒वः प॒रस्ता॑द्वि॒त्सा अ॑वस्ता॑त्। अ॒श्विनो॑र॒श्वयु॑जौ। ग्रामः॑
प॒रस्ता॑त्स॒ेनाऽवस्ता॑त्। य॒मस्या॑प॒भर॑णीः। अ॒प॒कर्ष॑न्तः प॒रस्ता॑दप॒वर्ह॑न्तोऽवस्ता॑त्।
पूर्णा॑ प॒श्चाद्य॑त्ते दे॒वा अ॒दधुः॑॥ ५ ॥

आर्द्रमवस्ताद्वहमाना अवस्ताद्भ्यारूढमवस्तात्पन्था अवस्ताद्ब्रुथा अवस्तात्पञ्च च॥ _____[१]

यत्पुण्यं नक्षत्रम्। तद्वद्वुर्वीतोपव्युषम्। यदा वै सूर्य उदेति। अथ नक्षत्रं नैति।
यावति तत्र सूर्यो गच्छेत्। यत्र जघन्यं पश्येत्। तावति कुर्वीत यत्कारी स्यात्।
पुण्याह एव कुरुते। एव९ ह वै यज्ञेषु च शतद्युम्नं च माथ्स्यो निरवसाययां
चकार॥६॥

यो वै नक्षत्रियं प्रजापतिं वेद। उभयोरेनं लोकयोर्विदुः। हस्त एवास्य हस्तः।
चित्रा शिरः। निष्ठा हृदयम्। ऊरू विशाखे। प्रतिष्ठाऽनूराधाः। एष वै नक्षत्रियः
प्रजापतिः। य एवं वेद। उभयोरेनं लोकयोर्विदुः॥७॥

अस्मिंश्चामुष्मिंश्च। यां कामयेत दुहितरं प्रिया स्यादिति। तां निष्ठायां
दद्यात्। प्रियैव भवति। नेव तु पुनरागच्छति। अभिजिन्नाम् नक्षत्रम्।
उपरिष्ठादषाढानाम्। अवस्ताच्छ्रोणायै। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते
देवास्तस्मिन्नक्षत्रेऽभ्यजयन्॥८॥

यदभ्यजयन्। तदभिजितोऽभिजित्वम्। यं कामयेतानपज्यं जयेदिति।
तमेतस्मिन्नक्षत्रे यातयेत्। अनपज्यमेव जयति। पापपराजितमिव तु।
प्रजापतिः पशूनंसृजत। ते नक्षत्रं नक्षत्रमुपातिष्ठन्त। ते समावन्त एवाभवन्। ते
रेवतीमुपातिष्ठन्त॥९॥

ते रेवत्यां प्राभवन्। तस्माद्देवत्यां पशूनां कुर्वीत। यत्किं चावाचीन्५ सोमात्।
प्रैव भवन्ति। सुलिलं वा इदमन्तरासीत्। यदतरन्। तत्तारकाणां तारकत्वम्। यो
वा इह यजते। अमुं स लोकं नक्षते। तन्नक्षत्राणां नक्षत्रत्वम्॥१०॥

देवगृहा वै नक्षत्राणि। य एवं वेद। गृह्येव भवति। यानि वा इमानि
पृथिव्याश्चित्राणि। तानि नक्षत्राणि। तस्मादक्षीलनामश्चित्रे। नावस्येन्न यजेत।
यथा पापाहे कुरुते। तादृगेव तत्। देवनक्षत्राणि वा अन्यानि॥११॥

यमनक्षत्राण्यन्यानि। कृत्तिकाः प्रथमम्। विशाखे उत्तमम्। तानि देवनक्षत्राणि।
अनूराधाः प्रथमम्। अपभरणीरुत्तमम्। तानि यमनक्षत्राणि। यानि देवनक्षत्राणि।

तानि दक्षिणेन परियन्ति। यानि यमनक्षत्राणि॥१२॥

तान्युत्तरेण। अन्वेषामराध्मेति। तदनूराधाः। ज्येष्ठमेषामवधिष्मेति। तज्येष्ठघ्नी। मूलमेषामवृक्षामेति। तन्मूलवर्हणी। यन्नासहन्त। तदषाढाः। यदश्लोणत्॥१३॥

तच्छ्रोणा। यदशृणोत्। तच्छ्रविष्ठाः। यच्छ्रुतमभिषज्यन्। तच्छ्रुतमभिषक्। प्रोष्ठपदेषूदयच्छन्त। रेवत्यामरवन्त। अश्वयुजोरयुञ्जत। अपभरणीष्वपावहन्। तानि वा एतानि यमनक्षत्राणि। यान्येव देवनक्षत्राणि। तेषु कुर्वीत यत्कारी स्यात्। पुण्याह एव कुरुते॥१४॥

चकारैवं वेदोभयोरैनं लोकयोर्विदुरजयत्रेवतीमुपातिष्ठन्त नक्षत्रत्वमन्यानि यानि यमनक्षत्राण्यश्लोणद्यमनक्षत्राणि त्रीणि च॥—[२]

देवस्य सवितुः प्रातः प्रसवः प्राणः। वरुणस्य सायमासवोऽपानः। यत्प्रतीचीनं प्रातस्तनात्। प्राचीनं सङ्गवात्। ततो देवा अग्निष्टोमं निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। मित्रस्य सङ्गवः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि पशवः समायन्ति। यत्प्रतीचीनं सङ्गवात्॥१५॥

प्राचीनं मध्यं दिनात्। ततो देवा उक्थ्यं निरमिमता। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः।
 बृहस्पतेर्मध्यं दिनः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि तेक्षिणं तपति। यत्प्रतीचीनं
 मध्यं दिनात्। प्राचीनमपराह्णात्। ततो देवाः षोडशिनं निरमिमता। तत्तदात्तवीर्यं
 निर्मार्गः॥१६॥

भगस्यापराह्णः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मादपराह्णे कुमार्यो भगमिच्छमानाश्चरन्ति।
 यत्प्रतीचीनमपराह्णात्। प्राचीनं सायात्। ततो देवा अतिरात्रं निरमिमता।
 तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। वरुणस्य सायम्। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि नानृतं
 वदेत्॥१७॥

ब्राह्मणो वा अष्टाविंशो नक्षत्राणाम्। समानस्याहः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राणि।
 चत्वार्यंश्वीलानि। तानि नव। यच्च पुरस्तान्नक्षत्राणां यच्चावस्तात्। तान्येकादश।
 ब्राह्मणो द्वादशः। य एवं विद्वान्त्संवत्सरं व्रतं चरति। संवत्सरेणैवास्य व्रतं गुप्तं
 भवति। समानस्याहः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राणि। चत्वार्यंश्वीलानि। तानि नव। आग्नेयी

रात्रिः। ऐन्द्रमहः। तान्येकादश। आदित्यो द्वादशः। य एवं विद्वान्त्संवत्सरं व्रतं चरति। संवत्सरेणैवास्य व्रतं गुप्तं भवति॥१८॥

सङ्गवाथ्योऽशिनं निरमिमत् तत्तदात्तवीर्यं निर्मागी वंदेद्भवति समानस्याहुः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राण्यष्टौ च॥—————[३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कति पात्राणि यज्ञं वहन्तीति। त्रयोदशेति ब्रूयात्। स यद्वूयात्। कस्तानि निरमिमीतेति। प्रजापतिरिति ब्रूयात्। स यद्वूयात्। कुतस्तानि निरमिमीतेति। आत्मन इति। प्राणापानाभ्यामेवोपाङ्गं श्वन्तर्यामौ निरमिमीत॥१९॥

व्यानादुपाङ्गं शुसवनम्। वाच ऐन्द्रवायवम्। दक्षऋतुभ्यां मैत्रावरुणम्। श्रोत्रादाश्विनम्। चक्षुषः शुक्रामन्थिनौ। आत्मन आग्रयणम्। अङ्गेभ्य उक्थ्यम्। आयुषो ध्रुवम्। प्रतिष्ठायां ऋतुपात्रे। यज्ञं वाव तं प्रजापतिर्निरमिमीत। स निर्मितो नाद्विद्यत समं ह्वीयत। स एतान्प्रजापतिरपिवापानपश्यत्। तां निरवपत्। तैर्वै स यज्ञमप्यवपत्। यदपिवापा भवन्ति। यज्ञस्य धृत्या असंवयाय॥२०॥

उपाङ्गं श्वन्तर्यामौ निरमिमीतामिमीत् षट्॥—————[४]

ऋतमेव परमेष्ठि। ऋतं नात्येति किञ्चन। ऋते समुद्र आहितः।
 ऋते भूमिरियंश्रिता। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा। तप आक्रान्तमुष्णिहा।
 शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये। सत्येन परि
 वर्तये। तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि वर्तये। तदृतं
 तत्सत्यम्। तदृतं तच्छुकेयम्। तेन शकेयं तेन राध्यासम्॥ २१॥

यद्घर्मः पर्यवर्तयत्। अन्तान्पृथिव्या दिवः। अग्निरीशान ओजसा। वरुणो
 धीतिभिः सह। इन्द्रो मरुद्भिः सखिभिः सह। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा। तप
 आक्रान्तमुष्णिहा। शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये।
 सत्येन परि वर्तये। तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि
 वर्तये। तदृतं तत्सत्यम्। तदृतं तच्छुकेयम्। तेन शकेयं तेन राध्यासम्॥ २२॥

यो अस्याः पृथिव्यास्त्वचि। निवर्तयत्योषधीः। अग्निरीशान ओजसा। वरुणो
 धीतिभिः सह। इन्द्रो मरुद्भिः सखिभिः सह। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा। तप
 आक्रान्तमुष्णिहा। शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये।

सत्येन॒ परि॑ वर्तये। तप॑सा॒ऽस्यानु॑ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि
वर्तये। तद्व॑तं तथ्स॒त्यम्। तद्व॑तं तच्छ॒केयम्। तेन॑ श॒केयं॑ तेन॑ रा॒ध्यासम्॥ २३॥

एकं॑ मा॒समु॑द॒सृजत्। प॒रमे॒ष्टी प्र॒जाभ्यः॑। तेना॑भ्यो॒ मह॑ आव॑हत्। अ॒मृतं॑
म॒र्त्याभ्यः॑। प्र॒जाम॒नु प्र॒ जाय॑से। तदु॑ ते म॒र्त्यामृ॑तम्। येन॒ मासा॑ अ॒र्धमा॒साः।
ऋ॒तवः॑ परि॒वत्स॒राः। येन॒ ते ते॑ प्र॒जाप॑ते। ई॒जान॑स्य॒ न्यव॑र्तयन्। तेना॒हम॑स्य
ब्र॒ह्मणा॑। नि॒वर्त॑यामि जी॒वसे॑। अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शो॒चिषा॑। तप॒ आक्रा॑न्तमु॒ष्णिहा॑।
शि॒रस्त॑प॒स्याहि॑तम्। वै॒श्वान॑रस्य॒ तेज॑सा। ऋ॒तेना॑स्य॒ नि वर्त॑ये। स॒त्येन॒ परि॑
वर्तये। तप॑सा॒ऽस्यानु॑ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि वर्त॑ये। तद्व॑तं
तथ्स॒त्यम्। तद्व॑तं तच्छ॒केयम्। तेन॑ श॒केयं॑ तेन॑ रा॒ध्यासम्॥ २४॥

परिवर्तये सहाभिवर्तय उ॒ष्णिहा॑ रा॒ध्यासं॑ न्यवर्तयन्नुपवर्तये च॒त्वारि॑ च। (ऋतमेव षोडश। यद्घर्मो यो अ॒स्याः सप्त॑दशसप्तदश।

एकं॑ मा॒सं चतु॑र्विंशतिः)॥

[५]

दे॒वा वै यद्य॒ज्ञेऽकु॑र्वत। तद॒सुरा॑ अकुर्वत। ते॒ऽसुरा॑ ऊ॒र्ध्वं पृ॒ष्ठेभ्यो॑ नाप॑श्यन्। ते
के॒शान॑ग्रेऽव॒पन्त॑। अथ॒ श्मश्रू॑णि। अथो॒पप॒क्षौ। तत॑स्ते॒ऽवाँश्च॑ आ॒यन्। परा॑ऽभवन्।

यस्यैवं वपन्ति। अवाङेति॥२५॥

अथो परैव भवति। अथ देवा ऊर्ध्वं पृष्ठेभ्योऽपश्यन्। त उ॑पप॒क्षाव॒ग्रेऽव॒पन्त।
अथ॒ श्मश्रू॒णि। अथ॒ केशान्। तत॒स्तेऽभ॒वन्। सु॒व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। यस्यै॒वं व॒पन्ति।
भ॒व॒त्या॒त्मना॑। अथो सु॒व॒र्गं लो॒कमे॑ति॥२६॥

अथै॒तन्मनु॑र्व॒प्रे मि॒थुन॑म॒पश्य॑त्। स श्मश्रू॒ण्यग्रे॑ऽव॒पत। अथो॑प॒प॒क्षौ। अथ॒
केशान्। ततो॒ वै स प्रा॒जाय॑त प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। यस्यै॒वं व॒पन्ति। प्र प्र॒जया॑
प॒शुभिर्मि॑थुनैर्जायते। दे॒वा॒सुराः संय॑त्ता आसन्। ते सं॒व॒त्स॒रे व्याय॑च्छन्त।
तान्दे॒वाश्चा॑तुर्मा॒स्यैरे॒वाभि प्रायु॑ञ्जत॥२७॥

वै॒श्वदे॒वेन॑ च॒तुरो॑ मा॒सोऽवृ॑ञ्ज॒तेन्द्रा॑जानः। ताञ्छी॒रुषं॑ नि चाव॑र्तयन्त॒ परि॑ च।
व॒रुण॑प्र॒घा॒सैश्च॒तुरो॑ मा॒सोऽवृ॑ञ्ज॒त वरु॑णराजानः। ताञ्छी॒रुषं॑ नि चाव॑र्तयन्त॒ परि॑ च।
सा॒क॒मे॒धैश्च॒तुरो॑ मा॒सोऽवृ॑ञ्ज॒त सोम॑राजानः। ताञ्छी॒रुषं॑ नि चाव॑र्तयन्त॒ परि॑ च। या
सं॒व॒त्स॒र उ॑पजी॒वाऽऽसी॑त्। तामे॑षामवृञ्जत। ततो॑ दे॒वा अ॒भव॑न्। परा॑ऽसुराः॥२८॥

य एवं विद्वांश्चातुर्मास्यैर्यजते। भ्रातृव्यस्यैव मासो वृत्ता। शीर्षं नि च वर्तयते परि च। यैषा संवत्सर उपजीवा। वृद्धे तां भ्रातृव्यस्य। क्षुधाऽस्य भ्रातृव्यः परा भवति। लोहितायसेन नि वर्तयते। यद्वा इमामग्निर्ऋतावागते निवर्तयति। एतदेवैनां रूपं कृत्वा निवर्तयति। सा ततः श्वश्वो भूयसी भवन्त्येति॥२९॥

प्र जायते। य एवं विद्वाँल्लोहितायसेन निवर्तयते। एतदेव रूपं कृत्वा नि वर्तयते। स ततः श्वश्वो भूयान्भवन्नेति। प्रैव जायते। त्रेण्या शलल्या नि वर्तयेत। त्रीणि त्रीणि वै देवानामृद्धानि। त्रीणि छन्दांसि। त्रीणि सर्वनानि। त्रयं इमे लोकाः॥३०॥

ऋध्यामेव तद्वीर्यं एषु लोकेषु प्रति तिष्ठति। यच्चातुर्मास्ययाज्यात्मनो नावद्येत्। देवेभ्य आवृश्चेत। चतुषु चतुषु मासेषु नि वर्तयेत। परोक्षमेव तद्देवेभ्य आत्मनोऽवद्यत्यनाव्रस्काय। देवानां वा एष आनीतः। यश्चातुर्मास्ययाजी। य एवं विद्वान्नि च वर्तयते परि च। देवता एवाप्येति। नास्य रुद्रः प्रजां पशूनभि मन्यते॥३१॥

एत्येत्ययुञ्जतासुरा एति लोका मन्यते॥ [६]

आयुषः प्राणः सन्तनु। प्राणादपानः सन्तनु। अपानाद्व्यानः सन्तनु।
व्यानाच्चक्षुः सन्तनु। चक्षुषः श्रोत्रः सन्तनु। श्रोत्रान्मनः सन्तनु। मनसो वाचः
सन्तनु। वाच आत्मानः सन्तनु। आत्मनः पृथिवीः सन्तनु। पृथिव्या अन्तरिक्षः
सन्तनु। अन्तरिक्षादिवः सन्तनु। दिवः सुवः सन्तनु॥ ३२॥

अन्तरिक्षः सन्तनु द्वे च॥ [७]

इन्द्रो दधीचो अस्थभिः। वृत्राण्यप्रतिष्कृतः। जघान नवतीर्नव। इच्छन्नश्वस्य
यच्छिरः। पर्वतेष्वपश्रितम्। तद्विदच्छर्यणावति। अत्राह गोरमन्वत। नाम
त्वष्टुरपीच्यम्। इत्था चन्द्रमसो गृहे। इन्द्रमिद्राथिनो बृहत्॥ ३३॥

इन्द्रमर्केभिरर्किणः। इन्द्रं वाणीरनूषत। इन्द्र इद्धर्योः सचा। सम्मिश्र आवचो
युजा। इन्द्रो वज्री हिरण्ययः। इन्द्रो दीर्घाय चक्षसे। आ सूर्यः रोहयद्विवि। वि
गोभिरद्रिमैरयत्। इन्द्र वाजेषु नो अवा। सहस्रप्रधनेषु च॥ ३४॥

उग्र उग्राभिरूतिभिः। तमिन्द्रं वाजयामसि। महे वृत्राय हन्तवे। स वृषा वृषभो
भुवत्। इन्द्रः स दामने कृतः। ओजिष्ठः स बले हितः। द्युम्नी श्लोकी स सौम्यः।
गिरा वज्रो न सम्भृतः। सबलो अनपच्युतः। ववक्षुरुग्रो अस्तृतः॥३५॥

बृहच्चास्तृतः॥

[८]

देवासुराः संयत्ता आसन्। स प्रजापतिरिन्द्रं ज्येष्ठं पुत्रमप न्यधत्। नेदेनमसुरा
बलीयांसोऽहनन्निति। प्रह्लादो ह वै कायाधवः। विरोचनं स्वं पुत्रमप न्यधत्।
नेदेनं देवा अहनन्निति। ते देवाः प्रजापतिमुपसमेत्योचुः। नाराजकस्य युद्धमस्ति।
इन्द्रमन्विच्छामेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छन्॥३६॥

तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दन्। तमिष्टिभिरन्वैच्छन्। तमिष्टिभिरन्वविन्दन्।
तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो ह वै नामा। ता इष्टय इत्याचक्षते पुरोक्षेण।
पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। तस्मा एतमाग्नावैष्णवमेकादशकपालं दीक्षणीयं
निरवपन्। तदपद्रुत्यातन्वत। तान्पत्नीसंयजान्त उपानयन्॥३७॥

ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। ते प्रायणीयमभि समारोहन्। तदपद्रुत्यातन्वत।
 ताञ्छुय्वन्तु उपानयन्। ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। त आतिथ्यमभि समारोहन्।
 तदपद्रुत्यातन्वत। तानिडान्तु उपानयन्। ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। तस्मादेता
 एतदन्ता इष्टयः सन्तिष्ठन्ते॥३८॥

एव९ हि देवा अकुर्वत। इति देवा अकुर्वत। इत्यु वै मनुष्याः कुर्वते। ते देवा
 ऊचुः। यद्वा इदमुच्चैर्यज्ञेन चराम। तन्नोऽसुराः पाप्माऽनुविन्दन्ति। उपा९शूपसदा
 चराम। तथा नोऽसुराः पाप्मा नानुवेत्स्यन्तीति। त उपा९शूपसदमतन्वत। तिस्र
 एव सामिधेनीरनूच्य॥३९॥

स्रुवेणाधारमाधार्य। तिस्रः पराचीराहुतीरहुत्वा। स्रुवेणोपसदं जुहवां चक्रुः। उग्रं
 वचो अपावधीन्त्वेषं वचो अपावधी९ स्वाहेति। अशनयापिपासे ह वा उग्रं वचः।
 एनश्च वैरहत्यं च त्वेषं वचः। एत९ ह वाव तच्चतुर्धाविहितं पाप्मानं देवा अपजघ्निरे।
 तथो एवैतदेवंविद्यजमानः। तिस्र एव सामिधेनीरनूच्य। स्रुवेणाधारमाधार्य॥४०॥

तिस्रः परांचीराहुतीरहुत्वा। सुवेणोपसदं जुहोति। उग्रं वचो अपावधीन्त्वेषं
 वचो अपावधीः स्वाहेति। अशनयापिपासे ह वा उग्रं वचः। एनश्च वैरहत्यं च
 त्वेषं वचः। एतमेव तच्चतुर्धाविहितं पाप्मानं यजमानोऽपि हते। तैऽभिनीयैवाहः
 पशुमाऽलभन्त। अहं एव तद्देवा अवर्ति पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे। तेनाभिनीयैव
 रात्रेः प्राचरन्। रात्रिया एव तद्देवा अवर्ति पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे॥४१॥

तस्मादभिनीयैवाहः पशुमा लभेत। अहं एव तद्यजमानोऽवर्ति पाप्मानं
 भ्रातृव्यानपि नुदते। तेनाभिनीयैव रात्रेः प्रचरेत्। रात्रिया एव तद्यजमानोऽवर्ति
 पाप्मानं भ्रातृव्यानपि नुदते। स एष उपवसथीयेऽहं द्विदेवत्यः पशुरा लभ्यते।
 द्वयं वा अस्मिल्लोके यजमानः। अस्थि च मांसं च। अस्थि चैव तेन मांसं च
 यजमानः सः स्फुरते। ता वा एताः पञ्च देवताः। अग्नीषोमावग्निर्मित्रावरुणौ॥४२॥

पञ्चपञ्ची वै यजमानः। त्वङ्मांसं स्नावाऽस्थि मज्जा। एतमेव
 तत्पञ्चधाविहितमात्मानं वरुणपाशान्मुञ्चति। भेषजतायै निर्वरुणत्वाय। तं

सुप्तभिश्छन्दोभिः प्रातरह्वयन्। तस्मात्सुप्त चतुरुत्तराणि छन्दांसि प्रातरनुवाके-
ऽनूच्यन्ते। तमेतयोपसमेत्योपासीदन्। उपास्मै गायता नर इति। तस्मादेतया
बहिष्पवमान उपसद्यः॥४३॥

ऐच्छन्ननयः स्तिष्ठन्तेऽनूच्यानूच्यं सुवेणाघारमाधार्य रात्रिया एव तद्देवा अवर्ति पाप्मानं मृत्युमपञ्जघ्निरे मित्रावरुणौ नवं च (देवा
यजमानो देवा देवा यजमानो यजमानः प्राचरं प्रचरेदालंभन्तालंभेत मृत्युमपञ्जघ्निरे भ्रातृव्यान्॥)॥ [९]

स संमुद्र उत्तरतः प्राज्वलद्भूम्यन्तेन। एष वाव स संमुद्रः। यच्चात्वालः। एष
उवेव स भूम्यन्तः। यद्वेद्यन्तः। तदेतत्रिशलं त्रिपूरुषम्। तस्मात्तं त्रिवितस्तं खनन्ति।
स सुवर्णरजताभ्यां कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्। तं यदस्या अध्यजनयन्।
तस्मादादित्यः॥४४॥

अथ यत्सुवर्णरजताभ्यां कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्। साऽस्य कौशिकता।
तं त्रिवृताऽभि प्रास्तुवत। तं त्रिवृताऽददत। तं त्रिवृताऽहरन्। यावती त्रिवृतो
मात्रा। तं पञ्चदशेनाभि प्रास्तुवत। तं पञ्चदशेनाददत। तं पञ्चदशेनाहरन्। यावती
पञ्चदशस्य मात्रा॥४५॥

तॄ सप्तदशेनाभि प्रास्तुवत। तॄ सप्तदशेनाददत। तॄ सप्तदशेनाहरन्।
यावती सप्तदशस्य मात्रा। तस्य सप्तदशेन ह्रियमाणस्य तेजो हरोऽपतत्।
तमेकविंशेनाभि प्रास्तुवत। तमेकविंशेनाददत। तमेकविंशेनाहरन्।
यावत्येकविंशस्य मात्रा। ते यत्रिवृता स्तुवते॥४६॥

त्रिवृतैव तद्यजमानमाददते। तं त्रिवृतैव हरन्ति। यावती त्रिवृतो मात्रा।
अग्निर्वै त्रिवृत्। यावद्वा अग्नेर्दहतो धूम उदेत्यानु व्येति। तावती त्रिवृतो मात्रा।
अग्नेरेवैनं तत्। मात्राॄ सायुज्यॄ सलोकतां गमयन्ति। अथ यत्पञ्चदशेन
स्तुवते। पञ्चदशेनैव तद्यजमानमाददते॥४७॥

तं पञ्चदशेनैव हरन्ति। यावती पञ्चदशस्य मात्रा। चन्द्रमा वै पञ्चदशः। एष हि
पञ्चदश्यामपक्षीयते। पञ्चदश्यामापूर्यते। चन्द्रमस एवैनं तत्। मात्राॄ सायुज्यॄ
सलोकतां गमयन्ति। अथ यत्सप्तदशेन स्तुवते। सप्तदशेनैव तद्यजमानमाददते।
तॄ सप्तदशेनैव हरन्ति॥४८॥

यावती सप्तदशस्य मात्रा। प्रजापतिर्वै सप्तदशः। प्रजापतेरेवैनं तत्। मात्रा५
 सायुज्य५ सलोकतां गमयन्ति। अथ यदेकविंशेन स्तुवते। एकविंशेनैव
 तद्यजमानमाददते। तमेकविंशेनैव हरन्ति। यावत्येकविंशस्य मात्रा। असौ
 वा आदित्य एकविंशः। आदित्यस्यैवैनं तत्॥४९॥

मात्रा५ सायुज्य५ सलोकतां गमयन्ति। ते कुश्या। व्यघ्नन्। ते अहोरात्रे
 अभवताम्। अहरेव सुवर्णाभवत्। रजता रात्रिः। स यदादित्य उदेति।
 एतामेव तथ्सुवर्णा कुशीमनु समेति। अथ यदस्तमेति। एतामेव तद्रजतां
 कुशीमनुसंविंशति। प्रह्लादो ह वै कायाधवः। विरोचनं५ स्वं पुत्रमुदास्यत्। स
 प्रदरोभवत्। तस्मात्प्रदरादुदकं नाचामेत्॥५०॥

आदित्यः पञ्चदशस्य मात्रा स्तुवते पञ्चदशेनैव तद्यजमानमाददते सप्तदशेनैव हरन्त्यादित्यस्यैवैनं तद्विंशति चत्वारि च॥[१०]

ये वै चत्वारः स्तोमाः। कृतं तत्। अथ ये पञ्च। कलिः सः। तस्माच्चतुष्टोमः।
 तच्चतुष्टोमस्य चतुष्टोमत्वम्। तदाहुः। कृतमानि तानि ज्योतींषि। य एतस्य स्तोमा

इति। त्रिवृत्पञ्चदशः सप्तदश एकविंशः॥५१॥

एतानि वाव तानि ज्योतींषि। य एतस्य स्तोमाः। सोऽब्रवीत्। सप्तदशेन हियमाणो व्यलेशिषि। भिषज्यन्ते मेति। तमश्विनौ धानाभिरभिषज्यताम्। पूषा कर्मभेण। भारती परिवापेण। मित्रावरुणौ पयस्यया। तदाहुः॥५२॥

यदश्विभ्यां धानाः। पूष्णः कर्मभः। भारत्यै परिवापः। मित्रावरुणयोः पयस्याऽथ। कस्मादेतेषां हविषामिन्द्रमेव यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्। एतैर्हविर्भिरभिषज्यन्तस्मादिति। तं वसवोऽष्टाकपालेन प्रातः सवनेऽभिषज्यन्। रुद्रा एकादशकपालेन माध्यं दिने सवने। विश्वे देवा द्वादशकपालेन तृतीयसवने॥५३॥

स यदष्टाकपालान्प्रातः सवने कुर्यात्। एकादशकपालान्माध्यं दिने सवने। द्वादशकपालांस्तृतीयसवने। विलोमं तद्यज्ञस्य क्रियेत। एकादशकपालानेव प्रातः सवने कुर्यात्। एकादशकपालान्माध्यं दिने सवने। एकादशकपालां-

स्तृतीयसवने। यज्ञस्य सलोमत्वाय। तदाहुः। यद्वसूनां प्रातः सवनम्। रुद्राणां
माध्यं दिनं सवनम्। विश्वेषां देवानां तृतीयसवनम्। अथ कस्मादितेषां
हविषामिन्द्रमेव यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्। एतैर्हविर्भिरभि-
षज्यस्तस्मादिति॥५४॥

एकविंश आहुस्तृतीयसवने प्रातः सवनं पञ्च च॥ [११]

तस्यावाचोऽवपादादबिभयुः। तमेतेषु सप्तसु छन्दः स्वश्रयन्। यदश्रयन्।
तच्छ्रायन्तीयस्य श्रायन्तीयत्वम्। यदवारयन्। तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्।
तस्यावाच एवावपादादबिभयुः। तस्मा एतानि सप्त चतुरुत्तराणि छन्दाः स्युपादधुः।
तेषामति त्रीण्यरिच्यन्त। न त्रीण्युदभवन्॥५५॥

स बृहतीमेवास्पृशत्। द्वाभ्यामक्षराभ्याम्। अहोरात्राभ्यामेव। तदाहुः। कतमा
सा देवाक्षरा बृहती। यस्यान्तत्प्रत्यतिष्ठत्। द्वादश पौर्णमास्यः। द्वादशाष्टकाः।
द्वादशामावास्याः। एषा वाव सा देवाक्षरा बृहती॥५६॥

यस्यां तत्प्रत्यतिष्ठदिति। यानि च छन्दांस्यत्यरिच्यन्त। यानि च नोदभवन्। तानि निर्वीर्याणि हीनान्यमन्यन्त। साऽब्रवीद्बृहती। मामेव भूत्वा। मामुप सः श्रयतेति। चतुर्भिरक्षरैरनुष्टुग्बृहतीं नोदभवत्। चतुर्भिरक्षरैः पङ्क्तिर्बृहती- मत्यरिच्यत। तस्यामेतानि चत्वार्यक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥ ५७ ॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समंश्रयताम्। अष्टाभिरक्षरैरुष्णिग्बृहतीं नोदभवत्। अष्टाभिरक्षरैस्त्रिष्टुग्बृहतीमत्यरिच्यत। तस्यामेतान्यष्टावक्षराण्यपच्छिद्या- दधात्। ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समंश्रयताम्। द्वादशभिरक्षरैर्गायत्री बृहतीं नोदभवत्। द्वादशभिरक्षरैर्जगती बृहतीमत्यरिच्यत। तस्यामेतानि द्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥ ५८ ॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समंश्रयताम्। सोऽब्रवीत्प्रजापतिः। छन्दांसि रथो मे भवत। युष्माभिरहमेतमध्वानमनु सञ्चराणीति। तस्य गायत्री च जगती च पक्षावभवताम्। उष्णिक् त्रिष्टुप् प्रष्टुः। अनुष्टुप् पङ्क्तिश्च धुर्यौ। बृहत्येवोद्धिरभवत्।

स ए॒तं छ॑न्दो॒रथ॑मा॒स्थाय॑। ए॒तम॑ध्वा॒न॒मनु॑ सम॑चरत्। ए॒त॒ ह॒ वै छ॑न्दो॒रथ॑मा॒स्थाय॑।
 ए॒तम॑ध्वा॒न॒मनु॑ स॒ञ्चर॑ति। येनै॒ष ए॒तत्स॒ञ्चर॑ति। य ए॒वं वि॒द्वान्त्सोमे॑न॒ यज॑ते। य उ॑
 चै॒नमे॒वं वेद॑॥५९॥

अ॒भ॒व॒न्वाव॑ सा दे॒वाक्ष॑रा बृ॒ह॒त्य॑द॒धा॒द्वा॒द॒शाक्ष॑रा॒ण्यप॑च्छि॒द्या॑द॒धादा॑स्था॒य ष॑द्व॥ [१२]

अ॒ग्नेः कृ॒त्ति॒का॒ यत्पु॑ण्यं दे॒वस्य॑ स॒वि॒तुर्ब्र॑ह्म॒वादि॑नः क॒त्यु॒तमे॒व दे॒वा वा आ॑युषः प्रा॒णमि॑न्द्रो॒ दधी॑चो दे॒वासु॑राः स
 प्र॒जाप॑तिः स सं॒मु॒द्रो ये वै च॒त्वार॑स्त॒स्यावा॑चो॒ द्वा॒द॒श॥१२॥

अ॒ग्नेः कृ॒त्ति॒का दे॒वगृ॑हा ऋ॒तमे॒वर्ध्या॑मे॒व ति॑स्रः परा॑ची॒र्ये वै च॒त्वारो॑ न॒वप॑ञ्चा॒शत्॥५९॥

अ॒ग्नेः कृ॒त्ति॒का॒ य उ॑ चै॒नमे॒वं वेद॑॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

अनुमत्यै पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति। ये प्रत्यञ्चः शम्याया अवशीयन्ते। तन्नैर्ऋतमेककपालम्। इयं वा अनुमतिः। इयं निर्ऋतिः। नैर्ऋतेन पूर्वेण प्रचरति। पाप्मानमेव निर्ऋतिं पूर्वा निरवदयते। एककपालो भवति। एकधैव निर्ऋतिं निरवदयते। यदहुत्वा गार्हपत्य ईयुः॥१॥

रुद्रो भूत्वाऽग्निरनूत्थाय। अध्वर्युं च यजमानं च हन्यात्। वीहि स्वाहा-
ऽऽहुतिं जुषाण इत्याह। आहुत्यैवैनं शमयति। नार्तिमाच्छत्यध्वर्युर्न यजमानः। एकोल्मुकेन यन्ति। तद्धि निर्ऋत्यै भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै निर्ऋत्यै दिक्। स्वायामेव दिशि निर्ऋतिं निरवदयते॥२॥

स्वकृतं इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वै निर्ऋत्या आयतनम्। स्व एवायतने निर्ऋतिं निरवदयते। एष ते निर्ऋते भाग इत्याह। निर्दिशत्यैवैनम्। भूते

ह॒विष्म॑त्य॒सीत्या॑ह। भू॒तिमे॒वोपा॑वर्तते। मु॒ञ्चेम॑म॒हंस॒ इत्या॑ह। अ॒हंस॒ ए॒वैनं॑
मुञ्च॑ति। अ॒ङ्गुष्ठा॑भ्यां जुहोति॥३॥

अ॒न्त॒त ए॒व नि॒र्ऋ॑तिं नि॒रव॑दयते। कृ॒ष्णं वा॑सः कृ॒ष्णातू॑षं दक्षि॑णा। ए॒तद्वै
नि॒र्ऋ॑त्यै रू॒पम्। रू॒पेणै॒व नि॒र्ऋ॑तिं नि॒रव॑दयते। अ॒प्र॒तीक्ष॑माय॑न्ति। नि॒र्ऋ॑त्या
अ॒न्त॒र्हि॒त्यै। स्वा॒हा नमो॑ य इ॒दं च॒कारे॑ति पु॒नरे॒त्यु गार्ह॑पत्ये जुहोति। आ॒हु॒त्यै॒व
न॑म॒स्यन्तो॒ गार्ह॑पत्यमु॒पाव॑र्तन्ते। आ॒नु॒म॒तेन॒ प्रच॑रति। इ॒यं वा अ॒नु॒म॒तिः॥४॥

इ॒यमे॒वास्मै॑ रा॒ज्यम॑नु॒ मन्य॑ते। धे॒नुर्दक्षि॑णा। इ॒मामे॒व धे॒नुं कुरु॑ते। आ॒दि॒त्यं च॒रुं
निर्व॑पति। उ॒भर्या॑ष्वे॒व प्र॒जास्व॒भिषि॑च्यते। दै॒वीषु॑ च॒ मानु॑षीषु च। व॒रो दक्षि॑णा।
व॒रो हि रा॒ज्यं॑ समृ॑द्ध्यै। आ॒ग्ना॒वैष्ण॒वमेका॑दशकपालं निर्व॑पति। अ॒ग्निः सर्वा॑
दे॒वताः॥५॥

विष्णु॑र्य॒ज्ञः। दे॒वता॑श्चै॒व य॒ज्ञं चा॒व रु॒न्धे। वा॒म॒नो व॒ही दक्षि॑णा। यद्व॒ही।
तेना॑ग्ने॒यः। यद्वाम॑नः। तेन॑ वैष्ण॒वः समृ॑द्ध्यै। अ॒ग्नी॒षो॒मीय॑मेका॑दशकपालं निर्व॑पति।

अ॒ग्नी॒षो॒माभ्यां॑ वा इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑ह॒न्निति॑। यद॑ग्नी॒षोमी॒यमेका॑दशकपालं निर्व॑पति॥६॥

वा॒त्र॒घ्नमे॒व विजि॑त्यै। हि॒र॒ण्यं दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। इन्द्रो॑ वृ॒त्रं ह॒त्वा। दे॒वता॑भिश्चेन्द्रि॒येण॑ च॒ व्या॑र्ध्यत। स ए॒तमै॑न्द्रा॒ग्नमेका॑दशकपालमपश्यत्। तन्नि॑र॒वपत्। तेन॒ वै स दे॒वता॑श्चेन्द्रि॒यं चावा॑रुन्ध। यदै॑न्द्रा॒ग्नमेका॑दशकपालं निर्व॑पति। दे॒वता॑श्चै॒व तेनै॑न्द्रि॒यं च॒ यज॑मा॒नोऽव॑ रुन्धे। ऋ॒षभो॑ व॒ही दक्षि॑णा॥७॥

यद्व॒ही। तेना॑ग्रे॒यः। यदृ॑ष॒भः। तेनै॑न्द्रः समृ॑द्ध्यै। आ॒ग्रे॒यम॒ष्टाक॑पालं निर्व॑पति। ऐ॒न्द्रं दधि॑। यदा॑ग्रे॒यो भव॑ति। अ॒ग्निर्वै यज्ञ॑मुखम्। य॒ज्ञमु॒खमे॒वर्द्धि॑ पुर॒स्ता॑द्ध॒त्ते। यदै॑न्द्रं दधि॑॥८॥

इन्द्रि॒यमे॒वाव॑ रुन्धे। ऋ॒षभो॑ व॒ही दक्षि॑णा। यद्व॒ही। तेना॑ग्रे॒यः। यदृ॑ष॒भः। तेनै॑न्द्रः समृ॑द्ध्यै। याव॑ती॒र्वै प्र॒जा ओष॑धीना॒महु॑ताना॒माश्ज॑न्। ताः परा॑ऽभवन्। आ॒ग्र॒य॒णं भ॑वति हु॒ताद्या॑य। यज॑मान॒स्याप॑राभावाय॥९॥

दे॒वा वा ओष॑धीष्वा॒जिम॑युः। ता इ॑न्द्रा॒ग्नी उद॑जयताम्। तावे॒तमै॑न्द्रा॒ग्नं

द्वादशकपालं निरवृणाताम्। यदैन्द्राग्नौ भवत्युज्जित्यै। द्वादशकपालो भवति।
द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। वैश्वदेवश्चरुर्भवति।
वैश्वदेवं वा अन्नम्। अन्नमेवास्मै स्वदयति॥१०॥

प्रथमजो वृत्सो दक्षिणा समृद्धौ। सौम्यः श्यामाकं चरुं निर्वपति। सोमो वा
अकृष्टपच्यस्य राजा। अकृष्टपच्यमेवास्मै स्वदयति। वासो दक्षिणा। सौम्यः हि
देवताया वासः समृद्धौ। सरस्वत्यै चरुं निर्वपति। सरस्वते चरुम्। मिथुनमेवाव
रुन्धे। मिथुनौ गावौ दक्षिणा समृद्धौ। एति वा एष यज्ञमुखादध्याः। योऽग्नेर्देवताया
एति। अष्टावेतानि हवींषि भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रौऽग्निः। तेनैव
यज्ञमुखादध्या अग्नेर्देवतायै नैति॥११॥

ईयुर्निरवदयतेऽङ्गुष्ठाभ्यां जुहोत्यनुमतिर्देवता निर्वपति वृही दक्षिणा यदैन्द्रं दध्यपराभावाय स्वदयति गावौ दक्षिणा समृद्धौ षट्॥[१]

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टा न प्राजायन्त।
सोऽग्निर्कामयत। अहमिमाः प्रजनयेयमिति। स प्रजापतये शुचमदधात्।

सोऽशोचत्प्रजामिच्छमानः। तस्माद्यं च प्रजा भुनक्ति यं च न। तावुभौ शोचतः
प्रजामिच्छमानौ। तास्वग्निमप्यसृजत्। ता अग्निरध्यैत्॥१२॥

सोमो रेतोऽदधात्। सविता प्राजंनयत्। सरस्वती वाचंमदधात्। पूषाऽपोषयत्।
ते वा एते त्रिः संवत्सरस्य प्रयुज्यन्ते। ये देवाः पुष्टिपतयः। संवत्सरो वै प्रजापतिः।
संवत्सरेणैवास्मै प्रजाः प्राजंनयत्। ताः प्रजा जाता मरुतोऽघ्नन्। अस्मानपि न
प्रायुक्षतेति॥१३॥

स एतं प्रजापतिर्मरुतं सप्तकपालमपश्यत्। तन्निरवपत्। ततो वै
प्रजाभ्योऽकल्पत। यन्मारुतो निरुप्यते। यज्ञस्य क्लृप्त्यै। प्रजानामघाताय।
सप्तकपालो भवति। सप्तगणा वै मरुतः। गणश एवास्मै विशं कल्पयति। स
प्रजापतिरशोचत्॥१४॥

याः पूर्वाः प्रजा असृक्षि। मरुतस्ता अवधिषुः। कथमपराः सृजेयेति। तस्य
शुष्मं आण्डं भूतं निरवर्तत। तद्व्यदहरत्। तदपोषयत्। तत्प्राजायत। आण्डस्य वा

ए॒तद्रूप॑म्। यदा॒मिक्षा॑। यद्बु॒द्धर॑ति॥१५॥

प्र॒जा ए॒व तद्य॑ज॒मानः॑ पोषयति। वै॒श्वदे॒व्यामि॑क्षा भवति। वै॒श्वदे॒व्यो वै प्र॒जाः।
प्र॒जा ए॒वास्मै॑ प्रज॑नयति। वाजि॑न॒मानं॑यति। प्र॒जास्वे॒व प्रजा॑तासु रेतो दधाति।
द्या॒वापृ॑थि॒व्यं एक॑कपालो भवति। प्र॒जा ए॒व प्रजा॑ता द्या॒वापृ॑थि॒वीभ्या॑मुभ॒यतः॑ परि॑
गृह्णाति। दे॒वा॒सुराः॑ संय॑त्ता आसन्। सो॑ऽग्नि॒रब्र॑वीत्॥१६॥

माम॑ग्रे॒ यज॑त। मया॒ मुखे॒नासु॑रा॒ञ्जेष्य॑थेति। मां द्वि॒तीय॑मिति॒ सोमो॑ऽब्रवीत्।
मया॒ राज्ञा॑ जे॒ष्यथे॑ति। मां तृ॒तीय॑मिति॒ सवि॑ता। मया॒ प्रसू॑ता जे॒ष्यथे॑ति। मां
च॒तुर्थी॑मिति॒ सर॑स्वती। इन्द्रि॒यं वो॒ऽहं धा॑स्यामीति। मां प॑ञ्च॒ममि॑ति॒ पूषा॑। मया॑
प्रति॒ष्ठया॑ जे॒ष्यथे॑ति॥१७॥

तै॑ऽग्नि॒ना मुखे॒नासु॑रानजयन्। सोमे॑न॒ राज्ञा॑। स॒वि॒त्रा प्रसू॑ताः। सर॑स्वतीन्द्रि॒यम॑दधा
पूषा॑ प्रति॒ष्ठाऽऽसी॑त्। ततो॒ वै दे॒वा व्य॑जयन्त। यदे॒तानि॑ ह॒वीःषि॑ निरु॒प्यन्ते॒
विजि॑त्यै। नोत्तर॑वे॒दिमु॑प॒वप॑ति। प॒शवो॑ वा उत्तर॑वे॒दिः। अजा॑ता इव॒ ह्येत॑र्हि

प॒शवः॥१८॥

ऐ॒दित्यं॑शोच॒द्बुद्धं॑त्य॒ब्रवी॑त्प्रति॒ष्ठयां॑ जेष्य॒थेत्ये॒तरहि॑ प॒शवः॥ [२]

त्रि॒वृद्ध॒रुहि॑र्भवति। मा॒ता पि॒ता पु॒त्रः। तदे॒व तन्मि॑थुनम्। उ॒ल्बं ग॒र्भो ज॒रायु॑।
तदे॒व तन्मि॑थुनम्। त्रे॒धा ब॒रुहिः॑ सन्नद्धं भवति। त्रयं इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वेव॑ लो॒केषु॑
प्रति॑ तिष्ठति। ए॒क॒धा पुनः॑ सन्नद्धं भवति। ए॒कं इ॒व ह्य॑यं लो॒कः॥१९॥

अ॒स्मिन्ने॒व तेन॑ लो॒के प्रति॑ तिष्ठति। प्र॒सुवो॑ भवन्ति। प्र॒थम॒जामे॒व पुष्टि॑मव॑
रुन्धे। प्र॒थम॒जो व॒त्सो दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। पृ॒षदा॒ज्यं गृ॑ह्णाति। प॒शवो॑ वै पृ॒षदा॒ज्यम्।
प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे। प॒ञ्चगृ॑हीतं भवति। पा॒ङ्गा हि प॒शवः॑। ब॒हुरू॒पं भ॑वति॥२०॥

ब॒हुरू॒पा हि प॒शवः॑ समृ॑द्ध्यै। अ॒ग्निं म॑न्थन्ति। अ॒ग्निमु॑खा॒ वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा
अ॑सृजत। यद॒ग्निं म॑न्थन्ति। अ॒ग्निमु॑खा ए॒व तत्प्र॒जा यज॑मानः सृजते। न॒वं प्र॒याजा॑
इ॒ज्यन्ते॑। न॒वानू॒याजाः॑। अ॒ष्टौ ह॒वी॒ऽषि॑। द्वा॒वाघा॒रौ। द्वा॒वाज्य॑भागौ॥२१॥

त्रि॒ंश॒त्सम्प॑द्यन्ते। त्रि॒ंश॒दक्ष॑रा वि॒राट्। अ॒न्नं वि॒राट्। वि॒राजै॒वान्नाद्य॑मव॑

रुन्धे। यजमानो वा एकंकपालः। तेज आज्यम्। यदेकंकपाल आज्यमानयति। यजमानमेव तेजसा समर्धयति। यजमानो वा एकंकपालः। पशव आज्यम्॥२२॥

यदेकंकपाल आज्यमानयति। यजमानमेव पशुभिः समर्धयति। यदल्पमानयेत्। अल्पा एनं पशवो भुञ्जन्त उपतिष्ठेरन्। यद्वह्नीयैत्। बहव एनं पशवोऽभुञ्जन्त उपतिष्ठेरन्। बह्वानीयाविः पृष्ठं कुर्यात्। बहव एवैनं पशवो भुञ्जन्त उपतिष्ठन्ते। यजमानो वा एकंकपालः। यदेकंकपालस्यावद्येत्॥२३॥

यजमानस्यावद्येत्। उद्धा माद्येद्यजमानः। प्र वा मीयेत। सकृदेव होतव्यः। सकृदिव हि सुवर्गो लोकः। हुत्वाऽभि जुहोति। यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयित्वा। तेजसा समर्धयति। यजमानो वा एकंकपालः। सुवर्गो लोक आहवनीयः॥२४॥

यदेकंकपालमाहवनीये जुहोति। यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति। यद्वस्तेन जुहुयात्। सुवर्गाल्लोकाद्यजमानमवविध्येत्। सुचा जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य

समंष्ट्यै। यत्प्राङ्घेत। देवलोकमभिजयेत्। यदक्षिणा पितृलोकम्। यत्प्रत्यक्॥२५॥

रक्षांसि यज्ञं हन्युः। यदुदङ्गुः। मनुष्यलोकमभिजयेत्। प्रतिष्ठितो होतव्यः। एकंकपालं वै प्रतितिष्ठन्तं द्यावापृथिवी अनु प्रति तिष्ठतः। द्यावापृथिवी ऋतवः। ऋतून् यज्ञः। यज्ञं यजमानः। यजमानं प्रजाः। तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यः॥२६॥

वाजिनो यजति। अग्निर्वायुः सूर्यः। ते वै वाजिनः। तानेव तद्यजति। अथो खल्वाहुः। छन्दांसि वै वाजिन इति। तान्येव तद्यजति। ऋक्सामे वा इन्द्रस्य हरी सोमपानौ। तयोः परिधय आधानम्। वाजिनं भागधेयम्॥२७॥

यदप्रहृत्य परिधीं जुहुयात्। अन्तराधानाभ्यां घासं प्रयच्छेत्। प्रहृत्य परिधीं जुहोति। निराधानाभ्यामेव घासं प्रयच्छति। बर्हिषि विषिञ्चन्वाजिनमा नयति। प्रजा वै बर्हिः। रेतो वाजिनम्। प्रजास्वेव रेतो दधाति। समुपहूय भक्षयन्ति। एतत्सोमपीथा ह्येते। अथो आत्मन्नेव रेतो दधते। यजमान उत्तमो भक्षयति। पशवो वै वाजिनम्। यजमान एव पशून्प्रतिष्ठापयन्ति॥२८॥

लोको बहुरूपं भवत्याज्यभागौ पशव आज्यमवद्येदाहवनीयः प्रत्यक्तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यो भागधेयमेते चत्वारि च॥—[३]

प्रजापतिः सविता भूत्वा प्रजा असृजत। ता एनमत्यमन्यन्त। ता अस्मादपाक्रामन्। ता वरुणो भूत्वा प्रजा वरुणेनाग्राहयत्। ताः प्रजा वरुणगृहीताः। प्रजापतिं पुनरुपाधावन्नाथमिच्छमानाः। स एतान्प्रजापतिर्वरुण-
प्रघासानपश्यत्। तां निरवपत्। तैर्वै स प्रजा वरुणपाशादमुञ्चत्। यद्वरुणप्रघासा निरुप्यन्ते॥ २९॥

प्रजानामवरुणग्राहाय। तासां दक्षिणो बाहुर्यक्र आसीत्। सव्यः प्रसृतः। स एतां द्वितीयां दक्षिणतो वेदिमुदहन्। ततो वै स प्रजानां दक्षिणं बाहुं प्रासारयत्। यद्वितीयां दक्षिणतो वेदिमुद्धन्ति। प्रजानामेव तद्यजमानो दक्षिणं बाहुं प्रसारयति। तस्माच्चातुर्मास्ययाज्यमुष्मिल्लोक उभयाबाहुः। यज्ञाभिजित् ३ ह्यस्य। पृथमात्राद्वेदी असम्भिन्ने भवतः॥ ३०॥

तस्मात्पृथमात्रं व्यसौ। उत्तरस्यां वेद्यामुत्तरवेदिमुप वपति। पशवो वा

उत्तरवेदिः। पशूनेवाव रुन्धे। अथो यज्ञपुरुषोऽनन्तरित्यै। एतद्वाह्मणान्येव पञ्च
हवीरुषि। अथैष ऐन्द्राग्रो भवति। प्राणापानौ वा एतौ देवानाम्। यदिन्द्राग्री।
यदैन्द्राग्रो भवति॥ ३१॥

प्राणापानावेवाव रुन्धे। ओजो बलं वा एतौ देवानाम्। यदिन्द्राग्री। यदैन्द्राग्रो
भवति। ओजो बलमेवाव रुन्धे। मारुत्यामिक्षा भवति। वारुण्यामिक्षा। मेषी
च मेषश्च भवतः। मिथुना एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति। लोमशौ भवतो
मेध्यत्वाय॥ ३२॥

शमीपर्णान्युप वपति। घासमेवाभ्यामपि यच्छति। प्रजापतिमन्नाद्यं नोपानमत्।
स एतेन शतेध्मेन हविषाऽन्नाद्यमवारुन्ध। यत्परः शतानि शमीपर्णानि भवन्ति।
अन्नाद्यस्यावरुद्धौ। सौम्यानि वै करीराणि। सौम्या खलु वा आहुतिर्दिवो वृष्टिं
च्यावयति। यत्करीराणि भवन्ति। सौम्ययैवाहुत्या दिवो वृष्टिमव रुन्धे। काय
एककपालो भवति। प्रजानां कन्त्वाय। प्रतिपूरुषं करम्भपात्राणि भवन्ति।

जा॒ता ए॒व प्र॒जा वरु॑णपा॒शान्मु॑ञ्चति। एक॒मति॑रिक्तम्। ज॒नि॒ष्यमा॑णा ए॒व प्र॒जा
वरु॑णपा॒शान्मु॑ञ्चति॥ ३३ ॥

नि॒रु॒प्यन्ते॑ भवतो भवति मे॒ध्य॒त्वाय॑ रुन्धे षट्॥ _____ [४]

उत्त॑रस्यां वेद्या॑म॒न्यानि॑ ह॒वी॒ऽषि॑ सादयति। दक्षि॑णायां मा॒रु॒तीम्। अ॒प॒धुर॑मे॒वैना॑
युनक्ति। अथो॒ ओज॑ ए॒वासा॒मव॑ हरति। तस्मा॒द्ब्रह्म॑णश्च क्ष॒त्राच्च॑ वि॒शोऽन्य॑तो-
ऽप॒क्र॒मिणीः॑। मा॒रु॒त्या पूर्॒वया॑ प्रच॑रति। अ॒नृत॑मे॒वाव॑ यजते। वा॒रु॒ण्योत्त॑रया। अ॒न्त॒त
ए॒व वरु॑ण॒मव॑ यजते। यदे॒वाध्व॑र्युः क॒रोति॥ ३४ ॥

तत्प्र॑तिप्रस्था॒ता क॑रोति। तस्मा॒द्यच्छे॑या॒न्क॑रोति। तत्पा॒पीया॑न्करोति। प॒त्नीं
वाच॑यति। मे॒ध्या॑मे॒वैना॑ क॒रोति। अथो॒ तप॑ ए॒वैना॒मुप॑ नयति। य॒ज्ञार॑ सन्त॒न्न
प्र॑ब्रूयात्। प्रि॒यं ज्ञा॑ति॒ऽरु॑न्ध्यात्। अ॒सौ मे॑ जा॒र इति॑ निर्दि॑शेत्। निर्दि॑श्यै॒वेन॑
वरु॑णपा॒शेन॑ ग्राहयति॥ ३५ ॥

प्र॒घा॒स्यान् ह॒वाम॑ह॒ इति॑ प॒त्नीमु॑दानयति। अ॒ह्व॑तै॒वैना॑म्। यत्प॒त्नीं

पुरोनुवाक्यामनुब्रूयात्। निर्वीर्यो यजमानः स्यात्। यजमानोऽन्वाह। आत्मन्नेव वीर्यं धत्ते। उभौ याज्याः सवीर्यत्वाय। यद्भामे यदरण्य इत्याह। यथोदितमेव वरुणमव यजते। यजमानदेवत्यो वा आहवनीयः॥३६॥

भ्रातृव्यदेवत्यो दक्षिणः। यदाहवनीये जुहुयात्। यजमानं वरुणपाशेन ग्राहयेत्। दक्षिणेऽग्नौ जुहोति। भ्रातृव्यमेव वरुणपाशेन ग्राहयति। शूर्पेण जुहोति। अन्यमेव वरुणमव यजते। शीर्षन्नधि निधाय जुहोति। शीर्षत एव वरुणमव यजते। प्रत्यङ्घ्रिं जुहोति॥३७॥

प्रत्यङ्घ्रिः वरुणपाशान्निर्मुच्यते। अक्रन्कर्म कर्मकृत इत्याह। देवाऽनृणं निरवदाय। अनृणा गृहानुप प्रेतेति वावैतदाह। वरुणगृहीतं वा एतद्यज्ञस्य। यद्यजुषा गृहीतस्यातिरिच्यते। तुषाश्च निष्कासश्च। तुषैश्च निष्कासेन चावभृथमवैति। वरुणगृहीतेनैव वरुणमवयजते। अपोऽवभृथमवैति॥३८॥

अप्सु वै वरुणः। साक्षादेव वरुणमवयजते। प्रतियुतो वरुणस्य पाश

इत्याह। वरुणपाशादेव निर्मुच्यते। अप्रतीक्षमा यन्ति। वरुणस्यान्तर्हित्यै। एधोऽस्येधिषीमहीत्याह। समिधैवाग्निं नमस्यन्त उपायन्ति। तेजोऽसि तेजो मयि धेहीत्याह। तेज एवाऽऽत्मन्धत्ते॥३९॥

करोति ग्राहयत्याहवनीयस्तिष्ठ जुहोत्यपोऽवभृथमवैति धत्ते॥ [५]

देवासुराः संयन्ता आसन्। सोऽग्निरब्रवीत्। ममेयमनीकवती तनूः। तां प्रीणीत। अथासुरानभि भविष्यथेति। ते देवा अग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्। सोऽग्निरनीकवान्धस्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकान्यजनयत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥४०॥

यदग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति। अग्निमेवानीकवन्तः स्वेन भागधेयेन प्रीणाति। सोऽग्निरनीकवान्धस्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकानि जनयते। असौ वा आदित्योऽग्निरनीकवान्। तस्य रश्मयोऽनीकानि। साकं सूर्येणोद्यता निर्वपति। साक्षादेवास्मा अनीकानि जनयति। तेऽसुराः पराजिता

यन्तः। द्यावापृथिवी उपाश्रयन्॥४१॥

ते देवा मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यश्चरुं निरवपन्। तान्द्यावापृथिवीभ्यामेवोभयतः समतपन्। यन्मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यश्चरुं निर्वपति। द्यावापृथिवीभ्यामेव तदुभयतो यजमानो भ्रातृव्यान्त्सन्तपति। मध्यन्दिने निर्वपति। तर्हि हि तेक्षिणं तपति। चरुर्भवति। सर्वत एवैनान्त्सन्तपति। ते देवाः श्वोविजयिनः सन्तः। सर्वासां दुग्धे गृहमेधीयं चरुं निरवपन्॥४२॥

आशिता एवाद्योपवसाम। कस्य वाऽहेदम्। कस्य वा श्वो भवितेति। स शृतोऽभवत्। तस्याहुतस्य नाश्जन्। न हि देवा अहुतस्याश्जन्ति। तैऽब्रुवन्। कस्मा इमं होष्याम इति। मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्य इत्यब्रुवन्। तं मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्योऽजुहवुः॥४३॥

ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। यस्यैवं विदुषो मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्यो गृहे जुह्वति। भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। यद्वै यज्ञस्य पाकत्रा क्रियते। पशव्यं

तत्। पा॒क॒त्रा वा ए॒तत्क्रिय॑ते। यन्ने॒ध्माब॑रु॒हिर्भ॑वति। न सा॑मि॒धेनी॒र॒न्वाह॑॥४४॥

न प्र॑या॒जा इ॒ज्यन्ते॑। ना॒नूया॒जाः। य ए॒वं वेद॑। प॒शुमा॑न्भ॒वति॑।
आज्य॑भा॒गौ यज॑ति। य॒ज्ञस्यै॒व चक्षु॑षी॒ नान्तरै॑ति। म॒रुतो॑ गृ॒हमे॒धिनी॑ यजति।
भा॒ग॒धेये॑नै॒वैना॒न्त्सम॑र्धयति। अ॒ग्नि॒ऽस्वि॑ष्ट॒कृतं॑ यजति॒ प्रति॑ष्ठित्यै। इडा॑न्तो भवति।
प॒शवो॑ वा इडा॑। प॒शुष्वे॒वोपरि॑ष्ठात्प्रति॑ तिष्ठति॥४५॥

असु॑रा अश्रयन्गृ॒हमे॒धीयं॑ च॒रुं निर॑वपन्नजुहवुर॒न्वाहेडा॑न्तो भवति द्वे च॥ [६]

यत्पत्नी॑ गृ॒हमे॒धीय॑स्याश्जी॒यात्। गृ॒हमे॒ध्ये॒व स्या॑त्। वि त्व॑स्य य॒ज्ञ ऋ॑ध्येत।
यन्नाश्जी॒यात्। अ॒गृ॒हमे॒धी स्या॑त्। नास्य॑ य॒ज्ञो व्यृ॑द्धेत। प्रति॑वेशं पचेयुः।
तस्या॑श्जी॒यात्। गृ॒हमे॒ध्ये॒व भ॑वति। नास्य॑ य॒ज्ञो व्यृ॑द्धते॥४६॥

ते दे॒वा गृ॒हमे॒धीये॑नेष्ट्वा। आशि॑ता अभवन्। आञ्ज॑ताभ्यञ्जत। अनु॑
व॒त्स॒न॒वा॒सयन्। तेभ्यो॑ऽसु॒राः क्षु॒धं प्राहि॑ण्वन्। सा दे॒वेषु॑ लो॒कम॑वित्वा।
असु॑रा॒न्पुन॑रगच्छत्। गृ॒हमे॒धीये॑नेष्ट्वा। आशि॑ता भवन्ति। आञ्ज॑ते॒ऽभ्यञ्ज॑ते॥४७॥

अनु वत्सान् वासयन्ति। भ्रातृव्यायैव तद्यजमानः क्षुधं प्रहिणोति। ते देवा गृहमेधीयेनेष्ट्वा। इन्द्राय निष्कासं न्यदधुः। अस्मानेव श्व इन्द्रो निहितभाग उपावर्तितेति। तानिन्द्रो निहितभाग उपावर्तत। गृहमेधीयेनेष्ट्वा। इन्द्राय निष्कासं निदध्यात्। इन्द्र एवेनं निहितभाग उपावर्तते। गार्हपत्ये जुहोति॥४८॥

भागधेयेनैवेन२ समर्धयति। ऋषभमाह्वयति। वषट्कार एवास्य सः। अथो इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृद्धे। इन्द्रो वृत्र२ हत्वा। परां परावतमगच्छत्। अपाराधमिति मन्यमानः। सोऽब्रवीत्। क इदं वेदिष्यतीति। तेऽब्रुवन्मरुतो वरं वृणामहे॥४९॥

अथ वयं वेदाम। अस्मभ्यमेव प्रथम२ हविर्निरुप्याता इति। त एनमध्यक्रीडन्। तत्क्रीडिनां क्रीडित्वम्। यन्मरुद्भ्यः क्रीडिभ्यः प्रथम२ हविर्निरुप्यते विजित्यै। साक२ सूर्येणोद्यता निर्वपति। एतस्मिन्वै लोक इन्द्रो वृत्रमहन्त्समृद्धौ। एतद्वाह्मणान्येव पञ्च हवी२षि। एतद्वाह्मण ऐन्द्राग्रः। अथैष ऐन्द्रश्चरुर्भवति॥५०॥

उद्धारं वा एतमिन्द्र उदहरत। वृत्रं हत्वा। अन्यासु देवतास्वधि। यदेष
 ऐन्द्रश्चरुर्भवति। उद्धारमेव तं यजमान उद्धरते। अन्यासु प्रजास्वधि। वैश्वकर्मण
 एककपालो भवति। विश्वान्येव तेन कर्माणि यजमानोऽव रुन्धे॥५१॥

ऋद्धतेऽभ्यञ्जते जुहोति वृणामहे भवत्यष्टौ च॥ [७]

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता वरुणप्रघासैर्वरुणपाशादमुञ्चत्।
 साकमेधैः प्रत्यस्थापयत्। त्र्यम्बकै रुद्रं निरवादयत्। पितृयज्ञेन सुवर्गं
 लोकमगमयत्। यद्वैश्वदेवेन यजते। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। ता
 वरुणप्रघासैर्वरुणपाशान्मुञ्चति। साकमेधैः प्रतिष्ठापयति। त्र्यम्बकै रुद्रं
 निरवादयते॥५२॥

पितृयज्ञेन सुवर्गं लोकं गमयति। दक्षिणतः प्राचीनावीती निर्वपति।
 दक्षिणावृद्धिं पितृणाम्। अनादृत्य तत्। उत्तरत एवोपवीय निर्वपेत्। उभये हि
 देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते। अथो यदेव दक्षिणार्धेऽधि श्रयति। तेन दक्षिणावृत्। सोमाय

पितृमते पुरोडाशः षट्कपालं निर्वपति। संवत्सरो वै सोमः पितृमान्॥५३॥

संवत्सरमेव प्रीणाति। पितृभ्यो बर्हिषद्भ्यो धानाः। मासा वै पितरो बर्हिषदः। मासानेव प्रीणाति। यस्मिन्वा ऋतौ पुरुषः प्रमीयते। सोऽस्यामुष्मिल्लोके भवति। बहुरूपा धाना भवन्ति। अहोरात्राणामभिजित्यै। पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्यो मन्थम्। अर्धमासा वै पितरोऽग्निष्वात्ताः॥५४॥

अर्धमासानेव प्रीणाति। अभिवान्यायै दुग्धे भवति। सा हि पितृदेवत्यं दुहे। यत्पूर्णम्। तन्मनुष्याणाम्। उपर्यर्धो देवानाम्। अर्धः पितृणाम्। अर्ध उपमन्थति। अर्धो हि पितृणाम्। एक उपमन्थति॥५५॥

एका हि पितृणाम्। दक्षिणोपमन्थति। दक्षिणावृद्धि पितृणाम्। अनारभ्योपमन्थति। तद्धि पितृन्गच्छति। इमान्दिशं वेदिमुद्धन्ति। उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते। चतुः स्रक्तिर्भवति। सर्वा ह्यनु दिशः पितरः। अखाता भवति॥५६॥

खाता हि देवानाम्। मध्यतोऽग्निराधीयते। अन्ततो हि देवानामाधीयते।

वर्षीयानिध्म इध्माद्भवति व्यावृत्त्यै। परिश्रयति। अन्तरहितो हि पितृलोको
मनुष्यलोकात्। यत्परुषि दिनम्। तद्देवानाम्। यदन्तरा। तन्मनुष्याणाम्॥५७॥

यथ्समूलम्। तत्पितृणाम्। समूलं बर्हिर्भवति व्यावृत्त्यै। दक्षिणा स्तृणाति।
दक्षिणावृद्धि पितृणाम्। त्रिः पर्येति। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति।
त्रिः पुनः पर्येति। षट्थसम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। यत्प्रस्तरं यजुषा गृहीयात्। प्रमायुको यजमानः
स्यात्। यत्र गृहीयात्। अनायतनः स्यात्। तूष्णीमेव न्यस्येत्। न प्रमायुको भवति।
नानायतनः। यत्रोन्परिधीन्परिदध्यात्॥५९॥

मृत्युना यजमानं परिगृहीयात्। यत्र परिदध्यात्। रक्षांसि यज्ञं हन्युः। द्वौ
परिधी परिदधाति। रक्षंसामपहत्यै। अथो मृत्योरेव यजमानमुत्सृजति।
यत्रीणि त्रीणि हवींष्युदाहरेयुः। त्रयस्त्रय एषां साकं प्रमीयेरन्।
एकैकमनूचीनान्युदाहरन्ति। एकैक एवैषामन्वञ्चः प्रमीयते। कशिपुं कशिपुव्याय।

उ॒प॒ब॒र्ह॑णमु॒प॒ब॒र्ह॑ण्याय। आ॒ञ्ज॑नमा॒ञ्ज॒न्याय। अ॒भ्य॒ञ्ज॑नम॒भ्य॒ञ्ज॒न्याय। य॒था॒भा॒गमे॒-
वैना॑न्प्रीणाति॥६०॥

नि॒र॒व॒द॒य॒ते पि॒तृ॒मा॒नं॒ग्नि॒ष्वा॒न्ता एक॒योपं॑ म॒न्थ॒त्य॒खा॑न्ता भवति मनु॒ष्या॑णां प॒द्यन्ते॑ परि॒द॒ध्या॒न्मी॒यते॑ पञ्च च॥—————[८]

अ॒ग्नये॑ दे॒वेभ्यः॑ पि॒तृभ्यः॑ समि॒ध्यमा॑ना॒यानु॑ ब्रूहीत्या॑ह। उ॒भये॑ हि दे॒वाश्च॑
पि॒तरं॑श्चे॒ज्यन्ते॑। एका॒मन्वा॑ह। एका॒ हि पि॑तृणाम्। त्रि॒रन्वा॑ह। त्रि॒रहि॑ दे॒वाना॑म्।
आ॒घ्रा॒वा॒वा॒घ्रा॒यति॑। य॒ज्ञ॒प॒रुषो॑र॒नन्तरि॑त्यै। ना॒र्षेयं॑ वृणीते। न होता॑रम्॥६१॥

यदा॑र्षेयं वृणी॒त। यद्धो॑ता॒रम्। प्र॒मायु॑को॒ यज॑मानः स्यात्। प्र॒मायु॑को होता॑।
तस्मा॒न्न वृ॑णीते। यज॑मानस्य॒ होतु॑र्गोपी॒थाय॑। अपं॑ ब॒र्हिषः॑ प्रया॒जान् य॑जति।
प्र॒जा वै ब॒र्हिः। प्र॒जा ए॒व मृ॒त्यो॒रु॒थ्सृ॑जति। आ॒ज्य॑भा॒गौ य॑जति॥६२॥

य॒ज्ञस्यै॒व चक्षु॑षी॒ नान्तरै॑ति। प्रा॒ची॒ना॒वी॒ती सोमं॑ यजति। पि॒तृदे॒वत्या॑ हि।
ए॒षाऽऽहु॑तिः। पञ्च॒कृत्वोऽव॑ द्यति। पञ्च॒ ह्ये॒ता दे॒वताः॑। द्वे पु॑रोऽनु॒वा॒क्ये। या॒ज्या
दे॒वता॑ वष॒ट्कारः॑। ता ए॒व प्री॑णाति। सन्त॑त॒मव॑ द्यति॥६३॥

ऋतूनां सन्तत्यै। प्रैवैभ्यः पूर्वया पुरोऽनुवाक्ययाऽऽह। प्रणयति द्वितीयया।
गमयति याज्यया। तृतीये वा इतो लोके पितरः। अहं एवैनान्पूर्वया पुरो-
ऽनुवाक्ययाऽत्यानयति। रात्रियै द्वितीयया। ऐवैनान् याज्यया गमयति। दक्षिणतो-
ऽवदाय। उदङ्ङिति क्रामति व्यावृत्त्यै॥६४॥

आ स्वधेत्याश्रावयति। अस्तु स्वधेति प्रत्याश्रावयति। स्वधा नम इति
वषट्करोति। स्वधाकारो हि पितॄणाम्। सोममग्ने यजति। सोमप्रयाजा हि पितरः।
सोमं पितॄमन्तं यजति। संवत्सररो वै सोमः पितॄमान्। संवत्सरमेव तद्यजति।
पितॄन्बर्हिषदो यजति॥६५॥

ये वै यज्वानः। ते पितरो बर्हिषदः। तानेव तद्यजति। पितॄन्ग्निष्वात्तान्
यजति। ये वा अयज्वानो गृहमेधिनः। ते पितरोऽग्निष्वात्ताः। तानेव तद्यजति।
अग्निं कव्यवाहनं यजति। य एव पितॄणामग्निः। तमेव तद्यजति॥६६॥

अथो यथाऽग्निः स्विष्टकृतं यजति। तादृगेव तत्। एतत्ते तत् ये च त्वामन्विति

ति॒सृषु॑ स्र॒क्तीषु॑ निद॑धाति। तस्मा॒दा तृ॒तीया॒त्पुरु॑षा॒न्नाम॑ न गृ॑ह्णन्ति। ए॒ताव॑न्तो॒
हीज्य॑न्ते। अत्र॑ पि॒तरो॑ यथाभा॒गं म॑न्दध्व॒मित्या॑ह। ह्री॒का हि पि॒तरः॑। उद॑श्चो॒
निष्क्रा॑मन्ति। ए॒षा वै म॑नु॒ष्याणां॑ दिक्। स्वा॒मेव॑ तद्वि॒शम॑नु निष्क्रा॑मन्ति॥६७॥

आ॒ह॒व॒नीय॑मुप॑तिष्ठन्ते। न्ये॒वास्मै॑ तद्धु॑वते। यथ्स॒त्याह॑व॒नीये॑। अथा॒न्यत्र॑ चर॑न्ति।
आ॒तमि॑तो॒रुप॑तिष्ठन्ते। अ॒ग्निमे॒वोप॑द्रष्टारं कृ॒त्वा। पि॒तृन्नि॒रव॑दयन्ते। अन्तं॑ वा ए॒ते
प्रा॒णानां॑ गच्छ॑न्ति। य आ॒तमि॑तो॒रुप॑ तिष्ठन्ते। सु॒स॒न्द॒शं त्वा व॑यमित्या॑ह॥६८॥

प्रा॒णो वै सु॑स॒न्द॒क्। प्रा॒णमे॒वाऽऽत्म॑न्दध॒ते। योजा॑ न्वि॒न्द्र ते ह॑री इत्या॑ह।
प्रा॒णमे॒व पुन॑रयु॒क्त। अक्ष॑न्नमी॒मद॑न्त॒ हीति॑ गा॒र्हप॑त्यमुप॑तिष्ठन्ते। अक्ष॑न्नमी॒मद॑न्ताथ॒
त्वोप॑तिष्ठाम॒ह इति॑ वावै॒तदा॑ह। अमी॑मदन्त पि॒तरः॑ सो॒म्या इत्य॑भि प्रप॑द्यन्ते।
अमी॑मदन्त पि॒तरो॑ऽथ॒ त्वाऽभि॑ प्रप॑द्याम॒ह इति॑ वावै॒तदा॑ह। अ॒पः परि॑षिञ्चति।
मा॒र्जय॑त्ये॒वैनान्॑॥६९॥

अथो॑ त॒र्पय॑त्ये॒व। तृ॒प्यति॑ प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। य ए॒वं वेद॑। अप॑ ब॒र्हिषा॑व॒नूया॑जौ

यंजति। प्रजा वै बर्हिः। प्रजा एव मृत्योरुत्सृजति। चतुरः प्रयाजान् यंजति।
 द्वावन्युजौ। षट्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतून्नेव प्रीणाति। न पत्यन्वास्ते। न
 संयाजयन्ति। यत्पत्यन्वासीत्। यत्संयाजयेयुः। प्रमायुका स्यात्। तस्मान्नान्वास्ते।
 न संयाजयन्ति। पत्न्यै गोपीथाय॥७०॥

होतारमाज्यभागौ यजति सन्ततमवदधति व्यावृत्त्यै बर्हिषदौ यजति तमेव तद्यजत्यनु निष्क्रामन्त्याहैनानृतवो नव च॥—[९]

प्रतिपूरुषमेककपालां निर्वपति। जाता एव प्रजा रुद्रान्निरवदयते।
 एकमतिरिक्तम्। जनिष्यमाणा एव प्रजा रुद्रान्निरवदयते। एककपाला भवन्ति।
 एकधैव रुद्रं निरवदयते। नाभिघारयति। यदभिघारयेत्। अन्तरवचारिणः रुद्रं
 कुर्यात्। एकोल्मुकेन यन्ति॥७१॥

तद्धि रुद्रस्य भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव
 दिशि रुद्रं निरवदयते। रुद्रो वा अपशुकाया आहुत्यै नातिष्ठत। असौ ते पशुरिति
 निर्दिशेद्यं द्विष्यात्। यमेव द्वेष्टि। तमस्मै पशुं निर्दिशति। यदि न द्विष्यात्। आखुस्ते

पशुरिति ब्रूयात्॥ ७२॥

न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति। नारण्यान्। चतुष्पथे जुहोति। एष वा अग्नीनां पङ्क्तिशो नाम। अग्निवत्येव जुहोति। मध्यमेन पूर्णेन जुहोति। सुगध्येषा। अथो खलु। अन्तमेनैव होतव्यम्। अन्त एव रुद्रं निरवदयते॥ ७३॥

एष ते रुद्र भागः सह स्वस्त्राऽम्बिकयेत्याह। शरद्वा अस्याम्बिका स्वसा। तया वा एष हिनस्ति। यः हिनस्ति। तयैवैनः सह शमयति। भेषजङ्गव इत्याह। यावन्त एव ग्राम्याः पशवः। तेभ्यो भेषजं करोति। अवाम्ब रुद्रमदिमहीत्याह। आमेवैतामा शास्ते॥ ७४॥

त्र्यम्बकं यजामह इत्याह। मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतादिति वावैतदाह। उत्किरन्ति। भगस्य लीप्सन्ते। मूतैकृत्वाऽऽसंजन्ति। यथा जनं यतेऽवसं करोति। तादृगेव तत्। एष ते रुद्र भाग इत्याह निरवत्यै। अप्रतीक्षमा यन्ति। अपः परिषिञ्चति। रुद्रस्यान्तरहित्यै। प्र वा एतेऽस्माल्लोकाच्चवन्ते। ये त्र्यम्बकैश्चरन्ति। आदित्यं चरुं

पुनरेत्य् निर्वपति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥७५॥

यन्ति ब्रूयन्निर्वदयते शास्ते सिञ्चति षट्॥_____ [१०]

अनुमत्यै वैश्वदेवेन ताः सृष्टास्त्रिवृत्प्रजापतिः सवितोत्तरस्यान्देवासुराः सोऽग्निर्यत्पत्नी वैश्वदेवेन ता वरुणप्रघासैरग्नये देवेभ्यः प्रतिपूरुषं दश॥१०॥

अनुमत्यै प्रथमजो वृत्सो बहुरूपा हि पशवस्तस्मात्पृथमात्रं यदग्नयेऽनीकवत उद्धारं वा अग्नये देवेभ्यः प्रतिपूरुषं पञ्चसप्ततिः॥७५॥

अनुमत्यै प्रति तिष्ठन्ति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

ए॒तद्वा॑ह्म॒णान्ये॒व प॒ञ्च ह॒वी॒ऽषि॑। अ॒थेन्द्रा॑य॒ शुना॒सीरा॑य॒ पुरो॒डाशं॑ द्वा॒दश॑क॒पालं॑
निर्व॑पति। सं॒व॒त्स॒रो वा इन्द्रा॑शुना॒सीरः॑। सं॒व॒त्स॒रेणै॒वास्मा॑ अन्न॒मव॑ रुन्धे।
वा॒य॒व्यं पयो॑ भवति। वा॒युर्वै वृष्ट्यै॑ प्र॒दाप॑यि॒ता। स ए॒वास्मै॑ वृष्टिं॑ प्र॒दाप॑यति।
सौ॒र्य एक॑क॒पालो॑ भवति। सू॒र्येण॑ वा अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के वृष्टि॑र्धृ॒ता। स ए॒वास्मै॑ वृष्टिं॑
निय॑च्छति॥१॥

द्वा॒दश॑ग॒वः सी॒रं दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ। दे॒वा॒सुराः संय॑न्ता आसन्। ते दे॒वा
अ॒ग्निम॑ब्रुवन्। त्वया॑ वी॒रेणा॑सुरा॒नभि॑भ॒वामेति॑। सोऽब्र॑वीत्। त्रे॒धाऽह॑मा॒त्मानं॑
वि॒करि॑ष्य॒ इति॑। स त्रे॒धाऽऽत्मानं॑ व्य॒कुरु॑त। अ॒ग्निं तृती॑यम्। रु॒द्रं तृती॑यम्। वरु॑णं
तृती॑यम्॥२॥

सोऽब्र॑वीत्। क इ॒दं तुरी॑य॒मिति॑। अ॒हमितीन्द्रोऽब्र॑वीत्। सन्तु सृ॑जावहा॒ इति॑। तौ

समंसृजेताम्। स इन्द्रस्तुरीयमभवत्। यदिन्द्रस्तुरीयमभवत्। तदिन्द्रतुरीयस्येन्द्र-
तुरीयत्वम्। ततो वै देवा व्यंजयन्त। यदिन्द्रतुरीयं निरूप्यते विजित्यै॥३॥

वृहिनीं धेनुर्दक्षिणा। यद्वृहिनीं। तेनाग्नेयी। यद्वौः। तेन रौद्री। यद्वेनुः। तेनैन्द्री।
यथ्स्त्री सती दान्ता। तेन वारुणी समृद्धौ। प्रजापतिर्यज्ञमंसृजत॥४॥

त९ सृष्ट९ रक्षाऽस्यजिघा९सन्। स एताः प्रजापतिरात्मनो देवता निरमिमीत।
ताभिर्वै स दिग्भ्यो रक्षाऽसि प्राणुदत। यत्पञ्चावत्तीयं जुहोति। दिग्भ्य एव
तद्यजमानो रक्षाऽसि प्रणुदते। समूढ९ रक्षः सन्दग्ध९ रक्ष इत्याह। रक्षाऽस्येव
सन्दहति। अग्नये रक्षोघ्ने स्वाहेत्याह। देवताभ्य एव विजिग्यानाभ्यो भागधेयं
करोति। प्रष्टिवाही रथो दक्षिणा समृद्धौ॥५॥

इन्द्रो वृत्र९ हत्वा। असुरान्पराभाव्य। नमुचिमासुरं नालभत। त९ श्रुच्या-
ऽगृह्णात्। तौ समलभेताम्। सोऽस्मादभिर्शुनतरोऽभवत्। सोऽब्रवीत्। सन्धा९
सन्दधावहे। अथ त्वाऽव स्रक्ष्यामि। न मा शुष्केण नार्देण हनः॥६॥

न दिवा न नक्तमिति। स एतमुपां फेनमसिञ्चत्। न वा एष शुष्को नार्द्रो व्युष्टाऽऽसीत्। अनुदितः सूर्यः। न वा एतद्विवा न नक्तम्। तस्यैतस्मिँल्लोके। अपां फेनेन शिर उदवर्तयत्। तदेनमन्ववर्तत। मित्रद्रुगिति॥७॥

स एतानपामार्गानंजनयत्। तानंजुहोत्। तैर्वै स रक्षाऽस्यपाहत। यदपामार्गहोमो भवति। रक्षसामपहत्यै। एकोल्मुकेन यन्ति। तद्धि रक्षसां भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै रक्षसां दिक्। स्वायामेव दिशि रक्षांसि हन्ति॥८॥

स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वै रक्षसामायतनम्। स्व एवायतने रक्षांसि हन्ति। पूर्णमयेन सुवेण जुहोति। ब्रह्म वै पूर्णः। ब्रह्मणैव रक्षांसि हन्ति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह। सवितृप्रसूत एव रक्षांसि हन्ति। हतः रक्षोऽवधिष्म रक्ष इत्याह। रक्षसाऽस्तृत्यै। यद्वस्ते तदक्षिणा निरवत्यै। अप्रतीक्षमायन्ति। रक्षसामन्तरहित्यै॥९॥

यच्छति वरुणं तृतीयं विजित्या असृजत् समृद्धौ हनो मित्रद्रुगिति हन्ति स्तृत्यै त्रीणि च॥—————[१]

धा॒त्रे पु॒रोडा॒शं द्वा॒दश॑क॒पालं॑ निर्वपति। सं॒व॒त्स॒रो वै धा॒ता। सं॒व॒त्स॒रेणै॒वास्मै॑
प्र॒जाः प्र॒ज॑नयति। अ॒न्वे॒वास्मा॑ अनु॒म॒तिर्म॑न्यते। रा॒ते रा॒का। प्र॒ सि॒नीवा॒ली
ज॑नयति। प्र॒जास्वे॒व प्र॒जा॑ता॒सु कु॒ह्वा वाचं॑ दधाति। मि॒थु॒नौ गावौ॑ दक्षि॒णा समृ॑द्धौ।
आ॒ग्रा॒वैष्ण॒वमेका॑दशक॒पालं॑ निर्वपति। ऐ॒न्द्रा॒वैष्ण॒वमेका॑दशक॒पालम्॥१०॥

वैष्ण॒वं त्रि॑क॒पालम्। वी॒र्यं॑ वा अ॒ग्निः। वी॒र्य॑मिन्द्रः। वी॒र्यं॑ विष्णुः। प्र॒जा ए॒व
प्र॒जा॑ता वी॒र्यं॑ प्रति॒ष्ठाप॑यति। तस्मा॑त्प्र॒जा वी॒र्या॑वतीः। वा॒म॒न ऋ॒षभो॑ व॒ही दक्षि॑णा।
यद्व॒ही। तेना॑ग्नेयः। यदृ॑षभः॥११॥

तेनै॒न्द्रः। यद्वा॑म॒नः। तेन॑ वैष्ण॒वः समृ॑द्धौ। अ॒ग्नी॒षोमी॒यमेका॑दशक॒पालं॑ निर्वपति।
इ॒न्द्रा॒सोमी॒यमेका॑दशक॒पालम्। सौ॒म्यं च॒रुम्। सोमो॑ वै रे॒तो॒धाः। अ॒ग्निः प्र॒जानां॑
प्र॒ज॑नयिता। वृ॒द्धाना॑मिन्द्रः प्र॒दाप॑यिता। सोमं॑ ए॒वास्मै॑ रे॒तो॒ दधा॑ति॥१२॥

अ॒ग्निः प्र॒जां प्र॒ज॑नयति। वृ॒द्धा॒मिन्द्रः॑ प्रयच्छति। ब॒भ्रु॒र्दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ। सो॒मा॒पौष्णं॑

च॒रुं निर्व॑पति। ऐ॒न्द्रा॒पौष्णं॑ च॒रुम्। सोमो॑ वै रे॒तो॒धाः। पू॒षा प॑शूनां प्र॒जनयि॑ता।
वृ॒द्धाना॑मिन्द्रः प्र॒दापयि॑ता। सोमं॑ ए॒वास्मै॑ रे॒तो दधा॑ति। पू॒षा प॑शून्प्र॒जनय॑ति॥१३॥

वृ॒द्धानि॑न्द्रः प्रय॑च्छति। पौ॒ष्णश्च॑रुर्भवति। इ॒यं वै पू॒षा। अ॒स्यामे॒व प्र॒ति तिष्ठ॑ति।
श्या॒मो दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। ब॒हु वै पु॑रुषो मे॒ध्यमु॑प॒गच्छ॑ति। वै॒श्वान॑रं द्वा॒दश॑कपालं
निर्व॑पति। सं॒व॒त्स॒रो वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः। सं॒व॒त्स॒रेणै॒वैनं॑ स्व॒दय॑ति। हि॒रण्यं॑
दक्षि॑णा॥१४॥

प॒वित्रं॑ वै हि॒रण्य॑म्। पु॒नात्ये॒वैन॑म्। ब॒हु वै रा॑ज॒न्योऽनृ॑तं करोति। उप॑ जा॒म्यै
हर॑ते। जि॒नाति॑ ब्राह्म॒णम्। वद॑त्यनृ॒तम्। अनृ॑ते खलु॒ वै क्रि॒यमा॑णे वरु॒णो गृ॑ह्णाति।
वा॒रु॒णं य॑व॒मयं॑ च॒रुं निर्व॑पति। व॒रु॒णपा॒शादे॒वैनं॑ मुञ्चति। अश्वो॑ दक्षि॑णा। वा॒रु॒णो
हि दे॒वत॒याऽश्वः॑ समृ॑द्ध्यै॥१५॥

ऐ॒न्द्रा॒वैष्ण॑वमेका॒दश॑कपालं यदृष॑भो दधा॑ति पू॒षा प॑शून्प्र॒जनय॑ति हि॒रण्यं॑ दक्षि॑णा दक्षि॑णैकं च॥ [२]

र॒त्विना॑मे॒तानि॑ ह॒वींषि॑ भवन्ति। ए॒ते वै रा॒ष्ट्रस्य॑ प्र॒दा॒तारः॑। ए॒तेऽपा॑दा॒तारः॑। य

ए॒व रा॒ष्ट्रस्य॑ प्रदा॒तारः॑। ये॒ऽपादा॒तारः॑। त ए॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं प्रय॑च्छन्ति। रा॒ष्ट्रमे॒व भ॑वति।
यथ्स॑मा॒हत्य॑ निर्व॑पेत्। अर॑त्निनः स्युः। य॒था॒य॒थं निर्व॑पति रत्नित्वाय॑॥१६॥

यथ्स॒द्यो निर्व॑पेत्। याव॑ती॒मेकै॑न ह॒विषा॒ऽऽशिष॑मव रुन्धे। ताव॑ती॒मव॑रुन्धीत।
अ॒न्व॒हन्निर्व॑पति। भूय॑सी॒मेवा॑शिष॒मव॑ रुन्धे। भूय॑सो यज्ञ॒क्रतू॑नुपैति। बा॒र॒ह॒स्पत्यं॑
च॒रुं निर्व॑पति ब्र॒ह्मणो॑ गृहे। मुख॑त ए॒वास्मै॑ ब्रह्म॒ सऽश्न॑यति। अथो॒ ब्रह्म॑न्ने॒व
क्ष॒त्रम॒न्वार॑म्भयति। शि॒ति॒पृ॒ष्ठो दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै॥१७॥

ऐ॒न्द्रमे॒काद॑शकपालः॒ राज॑न्य॒स्य गृ॑हे। इ॒न्द्रि॒यमे॒वाव॑ रुन्धे। ऋ॒षभो॑ दक्षि॑णा॒
समृ॑द्ध्यै। आ॒दित्यं॑ च॒रुं म॒हिष्यै॑ गृहे। इ॒यं वा अ॒दितिः॑। अ॒स्यामे॒व प्र॒ति॒ति॒ष्ठति॑।
धे॒नुर्दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। भगा॑य च॒रुं वा॒वाता॑यै गृहे। भग॑मे॒वास्मि॑न्दधाति। विचि॑त्तगर्भा
प॒ष्ठौही॑ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै॥१८॥

ने॒र॒ऋतं॑ च॒रुं प॑रिवृ॒त्तयै॑ गृहे कृ॒ष्णानां॑ व्री॒हीणां॑ न॒खनि॑र्भिन्नम्। पा॒प्मान॑मे॒व
नि॒र॒ऋतिं॑ नि॒रव॑दयते। कृ॒ष्णा कू॒टा दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। आ॒ग्ने॒यम॒ष्टाक॑पालः॒ सेना॒न्यो

गृहे। सेनामेवास्य सङ्श्यति। हिरण्यं दक्षिणा समृद्धौ। वारुणं दशकपालं सृतस्य गृहे। वरुणसवमेवाव रुन्धे। महानिरष्टो दक्षिणा समृद्धौ। मारुतं सप्तकपालं ग्रामण्यौ गृहे॥१९॥

अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। पृश्निर्दक्षिणा समृद्धौ। सावित्रं द्वादशकपालं क्षत्तुर्गृहे प्रसूत्यै। उपध्वस्तो दक्षिणा समृद्धौ। आश्विनं द्विकपालं सङ्ग्रहीतुर्गृहे। अश्विनौ वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति। सवात्यौ दक्षिणा समृद्धौ। पौष्णं चरुं भागदुघस्य गृहे॥२०॥

अन्नं वै पूषा। अन्नमेवाव रुन्धे। श्यामो दक्षिणा समृद्धौ। रौद्रं गावीधुकं चरुमक्षावापस्य गृहे। अन्तत एव रुद्रं निरवदयते। शबल उद्वारो दक्षिणा समृद्धौ। द्वादशैतानि हवींषि भवन्ति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरेणैवास्मै राष्ट्रमव रुन्धे। राष्ट्रमेव भवति॥२१॥

यन्न प्रति निर्वपेत्। रत्निनं आशिषोऽवरुन्धीरन्। प्रतिनिर्वपति। इन्द्राय सुत्राम्णै

पुरोडाशमेकादशकपालम्। इन्द्रायाँ होमुचै। आशिषं एवावं रुन्धे। अयं नो राजा वृत्रहा राजा भूत्वा वृत्रं वंध्यादित्याह। आमेवैतामा शास्ते। मैत्राबारुहस्पत्यं भवति। श्वेतायै श्वेतवँत्सायै दुग्धे॥२२॥

बारुहस्पत्ये मैत्रमपि दधाति। ब्रह्म चैवास्मै क्षत्रं च समीचीं दधाति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रं प्रतिष्ठापयति। बारुहस्पत्येन पूर्वेण प्रचरति। मुखत एवास्मै ब्रह्म सञ्श्यति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रमन्वारम्भयति। स्वयं कृता वेदिर्भवति। स्वयं दिनं बरुहिः। स्वयं कृत इध्मः। अनभिजितस्याभिजित्यै। तस्माद्राज्ञामरण्यमभिजितम्। सैव श्वेता श्वेतवँत्सा दक्षिणा समृद्धौ॥२३॥

रत्नित्वाय समृद्धौ पष्ठौही दक्षिणा समृद्धौ ग्रामण्यो गृहे भागदुघस्यं गृहे भवति दुग्धेऽभिजित्यै द्वे च॥ [३]

देवसुवामेतानि हवीँषि भवन्ति। एतावन्तो वै देवानाँ सवाः। त एवास्मै सुवान्प्रयच्छन्ति। त एनँ सुवन्ते। अग्निरेवैनं गृहपतीनाँ सुवते। सोमो वनस्पतीनाम्। रुद्रः पशूनाम्। बृहस्पतिर्वाचाम्। इन्द्रो ज्येष्ठानाम्। मित्रः

स॒त्याना॑म्॥२४॥

वरु॑णो धर्म॑पतीनाम्। ए॒तदे॒व सर्वं॑ भवति। स॒वि॒ता त्वा॑ प्रस॒वाना॑ः सुव॒तामि॒ति
हस्तं॑ गृह्णाति प्रसू॑त्यै। ये दे॒वा दे॒वः सु॒वः स्थे॒त्याह॑। य॒थाय॒जुरे॒वैतत्। म॒ह॒ते क्ष॒त्राय॑
म॒ह॒त आधि॑पत्याय म॒ह॒ते जा॒न॑राज्यायेत्या॑ह। आ॒मे॒वैता॑मा शा॑स्ते। ए॒ष वो॑ भर॒ता
रा॒जा सोमो॑ऽस्माकं ब्राह्म॑णाना॒ः राजे॒त्याह॑। तस्मा॒त्सोम॑राजानो ब्राह्म॑णाः। प्रति॒
त्यन्ना॑म॒ राज्य॑म॒धायी॒त्याह॑॥२५॥

रा॒ज्यमे॒वास्मि॒न्प्रति॑दधाति। स्वां त॒नुवं वरु॑णो अशि॒श्रेदि॒त्याह॑। व॒रु॒णस॒वमे॒वाव॑
रुन्धे। शुचै॑र्मि॒त्रस्य॑ व्र॒त्या अ॒भूमे॒त्याह॑। शुचि॑मे॒वैनं॑ व्रत्यं करोति। अम॑न्महि म॒ह॒त
ऋ॒तस्य॑ ना॒मेत्या॑ह। म॒नु॒त ए॒वैन॑म्। सर्वे॑ व्रा॒ता वरु॑णस्याभूव॒न्नित्या॑ह। सर्व॑व्रा॒तमे॒वैनं॑
करोति। वि मि॒त्र ए॒वैर॑रा॒तिम॒तारी॒दित्या॑ह॥२६॥

अ॒रा॒तिमै॒वैनं॑ ता॒रय॑ति। अ॒सू॒षुद॒न्त य॒ज्ञिया॑ ऋ॒तेने॒त्याह॑। स्व॒दय॑त्ये॒वैन॑म्।
व्यु॑ त्रि॒तो ज॑रि॒माणं॑ न आ॒न॒डित्या॑ह। आ॒यु॒रे॒वास्मि॑न्दधाति। द्वाभ्यां॑ विमृ॑ष्टे।

द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। अग्नीषोमीयस्य चैकादशकपालस्य देवसुवां
च हविषामग्रये स्विष्टकृते समवद्यति। देवताभिरेवैनमुभयतः परिगृह्णाति।
विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानुभिजयति॥२७॥

सत्यानामध्यायीत्याहातारीदित्याह क्रमत् एकं च॥ [४]

अर्थेत् स्थेति जुहोति। आहुत्यैवैना निष्क्रीय गृह्णाति। अथो हविष्कृतानामेवाभिघृत
गृह्णाति। वहन्तीनां गृह्णाति। एता वा अपां राष्ट्रम्। राष्ट्रमेवास्मै गृह्णाति।
अथो श्रियमेवैनमभिवहन्ति। अपां पतिरसीत्याह। मिथुनमेवाकः। वृषा-
ऽस्यूर्मिरित्याह॥२८॥

ऊर्मिमन्तमेवैनं करोति। वृषसेनोऽसीत्याह। सेनामेवास्य सङ्श्यति। व्रजक्षितः
स्थेत्याह। एता वा अपां विशः। विशमेवास्मै पर्यूहति। मरुतामोजः स्थेत्याह।
अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। सूर्यवर्चसः स्थेत्याह॥२९॥

राष्ट्रमेव वर्चस्व्यकः। सूर्यत्वचसः स्थेत्याह। सत्यं वा एतत्। यद्वर्षति। अनृतं

यदा॒तप॑ति॒ वर्ष॑ति। स॒त्या॒नृ॒ते ए॒वाव॑ रुन्धे। नैन॑ꣳ स॒त्या॒नृ॒ते उ॑दि॒ते हि॑ꣳस्तः। य
ए॒वं वेद॑। मा॒न्दाः स्थे॒त्याह॑। रा॒ष्ट्रमे॒व ब्र॑ह्मवर्च॒स्य॑कः॥३०॥

वा॒शाः स्थे॒त्याह॑। रा॒ष्ट्रमे॒व व॒श्य॑कः। श॒क्क॑रीः स्थे॒त्याह॑। प॒शवो॒ वै श॑क्क॑रीः।
प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे। वि॒श्वभृ॑तः स्थे॒त्याह॑। रा॒ष्ट्रमे॒व प॑य॒स्व्य॑कः। ज॒नभृ॑तः स्थे॒त्याह॑।
रा॒ष्ट्रमे॒वेन्द्रि॑या॒व्य॑कः। अ॒ग्नेस्ते॑ज॒स्याः स्थे॒त्याह॑॥३१॥

रा॒ष्ट्रमे॒व ते॑ज॒स्व्य॑कः। अ॒पा॒मोष॑धीनाꣳ र॒सः स्थे॒त्याह॑। रा॒ष्ट्रमे॒व म॑ध॒व्य॑मकः।
सा॒र॒स्व॒तं ग्र॑हं गृ॒ह्णा॒ति। ए॒षा वा अ॒पां पृ॑ष्ठम्। य॒त्सर॑स्वती। पृ॒ष्ठमे॒वैन॑ꣳ स॒मा॒ना॒नां
क॑रोति। षो॒ड॒शभि॑र्गृ॒ह्णा॒ति। षो॒ड॒शक॑लो॒ वै पु॑रुषः। या॒वा॒ने॒व पु॑रुषः। तस्मि॑न्वी॒र्यं
द॑धाति। षो॒ड॒शभि॑र्जु॒होति॑ षो॒ड॒शभि॑र्गृ॒ह्णा॒ति। द्वा॒त्रि॑ꣳश॒त्सम्प॑द्यन्ते। द्वा॒त्रि॑ꣳशद॒क्षरा॑-
ऽनु॑ष्टुक्। वा॒ग॒नु॑ष्टुप्स॒र्वाणि॑ छ॒न्दाꣳसि॑। वा॒चै॒वैन॑ꣳ स॒र्वेभि॑श्छ॒न्दो॑भि॒रभि॑षिञ्चति॥३२॥

ऊ॒र्मि॒रि॒त्याह॑ सूर्यवर्च॒सः स्थे॒त्याह॑ ब्रह्मवर्च॒स्य॑कस्तेज॒स्याः स्थे॒त्याह॑ैव पु॒रुषः॑ षट् च॥ [५]

दे॒वी॒रा॒पः सं म॑धु॒मती॒र्मधु॑मतीभिः सृ॒ज्यध्व॑मित्याह। ब्रह्म॑णै॒वैनाः॑ सꣳसृ॑जति।

अनाधृष्टाः सीदतेत्याह। ब्रह्मणैवैनाः सादयति। अन्तरा होतुंश्च धिष्णियं
 ब्राह्मणाच्छुःसिनेश्च सादयति। आग्नेयो वै होता। ऐन्द्रो ब्राह्मणाच्छुःसी।
 तेजसा चैवेन्द्रियेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृह्णाति। हिरण्येनोत्पुनाति। आहुत्यै हि
 पवित्राभ्यामुत्पुनन्ति व्यावृत्त्यै॥३३॥

शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति।
 अनिभृष्टमसीत्याह। अनिभृष्टः ह्येतत्। वाचो बन्धुरित्याह। वाचो ह्येष बन्धुः।
 तपोजा इत्याह। तपोजा ह्येतत्। सोमस्य दात्रमसीत्याह॥३४॥

सोमस्य ह्येतद्दात्रम्। शुक्रा वः शुक्रेणोत्पुनामीत्याह। शुक्रा ह्यापः। शुक्रः
 हिरण्यम्। चन्द्राश्चन्द्रेणेत्याह। चन्द्रा ह्यापः। चन्द्रः हिरण्यम्। अमृता अमृतेनेत्याह।
 अमृता ह्यापः। अमृतः हिरण्यम्॥३५॥

स्वाहा राजसूयायेत्याह। राजसूयाय ह्येना उत्पुनाति। सधमादौ द्युमिनीरूर्ज
 एता इति वारुण्यर्चा गृह्णाति। वरुणसवमेवाव रुन्धे। एकया गृह्णाति। एकधैव

यज॑माने वी॒र्यं दधा॑ति। क्ष॒त्रस्यो॒ल्बम॑सि क्ष॒त्रस्य॑ योनि॑रसीति॒ ता॒र्प्यं चो॒ष्णीषं॑ च
प्रय॑च्छति॒ सयोनि॑त्वाय॒। एक॑शतेन॒ दर्भ॑पु॒ञ्जीलैः प॑वयति। श॒तायु॒र्वे पु॒रुषः श॒तवी॑र्यः।
आ॒त्मैक॑शतः॥ ३६॥

यावा॑ने॒व पु॒रुषः॑। तस्मि॑न्वी॒र्यं दधा॑ति। दध्या॑शयति। इ॒न्द्रि॒यमे॒वाव॑ रुन्धे।
उ॒दु॒म्बर॑माशयति। अ॒न्नाद्य॒स्याव॑रुद्धौ। श॒ष्पा॑ण्याशयति। सु॒रा॒बलि॑मे॒वैनं॑ करोति।
आ॒विदं॑ ए॒ता भ॑वन्ति। आ॒विदं॑मे॒वैनं॑ गमयन्ति॥ ३७॥

अ॒ग्निरे॒वैनं॑ गा॒रुह॑पत्येनावति। इन्द्रं॑ इन्द्रि॒येण॑। पू॒षा प॒शुभिः॑। मि॒त्रावरु॑णौ
प्रा॒णापा॒नाभ्या॑म्। इन्द्रो॑ वृ॒त्राय॑ वज्रमुदयच्छत्। स दि॒वंम॑लिखत्। सो॑ऽर्य॒म्णः
पन्था॑ अभवत्। स आ॒वि॒त्रे द्यावा॑पृथि॒वी धृ॒तव्र॑ते॒ इति॑ द्यावा॑पृथि॒वी उपा॑धावत्।
स आ॒भ्यामे॒व प्र॑सू॒त इन्द्रो॑ वृ॒त्राय॑ वज्रं प्रा॒हर॑त्। आ॒वि॒त्रे द्यावा॑पृथि॒वी धृ॒तव्र॑ते॒
इति॑ यदाह॑॥ ३८॥

आ॒भ्यामे॒व प्र॑सू॒तो यज॑मानो॒ वज्रं॑ भ्रातृ॒व्याय॑ प्र॒हर॑ति। आ॒वि॒त्रा

दे॒व्यदि॑तिर्वि॒श्वरू॑पीत्या॒ह। इ॒यं वै दे॒व्यदि॑तिर्वि॒श्वरू॑पी। अ॒स्यामे॒व प्र॑ति॒
तिष्ठ॑ति। आ॒वि॒त्रोऽय॑म॒सावा॑मु॒ष्याय॑णो॒ऽस्यां वि॒श्य॑स्मि॒त्राष्ट्र॑ इत्या॒ह। वि॒शैवैन॑
रा॒ष्ट्रेण॑ स॒मर्ध॑यति। म॒ह॒ते क्ष॒त्राय॑ म॒ह॒त आधि॑पत्याय म॒ह॒ते जा॒न॒राज्या॑येत्या॒ह।
आ॒मे॒वैता॑मा शा॒स्ते। ए॒ष वो॑ भ॒रता॑ राजा सोमो॒ऽस्माकं॑ ब्राह्म॒णाना॑ राजेत्या॒ह।
तस्मा॒त्सोम॑राजानो ब्राह्म॒णाः॥ ३९॥

इन्द्र॑स्य॒ वज्रो॑ऽसि॒ वार्त्रघ्न॑ इति॒ धनुः॑ प्र॒यच्छ॑ति॒ विजि॑त्यै। श॒त्रुबाध॑नाः स्थेती॒षून्।
श॒त्रून्ने॒वास्य॑ बाध॒न्ते। पा॒त मा॑ प्र॒त्यश्च॑ पा॒त मा॑ ति॒र्यश्च॑म॒न्वश्च॑ मा पा॒तेत्या॑ह। ति॒स्रो
वै श॒र्व्याः॑। प्र॒तीची॑ ति॒रश्च्य॑नूची॑। ताभ्य॑ ए॒वैन॑ पान्ति। दि॒ग्भ्यो मा॑ पा॒तेत्या॑ह।
दि॒ग्भ्य ए॒वैन॑ पान्ति। वि॒श्वाभ्यो॑ मा ना॒ष्ट्राभ्यः॑ पा॒तेत्या॑ह। अ॒परि॑मितादे॒वैन॑ पान्ति।
हि॒र॒ण्यव॑र्णावुषसा॑ वि॒रोक॑ इति॒ त्रिष्टु॑भा ब॒हू उद्गृ॑ह्णाति। इन्द्रि॒यं वै वी॒र्यं॑ त्रिष्टुक्।
इन्द्रि॒यमे॒व वी॒र्यमु॑परि॒ष्टादा॒त्मन्ध॑त्ते॥ ४०॥

व्यावृ॑त्त्यै दा॒त्रम॒सीत्या॑हामृ॒तं॑ हि॒र॒ण्यमे॑कशतो ग॒मय॑न्त्याह॑ ब्राह्म॒णा ना॒ष्ट्राभ्यः॑ पा॒तेत्या॑ह च॒त्वारि॑ च॥ [६]

दिशो व्यास्थापयति। दिशामभिजित्यै। यदनु प्रक्रामेत्। अभि दिशो जयेत्।
उत्तु माद्येत्। मनसाऽनु प्रक्रामति। अभि दिशो जयति। नोन्माद्यति। समिधमा
तिष्ठेत्याह। तेज एवाव रुन्धे॥४१॥

उग्रामा तिष्ठेत्याह। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। विराजमातिष्ठेत्याह। अन्नाद्यमेवाव
रुन्धे। उदीचीमा तिष्ठेत्याह। पशूनेवाव रुन्धे। ऊर्ध्वामातिष्ठेत्याह। सुवर्गमेव
लोकमभिजयति। अनूजिहीते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥४२॥

मारुत एष भवति। अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। एकविंशतिकपालो
भवति प्रतिष्ठित्यै। योऽरण्येऽनुवाक्यो गुणः। तं मध्यत उपदधाति। ग्राम्यैरेव
पशुभिरारण्यान्पशून्परि गृह्णाति। तस्माद्ग्राम्यैः पशुभिरारण्याः पशवः परिगृहीताः।
पृथिवैन्यः। अभ्यषिच्यत॥४३॥

स राष्ट्रं नाभवत्। स एतानि पार्थान्यपश्यत्। तान्यजुहोत्। तैर्वै स राष्ट्रमभवत्।
यत्पार्थानि जुहोति। राष्ट्रमेव भवति। बार्हस्पत्यं पूर्वेषामुत्तमं भवति। ऐन्द्रमुत्तरेषां

प्रथमम्। ब्रह्मं चैवास्मै क्षत्रं च समीचीं दधाति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रं प्रति-
ष्ठापयति॥४४॥

षट्पुरस्तादभिषेकस्य जुहोति। षडुपरिष्ठात्। द्वादश सम्पद्यन्ते। द्वादश मासाः
संवत्सरः। संवत्सरः खलु वै देवानां पूः। देवानामेव पुरं मध्यतो व्यवसर्पति।
तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति। भूतानामवेष्टीर्जुहोति। अत्रात्र वै मृत्युर्जायते।
यत्रयत्रैव मृत्युर्जायते। तत एवैनमवयजते। तस्माद्राजसूयेनेजानो नाभिचरितवै।
प्रत्यगेनमभिचारः स्तृणुते॥४५॥

रुन्धे समष्ट्या असिच्यत स्थापयति जायते पञ्च च॥ [७]

सोमस्य त्विषिरसि तवेव मे त्विषिर्भूयादिति शार्दूलचर्मोपस्तृणाति। यैव सोमे
त्विषिः। या शार्दूले। तामेवाव रुन्धे। मृत्योर्वा एष वर्णः। यच्छार्दूलः। अमृतं
हिरण्यम्। अमृतमसि मृत्योर्मा पाहीति हिरण्यमुपास्यति। अमृतमेव मृत्योरन्तर्धत्ते।
शतमानं भवति॥४६॥

श॒तायुः॑ पु॒रुषः॑ श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्येवेन्द्रि॒ये प्र॑ति तिष्ठति। दि॒द्योन्मा॑
पा॒हीत्यु॑परि॒ष्टादधि॑ निद॑धाति। उ॒भ॒यत॑ ए॒वास्मै॑ श॒र्म द॑धाति। अवे॑ष्टा द॒न्द॒शूका॑
इति॑ क्ली॒बः सी॒सेन॑ विध्यति। द॒न्द॒शूका॑ने॒वाव॑यजते। तस्मा॑त्क्ली॒बं द॑न्द॒शूका॑
द॒शु॒काः। निर॑स्तं नमु॑चेः शि॒र इति॑ लोहि॒ताय॑सं निर॑स्यति। पा॒प्मान॑मे॒व नमु॑चिं
नि॒रव॑दयते। प्रा॒णा आ॒त्मनः॑ पूर्वे॑ऽभि॒षिच्य॑ इत्या॑हुः॥४७॥

सोमो॑ रा॒जा वरु॑णः। दे॒वा ध॑र्म॒सुव॑श्च॒ ये। ते ते॒ वाच॑ सु॒वन्तां॑ ते ते॑
प्रा॒णः सु॑वन्ता॒मित्या॑ह। प्रा॒णाने॒वाऽऽत्म॑नः॒ पूर्वा॑न॒भिषि॑श्चति। यद्व्या॑त्। अ॒ग्नेस्त्वा॑
तेज॑सा॒ऽभिषि॑श्चा॒मीति॑। तेज॑स्व्ये॒व स्या॑त्। दु॒श्च॒र्मा तु भ॑वेत्। सोम॑स्य॒ त्वा
द्यु॒म्नेना॑भिषि॑श्चा॒मीत्या॑ह। सौ॒म्यो वै दे॒वता॑या॒ पुरु॑षः॥४८॥

स्वयै॑वेन॑ दे॒वता॑या॒ऽभिषि॑श्चति। अ॒ग्नेस्तेज॑सेत्या॑ह। तेज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। सूर्य॑स्य॒
वर्च॑सेत्या॑ह। वर्च॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। इन्द्र॑स्येन्द्रि॒येणे॑त्या॑ह। इन्द्रि॒यमे॒वास्मि॑न्दधाति।
मि॒त्रावरु॑णयोर्वी॒र्ये॑णेत्या॑ह। वी॒र्यमे॒वास्मि॑न्दधाति। म॒रुता॑मोज॒सेत्या॑ह॥४९॥

ओजं एवास्मिन्दधाति। क्षत्राणां क्षत्रपतिरसीत्याह। क्षत्राणामेवैनं
क्षत्रपतिं करोति। अतिं दिवस्पाहीत्याह। अत्यन्यान्पाहीति वावैतदाह।
समावंवृत्रन्नधरागुदीचीरित्याह। राष्ट्रमेवास्मिन्ध्रुवमंकः। उच्छेषणेन जुहोति।
उच्छेषणभागो वै रुद्रः। भागधेयेनैव रुद्रं निरवदयते॥५०॥

उदङ्गुरेत्याग्नीद्धे जुहोति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते।
रुद्रं यत्ते क्रयी परं नामेत्याह। यद्वा अस्य क्रयी परं नाम। तेन वा एष हिंनस्ति। यः
हिंनस्ति। तेनैवैनं सह शमयति। तस्मै हुतमंसि यमेष्टमसीत्याह। यमादेवास्य
मृत्युमवयजते॥५१॥

प्रजापते न त्वदेतान्यन्य इति तस्यै गृहे जुहुयात्। यां कामयेत राष्ट्रमस्यै प्रजा
स्यादिति। राष्ट्रमेवास्यै प्रजा भवति। पूर्णमयेनाध्वर्युरभिषिञ्चति। ब्रह्मवर्चसमेवा-
स्मिन्त्विषिं दधाति। औदुम्बरेण राजन्यः। ऊर्जमेवास्मिन्नन्नाद्यं दधाति। आश्वत्थेन
वैश्यः। विशमेवास्मिन्पुष्टिं दधाति। नैयग्रोधेन जन्यः। मित्राण्येवास्मै कल्पयति।

अथो प्रतिष्ठित्यै॥५२॥

भवत्याहुः पुरुषं ओजसेत्याह निरवदयते यजते जन्यो द्वे च॥ [८]

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति रथमुपावहरति विजित्यै। मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषां युनज्मीत्याह। ब्रह्मणैवैनं देवताभ्यां युनक्ति। प्रष्टिवाहिनं युनक्ति। प्रष्टिवाही वै देवरथः। देवरथमेवास्मै युनक्ति। त्रयोऽश्वा भवन्ति। रथश्चतुर्थः। द्वौ संव्येष्टसारथी। षट्थसम्पद्यन्ते॥५३॥

षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं युनक्ति। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति। यः क्षत्रियः प्रतिहितः। सौऽन्वारंभते। राष्ट्रमेव भवति। त्रिष्टुभाऽन्वारंभते। इन्द्रियं वै त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति॥५४॥

मरुतां प्रसवे जेषमित्याह। मरुद्भिरेव प्रसूत उज्जयति। आप्तं मन इत्याह। यदेव मनसैप्सीत्। तदापत्। राजन्यं जिनाति। अनाक्रान्त एवाक्रमते। वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते। यो राजन्यं जिनाति। समहमिन्द्रियेण वीर्येणेत्याह॥५५॥

इन्द्रि॒यमे॒व वी॒र्य॑मा॒त्मन्ध॑त्ते। प॒शूनां॑ म॒न्युर॑सि॒ तवे॑व मे म॒न्युर्भू॑या॒दिति॑
 वारा॑ही उपा॒नहा॒वुप॑ मु॒ञ्चते॑। प॒शूनां॑ वा ए॒ष म॒न्युः। यद्व॑रा॒हः। तेनै॒व प॑शूनां
 म॒न्युमा॒त्मन्ध॑त्ते। अ॒भि वा इ॒यं सु॑षु॒वाणं॑ का॒मय॑ते। तस्यै॑श्व॒रेन्द्रि॒यं वी॒र्य॑मादा॑तोः।
 वारा॑ही उपा॒नहा॒वुप॑मु॒ञ्चते॑। अ॒स्या ए॒वान्त॑र्धत्ते। इन्द्रि॒यस्य॑ वी॒र्य॑स्याना॑त्यै॥५६॥

नमो॑ मा॒त्रे पृ॑थि॒व्या इ॒त्याहा॑हि॒सायै॑। इयं॑ द॒स्यायु॑र॒स्यायु॑र्मे धे॒हीत्या॑ह।
 आयु॑रे॒वाऽऽत्म॑न्धत्ते। ऊ॒र्गस्य॑ूर्जं मे धे॒हीत्या॑ह। ऊ॒र्जमे॒वाऽऽत्म॑न्धत्ते। यु॒ङ्क्षि॑सि॒
 वर्चो॑ऽसि॒ वर्चो॑ मयि॒ धे॒हीत्या॑ह। वर्च॑ ए॒वाऽऽत्म॑न्धत्ते। ए॒क॒धा ब्र॑ह्म॒ण उप॑हरति।
 ए॒क॒धैव॑ यज॑मान॒ आयु॑रूर्जं॒ वर्चो॑ दधाति। र॒थवि॑मो॒चनी॑या जुहोति॒ प्रति॑-
 ष्ठित्यै॥५७॥

त्रयो॑ऽश्वा॑ भवन्ति। रथ॑श्चतु॒र्थः। तस्मा॑च्चतु॒र्जुहो॑ति। यदु॒भौ स॒हाव॑तिष्ठे॒ताम्।
 स॒मा॒नं लो॒कमि॑याताम्। स॒ह स॑ङ्ग॒हीत्रा॑ र॒थवा॑ह॒ने रथ॑मादधाति। सु॒व॒र्गादि॑वैनं

लो॒काद॒न्तर्द॑धाति। ह॒ःसः शु॒चिष॑दित्याद॑धाति। ब्रह्म॑णै॒वैन॑मुपाव॒हर॑ति। ब्रह्म॑णा-
ऽऽद॑धाति। अति॑च्छन्द्साऽऽद॑धाति। अति॑च्छन्दा॒ वै सर्वा॑णि छन्दा॑सि।
सर्वे॑भिरे॒वैन॑ छन्दा॑भिराद॑धाति। वर्ष्म॑ वा ए॒षा छन्द्॑साम्। यदति॑च्छन्दाः।
यदति॑च्छन्द्सा द॑धाति। वर्ष्मे॑वैन॑ समा॒नाना॑ करोति॥५८॥

पृच्छन्ते दधाति वीर्येणेत्याहानात्यै प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मणाऽऽदधाति सप्त च॥ [१]

मि॒त्रोऽसि॑ वरु॒णोऽसी॑त्याह। मै॒त्रं वा अ॑हः। वा॒रु॒णी रा॒त्रिः। अ॒हो॒रा॒त्राभ्या॑मे॒वैन॑मुपाव॒हर॑ति।
मि॒त्रोऽसि॑ वरु॒णोऽसी॑त्याह। मै॒त्रो वै दक्षि॑णः। वा॒रु॒णः स॒व्यः। वै॒श्वदे॒व्यामि॑क्षा।
स्वमे॒वैनौ॑ भा॒गधे॑यमुपाव॒हर॑ति। सम॒हं वि॒श्वैर्दे॒वैरि॑त्याह॥५९॥

वै॒श्वदे॒व्यो वै प्र॒जाः। ता ए॒वाद्याः॑ कुरु॒ते। क्ष॒त्रस्य॑ नाभि॑रसि क्ष॒त्रस्य॑
योनि॑रसीत्य॑धीवा॒समास्तृ॑णाति स॒योनि॑त्वाय॑। स्यो॒नामा सी॑द सु॒षदा॑मा
सी॒देत्या॑ह। य॒थाय॑जु॒रेवै॑तत्। मा त्वा॑ हि॒ःसी॒न्मा मा॑ हि॒ःसी॒दित्या॑हाहि॒ःसायै॑।
निष॑साद धृ॒तव्र॑तो वरु॒णः प॒स्त्या॑स्वा सा॒म्राज्या॑य सु॒क्रतु॑रित्या॑ह। सा॒म्राज्ये॑मे॒वैन॑

सुक्रतुं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वः राजन्ब्रह्माऽसि सविताऽसि सत्यसंव इत्याह।
सवितारमेवैनः सत्यसंव करोति॥६०॥

ब्रह्मा(३)न्त्वः राजन्ब्रह्माऽसीन्द्रोऽसि सत्यौजा इत्याह। इन्द्रमेवैनः
सत्यौजसं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वः राजन्ब्रह्माऽसि मित्रोऽसि सुशेव
इत्याह। मित्रमेवैनः सुशेवं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वः राजन्ब्रह्मासि वरुणोऽसि
सत्यधर्मेत्याह। वरुणमेवैनः सत्यधर्माणं करोति। सविताऽसि सत्यसंव इत्याह।
गायत्रीमेवैतेनाभि व्याहरति। इन्द्रोऽसि सत्यौजा इत्याह। त्रिष्टुभमेवैतेनाभि
व्याहरति॥६१॥

मित्रोऽसि सुशेव इत्याह। जगतीमेवैतेनाभि व्याहरति। सत्यमेता देवताः।
सत्यमेतानि छन्दांसि। सत्यमेवाव रुन्धे। वरुणोऽसि सत्यधर्मेत्याह।
अनुष्टुभमेवैतेनाभि व्याहरति। सत्यानृते वा अनुष्टुप्। सत्यानृते वरुणः। सत्यानृते
एवाव रुन्धे॥६२॥

नैनं सत्यानृते उदिते हिंस्तः। य एवं वेद। इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति
 स्फ्यं प्रयच्छति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रैणैवास्मां अवरपरं रन्धयति। एवं हि
 तच्छ्रेयः। यदस्मा एते रन्धयेयुः। दिशोऽभ्ययं राजाऽभूदिति पश्चाक्षान्प्रयच्छति।
 एते वै सर्वेऽयाः। अपराजायिनमेवैनं करोति॥६३॥

ओदनमुद्धवते। परमेष्ठी वा एषः। यदोदनः। परमामेवैनं श्रियं गमयति।
 सुश्लोकां(४) सुमङ्गलां(४) सत्यराजा(३)नित्याह। आमेवैतामा शास्ते। शौनः
 शेषमाख्यापयते। वरुणपाशादेवैनं मुञ्चति। परः शतं भवति। शतायुः पुरुषः
 शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। मारुतस्य चैकविंशतिकपालस्य
 वैश्वदेव्यै चामिक्षाया अग्नये स्विष्टकृते समवेद्यति। देवताभिरेवैनमुभयतः
 परि गृह्णाति। अपान्नन्ने स्वाहोर्जो नन्ने स्वाहाऽग्नये गृहपतये स्वाहेति तिस्र
 आहुतीर्जुहोति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति॥६४॥

देवैरित्याह सत्यसंव करोति त्रिष्टुभमेवैतेनाभि व्याहरति सत्यानृते एवाव रुन्धे करोति शतेन्द्रियः पद च॥—[१०]

एतद्वाङ्मनानि धात्रे रत्निनान्देवसुवामर्थतो देवीर्दिशः सोमस्येन्द्रस्य मित्रो दश॥१०॥

एतद्वाङ्मनानि वैष्णवं त्रिकपालमन्त्रं वै पूषा वाशाः स्थेत्याह दिशो व्यास्थापयत्युदङ्घरेत्य ब्रह्मा(३)न्त्व९ राजञ्चतुष्पष्टिः॥६४॥

एतद्वाङ्मनानि प्रति तिष्ठति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

वरुणस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत्। तथ्सृष्टिरनु समंसर्पत्।
 तथ्सृष्टिपांसृष्टत्वम्। अग्निना देवेन प्रथमेऽहन्ननु प्रायुङ्क्त। सरस्वत्या वाचा
 द्वितीये। सवित्रा प्रसवेन तृतीये। पूष्णा पशुभिश्चतुर्थे। बृहस्पतिना ब्रह्मणा पञ्चमे।
 इन्द्रेण देवेन षष्ठे। वरुणेन स्वया देवतया सप्तमे॥१॥

सोमेन राज्ञाऽष्टमे। त्वष्टा रूपेण नवमे। विष्णुना यज्ञेनाऽऽप्नोत्। यथ्सृष्टो
 भवन्ति। इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमान आप्नोति। पूर्वापूर्वा वेदिर्भवति। इन्द्रियस्य
 वीर्यस्यावरुद्धौ। पुरस्तादुपसदाः सौम्येन प्रचरति। सोमो वै रेतोधाः। रेतं
 एव तद्वधाति। अन्तरा त्वाष्ट्रेण। रेतं एव हितं त्वष्टा रूपाणि विकरोति।
 उपरिष्टाद्वैष्णवेन। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञ एवान्ततः प्रति तिष्ठति॥२॥

जा॒मि वा ए॒तत्कुर्व॑न्ति। य॒थ्स॒द्यो दी॒क्षय॑न्ति स॒द्यः सोमं॑ क्री॒णन्ति॑। पु॒ण्डरि॒स्रजां॑
प्रय॑च्छ॒त्यजा॑मि॒त्वाय॑। अङ्गि॑रसः सुव॒र्गं लो॒कं यन्तः॑। अ॒प्सु दी॒क्षात॒पसी॒ प्रावे॑शयन्।
तत्पु॒ण्डरी॑कमभवत्। यत्पु॒ण्डरि॒स्रजां॑ प्रयच्छ॑ति। सा॒क्षादे॒व दी॒क्षात॒पसी॒ अव॑ रुन्धे।
द॒शभिर्व॑थ्सत॒रैः सोमं॑ क्रीणाति। दशा॑क्षरा वि॒राट्॥३॥

अ॒न्नं वि॒राट्। वि॒राजै॒वान्नाद्य॑मव॑ रुन्धे। मुष्क॑रा भ॑वन्ति सेन्द्र॒त्वाय॑। द॒शपे॒यो
भव॑ति। अ॒न्नाद्य॒स्याव॑रु॒द्धौ। श॒तं ब्रा॑ह्म॒णाः पि॑बन्ति। श॒तायुः॒ पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः।
आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्र॒ति ति॑ष्ठति। स॒प्तद॒शः स्तो॒त्रं भ॑वति। स॒प्तद॒शः प्र॒जाप॑तिः॥४॥

प्र॒जाप॑ते॒रास्यै॑। प्रा॒का॒शाव॑ध्व॒र्यवे॑ ददाति। प्र॒का॒शमे॒वैनं॑ गमयति। स्रजं॑मुद्गात्रे।
व्ये॒वास्मै॑ वासयति। रु॒क्मः हो॒त्रे। आ॒दित्य॑मे॒वास्मा॒ उन्न॑यति। अ॒श्वं
प्रस्तो॑तृप्रति॒हर्तृ॑भ्या॑म्। प्रा॒जाप॑त्यो वा अ॒श्वः। प्र॒जाप॑ते॒रास्यै॑॥५॥

द्वाद॑श प॒ष्ठौही॒र्ब्रह्म॑णै॑। आयु॑रे॒वाव॑ रुन्धे। व॒शां मै॒त्रावरु॑णाय॑। रा॒ष्ट्रमे॒व व॒श्यकः॑।
ऋ॒षभं॑ ब्रा॒ह्मणा॑च्छ॒सिने॑। रा॒ष्ट्रमे॒वेन्द्रि॑या॒व्यकः॑। वास॑सी ने॒ष्टापो॑तृभ्या॑म्। प॒वित्रे॑

ए॒वास्यै॑ते। स्थू॒रि॑ यवा॒चित॑म॒च्छावा॒काय॑। अ॒न्त॒त ए॒व वरु॑ण॒मव॑ यजते॥६॥

अ॒न॒ङ्वाह॑म॒ग्नीधे॑। वहि॒र्वा अ॑न॒ङ्वान्। वहि॑र॒ग्नीत्। वहि॑नै॒व वहि॑ य॒ज्ञस्या॑व
रु॒न्धे। इन्द्र॑स्य सुषु॒वाण॑स्य॒ त्रेधे॑न्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ प॒राऽप॑तत्। भृ॒गुस्तृ॑तीयमभवत्।
श्रा॒य॒न्ती॒यं तृ॑तीयम्। सर॑स्वती॒ तृ॑तीयम्। भा॒र्गवो॑ होता॒ भव॑ति। श्रा॒य॒न्ती॒यं
ब्र॒ह्मसा॑मं भवति। वा॒र॒व॒न्ती॒यंम॑ग्नि॒ष्टोम॑सा॒मम्। सा॒र॒स्वती॒रपो॑ गृ॒ह्णाति॑। इन्द्रि॒यस्य॑
वी॒र्य॑स्याव॒रुद्धे॑। श्रा॒य॒न्ती॒यं ब्र॒ह्मसा॑मं भवति। इन्द्रि॒यमे॒वास्मि॑न्वी॒र्यं॑ श्रयति।
वा॒र॒व॒न्ती॒यंम॑ग्नि॒ष्टोम॑सा॒मम्। इन्द्रि॒यमे॒वास्मि॑न्वी॒र्यं॑ वा॒रय॑ति॥७॥

वि॒रा॒द्र॒जाप॑ति॒रश्वः॑ प्र॒जाप॑ते॒रास्यै॑ यजते ब्रह्मसा॒मं भ॑वति सप्त च॥ [२]

ई॒श्व॒रो वा ए॒ष दि॒शोऽनु॑न्म॒दितोः॑। यं दि॒शोऽनु॑ व्या॒स्था॒पय॑न्ति। दि॒शाम॑वे॒ष्टयो॑
भव॑न्ति। दि॒क्ष्वै॒व प्र॑ति॒ तिष्ठ॑त्यनु॒न्मादा॑य। प॒ञ्च दे॒वता॑ यजति। प॒ञ्च दि॒शः। दि॒क्ष्वै॒व
प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति। ह॒विषो॑ह॒विष॑ इ॒ष्ट्वा बा॑र्हस्प॒त्यम॑भिघा॒रय॑ति। य॒ज॒मा॒नदे॒वत्यो॑ वै
बृ॒हस्प॑तिः। यज॑मानमे॒व तेज॑सा॒ सम॑र्धयति॥८॥

आ॒दि॒त्यां म॒ल्हां ग॒र्भिणी॒मा ल॑भते। मा॒रु॒तीं पृ॒श्निं प॒ष्ठौही॒म्। वि॒शं चै॒वास्मै॑
 रा॒ष्ट्रं च॑ स॒मीची॑ दधाति। आ॒दि॒त्यया॒ पूर्व॑या प्रच॑रति। मा॒रु॒त्योत्त॑रया। रा॒ष्ट्र
 ए॒व वि॒शम॑नु॒बध्ना॑ति। उ॒च्चैरा॑दि॒त्याया॒ आश्रा॑वयति। उ॒पा॒ंशु मा॒रु॒त्यै। तस्मा॑द्रा॒ष्ट्रं
 वि॒शम॑तिवदति। ग॒र्भिण्या॑दि॒त्या भ॑वति॥९॥

इन्द्रि॒यं वै गर्भः॑। रा॒ष्ट्रमे॒वेन्द्रि॒याव्य॑कः। अ॒ग॒र्भा मा॒रु॒ती। वि॒ड्वै म॒रुतः॑। वि॒शमे॒व
 निरि॑न्द्रि॒याम॑कः। दे॒वा॒सुराः संय॑न्ता आसन्। ते दे॒वा अ॒श्विनोः॑ पृ॒षन्वा॒चः स॒त्यं
 स॒न्नि॒धाय॑। अ॒नृ॒ते॒नासुरा॑न॒भ्य॑भवन्। तेऽ॒श्विभ्या॑ पृ॒ष्णे पु॒रोडा॑शं द्वा॒दश॑कपालं
 निर॑वपन्। ततो॒ वै ते वा॒चः स॒त्यम॑वा॒रुन्ध॑त॥१०॥

यद॒श्विभ्या॑ पृ॒ष्णे पु॒रोडा॑शं द्वा॒दश॑कपालं नि॒र्वप॑न्ति। अ॒नृ॒ते॒नैव॒ भ्रातृ॑व्या॒नभि॒भूय॑।
 वा॒चः स॒त्यम॑वं रुन्धे। सर॑स्वते सत्य॒वाचै॑ च॒रुम्। पूर्॒वमे॒वोदि॑तम्। उत्त॑रेणा॒भि
 गृ॑णाति। स॒वि॒त्रे स॒त्यप्र॑सवाय पु॒रोडा॑शं द्वा॒दश॑कपालं प्रसू॑त्यै। दू॒तान्प्रहि॑णोति।
 आ॒वि॒द ए॒ता भ॑वन्ति। आ॒वि॒दमे॒वैनं॑ गमयन्ति। अथो॑ दू॒तेभ्य॑ ए॒व न छि॑द्यते।

तिसृधन्व९ शुष्कदृतिर्दक्षिणा समृद्धौ॥११॥

अर्धयति भवत्यरुन्धत गमयन्ति द्वे च॥

[३]

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति। तस्माच्छिशिरे कुरुपञ्चालाः प्राञ्चो यान्ति।
सौम्यं चरुम्। तस्माद्वसन्तं व्यवसायादयन्ति। सवित्रं द्वादशकपालम्।
तस्मात्पुरस्ताद्यवाना९ सवित्रा विरुन्धते। बारुहस्पत्यं चरुम्। सवित्रैव विरुध्य।
ब्रह्मणा यवानादधते। त्वाष्ट्रमष्टाकपालम्॥१२॥

रूपाण्येव तेन कुर्वते। वैश्वानरं द्वादशकपालम्। तस्माञ्जघन्ये नैदाघे प्रत्यञ्चः
कुरुपञ्चाला यान्ति। सारस्वतं चरुं निर्वपति। तस्मात्प्रावृषि सर्वा वाचो वदन्ति।
पौष्णेन व्यवस्यन्ति। मैत्रेण कृषन्ते। वारुणेन विधृता आसते। क्षेत्रपत्येन पाचयन्ते।
आदित्येनादधते॥१३॥

मासिमास्येतानि हवी९षि निरुप्याणीत्याहुः। तेनैवतून्म्रयुङ्क्त इति। अथो
खल्वाहुः। कः संवत्सरं जीविष्यतीति। षडेव पूर्वद्युर्निरुप्याणि। षडुत्तरेद्युः।

तेनैवर्तून्ययुङ्क्ते। दक्षिणो रथवाहनवाहः पूर्वेषां दक्षिणा। उत्तर उत्तरेषाम्।
संवत्सरस्यैवान्तौ युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥१४॥

त्वाष्ट्रमृष्टाकपालं दधते युनक्त्येकं च॥ [४]

इन्द्रस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत्। स यत्प्रथमं निरर्णीवत्।
तत्कलमभवत्। यद्वितीयम्। तद्वदरम्। यत्तृतीयम्। तत्कर्कन्धु। यन्नस्तः। स
सिंहः। यदक्ष्योः॥१५॥

स शार्दूलः। यत्कर्णयोः। स वृकः। य ऊर्ध्वः। स सोमः। याऽवाची। सा सुरा।
त्रयाः सक्तवो भवन्ति। इन्द्रियस्यावरुद्धौ। त्रयाणि लोमानि॥१६॥

त्विषिमेवाव रुन्धे। त्रयो ग्रहाः। वीर्यमेवाव रुन्धे। नाम्ना दशमी। नव वै
पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। प्राणा इन्द्रियं वीर्यम्। प्राणानेवेन्द्रियं वीर्यं यजमान
आत्मन्धत्ते। सीसेन क्लीबाच्छष्पाणि क्रीणाति। न वा एतदयो न हिरण्यम्॥१७॥

यथ्सीसम्। न स्त्री न पुमान्। यत्क्लीबः। न सोमो न सुरा। यथ्सौत्रामणी

समृद्धौ। स्वाद्वीन्त्वा॑ स्वादुनेत्या॑ह। सोममे॒वैना॑ करोति। सोमो॑ऽस्य॒श्विभ्या॑ पच्यस्व॒
सर॑स्वत्यै पच्य॒स्वेन्द्रा॑य सु॒त्राम्णो॑ पच्य॒स्वेत्या॑ह। ए॒ताभ्यो॒ ह्येषा॑ दे॒वता॑भ्यः पच्यंते।
ति॒स्रः स॑सृ॒ष्टा वसति॥१८॥

ति॒स्रो हि रा॒त्रिः क्री॒तः सोमो॒ वस॑ति। पु॒नातु॑ ते परि॒स्रुत॑मिति॒ यजु॑षा पु॒नाति॒
व्यावृ॑त्त्यै। प॒वित्रे॑ण पु॒नाति। प॒वित्रे॑ण॒ हि सोमं॑ पु॒नन्ति॑। वा॒रेण॒ शश्व॑ता॒ तने॒त्याह॑।
वा॒रेण॒ हि सोमं॑ पु॒नन्ति॑। वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑णेति॒ नैतया॑ पु॒नीयात्। व्यृ॑द्धा॒ ह्येषा॑।
अ॒ति॒प॒वि॒त॒स्यै॒तया॑ पु॒नीयात्। कु॒वि॒द॒ङ्गे॒त्यनि॑रुक्तया प्राजाप॒त्यया॑ गृह्णाति॥१९॥

अ॒नि॒रु॒क्तः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒रास्यै॑। ए॒क॒य॒र्चा गृ॑ह्णाति। ए॒क॒धै॒व यज॑माने वी॒र्यं॑
दधा॑ति। आ॒श्विनं॑ धू॒म्रमाल॑भते। अ॒श्विनौ॒ वै दे॒वाना॑ भि॒षजौ॑। ताभ्या॑मे॒वास्मै॑ भे॒षजं॑
क॑रोति। सा॒र॒स्व॒तं मे॒षम्। वा॒ग्वै सर॑स्वती। वा॒चै॒वैनं॑ भिष॒ज्यति॑। ऐ॒न्द्रमृ॑ष॒भ॑
सै॒न्द्र॒त्वाय॑॥२०॥

अ॒श्व्यो॒र्लो॒मानि॑ हि॒र॒ण्यं वस॑ति गृह्णाति भिष॒ज्यत्ये॑कं च॥ [५]

यन्निषु यूपैष्वा॒लभे॑त। ब॒हिर्धा॑ऽस्मा॑दिन्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ दध्यात्। भ्रातृ॑व्यमस्मै जनयेत्।
 ए॒क॒यूप॑ आल॑भते। ए॒क॒धैवा॑स्मिन्निन्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ दधाति। नास्मै॑ भ्रातृ॑व्यं जनयति।
 नैतेषां॑ प॒शूनां॑ पु॒रोडा॑शा भवन्ति। ग्र॒हपु॑रोडाशा ह्ये॒ते। यु॒वः सु॒राम॑मश्वि॒नेति॑
 सर्व॑दे॒वत्ये॑ याज्यानुवा॒क्ये भव॑तः। सर्वा॑ ए॒व दे॒वताः॑ प्रीणाति॥ २१॥

ब्रा॒ह्मणं॑ परि॒क्रीणी॑यादुच्छे॒षण॑स्य पा॒तारम्। ब्रा॒ह्म॒णो ह्याहु॑त्या उ॒च्छे॒षण॑स्य पा॒ता।
 यदि॑ ब्रा॒ह्मणं॑ न वि॒न्देत्। व॒ल्मी॒क॒वपा॑याम॒व नये॑त्। सै॒व ततः॑ प्रायश्चि॒त्तिः। यद्वै
 सौ॒त्राम॑ण्यै व्यृद्धम्। तद॑स्यै॒ समृ॑द्धम्। ना॒ना॒दे॒वत्याः॑ प॒शव॑श्च पु॒रोडा॑शाश्च भवन्ति
 समृ॑द्धौ। ऐ॒न्द्रः प॑शूनामु॒त्तमो॑ भ॒वति। ऐ॒न्द्रः पु॑रो॒डाशा॑नां प्रथ॒मः॥ २२॥

इन्द्रि॒ये ए॒वास्मै॑ स॒मीची॑ दधाति। पु॒रस्ता॑दनूया॒जानां॑ पु॒रोडा॑शैः प्रच॑रति। प॒शवो॑
 वै पु॒रोडा॑शाः। प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे। ऐ॒न्द्रमे॒काद॑शकपालं निर्व॑पति। इन्द्रि॒यमे॒वाव॑ रुन्धे।
 सा॒वि॒त्रं द्वा॑दशकपालं प्रसू॑त्यै। वा॒रु॒णं द॑शकपालम्। अ॒न्त॒त ए॒व व॑रु॒णम॒व यज॑ते।
 वड॑बा दक्षि॑णा॥ २३॥

उ॒त वा ए॒षाऽश्व॑ꣳ सू॒ते। उ॒ताऽश्व॑त॒रम्। उ॒त सोमं॑ उ॒त सुरा॑। यथ्सौ॑त्राम॒णी
समृ॑द्ध्यै। बा॒रु॒हस्प॑त्यं प॒शुं च॑तु॒र्थम॑तिपवि॒तस्या ल॑भते। ब्रह्म॑ वै दे॒वानां॑ बृह॒स्पतिः॑।
ब्रह्म॑णै॒व य॒ज्ञस्य॑ व्यृ॒द्धम॑पि वपति। पुरो॒डाश॑वाने॒ष प॒शुर्भव॑ति। न ह्ये॒तस्य॑ ग्र॒हं
गृ॒ह्णन्ति॑। सोम॑प्रतीकाः पितरस्तृ॒ष्णुते॑ति शतातृ॒ष्णायाꣳ स॒मव॑नयति॥ २४॥

श॒तायुः॑ पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्रति॑ तिष्ठति। दक्षि॑णेऽग्नौ जु॒होति॑।
पा॒पव॒स्यस॒स्य व्यावृ॑त्त्यै। हिर॑ण्यमन्तरा धा॑रयति। पू॒तामे॒वेना॑ जु॒होति॑। श॒तमा॑नं
भव॑ति। श॒तायुः॑ पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्रति॑ तिष्ठति। यत्रै॒व श॑तातृ॒ष्णां
धा॑रयति॥ २५॥

तन्नि॑दधाति॒ प्रति॑ष्ठित्यै। पि॒तृन् वा ए॒तस्ये॑न्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ गच्छति। यꣳ सोमो॑ऽति॒
पव॑ते। पि॒तृणां॑ या॒ज्यानु॑वा॒क्याभि॑रुप॑ तिष्ठते। यदे॒वास्य॑ पि॒तृनि॑न्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ गच्छति।
तदे॒वाव॑ रुन्धे। ति॒सृभि॑रुप॑ तिष्ठते। तृ॒तीये॑ वा इ॒तो लो॒के पि॒तरः॑। ताने॒व प्री॑णाति।
अथो॒ त्रीणि॑ वै य॒ज्ञस्ये॑न्द्रि॒याणि॑। अ॒ध्वर्यु॑र्होता॑ ब्रह्मा। त उ॒पति॑ष्ठन्ते। यान्ये॒व

य॒ज्ञस्यैन्द्रि॒याणि॑ । तैरे॒वास्मै॑ भेष॒जं क॑रोति ॥ २६ ॥

प्रीणा॒ति प्र॒थ॒मो दक्षि॑णा स॒मव॑नयति धा॒रय॑तीन्द्रि॒याणि॑ च॒त्वारि॑ च ॥ [६]

अ॒ग्नि॒ष्टो॒मम॒ग्र आ॑हरति । य॒ज्ञ॒मुखं॑ वा अ॒ग्नि॒ष्टो॒मः । य॒ज्ञ॒मुख॑मे॒वारभ्य॑
स॒व॒मा क्र॑मते । अथैषोऽभिषे॒चनीय॑श्चतु॒स्त्रिंश॑प॒वमा॑नो भवति । त्रय॑स्त्रिंश॒द्वे
दे॒वताः॑ । ता ए॒वाऽऽप्नो॑ति । प्र॒जाप॑तिश्चतु॒स्त्रिंशः॑ । तमे॒वाऽऽप्नो॑ति । स॒ंश॒र ए॒ष
स्तोमा॑ना॒मय॑थापूर्वम् । यद्विष॑माः स्तोमाः ॥ २७ ॥

ए॒तावा॑न् वै य॒ज्ञः । यावा॑न्प॒वमा॑नाः । अ॒न्तः श्ले॑षणं त्वा अ॒न्यत् । यथ्स॒माः
प॒वमा॑नाः । तेनाऽस॑ंश॒रः । तेन॑ यथापूर्वम् । आ॒त्मनै॒वाग्नि॑ष्टोमेन॒र्ध्नोति॑ । आ॒त्मना॑
पु॒ण्यो भ॑वति । प्र॒जा वा उ॒क्थानि॑ । प॒शव॑ उ॒क्थानि॑ । यदु॒क्थ्यो भ॑वत्यनु
स॒न्त॑त्यै ॥ २८ ॥

स्तोमाः॑ प॒शव॑ उ॒क्थान्येकं॑ च ॥ [७]

उप॑ त्वा जा॒मयो॑ गि॒र इति॑ प्र॒तिप॑द्भवति । वा॒ग्वै वा॒युः । वा॒च ए॒वैषोऽभि॑षे॒कः ।

सर्वा॑सामे॒व प्र॒जानां॑ सू॒यते। सर्वा॑ ए॒नं प्र॒जा रा॒जेति॑ वदन्ति। ए॒तमु॒ त्यन्द्दश॑ क्षिप॒
इत्या॑ह। आ॒दि॒त्या वै प्र॒जाः। प्र॒जाना॑मे॒वैतेन॑ सू॒यते। यन्ति॒ वा ए॒ते य॑ज्ञमु॒खात्।
ये सं॒म्भार्या॑ अ॒क्रन्॑॥२९॥

यदा॑ह प॒व॒स्व वा॒चो अ॑ग्निय॒ इति॑। तेनै॒व य॑ज्ञमु॒खान्न॑यन्ति। अ॒नु॒ष्टुक्प्र॑थ॒मा भ॑वति।
अ॒नु॒ष्टुगु॑त्त॒मा। वा॒ग्वा अ॑नु॒ष्टुक्। वा॒चैव॑ प्र॒यन्ति॑। वा॒चोद्य॑न्ति। उ॒द्व॒तीर्भ॑वन्ति। उ॒द्व॒द्वा
अ॑नु॒ष्टुभो॑ रू॒पम्। आ॒नु॒ष्टुभो॑ रा॒ज॒न्यः॥३०॥

तस्मा॑दु॒द्व॒तीर्भ॑वन्ति। सौ॒र्य॑नु॒ष्टुगु॑त्त॒मा भ॑वति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सन्त॑त्यै। यो वै
स॒वादे॑ति। नैन॑ सु॒व उप॑नमति। यः सा॒म॒भ्य ए॑ति। पा॒पी॒या॒न्सुषु॑वा॒णो भ॑वति।
ए॒तानि॒ खलु॒ वै सा॒मा॒नि। यत्पृ॑ष्ठानि। यत्पृ॑ष्ठानि॒ भव॑न्ति॥३१॥

तैरे॒व स॒वान्नै॑ति। या॒नि दे॒वरा॒जानां॑ सा॒मा॒नि। तैर॒मुष्मि॑ल्लो॒क ऋ॑ध्नोति। या॒नि
मनु॑ष्यरा॒जानां॑ सा॒मा॒नि। तैर॒स्मि॑ल्लो॒क ऋ॑ध्नोति। उ॒भयो॑रे॒व लो॒कयोर् ऋ॑ध्नोति।
दे॒वलो॒के च॑ मनु॑ष्यलो॒के च॑। ए॒क॒वि॒ंशोऽभि॑षेच॒नीय॑स्योत्त॒मो भ॑वति। ए॒क॒वि॒ंशः

कैशवपुनीयस्य प्रथमः। सप्तदशो दशपेयः॥३२॥

विद्वा ए॑कवि॒ंशः। रा॒ष्ट्रं सप्त॑द॒शः। वि॒शं ए॒वैत॑न्म॒ध्यतो॑ऽभिषि॒च्यते। तस्मा॒द्वा
ए॒ष वि॒शां प्रि॒यः। वि॒शो हि म॑ध्य॒तोऽभिषि॑च्यते। यद्वा ए॒नम॒दो दि॒शोऽनु॑
व्यास्था॒पय॑न्ति। तथ्सु॑व॒र्गं लो॒कम॒भ्या रो॑हति। यद्दि॒मं लो॒कं न प्र॑त्यव॒रोह॑त्।
अ॒तिज॒नं वे॒यात्। उ॒द्धा मा॑द्येत्। यदेष प्र॑ती॒चीनः॑ स्तोमो॒ भव॑ति। इ॒ममे॒व तेन॑
लो॒कं प्र॑त्यव॒रोह॑ति। अथो॑ अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्र॑ति॒ तिष्ठ॑त्यनु॒न्मादा॑य॥३३॥

अक्र॑न्नाज॒न्यो भव॑न्ति द॒शपे॒यो मा॑द्ये॒त्रीणि॑ च॥ [८]

इ॒यं वै रं॒ज॒ता। अ॒सौ हरि॑णी। यद्रु॒क्मौ भव॑तः। आ॒भ्यामे॒वैन॑मु॒भय॑तः परि॑
गृ॒ह्णाति॑। वरु॑णस्य॒ वा अ॑भिषि॒च्यमा॑न॒स्यापः॑। इ॒न्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ निर॑घ्नन्। तथ्सु॑व॒र्णं
हि॒र॒ण्यम॑भवत्। यद्रु॒क्मम॑न्त॒र्दधा॑ति। इ॒न्द्रि॒यस्य॑ वी॒र्यस्या॑नि॒र्घाता॑य। श॒तमा॑नो भवति
श॒तक्ष॑रः। श॒तायुः॑ पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्र॒ति तिष्ठ॑ति। आयु॑र्वै हि॒र॒ण्यम्।
आ॒युष्या॑ ए॒वैन॑म॒भ्यति॑ क्षरन्ति। तेजो॒ वै हि॒र॒ण्यम्। तेज॒स्या ए॒वैन॑म॒भ्यति॑ क्षरन्ति।

वर्चो वै हिरण्यम्। वर्चस्या एवैनमभ्यति क्षरन्ति॥३४॥

शतक्षरोऽष्टौ च॥

[९]

अप्रतिष्ठितो वा एष इत्याहुः। यो राजसूयेन यजत इति। यदा वा एष एतेन द्विरात्रेण यजते। अथ प्रतिष्ठा। अथ संवत्सरमाप्नोति। यावन्ति संवत्सरस्याहोरात्राणि। तावन्तीरेतस्य स्तोत्रीयाः। अहोरात्रेष्वेव प्रति तिष्ठति। अग्निष्टोमः पूर्वमहर्भवति। अतिरात्र उत्तरम्॥३५॥

नानैवाहोरात्रयोः प्रति तिष्ठति। पौर्णमास्यां पूर्वमहर्भवति। व्यष्टकायामुत्तरम्। नानैवार्धमासयोः प्रति तिष्ठति। अमावास्यायां पूर्वमहर्भवति। उद्दृष्ट उत्तरम्। नानैव मासयोः प्रति तिष्ठति। अथो खलु। ये एव समानपक्षे पुण्याहे स्याताम्। तयोः कार्यं प्रतिष्ठित्यै॥३६॥

अपशव्यो द्विरात्र इत्याहुः। द्वे ह्येते छन्दसी। गायत्रं च त्रैष्टुभं च। जगतीमन्तर्यन्ति। न तेन जगती कृतेत्याहुः। यदेनान्तृतीयसवने कुर्वन्तीति।

य॒दा वा ए॒षाऽही॒न॒स्याह॑र्भज॒ते। सा॒ह॒स्यं वा॒ स॒र्व॒नम्। अथै॒व जग॑ती कृ॒ता।
अथ॑ प॒श॒व्यः। व्यु॑ष्टि॒र्वा ए॒ष द्वि॑रा॒त्रः। य ए॒वं वि॒द्वान्द्वि॑रा॒त्रेण॑ यज॒ते। व्ये॑वास्मा॑
उच्छ॒ति। अथो॒ तम॑ ए॒वाप॑ ह॒ते। अ॒ग्नि॒ष्टोम॑म॒न्त॒त आ ह॑रति। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॑।
दे॒वता॑स्वे॒व प्र॒ति तिष्ठ॑ति॥३७॥

उत्त॑रं प्र॒तिष्ठि॑त्यै प॒श॒व्यः स॒प्त च॑॥ [१०]

वरु॑णस्य जा॒मि वा ई॑श्व॒र आ॑ग्ने॒यमिन्द्र॑स्य॒ यत्रि॑ष्व॒ग्निष्टो॒ममु॑प॒ त्वेयं॑ वै र॒ज॒ताऽप्र॑तिष्ठि॒तो दश॑॥१०॥

वरु॑णस्य॒ यद॑श्चि॒भ्यां यत्रि॑षु॒ तस्मा॑दुद्व॒तीः स॒प्तत्रि॑ंशत्॥३७॥

वरु॑णस्य॒ प्र॒ति तिष्ठ॑ति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् २ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अङ्गिरसो वै स॒त्रमा॑सत। तेषां पृश्नि॑र्धर्म॒धुगा॑सीत्। सर्जी॑षेणाजीवत्। तेऽब्रुवन्।
कस्मै॑ नु स॒त्रमा॑स्महे। येऽस्या ओष॑धीर्न ज॒नया॑म॒ इति॑। ते दि॒वो वृष्टि॑मसृजन्त।
याव॑न्तः स्तो॒का अ॒वाप॑द्यन्त। ताव॑तीरोष॑धयोऽजायन्त। ता जा॒ताः पि॒तरो॑
वि॒षेणा॑लिम्पन्॥१॥

तासां॑ ज॒ग्ध्वा रु॒प्यन्त्यै॑त्। तेऽब्रुवन्। क इ॒दमि॒त्थम॑क॒रिति॑। व॒यं
भा॒ग॒धेय॑मिच्छ॒माना॑ इति॑ पि॒तरो॑ऽब्रुवन्। किं वो॑ भा॒ग॒धेय॑मिति॑। अ॒ग्नि॒होत्र॑
ए॒व नोऽप्य॑स्त्वित्य॑ब्रुवन्। तेभ्य॑ ए॒तद्भा॑ग॒धेयं॑ प्राय॑च्छन्। यद्धु॒त्वा नि॒मार्ष्टि॑। ततो॑ वै
त ओष॑धीरस्वदयन्। य ए॒वं वेद॑॥२॥

स्वद॑न्तेऽस्मा॒ ओष॑धयः। ते व॒त्समु॒पावा॑सृजन्। इ॒दं नो॑ ह॒व्यं प्रदा॑प॒येति॑।

सोऽब्रवीद्वरं वृणै। दशं मा रात्रीर्जातं न दोहन्। आसङ्गं मात्रा सह चराणीति।
तस्माद्वत्सं जातं दश रात्रीर्न दुहन्ति। आसङ्गं मात्रा सह चरति। वारैवृतः
ह्यस्य। तस्माद्वत्सं सः सृष्टधियः रुद्रो घातुकः। अति हि सन्धान्धयति॥३॥

अल्मिन्वेद घातुकं एकं च॥ [१]

प्रजापतिरग्निमसृजत। तं प्रजा अन्वसृज्यन्त। तमभाग उपास्त। सोऽस्य
प्रजाभिरपाक्रामत्। तमवरुरुत्समानोऽन्वैत्। तमवरुधं नाशक्रोत्। स तपोऽतप्यत।
सोऽग्निरुपांरमृतातापि वै स्य प्रजापतिरिति। स रराटादुदमृष्ट॥४॥

तद्घृतमभवत्। तस्माद्यस्य दक्षिणतः केशा उन्मृष्टाः। ताऽयैष्ठलक्ष्मी
प्राजापत्येत्याहुः। यद्रराटादुदमृष्ट। तस्माद्रराटे केशा न सन्ति। तद्ग्नौ प्रागृह्णात्।
तद्वचिकिथ्सत्। जुहवानी(३) मा हौषा(३)मिति। तद्वचिकिथ्सायै जन्म। य एवं
विद्वान् विचिकिथ्सति॥५॥

वसीय एव चेतयते। तं वाग्भ्यवदञ्जुहधीति। सोऽब्रवीत्। कस्त्वमसीति। स्वैव ते

वागित्यब्रवीत्। सोऽजुहोत्स्वाहेति। तत्स्वाहाकारस्य जन्म। य एवङ् स्वाहाकारस्य जन्म वेद। करोति स्वाहाकारेण वीर्यम्। यस्यैवं विदुषः स्वाहाकारेण जुहति॥६॥

भोगायैवास्य हुतं भवति। तस्या आहुत्यै पुरुषमसृजत। द्वितीयमजुहोत्। सोऽश्वमसृजत। तृतीयमजुहोत्। स गामसृजत। चतुर्थमजुहोत्। सोऽविमसृजत। पञ्चममजुहोत्। सोऽजामसृजत॥७॥

सोऽग्निरबिभेत्। आहुतीभिर्वै माऽऽप्नोतीति। स प्रजापतिं पुनः प्राविशत्। तं प्रजापतिरब्रवीत्। जायस्वेति। सोऽब्रवीत्। किं भागधेयमभि जनिष्य इति। तुभ्यमेवेदङ् हूयाता इत्यब्रवीत्। स एतद्भागधेयमभ्यजायत। यदग्निहोत्रम्॥८॥

तस्मादग्निहोत्रमुच्यते। तद्धूयमानमादित्योऽब्रवीत्। मा हौषीः। उभयोर्वै नावेतदिति। सोऽग्निरब्रवीत्। कथं नौ होष्यन्तीति। सायमेव तुभ्यं जुहवन्। प्रातर्मह्यमित्यब्रवीत्। तस्मादग्नये सायङ् हूयते। सूर्याय प्रातः॥९॥

आग्नेयी वै रात्रिः। ऐन्द्रमहः। यदनुदिते सूर्ये प्रातर्जुह्यात्। उभयमेवाग्नेयङ्

स्यात्। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। तथाऽग्नये सायं हूयते। सूर्याय प्रातः। रात्रिं वा अनु प्रजाः प्र जायन्ते। अह्ना प्रति तिष्ठन्ति। यत्सायं जुहोति॥१०॥

प्रैव तेन जायते। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। प्रत्येव तेन तिष्ठति। प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स एतदग्निहोत्रं मिथुनमपश्यत्। तदुदिते सूर्येऽजुहोत्। यजुषाऽन्यत्। तूष्णीमन्यत्। ततो वै स प्राजायत। यस्यैवं विदुष उदिते सूर्येऽग्निहोत्रं जुहोति॥११॥

प्रैव जायते। अथो यथा दिवा प्रजानन्नेति। तादृगेव तत्। अथो खल्वाहुः। यस्य वै द्वौ पुण्यौ गृहे वसंतः। यस्तयोरन्यं राधयत्यन्यं न। उभौ वाव स तावृच्छतीति। अग्निं वावाऽऽदित्यः सायं प्र विंशति। तस्मादग्निर्दूरान्नक्तं ददृशे। उभे हि तेजसी सम्पद्येते॥१२॥

उद्यन्तं वावाऽऽदित्यमग्निरनु समारोहति। तस्माद्धूम एवाग्नेर्दिवा ददृशे। यदग्नये

सायं जुहुयात्। आ सूर्याय वृश्चेत। यथ्सूर्याय प्रातर्जुहुयात्। आऽग्नये वृश्चेत।
 देवताभ्यः समदं दध्यात्। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेत्येव सायं होतव्यम्।
 सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति प्रातः। तथोभाभ्यां सायं हूयते॥१३॥

उभाभ्यां प्रातः। न देवताभ्यः समदं दधाति। अग्निर्ज्योतिरित्याह। अग्निर्वै
 रेतोधाः। प्रजा ज्योतिरित्याह। प्रजा एवास्मै प्र जनयति। सूर्यो ज्योतिरित्याह।
 प्रजास्वेव प्रजातासु रेतो दधाति। ज्योतिरग्निः स्वाहेत्याह। प्रजा एव प्रजाता
 अस्यां प्रतिष्ठापयति॥१४॥

तूष्णीमुत्तरामाहुतिं जुहोति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। यदुदिते सूर्ये प्रातर्जुहुयात्।
 यथाऽतिथये प्रद्वुताय शून्यायावसथायाहार्यं हरन्ति। तादृगेव तत्। काऽऽह
 ततस्तद्भवतीत्याहुः। यथ्स न वेद। यस्मै तद्धरन्तीति। तस्माद्यदौषसं जुहोति।
 तदेव सम्प्रति। अथो यथा प्रार्थमौषसं परिवेवैष्टि। तादृगेव तत्॥१५॥

अमृष्टं विचिकिंस्ति जुह्वत्यजामसृजताग्निहोत्रं सूर्याय प्रातर्जुहोति जुह्वति सम्पद्यते हूयते स्थापयति सम्प्रति द्वे च॥-[२]

रुद्रो वा ए॒षः। यद॒ग्निः। पत्नीं॑ स्था॒ली। यन्मध्ये॑ऽग्नेर॑धि॒श्रये॑त्। रु॒द्राय॑ पत्नी॒मपि॑
दध्यात्। प्र॒मायु॑का स्यात्। उदी॒चोऽङ्गारान्नि॒रूह्याधि॑ श्रयति। पत्न्यै॑ गोपी॒थाय॑।
व्य॑न्तान्करोति। तथा॒ पत्न्य॑प्र॒मायु॑का भवति॥१६॥

घ॒र्मो वा ए॒षोऽशान्तः॑। अ॒हर॑हः प्र वृ॒ज्यते। यद॑ग्नि॒होत्र॑म्। प्र॒ति॒षि॒ञ्चेत्प॒शुकाम॑स्य।
शा॒न्तमि॑व हि प॑श॒व्यम्। न प्र॒ति॒षि॒ञ्चेद्ब्र॒ह्मव॑र्च॒सकाम॑स्य। स॒मि॒द्धमि॑व हि
ब्र॒ह्मव॑र्च॒सम्। अथो॒ खलु॑। प्र॒ति॒षि॒च्यमे॒व। यत्प्र॑ति॒षि॒ञ्चति॑॥१७॥

तत्प॑श॒व्यम्। य॒ज्ञुहो॑ति। तद्ब्र॒ह्मव॑र्च॒सि। उ॒भय॑मे॒वाकः॑। प्र॒च्युतं॑ वा
ए॒तद॒स्माल्लो॒कात्। अ॒गतं॑ दे॒वलोक॑म्। यच्छ्रु॑तं ह॒विरन॑भिघारितम्। अ॒भि
द्यो॑तयति। अ॒भ्ये॒वैन॑द्धारयति। अथो॒ दे॒वत्रै॒वैन॑द्भमयति॥१८॥

पर्य॑ग्नि करोति। रक्ष॑साम॒प॒हत्यै॑। त्रिः पर्य॑ग्नि करोति। त्र्या॑वृद्धि य॒ज्ञः। अथो॑
मे॒ध्य॒त्वाय॑। यत्प्रा॒चीन॑मु॒द्वासये॑त्। यज॑मानं शु॒चाऽर्प॑येत्। यद्दक्षि॑णा। पि॒तृदे॒वत्य॑
स्यात्। यत्प्र॒त्यक्॑॥१९॥

पत्नीः शुचाऽर्पयेत्। उदीचीनमुद्वासयति। एषा वै देवमनुष्याणां शान्ता दिक्।
तामेवैनदनूद्वासयति शान्त्यै। वर्त्म करोति। यज्ञस्य सन्तत्यै। निष्टपति। उपैव
तथ्स्तृणाति। चतुरुन्नयति। चतुष्पादः पशवः॥२०॥

पशून्नेवाव रुन्धे। सर्वान्पूर्णानुन्नयति। सर्वे हि पुण्या राद्धाः। अनूच उन्नयति।
प्रजायां अनूचीनत्वाय। अनूच्येवास्य प्रजाऽर्धुका भवति। सम्मृशति व्यावृत्त्यै।
नाहोष्यन्नुप सादयेत्। यदहोष्यन्नुपसादयेत्। यथाऽन्यस्मा उपनिधाय॥२१॥

अन्यस्मै प्रयच्छति। तादृगेव तत्। आऽस्मै वृश्चेत। यदेव गार्हपत्येऽधि
श्रयति। तेन गार्हपत्यं प्रीणाति। अग्निरभिभेत्। आहुतयो माऽत्येष्यन्तीति। स
एतां समिधमपश्यत्। तामाऽधत्त। ततो वा अग्नावाहुतयोऽधियन्त॥२२॥

यदेनं समयच्छत्। तथ्समिधः समित्वम्। समिधमा दधाति। समेवैनं
यच्छति। आहुतीनां धृत्यै। अथो अग्निहोत्रमेवेध्मवत्करोति। आहुतीनां प्रतिष्ठित्यै।
ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यदेकां समिधमाधाय द्वे आहुती जुहोति। अथ कस्यां

सुमिधिं द्वितीयामाहुतिं जुहोतीति॥२३॥

यद्वे सुमिधावा दध्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। एकां सुमिधमाधाय। यजुषा-
ऽन्यामाहुतिं जुहोति। उभे एव सुमिद्वती आहुती जुहोति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति।
आदीतायां जुहोति। समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसम्। अथो यथाऽतिथिं ज्योतिष्कृत्वा
परि वेवैष्टि। तादृगेव तत्। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। तस्माद्विपाच्चतुष्पादमत्ति।
अथो द्विपद्येव चतुष्पदः प्रतिष्ठापयति॥२४॥

भवति प्रतिषिञ्चति गमयति प्रत्यक्षशवं उपनिधायान्ध्रियन्तेति तच्चत्वारि च॥ [३]

उत्तरावन्तीं वै देवा आहुतिमजुहवुः। अवाचीमसुराः। ततो देवा अभवन्।
पराऽसुराः। यं कामयेत् वसीयान्स्थ्यादिति। कनीयस्तस्य पूर्वं हुत्वा। उत्तरं
भूयो जुहुयात्। एषा वा उत्तरावत्याहुतिः। तान्देवा अजुहवुः। ततस्तेऽभवन्॥२५॥

यस्यैवं जुहति। भवत्येव। यं कामयेत् पापीयान्स्थ्यादिति। भूयस्तस्य पूर्वं
हुत्वा। उत्तरं कनीयो जुहुयात्। एषा वा अवाच्याहुतिः। तामसुरा अजुहवुः। ततस्ते

पराऽभवन्। यस्यैवं जुह्वति। परैव भवति॥२६॥

हुत्वोप सादयत्यजामित्वाय। अथो व्यावृत्त्यै। गार्हपत्यं प्रतीक्षते।
अननुध्यायिनमेवैनं करोति। अग्निहोत्रस्य वै स्थाणुरस्ति। तं य ऋच्छेत्।
यज्ञस्थाणुमृच्छेत्। एष वा अग्निहोत्रस्य स्थाणुः। यत्पूर्वाऽऽहुतिः। तां
यदुत्तरयाऽभि जुहुयात्॥२७॥

यज्ञस्थाणुमृच्छेत्। अतिहाय पूर्वामाहुतिं जुहोति। यज्ञस्थाणुमेव परि वृणक्ति।
अथो भ्रातृव्यमेवात्वाऽतिं क्रामति। अवाचीनं सायमुपमार्ष्टि। रेतं एव तदधाति।
ऊर्ध्वं प्रातः। प्र जनयत्येव तत्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। चतुरुन्नयति॥२८॥

द्विर्जुहोति। अथ कं द्वे आहुती भवतु इति। अग्नौ वैश्वानर इति ब्रूयात्। एष
वा अग्निर्वैश्वानरः। यद्वाह्मणः। हुत्वा द्विः प्राश्नाति। अग्रावेव वैश्वानरे द्वे आहुती
जुहोति। द्विर्जुहोति। द्विर्निमार्ष्टि। द्विः प्राश्नाति॥२९॥

षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं

दे॒व॒त्य॑म॒ग्नि॒हो॒त्रमि॑ति॒। वै॒श्व॒दे॒वमि॑ति॒ ब्रू॒यात्। य॒द्यजु॑षा जु॒होति॑। तदै॒न्द्रा॒ग्रम्।
यत्तू॒ष्णीम्। तत्प्रा॑जाप॒त्यम्॥३०॥

यन्नि॒मा॒ष्टि॑। तदोष॑धीनाम्। यद्वि॒तीय॑म्। तत्पि॑तृ॒णाम्। यत्प्रा॑श्ना॒ति।
तद्ग॑र्भा॒णाम्। तस्मा॒द्गर्भा॑ अन॑श्नन्तो वर्ध॑न्ते। यदा॒चाम॑ति॒। तन्म॑नु॒ष्या॒णाम्।
उद॑ङ्घ॒र्यावृ॒त्याचा॑मति॒॥३१॥

आ॒त्मनो॑ गोपी॒थाय॑। निर्णे॑ने॒क्ति शु॒द्धौ। निष्ट॑पति॒ स्व॒गाकृ॑त्यै। उद्दि॑शति॒।
स॒प्त॒र्षी॒ने॒व प्री॑णाति॒। दक्षि॑णा प॒र्याव॑र्तते। स्वमे॒व वी॒र्य॑मनु॒ प॒र्याव॑र्तते।
तस्मा॒दक्षि॑णोऽर्ध॑ आ॒त्मनो॑ वी॒र्या॑वत्तरः। अथो॑ आदि॒त्यस्यै॒वावृ॑त॒मनु॒ प॒र्याव॑र्तते।
हु॒त्वोप॑ समि॒न्धे॥३२॥

ब्र॒ह्मव॑र्च॒सस्य॑ समि॒द्धौ। न ब॒र्हिर॑नु॒ प्र ह॑रेत्। अस॑ङ्स्थि॒तो वा ए॒ष य॒ज्ञः।
यद॑ग्नि॒हो॒त्रम्। यद॑नु॒ प्रह॑रेत्। य॒ज्ञं वि॒च्छि॑न्धात्। तस्मा॒न्नानु॑ प्र॒हृत्य॑म्। य॒ज्ञस्य॑
सन्त॑त्यै। अ॒पो नि॒ नय॑ति। अ॒व॒भृथ॑स्यै॒व रू॒पम॑कः॥३३॥

अ॒भ॒वन्भ॒वति॒ जुहु॒यान्न॑यति॒ मा॒ष्टिं द्विः॑ प्राश्ना॑ति प्रा॒जाप॒त्यमा॑चा॒मती॒न्धेऽकः॑॥ [४]

ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। अ॒ग्नि॒हो॒त्रप्रा॑यणा य॒ज्ञाः। किं प्रा॑यणमग्निहोत्रमिति। व॒त्सो वा अ॑ग्निहोत्रस्य प्रायणम्। अ॒ग्नि॒हो॒त्रं य॒ज्ञाना॑म्। तस्य॑ पृथि॒वी स॑दः। अ॒न्तरि॑क्ष॒माग्नी॑द्धम्। द्यौर्ह॑वि॒र्धान॑म्। दि॒व्या आपः॑ प्रोक्ष॑णयः। ओष॑धयो ब॒र्हिः॥ ३४॥

व॒न॒स्पत॑य इ॒ध्मः। दि॒शः परि॑धयः। आ॒दि॒त्यो यू॒पः। यज॑मानः प॒शुः। स॒मु॒द्रो॒ऽव॒भृथः॑। स॒व॒त्स॒रः स्व॑गाका॒रः। तस्मा॑दाहि॒ताग्नेः॑ सर्वमे॒व ब॑र्हिष्यं द॒त्तं भ॑वति। य॒त्सायं॑ जुहोति। रा॒त्रिमे॒व तेन॑ दक्षि॒ण्यां॑ कुरुते। यत्प्रा॒तः॥ ३५॥

अ॒हरे॒व तेन॑ दक्षि॒ण्यं॑ कुरुते। यत्ततो॑ ददा॑ति। सा दक्षि॑णा। याव॑न्तो वै दे॒वा अ॒हु॒त॒माद॑न्। ते परा॑ऽभवन्। त ए॒तद॑ग्निहो॒त्रं सर्व॑स्यै॒व सं॒व॒दाया॑जुहवुः। तस्मा॑दाहुः। अ॒ग्नि॒हो॒त्रं वै दे॒वा गृ॒हाणां॑ निष्कृ॑तिमपश्य॒न्निति॑। य॒त्सायं॑ जुहोति। रा॒त्रिया॑ ए॒व तद्धु॑ताद्याय॥ ३६॥

यजमानस्यापराभावाय। यत्प्रातः। अहं एव तद्धुताद्याय। यजमानस्यापराभावाय।
यत्ततोऽश्नाति। हुतमेव तत्। द्वयोः पर्यसा जुहुयात्पशुकामस्य। एतद्वा अग्निहोत्रं
मिथुनम्। य एवं वेद। प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते॥३७॥

इमामेव पूर्वया दुहे। अमूमुत्तरया। अधिश्रित्योत्तरमा नयति। योनावेव तद्रेतः
सिञ्चति प्रजनने। आज्येन जुहुयात्तेजस्कामस्य। तेजो वा आज्यम्। तेजस्व्येव
भवति। पर्यसा पशुकामस्य। एतद्वै पशूनां रूपम्। रूपेणैवास्मै पशूनव
रुन्धे॥३८॥

पशुमानेव भवति। दध्नेन्द्रियकामस्य। इन्द्रियं वै दधि। इन्द्रियाव्येव भवति।
यवाग्वां ग्रामकामस्यौषधा वै मनुष्याः। भागधेयेनैवास्मै सजातानव रुन्धे। ग्राम्येव
भवति। अयंज्ञो वा एषः। योऽसामा॥३९॥

चतुरुन्नयति। चतुरक्षरं रथन्तरम्। रथन्तरस्यैष वर्णः। उपरीव हरति।
अन्तरिक्षं वामदेव्यम्। वामदेव्यस्यैष वर्णः। द्विर्जुहोति। द्व्यक्षरं बृहत्। बृहत् एष

वर्णः। अ॒ग्नि॒हो॒त्रमे॒व तथ्साम॑न्वत्करोति॥४०॥

यो वा अ॒ग्नि॒हो॒त्रस्यो॑प॒सदो॑ वेद॑। उपै॑नमुप॒सदो॑ नमन्ति। वि॒न्दत॑ उप॒स॒त्तारम्॑।
उ॒न्नीयोप॑ सादयति। पृ॒थि॒वीमे॒व प्री॑णाति। हो॒ष्यन्नुप॑सादयति। अ॒न्तरि॑क्षमे॒व
प्री॑णाति। हु॒त्वोप॑ सादयति। दि॒वंमे॒व प्री॑णाति। ए॒ता वा अ॒ग्नि॒हो॒त्रस्यो॑प॒सदः॑॥४१॥

य ए॒वं वेद॑। उपै॑नमुप॒सदो॑ नमन्ति। वि॒न्दत॑ उप॒स॒त्तारम्॑। यो वा
अ॒ग्नि॒हो॒त्रस्या॑श्रा॒वितं॑ प्र॒त्याश्रा॑वित॒ः हो॒ता॑रं ब्र॒ह्माणं॑ वष॒ट्कारं॑ वेद॑। तस्य॒ त्वे॒व
हु॒तम्। प्रा॒णो वा अ॒ग्नि॒हो॒त्रस्या॑श्रा॒वितम्। अ॒पा॒नः प्र॒त्याश्रा॑वितम्। मनो॒ होता॑।
चक्षु॑र्ब्र॒ह्मा। नि॒मेषो॑ वष॒ट्कारः॑॥४२॥

य ए॒वं वेद॑। तस्य॒ त्वे॒व हु॒तम्। सा॒यं या॒वा॒नश्च॒ वै दे॒वाः प्रा॑त॒र्यावा॑णश्चा॒ग्नि॒हो॒त्रिणो॑
गृ॒हमा॑गच्छन्ति। तान् यन्न त॒र्पये॑त्। प्र॒जया॑ऽस्य प॒शुभि॑र्वि ति॒ष्ठेरन्। यत्त॒र्पये॑त्।
तृ॒प्ता ए॒नं प्र॒जया॑ प॒शुभि॑स्तर्पयेयुः। स॒जूर्दे॒वैः सा॒यं या॒व॑भि॒रिति॑ सा॒यं
स॒मृ॒शति॑। स॒जूर्दे॒वैः प्रा॑त॒र्यावा॑भि॒रिति॑ प्रा॒तः। ये चै॒व दे॒वाः सा॒यं या॒वा॒नो ये च॑

प्रातर्यावाणः ॥ ४३ ॥

तानेवोभयांस्तर्पयति। त एनं तृप्ताः प्रजयां पशुभिस्तर्पयन्ति। अरुणो
हं स्माहौपवेशिः। अग्निहोत्र एवाहं सायं प्रातर्वज्रं भ्रातृव्येभ्यः प्र हरामि।
तस्मान्मत्पापीयांसो भ्रातृव्या इति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। समिथ्सप्तमी।
सप्तपदा शक्करी। शाक्करो वज्रः। अग्निहोत्र एव तथ्सायं प्रातर्वज्रं यजमानो
भ्रातृव्याय प्र हरति। भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति ॥ ४४ ॥

बर्हिः प्रातरहुताद्यां जायते रुन्धेऽसामा करोत्येता वा अग्निहोत्रस्योपसदौ वषट्कारश्च प्रातर्यावाणो वज्रस्त्रीणि च ॥ — [५]

प्रजापतिरकामयताऽऽत्मन्वन्मे जायेतेति। सोऽजुहोत्। तस्याऽऽत्मन्वदजायत।
अग्निर्वायुरादित्यः। तैऽब्रुवन्। प्रजापतिरहौषीदात्मन्वन्मे जायेतेति। तस्य
वयमंजनिष्महि। जायतान्न आत्मन्वदिति तैऽजुहवुः। प्राणानामग्निः। तनुवै
वायुः ॥ ४५ ॥

चक्षुष आदित्यः। तेषां हुतादजायत् गौरैव। तस्यै पयसि व्यायच्छन्त। ममं

हुतादजनि ममेति। ते प्रजापतिं प्रश्नमायन्। स आदित्योऽग्निमब्रवीत्। यतरो नौ
जयात्। तन्नौ सहासदिति। कस्यै कोऽहौषीदिति प्रजापतिरब्रवीत्कस्यै क इति।
प्राणानामहमित्यग्निः॥४६॥

तनुवा अहमिति वायुः। चक्षुषोऽहमित्यादित्यः। य एव प्राणानामहौषीत्। तस्य
हुतादजनीति। अग्नेरहुतादजनीति। तदग्निहोत्रस्याग्निहोत्रत्वम्। गौर्वा अग्निहोत्रम्।
य एवं वेद गौरग्निहोत्रमिति। प्राणापानाभ्यामेवाग्निः समर्धयति। अव्यर्धुकः
प्राणापानाभ्यां भवति॥४७॥

य एवं वेद। तौ वायुरब्रवीत्। अनु मा भजतमिति। यदेव गार्हपत्ये-
ऽधिश्रित्याहवनीयमभ्युद्धवान्। तेन त्वां प्रीणानित्यब्रूताम्। तस्माद्यद्गार्हपत्ये-
ऽधिश्रित्याहवनीयमभ्युद्धवति। वायुमेव तेन प्रीणाति। प्रजापतिर्देवताः सृजमानः।
अग्निमेव देवतानां प्रथममसृजत। सोऽन्यदालम्ब्यमवित्वा॥४८॥

प्रजापतिमभि पर्यावर्तत। स मृत्योरबिभेत्। सोऽमुमादित्यमात्मनो निरमिमीत।

त९ हुत्वा पराङ्घ्र्यावर्तत। ततो वै स मृत्युमपाजयत्। अपं मृत्युं जयति। य एवं वेद। तस्माद्यस्यैवं विदुषः। उतैकाहमुत द्यहं न जुह्वति। हुतमेवास्यं भवति। असौ ह्यादित्योऽग्निहोत्रम्॥४९॥

तनुवै वायुरग्निर्भवत्यवित्वा भवत्येकं च॥ [६]

रौद्रं गवि। वायव्यमुपसृष्टम्। आश्विनं दुह्यमानम्। सौम्यं दुग्धम्। वारुणमधि श्रितम्। वैश्वदेवा भिन्दवः। पौष्णमुदन्तम्। सारस्वतं विष्यन्दमानम्। मैत्र९ शरः। धातुरुद्धासितम्। बृहस्पतेरुन्नीतम्। सवितुः प्र क्रान्तम्। द्यावापृथिव्यं ह्रियमाणम्। ऐन्द्राग्रमुपसन्नम्। अग्नेः पूर्वाऽऽहुतिः। प्रजापतेरुत्तरा। ऐन्द्र९ हुतम्॥५०॥

उद्धासित९ सप्त च॥ [७]

दक्षिणत उपं सृजति। पितृलोकमेव तेन जयति। प्राचीमा वर्तयति। देवलोकमेव तेन जयति। उदीचीमावृत्य दोग्धि। मनुष्यलोकमेव तेन जयति। पूर्वा दुह्याज्येष्ठस्य ज्यैष्ठिनेयस्य। यो वा गतश्रीः स्यात्। अपरौ दुह्यात्कनिष्ठस्य कानिष्ठिनेयस्य। यो

वा॒ बुभूषेत्॥५१॥

न सं मृ॑शति। पा॒प॒व॒स्य॒सस्य॒ व्यावृ॑त्त्यै। वा॒य॒व्यं॑ वा ए॒तदु॑पसृष्टम्।
आ॒श्विनं॑ दु॒ह्यमा॑नम्। मै॒त्रं दु॒ग्धम्। अ॒र्य॒म्ण उ॑द्वा॒स्यमा॑नम्। त्वा॒ष्ट्रमु॑न्नी॒यमा॑नम्।
बृ॒ह॒स्पते॑रु॒न्नीत॑म्। स॒वि॒तुः प्र॒क्रा॑न्तम्। द्या॒वा॒पृ॒थि॒व्यं॑ ह्रियमाणम्॥५२॥

ऐ॒न्द्रा॒ग्नमु॑प सादितम्। सर्वा॑भ्यो वा ए॒ष दे॒वता॑भ्यो जुहोति। यो॑ऽग्नि॒होत्रं॑ जुहोति।
यथा॒ खलु॑ वै धे॒नुं ती॒र्थे त॑र्पयति। ए॒वम॑ग्नि॒होत्री॑ यज॑मानं तर्पयति। तृ॒प्यति॑ प्र॒जया॑
प॒शुभिः॑। प्र सु॒व॒र्गं लो॒कं जा॑नाति। पश्य॑ति पु॒त्रम्। पश्य॑ति पौ॒त्रम्। प्र प्र॒जया॑
प॒शुभिर्मि॑थुनैर्जायते। यस्यै॒वं वि॒दुषो॑ऽग्नि॒होत्रं॑ जुह्व॑ति। य उ॑ चैन॒दे॒वं वेद॑॥५३॥

बुभूषेद्वियमाणआयते द्वे च॥ _____ [८]

त्रयो॒ वै प्रै॒यमे॒धा आ॑सन्। तेषां त्रि॒रेको॑ऽग्नि॒होत्रम॑जुहोत्। द्वि॒रेकः॑। स॒कृदे॑कः।
तेषां यस्मि॒रजु॑होत्। स ऋ॒चाऽजु॑होत्। यो द्विः॑। स यजु॑षा। यः स॒कृत्। स
तू॒ष्णीम्॥५४॥

यश्च यजुषाऽजुहोद्यश्च तूष्णीम्। तावुभावाध्रुताम्। तस्माद्यजुषाऽऽहुतिः पूर्वा
होतव्या। तूष्णीमुत्तरा। उभे एवर्धी अव रुन्धे। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति
सायं जुहोति। रेत एव तदधाति। सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति प्रातः। रेत
एव हितं प्र जनयति। रेतो वा एतस्य हितं न प्र जायते॥५५॥

यस्याग्निहोत्रमहुतं सूर्योऽभ्युदेति। यद्यन्ते स्यात्। उन्नीय प्राङ्मुदाद्रवेत्। स
उपसाद्यातमितोरासीत्। स यदा ताम्येत्। अथ भूः स्वाहेति जुहुयात्। प्रजापतिर्वै
भूतः। तमेवोपासरत्। स एवैनं तत् उन्नयति। नार्तिमाच्छति यजमानः॥५६॥

तूष्णीं जायते यजमानः॥ _____ [९]

यदग्निमुद्धरति। वसवस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति।
वसुष्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। निहितो धूपायच्छेते। रुद्रास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन्
यस्य तथाविधे जुहति। रुद्रेष्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। प्रथममिधममर्चिरा
लभते। आदित्यास्तर्ह्यग्निः॥५७॥

तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। आदित्येष्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। सर्व एव सर्वश इध्म आदीप्तो भवति। विश्वे देवास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। विश्वेष्वेवास्या देवेष्वग्निहोत्रं हुतं भवति। नितरामर्चिरुपावैति लोहिनीकेव भवति। इन्द्रस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। इन्द्र एवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति॥५८॥

अङ्गारा भवन्ति। तेभ्योऽङ्गारेभ्योऽर्चिरुदेति। प्रजापतिस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। प्रजापतावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। शरोऽङ्गारा अध्यूहन्ते। ब्रह्म तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। ब्रह्मन्नेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। वसुषु रुद्रेष्वादित्येषु विश्वेषु देवेषु। इन्द्रे प्रजापतौ ब्रह्मन्। अपरिवर्गमेवास्यैतासु देवतासु हुतं भवति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुहति। य उ चैनदेवं वेद॥५९॥

आदित्यास्तर्ह्यग्निरिन्द्र एवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति देवेषु चत्वारि च (यदग्निनिहितः प्रथमं सर्व एव नितरामङ्गाराः शरोऽङ्गारा

ब्रह्म वसुष्वष्टौ॥)॥

ऋतं त्वां सत्येन परिषिञ्चामीति सायं परिषिञ्चति। सत्यं त्वर्तेन परिषिञ्चामीति प्रातः। अग्निर्वा ऋतम्। असावादित्यः सत्यम्। अग्निमेव तदादित्येन सायं परिषिञ्चति। अग्निनाऽऽदित्यं प्रातः सः। यावदहोरात्रे भवतः। तावदस्य लोकस्य। नार्तिर्न रिष्टिः। नान्तो न पर्यन्तोऽस्ति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुह्वति। य उचैनदेवं वेद॥६०॥

अस्ति द्वे च॥ _____ [११]

अङ्गिरसः प्रजापतिरग्निं रुद्र उत्तरावर्ती ब्रह्मवादिनोऽग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः प्रजापतिरकामयताऽऽत्मन्बद्रौद्रङ्गविं दक्षिणतस्त्रयो वै यदग्निमृतं त्वां सत्येनैकादश॥११॥

अङ्गिरसः प्रैव तेन पशून्वेव यन्निमार्ष्टि यो वा अग्निहोत्रस्योपसदो दक्षिणतः षष्टिः॥६०॥

अङ्गिरसो य उचैनदेवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः॥

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति। स एतं दशहोतारमपश्यत्। तं मनसा-
ऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बेऽजुहोत्। ततो वै स प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टा
अपाक्रामन्। ता ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। यः कामयेत् प्रजायेयेति। स
दशहोतारं मनसाऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बे जुहुयात्। प्रजापतिर्वै दशहोता॥१॥

प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते। मनसा जुहोति। मन इव हि प्रजापतिः।
प्रजापतेराप्त्यै। पूर्णया जुहोति। पूर्ण इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। न्यूनया
जुहोति। न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजानां सृष्ट्यै॥२॥

दर्भस्तम्बे जुहोति। एतस्माद्वै योनेः प्रजापतिः प्रजा असृजत। यस्मादेव योनेः
प्रजापतिः प्रजा असृजत। तस्मादेव योनेः प्रजायते। ब्राह्मणो दक्षिणत उपास्ते।
ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रष्टा। उपद्रष्टुमत्येव प्रजायते। ग्रहो भवति। प्रजानां सृष्टानां

धृत्यै। यं ब्राह्मणं विद्यां विद्वांसं यशो नर्च्छेत्॥३॥

सोऽरण्यं परेत्य। दर्भस्तम्बमुद्ग्रथ्य। ब्राह्मणं दक्षिणतो निषाद्य। चतुर्होतृव्याचक्षीत।
एतद्वै देवानां परमं गुह्यं ब्रह्म। यच्चतुर्होतारः। तदेव प्रकाशं गमयति। तदेनं
प्रकाशं गतम्। प्रकाशं प्रजानां गमयति। दर्भस्तम्बमुद्ग्रथ्य व्याचष्टे॥४॥

अग्निवान् वै दर्भस्तम्बः। अग्निवत्येव व्याचष्टे। ब्राह्मणो दक्षिणत उपास्ते।
ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रष्टा। उपद्रष्टुमत्येवैनं यशं ऋच्छति। ईश्वरन्तं
यशोर्तोरित्याहुः। यस्यान्ते व्याचष्ट इति। वरस्तस्मै देयः। यदेवैनं तत्रोपनमति।
तदेवाव रुन्धे॥५॥

अग्निमादधानो दशहोत्राऽरणिमव दध्यात्। प्रजातमेवैनमा धत्ते। तेनैवोद्धृत्याग्निहोत्रं
जुहुयात्। प्रजातमेवैनञ्जुहोति। हविर्निर्वपस्यं दशहोतारं व्याचक्षीत। प्रजातमेवैनं
निर्वपति। सामिधेनीरनुवक्ष्यं दशहोतारं व्याचक्षीत। सामिधेनीरेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य
प्रतनुते। अथो यज्ञो वै दशहोता। यज्ञमेव तनुते॥६॥

अभिचरं दशहोतारं जुहुयात्। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी।
सप्राणमेवैनमभि चरति। एतावद्वै पुरुषस्य स्वम्। यावत्प्राणाः। यावद्देवास्यास्ति।
तदभि चरति। स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वा अस्यै निर्ऋतिगृहीतम्।
निर्ऋतिगृहीत एवैनं निर्ऋत्या ग्राहयति। यद्वाचः क्रूरम्। तेन वर्षद्वरोति। वाच
एवैनं क्रूरेण प्र वृश्चति। ताजगार्तिमाच्छति॥७॥

दशहोता सृष्ट्या ऋच्छेद्याचंटे रुन्ध एव तनुते निर्ऋतिगृहीतं पञ्च च॥ [१]

प्रजापतिरकामयत दर्शपूर्णमासौ सृजेयेति। स एतं चतुर्होतारमपश्यत्।
तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स दर्शपूर्णमासावसृजत।
तावस्मात्सृष्टावपाक्रामताम्। तौ ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। दर्शपूर्णमासावालम्।
चतुर्होतारं मनसाऽनुद्रुत्याहवनीये जुहुयात्। दर्शपूर्णमासावेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य
प्रतनुते॥८॥

ग्रहो भवति। दर्शपूर्णमासयोः सृष्टयोर्धृत्यै। सोऽकामयत चातुर्मास्यानि

सृजेयेति। स एतं पञ्चहोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स चातुर्मास्यान्यसृजत। तान्यस्मात्सृष्टान्यपाक्रामन्। तानि ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। चातुर्मास्यान्यालभमानः॥९॥

पञ्चहोतारं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये जुहुयात्। चातुर्मास्यान्येव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते। ग्रहो भवति। चातुर्मास्यानां सृष्टानां धृत्यै। सोऽकामयत पशुबन्धः सृजेयेति। स एतं षड्होतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स पशुबन्धमसृजत। सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्॥१०॥

तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। पशुबन्धेन यक्ष्यमाणः। षड्होतारं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये जुहुयात्। पशुबन्धमेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र तनुते। ग्रहो भवति। पशुबन्धस्य सृष्टस्य धृत्यै। सोऽकामयत सौम्यमध्वरः सृजेयेति। स एतं सप्तहोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स सौम्यमध्वरमसृजत॥११॥

सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। दीक्षिष्यमाणः।

सप्तहोतारं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये जुहुयात्। सौम्यमेवाध्वरः सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र
तनुते। ग्रहो भवति। सौम्यस्याध्वरस्य सृष्टस्य धृत्यै। देवेभ्यो वै यज्ञो न प्राभवत्।
तमेतावच्छः समभरन्॥१२॥

यथ्सम्भाराः। ततो वै तेभ्यो यज्ञः प्राभवत्। यथ्सम्भारा भवन्ति। यज्ञस्य प्रभूत्यै।
आतिथ्यमासाद्य व्याचष्टे। यज्ञमुखं वा आतिथ्यम्। मुखत एव यज्ञः सम्भृत्य
प्र तनुते। अयज्ञो वा एषः। योऽपत्नीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्। पत्नीर्व्याचष्टे।
यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाय। उपसत्सु व्याचष्टे। एतद्वै पत्नीनामायतनम्। स्व
एवैनां आयतनेऽवकल्पयति॥१३॥

तनुत आलभमानोऽगृह्णादसृजताभरञ्जायेरन्थद्व॥

[२]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स त्रिवृतं स्तोममसृजत।
तं पञ्चदशः स्तोमो मध्यत उदतृणत्। तौ पूर्वपक्षश्चापरपक्षश्चाभवताम्। पूर्वपक्षं देवा
अन्वसृज्यन्त। अपरपक्षमन्वसुराः। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। यं कामयैत्

वसीयान्थस्यादिति॥१४॥

तं पूर्वपक्षे याजयेत्। वसीयानेव भवति। यं कामयेत् पापीयान्थस्यादिति। तमपरपक्षे याजयेत्। पापीयानेव भवति। तस्मात्पूर्वपक्षोऽपरपक्षात्करुण्यतरः। प्रजापतिर्वै दशहोता। चतुर्होता पञ्चहोता। षड्होता सप्तहोता। ऋतवः संवत्सरः॥१५॥

प्रजाः पशव इमे लोकाः। य एवं प्रजापतिं बहोर्भूयांसं वेद। बहोरेव भूयान्भवति। प्रजापतिर्देवासुरानसृजत। स इन्द्रमपि नासृजत। तं देवा अब्रुवन्। इन्द्रं नो जनयेति। सोऽब्रवीत्। यथाऽहं युष्मास्तपसाऽसृक्षि। एवमिन्द्रं जनयध्वमिति॥१६॥

ते तपोऽतप्यन्त। त आत्मन्निन्द्रमपश्यन्। तमब्रुवन्। जायस्वेति। सोऽब्रवीत्। किं भागधेयमभि जनिष्य इति। ऋतून्थसंवत्सरम्। प्रजाः पशून्। इमाँल्लोकानित्यब्रुवन्। तं वै माऽऽहुत्या प्र जनयतेत्यब्रवीत्॥१७॥

तं चतुर्होत्रा प्राज्जनयन्। यः कामयेत वीरो म आज्ञायेतेति। स चतुर्होतारं जुहुयात्। प्रजापतिर्वै चतुर्होता। प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते। जजनदिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहेति ग्रहेण जुहोति। आऽस्य वीरो जायते। वीरः हि देवा एतयाऽऽहुत्या प्राज्जनयन्। आदित्याश्चाङ्गिरसश्च सुवर्गे लोकेऽस्पर्धन्त। वयं पूर्वं सुवर्गं लोकमियाम वयं पूर्वं इति॥१८॥

त आदित्या एतं पञ्चहोतारमपश्यन्। तं पुरा प्रातरनुवाकादाग्नीध्रेऽजुहवुः। ततो वै ते पूर्वं सुवर्गं लोकमायन्। यः सुवर्गकामः स्यात्। स पञ्चहोतारं पुरा प्रातरनुवाकादाग्नीध्रे जुहुयात्। संवत्सरो वै पञ्चहोता। संवत्सरः सुवर्गो लोकः। संवत्सर एवर्तुषु प्रतिष्ठाय। सुवर्गं लोकमेति। तैऽब्रुवन्नङ्गिरस आदित्यान्॥१९॥

क्व स्थ। क्व वः सद्भ्यो हव्यं वक्ष्याम इति। छन्दः स्वित्यब्रुवन्। गायत्रियां त्रिष्टुभि जगत्यामिति। तस्माच्छन्दः सु सद्भ्य आदित्येभ्यः। आङ्गीरसीः प्रजा हव्यं वहन्ति। वहन्त्यस्मै प्रजा बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं वेद। द्वादश

मासाः पञ्चर्तवः। त्रयं इमे लोकाः। असावादित्य एकविंशः। एतस्मिन्वा एष
श्रितः। एतस्मिन्प्रतिष्ठितः। य एवमेतं श्रितं प्रतिष्ठितं वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥२०॥

स्यादिति संवत्सरो जनयध्वमितीत्यब्रवीत्पूर्वं इत्यादित्यानुतवः षट्॥ [३]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स एतं दशहोतारमपश्यत्। तेन दशधाऽऽत्मानं
विधाय। दशहोत्राऽतप्यत। तस्य चित्तिः सुगासीत्। चित्तमाज्यम्। तस्यैतावत्येव
वागासीत्। एतावान् यज्ञक्रतुः। स चतुर्होतारमसृजत। सौऽनन्दत्॥२१॥

असृक्षि वा इममिति। तस्य सोमो हविरासीत्। स चतुर्होत्राऽतप्यत।
सौऽताम्यत्। स भूरिति व्याहरत्। स भूमिमसृजत। अग्निहोत्रं दर्शपूर्णमासौ
यजूंषि। स द्वितीयमतप्यत। सौऽताम्यत्। स भुव इति व्याहरत्॥२२॥

सौऽन्तरिक्षमसृजत। चातुर्मास्यानि सामानि। स तृतीयमतप्यत। सौऽताम्यत्।
स सुवरिति व्याहरत्। स दिवमसृजत। अग्निष्टोममुक्थ्यमतिरात्रमृचः। एता वै
व्याहृतय इमे लोकाः। इमान्खलु वै लोकाननु प्रजाः पशवश्छन्दांसि प्राजायन्त।

य ए॒वमे॒ताः प्र॒जाप॑तेः प्रथ॒मा व्या॑हृ॒तीः प्रजा॑ता॒ वेद॑ ॥ २३ ॥

प्र प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्मि॒थुनै॑र्जायते। स पञ्च॑हो॒तारम॑सृजत। स ह॒विर्ना॑विन्दत। तस्मै॒ सोम॑स्त॒नुवं प्रा॑यच्छत्। ए॒तत्तै॑ ह॒विरि॑ति। स पञ्च॑हो॒त्राऽत॑प्यत। सोऽता॑म्यत्। स प्र॒त्यङ्ङु॑बाधत। सोऽसु॑रानसृजत। तद॒स्याप्रि॑यमासीत् ॥ २४ ॥

तद्दु॒र्वर्ण॑ः॒ हिर॑ण्यमभवत्। तद्दु॒र्वर्ण॑स्य॒ हिर॑ण्यस्य॒ जन्म॑। स द्वि॒तीय॑मतप्यत। सोऽता॑म्यत्। स प्रा॒ङ्बाध॑त। स दे॒वान॑सृजत। तद॒स्य प्रि॑यमासीत्। तथ्सु॒वर्ण॑ः॒ हिर॑ण्यमभवत्। तथ्सु॒वर्ण॑स्य॒ हिर॑ण्यस्य॒ जन्म॑। य ए॒वः सु॒वर्ण॑स्य॒ हिर॑ण्यस्य॒ जन्म॑ वेद॑ ॥ २५ ॥

सु॒वर्ण॑ आ॒त्मना॑ भवति। दु॒र्वर्णो॑ऽस्य॒ भ्रातृ॑व्यः। तस्मा॑त्सु॒वर्ण॑ः॒ हिर॑ण्यं भा॒र्यम्। सु॒वर्ण॑ ए॒व भ॑वति। ऐ॒नं प्रि॑यं गच्छति॒ नाप्रि॑यम्। स स॒प्तहो॑तारमसृजत। स स॒प्तहो॑त्रै॒व सु॒वर्णं॑ लो॒कमै॑त्। त्रि॒णवे॑न॒ स्तोमै॑नै॒भ्यो लो॒केभ्यो॑ऽसु॒रान्प्रा॑णुदत। त्रय॒स्त्रि॑ः॒ शेन॑ प्रत्य॑तिष्ठत्। ए॒कवि॑ः॒ शेन॑ रुच॑मधत्त ॥ २६ ॥

सप्तदशेन प्राजायत। य एवं विद्वान्थसोमेन यजते। सप्तहोत्रैव सुवर्गं लोकमेति।
त्रिणवेन स्तोमेनैभ्यो लोकेभ्यो भ्रातृव्यान्प्रणुदते। त्रयस्त्रिंशेन प्रति तिष्ठति।
एकविंशेन रुचं धत्ते। सप्तदशेन प्र जायते। तस्मात्सप्तदशः स्तोमो न निरुह्यः।
प्रजापतिर्वै सप्तदशः। प्रजापतिमेव मध्यतो धत्ते प्रजात्यै॥२७॥

अनुन्दद्भुव इति व्याहरद्वेदासीद्वेदाधत्त प्रजात्यै॥ [४]

देवा वै वरुणमयाजयन्। स यस्यैयस्यै देवतायै दक्षिणामनयत्। तामंघ्रीनात्।
तैऽब्रुवन्। व्यावृत्य प्रतिगृह्णाम। तथा नो दक्षिणा न व्लेप्यतीति। ते व्यावृत्य
प्रत्यंगृह्णन्। ततो वै तान्दक्षिणा नार्ह्णीनात्। य एवं विद्वान्व्यावृत्य दक्षिणां
प्रतिगृह्णाति। नैनं दक्षिणा व्लीनाति॥२८॥

राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्नये हिरण्यमित्याह। आग्नेयं वै
हिरण्यम्। स्वयैवैनद्देवतया प्रतिगृह्णाति। सोमाय वास इत्याह। सौम्यं वै वासः।
स्वयैवैनद्देवतया प्रतिगृह्णाति। रुद्राय गामित्याह। रौद्री वै गौः। स्वयैवैनां देवतया
प्रतिगृह्णाति। वरुणायाश्चमित्याह॥२९॥

वा॒रु॒णो वा अ॒श्वः। स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ प्रति॑गृह्णाति। प्र॒जाप॑तये॒ पुरु॑ष॒मित्या॑ह।
 प्रा॒जाप॑त्यो वै पुरु॑षः। स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ प्रति॑ गृह्णाति। मन॑वे॒ तल्प॑मित्या॑ह। मा॒नवो॑
 वै तल्पः॑। स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ प्रति॑ गृह्णाति। उ॒त्ता॒नाया॑ङ्गीर॒सायान्॑ इत्या॑ह। इ॒यं वा
 उ॒त्ता॒न आ॑ङ्गीर॒सः॥ ३० ॥

अ॒नयै॒वैन॑त्प्रति॑ गृह्णाति। वै॒श्वान॑र्य॒र्चा रथं॑ प्रति॑ गृह्णाति। वै॒श्वान॑रो वै दे॒वत॑या॒ रथः॑।
 स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ प्रति॑ गृह्णाति। तेना॑मृ॒तत्व॑म॒श्यामि॑त्या॑ह। अ॒मृत॑मे॒वाऽऽत्म॑न्ध॒त्ते।
 वयो॑ दा॒त्र इत्या॑ह। वयं॑ ए॒वैनं॑ कृ॒त्वा। सु॒व॒र्गं लो॒कं ग॑मयति। मयो॒ मह्य॑मस्तु
 प्रति॑ग्रही॒त्र इत्या॑ह॥ ३१ ॥

यद्वै शि॒वम्। तन्मयः॑। आ॒त्मन॑ ए॒वैषा॑ प॒री॒तिः। क इ॒दं कस्मा॑ अदा॒दित्या॑ह।
 प्र॒जाप॑तिर्वै कः। स प्र॒जाप॑तये ददाति। कामः॑ कामा॒येत्या॑ह। कामे॑न॒ हि ददा॑ति।
 कामे॑न॒ प्रति॑गृह्णाति। कामो॑ दा॒ता कामः॑ प्रति॑ग्रही॒तेत्या॑ह॥ ३२ ॥

कामो॑ हि दा॒ता। कामः॑ प्रति॑ग्रही॒ता। काम॑ꣳ स॒मु॒द्रमा॑वि॒शेत्या॑ह। स॒मु॒द्र इ॒व हि

कामः। नेव हि कामस्यान्तोऽस्ति। न समुद्रस्य। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामीत्याह।
येन कामेन प्रतिगृह्णाति। स एवैनमुष्मिल्लोके काम आगच्छति। कामैतत्त एषा
ते काम दक्षिणेत्याह। काम एव तद्यजमानोऽमुष्मिल्लोके दक्षिणामिच्छति। न
प्रतिग्रहीतरि। य एवं विद्वान्दक्षिणां प्रतिगृह्णाति। अनृणामेवैनां प्रति गृह्णाति॥३३॥

द्वीनात्यश्रमित्याहाङ्गीरसः प्रतिग्रहीत्र इत्याह प्रतिग्रहीतेत्याह दक्षिणेत्याह चत्वारि च॥ [५]

अन्तो वा एष यज्ञस्य। यदशममहः। दशमेऽहन्थ्सर्पराज्ञिया ऋग्भिः स्तुवन्ति।
यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। अन्नाद्यमव रुन्धते। तिसृभिः स्तुवन्ति। त्रयं इमे लोकाः।
एभ्य एव लोकेभ्योऽन्नाद्यमव रुन्धते। पृश्निवतीर्भवन्ति। अन्नं वै पृश्नि॥३४॥

अन्नमेवाव रुन्धते। मनसा प्रस्तौति। मनसोद्गायति। मनसा प्रति हरति। मन
इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेरात्यै। देवा वै सर्पाः। तेषामियं राज्ञी। यत्सर्पराज्ञिया
ऋग्भिः स्तुवन्ति। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥३५॥

चतुर्होतृन् होता व्याचष्टे। स्तुतमनुशंसति शान्त्यै। अन्तो वा एष यज्ञस्य।

यद्वंशममहः। एतत्खलु वै देवानां परमं गुह्यं ब्रह्म। यच्चतुर्होतारः। दशमेऽहंश्चतुर्-
होतृन्व्याचष्टे। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। परमं देवानां गुह्यं ब्रह्माव रुन्धे। तदेव प्रकाशं
गमयति॥३६॥

तदेनं प्रकाशं गतम्। प्रकाशं प्रजानां गमयति। वाचं यच्छति। यज्ञस्य
धृत्यै। यजमानदेवत्यं वा अहः। भ्रातृव्यदेवत्यां रात्रिः। अह्ना रात्रिं ध्यायेत्।
भ्रातृव्यस्यैव तल्लोकं वृङ्क्ते। यद्विवा वाचं विसृजेत्। अहर्भ्रातृव्यायोच्छिषेत्।
यन्नक्तं विसृजेत्। रात्रिं भ्रातृव्यायोच्छिषेत्। अधिवृक्षसूर्ये वाचं विसृजति।
एतावन्तमेवास्मै लोकमुच्छिषति। यावदादित्योऽस्तमेति॥३७॥

पृश्निं तिष्ठन्ति गमयति शिषेत्पञ्च च॥ [६]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टाः समंश्लिष्यन्। ता रूपेणानुप्राविशत्।
तस्मादाहुः। रूपं वै प्रजापतिरिति। ता नाम्नाऽनु प्राविशत्। तस्मादाहुः। नाम्ना वै
प्रजापतिरिति। तस्मादप्यामित्रौ सृङ्गत्य। नाम्ना चेद्ध्वयेते॥३८॥

मित्रमेव भवतः। प्रजापतिर्देवासुरानसृजत। स इन्द्रमपि नासृजत। तं देवा अब्रुवन्। इन्द्रं नो जनयेति। स आत्मन्निन्द्रमपश्यत्। तमसृजत। तं त्रिष्टुग्वीर्यं भूत्वाऽनु प्राविशत्। तस्य वज्रः पञ्चदशो हस्त आपद्यत। तेनोदय्यासुरानभ्यभवत्॥ ३९॥

य एवं वेद। अग्निं भ्रातृव्यान्भवति। ते देवा असुरैर्विजित्य। सुवर्गं लोकमायन्। तैऽमुष्मिँल्लोके व्यक्षुध्यन्। तैऽब्रुवन्। अमृतः प्रदानं वा उपजिजीविमेति। ते सप्तहोतारं यज्ञं विधायायास्यम्। आङ्गीरसं प्राहिण्वन्। एतेनामुत्रं कल्पयेति॥ ४०॥

तस्य वा इयं क्लृप्तिः। यदिदं किं च। य एवं वेद। कल्पन्तेऽस्मै। स वा अयं मनुष्येषु यज्ञः सप्तहोता। अमुत्रं सद्ध्यो देवेभ्यो हव्यं वहति। य एवं वेद। उपैनं यज्ञो नमति। सौऽमन्यत। अग्निं वा इमेऽस्माल्लोकादमुं लोकं कमिष्यन्त इति। स वाचस्पते हृदिति व्याहरत्। तस्मात्पुत्रो हृदयम्। तस्मादस्माल्लोकादमुं लोकं नाग्निं कामयन्ते। पुत्रो हि हृदयम्॥ ४१॥

ह्वयेते अभवत्कल्पयेतीति चत्वारि च॥

[७]

दे॒वा वै चतु॑र्होतृभि॒र्यज्ञ॑म॒तन्व॑त। ते वि पा॒प्म॒ना भ्रातृ॑व्ये॒णाज॑यन्त। अ॒भि सु॑व॒र्गं
लो॒कम॑जयन्। य ए॒वं वि॒द्वाꣳश्चतु॑र्होतृभि॒र्यज्ञं॑ त॒नुते॑। वि पा॒प्म॒ना भ्रातृ॑व्ये॒ण ज॑यते।
अ॒भि सु॑व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। षड्ढो॑त्रा प्राय॒णीय॑मा सा॒दय॑ति। अ॒मुष्मै॒ वै लो॒काय॑
षड्ढो॑ता। घ्नन्ति॒ खलु॒ वा ए॒तत्सो॑मम्। यद॑भिषु॒ण्वन्ति॑॥४२॥

ऋ॒जुधै॒वैन॑म॒मुं लो॒कं ग॑मयति। चतु॑र्होत्राऽऽति॒थ्यम्। यशो॒ वै चतु॑र्होता। यशं
ए॒वाऽऽत्म॑न्ध॒त्ते। प॒ञ्चहो॑त्रा प॒शुमु॑प॒साद॑यति। सु॒व॒र्ग्यो वै प॒ञ्चहो॑ता। यज॑मानः प॒शुः।
यज॑मानमे॒व सु॑व॒र्गं लो॒कं ग॑मयति। ग्रहा॑न्गृही॒त्वा स॒प्तहो॑तारं जुहोति। इ॒न्द्रि॒यं वै
स॒प्तहो॑ता॥४३॥

इ॒न्द्रि॒यमे॒वाऽऽत्म॑न्ध॒त्ते। यो वै चतु॑र्होतृ॒ननु॑स॒व॒नं त॑र्पयति। तृप्य॑ति प्र॒जया॑
प॒शुभिः॑। उपै॑नꣳ सोमपी॒थो न॑मति। ब॒हि॒ष्प॒व॒मा॒ने द॑शहोतारं व्याच॑क्षीत। मा॒ध्यं
दि॒ने प॑व॒माने॒ चतु॑र्होतारम्। आ॒र्भवे॒ प॑व॒माने॒ प॒ञ्चहो॑तारम्। पि॒तृ॒य॒ज्ञे षड्ढो॑तारम्।

य॒ज्ञाय॒ज्ञिय॑स्य स्तो॒त्रे स॒प्तहो॑तारम्। अ॒नु॒स॒व॒नमे॒वैनां॑ स्तर्पयति॥४४॥

तृ॒प्य॑ति प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। उ॒पै॒न॑ सोमपी॒थो न॑मति। दे॒वा वै चतु॑र्होतृभिः
स॒त्रमा॑सत। ऋ॒द्धि॑परिमितं यश॑स्का॒माः। ते॑ऽब्रुवन्। यन्नः॑ प्रथ॒मं यश॑ ऋ॒च्छात्।
सर्वे॑षान्नस्तथ्स॒हास॒दिति॑। सोम॑श्चतु॒र्हो॒त्रा। अ॒ग्निः प॒ञ्च॑हो॒त्रा। धा॒ता षड्द्वो॑त्रा॥४५॥

इन्द्रः॑ स॒प्तहो॑त्रा। प्र॒जाप॑तिर्दश॒हो॒त्रा। तेषां॑ सोम॑ राजा॒नं यश॑ आ॒र्च्छ॑त्।
तन्त्र्य॑कामयत। तेनापा॑क्रामत्। तेन॑ प्र॒लाय॑मचरत्। तं दे॒वाः प्रैषैः॑ प्रैष॑मैच्छन्।
तत्प्रै॑षाणां प्रैष॒त्वम्। नि॒वि॒द्भिर्न्य॑वेदयन्। तन्नि॒विदा॑न्नि॒वित्त्व॑म्॥४६॥

आ॒प्रीभि॑राप्नुवन्। तदा॒प्रीणा॑माप्रि॒त्वम्। तम॑घ्नन्। तस्य॑ यशो॒ व्यगृ॑ह्णत। ते ग्रहा॑
अभवन्। तद्ग्रहा॑णां ग्रह॒त्वम्। यस्यै॒वं वि॒दुषो॑ ग्रहा॑ गृह्यन्ते॑। तस्य॑ त्वे॒व गृ॑हीताः।
ते॑ऽब्रुवन्। यो वै नः॑ श्रेष्ठोऽभू॑त्॥४७॥

तम॑वधिष्म। पुन॑रि॒म॑ सु॒वाम॑हा इति॑। तं छन्दो॑भिरसुवन्त। तच्छ॒न्दसां॑
छन्द॒स्त्वम्। साम्ना॑ समान॑यन्। तथ्साम्नः॑ साम॒त्वम्। उ॒क्थैरु॑दस्थापयन्।

तदुक्थानामुक्थत्वम्। य एवं वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥४८॥

सर्वमायुरेति। सोमो वै यशः। य एवं विद्वान्थसोममार्गच्छति। यश एवैनमृच्छति। तस्मादाहुः। यश्चैवं वेद यश्च न। तावुभौ सोममार्गच्छतः। सोमो हि यशः। तं त्वाऽव यश ऋच्छतीत्याहुः। यः सोमे सोमं प्राहेति। तस्मात्सोमे सोमः प्रोच्यः। यश एवैनमृच्छति॥४९॥

अभिषुण्वन्ति सप्तहोता तर्पयति षड्वीत्रा निवित्वमभूतिष्ठति प्राहेति द्वे च॥ [८]

इदं वा अग्रे नैव किं च नाऽऽसीत्। न द्यौरासीत्। न पृथिवी। नान्तरिक्षम्। तदसदेव सन्मनोऽकुरुत् स्यामिति। तदतप्यत। तस्मात्तेपाऽनाद्धूमोऽजायत। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपाऽनादग्निरजायत। तद्भूयोऽतप्यत॥५०॥

तस्मात्तेपाऽनाज्योतिरजायत। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपाऽनादर्चिरजायत। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपाऽनान्मरीचयोऽजायन्त। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपाऽनादुदारा अजायन्त। तद्भूयोऽतप्यत। तद्भ्रमिव समहन्यत। तद्वस्तिमभिनत्॥५१॥

स संमुद्रोऽभवत्। तस्मात्समुद्रस्य न पिबन्ति। प्रजननमिव हि मन्यन्ते। तस्मात्पशोर्जायमानादापः पुरस्ताद्यन्ति। तद्वशहोताऽन्वसृज्यत। प्रजापतिर्वै दशहोता। य एवं तपसो वीर्यं विद्वांस्तप्यते। भवत्येव। तद्वा इदमापः सलिलमासीत्। सोऽरोदीत्प्रजापतिः॥५२॥

स कस्मा अग्निः। यद्यस्या अप्रतिष्ठाया इति। यदप्स्ववापद्यत। सा पृथिव्यभवत्। यद्व्यमृष्ट। तदन्तरिक्षमभवत्। यदूर्ध्वमुदमृष्ट। सा द्यौरभवत्। यदरोदीत्। तदनयो रोदस्त्वम्॥५३॥

य एवं वेद। नास्य गृहे रुदन्ति। एतद्वा एषां लोकानां जन्म। य एवमेषां लोकानां जन्म वेद। नैषु लोकेष्वार्तिमार्च्छति। स इमां प्रतिष्ठामविन्दत। स इमां प्रतिष्ठां वित्वाऽकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वानभवत्। स जघनादसुरानसृजत॥५४॥

तेभ्यो मृन्मये पात्रेऽन्नमदुहत्। याऽस्य सा तनूरासीत्। तामपाहत। सा

तमि॑स्त्राऽभवत्। सोऽ॑कामयत् प्रजा॑येयेति॑। स तपो॑ऽतप्यत। सोऽ॑न्तर्वा॑नभवत्। स प्र॒जन॑नादे॒व प्र॒जा अ॑सृजत। तस्मा॑दि॒मा भूयि॑ष्ठाः। प्र॒जन॑ना॒द्धेना॒ असृ॑जत॥५५॥

ताभ्यो॑ दा॒रुम॑ये पात्रे॒ पयो॑ऽदुहत्। याऽस्य॒ सा त॒नूरासी॑त्। तामपा॑हत। सा जो॒ध्नाऽभवत्। सोऽ॑कामयत् प्रजा॑येयेति॑। स तपो॑ऽतप्यत। सोऽ॑न्तर्वा॑नभवत्। स उ॑प॒प॒क्षाभ्या॑मे॒वर्तू॑नसृजत। तेभ्यो॑ रज॒ते पात्रे॑ घृ॒तम॑दुहत्। याऽस्य॒ सा त॒नूरासी॑त्॥५६॥

तामपा॑हत। सोऽ॑होरा॒त्रयोः॑ स॒न्धिर॑भवत्। सोऽ॑कामयत् प्रजा॑येयेति॑। स तपो॑ऽतप्यत। सोऽ॑न्तर्वा॑नभवत्। स मु॒खा॑द्दे॒वान॑सृजत। तेभ्यो॑ हरि॑ते पात्रे॒ सोम॑मदुहत्। याऽस्य॒ सा त॒नूरासी॑त्। तामपा॑हत। तद॒हर॑भवत्॥५७॥

ए॒ते वै प्र॒जाप॑ते॒र्दोहाः॑। य ए॒वं वेद॑। दु॒ह ए॒व प्र॒जाः। दि॒वा वै नो॑ऽभू॒दिति॑। तद्दे॒वानां॑ दे॒वत्व॑म्। य ए॒वं दे॒वानां॑ दे॒वत्व॑ं वेद॑। दे॒वाने॒व भ॑वति। ए॒तद्वा अ॑होरा॒त्राणां॑ जन्म॑। य ए॒वम॑होरा॒त्राणां॑ जन्म॒ वेद॑। नाहो॑रा॒त्रेष्वार्ति॑माच्छति॥५८॥

अस॒तोऽधि॑ मनो॑ऽसृज्यत। मनः॑ प्र॒जाप॑तिमसृजत। प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत।
तद्वा इ॒दं मन॑स्ये॒व पर॑मं प्र॒तिष्ठि॑तम्। यदि॑दं किं च। तदे॒तच्छ्रौ॑वस्य॒सन्नाम॑ ब्रह्म॑।
व्युच्छ॑न्ती॒व्युच्छ॑न्त्यस्मै॒ वस्य॑सीवस्यसी॒ व्युच्छ॑ति। प्रजा॑यते प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। प्र
पर॑मे॒ष्ठिनो॒ मात्रा॑माप्रोति। य ए॒वं वेद॑॥५९॥

अ॒ग्नि॒रंजा॑यत् तद्भूयो॑ऽतप्यताभिनदरोदीत्प्रजाप॑तीरोद॒स्त्वम॑सृज॒तासृ॑जत घृतम॑दुहृ॒द्याऽस्य॒ सा त॒नूरा॑सीद॒हंर॑भवदृच्छति वेदं (इदं धूमो॑-
ऽग्नि॒र्ज्योति॑र॒र्विर्म॑रीचय उदा॒रास्तद॑ब्र॒ स ज॒घना॑त्सा तमि॒स्त्रा स प्र॑जन॒नात्सा जो॑त्स्ना स उ॒पप॑क्षाभ्या॒ सौऽहो॒रात्र्योः स॒न्धिः
स मु॒खात्तद॑हं॒र्दव॑वा॒न्मृन्म॑र्यै दारु॒मर्यै रज॑ते हरि॒ते तेभ्य॑स्ताभ्यो द्वे तेऽन्नं पयो॑ घृतं॒ सोमम्॑॥)॥ [९]

प्र॒जाप॑तिरिन्द्रमसृज॒तानु॑जाव॒रं दे॒वाना॑म्। तं प्राहि॑णोत्। परै॑हि। ए॒तेषां॑
दे॒वाना॑मधि॒पति॑रे॒धीति॑। तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। कस्त्वम॑सि। व॒यं वै त्वच्छ्रे॒यांसः॑
स्म इति॑। सौऽब्र॑वीत्। कस्त्वम॑सि व॒यं वै त्वच्छ्रे॒यांसः॑ स्म इति॑ मा दे॒वा
अ॑वोच॒न्निति॑। अथ॒ वा इ॒दं तर्हि॑ प्र॒जाप॑तौ हर॑ आसीत्॥६०॥

यद॒स्मिन्ना॑दित्ये। तदे॒नम॑ब्रवीत्। ए॒तन्मे॒ प्रय॑च्छ। अथा॒हमे॒तेषां॑ दे॒वाना॑मधि॒पति॑र्भविष्य॒
कोऽहं॑ स्या॒मित्य॑ब्रवीत्। ए॒तत्प्र॑दायेति। ए॒तत्स्या॑ इत्य॑ब्रवीत्। यदे॒तद्वी॑षीति॑।

को ह वै नामं प्रजापतिः। य एवं वेद॥६१॥

विदुरेनं नाम्ना। तदस्मै रुक्मं कृत्वा प्रत्यमुञ्चत्। ततो वा इन्द्रो देवानामधिपतिरभवत्। य एवं वेद। अधिपतिरेव समानानां भवति। सोऽमन्यत। किं किं वा अकरमिति। स चन्द्रं म आहरेति प्रालपत्। तच्चन्द्रमसश्चन्द्रमस्त्वम्। य एवं वेद॥६२॥

चन्द्रवानेव भवति। तं देवा अब्रुवन्। सुवीर्यो मर्या यथा गोपायत इति। तत्सूर्यस्य सूर्यत्वम्। य एवं वेद। नैनं दध्नोति। कश्च नास्मिन्वा इदमिन्द्रियं प्रत्यस्थादिति। तदिन्द्रस्येन्द्रत्वम्। य एवं वेद। इन्द्रियाव्येव भवति॥६३॥

अयं वा इदं परमोऽभूदिति। तत्परमेष्ठिनः परमेष्ठित्वम्। य एवं वेद। परमामेव काष्ठां गच्छति। तं देवाः समन्तं पर्यविशन्। वसंवः पुरस्तात्। रुद्रा दक्षिणतः। आदित्याः पश्चात्। विश्वे देवा उत्तरतः। अङ्गिरसः प्रत्यश्चम्॥६४॥

साध्याः पराश्चम्। य एवं वेद। उपैनश्च समानाः संविशन्ति। स प्रजापतिरेव

भूत्वा प्रजा आवयत्। ता अस्मै नातिष्ठन्तान्नाद्याय। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः।
दक्षिणतः पर्यायन्। स दक्षिणतः पर्यवर्तयत। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं
दक्षिणतः॥६५॥

पश्चात्पर्यायन्। स पश्चात्पर्यवर्तयत। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दक्षिणतः।
मुखं पश्चात्। उत्तरतः पर्यायन्। स उत्तरतः पर्यवर्तयत। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः।
मुखं दक्षिणतः। मुखं पश्चात्॥६६॥

मुखमुत्तरतः। ऊर्ध्वा उदायन्। स उपरिष्ठान्पर्यवर्तयत। ताः सर्वतोमुखो भूत्वा-
ऽऽवयत्। ततो वै तस्मै प्रजा अतिष्ठन्तान्नाद्याय। य एवं विद्वान्परि च वर्तयते नि
च। प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजा अत्ति। तिष्ठन्तेऽस्मै प्रजा अन्नाद्याय। अन्नाद एव
भवति॥६७॥

आसीद्वेदं चन्द्रमस्त्वं य एवं वेदैन्द्रियाव्येव भवति प्रत्यश्च मुखं दक्षिणतो मुखं पश्चान्नव च॥—————[१०]

प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयान्स्यामिति। स एतं दशहोतारमपश्यत्। तं

प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्ति ब॒होर्भूया॑नभवत्। यः का॒मये॑त ब॒होर्भूया॑न्थस्या॒मिति॑। स दश॑होतारं प्रयु॑ञ्जीत। ब॒होरे॒व भूया॑न्भवति। सोऽका॒मय॑त वी॒रो म॒ आजा॑ये॒तेति॑। स दश॑होतुश्चतु॑र्होतारं निर॑मिमीत। तं प्रायु॑ङ्क्त॥६८॥

तस्य प्रयु॒क्तीन्द्रो॑ऽजायत। यः का॒मये॑त वी॒रो म॒ आजा॑ये॒तेति॑। स चतु॑र्होतारं प्रयु॑ञ्जीत। आऽस्य॑ वी॒रो जा॑यते। सोऽका॒मय॑त पशु॒मान्थस्या॑मिति॑। स चतु॑र्होतुः पञ्च॑होतारं निर॑मिमीत। तं प्रायु॑ङ्क्त। तस्य प्रयु॒क्ति पशु॒मान॑भवत्। यः का॒मये॑त पशु॒मान्थस्या॑मिति॑। स पञ्च॑होतारं प्रयु॑ञ्जीत॥६९॥

पशु॒माने॒व भ॑वति। सोऽका॒मय॑त॒र्तवो॑ मे कल्पे॒र॒न्नि॒ति॑। स पञ्च॑होतुः षड्द्वो॑तारं निर॑मिमीत। तं प्रायु॑ङ्क्त। तस्य प्रयु॒क्त्यृ॒तवो॑ऽस्मा अकल्प॑न्त। यः का॒मये॑त॒र्तवो॑ मे कल्पे॒र॒न्नि॒ति॑। स षड्द्वो॑तारं प्रयु॑ञ्जीत। कल्प॑न्तेऽस्मा ऋ॒तवः॑। सोऽका॒मय॑त सोम॒पः सोम॑या॒जी स्या॑म्। आ मे॑ सोम॒पः सोम॑या॒जी जा॑ये॒तेति॑॥७०॥

स षड्द्वो॑तुः सप्त॑होतारं निर॑मिमीत। तं प्रायु॑ङ्क्त। तस्य प्रयु॒क्ति सोम॑पः

सोमयाज्यंभवत्। आऽस्य सोमपः सोमयाज्यंजायत। यः कामयेत सोमपः
 सोमयाजी स्याम्। आ मे सोमपः सोमयाजी जायेतेति। स सप्तहोतारं प्रयुञ्जीत।
 सोमप एव सोमयाजी भवति। आऽस्य सोमपः सोमयाजी जायते। स वा एष
 पशुः पञ्चधा प्रति तिष्ठति॥७१॥

पद्भिर्मुखेन। ते देवाः पशून् वित्वा। सुवर्गं लोकमायन्। तेऽमुष्मिल्लोके
 व्यक्षुध्यन्। तेऽब्रुवन्। अमुतः प्रदानं वा उपजिजीविमेति। ते सप्तहोतारं यज्ञं
 विधायायास्यम्। आङ्गीरसं प्राहिण्वन्। एतेनामुत्र कल्पयेति। तस्य वा इयं
 कृतिः॥७२॥

यदिदं किं च। य एवं वेद। कल्पतेऽस्मै। स वा अयं मनुष्येषु यज्ञः सप्तहोता।
 अमुत्र सद्ध्यो देवेभ्यो हव्यं वहति। य एवं वेद। उपैनं यज्ञो नमति। यो
 वै चतुर्होतृणां निदानं वेद। निदानवान्भवति। अग्निहोत्रं वै दशहोतुर्निदानम्।
 दशपूर्णमासौ चतुर्होतुः। चातुर्मास्यानि पञ्चहोतुः। पशुबन्धः षड्होतुः। सौम्यो-

ऽध्वरः सप्तहोतुः। एतद्वै चतुर्होतृणां निदानम्। य एवं वेद। निदानं वान्भवति॥ ७३॥

अमिमीत तं प्रायुङ्क्त पञ्चहोतारं प्र युञ्जीत जायेतेति तिष्ठति क्लृप्तिर्दशहोतुर्निदानं सप्त च॥ [११]

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति प्रजापतिरकामयत दर्शपूर्णमासौ सृजेयेति प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति स तपः स त्रिवृतं प्रजापतिरकामयत दशहोतारं तेन दशधाऽऽत्मानं देवा वै वरुणमन्तो वै प्रजापतिस्ताः सृष्टाः समंश्लिष्यं देवा वै चतुर्होतृभिरिदं वा अग्रे प्रजापतिरिन्द्रं प्रजापतिरकामयत बृहोभूयानेकादश॥११॥

प्रजापतिस्तद्वहस्य प्रजापतिरकामयतानयैवैनत्तस्य वा इयं क्लृप्तिस्तस्मात्तेषां नाज्योतिर्यदस्मिन्नादित्ये स षड्होतुः सप्तहोतारं त्रिसप्ततिः॥ ७३॥

प्रजापतिरकामयत निदानं वान्भवति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वमिति। यदेवैषु चतुर्धा होतारः। तेन चतुर्होतारः। तस्माच्चतुर्होतार उच्यन्ते। तच्चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वम्। सोमो वै चतुर्होता। अग्निः पञ्चहोता। धाता षड्होता। इन्द्रः सप्तहोता॥१॥

प्रजापतिर्दशहोता। य एवं चतुर्होतृणामृद्धिं वेद। ऋध्नोत्येव। य एषामेवं बन्धुतां वेद। बन्धुमान्भवति। य एषामेवं क्लृप्तिं वेद। कल्पन्तेऽस्मै। य एषामेवमायतनं वेद। आयतनवान्भवति। य एषामेवं प्रतिष्ठां वेद॥२॥

प्रत्येव तिष्ठति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। दशहोता चतुर्होता। पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। अथ कस्माच्चतुर्होतार उच्यन्त इति। इन्द्रो वै चतुर्होता। इन्द्रः खलु वै श्रेष्ठो देवतानामुपदेशनात्। य एवमिन्द्रः श्रेष्ठं देवतानामुपदेशनाद्वेद। वसिष्ठः समानानां भवति। तस्माच्छ्रेष्ठमायन्तं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्।

अयमवासादिति। कीर्तिरस्य पूर्वाऽऽगच्छति जनतामायतः। अथो एनं प्रथमेनैवानु-
बुध्यन्ते। अयमागन्। अयमवासादिति॥३॥

सप्तहोता प्रतिष्ठां वेदं बुध्यन्ते षट्॥ [१]

दक्षिणां प्रतिग्रहीष्यन्त्सप्तदशकृत्वोऽपान्यात्। आत्मानमेव समिन्धे।
तेजसे वीर्याय। अथो प्रजापतिरेवेना भूत्वा प्रतिगृह्णाति। आत्मनो-
ऽनात्यै। यद्येनमार्त्विज्यादृतं सन्तं निरुहरेरन्। आग्नीध्रे जुहुयाद्वशहोतारम्।
चतुर्गृहीतेनाऽऽज्येन। पुरस्तात्प्रत्यङ्गिष्ठन्। प्रतिलोमं विग्राहम्॥४॥

प्राणानेवास्योप दासयति। यद्येनं पुनरुप शिक्षेयुः। आग्नीध्र एव
जुहुयाद्वशहोतारम्। चतुर्गृहीतेनाऽऽज्येन। पश्चात्प्राडासीनः। अनुलोममविग्राहम्।
प्राणानेवास्यै कल्पयति। प्रायश्चित्ती वाग्धोतेत्यृतुमुखऋतुमुखे जुहोति।
ऋतूनेवास्यै कल्पयति। कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः॥५॥

कृता अस्मा ऋतव आरन्ति। षड्होता वै भूत्वा प्रजापतिरिदं सर्वमसृजत। स

मनोऽसृजत। मनसोऽधि गायत्रीमसृजत। तद्गायत्रीं यश आर्च्छत्। तामाऽलभत।
गायत्रिया अधि छन्दांस्यसृजत। छन्दोभ्योऽधि सामं। तत्सामं यश आर्च्छत्।
तदाऽलभत॥६॥

साम्नोऽधि यजूंष्यसृजत। यजुर्भ्योऽधि विष्णुम्। तद्विष्णुं यश आर्च्छत्।
तमाऽलभत। विष्णोरध्योषधीरसृजत। ओषधीभ्योऽधि सोमम्। तत्सोमं यश
आर्च्छत्। तमाऽलभत। सोमादधि पशूनसृजत। पशुभ्योऽधीन्द्रम्॥७॥

तदिन्द्रं यश आर्च्छत्। तदेनन्नाति प्राच्यवत। इन्द्र इव यशस्वी भवति।
य एवं वेद। नैनं यशोऽति प्रच्यवते। यद्वा इदं किं च। तत्सर्वमुत्तान
एवाऽऽङ्गीरसः प्रत्यगृह्णात्। तदेनं प्रतिगृहीतं नाहिनत्। यत्किं च प्रतिगृहीयात्।
तत्सर्वमुत्तानस्त्वाऽऽङ्गीरसः प्रतिगृह्णात्वित्येव प्रतिगृहीयात्। इयं वा उत्तान
आङ्गीरसः। अनयैवेनत्प्रतिगृह्णाति। नैनं हिनस्ति। बरुहिषा प्रतीयाद्वा वाऽश्वं
वा। एतद्वै पशूनां प्रियं धाम। प्रियेणैवेनं धाम्ना प्रत्येति॥८॥

वि॒ग्राहं॑मृतव॒स्तदा॑ऽलंभ॒तेन्द्रं॑ गृह्णीया॒थ्यद्वं॑॥ [२]

यो वा अवि॑द्वान्निव॒र्तय॑ते। विशी॑र्षा सपा॑प्माऽमुष्मि॑ल्लोके भ॑वति। अथ॒ यो वि॒द्वान्निव॒र्तय॑ते। सशी॑र्षा विपा॑प्माऽमुष्मि॑ल्लोके भ॑वति। दे॒वता॒ वै सप्त॑ पुष्टि॑कामा॒न्यव॑र्तयन्त। अ॒ग्निश्च॑ पृथि॒वी च॑। वा॒युश्चा॒न्तरि॑क्षं च। आ॒दि॒त्यश्च॒ द्यौश्च॑ च॒न्द्रमाः॑। अ॒ग्निर॑न्यव॒र्तय॑त। स सा॑हस्रम॑पुष्यत्॥९॥

पृथि॒वी न्य॑वर्तयत। सौष॑धीभिर्व॒नस्प॑ति॑भिरपुष्यत्। वा॒युर्न्य॑वर्तयत। स मरी॑चीभिरपुष्यत्। अ॒न्तरि॑क्षं न्य॑वर्तयत। तद्वयो॑भिरपुष्यत्। आ॒दि॒त्यो न्य॑वर्तयत। स र॒श्मिभिर॑पुष्यत्। द्यौर्न्य॑वर्तयत। सा नक्ष॑त्रैरपुष्यत्। च॒न्द्रमा॒ न्य॑वर्तयत। सोऽहो॑रा॒त्रैर॑र्धमा॒सैर्मासै॑र॒ऋतु॑भिः संवत्स॑रेणा॑पुष्यत्। तान्पोषा॑न्पुष्यति। या॑ऽस्तेऽपु॑ष्यन्। य ए॒वं वि॒द्वान्नि च॑ व॒र्तय॑ते परि॑ च॥१०॥

अ॒पुष्य॑न्नक्ष॑त्रैरपुष्य॒त्यथ॑ च॥ [३]

तस्य॒ वा अ॒ग्नेर्हि॑रण्यं प्रतिजग्र॒हुषः॑। अ॒र्धमि॑न्द्रि॒यस्या॑पा॑क्रामत्। तदे॒तेनै॒व

प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै सोऽर्धमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। अर्धमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान् हिरण्यं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। अर्धमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै सोमस्य वासः प्रतिजग्रहुषः। तृतीयमिन्द्रियस्यापक्रामत्॥११॥

तदेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै स तृतीयमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। तृतीयमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान् वासः प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। तृतीयमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै रुद्रस्य गां प्रतिजग्रहुषः। चतुर्थमिन्द्रियस्यापक्रामत्। तामेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै स चतुर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त॥१२॥

चतुर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान्गां प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। चतुर्थमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै वरुणस्याश्वं प्रतिजग्रहुषः। पञ्चममिन्द्रियस्यापक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै स पञ्चममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। पञ्चममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं

विद्वानश्वं प्रतिगृह्णाति॥१३॥

अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। पञ्चममस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै प्रजापतेः पुरुषं प्रतिजग्रहुषः। षष्ठमिन्द्रियस्यापक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स षष्ठमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। षष्ठमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान्पुरुषं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। षष्ठमस्येन्द्रियस्यापक्रामति॥१४॥

तस्य वै मनोस्तल्पं प्रतिजग्रहुषः। सप्तममिन्द्रियस्यापक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स सप्तममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। सप्तममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान्स्तल्पं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। सप्तममस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वा उत्तानस्याऽऽङ्गीरसस्याप्राणत्प्रतिजग्रहुषः। अष्टममिन्द्रियस्यापक्रामत्॥१५॥

तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै सोऽष्टममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। अष्टममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वानप्राणत्प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति।

अष्टममस्येन्द्रियस्यापक्रामति। यद्वा इदं किं च। तत्सर्वमुत्तान एवा-
ऽऽङ्गीरसः प्रत्यगृह्णात्। तदेनं प्रतिगृहीतं नाहिनत्। यत्किं च प्रतिगृह्णीयात्।
तत्सर्वमुत्तानस्त्वाऽऽङ्गीरसः प्रतिगृह्णात्वित्येव प्रतिगृह्णीयात्। इयं वा उत्तान
आङ्गीरसः। अनयैवैनप्रतिगृह्णाति। नैनं हिनस्ति॥१६॥

तृतीयमिन्द्रियस्यापक्रामच्चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ताश्च प्रतिगृह्णाति षष्ठमस्येन्द्रियस्यापक्रामत्यष्टममिन्द्रियस्यापक्रामत्प्रतिगृह्णीयाच्चत्वारि
च (तस्य वा अग्नेर्हरिण्यं सोमस्य वासुस्तदेतेन रुद्रस्य गान्तामेतेन वरुणस्याश्च प्रजापतेः पुरुषं मनोस्तल्पन्तमेतेनोत्तानस्य
तदेतेनाप्राणद्यद्वै। अर्थं तृतीयमष्टमं तच्चतुर्थं तां पञ्चमं षष्ठं सप्तमन्तम्। तदेतेन द्वे तामेतेनैकं तमेतेन त्रीणि तदेतेनैकम्॥)[४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यद्दशहोतारः सूत्रमासन्त। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्ववन्। केन
प्रजा असृजन्तेति। प्रजापतिना वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्ववन्। तेन प्रजा असृजन्त।
यच्चतुर्होतारः सूत्रमासन्त। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्ववन्। केनौषधीरसृजन्तेति।
सोमेन वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्ववन्॥१७॥

तेनौषधीरसृजन्त। यत्पञ्चहोतारः सूत्रमासन्त। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्ववन्।

केनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त। केनैषां पशूनवृञ्जतेति। अग्निना वै ते गृहपतिना-
ऽऽर्ध्वन्। तेनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त। तेनैषां पशूनवृञ्जत। यथ्षड्भौतारः
सत्रमासत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्॥१८॥

केनर्तूनकल्पयन्तेति। धात्रा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेनर्तूनकल्पयन्त।
यथ्सप्तहौतारः सत्रमासत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केन सुवरायन्।
केनेमाँल्लोकान्थ्समतन्वन्निति। अर्यम्णा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेन सुवरायन्।
तेनेमाँल्लोकान्थ्समतन्वन्निति॥१९॥

एते वै देवा गृहपतयः। तान् य एवं विद्वान्। अप्यन्यस्य गार्हपते दीक्षते।
अवान्तरमेव सत्रिणामृध्नोति। यो वा अर्यमणं वेद। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति।
यज्ञो वा अर्यमा। आर्यावसतिरिति वै तमाहुयं प्रशंसन्ति। आर्यावसतिर्भवति।
य एवं वेद॥२०॥

यद्वा इदं किं च। तथ्सर्वं चतुर्होतारः। चतुर्होतृभ्योऽधि यज्ञो निर्मितः। स य

एवं विद्वान् विवदेत्। अहमेव भूयो वेद। यश्चतुर्होतृन् वेदेति। स ह्येव भूयो वेद।
यश्चतुर्होतृन् वेद। यो वै चतुर्होतृणां होतृन् वेद। सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति॥२१॥

सर्वा दिशोऽभि जयति। प्रजापतिर्वै दशहोतृणां होता। सोमश्चतुर्होतृणां होता। अग्निः पञ्चहोतृणां होता। धाता षड्होतृणां होता। अर्यमा सप्तहोतृणां होता। एते वै चतुर्होतृणां होतारः। तान् य एवं वेद। सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति।
सर्वा दिशोऽभि जयति॥२२॥

आर्ध्वन्नार्ध्वन्नित्येवं वेदति सर्वा दिशोऽभि जयति (वै तेन सत्रङ्केन॥)॥ [५]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा व्यस्रंसत। स हृदयं भूतोऽशयत्। आत्मन् हा (३)
इत्यह्वयत्। आपः प्रत्यशृण्वन्। ता अग्निहोत्रेणैव यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त। ताः
कुसिन्धुमुपौहन्। तस्मादग्निहोत्रस्य यज्ञक्रतोः। एकं ऋत्विक्। चतुष्कृत्वोऽह्वयत्।
अग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमाः॥२३॥

ते प्रत्यशृण्वन्। ते दर्शपूर्णमासाभ्यामेव यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त। त

उपौहंश्चत्वार्यङ्गानि। तस्माद्दशपूर्णमासयोर्यज्ञक्रतोः। चत्वारं ऋत्विजः।
पञ्चकृत्वोऽह्वयत्। पशवः प्रत्यशृण्वन्। ते चातुर्मास्यैरेव यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त।
त उपौहं लोमं छवीं मासमस्थिं मज्जानम्। तस्माच्चातुर्मास्यानां यज्ञक्रतोः॥२४॥

पञ्चर्त्विजः। षट्कृत्वोऽह्वयत्। ऋतवः प्रत्यशृण्वन्। ते पशुबन्धेनैव
यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त। त उपौहन्स्तनावाण्डौ शिश्रमवांश्च प्राणम्।
तस्मात्पशुबन्धस्य यज्ञक्रतोः। षट्त्विजः। सप्तकृत्वोऽह्वयत्। होत्राः प्रत्यशृण्वन्।
ताः सौम्येनैवाध्वरेण यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त॥२५॥

ता उपौहन्सप्त शीर्षण्यान्प्राणान्। तस्मात्सौम्यस्याध्वरस्य यज्ञक्रतोः। सप्त
होत्राः प्राचीर्वषट्कुर्वन्ति। दशकृत्वोऽह्वयत्। तपः प्रत्यशृणोत्। तत्कर्मणैव संवत्सरेण
सर्वैर्यज्ञक्रतुभिरुपपर्यावर्तत। तत्सर्वमात्मानमपरिवर्गमुपौहत्। तस्मात्संवत्सरे
सर्वे यज्ञक्रतवोऽवरोध्यन्ते। तस्माद्दशहोता चतुर्होता पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता।
एकहोत्रे बलिं हरन्ति। हरन्त्यस्मै प्रजा बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य

ए॒वं वेद॑ ॥ २६ ॥

चन्द्रमा॑श्चातुर्मा॑स्यानां यज्ञ॑क॒तोर्ध्वरेण॑ यज्ञ॑क॒तुनोपं॑ प॒र्याव॑र्तन्त स॒प्तहो॑ता च॒त्वारि॑ च ॥ [६]

प्र॒जाप॑तिः पु॒रुष॑मसृजत। सोऽ॒ग्निर्ब्र॑वीत्। ममा॒यम॑न्नंम॒स्त्विति॑। सोऽ॒बिभे॑त्।
सर्व॑ वै मा॒ऽयं प्र धं॑क्ष्य॒तीति॑। स ए॒तांश्चतु॑र्होत॒ृनात्म॑स्पर्णानपश्यत्।
तान॑जुहोत्। तैर्वै स आ॒त्मानं॑मस्पृणोत्। यद॑ग्निहोत्रं जुहोति। एक॑होतारमे॒व
तद्य॑ज्ञ॒क॒तुमा॑प्रोत्यग्निहोत्रम् ॥ २७ ॥

कु॒सिन्धं॑ चा॒ऽऽत्म॑नः स्पृणोति। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति। च॒तु॒रुन्न॑यति।
चतु॑र्होतारमे॒व तद्य॑ज्ञ॒क॒तुमा॑प्रोति दर्शपूर्णमा॒सौ। च॒त्वारि॑ चा॒ऽऽत्म॑नोऽङ्गानि
स्पृणोति। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति। च॒तु॒रुन्न॑यति। स॒मित्पं॑श्चमी।
पञ्च॑होतारमे॒व तद्य॑ज्ञ॒क॒तुमा॑प्रोति चातुर्मा॑स्यानि। लोमं॑ छ॒र्वीं मा॒ऽसम॑स्थिं
म॒ज्जान॑म् ॥ २८ ॥

तानि॑ चा॒ऽऽत्म॑नः स्पृणोति। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति। च॒तु॒रुन्न॑यति।

द्विर्जुहोति। षड्भोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति पशुबन्धम्। स्तनावाण्डौ शिश्वमवाञ्च
प्राणम्। तानि चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति।
द्विर्जुहोति॥ २९॥

समिथ्सप्तमी। सप्तहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति सौम्यमध्वरम्। सप्त चाऽऽत्मनः
शीर्षण्यन्प्राणान्स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति।
द्विर्जुहोति। द्विर्निमार्ष्टि। द्विः प्राश्नाति। दशहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति
संवत्सरम्। सर्वं चाऽऽत्मानमपरिवर्गं स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं
गच्छति॥ ३०॥

अग्निहोत्रं मज्जानन्द्विर्जुहोत्यपरिवर्गं स्पृणोत्येकं च॥ [७]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वानभवत्। स हरितः
श्यावोऽभवत्। तस्मात्त्र्यन्तर्वली। हरिणी सती श्यावा भवति। स विजायमानो
गर्भेणाताम्यत्। स तान्तः कृष्णः श्यावोऽभवत्। तस्मात्तान्तः कृष्णः श्यावो भवति।

तस्यासुरेवार्जीवत्॥ ३१॥

तेनासुनाऽसुरानसृजत। तदसुराणामसुरत्वम्। य एवमसुराणामसुरत्वं वेद। असुमानेव भवति। नैनमसुर्जहाति। सोऽसुरान्सृष्ट्वा पितेवामन्यत। तदनु पितृनसृजत। तत्पितृणां पितृत्वम्। य एवं पितृणां पितृत्वं वेद। पितेवैव स्वानां भवति॥ ३२॥

यन्त्यस्य पितरो हवम्। स पितृन्सृष्ट्वाऽऽमनस्यत्। तदनु मनुष्यांनसृजत। तन्मनुष्याणां मनुष्यत्वम्। य एवं मनुष्याणां मनुष्यत्वं वेद। मनुष्यैव भवति। नैनं मनुर्जहाति। तस्मै मनुष्यान्सृजानाय। दिवा देवत्राऽभवत्। तदनु देवानसृजत। तद्देवानां देवत्वम्। य एवं देवानां देवत्वं वेद। दिवा हैवास्य देवत्रा भवति। तानि वा एतानि चत्वार्यम्भांसि। देवा मनुष्याः पितरोऽसुराः। तेषु सर्वेष्वम्भो नभ इव भवति। य एवं वेद॥ ३३॥

अजीवश्चानां भवति देवानसृजत सप्त च॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यो वा इमं विद्यात्। यतोऽयं पवते। यदभि पवते। यदभि सम्पवते। सर्वमायुरियात्। न पुराऽऽयुषः प्र मीयेत। पशुमान्थस्यात्। विन्देत प्रजाम्। यो वा इमं वेद॥३४॥

यतोऽयं पवते। यदभि पवते। यदभि सम्पवते। सर्वमायुरेति। न पुराऽऽयुषः प्र मीयते। पशुमान्भवति। विन्देत प्रजाम्। अद्भ्यः पवते। अपोऽभि पवते। अपोऽभि सम्पवते॥३५॥

अस्याः पवते। इमामभि पवते। इमामभि सम्पवते। अग्नेः पवते। अग्निमभि पवते। अग्निमभि सम्पवते। अन्तरिक्षात्पवते। अन्तरिक्षमभि पवते। अन्तरिक्षमभि सम्पवते। आदित्यात्पवते॥३६॥

आदित्यमभि पवते। आदित्यमभि सम्पवते। द्योः पवते। दिवमभि पवते। दिवमभि सम्पवते। दिग्भ्यः पवते। दिशोऽभि पवते। दिशोऽभि सम्पवते। स यत्पुरस्ताद्वाति। प्राण एव भूत्वा पुरस्ताद्वाति॥३७॥

तस्मात्पुरस्ताद्धान्तम्। सर्वाः प्रजाः प्रति नन्दन्ति। प्राणो हि प्रियः प्रजानाम्। प्राण इव प्रियः प्रजानां भवति। य एवं वेद। स वा एष प्राण एव। अथ यदक्षिणतो वाति। मातरिश्चैव भूत्वा दक्षिणतो वाति। तस्मादक्षिणतो वान्तं विद्यात्। सर्वा दिश आ वाति॥३८॥

सर्वा दिशोऽनु वि वाति। सर्वा दिशोऽनु सं वातीति। स वा एष मातरिश्चैव। अथ यत्पश्चाद्वति। पवमान एव भूत्वा पश्चाद्वति। पूतमस्मा आहरन्ति। पूतमुपहरन्ति। पूतमश्नाति। य एवं वेद। स वा एष पवमान एव॥३९॥

अथ यदुत्तरतो वाति। सवितैव भूत्वोत्तरतो वाति। सवितैव स्वानां भवति। य एवं वेद। स वा एष सवितैव। ते य एनं पुरस्तादायन्तमुपवदन्ति। य एवास्य पुरस्तात्पाप्मानः। तांस्तेऽप घ्नन्ति। पुरस्तादितरान्पाप्मानः सचन्ते। अथ य एनं दक्षिणत आयन्तमुपवदन्ति॥४०॥

य एवास्य दक्षिणतः पाप्मानः। तांस्तेऽप घ्नन्ति। दक्षिणत इतरान्पाप्मानः

सचन्ते। अथ य ए॒नं प॒श्चादा॒यन्त॑मु॒प॒ वद॑न्ति। य ए॒वास्य॑ प॒श्चात्पा॒प्मानः॑। ता॒ऽस्तेऽप॑
घ्नन्ति। प॒श्चादि॑तरा॒न्याप्म॑नः सचन्ते। अथ य ए॒नमुत्त॑र॒त आ॒यन्त॑मु॒प॒ वद॑न्ति। य
ए॒वास्यो॑त्त॑र॒तः पा॒प्मानः॑। ता॒ऽस्तेऽप॑ घ्नन्ति॥४१॥

उत्त॑र॒त इ॒तरा॒न्याप्म॑नः सचन्ते। तस्मा॑दे॒वं वि॒द्वान्। वी॒वं नृ॒त्येत्। प्रे॒वं च॒लेत्।
व्यस्ये॑वा॒क्ष्यौ भा॑षेत। म॒ण्टये॑दि॒व। क्रा॒थये॑दि॒व। शृ॒ङ्गाये॑ते॒व। उ॒त मो॑प॒ वदे॒युः। उ॒त
मे॒ पा॒प्मान॒मप॑ ह॒न्युरि॑ति। स या॒न्दिश॑ः स॒निमे॒ष्यन्थ॑स्यात्। य॒दा ता॒न्दिशं॑ वा॒तो
वा॒यात्। अथ॒ प्रवे॑यात्। प्र वा॑ धावयेत्। सा॒तमे॒व र॑दि॒तं व्यू॑ढं ग॒न्धम॒भि प्रच्य॑वते।
आ॒ऽस्य॒ तं ज॑न॒पदं॑ पूर्वा॑ की॒र्तिर्गच्छ॑ति। दान॑कामा अस्मै प्र॒जा भ॑वन्ति। य ए॒वं
वेद॑॥४२॥

वेद॑ सम्प॑वत आदित्यात्प॑वते वा॒त्या वा॑त्येष प॑वमान ए॒व दक्षि॑ण॒त आ॒यन्त॑मु॒प॒ वद॑न्त्युत्त॑र॒तः पा॒प्मान॒स्ता॒ऽस्तेप॑ घ्नन्तीत्य॒ष्टौ
च॑॥

[९]

प्र॒जाप॑तिः सोम॒ः राजा॑नमसृजत। तं त्रयो॒ वेदा॒ अन्व॑सृज्यन्त। तान् ह॒स्ते-
ऽकुरु॑त। अथ॒ ह सी॒ता सा॒वि॒त्री। सोम॒ः राजा॑नं चकमे। श्र॒द्धामु॒ स च॑कमे।

साऽऽहं पितरं प्रजापतिमुपससार। तं होवाच। नमस्ते अस्तु भगवः। उप
त्वाऽयानि॥४३॥

प्र त्वां पद्ये। सोमं वै राजानं कामये। श्रद्धामु स कामयत इति। तस्यां उ ह
स्थांगरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं पुरस्ताद्वाख्याय। चतुर्होतारं दक्षिणतः।
पञ्चहोतारं पश्चात्। षड्होतारमुत्तरतः। सप्तहोतारमुपरिष्ठात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च
मुखेऽलङ्कृत्य॥४४॥

आऽस्यार्धं वव्राज। तां होदीक्ष्योवाच। उप मा वर्तस्वेति। तं होवाच। भोगं
तु म आचक्ष्व। एतन्म आचक्ष्व। यत्ते पाणाविति। तस्यां उ ह त्रीन् वेदान्प्रददौ।
तस्मादुह स्त्रियो भोगमैव हारयन्ते। स यः कामयेत प्रियः स्यामिति॥४५॥

यं वा कामयेत प्रियः स्यादिति। तस्मा एतं स्थांगरमलङ्कारं कल्पयित्वा।
दशहोतारं पुरस्ताद्वाख्याय। चतुर्होतारं दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्।
षड्होतारमुत्तरतः। सप्तहोतारमुपरिष्ठात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च मुखेऽलङ्कृत्य।

आस्यार्धं ब्रजेत्। प्रियो हैव भवति॥४६॥

अयान्यलङ्कृत्य स्यामिति भवति॥ [१०]

ब्रह्मात्मन्वदसृजत। तदकामयत। समात्मना पद्येयेति। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै दशमं हूतः प्रत्यशृणोत्। स दशहूतोऽभवत्। दशहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं दशहूतं सन्तम्। दशहोतेत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः॥४७॥

आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै सप्तमं हूतः प्रत्यशृणोत्। स सप्तहूतोऽभवत्। सप्तहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं सप्तहूतं सन्तम्। सप्तहोतेत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै षष्ठं हूतः प्रत्यशृणोत्। स षड्हूतोऽभवत्॥४८॥

षड्हूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं षड्हूतं सन्तम्। षड्होतेत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै पञ्चमं हूतः

प्रत्य॑शृणोत्। स पञ्च॑हूतोऽभवत्। पञ्च॑हूतो ह॒ वै नामै॑षः। तं वा ए॒तं पञ्च॑हूत॒ः
सन्त॑म्। पञ्च॑होतेत्याचक्षते प॒रोक्षे॑ण॥४९॥

प॒रोक्ष॑प्रिया इव॒ हि दे॒वाः। आ॒त्म॒न्ना॒त्म॒न्नित्या॑मन्त्रयत्। तस्मै॑ चतु॒र्थः॑ हूतः
प्रत्य॑शृणोत्। स चतु॑र्हूतोऽभवत्। चतु॑र्हूतो ह॒ वै नामै॑षः। तं वा ए॒तं चतु॑र्हूत॒ः
सन्त॑म्। चतु॑र्होतेत्याचक्षते प॒रोक्षे॑ण। प॒रोक्ष॑प्रिया इव॒ हि दे॒वाः। तम॑ब्रवीत्। त्वं वै
मे॒ नेदि॑ष्ठः॑ हूतः प्रत्य॑श्रौषीः। त्वयै॑नानाख्या॒तार॒ इति॑। तस्मा॒न्नु है॒नाः॑श्चतु॑र्होता॒र॒
इत्या॑चक्षते। तस्मा॑च्छ्रु॒षुः पु॒त्राणा॑ः॒ हृद्य॑तमः। नेदि॑ष्ठो हृद्य॑तमः। नेदि॑ष्ठो ब्रह्म॑णो
भवति॑। य ए॒वं वेद॑॥५०॥

दे॒वाः षड्भू॑तोऽभवत्पञ्च॑होतेत्याचक्षते प॒रोक्षे॑णाश्रौषीः षड्भू॑॥—————[११]

ब्र॒ह्म॒वा॒दिनः॑ किं दक्षि॑णां॒ यो वा अ॒वि॒द्वान्त॑स्य॒ वै ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ यद्दश॑होतारः प्र॒जाप॑तिर्व्य॒स्रं प्र॒जाप॑तिः पुरु॑षं
प्र॒जाप॑तिरकामयत् स तपः॑ सोऽन्तर्वा॑न्ब्रह्म॒वा॒दिनो॑ यो वा इ॒मं वि॒द्यात्प्र॒जाप॑तिः सोम॑ः॒ राजा॑नं ब्रह्मा॑त्मन्वदेका॑दश॥११॥

ब्र॒ह्म॒वा॒दिन॑स्तस्य॒ वा अ॒ग्नेर्य॑द्वा इ॒दं किं च॑ प्र॒जाप॑तिरकामयत् य ए॒वास्य॑ दक्षि॑णतः पञ्चा॑शत्॥५०॥

ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ य ए॒वं वेद॑॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

जुष्टो दमूना अतिथिर्दुरोणे। इमं नो यज्ञमुप याहि विद्वान्। विश्वा अग्रेऽभियुजो
विहत्य। शत्रूयतामा भरा भोजनानि। अग्रे शर्ध महते सौभगाय। तव द्युम्नान्युत्तमानि
सन्तु। सञ्जास्पत्यः सुयममा कृणुष्व। शत्रूयतामभि तिष्ठा महाःसि। अग्रे यो
नोऽभितो जनः। वृको वारो जिघाःसति॥१॥

ताःस्त्वं वृत्रहं जहि। वस्वस्मभ्यमा भरा। अग्रे यो नोऽभिदासति। समानो
यश्च निष्ठः। इध्मस्यैव प्रक्षायतः। मा तस्योच्छेषि किञ्चन। त्वमिन्द्राभिभूरसि।
देवो विज्ञातवीर्यः। वृत्रहा पुरुचेतनः। अप प्राच इन्द्र विश्वाः अमित्रान्॥२॥

अपापांचो अभिभूते नुदस्व। अपोदीचो अपशूराधरा च ऊरौ। यथा तव
शर्मन्मदैमा। तमिन्द्रं वाजयामसि। महे वृत्राय हन्तवे। स वृषा वृषभो भुवत्।
युजे रथं गवेषणः हरिभ्याम्। उप ब्रह्माणि जुजुषाणमस्थुः। विबाधिष्टास्य रोदसी

महित्वा। इन्द्रो वृत्राण्यप्रतीजघ्नवान्॥३॥

हव्यवाहमभिमातिषाहम्। रक्षोहणं पृतनासु जिष्णुम्। ज्योतिष्मन्तं दीद्यतं
पुरन्धिम्। अग्निं स्विष्टकृतमा हुवेम। स्विष्टमग्ने अभि तत्पृणाहि। विश्वा देव
पृतना अभि ष्या। उरुं नः पन्थां प्रदिशन्विभाहि। ज्योतिष्मद्धेह्यजरं न आयुः।
त्वामग्ने हविष्मन्तः। देवं मर्तास ईडते॥४॥

मन्ये त्वा जातवेदसम्। स हव्या वक्ष्यानुषक्। विश्वानि नो दुर्गहा जातवेदः।
सिन्धुं न नावा दुरिताऽतिं पर्षि। अग्ने अत्रिवन्मनसा गृणानः। अस्माकं बोध्यविता
तनूनाम्। पूषा गा अन्वेतु नः। पूषा रक्षत्वर्वतः। पूषा वाजं सनोतु नः। पूषेमा
आशा अनुवेद सर्वाः॥५॥

सो अस्मां अभयतमेन नेषत्। स्वस्तिदा अघृणिः सर्ववीरः। अप्रयुच्छन्पुर
एतु प्रजानन्। त्वमग्ने सप्रथा असि। जुष्टो होता वरेण्यः। त्वया यज्ञं वितन्वते।

अ॒ग्नी रक्षा॑सि सेधति। शु॒क्रशो॑चि॒रम॑र्त्यः। शुचिः पाव॒क ई॒ड्यः। अ॒ग्ने रक्षा॑ णो
अ॒ह॑सः॥६॥

प्रति॑ ष्म देव॒ रीष॑तः। तपि॑ष्ठैर॒जरो॑ दह। अ॒ग्ने ह॑सि न्य॒त्रिण॑म्। दी॒द्यन्म॑र्त्ये॒ष्वा।
स्वे क्षये॑ शुचि॒व्रत॑। आ वा॑त वा॒हि भेष॑जम्। वि वा॑त वा॒हि यद्र॑पः। त्व॑ हि
वि॒श्वभे॑षजः। दे॒वानां॑ दू॒त ईय॑से। द्वावि॒मौ वा॑तौ वा॒तः॥७॥

आ सि॒न्धो॒रा प॑रा॒वतः॑। दक्षं॑ मे अ॒न्य आ॒वातु॑। प॒रा॒न्यो वा॑तु यद्र॑पः। यद्दो॑ वा॑त
ते गृ॒हे। अ॒मृत॑स्य नि॒धिर्हि॑तः। ततो॑ नो दे॒हि जी॒वसे॑। ततो॑ नो धे॒हि भेष॑जम्।
ततो॑ नो म॒ह आ॑व॒ह। वा॒त आ॑वा॒तु भेष॑जम्। श॒म्भूर्म॑यो॒भूर्नो॑ हृ॒दे॥८॥

प्र ण॒ आयू॑षि तारिषत्। त्वम॑ग्ने अ॒यासि॑। अ॒या स॒न्मन॑सा हि॒तः। अ॒या सन्
ह॒व्यमू॑हिषे। अ॒या नो॑ धे॒हि भेष॑जम्। इ॒ष्टो अ॒ग्निरा॑हु॒तः। स्वाहा॑कृतः पिप॒र्तु नः॑।
स्व॒गा दे॒वेभ्य॑ इ॒दं नमः॑। कामो॑ भू॒तस्य॑ भ॒व्यस्य॑। स॒म्राडे॑को वि॒राज॑ति॥९॥

स इ॒दं प्रति॑ पप्रथे। ऋ॒तूनु॑त्सृजते व॒शी। काम॑स्तद॒ग्ने स॑म॒वर्त॑ताधि। मन॑सो

रेतः प्रथमं यदासीत्। स॒तो ब॒न्धुम॑संति॒ निर॑विन्दन्। हृ॒दि प्र॒ती॒ष्यां क॒वयो॑ मनी॒षा।
त्वया॑ म॒न्यो स॒रथ॑मारु॒जन्तः। ह॒र्षमा॑णासो धृ॒षता॑ म॒रुत्वः। ति॒ग्मेष॑व॒ आयु॑धा
स॒॒शिशा॑नाः। उ॒प॒ प्रय॑न्ति॒ नरो॑ अ॒ग्निरू॑पाः॥१०॥

म॒न्युर्भगो॑ म॒न्युरे॒वास॑ दे॒वः। म॒न्युर्होता॑ वरु॒णो वि॒श्ववे॑दाः। म॒न्युं वि॒शं ई॒डते॑
दे॒वय॑न्तीः। पा॒हि नो॑ म॒न्यो तप॑सा॒ श्रमे॑ण। त्वम॑ग्रे व्रत॒भृच्छु॑चिः। दे॒वाः आसा॑दया
इ॒ह। अ॒ग्रे ह॒व्याय॑ वोढ॒वे। व्र॒तानु॑बिभ्र॒द्व्रत॑पा अदा॒भ्यः। यजा॑ नो दे॒वाः अ॒जरः
सु॒वीरः। दध॑द्र॒त्नानि॑ सु॒विदा॒नो अ॑ग्रे। गो॒पाय॑ नो जी॒वसे॑ जा॒तवे॑दः॥११॥

जिघा॑सत्य॒मित्रा॑ञ्जघ्न॒वानी॑डते॒ सर्वा॑ अ॒हंसो॑ वातो हृ॒दे रा॑जत्य॒ग्निरू॑पाः सु॒विदा॒नो अ॑ग्न॒ एकं॑ च॥[१]

चक्षु॑षो हे॒ते मन॑सो हे॒ते। वाचो॑ हे॒ते ब्र॒ह्म॑णो हे॒ते। यो मा॑ऽघा॒युर॑भि॒दास॑ति। तम॑ग्रे
मे॒न्या मे॒निं कृ॑णु। यो मा॑ चक्षु॑षा॒ यो मन॑सा। यो वा॒चा ब्र॒ह्म॑णाऽघा॒युर॑भि॒दास॑ति।
तया॑ऽग्रे त्वं मे॒न्या। अ॒मुम॑मे॒निं कृ॑णु। यत्किञ्चा॒सौ मन॑सा॒ यच्च॑ वा॒चा। य॒ज्ञैर्जु॑होति
यजु॑षा ह॒विर्भिः॑॥१२॥

तन्मृत्युर्निर्ऋत्या संविदानः। पुरादिष्टादाहुतीरस्य हन्तु। यातुधाना
निर्ऋतिरादुरक्षः। ते अस्य घन्त्वन्तेन सत्यम्। इन्द्रैषिता आज्यमस्य
मध्नन्तु। मा तथ्समृद्धिं यदसौ करोति। हन्मि तेऽहं कृतं हविः। यो मे
घोरमचीकृतः। अपाँश्चौ त उभौ बाहू। अपनह्याम्यास्यम्॥१३॥

अपं नह्यामि ते बाहू। अपं नह्याम्यास्यम्। अग्नेर्देवस्य ब्रह्मणा। सर्वं तेऽवधिषं
कृतम्। पुराऽमुष्यं वषट्कारात्। यज्ञं देवेषु नस्कृधि। स्विष्टमस्माकं भूयात्।
माऽस्मान्प्रापन्नरातयः। अन्ति दूरे सतो अग्ने। भ्रातृव्यस्याभिदासतः॥१४॥

वषट्कारेण वज्रेण। कृत्यां हन्मि कृतामहम्। यो मा नक्तं दिवा सायम्।
प्रातश्चाहो निपीयति। अद्या तमिन्द्र वज्रेण। भ्रातृव्यं पादयामसि। इन्द्रस्य गृहोऽसि
तन्त्वा। प्रपद्ये सगुः साश्वः। सह यन्मे अस्ति तेन। ईडे अग्निं विपश्चितम्॥१५॥

गिरा यज्ञस्य साधनम्। श्रुष्टीवानन्धितावानम्। अग्ने शकेमं ते वयम्। यमं देवस्य
वाजिनः। अति द्वेषांसि तरेम। अवतं मा समनसौ समोकसौ। सचेतसौ सरेतसौ।

उभौ मामवतञ्जातवेदसौ। शिवौ भवतमुद्य नः। स्वयं कृण्वानः सुगमप्रयावम्॥१६॥

तिग्मशृङ्गो वृषभः शोशुचानः। प्रत्नं सधस्थमनु पश्यमानः। आ तन्तुमग्निर्दिव्यं
ततान। त्वन्नस्तन्तुरुत सेतुरग्ने। त्वं पन्था भवसि देवयानः। त्वयाऽग्ने पृष्ठं
वयमारुहेम। अथा देवैः सधमादं मदेम। उदुत्तमं मुमुग्धि नः। वि पाशं
मध्यमश्चत। अवाधमानि जीवसे॥१७॥

वयं सोम व्रते तव। मनस्तनूषु बिभ्रतः। प्रजावन्तो अशीमहि। इन्द्राणी
देवी सुभगा सुपत्नी। उदंशेन पतिविद्ये जिगाय। त्रिशदस्या जघनं योजनानि।
उपस्थ इन्द्रं स्थविरं बिभर्ति। सेना ह नाम पृथिवी धनञ्जया। विश्वव्यचा अदितिः
सूर्यत्वक्। इन्द्राणी देवी प्रासहा ददाना॥१८॥

सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु। आत्वाऽहार्षमन्तरभूः। ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिः।
विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु। मा त्वद्राष्ट्रमधि भ्रशत्। ध्रुवा द्यौर्ध्रुवा पृथिवी। ध्रुवं
विश्वमिदं जगत्। ध्रुवा ह पर्वता इमे। ध्रुवो राजा विशामयम्। इहैवैधि मा

व्यथिष्ठाः॥१९॥

पर्वत इवाविचाचलिः। इन्द्र इवेह ध्रुवस्तिष्ठ। इह राष्ट्रमु धारय। अभितिष्ठ
पृतन्युतः। अधरे सन्तु शत्रवः। इन्द्र इव वृत्रहा तिष्ठ। अपः क्षेत्राणि सञ्जयन्।
इन्द्र एणमदीधरत्। ध्रुवं ध्रुवेण हविषा। तस्मै देवा अधिब्रवन्। अयं च
ब्रह्मणस्पतिः॥२०॥

हविर्भिरास्यमभि दासंतो विपश्चित्मप्रयावञ्जीवसे ददांना व्यथिष्ठा ब्रवन्नेकं च॥—————[२]

जुष्टी नरो ब्रह्मणा वः पितृणाम्। अक्षमव्ययं न किलारिषाथ। यच्छक्ररीषु बृहता
रवेण। इन्द्रे शुष्ममदधाथा वसिष्ठाः। पावका नः सरस्वती। वाजेभिर्वाजिनीवती।
यज्ञं वष्टु धिया वसुः। सरस्वत्यभिना नेषि वस्यः। मा पस्फरीः पयसा मा न
आधक्। जुषस्व नः सख्या वेश्या च॥२१॥

मा त्वक्षेत्राण्यरणानि गन्म। वृञ्जे हविर्नमसा बृहिरग्नौ। अयामि सुगधृतवती
सुवृक्तिः। अम्यक्षि सद्म सदने पृथिव्याः। अश्रायि यज्ञः सूर्ये न चक्षुः। इहार्वाश्मति

ह्वये। इन्द्रं जैत्राय जेतवे। अस्माकमस्तु केवलः। अर्वाश्चमिन्द्रममुतो हवामहे।
यो गोजिद्धनजिदश्चजिद्यः॥२२॥

इमं नो यज्ञं विह्वे जुषस्व। अस्य कुर्मो हरिवो मेदिनं त्वा। असम्मृष्टो जायसे
मातृवोः शुचिः। मन्द्रः कविरुदतिष्ठो विवस्वतः। घृतेन त्वा वर्धयन्नग्न आहुत। धूमस्ते
केतुरभवद्विवि श्रितः। अग्निरग्रे प्रथमो देवतानाम्। संयातानामुत्तमो विष्णुरासीत्।
यजमानाय परिगृह्य देवान्। दीक्षयेद५ हविरा गच्छतन्नः॥२३॥

अग्निश्च विष्णो तप उत्तमं महः। दीक्षापालेभ्योऽवनत५ हि शंक्रा।
विश्वैर्देवैर्यज्ञियैः संविदानौ। दीक्षामस्मै यजमानाय धत्तम्। प्र तद्विष्णुः स्तवते
वीर्याय। मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः। यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेषु। अधि
क्षियन्ति भुवनानि विश्वा। नूमर्तो दयते सनिष्यन् यः। विष्णव उरुगायाय
दाशत्॥२४॥

प्र यः सत्राचा मनसा यजातै। एतावन्तन्नर्यमा विवासात्। विचक्रमे पृथिवीमेष

ए॒ताम्। क्षे॒त्राय॑ वि॒ष्णुर्म॑नुषे द॒श॒स्यन्। ध्रु॒वासो॑ अ॒स्य की॒रयो॑ जना॑सः। उ॒रु॒क्षि॒तिः
सु॒जनि॑मा च॒कार। त्रि॒र्दे॒वः पृ॑थि॒वीमे॒ष ए॒ताम्। वि॒च॒क्रमे॑ श॒त॒र्च॒सं म॑हि॒त्वा। प्र
वि॒ष्णुर॑स्तु त॒व स॒स्तवी॑यान्। त्वे॒षः ह्य॑स्य॒ स्थवि॑रस्य॒ नाम॑॥२५॥

हो॒ता॒रं चि॒त्रर॑थमध्व॒रस्य॑। य॒ज्ञस्य॑य॒ज्ञस्य॑ के॒तुः रु॑श॒न्तम्। प्र॒त्य॑र्धिं दे॒वस्य॑दे॒वस्य॑
म॒ह्यः। श्रि॒या त्व॑ग्नि॒मति॑थिं जना॑नाम्। आ नो॒ विश्वा॑भि॒रू॒तिभिः॑ सु॒जोषाः॑। ब्र॒ह्म
जुषा॑णो ह॒र्यश्च॑ या॒हि। वरी॑वृ॒ज॒थ॒स्थवि॑रेभिः सु॒शि॒प्रा। अ॒स्मे दध॑द्व॒षण॑ः शु॒ष्ममि॑न्द्र।
इन्द्रः॑ सु॒व॒र॒षा ज॒नय॑न्नहा॒नि। जि॒गायो॑शि॒ग्भिः पृ॑त॒ना अ॒भि श्रीः॑॥२६॥

प्रा॒रोच॑य॒न्मन॑वे के॒तुम॑ह्यम्। अ॒वि॒न्द॒ज्योति॑र्बृ॒हते॑ र॒णा॒य। अ॒श्वि॑ना॒वव॑से
नि॒ह्ये वा॑म्। आ नूनं॑ या॒तः सु॑कृ॒ताय॑ वि॒प्रा। प्रा॒त॒र्यु॒क्तेन॑ सु॒वृता॑ रथे॒न।
उ॒पा॒गच्छ॑त॒मव॑सा॒गत॑न्नः। अ॒वि॒ष्टं धी॑ष्व॒श्वि॑ना न आ॒सु। प्र॒जाव॑द्रेतो॒ अह्यं॑ नो
अ॒स्तु। आवा॑ तो॒के तन॑ये॒ तूतु॑जानाः। सु॒रत्ना॑सो दे॒ववी॑तिं ग॒मेम॑॥२७॥

त्वः सो॒म॒ क्रतु॑भिः सु॒क्रतु॑र्भूः। त्वं दक्षैः॑ सु॒दक्षो॑ वि॒श्ववे॑दाः। त्वं वृषा॑

वृष॒त्वेभिर्म॑हि॒त्वा। द्यु॒म्नेभिर्द्यु॑म्य॒भवो॑ नृचक्षाः॑। अषा॑ढं यु॒थ्सु॑ पृ॒त॒नासु॑ प॒प्रिम्।
 सुव॑र॒षाम॒फ्स्वां वृ॒जन॑स्य गो॒पाम्। भ॒रेषु॑जा॒ सु॒क्षि॒तिः सु॒श्रव॑सम्। जय॑न्तं
 त्वाम॑नु॒ मदे॑म सोम। भवा॑ मि॒त्रो न शे॒व्यो घृ॒तासु॑तिः। वि॒भूत॑द्यु॒म ए॒व या उ॑
 स॒प्रथाः॑॥२८॥

अधा॑ ते वि॒ष्णो वि॒दुषा॑ चि॒दृध्यः॑। स्तोमो॑ य॒ज्ञस्य॑ रा॒ध्यो ह॒विष्म॑तः। यः पू॒र्व्याय॑
 वे॒धसे॒ नवी॑यसे। सु॒म॒ज्ज्ञान॑ये॒ विष्णा॑वे॒ ददा॑शति। यो जा॒तम॒स्य म॑ह॒तो म॒हि ब्रवा॑त्।
 सेदु॑ श्रवो॑भि॒र्युज्य॑ चि॒दभ्य॑सत्। तमु॑ स्तो॒तारः पू॒र्व्यं यथा॑ वि॒द ऋ॒तस्य॑। गर्भ॑ः ह॒विषा॑
 पि॒प॒र्त॒न। आ॒ऽस्य॑ जा॒नन्तो॒ नाम॑ चि॒द्वि॒वक्त॑न। बृ॒ह॒त्ते वि॒ष्णो सु॒म॒तिं भ॑जामहे॥२९॥

इ॒मा धा॒ना घृ॒त॒स्रुवः॑। हरी॑ इ॒होप॑वक्षतः। इन्द्र॑ः सु॒ख॒त॒मे रथे॑। ए॒ष ब्र॒ह्मा
 प्र॒तेम॑हे। वि॒दथे॑ श॒सिषः॑ हरी॑। य ऋ॒त्वियः॑ प्र॒ते व॒न्वे। व॒नुषो॑ ह॒र्य॒तं म॒दम्।
 इन्द्रो॑ नाम॑ घृ॒तन्न॑यः। ह॒रिभि॑श्चा॒रु से॑च॒ते। श्रु॒तो गु॒ण आ त्वा॑ वि॒शन्तु॑॥३०॥

ह॒रि॒व॒र्षस॒ङ्गिरः॑। आच॑र्षणि॒प्रा वृ॑ष॒भो जना॑नाम्। राजा॑ कृ॒ष्टी॒नां पु॑रु॒हूत॑ इन्द्रः।

स्तुतश्च॑व॒स्यन्न॑व॒सोप॑म॒द्रिक्। यु॒क्त्वा ह॑री॒ वृष॑णाया॑ह्य॒र्वाङ्। प्र य॑त्सिन्ध॒वः प्र॑स॒वं
यदा॑यन्। आपः॑ समु॒द्रं र॒थ्ये॒व जग्मुः॑। अत॑श्चि॒दिन्द्रः॑ सद॑सो॒ वरी॑यान्। यदी॒
सोमः॑ पृ॒णति॑ दु॒ग्धो अ॒शुः। ह॒याम॑सि॒ त्वेन्द्र॑ या॒ह्यर्वाङ्॥३१॥

अर॑न्ते॒ सोम॑स्त॒नुवे॑ भ॒वाति॑। शत॑क्रतो मा॒दय॑स्वा सु॒तेषु॑। प्रा॒स्मां अ॒व
पृ॒त॑नासु प्रयु॒त्सु। इन्द्रा॑य॒ सोमाः॑ प्र॒दिवो॑ वि॒दा॒नाः। ऋ॒भुर्ये॑भिर्वृष॑प॒र्वा वि॑हा॒याः।
प्र॒य॒म्यमा॑णा॒न्प्रति॑ षू गृ॒भाय॑। इन्द्र॒ पिब॑ वृष॑धू॒तस्य॑ वृ॒ष्णाः। अहे॑ड॒मान॑ उप॒याहि॑
य॒ज्ञम्। तुभ्य॑ प॒वन्त॑ इन्द्र॒वः सु॒तासः॑। गावो॑ न व॑ज्रिन्ध्र॒स्वमो॑को॒ अच्छ॑॥३२॥

इन्द्रा॑ ग॒हि प्र॑थ॒मो य॒ज्ञिया॑नाम्। या ते॑ का॒कुत्सु॑कृ॒ता या वरि॑ष्ठा। यया॑
श॒श्वत्पि॑ब॒सि म॒ध्वं ऊ॒र्मिम्। तया॑ पा॒हि प्र ते॑ अध्व॒र्युर॑स्थात्। सन्ते॒ वज्रो॑
व॒र्तता॑मिन्द्र ग॒व्युः। प्रा॒तर्यु॑जा॒ वि बो॑धय। अ॒श्विना॑वे॒ह गच्छ॑तम्। अ॒स्य सोम॑स्य
पी॒तये॑। प्रा॒तर्या॑वा॒णा प्र॑थ॒मा य॑जध्वम्। पु॒रा गृ॒ध्राद॑र॒रुषः॑ पि॒बाथः॑। प्रा॒तर्हि॑
य॒ज्ञम॒श्विना॑ दधा॑ते। प्र॒शंस॑न्ति क॒वयः॑ पू॒र्वभा॑जः। प्रा॒तर्य॑जध्वम॒श्विना॑ हि॒नोत॑। न

सायमस्ति देवया अजुष्टम्। उतान्यो अस्मद्यजते विचायः। पूर्वः पूर्वो यजमानो
वनीयान्॥३३॥

चाश्वजिद्यो गच्छतं नो दाशन्नामाभिः श्रीर्गमेम सप्रथां भजामहे विशन्तु याहर्वाडच्छं पिबाथः पद्व॥—————[३]

नक्तं जाताऽस्योषधे। रामे कृष्णे असिंक्रि च। इदं रंजनि रजय। किलासं
पलितं च यत्। किलासं च पलितं च। निरितो नाशया पृषत्। आ नः स्वो अश्नुतां
वर्णः। परां श्वेतानि पातय। असितं ते निलयनम्। आस्थानमसितं तव॥३४॥

असिंक्रियस्योषधे। निरितो नाशया पृषत्। अस्थिजस्यं किलासस्य। तनूजस्यं
च यत्त्वचि। कृत्यया कृतस्य ब्रह्मणा। लक्ष्मं श्वेतमनीनशम्। सरूपा नाम ते
माता। सरूपो नाम ते पिता। सरूपाऽस्योषधे सा। सरूपमिदं कृधि॥३५॥

शुनं हुवेम मघवान्मिन्द्रम्। अस्मिन्भरे नृतमं वाजंसातौ। शृण्वन्तमुग्रमृतये
समथ्सु। घन्तं वृत्राणि सञ्जितं धनानाम्। धूनुथ द्यां पर्वतान्दाशुषे वसु। नि
वो वना जिहते यामं नो भिया। कोपयथ पृथिवीं पृश्निमातरः। युधे यदुग्राः

पृष॑तीरयु॑ग्ध्वम्। प्रवे॑पयन्ति॒ पर्व॑तान्। विवि॑श्चन्ति॒ वन॒स्पती॑न्॥३६॥

प्रोवा॑रत मरुतो दु॒र्मदा॑ इव। देवा॑सुः सर्व॑या वि॒शा। पुरु॑त्रा हि स॒दृङ्मु॑सि। विशो॒
विश्वा॒ अनु॑ प्र॒भु। स॒मथ्सु॑ त्वा हवामहे। स॒मथ्स॒वग्नि॑मवसे। वा॒ज॒यन्तो॑ हवामहे।
वाजे॑षु चि॒त्ररा॑धसम्। सङ्ग॑च्छ॒ध्व॒ संव॑दध्वम्। सं वो मना॑सि जानताम्॥३७॥

दे॒वा भा॒गं यथा॒ पूर्वे॑। स॒ज्ज्ञा॒ना॒ना उ॒पास॑त। स॒मा॒नो म॒न्त्रः समि॑तिः स॒मा॒नी।
स॒मा॒नं म॒नः स॒ह चि॒त्तमे॑षाम्। स॒मा॒नं के॒तो अ॒भि स॒ र॒भध्व॑म्। सं॒ज्ञाने॑न वो
ह॒विषा॑ यजामः। स॒मा॒नी व॒ आकू॑तिः। स॒मा॒ना हृद॑यानि वः। स॒मा॒नम॑स्तु वो
म॒नः। यथा॑ वः सुस॒हास॑ति॥३८॥

सं॒ज्ञानं॑ नः स्वैः। सं॒ज्ञान॑म॒रणैः। सं॒ज्ञान॑म॒श्विना॑ युवम्। इ॒हास्मा॑सु नियच्छ॒तम्।
सं॒ज्ञानं॑ मे बृह॒स्पति॑ः। सं॒ज्ञान॑ स॒विता॑ क॒रत्। सं॒ज्ञान॑म॒श्विना॑ युवम्। इ॒ह म॒ह्यं
नि य॑च्छ॒तम्। उप॑ च्छा॒यामि॑व घृ॒णैः। अ॒गन्म॑ शर्म ते व॒यम्॥३९॥

अग्ने॑ हिर॑ण्यस॒न्द॒शः। अद॑ब्धेभिः स॒वितः॑ पा॒युभि॑ष्ट्वम्। शि॒वेभि॑र॒द्य परि॑पाहि नो॒
गय॑म्। हिर॑ण्यजिह्वः सुवि॒ताय॑ नव्य॑से। रक्षा॑ माकि॒र्णो अ॒घश॑स ई॒शत। मदे॑मदे॒
हि नो॑ द॒दुः। यू॒था गवा॑मृजु॒क्रतुः॑। सङ्ग॑भाय पु॒रूश॑ता। उ॒भया॑ ह॒स्त्या वसु॑। शि॒शीहि॑
राय॒ आ भ॑र॥४०॥

शिप्रि॑न्वाजानां पते। शची॑व॒स्तव॑ द॒सना॑। आ तू न॑ इन्द्र भाजय।
गोष्व॑श्वेषु शु॒भ्रुषु॑। स॒हस्रे॑षु तुवीमघ। यदे॑वा देव॒हेड॑नम्। देवा॑सश्च॒कृमा व॑यम्।
आदि॑त्या॒स्तस्मा॑न्मा यूयम्। ऋ॒तस्य॑र्तेन॑ मुश्चत। ऋ॒तस्य॑र्तेना॑ऽऽदि॒त्याः॥४१॥

यज॑त्रा मुश्चते॒ह मा॑। य॒ज्ञैर्वो॑ यज्ञवा॒हसः॑। आ॒शि॒क्षन्तो॑ न शे॑किम। मेद॑स्वता॒
यज॑मानाः। सु॒चाऽऽज्ये॑न॒ जुह्व॑तः। अ॒का॒मा वो॑ विश्वेदे॒वाः। शि॒क्षन्तो॑ नोप॑ शेकिम।
यदि॑ दि॒वा यदि॑ नक्त॑म्। ए॒नं ए॒नस्यो॑क॑रत्। भू॒तं मा॒ तस्मा॑द्भ॒व्यं च॥४२॥

द्रु॒पदा॑दिव मुश्चतु। द्रु॒पदा॑दिवे॒न्मुमु॑चानः। स्वि॒न्नः स्ना॒त्वी मला॑दिव। पू॒तं
प॒वित्रे॑णे॒वाऽऽज्य॑म्। वि॒श्वे मुश्च॑न्तु॒ मेन॑सः। उ॒द्वयं॑ तम॑स॒स्परि॑। प॒श्यन्तो॑

ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवत्रा सूर्यम्। अगन्म् ज्योतिरुत्तमम्॥४३॥

तवं कृधि वनस्पतीं जानतामसति वयं भेरादित्याश्च नवं च॥ [४]

वृषासो अ॒शुः प॑वते ह॒विष्मा॒न्त्सोमः॑। इन्द्र॑स्य भा॒ग ऋ॑त॒युः श॒तायुः॑।
स मा॒ वृषा॑णं वृष॒भं कृ॑णोतु। प्रि॒यं वि॒शा॒ सर्व॑वीर॒ सु॒वीरम्॑। कस्य॒ वृषा॑
सु॒ते सचा॑। नि॒युत्वा॑न्वृष॒भो र॑णत्। वृ॒त्रहा॑ सोम॑पीतये। यस्ते॑ शृङ्ग॒ वृषो॑नपात्।
प्रण॑पात्कुण्ड॒पाय्यः॑। न्य॑स्मिन्दध्र॒ आ मनः॑॥४४॥

त॒स्र स॒ध्रीची॑रू॒तयो॑ वृ॒ष्णि॑यानि। पौ॒स्र्या॑नि नि॒युतः॑ स॒श्वुरिन्द्र॑म्। स॒मुद्रं॑ न
सिन्ध॑व उ॒क्थशु॑ष्माः। उ॒रुव्यच॑स॒ङ्गिर॒ आ वि॑शन्ति। इन्द्रा॑य॒ गिरो॑ अनि॑शितसर्गाः।
अ॒पः प्रैर॑य॒न्त्सग॑रस्य बु॒ध्रात्। यो अक्षे॑णेव च॒क्रिया॑ श॒ची॑भिः। विष्व॑क्त॒स्तम्भं॑
पृथि॑वीमु॒त द्याम्॑। अक्षो॑दय॒च्छव॑सा॒ क्षाम॑बु॒ध्रम्। वा॒र्णवा॑त॒स्तवि॑षीभि॒रिन्द्रः॑॥४५॥

दृ॒ढान्यौ॑घ्रादु॒शमा॑न् ओजः॑। अवा॑भिनत्क॒कुभः॑ पर्व॑तानाम्। आ नो॑ अ॒ग्ने
सु॒के॒तुना॑। र॒यिं वि॒श्वायु॑पोषसम्। मा॒र्डीकं॑ धे॒हि जी॒वसे॑। त्व॒सौम॑ म॒हे भग॑म्।

त्वं यू॒नं ऋ॒ताय॑ते। दक्षं॑ दधा॒सि जी॒वसे॑। रथं॑ यु॒ञ्जते म॒रुतः॑ शु॒भे सु॒गम्। सू॒रो न
मि॒त्रावरु॑णा॒ गवि॑ष्टिषु॥४६॥

रजा॑सि चि॒त्रा विच॑रन्ति त॒न्यवः॑। दि॒वः सं॒म्राजा॒ पय॑सा न उक्षतम्। वाच॑ः
सुमि॑त्रावरु॒णावि॑रावतीम्। प॒र्जन्य॑श्चि॒त्रां व॑दति त्विषी॑मतीम्। अ॒भ्रा व॑सत मरुतः
सुमा॑यया। द्यां व॑र्षयतमरु॒णाम॑रेपसम्। अयु॑क्त स॒प्त शु॒न्यवः॑। सू॒रो रथ॑स्य
न॒प्रियः॑। ताभि॑र्याति स्वयु॑क्तिभिः। वहि॑ष्ठेभिर्वि॒हरन् या॑सि तन्तु॑म्॥४७॥

अ॒व॒व्यय॑न्नसि॒तं दे॒व व॒स्वः। दवि॑ध्वतो र॒श्मयः॑ सू॒र्यस्य॑। च॒र्मेवा॒वाधु॑स्तमो
अ॒प्स्वन्तः॑। प॒र्जन्या॑य॒ प्र गा॑यत। दि॒वस्पु॑त्राय॑ मी॒ढुषे॑। स नो॑ य॒वस॑मिच्छतु।
अच्छा॑ वद त॒वसं॑ गी॒र्भिरा॑भिः। स्तु॒हि प॒र्जन्यं॑ नम॒साऽऽवि॑वास। कनि॑क्रदद्वृष॒भो
जी॒रदा॑नुः। रेतो॑ दधा॒त्वोष॑धीषु॒ गर्भ॑म्॥४८॥

यो गर्भ॑मोष॑धीनाम्। गवां॑ कृ॒णोत्य॑र्वताम्। प॒र्जन्यः॑ पुरु॒षीणा॑म्। तस्मा॒ इदा॑स्ये
ह॒विः। जु॒होता॒ मधु॑मत्तमम्। इडां॑ नः सं॒यतं॑ करत्। ति॒स्रो यद॑ग्रे श॒रद॑स्त्वामित्।

शुचिं घृतेन शुचयः सपर्यन्। नामानि चिद्वधिरे यज्ञियानि। असूदयन्त तनुवः
सुजाताः॥४९॥

इन्द्रश्च नः शुनासीरौ। इमं यज्ञं मिमिक्षतम्। गर्भं धत्तः स्वस्तये। ययोरिदं
विश्वं भुवनमा विवेश। ययोरानन्दो निहितो महश्च। शुनासीरावृतुभिः संविदानौ।
इन्द्रवन्तौ हविरिदं जुषेथाम्। आघाये अग्निमिन्धते। स्तृणन्ति बर्हिः।
येषामिन्द्रो युवा सखा। अग्न इन्द्रश्च मेदिना। हथो वृत्राण्यप्रति। युवः हि
वृत्रहन्तमा। याभ्यां सुव्रजयन्नग्र एव। यावातस्थतुर्भुवनस्य मध्ये। प्रचर्षणी
वृषणा वज्रबाहू। अग्नी इन्द्रावृत्रहणा हुवे वाम्॥५०॥

मन् इन्द्रो गर्विष्ठिषु तन्तुं गर्भं सुजाताः सखा सप्त च॥ [५]

उत नः प्रिया प्रियासु। सप्तस्वसा सुजुष्टा। सरस्वती स्तोम्याऽभूत्। इमा
जुह्वानायुष्मदा नमोभिः। प्रति स्तोमः सरस्वति जुषस्व। तव शर्मन्प्रियतमे
दधानाः। उपस्थेयाम शरणं न वृक्षम्। त्रीणि पदा विचक्रमे। विष्णुर्गोपा अदाभ्यः।

ततो धर्माणि धारयन्॥५१॥

तदस्य प्रियमभि पाथो अश्याम्। नरो यत्र देवयवो मदन्ति। उरुक्रमस्य स
हि बन्धुरित्था। विष्णोः पदे परमे मध्व उथ्सः। ऋत्वादा अस्थु श्रेष्ठः। अद्य त्वा
वन्वन्त्सुरेक्णाः। मर्त आनाश सुवृक्तिम्। इमा ब्रह्म ब्रह्मवाह। प्रिया त आ बरुहिः
सीद। वीहि सूर पुरोडाशम्॥५२॥

उप नः सूनवो गिरः। शृण्वन्त्वमृतस्य ये। सुमृडीका भवन्तु नः। अद्या नो देव
सवितः। प्रजावत्सावीः सौभगम्। परा दुःष्वप्रियं सुवा। विश्वानि देव सवितः।
दुरितानि परा सुवा। यद्भद्रं तन्म आ सुवा। शुचिमर्कैर्बृहस्पतिम्॥५३॥

अध्वरेषु नमस्यत। अनाम्योज आ चके। या धारयन्त देवा सुदक्षा
दक्षपितारा। असुर्याय प्रमहसा। स इत् क्षेति सुधित ओकसि स्वे। तस्मा इडा
पिन्वते विश्वदानी। तस्मै विशः स्वयमेवानमन्ति। यस्मिन्ब्रह्मा राजानि पूर्व एति।
सकृतिमिन्द्र सच्युतिम्। सच्युतिं जघनच्युतिम्॥५४॥

क॒नात्का॒भान्न॒ आ भ॑र। प्र॒य॒प्स्यन्नि॑व स॒क्थ्यौ॑। वि न॑ इन्द्र॒ मृधो॑ जहि।
 कनी॑खुनदिव सा॒पयन्। अ॒भि नः॒ सुष्टु॑तिं नय। प्र॒जाप॑तिः स्त्रि॒यां यशः॑।
 मु॒ष्कयो॑रदधा॒त्सप॑म्। का॒मस्य॑ तृ॒प्तिमा॑न॒न्दम्। तस्या॑ग्ने भाजये॒ह मा॑। मोदः॑ प्रमो॒द
 आ॑न॒न्दः॥५५॥

मु॒ष्कयो॑र्निहि॒तः स॑पः। सृ॒त्वेव॒ का॒मस्य॑ तृ॒प्याणि॑। दक्षि॑णानां प्रतिग्र॒हे।
 मन॑सश्चि॒त्तमा॑कू॒तिम्। वा॒चः स॒त्यम॑शीमहि। प॒शूना॑ रूपमन्न॑स्य। यशः॑ श्रीः
 श्र॑यतां मयि॑। यथा॒ऽहम॑स्या अतृ॑पः स्त्रि॒यै पु॑मान्। यथा॒ स्त्री तृ॑प्यति पु॒ंसि
 प्रि॒ये प्रि॒या। ए॒वं भ॑गस्य तृ॒प्याणि॑॥५६॥

य॒ज्ञस्य॑ का॒म्यः प्रि॒यः। ददा॒मीत्य॑ग्निर्वदति। तथेति॑ वा॒युरा॑ह॒ तत्। ह॑न्तेति॑
 स॒त्यं च॒न्द्रमा॑। आ॒दि॒त्यः स॒त्यमो॑मिति॑। आप॒स्तथ्स॒त्यमा॑ भ॑रन्। यशो॑ य॒ज्ञस्य॑
 दक्षि॑णाम्। अ॒सौ मे॒ का॒मः समृ॑द्ध्यताम्। न हि॑ स्प॒शम॑विदन्न॒न्यम॑स्मात्।
 वै॒श्वान॒रात्पु॑र॒णुता॑र॒मग्नेः॥५७॥

अथेममन्थन्नमृतममूराः। वैश्वानरं क्षेत्रजित्याय देवाः। येषामिमे पूर्वे
 अर्मास आसन्। अयूपाः सद्य विभृता पुरूणि। वैश्वानर त्वया ते नुत्ताः।
 पृथिवीमन्यामभितस्थुर्जनासः। पृथिवीं मातरं महीम्। अन्तरिक्षमुपं ब्रुवे।
 बृहतीमृतये दिवम्। विश्वं बिभर्ति पृथिवी॥५८॥

अन्तरिक्षं वि पंप्रथे। दुहे द्यौर्बृहती पयः। न ता नशन्ति न दंभाति तस्करः।
 नैनां अमित्रो व्यथिरादधर्षति। देवाश्च याभिर्यजते ददाति च। ज्योगित्ताभिः
 सचते गोपतिः सह। न ता अर्वा रेणुककाटो अश्नुते। न सःस्कृतत्रमुपं यन्ति
 ता अभि। उरुगायमभयं तस्य ता अनु। गावो मर्त्यस्य वि चरन्ति यज्वनः॥५९॥

रात्री व्यख्यदायती। पुरुत्रा देव्यक्षभिः। विश्वा अधि श्रियोऽधिता उपं ते गा
 इवाकरम्। वृणीष्व दुहितर्दिवः। रात्री स्तोमं न जिग्युषी। देवीं वाचमजनयन्त
 देवाः। तां विश्वरूपाः पशवो वदन्ति। सा नो मन्द्रेषमूर्जं दुहाना। धेनुर्वागस्मानुप
 सुष्टुतैतु॥६०॥

यद्वाग्वदन्त्यविचेतनानि। राष्ट्रीं देवानां निषसाद मन्द्रा। चतस्र ऊर्जं दुदुहे
पयांसि। क्वं स्विदस्याः परमं जंगाम। गौरी मिमाय सलिलानि तक्षती। एकपदी
द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी बभूवुषी। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्।
तस्यां समुद्रा अधि विक्षरन्ति। तेन जीवन्ति प्रदिशश्चतस्रः॥६१॥

ततः क्षरत्यक्षरम्। तद्विश्वमुप जीवति। इन्द्रासूरा जूनयन्विश्वकर्मा। मरुत्वां
अस्तु गुणवान्सजातवान्। अस्य स्नुषा श्वशुरस्य प्रशिष्टिम्। सपत्ना वाचं
मनसा उपासताम्। इन्द्रः सूरौ अतरद्रजांसि। स्नुषा सपत्ना श्वशुरो-
ऽयमस्तु। अयं शत्रूञ्जयतु जर्हृषाणः। अयं वाजं जयतु वाजंसातौ। अग्निः
क्षत्रभृदनिभृष्टमोजः। सहस्रियो दीप्यतामप्रयुच्छन्। विभ्राजमानः समिधा न
उग्रः। आऽन्तरिक्षमरुहदगन्द्याम्॥६२॥

धारयन्पुरोडाशं बृहस्पतिं जघनच्युतिमानन्दो भगस्य तृप्याण्यग्नेः पृथिवी यज्वन एतु प्रदिशश्चतस्रो वाजंसातौ चत्वारि च॥[६]

वृषांस्यं शुर्वृषभाय गृह्यसे। वृषाऽयमुग्रो नृचक्षसे। दिव्यः कर्मण्यो हितो

बृहन्नामं। वृषभस्य या ककुत्। विषूवान् विष्णो भवतु। अयं यो मामको वृषा।
अथो इन्द्र इव देवेभ्यः। वि ब्रवीतु जनैभ्यः। आयुष्मन्तं वर्चस्वन्तम्। अथो
अधिपतिं विशाम्॥६३॥

अस्याः पृथिव्या अध्यक्षम्। इममिन्द्र वृषभं कृणु। यः सुशृङ्गः सुवृषभः।
कल्याणो द्रोण आहितः। कार्षीवल प्रगाणेन। वृषभेण यजामहे। वृषभेण
यजमानाः। अक्रूरेणेव सर्पिषा। मृद्धश्च सर्वा इन्द्रेण। पृतनाश्च जयामसि॥६४॥

यस्यायमृषभो हविः। इन्द्राय परिणीयते। जयाति शत्रुमायन्तम्। अथो हन्ति
पृतन्यतः। नृणामहं प्रणीरसत्। अग्रं उद्धिन्दतामसत्। इन्द्र शुष्मं तनुवा मेरयस्व।
नीचा विश्वा अभितिष्ठाभिमांतीः। नि शृणीह्याबाधं यो नो अस्ति। उरुं नो लोकं
कृणुहि जीरदानो॥६५॥

प्रेह्यभि प्रेहि प्र भरा सहस्व। मा विवेनो वि शृणुष्व। जनैषु। उदीडितो वृषभ
तिष्ठ शुष्मैः। इन्द्र शत्रून्पुरो अस्माकं युध्य। अग्रे जेता त्वं जय। शत्रून्सहस

ओजंसा। वि शत्रून् विमृधौ नुद। एतं ते स्तोमं तुविजातु विप्रः। रथं न धीरः
स्वपां अतक्षम्। यदीदग्ने प्रतित्वं देव हर्याः॥६६॥

सुवर्वतीरुप एना जयेम। यो घृतेनाभिमानितः। इन्द्र जैत्राय जज्ञिषे। स नः
सङ्कासु पारय। पृतनासाह्येषु च। इन्द्रो जिगाय पृथिवीम्। अन्तरिक्षं सुवर्महत्।
वृत्रहा पुरुचेतनः। इन्द्रो जिगाय सहसा सहांसि। इन्द्रो जिगाय पृतनानि
विश्वा॥६७॥

इन्द्रो जातो वि पुरो रुरोज। स नः परस्पा वरिवः कृणोतु। अयं कृत्तुरगृभीतः।
विश्वजिदुद्भिदिथ्सोमः। ऋषिर्विप्रः काव्येन। वायुरग्रेगा यज्ञप्रीः। साकङ्गन्मनसा
यज्ञम्। शिवो नियुद्धिः शिवाभिः। वायो शुक्रो अयामि ते। मध्वो अग्रं
दिविष्टिषु॥६८॥

आ याहि सोम पीतये। स्वारुहो देव नियुत्वता। इममिन्द्र वर्धय क्षत्रियाणाम्।
अयं विशां विश्पतिरस्तु राजा। अस्मा इन्द्र महि वर्चांसि धेहि। अवर्चसं कणुहि

शत्रुमस्य। इममा भञ्ज ग्रामे अश्वेषु गोषु। निर्मुं भञ्ज योऽमित्रो अस्य। वर्षमन्
क्षत्रस्य ककुभि श्रयस्व। ततो न उग्रो वि भञ्जा वसूनि॥६९॥

अस्मे द्यावापृथिवी भूरि वामम्। सन्दुहाथां घर्मदुधैव धेनुः। अयं राजा प्रिय
इन्द्रस्य भूयात्। प्रियो गवामोषधीनामुतापाम्। युनज्मि त उत्तरावन्तमिन्द्रम्।
येन जयांसि न परा जयांसै। स त्वाऽकरेकवृषभं स्वानाम्। अथो राजन्नुत्तमं
मानवानाम्। उत्तरस्त्वमधरे ते सपत्नः। एकवृषा इन्द्रसखा जिगीवान्॥७०॥

विश्वा आशाः पृतनाः सञ्जयं जयन्। अभि तिष्ठ शत्रूयतः सहस्व। तुभ्यं भरन्ति
क्षितयो यविष्ठ। बलिमग्ने अन्तित ओत दूरात्। आ भन्दिष्ठस्य सुमतिं चिकिद्धि।
बृहत्ते अग्ने महि शर्म भद्रम्। यो देह्यो अनमयद्वधस्त्रैः। यो अर्यपत्नीरुषसश्चकार।
स निरुध्या नहुषो यद्वा अग्निः। विशश्चक्रे बलिहृतः सहोभिः॥७१॥

प्र सद्यो अग्ने अत्येष्यन्यान्। आविर्यस्मै चारुतरो बभूथ। ईडेन्यो वपुष्यो
विभावा। प्रियो विशामतिथिर्मानुषीणाम्। ब्रह्मज्येष्ठा वीर्या सम्भृतानि। ब्रह्माग्ने

ज्येष्ठं दिवमा तंतान। ऋतस्य ब्रह्मं प्रथमोत जज्ञे। तेनार्हति ब्रह्मणा स्पर्धितुङ्कः।
ब्रह्म सुचो घृतवतीः। ब्रह्मणा स्वरवो मिताः॥७२॥

ब्रह्म यज्ञस्य तन्तवः। ऋत्विजो ये हविष्कृतः। शृङ्गाणीवेच्छृङ्गिणां सन्ददृश्रिरे।
चषालवन्तः स्वरवः पृथिव्याम्। ते देवासः स्वरवस्तस्थिवांसः। नमः सखिभ्यः
सन्नान्माऽवंगात। अभिभूरग्निरतरद्रजांसि। स्पृधो विहत्य पृतना अभिश्रीः।
जुषाणो म आहुतिं मामहिष्ट। हत्वा सपत्नान् वरिवस्करन्नः। ईशानं त्वा
भुवनानामभिश्चियम्। स्तौम्यग्र उरुकृतं सुवीरम्। हविर्जुषाणः सपत्नां
अभिभूरसि। जहि शत्रूँ रप मृधो नुदस्व॥७३॥

विशां जयामसि जीरदानो हर्या विश्वा दिर्विष्टिषु वसूनि जिगीवान्स्सहोभिर्मिता नंश्चत्वारि च॥—————[७]

स प्रलवन्नवीयसा। अग्ने द्युम्नेन संयता। बृहत्ततन्थ भानुना। नवं नु स्तोममग्रयै।
दिवः श्येनाय जीजनम्। वसोः कुविद्वनार्ति नः। स्वारुहा यस्य श्रियो दृशे।
रयिर्वीरवतो यथा। अग्ने यज्ञस्य चेततः। अदाभ्यः पुरएता॥७४॥

अ॒ग्निर्वि॒शां मानु॑षीणाम्। तूर्णी॑ रथः॒ सदा॒ नवः॑। नव॑ꣳ सोमा॒य वा॒जिनै॑। आज्यं॒
पय॑सोऽजनि। जुष्ट॑ꣳ शुचि॑तमं वसु॑। नव॑ꣳ सोम जुषस्व नः। पी॒यूष॑स्येह तृ॒णुहि॑।
यस्ते॑ भा॒ग ऋ॒ता व॒यम्। नव॑स्य सोम ते व॒यम्। आ सु॑म॒तिं वृ॑णीमहे॥७५॥

स नो॑ रास्व सह॒स्त्रिणः॑। नव॑ꣳ ह॒विर्जु॑षस्व नः। ऋ॒तुभिः॑ सोम॒ भूत॑मम्।
तद्भ॑ प्रति॑हर्य नः। राज॑न्त्सोम स्व॒स्तये॑। नव॑ꣳ स्तोम॒न्नव॑ꣳ ह॒विः। इन्द्रा॑ग्निभ्यां
नि वे॑दय। तञ्जु॑षेताꣳ सचै॑तसा। शुचिं॑ नु स्तोमं॒ नव॑जातम॒द्य। इन्द्रा॑ग्नी वृत्र॒हणा
जु॑षेथाम्॥७६॥

उ॒भा हि वाꣳ सु॒हवा॒ जोह॑वीमि। ता वाजꣳ स॒द्य उ॑श॒ते धे॑ष्ठा। अ॒ग्निरिन्द्रो॒
नव॑स्य नः। अस्य॑ ह॒व्यस्य॑ तृप्यताम्। इ॒ह दे॒वौ स॑ह॒स्त्रिणौ॑। य॒ज्ञं न॒ आ हि
गच्छ॑ताम्। वसु॑मन्तꣳ सुव॒र्विदम्॑। अस्य॑ ह॒व्यस्य॑ तृप्यताम्। अ॒ग्निरिन्द्रो॒ नव॑स्य
नः। विश्वा॑न्दे॒वाꣳ स्त॑र्पयत॥७७॥

ह॒विषो॒ऽस्य नव॑स्य नः। सुव॒र्विदो॒ हि ज॑ज्ञिरे। ए॒दं ब॒रुहिः॑ सु॒ष्टरी॑मा॒ नवे॑न। अ॒यं

य॒ज्ञो य॒जमान॑स्य भा॒गः। अ॒यं ब॑भू॒व भुव॑नस्य॒ गर्भः॑। वि॒श्वे दे॒वा इ॒दम॑द्यागमि॒ष्टाः।
इ॒मे नु द्यावा॑पृथि॒वी स॒मीची॑। त॒न्वाने॑ य॒ज्ञं पु॑रु॒पेश॑सन्धिया। आ॒ऽस्मै पृ॑णीतां
भुव॑नानि॒ विश्वा॑। प्र॒जां पु॒ष्टिम॑मृ॒तं न॑वेन॥७८॥

इ॒मे धे॒नू अ॒मृतं॑ ये दुहा॑ते। पय॑स्वत्युत्तरामे॑तु पु॒ष्टिः। इ॒मं य॒ज्ञं जु॑षमा॑णे न॑वेन।
स॒मीची॑ द्यावा॑पृथि॒वी घृ॒ताची॑। यवि॑ष्ठो ह॒व्यवा॑हनः। चि॒त्रभा॑नुर्घृ॒तासु॑तिः। न॑वजा॒तो
वि रो॑चसे। अ॒ग्रे त॑त्ते॒ महि॑त्व॒नम्। त्वम॑ग्रे दे॒वता॑भ्यः। भा॒गे दे॒व न मी॑यसे॥७९॥

स ए॒ना वि॒द्वान् य॑क्ष्यसि। न॒व॒ऽस्तोमं॑ जुष॒स्व नः॑। अ॒ग्निः प्र॑थ॒मः प्रा॑श्ना॒तु। स
हि वे॒द यथा॑ ह॒विः। शि॒वा अ॒स्मभ्य॑मोष॑धीः। कृ॒णोतु॑ वि॒श्वच॑र्षणिः। भ॒द्रान्नः॑ श्रेयः
सम॑नै॒ष्ट दे॒वाः। त्वया॑ऽव॒सेन॒ सम॑शीमहि त्वा। स नो॑ मयो॒भूः पि॑तो॒ आ वि॑श॒स्व। शं
तो॒काय॑ त॒नुवे॑ स्यो॒नः। ए॒तमु॑ त्यं मधु॑ना॒ संयु॑तं॒ यव॑म्। सर॑स्वत्या॒ अधि॑म॒नाव॑चर्कृषुः।
इन्द्र॑ आसी॒त्सीर॑पतिः श॒तक्र॑तुः। की॒नाशा॑ आसन्म॒रुतः॑ सु॒दान॑वः॥८०॥

पुर॒एता वृ॑णीमहे जुषेथा॑न्तर्पयता॒मृत॑न्न॒वेन॑ मीयसे स्यो॒नश्च॒त्वारि॑ च॥ [८]

जुष्टश्चक्षुषो जुष्टीनरो नक्तञ्जाता वृषास उत नो वृषाऽस्यः शुः सप्रब्रवद्दष्टौ॥८॥

जुष्टो मन्युर्भगो जुष्टी नरो हरिर्वर्षसङ्ग्रिः शिप्रिन्वाजानामुत नः प्रिया यद्वाग्वदन्ती विश्वा आशा अशीतिः॥८०॥

जुष्टः सुदानवः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

प्रा॒णो रक्ष॑ति वि॒श्वमे॒जत्। इ॒र्यो भू॒त्वा ब॑हु॒धा ब॒हूनि॑। स इ॒त्सर्वं॑ व्या॒नशे॑। यो
 दे॒वो दे॒वेषु॑ वि॒भूर॑न्तः। आ॒वृ॒द॒दात् क्षे॒त्रिय॑ध्व॒गद्व॑षा॑। तमि॒त्प्रा॒णं म॒न॒सोप॑ शि॒क्षत॑।
 अ॒ग्रं दे॒वाना॑मि॒दम॑त्तु नो ह॒विः। म॒न॒स॒श्चित्ते॒दम्। भू॒तं भ॒व्यं च॑ गु॒प्यते॑। तद्धि
 दे॒वेष्व॑ग्रि॒यम्॥१॥

आ न॑ ए॒तु पुर॑श्च॒रम्। स॒ह दे॒वैरि॒मं ह॒वम्। म॒नः श्रे॒यसि॑ श्रे॒यसि॑। क॒र्मन् य॒ज्ञप॑तिं
 दध॑त्। जु॒षता॑ मे॒ वा॒ग्नि॒दं ह॒विः। वि॒रा॒ड्दे॒वी पु॒रोहि॑ता। ह॒व्य॒वा॒डन॑पा॒यिनी॑।
 यया॑ रू॒पाणि॑ ब॒हुधा॑ वद॑न्ति। पे॒शांसि॑ दे॒वाः प॑र॒मे ज॒नित्रे॑। सा नो॑
 वि॒रा॒डन॑पस्फु॒रन्ती॥२॥

वा॒ग्दे॒वी जु॒षता॑मि॒दं ह॒विः। चक्षु॑र्दे॒वानां॑ ज्योति॑र॒मृते॒ न्य॑क्तम्। अ॒स्य वि॒ज्ञाना॑य
 ब॒हुधा॑ नि॒धी॑यते। तस्य॑ सु॒म्रम॑शीमहि। मा नो॑ हा॒सीद्वि॑चक्ष॒णम्। आ॒युरि॒न्द्रः

प्रतीर्यताम्। अनन्धाश्चक्षुषा वयम्। जीवा ज्योतिरशीमहि। सुवज्ज्योतिरुतामृतम्।
 श्रोत्रेण भद्रमुत शृण्वन्ति सत्यम्। श्रोत्रेण वाचं बहुधोद्यमानाम्। श्रोत्रेण मोदश्च
 महश्च श्रूयते। श्रोत्रेण सर्वा दिश आ शृणोमि। येन प्राच्या उत दक्षिणा।
 प्रतीच्यै दिशः शृण्वन्त्युत्तरात्। तदिच्छोत्रं बहुधोद्यमानम्। अरान्न नेमिः परि सर्वं
 बभूव॥३॥

अग्रियमनपस्फुरन्ती सत्यं सप्त च॥ [१]

उदेहिं वाजिन्यो अस्यप्स्वन्तः। इदं राष्ट्रमा विश सूनृतावत्। यो रोहितो
 विश्वमिदं जजान। स नो राष्ट्रेषु सुधितान्दधातु। रोहं रोहं रोहित आरुरोह।
 प्रजाभिर्वृद्धिं जनुषामुपस्थम्। ताभिः स रब्धो अविदथ्यदुर्वीः। गातुं प्रपश्यन्निह
 राष्ट्रमाऽहः। आऽहार्षीद्राष्ट्रमिह रोहितः। मृधो व्यास्थदभयं नो अस्तु॥४॥

अस्मभ्यं द्यावापृथिवी शक्करीभिः। राष्ट्रं दुहाथामिह रेवतीभिः। विममर्श रोहितो
 विश्वरूपः। समाचक्राणः प्ररुहो रुहश्च। दिवं गत्वाय महता महिम्ना। वि नो

राष्ट्रमुनत्तु पयसा स्वेन। यास्ते विशस्तपसा सं बभूवुः। गायत्रं वथ्समनु तास्तु
आऽगुः। तास्त्वा विशन्तु महसा स्वेन। सं माता पुत्रो अभ्येतु रोहितः॥५॥

यूयमुग्रा मरुतः पृश्निमातरः। इन्द्रेण सयुजा प्रमृणीथ शत्रून्। आ वो रोहितो
अशृणोदभिद्यवः। त्रिसंतासो मरुतः स्वादुसम्मुदः। रोहितो द्यावापृथिवी जंजान।
तस्मिंस्तन्तु परमेष्ठी तंतान। तस्मिंश्छि श्रिये अज एकपात्। अदृहद्द्यावापृथिवी
बलेन। रोहितो द्यावापृथिवी अदृहत्। तेन सुवः स्तभितन्तेन नाकः॥६॥

सो अन्तरिक्षे रजसो विमानः। तेन देवाः सुवरन्वविन्दन्। सुशेवं त्वा भानवो
दीदिवांसम्। समंग्रासो जुह्वो जातवेदः। उक्षन्ति त्वा वाजिनमा घृतेन।
संसमग्रे युवसे भोजनानि। अग्रे शर्ध महते सौभगाय। तवं द्युम्नान्युत्तमानि
सन्तु। सञ्जास्पत्यंसुयममा कृणुष्व। शत्रूयतामभि तिष्ठा महांसि॥७॥

अस्त्वेतु रोहितो नाको महांसि॥

[२]

पुनर्न इन्द्रो मघवा ददातु। धनानि शक्रो धन्यः सुराधाः। अर्वाचीनं कृणुतां

याचि॒तो मनः॑। श्रु॒ष्टी नो॑ अ॒स्य ह॒विषो॑ जुषा॒णः। या॒नि नोऽजि॑नं ध॒नानि॑। ज॒हर्थं
शूर॑ म॒न्युना॑। इन्द्रा॑नु॒विन्द॑ न॒स्तानि॑। अ॒नेन॑ ह॒विषा॒ पुनः॑। इन्द्र॑ आशा॑भ्यः परि॑।
सर्वा॑भ्योऽभ॒यं कर॑त्॥८॥

जेता॒ शत्रून्॒ विच॑र्षणिः। आकू॑त्यै त्वा॒ कामा॑य त्वा स॒मृधे॑ त्वा। पु॒रो द॑धे
अमृ॑त॒त्वाय॑ जी॒वसे॑। आकू॑तिम॒स्याव॑से। का॒मम॑स्य स॒मृद्धौ॑। इन्द्र॑स्य यु॒ञ्जते॑ धि॒यः।
आकू॑तिं दे॒वीं मन॑सः पु॒रो द॑धे। य॒ज्ञस्य॑ मा॒ता सु॒हवा॑ मे अस्तु। यद्वि॑च्छामि॒ मन॑सा॒
सका॑मः। वि॒देय॑मे॒नद्धृ॑दये॒ निवि॑ष्टम्॥९॥

सेद॒ग्निर॒ग्नी॒रत्यै॑त्य॒न्यान्। यत्र॑ वा॒जी तन॑यो वी॒डुपा॑णिः। स॒हस्र॑पा॒था अ॒क्षरा॑
स॒मेति॑। आशा॑नां त्वाऽऽशा॑पा॒लेभ्यः॑। च॒तुर्भ्यो॑ अ॒मृते॑भ्यः। इ॒दं भू॑तस्याध्य॑क्षेभ्यः।
वि॒धेम॑ ह॒विषा॑ व॒यम्। विश्वा॑ आशा॒ मधु॑ना॒ स॒ सृ॑जामि। अ॒न॒मी॒वा आप॑ ओष॑धयो
भव॑न्तु। अ॒यं यज॑मानो॒ मृधो॑ व्य॑स्यताम्॥१०॥

अ॒गृभी॑ताः प॒शवः॑ स॒न्तु सर्वे॑। अ॒ग्निः सोमो॑ वरु॑णो मि॒त्र इन्द्रः॑। बृ॒हस्प॑तिः सवि॒ता

यः संह॒स्त्री। पू॒षा नो॒ गोभि॒रव॑सा॒ सर॑स्वती। त्वष्टा॑ रू॒पाणि॒ सम॑नक्तु य॒ज्ञैः। त्वष्टा॑
रू॒पाणि॒ दध॑ती॒ सर॑स्वती। पू॒षा भग॑ः सवि॒ता नो॑ ददातु। बृह॒स्पति॑र्दद॒दिन्द्रः॑
स॒हस्र॑म्। मि॒त्रो दा॒ता वरु॑णः सोमो॑ अ॒ग्निः॥११॥

क॒र॒त्रिर्विष्टम॑स्यतान्न॒वं च॥ _____ [३]

आ नो॑ भर॒ भग॑मिन्द्र द्युमन्त॑म्। नि ते॑ दे॒ष्णस्य॑ धीमहि प्र॒रेके। उ॒र्व इ॒व प॒प्रथे॒
कामो॑ अ॒स्मे। तमा॑पृ॒णा वसु॑पते॒ वसू॑नाम्। इ॒मं काम॑ं म॒न्दया॑ गोभि॒रश्वैः॑। च॒न्द्रव॑ता
राध॑सा प॒प्रथ॑श्च। सु॒व॒र्यवो॑ म॒तिभि॑स्तुभ्यं वि॒प्राः। इन्द्रा॑य॒ वाहः॑ कुशि॒कासो॑ अ॒क्रन्।
इन्द्र॑स्य॒ नु वी॒र्या॑णि॒ प्रवो॑चम्। यानि॑ च॒कार॑ प्रथ॒मानि॑ व॒ज्री॥१२॥

अ॒ह॒न्नहि॑मन्व॒पस्त॑तर्द। प्रव॒क्षणा॑ अभि॒न॒त्पर्व॑तानाम्। अ॒ह॒न्नहि॑ पर्व॑ते
शि॒श्रिया॑णम्। त्वष्टा॑ऽस्मै वज्र॑ः स्व॒र्यन्त॑तक्ष। वा॒श्रा इ॒व धे॒नवः॑ स्यन्द॑मानाः।
अ॒ञ्जः स॒मु॒द्रम॑वं जग्मु॒रापः॑। वृ॒षाय॑माणोऽवृणी॒त सोम॑म्। त्रि॒क॑द्रुकेष्वपि॒ब॒थ्सु॑तस्य।
आ सा॒य॒कं म॒घवा॑ दत्त॒ वज्र॑म्। अ॒ह॒न्नेन॑ प्रथ॒म॒जा म॒हीना॑म्॥१३॥

यदिन्द्राहन्प्रथमजा महीनाम्। आन्मायिनाममिनाः प्रोत मायाः। आत्सूर्य
 जनयन्द्यामुषासम्। तादीक्रा शत्रून् किलाविविथसे। अहन्वृत्रं वृत्रतरं व्यसम्।
 इन्द्रो वज्रेण महता वधेन। स्कन्धासीव कुलिशेनाविवृक्णा। अहिः शयत
 उपपृक्पृथिव्याम्। अयोध्येव दुर्मद आ हि जुह्वे। महावीरं तुविबाधमृजीषम्॥१४॥

नातारीरस्य समृतिं वधानाम्। स रुजानाः पिपिषु इन्द्रशत्रुः। विश्वो विहाया
 अरतिः। वसुर्दधे हस्ते दक्षिणे। तरणिर्न शिश्रथत्। श्रवस्यया न शिश्रथत्।
 विश्वस्मा इदिषुध्यसे। देवत्रा हव्यमूहिषे। विश्वस्मा इत्सुकृते वारमृण्वति।
 अग्निद्वारा व्यृण्वति॥१५॥

उदुञ्जिहानो अभि काममीरयन्। प्रपृश्नन्विश्वा भुवनानि पूर्वथा। आ केतुना
 सुषमिद्धो यजिष्ठः। कामं नो अग्ने अभिहर्य दिग्भ्यः। जुषाणो हव्यममृतेषु
 दूढ्यः। आ नो रयिं बहुलां गोमंतीमिषम्। नि धेहि यक्षदमृतेषु भूषन्। अश्विना
 यज्ञमागतम्। दाशुषः पुरुदससा। पूषा रक्षतु नो रयिम्॥१६॥

इ॒मं य॒ज्ञम॒श्विना॑ व॒र्धय॑न्ता। इ॒मौ र॒यिं य॒ज॑मानाय धत्तम्। इ॒मौ प॒शून् रक्ष॑तां
वि॒श्वतो॑ नः। पू॒षा नः॑ पातु॒ सद॒मप्र॑यच्छन्। प्र॒ते म॒हे सं॑रस्वति। सु॒भ॒गे वा॒जिनी॑वति।
स॒त्य॒वाचे॑ भ॒रे म॒तिम्। इ॒दं ते॑ ह॒व्यं घृ॒तव॑त्सरस्वति। स॒त्य॒वाचे॑ प्र॒भ॒रेमा॑ ह॒वीः॒षि।
इ॒मानि॑ ते दुरि॒ता सौ॒भ॒गानि॑। तेभि॑र्व॒यः सु॒भ॒गा॑सः स्याम॥१७॥

व॒ज्र॒ही॒नामृ॒जीषं॑ व्यृण्वति रक्षतु नो र॒यिः॑ सौ॒भ॒गान्येकं॑ च॥ [४]

य॒ज्ञो रा॒यो य॒ज्ञ ई॒शे व॑सूनाम्। य॒ज्ञः स॒स्याना॑मु॒त सु॑क्षितीनाम्। य॒ज्ञ इ॒ष्टः
पूर्व॑चित्तिं दधातु। य॒ज्ञो ब्र॑ह्म॒ण्वाः अप्ये॑तु दे॒वान्। अ॒यं य॒ज्ञो व॑र्धतां गोभि॒रश्वैः॑।
इ॒यं वेदिः॑ स्व॒प॒त्या सु॒वीरा॑। इ॒दं ब॒रु॒हिर॑ति ब॒रु॒हीः॒ष्य॒न्या। इ॒मं य॒ज्ञं वि॒श्वे अव॑न्तु
दे॒वाः। भ॒ग ए॒व भ॒ग॒वाः अ॒स्तु दे॒वाः। तेन॑ व॒यं भ॒ग॒वन्तः॑ स्याम॥१८॥

तं त्वा॑ भ॒ग॒ सर्व॑ इ॒ज्जो॑हवीमि। स नो॑ भ॒ग पु॒र॒ए॒ता भ॑वे॒ह। भ॒ग प्र॒णेत॑र्भ॒ग
स॒त्य॒राधः॑। भ॒गे॒मां धि॒यमु॑द॒व द॑दन्नः। भ॒ग प्र॒णो ज॑नय गोभि॒रश्वैः॑। भ॒ग प्र॒
नृभि॑र्नृ॒वन्तः॑ स्याम। शश्व॑तीः समा॒ उप॑यन्ति लो॒काः। शश्व॑तीः समा॒ उप॑यन्त्यापः।

इष्टं पूर्तं शश्वतीनां समानां शाश्वतेन। हविषेष्वाऽनन्तं लोकं परमा रुरोह॥१९॥

इयमेव सा या प्रथमा व्यौच्छत्। सा रूपाणि कुरुते पञ्च देवी। द्वे स्वसारौ वयतस्तत्रमेतत्। सनातनं विततं षण्मयूखम्। अवान्याऽस्तन्तून्किरतो धृतो अन्यान्। नावपृज्याते न गमाते अन्तम्। आ वो यन्तूदवाहासो अद्य। वृष्टिं ये विश्वे मरुतो जुनन्ति। अयं यो अग्निर्मरुतः समिद्धः। एतं जुषध्वं कवयो युवानः॥२०॥

धारावरा मरुतो धृष्णुवोजसः। मृगा न भीमास्तविषेभिरूर्मिभिः। अग्नयो न शुशुचाना ऋजीषिणः। भुमिन्धमन्त उप गा अवृण्वत। वि चक्रमे त्रिर्देवः। आवेधसं नीलपृष्ठं बृहन्तम्। बृहस्पतिं सदने सादयध्वम्। सादद्यौनिं दम् आ दीदिवांसम्। हिरण्यवर्णमरुषं संपेम। स हि शुचिः शतपत्रः स शुन्ध्युः॥२१॥

हिरण्यवाशीरिषिरः सुवर्षाः। बृहस्पतिः स स्वावेश ऋष्वाः। पूरू सखिभ्य आसुतिं करिष्ठः। पूषं स्तवं व्रते वयम्। नरिष्येम कदाचन। स्तोतारंस्त इह

स्मसि। यास्ते पूषन्ना वो अन्तः समुद्रे। हिरण्ययीरन्तरिक्षे चरन्ति। याभिर्यासि
दूत्या५ सूर्यस्य। कामेन कृतश्रवं इच्छमानः॥२२॥

अरण्यान्यरण्यान्यसौ। या प्रेव नश्यसि। कथा ग्रामं न पृच्छसि। न त्वाभीरिव
विन्दती (३)। वृषारवायु वदते। यदुपावन्ति चिच्चिकः। आघाटीभिरिव धावयन्।
अरण्यानिर्महीयते। उत गावं इवादन्। उतो वेश्मेव दृश्यते॥२३॥

उतो अरण्यानिः सायम्। शकटीरिव सर्जति। गामङ्गैष आ ह्वयति।
दार्वङ्गैष उपावधीत्। वसन्नरण्यान्या५ सायम्। अक्रुक्षदिति मन्यते। न वा
अरण्यानिर्हन्ति। अन्यश्चेन्नाभिगच्छति। स्वादोः फलस्य जुग्ध्वा। यत्र कामं नि
पद्यते। आज्ञनगन्धी५ सुरभीम्। बहून्नामकृषीवलाम्। प्राहं मृगाणां मातरम्।
अरण्यानीमश५सिषम्॥२४॥

स्याम् रुरोह युवानः शुन्यूरिच्छमानो दृश्यते निपद्यते चत्वारि च॥ [५]

वार्त्रहत्याय शवंसे। पृतनासाह्याय च। इन्द्र त्वा वर्तयामसि। सुब्रह्माणं वीरवंतं

बृहन्तम्। उरुं गंभीरं पृथुबुधमिन्द्र। श्रुतर्षिमुग्रमभिमातिषाहम्। अस्मभ्यं चित्रं
वृषेण२ रयिं दाः। क्षेत्रियै त्वा निर्ऋत्यै त्वा। द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात्।
अनागसं ब्रह्मणे त्वा करोमि॥२५॥

शिवे ते द्यावापृथिवी उभे इमे। शं ते अग्निः सहाद्विरस्तु। शं द्यावापृथिवी
सहोषधीभिः। शमन्तरिक्ष२ सह वातेन ते। शं ते चतस्रः प्रदिशो भवन्तु। या
दैवीश्चतस्रः प्रदिशः। वातपत्नीरभि सूर्यो विचष्टे। तासां त्वा जरस आ दधामि।
प्र यक्ष्म एतु निर्ऋतिं पराचैः। अमोचि यक्ष्मादुरितादवर्त्यै॥२६॥

द्रुहः पाशान्निर्ऋत्यै चोदमोचि। अहा अवर्तिमविदथ्स्योनम्। अप्यभूद्द्रे
सुकृतस्य लोके। सूर्यमृतं तमसो ग्राह्या यत्। देवा अमुञ्चन्नसृजन्व्येनसः।
एवमहमिमं क्षेत्रियाञ्जामिश२सात्। द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात्। बृहस्पते
युवमिन्द्रश्च वस्वः। दिव्यस्येशाथे उत पार्थिवस्य। धत्त२ रयिः३ स्तुवते
कीरयेचित्॥२७॥

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। देवायुधमिन्द्रमा जोहुवानाः। विश्वावृधमभि ये
 रक्षमाणाः। येन हता दीर्घमध्वानमायन्। अनन्तमर्थमनिवथ्स्यमानाः। यत्ते सुजाते
 हिमवथ्सु भेषजम्। मयोभूः शन्तमा यद्धृदोसि। ततो नो देहि सीबले। अदो
 गिरिभ्यो अधि यत्प्रधावसि। सः शोभमाना कन्यैव शुभ्रे॥२८॥

तां त्वा मुद्रंला हविषां वर्धयन्ति। सा नः सीबले रयिमा भाजयेह। पूर्वं
 देवा अपरेणानुपश्यं जन्मभिः। जन्मान्यवरैः पराणि। वेदानि देवा अयमस्मीति
 माम्। अहं हित्वा शरीरं जरसः परस्तात्। प्राणापानौ चक्षुः श्रोत्रम्। वाचं मनसि
 सम्भृताम्। हित्वा शरीरं जरसः परस्तात्। आ भूतिं भूतिं वयमश्नवामहै। इमा एव
 ता उषसो याः प्रथमा व्यौच्छन्। ता देव्यः कुर्वते पञ्चरूपा। शश्वतीर्नावपृज्यन्ति।
 न गमन्त्यन्तम्॥२९॥

करोम्यवर्त्ये विच्छुभ्रेऽश्नवामहै चत्वारि च॥

[६]

वसूनां त्वाऽधीतेन। रुद्राणामूर्त्या। आदित्यानां तेजसा। विश्वेषां देवानां

ऋतुना॥ म॒रुता॒मे॒घ्नां जु॒होमि॒ स्वाहा॑॥ अ॒भिभू॑तिर॒हमा॑गमम्। इन्द्र॑सखा स्वा॒युधः॑।
 आस्वाशा॑सु दु॒ष्पहः॑। इ॒दं वर्चो॑ अ॒ग्निना॑ द॒त्तमा॑गात्। यशो॑ भर्गः॒ सह॒ ओजो॑ बलं
 च॥ ३० ॥

दी॒र्घायु॑त्वाय॑ श॒तशा॑रदाय॑। प्रति॑गृ॒भ्णामि॒ मह॑ते वी॒र्या॑य। आयु॑रसि वि॒श्वायु॑रसि।
 स॒र्वायु॑रसि॒ सर्व॑मायु॑रसि। सर्वं॑ म॒ आयु॑र्भूयात्। सर्व॑मायु॑र्गेषम्। भूर्भुवः॒ सुवः॑।
 अ॒ग्निर्ध॑र्मे॒णान्ना॒दः। मृ॒त्युर्ध॑र्मे॒णान्न॑पतिः। ब्रह्म॑ क्ष॒त्रं स्वाहा॑॥ ३१ ॥

प्र॒जाप॑तिः प्रणे॒ता। बृ॒हस्प॑तिः पुर॒ण॑ता। य॒मः प॒न्थाः॑। च॒न्द्रमाः॑ पुनर॒सुः स्वाहा॑॥
 अ॒ग्निर॑न्ना॒दोऽन्न॑पतिः। अ॒न्नाद्यं॑म॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑॥ सोमो॑ राजा॒
 राज॑पतिः। रा॒ज्यम॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑॥ वरु॑णः स॒म्राट् स॒म्राट् पतिः॑।
 साम्रा॑ज्यम॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑॥ ३२ ॥

मि॒त्रः क्ष॒त्रं क्ष॒त्रप॑तिः। क्ष॒त्रम॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑॥ इन्द्रो॑ बलं
 बल॑पतिः। बलं॑म॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑॥ बृ॒हस्प॑तिर्ब्रह्म॒ ब्रह्म॑पतिः।

ब्रह्मा॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑। स॒वि॒ता रा॒ष्ट्रं रा॒ष्ट्रप॑तिः। रा॒ष्ट्रम॒स्मिन्
य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑। पू॒षा वि॒शां वि॒द्व॑तिः। वि॒शम॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय
ददातु॒ स्वाहा॑। सर॑स्वती॒ पुष्टिः॑ पुष्टि॑पत्नी। पुष्टि॑म॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒
स्वाहा॑। त्वष्टा॑ पशूनां मि॒थुना॑नां॒ रूप॒कृद्रूप॑पतिः। रु॒पेणा॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय
प॒शून् द॑दातु॒ स्वाहा॑॥ ३३ ॥

च॒ स्वाहा॒ साम्रा॑ज्यम॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॒ विश॑म॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑ च॒त्वारि॑ च (अ॒ग्निः
सोमो॑ वरु॒णो मि॒त्र इन्द्रो॑ बृह॒स्पतिः॑ स॒वि॒ता पू॒षा सर॑स्वती॒ त्वष्टा॑ दश॥)॥ [७]

स ई॑ पाहि॒ य ऋ॑जी॒षी तरु॑त्रः। यः शि॒प्रवा॑न्वृष॒भो यो म॑ती॒नाम्। यो
गो॑त्र॒भिद्व॑ज्र॒भृद्यो॑ ह॒रि॒ष्टाः। स इ॑न्द्र चि॒त्रां अ॒भि तृ॑न्धि॒ वाजा॑न्। आ ते शु॒ष्मो
वृष॑भ ए॒तु प॒श्चात्। ओत्त॑राद॒धरा॑गा पु॒रस्ता॑त्। आ वि॒श्वतो॑ अ॒भिस॑मे॒त्वर्वा॑ङ्। इन्द्र॑
द्यु॒म्नं सु॑र्व॒वद्वेह्य॒स्मे। प्रोष्व॑स्मे पु॒रोर॒थम्। इन्द्रा॑य शूष॒मर्च॑त॥ ३४ ॥

अ॒भीके॑ चिदु॒ लोक॑कृत्। स॒ङ्गे स॒मथ्सु॑ वृ॒त्रहा॑। अ॒स्माकं॑ बोधि॒ चोदि॑ता।

नभन्तामन्यकेषांम्। ज्याका अधि धन्वसु। इन्द्रं वयं शुनासीरम्। अस्मिन्
यज्ञे हवामहे। आ वाजैरुपं नो गमत्। इन्द्राय शुनासीराय। सुचा जुहुत नो
हविः॥३५॥

जुषतां प्रति मेधिरः। प्र हव्यानि घृतवन्त्यस्मै। हर्यश्वाय भरता सजोषाः।
इन्द्रर्तुभिर्ब्रह्मणा वावृधानः। शुनासीरी हविरिदं जुषस्व। वयः सुपर्णा उपसेदुरिन्द्रम्।
प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः। अपं ध्वान्तमूर्णुहि पृथि चक्षुः। मुमुग्ध्यस्मान्निधयेऽव
बद्धान्। बृहदिन्द्राय गायत॥३६॥

मरुतो वृत्रहन्तमम्। येन ज्योतिरजनयन्नृतावृधः। देवं देवाय जागृवि।
कामिहैकाः क इमे पतङ्गाः। मान्थालाः कुलिपरिमापतन्ति। अनावृतैनान्प्रधमन्तु
देवाः। सौपर्णं चक्षुस्तनुवा विदेय। एवा वन्दस्व वरुणं बृहन्तम्।
नमस्याधीरममृतस्य गोपाम्। स नः शर्म त्रिवरूथं वियंसत्॥३७॥

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। नाकै सुपर्णमुप यत्पतन्तम्। हृदा वेनन्तो

अभ्यचक्षत त्वा। हिरण्यपक्षं वरुणस्य दूतम्। यमस्य योनौ शकुनं भुरण्युम्। शं
नो देवीरभिष्टये। आपो भवन्तु पीतये। शं योरभि स्रवन्तु नः। ईशाना वार्याणाम्।
क्षयन्तीश्चर्षणीनाम्॥३८॥

अपो यांचामि भेषजम्। अप्सु मे सोमो अब्रवीत्। अन्तर्विश्वानि भेषजा। अग्निं
च विश्वशम्भुवम्। आपश्च विश्वभेषजीः। यदप्सु ते सरस्वति। गोष्वश्वेषु यन्मधु।
तेन मे वाजिनीवति। मुखमङ्घ्रि सरस्वति। या सरस्वती वैशम्भल्या॥३९॥

तस्यां मे रास्व। तस्यांस्ते भक्षीय। तस्यांस्ते भूयिष्ठभाजो भूयास्म। अहं त्वदस्मि
मदसि त्वमेतत्। ममासि योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हव्यान्यग्ने। पुत्रः
पित्रे लोककृज्जातवेदः। इहैव सन्तत्र सन्तं त्वाऽग्ने। प्राणेन वाचा मनसा बिभर्मि।
तिरो मा सन्तमायुर्मा प्रहासीत्॥४०॥

ज्योतिषा त्वा वैश्वानरेणोपतिष्ठे। अयं ते योनिर्ऋत्वियः। यतो जातो
अरोचथाः। तं जानन्नग्र आरोह। अथा नो वर्धया रयिम्। या ते अग्ने यज्ञियां

त॒नू॒स्तये॒ह्यारो॑हा॒त्माऽऽत्मा॑नम्। अ॒च्छा॒ वसू॑नि कृ॒ण्वन्न॒स्मे न॒र्या पु॒रू॒णि। य॒ज्ञो
भू॒त्वा य॒ज्ञमा॑ सी॒द॒ स्वां यो॒निम्। जा॒त॒वेदो॑ भुव॒ आ जा॒य॒मानः॑ स॒क्षय॑ ए॒हि।
उ॒पाव॑रोह जा॒तवे॒दः पु॒न॒स्त्वम्॥४१॥

दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑ह नः प्र॒जा॒न॒न्। आ॒युः प्र॒जा॒ र॒यि॒म॒स्मासु॑ धे॒हि। अ॒ज॒स्रो
दी॒दि॒हि नो॑ दुरो॒णे। तमिन्द्रं॑ जो॒हवी॑मि म॒घवा॑नमु॒ग्रम्। स॒त्रा द॒धान॑न॒मप्र॑तिष्कु॒त॒
शवा॑सि। म॒हि॒ष्ठो गी॒र्भिरा॑ च॒ य॒ज्ञियो॑ऽववर्त॑त्। रा॒ये नो॑ वि॒श्वा सु॒पथा॑ कृ॒णोतु
व॒ज्री। त्रि॒क॑द्रु॒केषु॑ म॒हिषो॑ यवा॑शिरं तुवि॒शुष्म॑स्तृ॒पत्। सोम॑म॒पिब॑द्विष्णु॑ना सु॒तं यथा॑
ऽव॑शत्। स ई॑ म॒माद॑ म॒हि क॒र्म क॑र्त॒वे म॒हामु॑रुम्॥४२॥

सैन॑ स॒श्वद्वे॒वं दे॒वः स॒त्यमि॑न्दुः स॒त्य इन्द्रः॑। वि॒दद्य॑तीं स॒रमा॑ रु॒ग्णम॑द्रेः।
म॒हि पा॑थः पू॒र्य॑ स॒द्विर्य॑क्कः। अ॒ग्रं न॑य॒थ्सु॑प॒द्यक्ष॑राणाम्। अ॒च्छा॒ रवं॑ प्रथ॒मा
जा॑न॒तीगा॑त्। वि॒दद्भ॒व्य॑ स॒रमा॑ दृढमूर्॒वम्। येना॒नुकं॑ मा॒नुषी॑ भो॒ज॒ते वि॒द्। आ
ये वि॒श्वाः स्व॑प॒त्यानि॑ च॒क्रुः। कृ॒ण्वाना॑सो अ॒मृत॑त्वाय॑ गा॒तुम्। त्वं नृ॑भिर्नृ॒पते॑

देवहूतौ॥४३॥

भूरीणि वृत्वा हर्यश्च ह॑सि। त्वन्निद॑स्युश्चुमु॑रिम्। धुनिं॑ चास्वा॑पयो द॒भीत॑ये
सुह॑न्तु। ए॒वा पा॑हि प्र॒त्नथा॑ मन्द॑तु त्वा। श्रु॒धि ब्र॑ह्म वावृ॑धस्वो॒त गी॑र्भिः। आ॒विः
सूर्यं॑ कृणु॑हि पी॒पिही॑षः। ज॒हि शत्रूँ॑ र॒भि गा इन्द्र॑ तृन्धि। अग्ने॑ बाध॑स्व वि मृ॒धो
नुद॑स्व। अपा॑मी॒वा अप॑ रक्षाँ॑सि से॒ध। अ॒स्मात्संमु॑द्राद्बृ॑हतो दि॒वो नः॥४४॥

अ॒पां भू॒मान॒मुप॑ नः सृ॒जेह॑। यज्ञ॒ प्रति॑ तिष्ठ सु॒म॒तौ सु॒शेवा॑ आ त्वा॑। वसू॑नि
पुरु॒धा वि॑शन्तु। दी॒र्घमा॑युर्यज॑मानाय कृ॒ण्वन्। अथा॒मृते॑न ज॒रितार॑मङ्घ्रि॑। इन्द्रः॑
शु॒नाव॑द्वि॒तनो॑ति सी॒रम्। सं॒व॒त्स॒रस्य॑ प्रति॒माण॑मे॒तत्। अ॒र्कस्य॑ ज्यो॒तिस्त॑दि॒दास॑
ज्येष्ठ॑म्। सं॒व॒त्स॒र॑ शु॒नव॑त्सी॒रमे॑तत्। इन्द्र॑स्य रा॒धः प्र॑य॒तं पुरु॑ त्मना॑। तद॑र्करूपं
वि॒मिमा॑नमेति। द्वा॒द॒शारे॑ प्रति॑ तिष्ठ॒तीदृषा॑। अ॒श्वाय॑न्तो ग॒व्यन्तो॑ वा॒जय॑न्तः। हवा॑महे
त्वोप॑गन्त॒वा उ॑। आ॒भूष॑न्तस्त्वा सु॒म॒तौ नवा॑याम्। व॒यमिन्द्र॑ त्वा शु॒न॑ हु॒वेम॥४५॥

अ॒र्च॒त ह॒विर्गा॑यत य॑स॒च्चर॑षणीनां वै॒शम्भ॑त्या हा॑सी॒त्वमु॑रुं दे॒वहू॑तौ न॒स्तम्ना॑ ष॒ट्॥ [८]

प्रा॒ण उ॒देहि पुन॒रा नो॑ भर य॒ज्ञो रा॒यो वा॒र्त्रह॑त्याय॒ वसू॑ना॒५ स ई॑ पा॒ह्यष्टौ॑॥८॥

प्रा॒णो र॑क्ष॒त्यगृ॑भीता धाराव॒रा म॒रुतो॑ दी॒र्घायु॑त्वाय॒ ज्योति॑षा त्वा॒ पञ्च॑च॒त्वारि॑५शत्॥४५॥

प्रा॒णः शु॒न५ हु॑वेम॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

स्वा॒र्द्धीं त्वा॑ स्वा॒दुना॑। ती॒त्रां ती॒त्रेण॑। अ॒मृता॑म॒मृते॑न। मधु॑मतीं॒ मधु॑मता। सृ॒जामि॑
 स॒ सोमे॑न। सोमो॑ऽस्य॒श्विभ्या॑ पच्यस्व। सर॑स्वत्यै पच्यस्व। इन्द्रा॑य सु॒त्राम्णो॑
 पच्यस्व। परी॒तो पि॑श्वता सु॒तम्। सोमो॒ य उ॑त्त॒मः ह॒विः॥१॥

द॒ध॒न्वा यो न॑र्यो अ॒प्स्वन्तरा॑। सु॒षाव॒ सोम॑म॒द्रिभिः॑। पु॒नातुं॑ ते परि॒स्रुत॑म्। सोम॒ः
 सूर्य॑स्य दुहि॒ता। वारे॑ण॒ शश्व॑ता॒ तना॑। वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। प्राङ्॒ख्सोमो॑ अति॑द्रुतः।
 इन्द्र॑स्य॒ युज्यः॒ सखा॑। वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। प्र॒त्यङ्ख्सोमो॑ अति॑द्रुतः॥२॥

इन्द्र॑स्य॒ युज्यः॒ सखा॑। ब्र॒ह्म क्ष॑त्रं प॑वते॒ तेजं॑ इन्द्रि॒यम्। सुर॑या॒ सोमः॑ सु॒त
 आसु॑तो॒ मदा॑य। शु॒क्रेण॑ देव दे॒वताः॑ पिपृ॒ग्धि। रसे॑नान्नं यज॑मानाय धेहि। कु॒विद॑ङ्ग
 यव॑मन्तो॒ यव॑श्चित्। यथा॒ दान्त्य॑नुपूर्वं वि॒यूय॑। इहे॑हैषां कृणु॑त॒ भोज॑नानि। ये
 ब॒र्हिषो॑ नमो॑वृत्तिं न ज॒ग्मुः। उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽस्य॒श्विभ्या॑ त्वा जुष्टं॑ गृह्णामि॥३॥

सरस्वत्या॒ इन्द्राय॑ सु॒त्राम्णो॑। ए॒ष ते॒ योनि॑स्तेज॑से त्वा। वी॒र्याय॑ त्वा॒ बलाय॑
त्वा। तेजो॑ऽसि॒ तेजो॑ मयि॑ धेहि। वी॒र्यम॑सि वी॒र्यं मयि॑ धेहि। बल॑मसि॒ बलं मयि॑
धेहि। नाना॑ हि वां दे॒वहि॑त॒ः सदः॑ कृतम्। मा स॒ः सृ॒क्षाथां पर॑मे व्योमन्। सुरा॒
त्वम॑सि शु॒ष्मिणी॒ सोमं॑ ए॒षः। मा मां हि॒ः सीः॒ स्वां योनि॑मावि॒शन्॥४॥

उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽस्याश्वि॒नं तेजः॑। सा॒र॒स्व॒तं वी॒र्य॑म्। ऐ॒न्द्रं बल॑म्। ए॒ष ते॒
योनि॑र्मोदाय॑ त्वा। आ॒न॒न्दाय॑ त्वा॒ मह॑से त्वा। ओजो॑ऽस्योजो॒ मयि॑ धेहि।
म॒न्युर॑सि म॒न्युं मयि॑ धेहि। महो॑ऽसि॒ महो॑ मयि॑ धेहि। सहो॑ऽसि॒ सहो॑ मयि॑
धेहि। या व्याघ्रं॑ विषू॒चिका॑। उ॒भौ वृ॒कं च॒ रक्ष॑ति। श्ये॒नं प॑त॒त्रिण॑ः सि॒ः ह॑म्।
सेमं॑ पा॒त्वः ह॑सः। स॒म्पृचः॑ स्थ॒ सं मां भ॒द्रेण॑ पृ॒ङ्ग। वि॒पृचः॑ स्थ॒ वि मां पा॑प्मनां
पृ॒ङ्ग॥५॥

हविः प्रत्यङ्गसोमो अतिद्रुतो गृह्णाम्याविशन्विषूचिका पञ्च च॥ [१]

सोमो राजाऽमृतः सुतः। ऋजीषेणाजहान्मृत्युम्। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्।

विपानं शुक्रमन्धसः। इन्द्रस्येन्द्रियम्। इदं पयोऽमृतं मधु। सोममद्ध्यो व्यपिबत्।
छन्दसा हंसः शुचिषत्। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। अद्ध्यः क्षीरं व्यपिबत्॥६॥

कुङ्कुङ्गिरसो धिया। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। अन्नात्परिस्रुतो रसम्। ब्रह्मणा
व्यपिबत् क्षत्रम्। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। रेतो मूत्रं विजहाति। योनिं
प्रविशदिन्द्रियम्। गर्भो जरायुणाऽऽवृतः। उल्बं जहाति जन्मना। ऋतेन
सत्यमिन्द्रियम्॥७॥

वेदेन रूपे व्यकरोत्। सुतासुती प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। सोमेन सोमौ
व्यपिबत्। सुतासुतौ प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। दृष्ट्वा रूपे व्याकरोत्।
सत्यानृते प्रजापतिः। अश्रद्धामनृतेऽदधात्। श्रद्धां सत्ये प्रजापतिः। ऋतेन
सत्यमिन्द्रियम्। दृष्ट्वा परिस्रुतो रसम्। शुक्रेण शुक्रं व्यपिबत्। पयः सोमं प्रजापतिः।
ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। विपानं शुक्रमन्धसः। इन्द्रस्येन्द्रियम्। इदं पयोऽमृतं
मधु॥८॥

अद्भ्यः क्षीरं व्यपिबुज्जन्मनर्तेन सत्यमिन्द्रियं श्रद्धां सत्ये प्रजापतिरष्टौ च॥ [२]

सुरावन्तं बर्हिषदं सुवीरम्। यज्ञं हिन्वन्ति महिषा नमोभिः। दधानाः सोमं दिवि देवतासु। मदेमेन्द्रं यजमानाः स्वर्काः। यस्ते रसः सम्भृत ओषधीषु। सोमस्य शुष्मः सुरया सुतस्य। तेन जिन्व यजमानं मदेन। सरस्वतीमश्विनाविन्द्रमग्निम्। यमश्विना नमुचेरासुरादधि। सरस्वत्यसनोदिन्द्रियाय॥१॥

इमन्तं शुक्रं मधुमन्तमिन्दुम्। सोमं राजानमिह भक्षयामि। यदत्र रिसं रसिनः सुतस्य। यदिन्द्रो अपिबच्छचीभिः। अहं तदस्य मनसा शिवेन। सोमं राजानमिह भक्षयामि। पितृभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। पितामहेभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। प्रपितामहेभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। अक्षन्पितरः॥१०॥

अमीमदन्त पितरः। अतीतृपन्त पितरः। अमीमृजन्त पितरः। पितरः शुन्धध्वम्। पुनन्तु मा पितरः सोम्यासः। पुनन्तु मा पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः। पवित्रेण शतायुषा। पुनन्तु मा पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः॥११॥

पुवित्रेण शतायुषा। विश्वमायुर्व्यश्नवै। अग्र आयूँषि पवसेऽग्रे पवस्व।
 पवमानः सुवर्जनः पुनन्तु मा देवजनाः। जातवेदः पुवित्रवद्यत्ते पुवित्रमर्चिषि।
 उभाभ्यां देव सवितर्वैश्वदेवी पुनती। ये समानाः समनसः। पितरो यमराज्ये।
 तेषां लोकः स्वधा नमः। यज्ञो देवेषु कल्पताम्॥१२॥

ये संजाताः समनसः। जीवा जीवेषु मामकाः। तेषां श्रीर्मयि कल्पताम्।
 अस्मिँल्लोके शतं समाः। द्वे स्रुती अशृणवं पितृणाम्। अहं देवानामुत मर्त्यानाम्।
 याभ्यामिदं विश्वमेजुत्समेति। यदन्तरा पितरं मातरं च। इदं हविः प्रजननं मे
 अस्तु। दशवीरं सर्वगणं स्वस्तये। आत्मसनिं प्रजासनिं। पशुसन्यभयसनिं
 लोकसनिं। अग्निः प्रजां बहुलां मे करोतु। अन्नं पयो रेतो अस्मासु धत्त।
 रायस्पोषमिषमूर्जमस्मासु दीधरत्स्वाहा॥१३॥

इन्द्रियाय पितरः शतायुषा पुनन्तु मा पितामहाः पुनन्तु प्रपितामहाः कल्पतां स्वस्तये पञ्च च॥ [३]

सीसेन तत्र मनसा मनीषिणः। ऊर्णासूत्रेण कवयो वयन्ति। अश्विना यज्ञं

सविता सरस्वती। इन्द्रस्य रूपं वरुणो भिषज्यन्। तदस्य रूपममृतं शचीभिः।
 तिस्रोऽदधुर्देवताः सशरणाः। लोमानि शर्षपैर्बहुधा न तोक्मभिः। त्वगस्य
 मांसमभवन्न लाजाः। तदश्विना भिषजा रुद्रवर्तनी। सरस्वती वयति पेशो
 अन्तरः॥१४॥

अस्थिं मज्जानं मासरैः। कारोतरेण दधतो गवां त्वचि। सरस्वती मनसा पेशलं
 वसु। नासत्याभ्यां वयति दर्शतं वपुः। रसं परिस्नुता न रोहितम्। नग्नहूर्ध्वीरस्तसरन्न
 वेमं। पयसा शुक्रमृतं जनित्रम्। सुरया मूत्राञ्जनयन्ति रेतः। अपामंतिं दुर्मतिं
 बाधमानाः। ऊर्वेभ्यं वातं सुबुवन्तदारात्॥१५॥

इन्द्रः सुत्रामा हृदयेन सत्यम्। पुरोडाशेन सविता जजान। यकृत्क्लोमानं वरुणो
 भिषज्यन्। मतस्त्रे वायुर्व्यैर्न मिनाति पित्तम्। आन्त्राणि स्थाली मधु पिन्वंमाना।
 गुदा पात्राणि सुदुघा न धेनुः। श्येनस्य पत्रं न प्लीहा शचीभिः। आसन्दी नाभिरुदरं
 न माता। कुम्भो वनिष्ठुर्जनिता शचीभिः। यस्मिन्नग्रे योन्यां गर्भो अन्तः॥१६॥

प्लाशीर्व्यक्तः शतधा॑र उ॒त्सः॑। दु॒हे न कु॒म्भीः॑ स्व॒धां पि॒तृभ्यः॑। मुख॑ः सद॑स्य
शि॒र इ॒त्सदे॑न। जि॒ह्वा प॒वित्रं॑म॒श्विना॑ स॒ सर॑स्वती। चप्प॒न्न पा॒युर्भिष॑गस्य वालः॑।
व॒स्तिर्न शे॒पो ह॑रसा तर॒स्वी। अ॒श्विभ्यां॑ चक्षु॒रमृ॑तं ग्रहा॑भ्याम्। छा॒गेन॑ तेजो॑ ह॒विषा॑
शृ॒तेन॑। पक्ष्मा॑णि गो॒धूमैः॑ क्लैरु॒तानि॑। पेशो॑ न शुक्ल॑मसितं वसाते॥१७॥

अवि॒र्न मे॒षो न॒सि वी॒र्या॑य। प्रा॒णस्य॑ पन्था॑ अ॒मृतो॑ ग्रहा॑भ्याम्।
सर॑स्वत्युपवाकै॑र्व्या॒नम्। नस्या॑नि ब॒र्हिर्ब॑दरैर्ज॒जान॑। इन्द्र॑स्य रू॒पमृ॑षभो
बला॑य। कर्णा॑भ्याः॑ श्रोत्रं॑मृ॒तं ग्रहा॑भ्याम्। यवा॑ न ब॒र्हिर्भु॑वि केस॑राणि। क॒र्कन्धु॑
जज्ञे॑ मधु॑ सा॒रघं॑ मुखा॑त्। आ॒त्मन्नु॒पस्थे॑ न वृ॒कस्य॑ लोम॑। मुखे॑ श्मश्रू॑णि न
व्या॑घ्रलो॒मम्॥१८॥

केशा॑ न शी॒रूष॑न् यश॑से श्रि॒यै शि॒खा॑। सि॒हस्य॑ लोम॑ त्विषि॑रिन्द्रि॒याणि॑।
अङ्गा॑न्या॒त्मन्भिष॑जा तद॒श्विना॑। आ॒त्मान॑मङ्गैः॑ सम॑धा॒त्सर॑स्वती। इन्द्र॑स्य रू॒पः
श॒तमा॑न॒मायुः॑। च॒न्द्रेण॑ ज्योति॑र॒मृतं॑ दधा॑ना। सर॑स्वती॒ योन्यां॑ गर्भ॑मन्तः। अ॒श्विभ्यां॑

पत्नी सुकृतं बिभर्ति। अ॒पा॒र॒सेन॒ वरु॑णो न साम्ना॑। इन्द्र॑ऽ श्रियै ज॒नय॑न्नप्सु
राजा॑। तेजः॑ पशूना॑ ह॒विरिन्द्रि॒याव॑त्। प॒रि॒स्रुता॒ पय॑सा सा॒र॒घं म॑धु। अ॒श्विभ्या॑
दुग्धं भि॒षजा॒ सर॑स्वत्या सु॒तासु॒ताभ्या॑म्। अ॒मृतः॒ सोम॒ इन्द्रुः॑॥१९॥

अन्तर आरादन्तर्वसाते व्याघ्रलोम॑ राजा च॒त्वारि॑ च॥ [४]

मि॒त्रोऽसि॑ वरु॑णोऽसि। सम॒हं वि॒श्वैर्दे॒वैः। क्ष॒त्रस्य॒ नाभि॑रसि। क्ष॒त्रस्य॒ योनि॑रसि।
स्यो॒नामा॒ सी॒द। सु॒षदा॒मा सी॒द। मा त्वा॑ हि॒सीत्। मा मा॑ हि॒सीत्। निष॑साद
धृ॒तव्र॑तो वरु॑णः। पु॒स्त्या॑स्वा॥२०॥

साम्ना॑ज्याय सु॒क्रतुः॑। दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॒सवे॑। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो
हस्ता॑भ्याम्। अ॒श्विनो॑र्भैष॒ज्येन॑। तेज॑से ब्रह्मवर्च॑साया॒भिषि॑ञ्चामि। दे॒वस्य॑ त्वा
स॒वितुः॑ प्र॒सवे॑। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्याम्। सर॑स्वत्यै भैष॒ज्येन॑॥२१॥

वी॒र्या॑या॒न्नाद्या॑या॒भिषि॑ञ्चामि। दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॒सवे॑। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्।
पू॒ष्णो हस्ता॑भ्याम्। इन्द्र॑स्येन्द्रि॒येण॑। श्रियै॒ यश॑से बला॑या॒भिषि॑ञ्चामि। कोऽसि॑

कतमोऽसि। कस्मै त्वा कायं त्वा। सुश्लोकाँ(४) सुमङ्गलाँ(४) सत्यराजा(३)न्।
शिरो मे श्रीः॥२२॥

यशो मुखम्। त्विषिः केशाश्च श्मश्रूणि। राजा मे प्राणोऽमृतम्। सम्राट्क्षुः।
विराट्क्षेत्रम्। जिह्वा मे भद्रम्। वाङ्महः। मनो मन्युः। स्वराङ्गामः। मोदाः प्रमोदा
अङ्गुलीरङ्गानि॥२३॥

चित्तं मे सहः। बाहू मे बलमिन्द्रियम्। हस्तौ मे कर्म वीर्यम्। आत्मा क्षत्रमुरो
मम। पृष्ठीर्मे राष्ट्रमुदरम्सौ। ग्रीवाश्च श्रोण्यौ। ऊरू अंरत्नी जानुनी। विशो
मेऽङ्गानि सर्वतः। नाभिर्मे चित्तं विज्ञानम्। पायुर्मेऽपचितिर्भसत्॥२४॥

आनन्दनन्दावाण्डौ मे। भगः सौभाग्यं पसः। जङ्घाभ्यां पद्भ्यां धर्मोऽस्मि। विशि
राजा प्रतिष्ठितः। प्रति क्षत्रे प्रति तिष्ठामि राष्ट्रे। प्रत्यश्वेषु प्रति तिष्ठामि गोषु।
प्रत्यङ्गेषु प्रति तिष्ठाम्यात्मन्। प्रति प्राणेषु प्रति तिष्ठामि पुष्टे। प्रति द्यावापृथिव्योः।
प्रति तिष्ठामि यज्ञे॥२५॥

त्रया देवा एकादश। त्रयस्त्रिंशः सुरार्धसः। बृहस्पतिपुरोहिताः। देवस्य सवितुः
सुवे। देवा देवैरवन्तु मा। प्रथमा द्वितीयैः। द्वितीयास्तृतीयैः। तृतीयाः सत्येन। सत्यं
यज्ञेन। यज्ञो यजुर्भिः॥२६॥

यजूंषि सामभिः। सामान्यृग्भिः। ऋचो याज्याभिः। याज्या वषट्कारैः। वषट्कारा
आहुतिभिः। आहुतयो मे कामान्धसमर्धयन्तु। भूः स्वाहा। लोमानि प्रयतिर्मम।
त्वङ् आनतिरागतिः। मांसं म उपनतिः। वस्वस्थि। मज्जा म आनतिः॥२७॥

पस्त्यांस्वा सरस्वत्यै भेषज्येन श्रीरङ्गानि भुसद्यज्ञे यज्ञो यजुर्भिरुपनतिर्द्वे च॥ [५]

यद्देवा देवहेडनम्। देवासश्चकृमा वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनसः।
विश्वान्मुञ्चत्वहंसः। यदि दिवा यदि नक्तम्। एनांसि चकृमा वयम्।
वायुर्मा तस्मादेनसः। विश्वान्मुञ्चत्वहंसः। यदि जाग्रद्यदि स्वप्ने। एनांसि
चकृमा वयम्॥२८॥

सूर्यो मा तस्मादेनसः। विश्वान्मुञ्चत्वहंसः। यद्गामे यदरण्ये। यत्सभायां

यदिन्द्रिये। यच्छूद्रे यदर्ये। एनश्चकृमा वयम्। यदेकस्याधि धर्मणि।
तस्यावयजनमसि। यदापो अघ्निया वरुणेति शपामहे। ततो वरुण नो
मुञ्च॥२९॥

अवभृथ निचङ्कुण निचेरुरसि निचङ्कुण। अव देवैर्देवकृतमेनोऽयाद्। अव
मर्त्यैर्मर्त्यकृतम्। उरोरा नो देव रिषस्पाहि। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु।
दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुः। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। द्रुपदादिवेन्मुमुचानः।
स्विन्नः स्नात्वी मलादिव॥३०॥

पूतं पवित्रेणेवाऽऽज्यम्। आपः शुन्धन्तु मैनसः। उद्वयं तमसस्परि। पश्यन्तो
ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवत्रा सूर्यम्। अगन्म ज्योतिरुत्तमम्। प्रतियुतो वरुणस्य
पाशः। प्रत्यस्तो वरुणस्य पाशः। एधोऽस्येधिषीमहि। समिदसि॥३१॥

तेजोऽसि तेजो मयि धेहि। अपो अन्वचारिषम्। रसेन समसृक्ष्महि। पयस्वा९
अग्र आगमम्। तं मा स९सृज वर्चसा। प्रजया च धनेन च। समाववर्ति पृथिवी।

समु॒षाः। समु॒ सूर्यः॑। समु॒ विश्व॑मिदं जगत्। वै॒श्वान॒रज्यो॑तिर्भूयासम्। वि॒भुं कामं॑
व्य॑श्जवै। भूः स्वाहा॑॥३२॥

स्वप्न एना॑सि चकृ॒मा व॒यं मु॑ञ्च मला॑दिव समि॑दसि जग॒त्रीणि च॥ [६]

होता॑ यक्ष॒त्समि॑धेन्द्र॒मिड॑स्पदे। नाभा॑ पृथि॒व्या अधि॑। दि॒वो वर्ष्म॑न्त्समि॒ध्यते।
ओजि॑ष्ठश्च॒र्षणी॑ स॒हान्। वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्ष॒त्तनू॑नपा॒तम्।
ऊ॒तिभि॑र्जेता॒रम॑पराजितम्। इन्द्रं॑ दे॒वः सु॑व॒र्विद॑म्। पृ॒थिभि॑र्मधु॒मत्त॑मैः।
नरा॒शः सैन॑ तेज॑सा॥३३॥

वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्ष॒दिडा॑भिरिन्द्र॒मीडि॑तम्। आ॒जुह्वा॑न॒मम॑र्त्यम्।
दे॒वो दे॒वैः सवी॑र्यः। वज्र॑हस्तः पुर॒न्दरः॑। वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑यक्ष॒द्वर्हि॑षीन्द्र॒मि
वृष॑भं नर्या॒पस॑म्। वसु॑भीरु॒द्रैरा॑दित्यैः। स॒युग्भि॑र्ब॒र्हिरा॑सदत्॥३४॥

वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्ष॒दोजो॑ न वी॒र्य॑म्। सहो॑ द्वा॒र इन्द्र॑मवर्धयन्।
सु॒प्रा॒य॒णा वि॑श्रयन्तामृता॒वृधः॑। द्वा॒र इन्द्रा॑य मी॒ढुषै॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं।

होता यक्षदुषे इन्द्रस्य धेनू। सुदुघे मातरौ मही। सवातरौ न तेजसी।
वृथ्समिन्द्रमवर्धताम्॥३५॥

वीतामाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वैव्या होतांरा। भिषजा सखाया। हविषेन्द्रं
भिषज्यतः। कवी देवौ प्रचेतसौ। इन्द्राय धत्त इन्द्रियम्। वीतामाज्यस्य होतर्यजं।
होता यक्षत्तिस्त्रो देवीः। त्रयस्त्रिधातवोपसः। इडा सरस्वती भारती॥३६॥

महीन्द्रपत्नीर्हविष्मतीः। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्त्वष्टारमिन्द्रं
देवम्। भिषजं सुयजं घृतश्रियम्। पुरुरूपं सुरेतसं मधोनिम्। इन्द्राय त्वष्टा
दधदिन्द्रियाणि। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वनस्पतिम्। शमितारं
शतक्रतुम्। धियो जोष्टारमिन्द्रियम्॥३७॥

मध्वा समञ्जन्यथिभिः सुगेभिः। स्वदाति हव्यं मधुना घृतेन। वेत्वाऽऽज्यस्य
होतर्यजं। होता यक्षदिन्द्रं स्वाहाऽऽज्यस्य। स्वाहा मेदसः। स्वाहा स्तोकानाम्।
स्वाहा स्वाहाकृतीनाम्। स्वाहा हव्यसूक्तीनाम्। स्वाहा देवां औज्यपान्।

स्वाहेन्द्रं होत्राञ्जुषाणाः। इन्द्र आज्यस्य वियन्तु। होतुर्यजं॥३८॥

तेजसाऽऽसददवर्धतां भारतीन्द्रियं जुषाणा द्वे च (समिधेन्द्रन्तनूनपातमिडाभिर्वरुहिष्योजं उपे दैव्या तिस्रस्त्वष्टारं वनस्पतिमिन्द्रम्॥

समिधेन्द्रं चतुर्वेत्वेको वियन्तु द्विर्वीतामेको वियन्तु द्विर्वेत्वेको वियन्तु होतुर्यजं॥)॥—————[७]

समिद्ध इन्द्र उषसामनीके। पुरोरुचा पूर्वकृद्वावृधानः। त्रिभिर्देवैस्त्रिंशता वज्रबाहुः। जघान वृत्रं वि दुरो ववार। नराशंसः प्रतिशूरो मिमानः। तनूनपात्प्रति यज्ञस्य धाम। गोभिर्वपावान्मधुना समञ्जन्। हिरण्यैश्चन्द्री यजति प्रचेताः। ईडितो देवैरहरिवांसं अभिष्टिः। आजुह्वानो हविषा शर्धमानः॥३९॥

पुरन्दरो मघवान् वज्रबाहुः। आयातु यज्ञमुपनो जुषाणः। जुषाणो बरुहिरहरिवान् इन्द्रः। प्राचीनं सीदत्प्रदिशा पृथिव्याः। उरुव्यचाः प्रथमानं स्योनम्। आदित्यैरुक्तं वसुभिः सजोषाः। इन्द्रं दुरः कवृष्यो धावमानाः। वृषाणं यन्तु जनयः सुपत्नीः। द्वारो देवीरभितो विश्रयन्ताम्। सुवीरा वीरं प्रथमाना महोभिः॥४०॥

उ॒पासा॒नक्तां बृ॒हती बृ॒हन्तम्। प॒यस्वती सु॒दुधे शूर॒मिन्द्रम्। पेश॑स्वती तन्तु॑ना
 सं॒व्यय॑न्ती। दे॒वानां दे॒वं य॑जतः सु॒रुक्मे। दै॒व्या मि॒मा॒ना म॒नसा पु॒रुत्रा। हो॒ता॒रा॒विन्द्रं
 प्र॒थ॒मा सु॒वाचा॑। मूर्ध॑न् य॒ज्ञस्य॒ मधु॑ना दधा॑ना। प्रा॒चीनं ज्योति॑र्ह॒विषा वृ॑धातः। ति॒स्रो
 दे॒वीर्ह॒विषा व॑र्ध॒मानाः। इन्द्रं॑ जुषा॒णा वृष॑णं न पत्नीः॥४१॥

अच्छि॑न्नं तन्तुं प॒यसा॒ सर॑स्वती। इडां दे॒वी भा॑रती वि॒श्वतू॑र्तिः। त्वष्टा दध॑दिन्द्रा॒य
 शुष्म॑म्। अपा॒कोचि॑ष्ट॒र्यश॑सै पु॒रूणि॑। वृषा॒ यज॑न्वृष॑णं भूरि॑रेताः। मूर्ध॑न् य॒ज्ञस्य॒
 सम॑नक्तु दे॒वान्। वन॑स्पति॒रव॑सृष्टो न पाशैः॑। त्म॒न्या सम॑ञ्जच्छ॒मिता न दे॒वः।
 इन्द्र॑स्य ह॒व्यैर्ज॑ठरं पृ॒णानः॑। स्वदा॑ति ह॒व्यं मधु॑ना घृ॒तेन॑। स्तो॒काना॒मिन्द्रुं॑ प्रति शूर॑
 इन्द्रः॑। वृषा॒यमा॑णो वृष॒भस्तु॑रा॒षाट्। घृ॒त॒पुषा॒ मधु॑ना ह॒व्यमु॑न्दन्। मूर्ध॑न् य॒ज्ञस्य॒
 जुष॑ता॒ऽस्वाहा॑॥४२॥

शर्ध॑मानो महो॑भिः पत्नी॑र्घृतेन च॒त्वारि॑ च॥ [८]

आच॑र्षणि॒प्रा वि॒वेष॒ यन्मा॑। त॒ स॒ध्रीची॑। स॒त्यमि॑त्तन्न त्वावा॑ अन्यो अ॒स्ति।

इन्द्रं देवो न मर्त्यो ज्यायान्। अहन्नहिं परिशयान्मर्णः। अवांसृजोऽपो अच्छां
समुद्रम्। प्रसंसाहिषे पुरुहूत शत्रून्। ज्येष्ठस्ते शुष्मं इह रातिरस्तु। इन्द्रा भर
दक्षिणेना वसूनि। पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम्। स शेवृधमधि धाद्युम्नमस्मे।
महिं क्षत्रं जनाषाडिन्द्र तव्यम्। रक्षां च नो मघोनः पाहि सूरीन्। राये च नः
स्वपत्या इषे धाः॥४३॥

रेवतीनां चत्वारि च॥ [९]

देवं बरुहिरिन्द्रं सुदेवं देवैः। वीरवथ्स्तीर्णं वेद्यामवर्धयत्। वस्तोर्वृतं
प्राक्तोर्भृतम्। राया बरुहिष्मतोऽत्यंगात्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं। देवीद्वार
इन्द्रं सङ्घाते। विद्वीर्यामन्नवर्धयन्। आ वथ्सेन तरुणेन कुमारेण चमीविता
अपार्वणम्। रेणुकंकाटं नुदन्ताम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं॥४४॥

देवी उषासानक्ता। इन्द्रं यज्ञे प्रयत्यहेताम्। दैवीर्विशः प्रायांसिष्टाम्। सुप्रीते
सुधिते अभूताम्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं। देवी जोष्ट्री वसुधिते।

दे॒वमिन्द्रं॑मवर्ध॒ताम्। अया॑व्य॒न्याघा॑ द्वेषा॑सि। आ॒न्यावा॑क्षी॒द्वसु॑ वा॒र्याणि॑।
यज॑मानाय शि॒क्षिते॑॥४५॥

व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वी॒तां यज॑। दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती॒ दु॒घे सु॒दु॒घे। प॒य॒सेन्द्रं॑मवर्ध॒ताम्।
इष॑मूर्ज॒म॒न्याऽवा॑क्षीत्। स॒ग्धिः॑ स॒पीति॑म॒न्या। नवे॑न॒ पूर्वं द॑य॒माने। पु॒रा॒णेन॒ नव॑म्।
अधा॑ता॒मूर्ज॑मूर्जाहु॑ती॒ वसु॑ वा॒र्याणि॑। यज॑मानाय शि॒क्षिते॑। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वी॒तां
यज॑॥४६॥

दे॒वा दै॒व्या॒ होता॑रा। दे॒वमिन्द्रं॑मवर्ध॒ताम्। ह॒ताघ॑श॑सा॒वाभा॑ष्टी॒ वसु॑वा॒र्याणि॑।
यज॑मानाय शि॒क्षितौ॑। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वी॒तां यज॑। दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः।
प॒तिमिन्द्रं॑मवर्ध॒यन्। अस्पृ॑क्ष॒द्भार॑ती॒ दि॒वम्। रु॒द्रैर्य॒ज्ञः सर॑स्वती। इडा॒ वसु॑मती
गृ॒हान्॥४७॥

व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वि॒यन्तु॑ यज॑। दे॒व इन्द्रो॑ नरा॒शंसः॑। त्रि॒व॒रूथ॑स्त्रि॒व॒न्धुरः॑।
दे॒वमिन्द्रं॑मवर्ध॒यत्। श॒तेन॑ शि॒तिपृ॑ष्ठाना॒माहि॑तः। स॒हस्रे॑ण॒ प्रव॑र्तते। मि॒त्रावरु॑णे॒दस्य॑

होत्रमर्हतः। बृहस्पतिः स्तोत्रम्। अश्विनाऽऽध्वर्यवम्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु
यज॥४८॥

देव इन्द्रो वनस्पतिः। हिरण्यपर्णो मधुशाखः सुपिप्पलः। देवमिन्द्रमवर्धयत्।
दिवमग्रेणाप्रात्। आऽन्तरिक्षं पृथिवीमद॥हीत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज॥
देवं बर्हिर्वारितीनाम्। देवमिन्द्रमवर्धयत्। स्वासस्थमिन्द्रेणासन्नम्। अन्या
बर्हीऽप्यभ्यभूत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज॥ देवो अग्निः स्विष्टकृत्।
देवमिन्द्रमवर्धयत्। स्विष्टं कुर्वन्स्विष्टकृत्। स्विष्टमद्य करोतु नः। वसुवने
वसुधेयस्य वेतु यज॥४९॥

वियन्तु यजं शिक्षिते शिक्षिते वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं गृहान् वेतु यजाभूथद्वं (देवं बर्हिर्देवीर्द्वारौ देवी उपासान्तां
देवी जोष्टीं देवी ऊर्जाहुती देवा दैव्या होतांरा शिक्षितौ देवीस्तिस्त्रस्तिस्त्रो देवीर्देव इन्द्रो नराशःसौ देव इन्द्रो वनस्पतिर्देवं
बर्हिर्वारितीनान्देवो अग्निः स्विष्टकृद्देवम्। वेतु वियन्तु चतुर्वीतामेको वियन्तु चतुर्वैत्ववर्धयदवर्धयन्निरवर्धतामेकोऽवर्धयःश्चतुरवर्धयत्।
वस्तोरा वथ्सेन दैवीरयावीषःहताऽस्पृक्षच्छतेन दिवः स्वासस्थः स्विष्टः शिक्षिते शिक्षिते शिक्षितौ॥)॥—————[१०]

होता यक्षत्समिधाऽग्निमिडस्पदे। अश्विनेन्द्रः सरस्वतीम्। अजो धूम्रो न

गो॒धूमैः॑ क्लै॒र्भेष॑जम्। मधु॒ शष्पै॑र्न तेजं॑ इन्द्रि॒यम्। पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑।
वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्ष॒त्तनून॑पा॒त्सर॑स्वती। अवि॑र्मे॒षो न भै॑षजम्।
प॒था मधु॑म॒ताभ॑रन्। अ॒श्विनेन्द्रा॑य वी॒र्यम्॥५०॥

बद॑रैरुप॒वाका॑भिर्भेष॑जं तोक्म॑भिः। पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑।
वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्षं॒ नरा॑श॒सं न न॑ग्रहुम्। पति॑ः सुरा॑यै
भेष॑जम्। मे॒षः सर॑स्वती भिष॑क्। रथो॒ न चन्द्रा॑श्विनो॒र्वपा॑ इन्द्र॑स्य वी॒र्यम्॥
बद॑रैरुप॒वाका॑भिर्भेष॑जं तोक्म॑भिः। पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒
होत॑र्यजं॥५१॥

होता॑ यक्षदि॒डेडित॑ आ॒जुह्वा॑नः सर॑स्वतीम्। इन्द्रं॒ बलै॑न वर्ध॑यन्। ऋष॑भेण॒
गवै॑न्द्रि॒यम्। अ॒श्विनेन्द्रा॑य वी॒र्यम्॥ यवैः॑ क॒र्कन्धु॑भिः। मधु॑ ला॒जैर्न मा॑सरम्।
पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्षद्व॒र्हिः
सुष्ट॑रीमो॒र्णम्र॑दाः। भिष॑ङ्गास॒त्या॥५२॥

भिषजाऽश्विनाऽश्वा शिशुमती। भिषग्धेनुः सरस्वती। भिषग्दुह इन्द्राय भेषजम्।
 पयः सोमः परिस्नुतां घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदुरो दिशः।
 कवृष्यो न व्यचस्वतीः। अश्विभ्यां न दुरो दिशः। इन्द्रो न रोदसी दुधे। दुहे
 कामान्त्सरस्वती॥५३॥

अश्विनेन्द्राय भेषजम्। शुक्रं न ज्योतिरिन्द्रियम्। पयः सोमः परिस्नुतां घृतं मधु।
 वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्सुपेशसोषे नक्तं दिवा। अश्विनां सञ्जानाने।
 समं जाते सरस्वत्या। त्विषिमिन्द्रे न भेषजम्। श्येनो न रजसा हृदा। पयः सोमः
 परिस्नुतां घृतं मधु॥५४॥

वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वैव्या होतारा भिषजाऽश्विना। इन्द्रं न
 जागृवी दिवा नक्तं न भेषजैः। शूषः सरस्वती भिषक्। सीसेन दुह इन्द्रियम्।
 पयः सोमः परिस्नुतां घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्सिस्त्रो देवीर्न
 भेषजम्। त्रयस्त्रिधातवोऽपसः। रूपमिन्द्रे हिरण्ययम्॥५५॥

अ॒श्विने॒डा न॒ भार॑ती। वा॒चा सर॑स्वती। मह॒ इन्द्रा॑य दधुरिन्द्रि॒यम्। पयः॑ सोमः॑
परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्त्वष्टा॑रमिन्द्रम॒श्विना॑।
भि॒षजं॑ न सर॑स्वतीम्। ओजो॑ न जूतिरिन्द्रि॒यम्। वृको॑ न र॒भसो॑ भि॒षक्। यशः॑
सुर॑या भेष॒जम्॥५६॥

श्रि॒या न मा॑सरम्। पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑।
होता॑ यक्ष॒द्वन॒स्पति॑म्। श॒मि॒तार॑ः श॒तक्र॑तुम्। भी॒मं न म॒न्युः राजा॑नं व्या॒घ्रं
नम॑साऽश्विना॒ भाम॑म्। सर॑स्वती भि॒षक्। इन्द्रा॑य दुह॒ इन्द्रि॒यम्। पयः॑ सोमः॑
परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑॥५७॥

होता॑ यक्ष॒दग्नि॑ः स्वाहाऽऽज्य॑स्य॒ स्तो॒काना॑म्। स्वाहा॒ मेद॑सां पृथ॒क्।
स्वाहा॒ छाग॑म॒श्विभ्या॑म्। स्वाहा॑ मे॒षः सर॑स्वत्यै। स्वाहा॑र॒षभ॑मिन्द्रा॑य सि॒ःहाय॑
सह॑सेन्द्रि॒यम्। स्वाहा॒ऽग्निं॑ न भेष॒जम्। स्वाहा॑ सोम॑मिन्द्रि॒यम्। स्वाहेन्द्र॑ः
सु॒त्रामा॑णः सवि॒तारं॑ वरु॒णं भि॒षजां॑ पति॑म्। स्वाहा॒ वन॒स्पति॑ प्रि॒यं पाथो॑ न
भेष॒जम्। स्वाहा॑ दे॒वाः आ॑ज्य॒पान्॥५८॥

स्वाहाऽग्निं॑ होत्राञ्जुषा॑णो अ॒ग्निर्भेष॑जम्। पयः सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृतं मधु॑।
 वि॒यन्त्वाज्य॑स्य हो॒तर्यज॑। होता॑ यक्षद॒श्विना॒ सर॑स्वतीमिन्द्रं॑ सु॒त्रामा॑णम्। इमे
 सोमाः॑ सु॒रामा॑णः। छागै॒र्न मे॒षैर्ऋ॒षभैः सु॒ताः। शष्पै॒र्न तो॒क्त्राभिः॑। ला॒जैर्मह॑स्वन्तः।
 मदा॒ मास॑रेण॒ परि॑ष्कृताः। शु॒क्राः पय॑स्वन्तोऽमृ॒ताः। प्र॒स्थिता॒ वो मधु॑श्चुतः।
 तान॒श्विना॒ सर॑स्वतीन्द्रः सु॒त्रामा॑ वृत्र॒हा। जुष॑न्ताः सौ॒म्यं मधु॑। पिब॑न्तु मद॑न्तु
 वि॒यन्तु॒ सोमम्॑। हो॒तर्यज॑॥५९॥

वीर्यं वि॒यन्त्वाज्य॑स्य हो॒तर्यज॑ नास॑त्या सर॑स्वती मधु॑ हिर॒ण्ययं॑ भेष॑जं वि॒यन्त्वाज्य॑स्य हो॒तर्यजा॑ज्यपान॒मृताः॑ पञ्च॑ च (स॒मिधा॑ऽग्निं॑
 षट्। तनून॑पा॒त्सप्त। नरा॑शः॒समृ॑षिः। इडे॒डितो॑ यवै॒रष्टौ। ब॒र्हिः सप्त। दुरो॑ऽश्विना॒ नव। सु॑पेश॒सर॑षिः। दैव्या॑ होता॒रा सी॑सैन॒ रसः॑।
 तिस्र॑स्त्वष्टा॒रम॑ष्टाव॒ष्टौ। वन॑स्पति॒मृषिः॑। अ॒ग्नित्रयो॑दश। अ॒श्विना॒ द्वाद॑श त्रयोदश। स॒मिधा॑ऽग्निं ब॒दरै॑र्ब॒दरै॑र्यवै॒रश्विना॒ त्विषि॑म॒श्विना॒ न
 भेष॑जं॒ रूप॑म॒श्विना॑ भी॒मं भाम॑म्॥)॥

[११]

समि॑द्धो अ॒ग्निर॑श्विना। त॒प्तो घ॒र्मो वि॒राट्त्सु॑तः। दुहे॑ धे॒नुः सर॑स्वती।
 सोमः॑ शु॒क्रमि॑हेन्द्रि॒यम्। त॒नूपा॒ भिष॑जा॒ सुते॑। अ॒श्विनो॒भा सर॑स्वती। मध्वा॒
 रजा॑सीन्द्रि॒यम्। इन्द्रा॑य प॒थिभि॑र्वहान्। इन्द्रा॑येन्दुः॒ सर॑स्वती। नरा॑शः॒सैन॑

न॒ग्रहः॥६०॥

अधा॑ताम॒श्विना॒ मधु॑। भे॒ष॒जं भि॒षजा॑ सु॒ते। आ॒जु॒ह्वाना॒ सर॑स्वती।
इन्द्रा॑येन्द्रि॒याणि॒ वी॒र्य॑म्। इडा॑भिर॒श्विना॒विष॑म्। समूर्ज॑ꣳ सꣳ रयिं॑ दे॒धुः। अ॒श्विना॒
नमु॑चेः सु॒तम्। सोमꣳ शु॒क्रं पं॑रि॒स्रुता॑। सर॑स्वती॒ तमा॑भरत्। ब॒रु॒हिषेन्द्रा॑य॒
पात॑वे॥६१॥

क॒व॒ष्यो न व्य॑च॒स्वतीः। अ॒श्विभ्यां॑ न दुरो॑ दि॒शः। इन्द्रो॑ न रोद॑सी दु॒घै।
दु॒हे का॒मा॒न्त्सर॑स्वती। उ॒षासा॑ नक्त॑म॒श्विना॑। दि॒वेन्द्रꣳ सा॒यमिन्द्रि॑यैः। स॒ज्जाना॑ने
सु॒पे॒शसा॑। समं॑ जा॒ते सर॑स्वत्या। पा॒तं नो॑ अ॒श्विना॒ दिवा॑। पा॒हि नक्तꣳ
सर॑स्वति॥६२॥

दैव्या॑ हो॒तारा॑ भिष॒जा। पा॒तमिन्द्रꣳ सचा॑ सु॒ते। ति॒स्रस्त्रे॒धा सर॑स्वती। अ॒श्विना॒
भा॒रती॑डा। ती॒व्रं पं॑रि॒स्रुता॒ सोम॑म्। इन्द्रा॑य सु॒षवु॑र्मदम्। अ॒श्विना॒ भे॒ष॒जं मधु॑।
भे॒ष॒जं नः॒ सर॑स्वती। इ॒न्द्रे त्वष्टा॑ यशः॒ श्रिय॑म्। रू॒पꣳ रू॒पमधुः॑ सु॒ते। ऋ॒तु॒थेन्द्रो॑

वनस्पतिः। शशमानः परिस्नुता॥ कीलालमश्विभ्यां मधु। दुहे धेनुः सरस्वती।
गोभिर्न सोममश्विना। मासरेण परिष्कृता॥ समधाता२ सरस्वत्या। स्वाहेन्द्रै सुतं
मधु॥६३॥

नग्नहुः पातवे सरस्वत्यधुः सुतेऽष्टौ च॥ [१२]

अश्विना हविरिन्द्रियम्। नमुचेर्धिया सरस्वती। आ शुक्रमासुराद्वसु। मघमिन्द्राय
जभ्रिरे। यमश्विना सरस्वती। हविषेन्द्रमवर्धयन्। स बिभेद वलं मघम्। नमुचावासुरे
सचा॥ तमिन्द्रं पशवः सचा॥ अश्विनोभा सरस्वती॥६४॥

दधाना अभ्यनूषत। हविषा यज्ञमिन्द्रियम्। य इन्द्र इन्द्रियं दधुः। सविता
वरुणो भगः। स सुत्रामा हविष्पतिः। यजमानाय सश्वत। सविता वरुणोऽदधत्।
यजमानाय दाशुषे॥ आदत्त नमुचेर्वसु। सुत्रामा बलमिन्द्रियम्॥६५॥

वरुणः क्षत्रमिन्द्रियम्। भगेन सविता श्रियम्। सुत्रामा यशसा बलम्। दधाना
यज्ञमाशत। अश्विना गोभिरिन्द्रियम्। अश्वेभिर्वीर्यं बलम्। हविषेन्द्रः सरस्वती।

यज॑मानमव॑र्धयन्। ता नास॑त्या सु॒पेश॑सा। हिर॑ण्यव॑र्तनी॒ नरा॑। सर॑स्वती ह॒विष्म॑ती।
इन्द्र॑ कर्म॑सु नोऽवत। ता भि॒षजा॑ सु॒कर्म॑णा। सा सु॒दुघा॑ सर॑स्वती। स वृ॒त्रहा॑
श॒तक्र॑तुः। इन्द्रा॑य दधुरिन्द्रि॒यम्॥६६॥

उ॒भा सर॑स्वती॒ बल॑मिन्द्रि॒यन्नरा॑ षट्॥ _____ [१३]

दे॒वं ब॒र्हिः सर॑स्वती। सु॒दे॒वमि॒न्द्रे अ॒श्विना॑। तेजो॑ न चक्षु॑र॒क्ष्योः। ब॒र्हिषा॑
दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒वीद्वा॒रो अ॒श्विना॑। भि॒षजे॒न्द्रे
सर॑स्वती। प्रा॒णं न वी॒र्य॑न्न॒सि। द्वा॒रो दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒
यज॑॥६७॥

दे॒वी उ॒षासा॑व॒श्विना॑। भि॒षजे॒न्द्रे सर॑स्वती। बलं॑ न वाच॑मा॒स्ये। उ॒षाभ्या॑
दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒वी जो॒ष्टीं अ॒श्विना॑। सु॒त्रामे॒न्द्रे
सर॑स्वती। श्रो॒त्रं न क॑र्णयो॒र्यशः॑। जो॒ष्टीभ्या॑ दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य
वियन्तु॒ यज॑॥६८॥

देवी ऊर्जाहुती दुधे सुदुधे। पयसेन्द्रं सरस्वत्यश्विना भिषजावत। शुक्रं न
ज्योतिः स्तनयोराहुती धत्त इन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवा
देवानां भिषजा। होताराविन्द्रमश्विना। वषट्कारैः सरस्वती। त्विषिं न हृदये मतिम्।
होतृभ्यां दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज॥६९॥

देवीस्तिस्त्रस्तिस्त्रो देवीः। सरस्वत्यश्विना भारतीडा। शूषन्न मध्ये नाभ्याम्।
इन्द्राय दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देव इन्द्रो नराशंसः।
त्रिवरूथः सरस्वत्याऽश्विभ्यामीयते रथः। रेतो न रूपममृतं जनित्रम्। इन्द्राय
त्वष्टा दधदिन्द्रियाणि। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज॥७०॥

देव इन्द्रो वनस्पतिः। हिरण्यपर्णो अश्विभ्याम्। सरस्वत्याः सुपिप्पलः। इन्द्राय
पच्यते मधु। ओजो न जूतिमृषभो न भामम्। वनस्पतिर्नो दधदिन्द्रियाणि।
वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवं बर्हिर्वारितीनाम्। अध्वरे स्तीर्णमश्विभ्याम्।
ऊर्णम्रदाः सरस्वत्याः॥७१॥

द्वारो दधुरिन्द्रियं वंसुवनं वसुधेयस्य वियन्तु यज जोष्टीभ्यां दधुरिन्द्रियं वंसुवनं वसुधेयस्य वियन्तु यज होतृभ्यां दधुरिन्द्रियं वंसुवनं वसुधेयस्य वियन्तु यजैन्द्रियाणि वंसुवनं वसुधेयस्य वियन्तु यज सरस्वत्या वनस्पतिः षट् (देवं बर्हिर्देवीद्वारो देवी उपासांश्चिनां देवी जोष्टी देवी ऊर्जाहुती देवा देवानां भिषजां वषट्कारैर्देवीस्तिस्तिस्तिस्ति देवीदेव इन्द्रो नराशः सो देव इन्द्रो वनस्पतिर्देवं बर्हिर्वारितीनान्देवो अग्निः स्विष्टकृद्वान् समिधाऽग्निं देवं बर्हिः सरस्वत्यश्चिना सर्व वियन्तु द्वारस्तिस्तिः सर्ववियन्तु अज इन्द्रमोजोऽग्निं परः सरस्वतीम् नक्तं पूर्वः सरस्वति अन्यत्र सरस्वती भिषक्पूर्व दुह इन्द्रियम् अन्यत्र दधुरिन्द्रियम् सौत्रामण्यां सुतासुती अञ्जन्त्यं यजमानः॥

अ॒ग्नि॒म॒द्य॒ होता॑र॒म॒वृ॒णीत॑। अ॒य॒ꣳ सु॑ता॒सुती॑ यज॑मानः। पच॑न्प॒त्तीः।

पचन्पुरोडाशान्। गृह्णन्ग्रहान्। बध्नन्नश्विभ्यां छागं सरस्वत्या इन्द्राय।
 बध्नन्सरस्वत्यै मेषमिन्द्रायाश्विभ्याम्। बध्नन्निन्द्रायर्षभमश्विभ्यां सरस्वत्यै।
 सूपस्था अद्य देवो वनस्पतिरभवत्। अश्विभ्यां छागेन सरस्वत्या इन्द्राय॥७३॥

सरस्वत्यै मेषेणेन्द्रायाश्विभ्याम्। इन्द्रायर्षभेणाश्विभ्यां सरस्वत्यै।
 अक्षस्तान्मेदस्तः प्रतिपचताग्रभीषुः। अवीवृधन्त ग्रहैः। अपातामश्विना
 सरस्वतीन्द्रः सुत्रामा वृत्रहा। सोमान्सुराम्णाः। उपो उक्थामदाः श्रौद्विमदा अदन्।
 अवीवृधन्ताङ्गुषैः। त्वामद्यर्ष आर्षेयर्षीणान्नपादवृणीत। अयं सुतासुती
 यजमानः। बहुभ्य आ सङ्गतेभ्यः। एष मे देवेषु वसु वार्या यक्ष्यत इति। ता या
 देवा देवदानान्यदुः। तान्यस्मा आ च शास्व। आ च गुरस्व। इषितश्च होतरसि
 भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः। सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रूहि॥७४॥

इन्द्राय यजमानः सप्त च॥

[१५]

उशन्तस्त्वा हवामह आ नो अग्ने सुकेतुना। त्वं सोम महे भगं त्वं

सोमं प्रचिंकितो मनीषा। त्वया हि नः पितरः सोमं पूर्वे त्वं सोमं पितृभिः
 संविदानः। बर्हिषदः पितर आऽहं पितृन्। उपहूताः पितरोऽग्निष्वात्ताः पितरः।
 अग्निष्वात्तानृतुमतो हवामहे। नराशंसे सोमपीथं य आशुः। ते नो अर्वन्तः सुहवा
 भवन्तु। शं नो भवन्तु द्विपदे शं चतुष्पदे। ये अग्निष्वात्ता येऽनग्निष्वात्ताः॥७५॥

अहोमुचः पितरः सोम्यासः। परेऽवरेऽमृतांसो भवन्तः। अधि ब्रुवन्तु
 ते अवन्त्वस्मान्। वान्यायै दुग्धे जुषमाणाः करम्भम्। उदीराणा अवरे परे
 च। अग्निष्वात्ता ऋतुभिः संविदानाः। इन्द्रवन्तो हविरिदं जुषन्ताम्। यदग्ने
 कव्यवाहनं त्वमग्न ईडितो जातवेदः। मातली कव्यैः। ये तातृपुर्देवत्रा जेहमानाः।
 होत्रावृधः स्तोमं तष्टासो अर्कैः। आऽग्ने याहि सुविदत्रैर्भिरवाङ्। सत्यैः कव्यैः
 पितृभिर्धर्मसद्भिः। हव्यवाहमजरं पुरुप्रियम्। अग्निं घृतेन हविषा सपर्यन्।
 उपासदं कव्यवाहं पितृणाम्। स नः प्रजां वीरवतीं समृण्वतु॥७६॥

होता यक्षदिडस्पदे। समिधानं महद्यशः। सुषमिद्धं वरेण्यम्। अग्निमिन्द्रं
वयोधसम्। गायत्रीं छन्द इन्द्रियम्। त्र्यविं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य
होतर्यजं। होता यक्षच्छुचिव्रतम्। तनूनपातमुद्भिदम्। यं गर्भमदितिर्दधे॥७७॥

शुचिमिन्द्रं वयोधसम्। उष्णिहं छन्द इन्द्रियम्। दित्यवाहं गां वयो दधत्।
वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदीडेन्यम्। ईडितं वृत्रहन्तमम्। इडाभिरीड्य
सहः। सोममिन्द्रं वयोधसम्। अनुष्टुभं छन्द इन्द्रियम्। त्रिवत्सं गां वयो
दधत्॥७८॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्सुबर्हिषदम्। पूषण्वन्तममर्त्यम्। सीदन्तं
बर्हिषि प्रिये। अमृतेन्द्रं वयोधसम्। बृहतीं छन्द इन्द्रियम्। पञ्चाविं गां वयो
दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्व्यचस्वतीः। सुप्रायणा ऋतावृधः॥७९॥

द्वारो देवीर्हिरण्ययीः। ब्रह्माण इन्द्रं वयोधसम्। पङ्क्तिं छन्द इहेन्द्रियम्। तुर्यवाहं
गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्सुपेशसे। सुशिल्पे बृहती

उ॒भे। न॒क्तो॒षासा॒ न द॑र्श॒ते। वि॒श्व॒मिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। त्रि॒ष्टुभं॑ छन्द॑ इन्द्रि॒यम्॥८०॥

प॒ष्ठ॒वाहं॑ गां वयो॒ दध॑त्। वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्ष॒त्प्रचै॑तसा।
दे॒वाना॑मुत्त॒मं यशः॑। होता॑रा॒ दैव्या॑ क॒वी। स॒युजेन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। जग॑तीं
छन्द॑ इहेन्द्रि॒यम्। अ॒न॒ङ्गाहं॑ गां वयो॒ दध॑त्। वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑
यक्ष॒त्पेश॑स्वतीः॥८१॥

ति॒स्रो दे॒वीर्हि॑र॒ण्ययीः॑। भा॒र॒तीर्बृ॑ह॒तीर्म॒हीः। पति॑मिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। वि॒राजं॑ छन्द॑
इहेन्द्रि॒यम्। धे॒नुं गां न वयो॒ दध॑त्। वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्ष॒त्सुरे॑तसम्।
त्वष्टा॑रं पुष्टि॒वर्ध॑नम्। रू॒पाणि॑ बिभ्र॑तं पृथ॑क्। पुष्टि॑मिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑॥८२॥

द्वि॒पदं॑ छन्द॑ इहेन्द्रि॒यम्। उ॒क्षाणं॑ गां न वयो॒ दध॑त्। वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं।
होता॑ यक्ष॒च्छ्रु॑तक्र॑तुम्। हि॒र॒ण्यपर्ण॑मु॒क्थिन॑म्। र॒श॒नां बिभ्र॑तं व॒शिम्। भग॑मिन्द्रं॑
वयो॒धसम्॑। क॒कुभं॑ छन्द॑ इहेन्द्रि॒यम्। व॒शां वे॒हतं॑ गां न वयो॒ दध॑त्। वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒
होत॑र्यजं। होता॑ यक्ष॒त्स्वाहा॑कृतीः। अ॒ग्निं गृ॑ह॒पतिं॑ पृथ॑क्। वरु॑णं भेष॒जं क॒विम्।

क्षत्रमिन्द्रं वयोधसम्। अतिच्छन्दसं छन्द इन्द्रियम्। बृहदृषभं गां वयो दधत्।
वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं॥८३॥

दधे दधदृतावृधं इन्द्रियं पेशस्वतीर्वयोधसं वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं सप्त च (इडस्पदेऽग्निङ्गायत्रीत्र्यविम्। शुचिं व्रतं शुचिं मुष्णिहं दित्यवाहम्। ईडेन्यं सोममनुष्टुभं त्रिवथ्सम्। सुबर्हिपदममृतेन्द्रं बृहतीं पञ्चाविम्। व्यचस्वतीः सुप्रायणा द्वारो ब्रह्माणः पङ्क्तिमिह तुर्यवाहम्। सुपेशसे विश्वमिन्द्रं त्रिष्टुभं पष्ठवाहम्। प्रचेतसा स्युजेन्द्रं जगतीमिहानुद्वाहम्। पेशस्वतीस्तिस्त्रः पतिं विराजंमिह धेनुत्रा। सुरेतसन्त्वष्टारं पुष्टिमिन्द्रं द्विपदमिहोक्षाणत्रा। शतक्रतुं भगमिन्द्रं ककुभमिह वृशात्रा। स्वाहाकृतीः क्षत्रमतिच्छन्दसं बृहदृषभं गां वयो दधदिन्द्रियमृषिं वसु नवं दशेहैन्द्रियमष्टं नव दश गां न वयो दधदिडस्पदे सर्वं वेतु॥)॥—[१७]

समिद्धो अग्निः समिधा। सुषमिद्धो वरेण्यः। गायत्री छन्द इन्द्रियम्।
त्र्यविर्गौर्वयो दधुः। तनूनपाच्छुचिं व्रतः। तनूपाच्च सरस्वती। उष्णिक्छन्द इन्द्रियम्।
दित्यवाङ्गौर्वयो दधुः। इडाभिरग्निरीड्यः। सोमो देवो अमर्त्यः॥८४॥

अनुष्टुप्छन्द इन्द्रियम्। त्रिवथ्सो गौर्वयो दधुः। सुबर्हिरग्निः पूषण्वान्।
स्तीर्णबर्हिरमर्त्यः। बृहती छन्द इन्द्रियम्। पञ्चाविर्गौर्वयो दधुः। दुरो देवीर्दिशो

म॒हीः। ब्र॒ह्मा दे॒वो बृ॒हस्प॑तिः। प॒ङ्क्तिश्छ॑न्दं इ॒हेन्द्रि॑यम्। तुर्य॑वाङ्गौर्वयो दधुः॥८५॥

उ॒षे य॒ह्वी सु॒पेश॑सा। वि॒श्वे दे॒वा अम॑र्त्याः। त्रि॒ष्टुप्छ॑न्दं इन्द्रि॑यम्। प॒ष्ठवा॑द्गौर्वयो दधुः। दै॒व्या हो॑तारा भिष॒जा। इन्द्रे॑ण स॒युजा॑ यु॒जा। जग॑ती छ॒न्दं इ॒हेन्द्रि॑यम्। अ॒न॒ङ्गान्गौर्वयो॑ दधुः। ति॒स्र इडा॑ सर॑स्वती। भा॒रती॑ म॒रुतो॑ वि॒शः॥८६॥

वि॒राट्छ॑न्दं इ॒हेन्द्रि॑यम्। धे॒नुगौ॑र्न वयो दधुः। त्वष्टा॑ तुरी॒पो अ॒द्भुतः॑। इन्द्रा॑ग्नी पुं॒ष्टि॒वर्ध॑ना। द्वि॒पा॒च्छ॑न्दं इ॒हेन्द्रि॑यम्। उ॒क्षा गौ॑र्न वयो दधुः। श॒मि॒ता नो॒ वन॑स्पतिः। स॒वि॒ता प्र॑सु॒वन्भ॑गम्। क॒कु॒च्छ॑न्दं इ॒हेन्द्रि॑यम्। व॒शा वे॒हद्गौ॑र्न वयो दधुः। स्वाहा॑ य॒ज्ञं वरु॑णः। सु॒क्ष॒त्रो भै॑ष॒जं क॑रत्। अति॑च्छ॒न्दाश्छ॑न्दं इन्द्रि॑यम्। बृ॒हद॑ष॒भो गौ॑र्वयो दधुः॥८७॥

अमर्त्यस्तुर्यवाङ्गौर्वयो दधुर्विशो वशा वेहद्गौर्न वयो दधुश्चत्वारि च॥[१८]

व॒स॒न्तेन॑र्तुना॑ दे॒वाः। वस॑वस्त्रि॒वृता॑ स्तु॒तम्। र॒थ॒न्त॒रेण॑ तेज॑सा। ह॒विरि॑न्द्रे वयो दधुः। ग्री॒ष्मेण॑ दे॒वा ऋ॒तुना॑। रु॒द्राः प॑ञ्चद॒शे स्तु॑तम्। बृ॒हता॑ यश॑सा बल॑म्। ह॒विरि॑न्द्रे

वयो दधुः। व॒रु॒षाभि॑र॒ऋतु॑नां ऽऽदि॒त्याः। स्तोमे॑ सप्तद॒शे स्तु॑तम्॥८८॥

वै॒रूपे॑ण॒ वि॒शौज॑सा। ह॒विरि॑न्द्रे वयो॑ दधुः। शा॒र॒देन॑तु॒नां दे॒वाः। ए॒क॒वि॒ंश
ऋ॒भ॒वः स्तु॑तम्। वैरा॒जेन॑ श्रि॒या श्रि॒यम्। ह॒विरि॑न्द्रे वयो॑ दधुः। हे॒म॒न्तेन॑तु॒नां दे॒वाः।
म॒रुत॑स्त्रि॒णवे॑ स्तु॑तम्। बले॑न॒ शक्क॑रीः स॒हः। ह॒विरि॑न्द्रे वयो॑ दधुः। शै॒शि॒रेण॑तु॒नां
दे॒वाः। त्र॒य॒स्त्रि॒ंशे ऽमृ॑तं स्तु॑तम्। स॒त्येन॑ रे॒वतीः॑ क्ष॒त्रम्। ह॒विरि॑न्द्रे वयो॑ दधुः॥८९॥

स्तोमे॑ सप्तद॒शे स्तु॑तं सहो॑ ह॒विरि॑न्द्रे वयो॑ दधुश्च॒त्वारि॑ च (व॒स॒न्तेन॑ ग्री॒ष्मेण॑ व॒रु॒षाभिः॑ शा॒र॒देन॑ हे॒म॒न्तेन॑ शै॒शि॒रेण॑ षट्॥)[१९]

दे॒वं ब॒रु॒हिरि॑न्द्रं वयो॒धस॑म्। दे॒वं दे॒वम॑वर्धयत्। गा॒य॒त्रि॒या छ॑न्द॒सेन्द्रि॑यम्। तेज॒
इ॒न्द्रे वयो॑ दधत्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑। दे॒वीर्दे॒वमि॑न्द्रं वयो॒धस॑म्।
दे॒वीर्दे॒वम॑वर्धयन्। उ॒ष्णि॒हा छ॑न्द॒सेन्द्रि॑यम्। प्रा॒णमि॑न्द्रे वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑
वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑॥९०॥

दे॒वी दे॒वं वयो॒धस॑म्। उ॒षे इ॒न्द्रम॑वर्धताम्। अ॒नु॒ष्टु॒भा छ॑न्द॒सेन्द्रि॑यम्। वाच॒मि॑न्द्रे
वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वी॒तां यज॑। दे॒वी जो॒ष्टीं दे॒वमि॑न्द्रं वयो॒धस॑म्। दे॒वी

दे॒वम॑व॒र्धता॑म्। बृ॒ह॒त्या छ॑न्द॒सेन्द्रि॑यम्। श्रो॒त्र॒मिन्द्रे॑ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य
वी॒तां यज॑॥९१॥

दे॒वी ऊ॒र्जाहुं॑ती दे॒वमिन्द्रं॑ वयो॒धस॑म्। दे॒वी दे॒वम॑व॒र्धता॑म्। प॒ङ्क्त्या॑ छ॑न्द॒सेन्द्रि॑यम्।
शु॒क्र॒मिन्द्रे॑ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वी॒तां यज॑। दे॒वा दै॒व्या हो॑ता॒रा दे॒वमिन्द्रं॑
वयो॒धस॑म्। दे॒वा दे॒वम॑व॒र्धता॑म्। त्रि॒ष्टुभा॑ छ॑न्द॒सेन्द्रि॑यम्। त्वि॒षि॒मिन्द्रे॑ वयो॒ दध॑त्।
व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वी॒तां यज॑॥९२॥

दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीर्वयो॑धसम्। प॒ति॒मिन्द्रं॑मव॒र्धय॑न्। जग॑त्या॒ छ॑न्द॒सेन्द्रि॑यम्।
ब॒ल॒मिन्द्रे॑ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वि॒यन्तु॑ यज॑। दे॒वो नरा॑श॒सो दे॒वमिन्द्रं॑
वयो॒धस॑म्। दे॒वो दे॒वम॑व॒र्धय॑त्। वि॒राजा॑ छ॑न्द॒सेन्द्रि॑यम्। रे॒तु इन्द्रे॑ वयो॒ दध॑त्।
व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वे॒तु यज॑॥९३॥

दे॒वो वन॑स्प॒तिर्दे॒वमिन्द्रं॑ वयो॒धस॑म्। दे॒वो दे॒वम॑व॒र्धय॑त्। द्वि॒पदा॑ छ॑न्द॒सेन्द्रि॑यम्।
भग॑मिन्द्रे॑ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वे॒तु यज॑। दे॒वं ब॒र्हिर्वा॑रि॒तीनां॑

देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवं देवमवर्धयत्। ककुभा छन्दसेन्द्रियम्। यश इन्द्रे वयो
 दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं। देवो अग्निः स्विष्टकृद्देवमिन्द्रं वयोधसम्।
 देवो देवमवर्धयत्। अतिच्छन्दसा छन्दसेन्द्रियम्। क्षत्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने
 वसुधेयस्य वेतु यजं॥९४॥

वियन्तु यजं वीतां यजं वीतां यजं वेतु यजं वेतु यजं पञ्च च (देवं बर्हिर्गायत्रिया तेजः। देवीद्वारं उष्णिहा
 प्राणम्। देवी देवमुषे अनुष्टुभा वाचम्। देवी जोष्टी बृहत्या श्रोत्रम्। देवी ऊर्जाहुती पङ्क्या शुक्रम्। देवा दैव्या होतांरा
 त्रिष्टुभा त्विषिम्। देवीस्तिस्त्रस्तिस्त्रो देवीः पतिं जगत्या बलम्। देवो नराशंसो विराजा रेतः। देवो वनस्पतिर्द्विपदा
 भगम्। देवं बर्हिर्वारितीनां ककुभा यशः। देवो अग्निः स्विष्टकृदतिच्छन्दसा क्षत्रम्। वेतु वियन्तु चतुर्वीतामेकौ वियन्तु
 चतुर्वैत्ववर्धयदवर्धयः श्वतुरवर्धतामेकौऽवर्धयः श्वतुरवर्धयत्॥)॥ [२०]

स्वाद्धीं त्वा सोमः सुरावन्तः सीसेन मित्रोऽसि यद्देवा होता यक्षत्समिधेन्द्रः समिद्ध इन्द्र आचर्षणिप्रा
 देवं बर्हिरहोता यक्षत्समिधाऽग्निः समिद्धो अग्निरश्विनाऽश्विनां हविरिन्द्रियं देवं बर्हिः सरस्वत्यग्निमद्योशन्तो होता
 यक्षदिडस्पदे समिद्धो अग्निः समिधा वसन्तेनर्तुनां देवं बर्हिरिन्द्रं वयोधसं विंशतिः॥२०॥

स्वाद्धीं त्वाऽमीमदन्त पितरः साम्राज्याय पूतं पवित्रेणोपासानक्ता बदरैरधातां देव इन्द्रो वनस्पतिः पष्ठवाहुङ्गां देवी देवं

वयो॒धसं॑ चतु॒र्नव॑तिः॥१४॥

स्वा॒द्वीं त्वां वेतु॑ यज॑॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

त्रिवृथस्तोमो भवति। ब्रह्मवर्चसं वै त्रिवृत्। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। अग्निष्टोमः सोमो भवति। ब्रह्मवर्चसं वा अग्निष्टोमः। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। रथन्तरं सामं भवति। ब्रह्मवर्चसं वै रथन्तरम्। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। परिस्रजी होता भवति॥१॥

अरुणो मिर्मिरस्त्रिशुक्रः। एतद्वै ब्रह्मवर्चसस्य रूपम्। रूपेणैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे। बृहस्पतिरकामयत देवानां पुरोधां गच्छेयमिति। स एतं बृहस्पतिसवमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। ततो वै स देवानां पुरोधामगच्छत्। यः पुरोधाकामः स्यात्। स बृहस्पतिसवेन यजेत॥२॥

पुरोधामेव गच्छति। तस्य प्रातः सवने सन्नेषु नाराशंसेषु। एकादश दक्षिणा नीयन्ते। एकादश माध्यं दिने सवने सन्नेषु नाराशंसेषु। एकादश तृतीयसवने सन्नेषु नाराशंसेषु। त्रयस्त्रिंशथ्सम्पद्यन्ते। त्रयस्त्रिंशद्वै देवताः। देवता एवाव

रुन्धे। अश्वश्चतुस्त्रिंशः। प्राजापत्यो वा अश्वः॥३॥

प्रजापतिश्चतुस्त्रिंशो देवतानाम्। यावतीरेव देवताः। ता एवाव रुन्धे।
कृष्णाजिनेऽभिषिञ्चति। ब्रह्मणो वा एतद्रूपम्। यत्कृष्णाजिनम्। ब्रह्मवर्चसेनैवेन
समर्धयति। आज्येनाभिषिञ्चति। तेजो वा आज्यम्। तेज एवास्मिन्दधाति॥४॥

होता भवति यजेत् वा अश्वो दधाति॥ [१]

यदाग्नेयो भवति। अग्निमुखा हृद्धिः। अथ यत्पौष्णः। पुष्टिर्वै पूषा। पुष्टिर्वैश्यस्य।
पुष्टिमेवाव रुन्धे। प्रसवाय सावित्रः। अथ यत्त्वाष्ट्रः। त्वष्टा हि रूपाणि विकरोति।
निर्वरुणत्वाय वारुणः॥५॥

अथो य एव कश्च सन्धसूयते। स हि वारुणः। अथ यद्वैश्वदेवः। वैश्वदेवो
हि वैश्यः। अथ यन्मारुतः। मारुतो हि वैश्यः। सप्तैतानि हवींषि भवन्ति।
सप्तगणा वै मरुतः। पृश्निः पष्ठौही मारुत्या लभ्यते। विड्वै मरुतः। विश
एवैतन्मध्यतोऽभिषिञ्च्यते। तस्माद्वा एष विशः प्रियः। विशो हि मध्यतो-
ऽभिषिञ्च्यते। ऋषभचर्मेऽध्यभिषिञ्चति। स हि प्रजनयिता। दध्राऽभिषिञ्चति।

ऊर्वा अन्नाद्यं दधि। ऊर्जैर्वैनमन्नाद्येन समर्धयति॥६॥

वारुणो विद्वे मरुतोऽष्टौ च॥

[२]

यदाग्नेयो भवति। आग्नेयो वै ब्राह्मणः। अथ यथ्सौम्यः। सौम्यो हि ब्राह्मणः। प्रसवायैव सावित्रः। अथ यद्वार्हस्पत्यः। एतद्वै ब्राह्मणस्य वाक्पतीयम्। अथ यदग्नीषोमीयः। आग्नेयो वै ब्राह्मणः। तौ यदा सङ्गच्छेते॥७॥

अथ वीर्यावत्तरो भवति। अथ यथ्सारस्वतः। एतद्धि प्रत्यक्षं ब्राह्मणस्य वाक्पतीयम्। निर्वरुणत्वायैव वारुणः। अथो य एव कश्च सन्थसूयते। स हि वारुणः। अथ यद्वावापृथिव्यः। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। तं द्यावापृथिवी नान्वमन्येताम्। तमेतेनैव भागधेयेनान्वमन्येताम्॥८॥

वज्रस्य वा एषोऽनुमानाय। अनुमतवज्रः सूयाता इति। अष्टावेतानि हवीर्षि भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्री ब्रह्मवर्चसम्। गायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमं रुन्धे। हिरण्येन घृतमुत्पुनाति। तेजस एव रुचे। कृष्णाजिनेऽभिषिञ्चति। ब्रह्मणो

वा ए॒तदृ॑ख्सा॒मयो॑ रू॒पम्। यत्कृ॑ष्णाजि॒नम्। ब्रह्म॑न्ने॒वैन॑मृ॒ख्सा॒मयो॑र॒ध्य॒भिषि॑ञ्चति।
घृ॒तेना॒भिषि॑ञ्चति। तथा॑ वी॒र्या॑व॒त्तरो॑ भवति॥१॥

सङ्गच्छेते भागधेयेनान्वमन्येताः रूपं चत्वारि च॥ [३]

न वै सोमे॑न॒ सोम॑स्य सु॒वोऽस्ति॑। ह॒तो ह्ये॑षः। अ॒भिषु॑तो ह्ये॑षः। न हि ह॒तः
सू॒यते॑। सौ॒मीः सू॒तव॑शा॒मा ल॑भते। सोमो॒ वै रे॑तो॒धाः। रे॒त ए॒व तद॑धाति। सौ॒म्यर्चा॑-
ऽभिषि॑ञ्चति। रे॒तो॒धा ह्ये॑षा। रे॒तः सोमः॑। रे॒त ए॒वास्मि॑न्दधाति। यत्किं च॑ राज॒सूय॑मृ॒ते
सोम॑म्। तथ्सर्व॑ भवति। अषा॑ढं यु॒थ्सु पृ॑त॒नासु॑ पप्रि॑म्। सुव॑र॒षाम॒प्स्वां वृ॑जन॑स्य
गो॒पाम्। भ॒रेषु॑जाः सु॒क्षितिः॑ सु॒श्रव॑सम्। जय॑न्तं त्वामनु॑ मदे॒म सोम॑॥१०॥

रेतः सोमः सप्त च॥ [४]

यो वै सोमे॑न सू॒यते॑। स दे॒वस॒वः। यः प॒शुना॑ सू॒यते॑। स दे॒वस॒वः। य इ॒ष्ट्या॑
सू॒यते॑। स म॑नुष्यस॒वः। ए॒तं वै पृ॑थ॒ये दे॒वाः प्राय॑च्छन्। ततो॒ वै सोऽप्या॑र॒ण्याना॑
प॒शूनाम॑सू॒यत। याव॑तीः किय॑तीश्च प्र॒जा वाचं॑ वद॑न्ति। तासा॒ः सर्वा॑साः

सूयते॥११॥

य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। ना॒रा॒शः॑ꣳस्यर्चाऽभिषि॑ञ्चति। म॒नु॒ष्या॑ वै
नरा॒शः॑ꣳसः। नि॒हृत्य॒ वावै॑तत्। अथा॒भिषि॑ञ्चति। यत्किं च॑ राज॒सूय॑मनुत्तरवे॒दीक॑म्।
तथ्सर्व॑ भवति। ये मे॑ पञ्चा॒शतं॑ द॒दुः। अश्वा॑नाꣳ स॒धस्तु॑तिः। द्युमद॑ग्रे म॒हि श्रवः॑।
बृह॑त्कृ॒धि म॒घोना॑म्। नृवद॑मृत नृ॒णाम्॥१२॥

सूय॑ते स॒धस्तु॑तिस्त्रीणि च॥ _____ [५]

ए॒ष गो॑स॒वः। ष॒ट्त्रि॒ंश उ॒क्थ्यो॑ बृह॒त्सा॑मा। पव॑माने कण्वरथन्त॒रं भ॑वति। यो
वै वा॑ज॒पेयः॑। स स॑म्राट्थ्स॒वः। यो रा॑ज॒सूयः॑। स व॑रुणस॒वः। प्र॒जाप॑तिः स्वारो॑ज्यं
परमे॒ष्ठी। स्वारो॑ज्यं गौरे॒वा। गौरि॑व भवति॥१३॥

य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। उ॒भे बृ॑ह॒द्रथ॑न्त॒रे भ॑वतः। तद्धि स्वारो॑ज्यम्।
अ॒युतं॑ दक्षि॑णाः। तद्धि स्वारो॑ज्यम्। प्र॒ति॒धुषा॑ꣳभिषि॑ञ्चति। तद्धि स्वारो॑ज्यम्।
अनु॑द्ध॒ते वेद्यै॑ दक्षि॑ण॒त आ॑हव॒नीय॑स्य बृह॑तः स्तो॒त्रं प्र॑त्य॒भिषि॑ञ्चति। इ॒यं वाव॑

रथन्तरम्॥१४॥

असौ बृहत्। अनयोरेवैनमनन्तरहितमभिषिञ्चति। पशुस्तोमो वा एषः।
तेन गोसवः। षट्त्रिंशः सर्वः। रेवञ्जातः सहसा वृद्धः। क्षत्राणां क्षत्रभृत्तमो
वयोधाः। महान्महित्वे तस्तभानः। क्षत्रे राष्ट्रे च जागृहि। प्रजापतेस्त्वा परमेष्ठिनः
स्वाराज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। स्वाराज्यमेवैनं गमयति॥१५॥

इव भवति रथन्तरमाहैकं च॥ [६]

सिंहे व्याघ्र उत या पृदाकौ। त्विषिरग्नौ ब्राह्मणे सूर्ये या। इन्द्रं या देवी
सुभगां जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। या राजन्ये दुन्दुभावायतायाम्।
अश्वस्य क्रन्द्ये पुरुषस्य मायौ। इन्द्रं या देवी सुभगां जजान। सा न आगन्वर्चसा
संविदाना। या हस्तिनि द्वीपिनि या हिरण्ये। त्विषिरश्वेषु पुरुषेषु गोषु॥१६॥

इन्द्रं या देवी सुभगां जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। रथे अक्षेपु
वृषभस्य वाजे। वार्ते पर्जन्ये वरुणस्य शुष्मे। इन्द्रं या देवी सुभगां जजान। सा

न॒ आग॒न्वर्च॑सा संविदा॒ना। राड॑सि विराड॑सि। स॒म्राड॑सि स्व॒राड॑सि। इन्द्रा॑य त्वा
तेज॑स्वते तेज॑स्वन्तः॒ श्री॑णामि। इन्द्रा॑य त्वौज॑स्वत॒ ओज॑स्वन्तः॒ श्री॑णामि॥१७॥

इन्द्रा॑य त्वा पय॑स्वते पय॑स्वन्तः॒ श्री॑णामि। इन्द्रा॑य त्वाऽऽयु॑ष्मत् आयु॑ष्मन्तः॒ श्री॑णामि। तेजो॑ऽसि। तत्ते प्र य॑च्छामि। तेज॑स्वदस्तु मे॒ मुख॑म्। तेज॑स्वच्छि॒रो
अस्तु मे। तेज॑स्वान् वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ्। तेज॑सा॒ सम्पि॑पृग्धि मा। ओजो॑ऽसि। तत्ते
प्र य॑च्छामि॥१८॥

ओज॑स्वदस्तु मे॒ मुख॑म्। ओज॑स्वच्छि॒रो अस्तु मे। ओज॑स्वान् वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ्।
ओज॑सा॒ सं पि॑पृग्धि मा। पयो॑ऽसि। तत्ते प्र य॑च्छामि। पय॑स्वदस्तु मे॒ मुख॑म्।
पय॑स्वच्छि॒रो अस्तु मे। पय॑स्वान् वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ्। पय॑सा॒ सं पि॑पृग्धि मा॥१९॥

आयु॑रसि। तत्ते प्र य॑च्छामि। आयु॑ष्मदस्तु मे॒ मुख॑म्। आयु॑ष्मच्छि॒रो अस्तु
मे। आयु॑ष्मान् वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ्। आयु॑षा॒ सं पि॑पृग्धि मा। इ॒मम॑ग्र आयु॑षे वर्च॑से
कृ॒धि। प्रि॒यः॒ रेतो॑ वरुण सोम राजन्। मा॒तेवा॑स्मा अदि॒ते शर्म॑ यच्छ। वि॒श्वे देवा॑

जरदष्टिर्यथाऽसत् ॥ २० ॥

आयुरसि विश्वायुरसि। सर्वायुरसि सर्वमायुरसि। यतो वातो मनोजवाः। यतः क्षरन्ति सिन्धवः। तासां त्वा सर्वासां रुचा। अभिषिञ्चामि वर्चसा। समुद्र इवासि गृह्णनां। सोमं इवास्यदाभ्यः। अग्निरिव विश्वतः प्रत्यङ्गः। सूर्य इव ज्योतिषा विभूः ॥ २१ ॥

अपां यो द्रवणे रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणायं। तेजसे ब्रह्मवर्चसायं गृह्णामि। अपां य ऊर्मौ रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणायं। ओजसे वीर्याय गृह्णामि। अपां यो मध्यतो रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणायं। पुष्ट्यै प्रजननाय गृह्णामि। अपां यो यज्ञियो रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणायं। आयुषे दीर्घायुत्वायं गृह्णामि ॥ २२ ॥

गोष्वोजस्वन्तः श्रीणाम्योजोऽसि तत्ते प्रयच्छामि पर्यसां सम्पिपृग्धि माऽसद्विभूर्यज्ञियो रसो द्वे च ॥ [७]

अभिप्रेहि वीरयस्व। उग्रश्चेत्तां सपत्न्या। आतिष्ठ मित्रवर्धनः। तुभ्यं देवा अधिब्रवन्। अङ्गौ न्यङ्गावभित आतिष्ठ वृत्रहन्त्रथम्। आतिष्ठन्तं परि विश्वे अभूषन्।

श्रियं वसानश्चरति स्वरोचाः। महत्तदस्यासुरस्य नाम। आ विश्वरूपो अमृतानि
तस्थौ। अनु त्वेन्द्रो मदत्वनु बृहस्पतिः॥२३॥

अनु सोमो अन्वग्निरावीत्। अनु त्वा विश्वे देवा अंवन्तु। अनु सप्त राजानो
य उताभिषिक्ताः। अनु त्वा मित्रावरुणाविहावन्तम्। अनु द्यावापृथिवी विश्वशम्भू।
सूर्यो अहोभिरनु त्वाऽवतु। चन्द्रमा नक्षत्रैरनु त्वाऽवतु। द्यौश्च त्वा पृथिवी च
प्रचेतसा। शुक्रो बृहदक्षिणा त्वा पिपर्तु। अनु स्वधा चिकिता५ सोमो अग्निः।
आऽयं पृणक्तु रजसी उपस्थम्॥२४॥

बृहस्पतिः सोमो अग्निरैकं च॥ _____ [८]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टाः पराचीरायन्। स एतं
प्रजापतिरोदनमपश्यत्। सोऽन्नं भूतोऽतिष्ठत्। ता अन्यत्रान्नाद्यमवित्वा। प्रजापतिं
प्रजा उपावर्तन्त। अन्नमेवैनं भूतं पश्यन्तीः प्रजा उपावर्तन्ते। य एतेन यजते। य
उ चैनमेवं वेद। सर्वाण्यन्नानि भवन्ति॥२५॥

सर्वे॑ पुरु॑षाः। सर्वा॑ण्ये॒वान्ना॒न्यव॑ रुन्धे। सर्वा॑न्पुरु॑षान्। राड॑सि वि॒राड॑सीत्या॑ह।
स्वारा॑ज्यमे॒वैनं॑ गमयति। यद्वि॒रण्यं॑ ददा॑ति। तेज॒स्तेना॑व॑ रुन्धे। यत्ति॑सृ॒धन्व॑म्।
वी॒र्यं॑ तेन॑। यदष्टा॑म्॥२६॥

पुष्टिं॑ तेन॑। यत्क॑म॒ण्डलु॑म्। आयु॑ष्टेन॑। यद्वि॒रण्य॑मा ब॒ध्नाति॑। ज्योति॑र्वै हि॒रण्य॑म्।
ज्योति॑रे॒वास्मि॑न्दधाति। अथो॒ तेजो॒ वै हि॒रण्य॑म्। तेजं॑ ए॒वाऽऽत्म॑न्धत्ते। यदो॑दनं
प्रा॒श्नाति॑। ए॒तदे॒व सर्व॑मव॒रुध्य॑॥२७॥

तद॑स्मिन्नेक॒धाऽधा॑त्। रोहि॑ण्यां का॒र्यः। यद्वा॑ह्म॒ण ए॒व रोहि॑णी। तस्मा॑दे॒व। अथो॒
वर्ष्मे॑वैन॑ꣳ समा॒नानां॑ करोति। उ॒द्य॒ता सूर्ये॑ण का॒र्यः। उ॒द्यन्तं॑ वा ए॒तꣳ सर्वाः॑ प्र॒जाः
प्रति॑नन्दन्ति। दि॒दृक्षे॑ण्यो द॒र्शनी॑यो भवति। य ए॒वं वेद॑। ब्र॒ह्मवा॑दिनो॑ वदन्ति॥२८॥

अ॒वेत्यो॑ऽवभृ॒था (३) ना (३) इति॑। यद्द॑र्भपु॒ञ्जीलैः॑ प॒वय॑ति। तथ्स्वि॑दे॒वावै॑ति।
तन्नावै॑ति। त्रि॒भिः प॑वयति। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भिरे॒वैनं॑ लो॒कैः प॑वयति। अथो॑

अ॒पां वा ए॒तत्तेजो॒ वर्चः॑। यद्दर्भाः॑। यद्दर्भ॑पुञ्जी॒लैः प॒वय॑ति। अ॒पामे॒वैनं॒ तेज॑सा॒
वर्च॑साऽभिषि॑ञ्चति॥ २९॥

भव॒न्त्यष्टा॑मव॒रुध्यं॑ वदन्ति दर्भा यद्दर्भपुञ्जी॒लैः प॒वय॑त्येकं च॥ [९]

प्र॒जाप॑तिरकामयत ब॒होर्भूया॑न्त्स्यामि॒ति। स ए॒तं प॑ञ्चशार॒दीय॑मपश्यत्।
तमाऽह॑रत्। तेना॑यजत। ततो॒ वै स ब॒होर्भूया॑नभवत्। यः का॒मये॑त
ब॒होर्भूया॑न्त्स्यामि॒ति। स प॑ञ्चशार॒दीये॑न यजेत। ब॒होरे॒व भूया॑न्भवति। म॒रु॒थ्स्तो॒मो
वा ए॒षः। म॒रुतो॒ हि दे॒वानां॒ भूयि॑ष्ठाः॥ ३०॥

ब॒हुर्भ॑वति। य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑चैनमे॒वं वेद॑। प॒ञ्चशा॒र॒दीयो॑ भवति। पञ्च
वा ऋ॒तवः॑ संव॒त्सरः॑। ऋ॒तुष्वे॒व संव॑त्स॒रे प्र॑ति तिष्ठति। अथो॒ पञ्चा॑क्षरा प॒ङ्क्तिः॑।
पाङ्क्तो॑ य॒ज्ञः। य॒ज्ञमे॒वाव॑ रुन्धे। स॒प्तद॒शः स्तो॒मा ना॑ति यन्ति। स॒प्तद॒शः प्र॒जाप॑तिः।
प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑॥ ३१॥

भूयि॑ष्ठा यन्ति द्वे च॥ [१०]

अ॒ग॒स्त्यो म॒रु॒द्भ्य उ॒क्ष्णः प्रौक्ष॑त्। तानिन्द्र॑ आदत्त। त ए॒नं वज्र॑मुद्यत्याभ्या॑यन्त।
 तान॒ग॒स्त्यंश्चै॒वेन्द्र॑श्च कयाशुभीये॑नाशमयताम्। ताञ्छा॑न्तानुपा॑ह्वयत। यत्क॑याशुभीयं
 भव॑न्ति शान्त्यै॑। तस्मा॑देत ए॒न्द्रामा॑रुता उ॒क्षाणः सव॑नीया भवन्ति। त्रयः प्रथ॑मेऽह॒न्ना
 ल॑भ्यन्ते। एवं द्विती॑ये। एवं तृती॑ये॥ ३२॥

ए॒वं च॑तुर्थे। पञ्चो॑त्तमेऽह॒न्ना ल॑भ्यन्ते। वर्षि॑ष्ठमिव ह्येतदहः॑। वर्षि॑ष्ठः समा॒नाना॑
 भव॑ति। य ए॒तेन॑ यज॑ते। य उ॑चैनमे॒वं वेद॑। स्वारा॑ज्यं वा ए॒ष य॒ज्ञः। ए॒तेन॑ वा
 ए॒क॒या वा॑ कान्द॒मः स्वारा॑ज्यमगच्छत्। स्वारा॑ज्यं गच्छ॑ति। य ए॒तेन॑ यज॑ते॥ ३३॥

य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। मा॒रुतो॑ वा ए॒षः स्तोमः॑। ए॒तेन॑ वै म॒रुतो॑ दे॒वानां॑ भूयि॑ष्ठा
 अ॒भवन्। भूयि॑ष्ठः समा॒नाना॑ भव॑ति। य ए॒तेन॑ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑।
 प॒ञ्चशा॑र॒दीयो॑ वा ए॒ष य॒ज्ञः। आ प॑ञ्चमात्पुरु॑षादन्नम॑त्ति। य ए॒तेन॑ यज॑ते। य
 उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। स॒प्त॒द॒शः स्तोमा॑ नाति॑ यन्ति। स॒प्त॒द॒शः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑तेरे॒व
 नैति॑॥ ३४॥

तृतीयै गच्छति य एतेन यजतेऽति य एतेन यजते य उ चैनमेवं वेद त्रीणि च (अगस्त्यः स्वाराज्यं मारुतः पञ्चशारदीयो वा एष यज्ञः संसदशं प्रजापतेरेव नेति॥)॥ [११]

अस्या जरासो दमा मरित्राः। अर्चद्धूमासो अग्रयः पावकाः। श्विचीचयः श्वात्रासो भुरण्यवः। वनरूषदो वायवो न सोमाः। यजा नो मित्रावरुणा। यजा देवाः ऋतं बृहत्। अग्ने यक्षि स्वन्दमम्। अश्विना पिबन्तः सुतम्। दीद्यग्नी शुचिव्रता। ऋतुना यज्ञवाहसा॥ ३५॥

द्वे विरूपे चरतः स्वर्थे। अन्याऽन्या वृत्समुप धापयेते। हरिरन्यस्यां भवति स्वधावान्। शुक्रो अन्यस्यां ददृशे सुवर्चाः। पूर्वापरं चरतो माययैतौ। शिशू क्रीडन्तौ परि यातो अध्वरम्। विश्वान्यन्यो भुवनाऽभि चष्टे। ऋतूनन्यो विदधन्नायते पुनः। त्रीणि शता त्रीषहस्राण्यग्निम्। त्रिंशच्च देवा नव चाऽसपर्यन्॥ ३६॥

औक्षं घृतैरास्तृणन्बृहिरस्मै। आदिद्धोतारं न्यषादयन्त। अग्निनाऽग्निः समिध्यते। कविर्गृहपतिर्युवा। हव्यवाङ्मुहोऽऽस्यः। अग्निर्देवानां जठरम्। पूतदक्षः

क॒विक्र॑तुः। दे॒वो दे॒वेभि॒रा ग॑मत्। अ॒ग्नि॒श्रियो॑ म॒रुतो॑ वि॒श्वकृ॑ष्टयः। आ त्वे॒षमु॒ग्रम॑व
ईमहे व॒यम्॥३७॥

ते स्वा॒निनो॑ रु॒द्रिया॑ व॒र्षनि॑र्णिजः। सि॒न्हा न ह॑ेषक्र॑तवः सु॒दान॑वः। यदु॑त्त॒मे
म॑रुतो मध्य॒मे वा॑। यद्वा॑ऽव॒मे सु॑भगासो दि॒वि ष्ठा॑। ततो॑ नो रु॒द्रा उ॒त वाऽन्व॑स्य।
अ॒ग्ने॑ वि॒त्ताद्ध॒विषो॑ यद्यजा॑मः। ई॒डे अ॒ग्नि॑ः स्वव॑स॒न्नमो॑भिः। इ॒ह प्र॑स॒प्तो वि च॑
यत्कृ॑तं नः। रथै॑रिव॒ प्रभ॑रे वाज॒यद्विः। प्र॒दक्षि॑णिन्म॒रुता॑ः स्तोम॑मृ॒द्ध्याम्॥३८॥

श्रु॒धि श्रु॑त्कर्ण॒ वह्नि॑भिः। दे॒वैर॑ग्ने स॒याव॑भिः। आसी॑दन्तु ब॒र्हिषि॑।
मि॒त्रो वरु॑णो अर्य॒मा। प्रा॒तर्या॑वा॒णो अध्व॑रम्। वि॒श्वेषा॑मदि॒तिर्य॒ज्ञिया॑नाम्।
वि॒श्वेषा॑मति॒थिर्मा॑नु॒षाणाम्। अ॒ग्निर्दे॒वाना॑म॒व आवृ॑णानः। सु॒मृडी॒को भ॑वतु
वि॒श्ववे॑दाः। त्वे अ॒ग्ने सु॑म॒तिं भि॑क्ष॒माणाः॥३९॥

दि॒वि श्रवो॑ दधिरे य॒ज्ञिया॑सः। नक्ता॑ च च॒क्ररु॑षसा॒ विरू॑पे। कृ॒ष्णं च॒ वर्ण॑म॒रुणं॑
च स॒न्धुः। त्वाम॑ग्न आ॒दित्या॑स आ॒स्यम्। त्वां जि॒ह्वाः शुच॑यश्च॒क्रिरे॑ कवे। त्वा॑ः

रातिषाचो अध्वरेषु सश्विरे। त्वे देवा हविरदन्त्याहुतम्। नि त्वा यज्ञस्य साधनम्।
अग्ने होतारमृत्विजम्। वनुष्वदेव धीमहि प्रचेतसम्। जीरं दूतममर्त्यम्॥४०॥

यज्ञवाहसासपर्यन्वयमृद्ध्यां भिक्षमाणाः प्रचेतसमेकं च॥ [१२]

तिष्ठा हरी रथ आ युज्यमाना याहि। वायुर्न नियुतो नो अच्छ। पिबास्यन्धो
अभिसृष्टो अस्मे। इन्द्रः स्वाहा ररिमा ते मदाय। कस्य वृषा सुते सचा।
नियुत्वान्वृषभो रणत्। वृत्रहा सोमपीतये। इन्द्रं वयं महाधने। इन्द्रमर्भे हवामहे।
युजं वृत्रेषु वज्रिणम्॥४१॥

द्विता यो वृत्रहन्तमः। विद इन्द्रः शतक्रतुः। उप नो हरिभिः सुतम्। स सूर
आजनयं ज्योतिरिन्द्रम्। अया धिया तरणिरद्रिबर्हाः। ऋतेन शुष्मी नवमानो
अकैः। व्युस्त्रिधो अस्रो अद्रिर्बिभेद। उतत्यदाश्वश्वियम्। यदिन्द्र नाहुषीष्वा। अग्ने
विक्षु प्रतीदयत्॥४२॥

भरेष्विन्द्रं सुहवं हवामहे। अहोमुचं सुकृतं दैव्यं जनम्। अग्निं मित्रं

वरुणं सातये भगम्। द्यावापृथिवी मरुतः स्वस्तये। महि क्षेत्रं पुरुश्चन्द्रं
वि विद्वान्। आदिथ्सखिभ्यश्चरथं समैरत्। इन्द्रो नृभिरजनदीद्यानः साकम्।
सूर्यमुषसं गातुमग्निम्। उरुं नो लोकमनु नेषि विद्वान्। सुवर्वज्योतिरभयं
स्वस्ति॥४३॥

ऋष्या तं इन्द्र स्थविरस्य बाहू। उपस्थेयाम शरणा बृहन्ता। आ नो
विश्वाभिरूतिभिः सजोषाः। ब्रह्म जुषाणो हर्यश्च याहि। वरीवृज्स्थविरैभिः
सुशिप्र। अस्मे दधद्वृषणं शुष्ममिन्द्र। इन्द्राय गावं आशिरम्। दुदुहे वज्रिणे
मधु। यत्सीमुपह्वरे विदत्। तास्तै वज्रिन्धेनवो जोजयुर्नः॥४४॥

गभस्तयो नियुतो विश्ववाराः। अहरहर्भूय इज्जोगुवानाः। पूर्णा इन्द्र क्षुमतो
भोजनस्य। इमां ते धियं प्र भरे महो महीम्। अस्य स्तोत्रे धिषणा यत्त आनजे।
तमुत्सवे च प्रसवे च सासहिम्। इन्द्रं देवासः शवसा मदं ननु॥४५॥

वज्रिणमयत्स्वस्ति जोजयुर्नः सप्त च॥

प्रजापतिः पशून्सृजत। तैऽस्मात्सृष्टाः परां च आयन्। तानग्निष्टोमेन
 नाऽऽप्रोत्। तानुक्थ्येन नाऽऽप्रोत्। तान्धोडुशिना नाऽऽप्रोत्। तान्नात्रिया
 नाऽऽप्रोत्। तान्धसन्धिना नाऽऽप्रोत्। सौऽग्निमब्रवीत्। इमान्म ईप्सेति।
 तान्गिस्त्रिवृता स्तोमेन नाऽऽप्रोत्॥४६॥

स इन्द्रमब्रवीत्। इमान्म ईप्सेति। तानिन्द्रः पञ्चदशेन स्तोमेन नाऽऽप्रोत्।
 स विश्वान्देवानब्रवीत्। इमान्म ईप्सतेति। तान् विश्वेदेवाः सप्तदशेन स्तोमेन
 नाऽऽप्नुवन्। स विष्णुमब्रवीत्। इमान्म ईप्सेति। तान् विष्णुरेकविंशेन
 स्तोमेनाऽऽप्रोत्। वारवन्तीयेनावारयत॥४७॥

इदं विष्णुर्वि चक्रम् इति व्यक्रमत। यस्मात्पशवः प्रप्रेव भ्रंशैरन्। स एतेन
 यजेत। यदाप्रोत्। तदसौर्यामस्यासौर्यामत्वम्। एतेन वै देवा जैत्वानि जित्वा। यं
 काममकामयन्त तमाऽऽप्नुवन्। यं कामं कामयते। तमेतेनाऽऽप्रोति॥४८॥

स्तोमेन नाऽऽप्रोदवारयत नव च॥

व्याघ्रोऽयमग्नौ चरति प्रविष्टः। ऋषीणां पुत्रो अभिशस्तिपा अयम्। नमस्कारेण
नमसा ते जुहोमि। मा देवानां मिथुयाकर्म भागम्। सावीरुहि देव प्रसवाय पित्रे।
वृष्माणमस्मै वरिमाणमस्मै। अथास्मभ्यः सवितः सर्वताता। दिवेदिव आ सुवा
भूरि पृथ्वः। भूतो भूतेषु चरति प्रविष्टः। स भूतानामधिपतिर्बभूव॥४९॥

तस्य मृत्यौ चरति राजसूयम्। स राजा राज्यमनु मन्यतामिदम्। येभिः
शिल्पैः पप्रथानामदहत्। येभिर्धामभ्यपि शत्रुजापतिः। येभिर्वाचं विश्वरूपाः
समव्ययत्। तेनेममग्न इह वर्चसा समञ्चि। येभिरादित्यस्तपति प्र केतुभिः।
येभिः सूर्यो ददृशे चित्रभानुः। येभिर्वाचं पुष्कलेभिरव्ययत्। तेनेममग्न इह वर्चसा
समञ्चि॥५०॥

आऽयं भातु शवसा पञ्च कृष्टीः। इन्द्र इव ज्येष्ठो भवतु प्रजावान्। अस्मा
अस्तु पुष्कलं चित्रभानु। आऽयं पृणक्तु रजसी उपस्थम्। यत्ते शिल्पं कश्यप
रोचनावत्। इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभानु। यस्मिन्सूर्या अर्पिताः सप्त साकम्।

तस्मिन्नाजानमधि विश्रयेमम्। द्यौरसि पृथिव्यसि। व्याघ्रो वैयाघ्रेऽधि॥५१॥

विश्रयस्व दिशो महीः। विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु। मा त्वद्राष्ट्रमधिं भ्रशत्।
या दिव्या आपः पयसा सम्बभूवुः। या अन्तरिक्ष उत पार्थिवीर्याः। तासां त्वा
सर्वासां रुचा। अभिषिञ्चामि वर्चसा। अभि त्वा वर्चसाऽसिचं दिव्येन। पयसा
सह। यथासां राष्ट्रवर्धनः॥५२॥

तथा त्वा सविता करत्। इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्। समुद्रव्यचसङ्गिरः। रथीतमं
रथीनाम्। वाजानां सत्पतिं पतिम्। वसवस्त्वा पुरस्तादभिषिञ्चन्तु गायत्रेण
छन्दसा। रुद्रास्त्वा दक्षिणतोऽभिषिञ्चन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसा। आदित्यास्त्वा
पश्चादभिषिञ्चन्तु जागतेन छन्दसा। विश्वे त्वा देवा उत्तरतोऽभिषिञ्चन्तु त्वाऽनुष्टुभेन
छन्दसा। बृहस्पतिस्त्वोपरिष्ठादभिषिञ्चन्तु पाङ्केन छन्दसा॥५३॥

अरुणं त्वा वृकमुग्रङ्गजङ्कुरम्। रोचमानं मरुतामग्रे अर्चिषः। सूर्यवन्तं मघवानं

विषास॒हिम्। इन्द्र॑मु॒क्थेषु॑ नाम॒हूत॑म॒५ हुवे॑म। प्र बा॒हवा॑ सि॒सृतं जी॒वसे॑ नः। आ
नो॒ गव्य॑तिमु॒क्षतं घृ॑तेन॑। आ नो॒ जनै॑ श्रवय॒तं युवा॑ना। श्रु॒तं मे॑ मि॒त्रावरु॑णा॒ हवे॑मा।
इन्द्र॑स्य ते वी॒र्य॑कृ॒तः। बा॒हू उ॒पाव॑ ह॒रामि॑॥५४॥

ब॒भूवाव्य॑य॒त्तेने॑मम॒ग्न इ॒ह वर्च॑सा॒ सम॑ङ्घ्रि॒ वैया॑ग्रेऽधि॒ राष्ट्र॑वर्ध॒नः पा॒ङ्केन॑ छन्द॑सो॒पाव॑हरामि॥—————[१५]

अ॒भि प्रेहि॑ वी॒रय॑स्व। उ॒ग्रश्चे॑त्ता॒ सप॑त्न॒हा। आ॒तिष्ठ॑ वृ॒त्रह॑न्त॒मः। तुभ्य॑
दे॒वा अधि॑ब्रवन्। अ॒ङ्गौ न्य॒ङ्काव॑भि॒तो रथं॑ यौ। ध्वा॒न्तं वा॑ता॒ग्रम॑नु॒ सञ्चर॑न्तौ।
दू॒रेहे॑तिरिन्द्रि॒यावा॑न्प॒त॒त्री। ते नो॒ऽग्र॑यः॒ पप्र॑यः॒ पार॑यन्तु। नम॑स्त ऋ॒षे ग॑द।
अव्य॑थायै॒ त्वा स्व॒धायै॑ त्वा॥५५॥

मा न॑ इन्द्रा॒भि॒त॒स्त्वदृ॑ष्वा॒रि॒ष्टासः॑। ए॒वा ब्र॑ह्म॒न्तवे॑द॒स्तु। ति॒ष्ठा रथे॑ अधि॒
यद्वज्र॑हस्तः। आ र॒श्मी॒न्दे॒व यु॒वसे॑ स्व॒श्वः। आ ति॑ष्ठ वृ॒त्रह॑न्ना॒तिष्ठ॑न्तं॒ परि॑।
अनु॒ त्वेन्द्रो॑ म॒द॒त्वनु॑ त्वा मि॒त्रावरु॑णौ। द्यौश्च॑ त्वा पृथि॒वी च॒ प्रचे॑तसा। शु॒क्रो
बृ॒हद्दक्षि॑णा त्वा पि॒प॒र्तु। अनु॑ स्व॒धा चि॑कि॒ता॒५ सोमो॑ अ॒ग्निः। अनु॑ त्वाऽव॒तु

सविता सुवेन॥५६॥

इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्। समुद्रव्यचसङ्गिरः। रथीतमं रथीनाम्। वाजानां सत्पतिं पतिम्। परिमा सेन्या घोषाः। ज्यानां वृञ्जन्तु गृध्रवः। मेथिष्ठाः पिन्वमाना इह। मां गोपतिमभि संविशन्तु। तन्मेऽनुमतिरनु मन्यताम्। तन्माता पृथिवी तत्पिता द्यौः॥५७॥

तद्वावाणः सोमसुतो मयोभुवः। तदश्विना शृणुत सौभगा युवम्। अव ते हेड उदुत्तमम्। एना व्याघ्रं परिषस्वजानाः। सिहं हिन्वन्ति महते सौभगाय। समुद्रं न सुहुवन्तस्थिवांसम्। मर्मृज्यन्ते द्वीपिनमफस्वन्तः। उदसावेतु सूर्यः। उदिदं मामकं वचः। उदिहि देव सूर्य। सह वग्नुना मम। अहं वाचो विवाचनम्। मयि वागस्तु धर्णसिः। यन्तु नदयो वर्षन्तु पर्जन्याः। सुपिप्पला ओषधयो भवन्तु। अन्नवतामोदनवतामामिक्षवताम्। एषा राजा भूयासम्॥५८॥

स्वधायै त्वा सुवेन द्यौः सूर्य सप्त च॥

[१६]

ये के॒शिनः॑ प्रथ॒माः सु॒त्रमा॑सन्त। येभि॒राभृ॑तं यदि॒दं वि॒रोच॑ते। तेभ्यो॑ जुहोमि
 बहु॒धा घृ॑तेन। रा॒यस्पोषे॑णे॒मं वर्च॑सा स॒ꣳ सृ॑जाथ। नर्ते॑ ब्रह्म॒णस्तप॑सो विमो॒कः।
 द्वि॒नाम्नी॑ दी॒क्षा व॒शिनी॑ ह्यु॒ग्रा। प्र केशाः॑ सुव॑ते क॒ण्डिनो॑ भवन्ति। तेषां॑ ब्रह्मे॒दीशे॑
 वप॑नस्य॒ नान्यः॑। आ रो॑ह प्रोष्ठं विष॑हस्व॒ शत्रून्। अवा॑स्त्राग्दी॒क्षा व॒शिनी॑ ह्यु॒ग्रा॥५९॥

दे॒हि दक्षि॑णां॒ प्रति॑र॒स्वायुः॑। अथा॑मुच्यस्व॒ वरु॑णस्य॒ पाशा॑त्। येना॑वप॒थ्सवि॑ता
 क्षु॒रेण॑। सोम॑स्य॒ राज्ञो॑ वरु॒णस्य॑ वि॒द्वान्। तेन॑ ब्रह्मा॒णो वप॑ते॒दम॒स्योर्जे॑मम्। र॒य्या
 वर्च॑सा स॒ꣳ सृ॑जाथ। मा ते॒ केशा॑ननु॒ गाद्वर्च॑ ए॒तत्। तथा॑ धा॒ता क॑रोतु ते।
 तुभ्य॑मिन्द्रो॒ बृह॒स्पतिः॑। स॒विता॑ वर्च॒ आद॑धात्॥६०॥

तेभ्यो॑ नि॒धानं॑ बहु॒धा व्यैच्छ॑न्। अ॒न्तरा॑ द्यावा॑पृथि॒वी अ॒पः सुवः॑। द॒र्भस्त॒म्बे
 वी॒र्य॑कृते नि॒धाय॑। पौ॒ꣳस्ये॑ने॒मं वर्च॑सा स॒ꣳ सृ॑जाथ। बलं॑ ते बाहु॒वोः स॑वि॒ता
 द॑धातु। सोम॑स्त्वाऽनक्तु॒ पय॑सा घृ॑तेन। स्त्रीषु॑ रू॒पम॑श्वि॒नैत॑न्नि ध॑त्तम्। पौ॒ꣳस्ये॑ने॒मं

वर्चसा॑ स॒सृ॒जाथ॑। यथ्सी॒मन्त॒ङ्क॒ङ्क॒तस्ते॑ लि॒लेख॑। यद्वा॑ क्षुरः॒ प॒रि॒व॒व॒र्जं॑ वप॒ऽस्ते।
स्त्री॒षु रू॒पम॑श्चि॒नैत॒न्नि ध॑त्तम्। पौ॒ऽस्ये॑ने॒म॒ स॒सृ॒जाथो॑ वी॒र्ये॑ण॥६१॥

अवा॑स्मा॒दीक्षा॒ व॒शिनी॒ ह्यु॒ग्राऽद॒धाद्व॒वर्जं॑ वप॒ऽस्ते द्वे च॑॥ [१७]

इन्द्रं॑ वै स्वा॒विशो॑ म॒रुतो॑ नापा॒चायन्। सोऽन॑पचाय्यमान ए॒तं वि॑घ्नम॒पश्यत्।
तमाऽह॑रत्। तेना॑यजत। तेनै॒वासा॒न्त॒ स॒ऽस्तु॒म्भं व्य॑हन्। यद्व्य॑हन्। तद्वि॒घ्नस्य॑
विघ्न॒त्वम्। वि पा॒प्मानं॒ भ्रातृ॑व्य॒ हते॑। य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥६२॥

य॒ राजा॑नं॒ विशो॑ नाप॒चाये॑युः। यो वा॑ ब्राह्म॒णस्तम॑सा पा॒प्मना॒ प्रावृ॑तः स्यात्।
स ए॒तेन॑ यजेत। वि॒घ्नेनै॒वैन॑द्वि॒हत्य॑। वि॒शामा॑धि॒पत्यं॑ गच्छति। तस्य॒ द्वे द्वा॑द॒शे
स्तो॒त्रे भव॑तः। द्वे च॑तुर्वि॒ंशे। औ॒द्भिद्य॑मे॒व तत्। ए॒तद्वै क्ष॒त्रस्यो॑द्भि॒द्यम्। यद॑स्मै
स्वा॒विशो॑ ब॒लि॒ ह॑रन्ति॥६३॥

हर॑न्त्यस्मै॒ विशो॑ ब॒लिम्। ऐ॒नम॑प्रतिख्यातं गच्छति। य ए॒वं वेद॑। प्र॒बाहु॑ग्वा
अग्रे॑ क्ष॒त्राण्या॑ते॒पुः। तेषा॑मिन्द्रः क्ष॒त्राण्या॑दत्त। न वा इ॒मानि॑ क्ष॒त्राण्य॑भूव॒न्निति॑।

तन्नक्षत्राणां नक्षत्रत्वम्। आ श्रेयसो भ्रातृव्यस्य तेजं इन्द्रियं दत्ते। य एतेन यजते।
य उ चैनमेवं वेद॥६४॥

तद्यथा ह वै संचक्रिणौ कल्लंकावुपावहितौ स्याताम्। एवमेतौ युग्मन्तौ स्तोमौ।
अयुक्षु स्तोमेषु क्रियेते। पाप्मनोऽपहत्यै। अपं पाप्मानं भ्रातृव्यं हते। य
एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। तद्यथा ह वै सूतग्रामण्यः। एवं छन्दांसि।
तेष्वसावादित्यो बृहतीरभ्यूढः॥६५॥

सुतो बृहतीषु स्तुवते सुतो बृहन्। प्रजयां पशुभिरसानीत्येव। व्यतिषक्ताभिः
स्तुवते। व्यतिषक्तं वै क्षत्रं विशा। विशैवेन क्षत्रेण व्यतिषजति। व्यतिषक्ताभिः
स्तुवते। व्यतिषक्तो वै ग्रामणीः सजातैः। सजातैरेवेन व्यतिषजति। व्यतिषक्ताभिः
स्तुवते। व्यतिषक्तो वै पुरुषः पाप्मभिः। व्यतिषक्ताभिरेवास्य पाप्मनो नुदते॥६६॥

वेदं हरन्त्येनमेवं वेदाभ्यूढः पाप्मभिरेकं च॥ [१८]

त्रिवृद्यदाग्नेयोऽग्निमुखा हृद्धिर्यदाग्नेय आग्नेयो न वै सोमैः यो वै सोमैर्नैष गौंसवः सिंहेऽभि प्रेहिं मित्रवर्धनः

प्रजापतिस्ता औदनं प्रजापतिरकामयत बहुर्भूयान्गस्त्योस्या जरांसस्तिष्ठा हरीं प्रजापतिः पशून्व्याघ्रौऽयम्भिप्रेहि वृत्रहन्तमो
ये केशिन् इन्द्रं वा अष्टादश॥१८॥

त्रिवृद्यो वै सोमेनायुरसि बहुर्भवति तिष्ठा हरीरथ आयं भातु तेभ्यो निधानं पदर्थंष्टिः॥६६॥

त्रिवृत्पाप्मनो नुदते॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

पीवो॑न्ना॒ रयि॒वृधः॑ सुमे॒धाः। श्वे॒तः सि॑षक्ति॒ नि॒युता॑मभि॒श्रीः। ते वा॒यवे॒ सम॑नसो॒
 वि॒तस्थुः॑। वि॒श्वेन्नरः॑ स्वप॒त्यानि॑ चक्रुः। रा॒येऽनु॑ य॒ञ्जतू॑ रोद॑सी उ॒भे। रा॒ये दे॒वी
 धि॒षणा॑ धाति॒ देवम्। अधा॑ वा॒युं नि॒युतः॑ सश्च॒त स्वाः॑। उ॒त श्वे॒तं वसु॑धिति॒न्निरे॑के।
 आ वा॑यो॒ प्र याभिः॑। प्र वा॒युम॑च्छा॒ बृह॑ती म॒नीषा॑॥१॥

बृ॒ह॒द्र॒यिं वि॒श्ववा॑रा॒ रथ॑प्राम्। द्यु॒त॒द्या॒मा नि॒युतः॑ प॒त्य॑मानः। क॒विः
 क॒विमि॑यक्ष॒सि प्र॑यज्यो। आ नो॑ नि॒युद्धिः॑ श॒तिनी॑भि॒रध्व॑रम्। स॒ह॒स्रिणी॑भि॒रुप॑
 याहि॑ य॒ज्ञम्। वा॒यो अ॒स्मिन् ह॒विषि॑ माद॒यस्व। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः।
 प्रजा॑पते॒ न त्वदे॑तान्य॒न्यः। वि॒श्वा जा॒तानि॑ परि॒ ता ब॑भूव। यत्का॑मास्ते जुहु॒मस्तं
 नो॑ अस्तु॥२॥

व॒यः॑ स्या॒म प॑त॒यो र॒यी॒णाम्। र॒यी॒णां प॑तिं य॒ज॒तं बृ॑ह॒न्तम्। अ॒स्मिन्भ॑रे॒ नृ॒त॑मं

वाजंसातौ। प्रजापतिं प्रथमजामृतस्य। यजाम देवमधि नो ब्रवीतु। प्रजापते
 त्वन्निधिपाः पुराणः। देवानां पिता जनिता प्रजानाम्। पतिर्विश्वस्य जगतः परस्पाः।
 हविर्नो देव विहवे जुषस्व। तवेमे लोकाः प्रदिशो दिशश्च॥३॥

परावतो निवतं उद्वतश्च। प्रजापते विश्वसृज्जीवधन्य इदं नो देव। प्रतिहर्य
 हव्यम्। प्रजापतिं प्रथमं यज्ञियानाम्। देवानामग्रे यजतं यजध्वम्। स नो ददातु
 द्रविणं सुवीर्यम्। रायस्पोषं विष्यतु नाभिंमस्मे। यो राय ईशे शतदाय उक्थ्यः।
 यः पशूनां रक्षिता विष्टितानाम्। प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्य॥४॥

सहस्रधामा जुषतां हविर्नः। सोमापूषणमौ देवौ। सोमापूषणा रजसो
 विमानम्। सप्तचक्रं रथमविश्वमिन्वम्। विषूवृतं मनसा युज्यमानम्। तं जिन्वथो
 वृषणा पञ्चरश्मिम्। दिव्यन्यः सदनं चक्र उच्चा। पृथिव्यामन्यो अध्यन्तरिक्षे।
 तावस्मभ्यं पुरुवारं पुरुक्षुम्। रायस्पोषं विष्यतान्नाभिंमस्मे॥५॥

धियं पूषा जिन्वतु विश्वमिन्वः। रयिं सोमो रयिपतिर्दधातु। अवतु

देव्यदितिरन॒र्वा। बृहद्व॑देम वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑। विश्वा॑न्य॒न्यो भुव॑ना ज॒जान॑।
 विश्व॑म॒न्यो अ॑भिचक्षा॒ण एति॑। सोमा॑पूषणाव॒वतं॑ धियं मे। युव॑भ्यां विश्वाः पृ॒तना॑
 जयेम॑। उदु॑त्तमं वरु॒णास्त॑भ्रा॒द्याम्। यत्किं चेदं कि॒तवासः॑। अव॑ ते हेड॒स्तत्त्वा॑
 यामि॑। आ॒दि॒त्याना॒मव॑सा न दक्षि॒णा। धा॒रय॑न्त आ॒दि॒त्यास॑स्ति॒स्रो भूमी॑र्धारयन्।
 य॒ज्ञो दे॒वाना॒ꣳ शुचि॑रपः॥६॥

म॒नीषाऽस्तु॑ च॒र्तस्या॒स्मे कि॑त॒वासश्च॒त्वारि॑ च॥ [१]

ते शु॒क्रासः॑ शुच॑यो रश्मि॒वन्तः॑। सीद॑न्नादि॒त्या अधि॑ ब॒रुहि॑षि प्रि॒ये। कामे॑न
 दे॒वाः स॒रथ॑ दि॒वो नः॑। आ या॑न्तु य॒ज्ञमुप॑ नो जुषा॒णाः। ते सून॑वो अदि॑तेः
 पीव॑सामिषम्। घृ॒तं पि॒न्वत्प्रति॑ह॒र्यन्नृते॑जाः। प्र य॒ज्ञिया॒ यज॑मानाय ये॒मुरे।
 आ॒दि॒त्याः कामं॑ पि॒तुम॑न्त॒मस्मे॑। आ नः॑ पु॒त्रा अदि॑तेर्यान्तु य॒ज्ञम्। आ॒दि॒त्यासः॑
 प॒थिभि॑र्दे॒वयानैः॑॥७॥

अ॒स्मे कामं॑ दा॒शुषे॑ स॒न्नम॑न्तः। पुरो॒डाशं॑ घृ॒तव॑न्तं जुषन्ताम्। स्क॒भा॒यत॑

निर्ऋ॑ति॒ꣳ सेध॑ताम॒न्तिम्। प्र र॒श्मिभि॑र्यत॒माना॑ अमृ॒ध्राः। आ॒दि॒त्याः का॒म॒ प्रय॑तां
वष॑ट्क॒तिम्। जुष॑ध्वं नो ह॒व्यदा॑तिं यज॒त्राः। आ॒दि॒त्यान्का॒म॒मव॑से हुवेम। ये भू॒तानि॑
ज॒नय॑न्तो विचि॒ख्युः। सीद॑न्तु पु॒त्रा अदि॑तेरु॒पस्थ॑म्। स्ती॒र्णं ब॒र्हिर्ह॑वि॒रद्या॑य
दे॒वाः॥८॥

स्ती॒र्णं ब॒र्हिः सी॑दता य॒ज्ञे अ॒स्मिन्। ध्रा॒जाः सेध॑न्तो॒ अम॑न्तिं दुरेवा॑म्। अ॒स्मभ्य॑
पु॒त्रा अदि॑तेः प्र य॑ꣳसत। आ॒दि॒त्याः का॒मं ह॒विषो॑ जुषा॒णाः। अ॒ग्ने नय॑ सु॒पथा॑
रा॒ये अ॒स्मान्। वि॒श्वानि॑ दे॒व व॒युना॑नि वि॒द्वान्। यु॒यो॒ध्य॑स्मञ्जु॒हुरा॑णमे॒नः। भूयि॑ष्ठान्ते
नम॑ उ॒क्तिं वि॑धेम। प्र वः शु॒क्राय॑ भानवे॑ भर॒ध्वम्। ह॒व्यं म॒तिं चा॒ग्नये॑ सु॒पूत॑म्॥९॥

यो दै॒व्यानि॑ मा॒नुषा॑ ज॒नूꣳषि॑। अ॒न्तर्वि॑श्वानि वि॒द्वन्। जिगा॑ति। अ॒च्छा गि॑रो
म॒तयो॑ दे॒व॒यन्तीः॑। अ॒ग्निं य॑न्ति॒ द्रवि॑णं भि॒क्षमा॑णाः। सु॒स॒न्द॒शꣳ सु॒प्रती॑कꣳ स्व॒श्रम॑म्।
ह॒व्य॒वाह॑म॒रतिं॑ मा॒नुषा॑णाम्। अ॒ग्ने त्वम॒स्मद्यु॑यो॒ध्यमी॑वाः। अ॒ने॒ग्नि॒त्रा अ॒भ्यम॑न्त
कृ॒ष्टीः। पु॒नर॑स्मभ्यꣳ सु॒वि॒ताय॑ दे॒व। क्षां वि॒श्वेभि॑र॒जरे॑भि॒र्यज॑त्र॥१०॥

अग्ने त्वं पारया नव्यो अस्मान्। स्वस्तिभिरति दुर्गाणि विश्वा। पूश्च पृथ्वी
 बहुला न उर्वी। भवा तोकाय तनयाय शं योः। प्रकारवो मनना वच्यमानाः।
 देवद्रीचीं नयथ देवयन्तः। दक्षिणावाङ्वाजिनी प्राच्येति। हविर्भरन्त्यग्रये घृताचीं।
 इन्द्रं नरो युजे रथम्। जगृष्णाते दक्षिणमिन्द्र हस्तम्॥११॥

वसूयवो वसुपते वसूनाम्। विद्वा हि त्वा गोपतिं शूर गोनाम्। अस्मभ्यं
 चित्रं वृषणं रयिन्दाः। तवेदं विश्वमभितः पशव्यम्। यत्पश्यसि चक्षसा सूर्यस्य।
 गवामसि गोपतिरेकं इन्द्र। भक्षीमहि ते प्रयतस्य वस्वः। समिन्द्र णो मनसा नेषि
 गोभिः। सः सूरिभिर्मघवन्त्सः स्वस्त्या। सं ब्रह्मणा देवकृतं यदस्ति॥१२॥

सं देवानां सुमत्या यज्ञियांनाम्। आराच्छत्रुमपं बाधस्व दूरम्। उग्रो यः
 शम्बः पुरुहूत तेन। अस्मे धेहि यवमद्रोमदिन्द्र। कृधीधियं जरित्रे वाजरत्नाम्।
 आ वेधसः स हि शुचिः। बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। महो ज्योतिषः परमे
 व्योमन्। सप्तास्यस्तुविजातो रवेण। वि सप्तरश्मिरधमत्तमांसि॥१३॥

बृहस्पतिः समजयद्वसूनि। महो ब्रजान्गोमतो देव एषः। अः
 सिषांसन्धसुवरप्रतीतः। बृहस्पतिरुहन्त्यमित्रमकैः। बृहस्पते पर्येवा पित्रे।
 आ नो दिवः पार्वीरवी। इमा जुह्वाना यस्ते स्तनः। सरस्वत्यभि नो नेषि। इयं
 शुष्मेभिर्बिसखा इवारुजत्। सानुं गिरीणान्तविषेभिरूमिभिः। पारावदघ्नीमवसे
 सुवृक्तिभिः। सरस्वतीमा विवासेम धीतिभिः॥१४॥

देवयानैर्देवाः सुपूतं यजत्र हस्तमस्ति तमाङ्गस्यूर्मिभिर्द्वे च॥ [२]

सोमो धेनुः सोमो अर्वन्तमाशुम्। सोमो वीरं कर्मण्यं ददातु। सादन्यं विदथ्यं
 सभेयम्। पितुः श्रवणं यो ददाशदस्मै। अषाढं युथ्सु त्वं सोमं क्रतुभिः। या ते
 धामानि हविषा यजन्ति। त्वमिमा ओषधीः सोम विश्वाः। त्वमपो अंजनयस्त्वङ्गाः।
 त्वमाततन्थोर्वन्तरिक्षम्। त्वं ज्योतिषा वि तमो ववर्थ॥१५॥

या ते धामानि दिवि या पृथिव्याम्। या पर्वतेष्वोषधीष्वप्सु। तेभिर्नो विश्वैः
 सुमना अहेडन्। राजन्धसोमं प्रति हव्या गृभाय। विष्णोर्नुकं तदस्य प्रियम्। प्र

तद्विष्णुः। प॒रो मा॒त्रया॑ त॒नुवा॑ वृ॒धान। न ते॑ म॒हि॒त्वम॒न्व॑श्नुवन्ति। उ॒भे ते॑ वि॒द्म
रज॑सी पृथि॒व्या वि॒ष्णो दे॒व त्वम्। प॒र॒मस्य॑ वि॒त्से॥१६॥

विच॑क्रमे॒ त्रिदे॒वः। आ ते॑ म॒हो यो जा॒त ए॒व। अ॒भि गो॒त्राणि॑। आ॒भिः स्पृ॒धो
मिथ॑ती॒ररि॑षण्यन्। अ॒मि॒त्रस्य॑ व्यथया म॒न्युमि॑न्द्र। आ॒भिर्वि॒श्वा अ॒भियु॑जो वि॒षूचीः।
आर्या॑य॒ विशो॑व॒तारी॑र्दासीः। अ॒य॑ शृ॒ण्वे अध॑ जय॑न्नु॒त घ्नन्। अ॒यमु॑त प्र कृ॑णुते
यु॒धा गाः। य॒दा स॒त्यं कृ॑णुते म॒न्युमि॑न्द्रः॥१७॥

वि॒श्वं दृ॒ढं भ॑यत॒ एज॑दस्मात्। अ॒नु स्व॒धाम॑क्षर॒न्नापो॑ अस्य। अ॒वर्ध॑त॒ मध्य॑ आ
ना॒व्याना॑म्। स॒ध्रीची॑नेन॒ मन॑सा॒ तमि॑न्द्र॒ ओजि॑ष्ठेन। ह॒न्म॑नाह॒न्नभि॑द्यून्। म॒रुत्व॑न्तं
वृष॑भं वावृ॒धानम्। अ॒क॒वारि॑ दि॒व्य॑ शा॒समि॑न्द्रम्। वि॒श्वासा॑ह॒मव॑से नू॒तना॑य। उ॒ग्र॑
स॒होदा॑मि॒ह त॑ हु॒वेम। ज॒नि॒ष्ठा उ॒ग्रः स॒ह॑से तुरा॒य॥१८॥

म॒न्द्र ओजि॑ष्ठो बहु॒लाभि॑मानः। अ॒वर्ध॑न्निन्द्रं म॒रुत॑श्चि॒दत्र॑। मा॒ता यद्वी॒रं
द॒धन॑द्धनि॒ष्ठा। क॑स्यावो मरुतः स्व॒धाऽऽसी॑त्। यन्मा॑मेक॑ स॒मध॑त्ताहि॒हत्ये॑।

अ॒ह॒ꣳ ह्यु॒ग्रस्त॑विषस्तुविष्मान्। विश्व॑स्य॒ शत्रो॑रन॒मं वध॑स्रैः। वृ॒त्रस्य॑ त्वा श्व॒सथा॒
दी॒षमा॑णाः। विश्वे॑ दे॒वा अ॑ज॒हुर्ये॑ सखा॒यः। म॒रुद्भि॑रिन्द्र स॒ख्यं ते॑ अस्तु॥१९॥

अथे॒मा वि॒श्वाः पृ॒त॒ना जया॑सि। वर्ध॑नीं वृ॒त्रं म॑रुत इन्द्रि॒येण॑। स्वेन॒ भामे॑न तवि॒षो
ब॑भू॒वान्। अ॒हमे॒ता मन॑वे वि॒श्वश्च॑न्द्राः। सु॒गा अ॒पश्च॑कर॒ वज्र॑बाहुः। स यो वृ॒षा
वृ॒ष्णि॑येभिः स॒मो॒काः। म॒हो दि॒वः पृ॑थि॒व्याश्च॑ स॒म्राट्। स॒ती॒नस॑त्वा ह॒व्यो भ॑रैषु।
म॒रुत्वा॑ नो भव॒त्विन्द्र॑ ऊ॒ती। इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑तरद्वृ॒त्रतू॑र्ये॥२०॥

अ॒ना॒धृ॒ष्यो म॒घवा॒ शूर॒ इन्द्रः॑। अन्वे॑नं वि॒शो॑ अमदन्त पूर्वीः। अ॒य॒ꣳ राजा॒
जग॑तश्चर॒षणी॑नाम्। स ए॒व वी॑रः स उ॑ वी॒र्या॑वान्। स ए॑करा॒जो जग॑तः पर॒स्पाः।
य॒दा वृ॒त्रम॑तर॒च्छूर॒ इन्द्रः॑। अथा॑भवद्मि॒ताभि॑क्र॒तूना॑म्। इन्द्रो॑ य॒ज्ञं वर्ध॑यन्वि॒श्ववे॑दाः।
पु॒रो॒डाश॑स्य जुषता॒ꣳ ह॒विर्नः॑। वृ॒त्रं ती॒र्त्वा दा॑न॒वं वज्र॑बाहुः॥२१॥

दि॒शोऽदृ॑ꣳहदृ॑ꣳहि॒ता दृ॑ꣳह॒णेन॑। इ॒मं य॒ज्ञं वर्ध॑यन्वि॒श्ववे॑दाः। पु॒रो॒डाशं॑ प्र॒ति
गृ॒ष्णा॒त्विन्द्रः॑। य॒दा वृ॒त्रम॑तर॒च्छूर॒ इन्द्रः॑। अथै॑करा॒जो अ॑भव॒ज्जनाना॑म्। इन्द्रो॑

दे॒वाञ्छ॑म्बर॒हत्य॑ आवत्। इन्द्रो॑ दे॒वाना॑मभवत्पु॒रोगाः। इन्द्रो॑ य॒ज्ञे ह॒विषा॑
वावृ॒धानः। वृ॒त्रतू॒र्नो अ॒भय॑ꣳ शर्म॑ यꣳसत्। यः स॒प्त सि॒न्धूꣳ र॑द॒धात्पृ॒थिव्या॑म्। यः
स॒प्त लो॒कान॑कृ॒णोद्दि॑शश्च। इन्द्रो॑ ह॒विष्मा॒न्त्सग॑णो म॒रुद्भिः। वृ॒त्रतू॒र्नो य॒ज्ञमि॒होप॑
यासत्॥ २२॥

व॒वर्थ॑ वि॒त्स इन्द्र॑स्तु॒राया॑स्तु वृ॒त्रतू॒र्ये वज्र॑बाहुः पृ॒थिव्या॑न्नीणि च॥ [३]

इन्द्र॑स्तर॑स्वानभिमा॒तिहो॑ग्रः। हि॒र॑ण्यवा॒शीरि॑षि॒रः सु॑व॒रूषाः। तस्य॑ व॒यꣳ सु॑म॒तौ
य॒ज्ञिय॑स्य। अपि॑ भ॒द्रे सौ॒मन॑से स्या॒म। हि॒र॑ण्यव॒र्णो अ॒भय॑ कृ॒णोतु। अ॒भिमा॒तिहेन्द्रः॑
पृ॒त॑नासु जि॒ष्णुः। स नः॑ शर्म॑ त्रि॒वरू॑थं वि यꣳसत्। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑
नः। इन्द्र॑ꣳ स्तु॒हि व॒ज्रिण॑ꣳ स्तोम॑पृष्ठम्। पु॒रोडा॑शस्य जुष॒ताꣳ ह॒विर्नः॑॥ २३॥

ह॒त्वाभि॑मा॒तीः पृ॒त॑नाः सह॑स्वान्। अथा॒भय॑ कृ॒णु॒हि वि॒श्वतो॑ नः। स्तु॒हि शूरं॑
व॒ज्रिण॑मप्र॑ती॒त्तम्। अ॒भिमा॒तिह॑नं पुरु॒हूत॑मिन्द्र॒म्। य एक॑ इच्छ॒तप॑ति॒र्जने॑षु।

तस्मा॒ इन्द्रा॑य ह॒विरा जु॑होत। इन्द्रो॑ दे॒वाना॑मधि॒पाः पु॒रोहि॑तः। दि॒शां
पति॑रभवद्वा॒जिनी॑वान्। अ॒भि॒मा॒ति॒हा त॑वि॒षस्तु॑विष्मान्। अ॒स्मभ्य॑ चि॒त्रं वृ॑ष॒णं
र॒यिन्दा॑त्॥२४॥

य इ॒मे द्यावा॑पृथि॒वी म॑हि॒त्वा। ब॒लेना॑दृ॒हद॑भिमाति॒हेन्द्रः॑। स नो॑ ह॒विः प्र॑ति
गृ॒भ्णातु॑ रा॒तये॑। दे॒वानां॑ दे॒वो नि॑धि॒पा नो॑ अव्यात्। अ॒न॒व॒स्ते रथं॑ वृ॒ष्णे य॑त्ते।
इन्द्र॑स्य॒ नु वी॒र्या॑ण्यह॒न्नहि॑म्। इन्द्रो॑ या॒तोऽव॑सितस्य॒ राजा॑। श॒म॑स्य च शृ॒ङ्गि॒णो
वज्र॑बाहुः। से॒दु राजा॑ क्षेति च॒र्षणी॒नाम्। अ॒रान्न॑ ने॒मिः परि॒ ता ब॑भूव॥२५॥

अ॒भि सि॒ध्मो अ॑जिगादस्य॒ शत्रू॑न्। वि॒ति॒ग्मेन॑ वृ॒षभे॑णा॒ पु॒रो॑भेत्। सं
वज्रे॑णासृजद्धृ॒त्रमिन्द्रः॑। प्र॒ स्वां म॒तिम॑तिर॒च्छाश॑दानः। वि॒ष्णुं दे॒वं व॑रु॒णमू॒तये॑
भग॑म्। मे॒द॑सा दे॒वा व॒पया॑ यजध्वम्। ता नो॑ य॒ज्ञमा॑ग॒तं वि॒श्वधे॑ना। प्र॒जाव॑द॒स्मे
द्रवि॑णे॒ह ध॑त्तम्। मे॒द॑सा दे॒वा व॒पया॑ यजध्वम्। वि॒ष्णुं च दे॒वं व॑रु॒णं च रा॒तिम्॥२६॥

ता नो॒ अमी॑वा अ॒प॒ बाध॑मानौ। इ॒मं य॒ज्ञं जु॑षमा॒णावु॑पेतम्। वि॒ष्णुव॑रुणा

युवमध्वराय नः। विशे जनाय महि शर्म यच्छतम्। दीर्घप्रयङ्गू हविषा वृधाना।
ज्योतिषाऽरातीर्दहतन्तमांसि। ययोरोजसा स्कमिता रजांसि। वीर्येभिर्वीरतमा
शविष्ठा। याऽपत्ये ते अप्रतीत्ता सहोभिः। विष्णू अगन्वरुणा पूर्वहूतौ॥२७॥

विष्णूवरुणावभिशस्तिपावाम्। देवा यजन्त हविषा घृतेन। अपामीवांसं सेधतंसं
रक्षसंश्च। अथाधत्तं यजमानाय शं योः। अंसं होमुचा वृषभा सुप्रतूर्ती। देवानां
देवतमा शचिष्ठा। विष्णूवरुणा प्रतिहर्यतन्नः। इदं नरा प्रयतमृतये हविः। मही नु
द्यावापृथिवी इह ज्येष्ठे। रुचा भवतांसं शुचयद्विरकैः॥२८॥

यथ्सीं वरिष्ठे बृहती विमिन्वन्। नृवद्भ्योक्षा पंप्रथानेभिरेवैः। प्रपूर्वजे पितरा
नव्यंसीभिः। गीर्भिः कृणुध्वंसं सदाने ऋतस्य। आ नो द्यावापृथिवी दैव्येन। जनेन
यातं महि वां वरूथम्। स इथस्वपा भुवनेष्वास। य इमे द्यावापृथिवी जजान।
उर्वी गभीरे रजसी सुमेकै। अवशे धीरः शच्या समैरत्॥२९॥

भूरिं द्वे अचरन्ती चरन्तम्। पद्वन्तं गर्भमपदीदधाते। नित्यं न सूनुं पित्रोरुपस्थे।

तं पि॒पृत॑ꣳ रोद॒सी स॒त्य॒वाच॑म्। इ॒दं द्या॑वापृथि॒वी स॒त्यम॑स्तु। पि॒त॒र्मा॒त॒र्यदि॒होप॑
ब्रु॒वे वा॑म्। भू॒तं दे॒वाना॑मव॒मे अवो॑भिः। वि॒द्यामे॒षं वृ॒जनं॑ जी॒रदा॑नुम्। उ॒र्वी पृथ्॒वी
ब॒हुले॑ दू॒रे अ॒न्ते। उप॑ ब्रु॒वे नम॑सा य॒ज्ञे अ॒स्मिन्। दधा॑ते ये सु॒भगे॑ सु॒प्रतू॑र्त्ती। द्यावा
रक्ष॑तं पृथि॒वी नो॒ अ॒भ्वा॑त्। या जा॒ता ओष॑ध॒योऽति॑ वि॒श्वाः परि॑ष्ठाः। या ओष॑धयः
सोम॑राज्ञीर॒श्वाव॑तीꣳ सोम॑व॒तीम्। ओष॑धी॒रिति॑ मा॒तरो॑ऽन्या वो॒ अ॒न्याम॑वतु॥ ३०॥

ह॒विर्नो॑ दा॒द्भूव॑ रा॒तिं पू॒र्वहू॑ताव॒र्कैर॑रद॒स्मिन्प॒ञ्चं च॥ [४]

शुचि॑ं नु स्तोम॑ꣳ श॒जथ॑द्व॒त्रम्। उ॒भा वा॑मिन्द्रा॒ग्नी प्र च॑र्ष॒णिभ्यः॑। आ वृ॒त्रह॑णा
गी॒र्भिर्वि॑प्रः। ब्रह्म॑णस्प॒ते त्वम॑स्य य॒न्ता। सू॒क्तस्य॑ बोधि॒ तन॑यं च जि॒न्वा वि॒श्वं तद्भू॑द्रं
यद॒वन्ति॑ दे॒वाः। बृ॒हद्व॑देम वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑। स ईꣳ स॒त्येभिः॑ स॒खिभिः॑ शुच॑द्भिः।
गोधा॑यसं वि॒धन॑सैर॒तर्द॑त्। ब्रह्म॑णस्प॒तिर्वृष॑भिर्व॒राहैः॑॥ ३१॥

घ॒र्मस्वै॑देभिर्द्रवि॑णं व्या॒नट्। ब्रह्म॑णस्प॒तेर॑भवद्यथाव॒शम्। स॒त्यो म॒न्युर्म॑हि क॒र्मा
करि॑ष्य॒तः। यो गा उ॒दाज॒त्स दि॒वे वि चा॑भजत्। म॒हीव॑ री॒तिः शव॑सा सर॒त्पृथ॑क्।

इन्धानो अ॒ग्निं व॑नवद्वनुष्य॒तः। कृ॒तब्र॑ह्मा शूशुवद्रा॒तह॑व्य इत्। जा॒तेन॑ जा॒तम॑ति॒सृत्प्र
सृ॑सते। यं यं युजं कृणुते ब्रह्म॑ण॒स्पतिः॑। ब्रह्म॑णस्पते सु॒यम॑स्य वि॒श्वहा॑॥३२॥

रा॒यः स्या॑म र॒थ्यो वि॑वंस्वतः। वी॒रेषु॑ वी॒राः उप॑पृङ्क्षि न॒स्त्वम्। यदी॑शा॒नो
ब्रह्म॑णा॒ वेषि॑ मे॒ हव॑म। स इ॒ज्जने॑न् स वि॒शा स ज॑न्मना। स पु॒त्रैर्वा॑जं भरते॒ धना॑
नृभिः॑। दे॒वानां॑ यः पि॒तर॑मा॒ विवा॑सति। श्रद्धा॑म॒ना ह॒विषा॑ ब्रह्म॑ण॒स्पति॑म्। यास्ते॑
पू॒षन्नावो॑ अ॒न्तः। शु॒क्रं ते॑ अ॒न्यत्पू॑षेमा आशाः॑। प्रप॑थे प॒थाम॑जनिष्ट पू॒षा॥३३॥

प्रप॑थे दि॒वः प्रप॑थे पृ॒थिव्याः॑। उ॒भे अ॒भि प्रि॒यत॑मे स॒धस्थे॑। आ च॒ परा॑ च चरति
प्रजा॑नन्। पू॒षा सु॒बन्धु॑र्दिव आ पृ॒थिव्याः॑। इ॒डस्प॑तिर्म॒घवा॑ द॒स्मव॑र्चाः। तं दे॒वा सो
अद॑दुः सूर्या॑यै। का॒मेन॑ कृ॒तं त॒व स॒ः स्व॑श्चम॑। अ॒जाऽश्वः॑ पशु॒पा वा॑ज॒बस्त्यः॑।
धि॒यं जि॒न्वो वि॒श्वे भु॑व॒ने अर्पि॑तः। अष्ट्रां॑ पू॒षा शि॑थि॒रामु॒द्वरी॑वृजत्॥३४॥

स॒श्रक्षा॑णो भु॒वना॑ दे॒व ई॑यते। शु॒ची वो॑ ह॒व्या म॑रुतः शु॒चीना॑म्। शुचिः॑
हि॒नोम्य॑ध्व॒रः शुचि॑भ्यः। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमृ॑त॒साप॑ आयन्। शुचि॑ज॒न्मानः॑ शुच॑यः

पाव॒काः। प्र चि॒त्रम॒र्कं गृ॑ण॒ते तु॒राय॑। मा॒रु॒ताय॑ स्वत॑वसे भर॒ध्वम्। ये सहा॑सि॒सि
सह॑सा॒ सह॑न्ते। रेज॑न्ते अ॒ग्ने पृथि॑वी म॒खेभ्यः॑। अ॒से॒ष्वा म॑रुतः खा॒दयो॑ वः॥३५॥

वक्षः॑ सु॒रुक्मा॑ उप॑ शि॒श्रिया॒णाः। वि वि॒द्युतो॑ न वृ॒ष्टिर्भी॑ रुचा॒नाः। अनु॑
स्व॒धामा॑यु॒धैर्य॑च्छ॒मानाः॑। या वः॑ शर्म॑ शशमा॒नाय॑ सन्ति॑। त्रि॒धातू॑नि दा॒शुषे॑
यच्छ॒ताधि॑। अ॒स्मभ्य॑ तानि॑ मरुतो॒ विय॑न्त। र॒यिं नो॑ धत्त वृषणः सु॒वीरम्॑। इ॒मे
तु॒रं म॒रुतो॑ रामयन्ति। इ॒मे सहः॑ सह॑स॒ आ न॑मन्ति। इ॒मे श॒स॑व॒नुष्य॑तो नि
पा॑न्ति॥३६॥

गुरु॑द्वेषो अ॒ररु॑षे दधन्ति। अ॒रा इ॒वेद॑च॒रमा॑ अहे॒व। प्रप्र॑ जायन्ते अक॑वा॒ महो॑भिः।
पृ॒श्नैः पु॒त्रा उ॑प॒मासो॑ रभि॑ष्ठाः। स्वया॑ म॒त्या म॒रुतः॑ सं मि॑मिक्षुः। अनु॑ ते दायि
म॒ह इ॒न्द्रिया॑य। स॒त्रा ते॒ विश्व॑मनु॒ वृत्र॑हत्ये॑। अनु॑ क्ष॒त्रमनु॑ सहो॑ यजत्र। इन्द्र॑
दे॒वेभि॑रनु॒ ते नृ॑षह्ये॑। य इन्द्र॑ शु॒ष्मो म॑घवन्ते अस्ति॑॥३७॥

शि॒क्षा स॒खिभ्यः॑ पुरु॒हूत॑ नृभ्यः॑। त्व॒ हि दृ॒ढा म॑घव॒न्विचे॑ताः। अपा॑वृधि॒ परिवृ॑तिं

न राधः। इन्द्रो राजा जगंतश्चर्षणीनाम्। अधिक्षमि विषुरूपं यदस्ति। ततो ददातु दाशुषे वसूनि। चोदद्राध उपस्तुतश्चिदवाक्। तमुष्टुहि यो अभिभूत्योजाः। वन्वन्नवातः पुरुहूत इन्द्रः। अषाढमुग्रः सहमानमाभिः॥३८॥

गीर्भिर्वर्ध वृषभं चर्षणीनाम्। स्थूरस्य रायो बृहतो य ईशैः। तमुं ष्टवाम विदथेष्विन्द्रम्। यो वायुना जयति गोमतीषु। प्र धृष्णुया नयति वस्यो अच्छ। आ ते शुष्मो वृषभ एतु पश्चात्। ओत्तरादधरागा पुरस्तात्। आ विश्वतो अभिसमेत्वर्वाङ्। इन्द्रं द्युम्नः सुवर्वद्धेह्यस्मे॥३९॥

वराहैर्विश्वहांजनिष्ठ पृषोद्वरीवृजत्खादयो वः पान्त्यस्त्याभिर्नवं च॥ [५]

आ देवो यातु सविता सुरतः। अन्तरिक्षप्रा वहमानो अश्वैः। हस्ते दधानो नर्या पुरूणि। निवेशय च प्रसुवं च भूमि। अभीवृतं कृशनैर्विश्वरूपम्। हिरण्यशम्यं यजतो बृहन्तम्। आस्थाद्रथः सविता चित्रभानुः। कृष्णा रजांसि तविषीं दधानः। सघा नो देवः सविता सवाय। आ साविषद्वसुपतिर्वसूनि॥४०॥

विश्रयमाणो अमतिमुरूचीम्। मूर्तभोजनमधरासतेन। विजनाञ्छावाः
 शितिपादो अख्यन्। रथः५ हिरण्यप्रउगं वहन्तः। शश्वद्विशः सवितुर्देव्यस्य।
 उपस्थे विश्वा भुवनानि तस्थुः। वि सुपर्णो अन्तरिक्षाण्यख्यत्। गभीरवैपा असुरः
 सुनीथः। क्रैदानीः५ सूर्यः कश्चिकेत। कतमान्द्याः५ रश्मिरस्या ततान॥४१॥

भगं धियं वाजयन्तः पुरन्धिम्। नराशः५सो ग्रास्पतिर्नो अव्यात्। आ ये वामस्य
 सङ्गथे रयीणाम्। प्रिया देवस्य सवितुः स्याम। आ नो विश्वे अस्क्रागमन्तु देवाः।
 मित्रो अर्यमा वरुणः सजोषाः। भुवन् यथा नो विश्वे वृधासः। करन्थसुषाहा विधुरं
 न शवः। शं नो देवा विश्वदेवा भवन्तु। शः५ सरस्वती सह धीभिरस्तु॥४२॥

शमभिषाचः शमु रातिषाचः। शं नो दिव्याः पार्थिवाः शं नो अप्याः। ये सवितुः
 सत्यसंवस्य विश्वे। मित्रस्य व्रते वरुणस्य देवाः। ते सौभगं वीरवद्भोमदप्रः। दधातन्
 द्रविणं चित्रमस्मे। अग्ने याहि दूत्यं वारिषेण्यः। देवाः५ अच्छा ब्रह्मकृता गुणेन।
 सरस्वतीं मरुतो अश्विनापः। यक्षि देवान्रत्नधेयाय विश्वान्॥४३॥

द्यौः पि॒तुः पृथि॑वि॒ मात॑रधु॒क्। अ॒ग्ने॑ भ्रात॑र्वसवो मृ॒डता॑ नः। वि॒श्वे आ॑दित्या
अ॒दिते॑ स॒जोषाः॑। अ॒स्मभ्य॑ ५ शर्म॑ बहु॒लं वि॑ यन्त। वि॒श्वे दे॒वाः शृ॑णुतेम॑ ५ ह॒वं मे।
ये अ॒न्तरि॑क्षे॒ य उप॑ द्यवि॒ ष्ट। ये अ॒ग्निजि॑ह्वा उ॒त वा॒ यज॑त्राः। आ॒सद्या॑स्मिन्ब॒र्हिषि॑
माद॑यध्वम्। आ वा॑ मि॒त्रावरु॑णा ह॒व्यजु॑ष्टिम्। नम॑सा दे॒वाव॑साऽऽव॒वृत्याम्॥४४॥

अ॒स्माकं॑ ब्र॒ह्म पृ॑त॒नासु॑ स॒ह्या अ॒स्माक॑म्। वृ॒ष्टिर्दि॒व्या सु॑पा॒रा। यु॒वं वस्त्रा॑णि
पी॒वसा॑ व॒साथे॑। यु॒वोरच्छि॑द्रा॒ मन्त॑वो ह॒ सर्गाः॑। अवा॑तिरत॒मनृ॑तानि॒ विश्वा॑। ऋ॒तेन॑
मि॒त्रावरु॑णा स॒चेथे॑। तथ्सु॑ वा॑ मि॒त्रावरु॑णा म॒हित्वम्। ई॒र्मा त॒स्थुषी॑रह॒भिर्दु॑दुहे।
वि॒श्वाः पि॒न्वथ॒ स्वस॑रस्य॒ धेनाः॑। अनु॑ वा॒मेकः॑ प॒विरा॑ व॒वर्ति॑॥४५॥

यद्व॑ ५ हि॒ष्ट॒त्राति॑ वि॒दे सु॑दानू। अ॒च्छि॑द्र॑ ५ शर्म॑ भुव॑नस्य गो॒पा। ततो॑ नो
मि॒त्रावरु॑णाववीष्टम्। सि॒षास॑न्तो जी॒गिवा॑ ५ सः स्या॑म। आ नो॑ मि॒त्रावरु॑णा
ह॒व्यदा॑तिम्। घृ॒तैर्गव्यू॑तिमु॒क्षत॑मि॒डाभिः॑। प्र॒ति वा॒मत्र॒ वर॑मा जना॑य। पृ॒णीत॑मु॒द्रो
दि॒व्यस्य॒ चारोः॑। प्र बा॒हवा॑ सि॒सृतं॑ जी॒वसे॑ नः। आ नो॑ गव्यू॑तिमु॒क्षतं॑ घृ॒तेन॑॥४६॥

आ नो जने॑ श्रवयतं युवाना। श्रुतं मे॑ मित्रावरुणा॒ हवे॒मा। इ॒मा रु॒द्राय॑
स्थि॒रध॑न्वने॒ गिरः॑। क्षि॒प्रेष॑वे दे॒वाय॑ स्व॒धाम्नै॑। अषा॑ढाय॒ सह॑मानाय मी॒ढुषै॑।
ति॒ग्मायु॑धाय भरता श्रृ॒णोत॑न। त्वाद॑त्तेभी रु॒द्र शन्त॑मेभिः। श॒त५ हि॒मा अ॑शीय
भे॒ष॒जेभिः॑। व्य॑स्मद्वेषो॑ वि॒तरं व्य॑५हः। व्य॒मीवा॑५श्चा॒तय॑स्वा वि॒षूचीः॥४७॥

अ॒र्ह॒न्बिभ॑र्षि॒ मा न॑स्तो॒के। आ ते॑ पि॒तर्म॑रुता५ सु॒म्रमे॑तु। मा नः॒ सूर्य॑स्य
स॒न्दृशो॑ यु॒योथाः॑। अ॒भि नो॑ वी॒रो अ॑र्वति क्षमे॒त। प्र जा॑येमहि रु॒द्र प्र॒जाभिः॑। ए॒वा
ब॒भ्रो वृ॑षभ चे॒कितान॑। यथा॑ दे॒व न ह॑णी॒षे न ह॑५सि। हा॒व॒न॒श्रू॒र्नो रु॒द्रेह॑ बो॒धि।
बृ॒हद्व॑दे॒म वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑। परि॑ णो रु॒द्रस्य॑ हे॒तिः स्तु॒हि श्रु॑तम्। मी॒ढुष्ट॑मा॒र्ह॒न्बिभ॑र्षि।
त्वम॑ग्रे रु॒द्र आ वो॒ राजा॑नम्॥४८॥

वसू॑नि ततानास्तु विश्वान् ववृ॑त्यां ववर्ति घृ॒तेन॒ वि॒षूचीः श्रु॑तन्द्वे च॥ [६]

सूर्यो॑ दे॒वीमु॑षस॒५ रोच॑माना॒मर्यः॑। न योषा॑म॒भ्येति॑ प॒श्चात्। यत्रा॒ नरो॑ दे॒वय॑न्तो
यु॒गानि॑। वि॒त॒न्वते॒ प्रति॑ भ॒द्राय॑ भ॒द्रम्। भ॒द्रा अ॒श्वा ह॑रि॒तः सूर्य॑स्य। चि॒त्रा ए॒द॒ग्वा

अनुमाद्यासः। नमस्यन्तो दिव आ पृष्ठमस्थुः। परि द्यावापृथिवी यन्ति सद्यः।
तत्सूर्यस्य देवत्वं तन्महित्वम्। मध्या कर्तोर्विततुः सञ्जभार॥४९॥

यदेदयुक्त हरितः सधस्थात्। आद्रात्री वासस्तनुते सिमस्मै। तन्मित्रस्य
वरुणस्याभिचक्षे। सूर्यो रूपं कृणुते द्योरुपस्थे। अनन्तमन्यद्रुशदस्य पाजः।
कृष्णमन्यद्धरितः सं भरन्ति। अद्या देवा उदिता सूर्यस्य। निरहंसः
पिपृतान्निर्वद्यात्। तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्ताम्। अदितिः सिन्धुः पृथिवी उत
द्यौः॥५०॥

दिवो रुक्म उरुचक्षा उदेति। दूरे अर्थस्तरणिर्भ्राजमानः। नूनं जनाः सूर्येण
प्रसूताः। आयन्नर्थानि कृणवन्नपांसि। शं नो भव चक्षसा शं नो अह्ना। शं भानुना
शं हिमा शं घृणेन। यथा शमस्मै शमसद्दुरोणे। तत्सूर्य द्रविणं धेहि चित्रम्।
चित्रं देवानामुदगादनीकम्। चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः॥५१॥

आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा जगत्तस्तस्थुषश्च। त्वष्टा

दधुत्तन्नस्तुरीपम्। त्वष्टा वीरं पिशङ्गरूपः। दशेमन्त्वष्टुर्जनयन्तु गर्भम्। अतन्द्रासो
युवतयो बिभर्त्रम्। तिग्मानीकः स्वयंशसं जनेषु। विरोचमानं परिषीन्नयन्ति।
आविष्ट्यो वर्धते चारुरासु। जिह्मानामूर्ध्वस्वयंशा उपस्थे॥५२॥

उभे त्वष्टुर्बिभ्यतुर्जायमानात्। प्रतीचीं सिंहं प्रतिजोषयेते। मित्रो जनान्प्र
स मित्रा। अयं मित्रो नमस्यः सुशेवः। राजा सुक्षत्रो अजनिष्ट वेधाः। तस्य
वयं सुमतौ यज्ञियस्य। अपि भद्रे सौमनसे स्याम। अनुमीवास इडया मदन्तः।
मितज्मवो वरिमन्ना पृथिव्याः। आदित्यस्य व्रतमुपक्ष्यन्तः॥५३॥

वयं मित्रस्य सुमतौ स्याम। मित्रं न ईं शिम्या गोषु गव्यवत्। स्वाधियो
विदथे अफस्वजीजनन्। अरेजयतां रोदसी पाजसा गिरा। प्रति प्रियं यजतं
जनुषामवः। महां आदित्यो नमसोपसद्यः। यातयज्ञनो गृणते सुशेवः। तस्मा
एतत्पन्यतमाय जुष्टम्। अग्नौ मित्राय हविरा जुहोत। आ वां रथो रोदसी
बद्धधानः॥५४॥

हिरण्ययो वृषभिर्यात्वश्वैः। घृतवर्तनिः पविर्भीरुचानः। इषां वोढा

नृपतिर्वाजिनीवान्। स पंप्रथानो अभि पञ्च भूमं। त्रिवन्धुरो मनसायातु
युक्तः। विशो येन गच्छथो देवयन्तीः। कुत्रा चिद्वाममश्विना दधाना। स्वश्वो
यशसाऽऽयातमर्वाक्। दस्रा निधिं मधुमन्तं पिबाथः। वि वा२ रथो वध्वा
यादमानः॥५५॥

अन्तां दिवो बाधते वर्तनिभ्याम्। युवोः श्रियं परि योषावृणीत। सूरौ दुहिता
परितक्मियायाम्। यद्वेवयन्तमवथः शचीभिः। परिघ्न२ सवां मनावां वयोगाम्। यो
हस्यवा२ रथिरावस्त उस्त्राः। रथो युजानः परियाति वर्तिः। तेन नः शं योरुषसो
व्युष्टौ। न्यश्विना वहतं यज्ञे अस्मिन्। युवं भुज्युमवविद्ध२ समुद्रे॥५६॥

उदूहथुरणसो अस्त्रिधानैः। पृतत्रिभिरश्रमैरव्यथिभिः। द२सनाभिरश्विना
पारयन्ता। अग्नीषोमा यो अद्य वाम्। इदं वचः सपर्यति। तस्मै धत्त२ सुवीर्यम्।
गवां पोष२ स्वश्वियम्। यो अग्नीषोमा हविषा सपर्यात्। देवद्रीचा मनसा यो
घृतेन। तस्य व्रत२ रक्षतं पातम२ हंसः॥५७॥

वि॒शे जना॑य॒ महि॑ शर्म॒ यच्छ॑तम्। अ॒ग्नी॑षोमा॒ य आहु॑तिम्। यो वां
दाशा॑द्ध॒विष्कृ॑तिम्। स प्र॒जया॑ सु॒वीर्य॑म्। विश्व॒मायु॑र्व्य॒श्नवत्। अ॒ग्नी॑षोमा॒ चेति॑
तद्वी॑र्यं॒ वाम्। यदमु॑ष्णीतमव॒सं पु॒णिङ्गोः। अवा॑तिरतं॒ प्रथ॑यस्य॒ शेषः॑। अवि॑न्दतं
ज्योति॑रेकं॒ बहु॑भ्यः। अ॒ग्नी॑षोमावि॒म२ सु मेऽग्नी॑षोमा ह॒विषः॑ प्रस्थि॑तस्य॥५८॥

ज॒भार॒ द्यौर॒ग्रेरु॒पस्थ॑ उप॒क्ष्यन्तो॑ ब॒द्धधा॑नो व॒ध्वा याद॑मानः स॒मुद्रेऽ॒हंसः॑ प्रस्थि॑तस्य॥ [७]

अ॒हम॑स्मि प्रथ॒मजा॑ ऋ॒तस्य॑। पूर्वं दे॒वेभ्यो॑ अ॒मृत॑स्य॒ नाभिः॑। यो मा॒ ददा॑ति॒ स
इदे॒व माऽऽवा॑ः। अ॒हम॑न्न॒मन्न॑म॒दन्त॑म॒न्नि। पूर्वं॒मग्रे॑रपि॒ दहत्य॑न्नम्। य॒त्तौ हा॑साते
अ॒हमु॑त्तरेषु। व्या॒त्तम॑स्य॒ प॒शवः॑ सु॒जम्भ॑म्। प॒श्यन्ति॑ धीराः॒ प्रच॑रन्ति॒ पाकाः॑।
जहा॑म्य॒न्यन्न॑ ज॒हाम्य॑न्यम्। अ॒हम॑न्नं व॒शमि॑च्छ॒रामि॥५९॥

स॒मा॒नम॑र्थं॒ पर्य॑मि भु॒ञ्जत्। को माम॑न्नं॒ मनु॑ष्यो दयेत। परा॑के अन्नं॒ निहि॑तं
लो॒क ए॒तत्। विश्वे॑र्दे॒वैः पि॒तृभि॑र्गु॒प्तम॑न्नम्। यद॒द्यते॑ लु॒प्यते॑ यत्प॑रो॒प्यते॑। श॒त॒त॒मी

सा त॒नूर्मे॑ ब॒भूव। म॒हान्तो॑ च॒रू संकृ॑द्गु॒धेन॑ पप्रौ। दि॒वं च॒ पृश्निं॑ पृथि॒वीं च॑
सा॒कम्। तथ्स॒म्पिब॑न्तो न मि॒नन्ति॑ वे॒धसः॑। नैतद्भूयो॒ भव॑न्ति॒ नो क॑नीयः॥६०॥

अन्नं॑ प्रा॒णमन्न॑मपा॒नमा॑हुः। अन्नं॑ मृ॒त्युं तमु॑ जी॒वातु॑माहुः। अन्नं॑ ब्र॒ह्माणो॑ ज॒रसं॑
वद॑न्ति। अन्नं॑माहुः प्र॒जन॑नं प्र॒जाना॑म्। मोघ॑मन्नं॑ वि॒न्दते॒ अप्र॑चेताः। स॒त्यं ब्र॑वीमि
व॒ध इ॒त्थं तस्य॑। ना॒र्यम॑णं पु॒ष्यति॑ नो सखा॑यम्। के॒वला॑घो भवति॒ केवला॑दी।
अ॒हं मे॒घः स्त॒नय॑न्व॒र्षन्न॑स्मि। मा॒मद॑न्त्य॒हम॑द्भ्य॒न्यान्॥६१॥

अ॒हः स॒दमृ॑तो॒ भवामि॑। मदा॑दि॒त्या अधि॑ सर्वे॒ तप॑न्ति। दे॒वीं वाच॑म॒जन॑यन्त॒
यद्वा॑ग्वद॑न्ती। अ॒न॒न्ताम॑न्ता॒दधि॑ निर्मि॑तां म॒हीम्। यस्यां॑ दे॒वा अ॑दधु॒र्भोज॑नानि।
एका॑क्षरां द्वि॒पदा॑ः ष॒ददां॑ च। वाचं॑ दे॒वा उप॑ जीवन्ति॒ विश्वे॑। वाचं॑ दे॒वा उप॑
जीव॑न्ति॒ विश्वे॑। वाचं॑ गन्ध॒र्वाः प॒शवो॑ मनु॒ष्याः। वा॒चीमा॑ वि॒श्वा भुव॑ना॒न्यर्पि॑ता॥६२॥

सा नो॒ हवं॑ जुषता॒मिन्द्र॑पत्नी। वा॒ग॒क्षरं॑ प्रथम॒जा ऋ॑तस्य। वेदा॑नां मा॒ता-

ऽमृतस्य नाभिः। सा नो जुषाणोप यज्ञमागात्। अवन्ती देवी सुहवा मे अस्तु।
यामृषयो मन्त्रकृतो मनीषिणः। अन्वैच्छ देवास्तपसा श्रमेण। तान्देवीं वाचं हविषा
यजामहे। सा नो दधातु सुकृतस्य लोके। चत्वारि वाक्परिमिता पदानि॥६३॥

तानि विदुर्ब्राह्मणा ये मनीषिणः। गुहा त्रीणि निहिता नेङ्गयन्ति। तुरीयं वाचो
मनुष्या वदन्ति। श्रद्धयाऽग्निः समिध्यते। श्रद्धया विन्दते हविः। श्रद्धां भगस्य
मूर्धनि। वचसा वेदयामसि। प्रियं श्रद्धे ददतः। प्रियं श्रद्धे दिदासतः। प्रियं
भोजेषु यज्वंसु॥६४॥

इदं म उदितं कृधि। यथा देवा असुरेषु। श्रद्धामुग्रेषु चक्रिरे। एवं भोजेषु
यज्वंसु। अस्माकमुदितं कृधि। श्रद्धां देवा यजमानाः। वायुगोपा उपासते। श्रद्धां
हृदय्ययाऽऽकूत्या। श्रद्धया हूयते हविः। श्रद्धां प्रातरह्वामहे॥६५॥

श्रद्धां मध्यन्दिनं परि। श्रद्धां सूर्यस्य निम्नुचि। श्रद्धे श्रद्धापयेह मा। श्रद्धा
देवानधि वस्ते। श्रद्धा विश्वमिदं जगत्। श्रद्धां कामस्य मातरम्। हविषा

वर्धयामसि। ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्तात्। वि सीमन्तः सुरुचो वेन आवः। स बुध्निया उप मा अस्य विष्ठाः॥६६॥

सुतश्च योनिमसन्तश्च विवः। पिता विराजामृषभो रयीणाम्। अन्तरिक्षं विश्वरूपं आविवेश। तमर्कैरभ्यर्चन्ति वत्सम्। ब्रह्म सन्तं ब्रह्मणा वर्धयन्तः। ब्रह्म देवानंजनयत्। ब्रह्म विश्वमिदं जगत्। ब्रह्मणः क्षेत्रं निर्मितम्। ब्रह्म ब्राह्मण आत्मना। अन्तरस्मिन्निमे लोकाः॥६७॥

अन्तर्विश्वमिदं जगत्। ब्रह्मैव भूतानां ज्येष्ठम्। तेन कोऽरहति स्पर्धितुम्। ब्रह्मन्देवास्त्रयस्त्रिंशत्। ब्रह्मन्निन्द्रप्रजापती। ब्रह्मन् ह विश्वा भूतानि। नावीवान्तः समाहिता। चतस्र आशाः प्रचरन्त्वग्नयः। इमं नो यज्ञं नयतु प्रजानन्। घृतं पिन्वन्नजरं सुवीरम्॥६८॥

ब्रह्म समिद्धवत्याहुतीनाम्। आ गावो अगमन्नुत भद्रमक्रन्। सीदन्तु गोष्ठे रणयन्त्वस्मे। प्रजावन्तीः पुरुरूपा इह स्युः। इन्द्राय पूर्वीरुषसो दुहानाः। इन्द्रो

यज्वने पृणते च शिक्षति। उपेदंदाति न स्वं मुषायति। भूयोभूयो रयिमिदस्य
वर्धयन्। अभिन्ने खिल्ले नि दधाति देवयुम्। न ता नशन्ति न ता अर्वा॥६९॥

गावो भगो गाव इन्द्रो मे अच्छात्। गावः सोमस्य प्रथमस्य भक्षः। इमा या
गावः सजनास इन्द्रः। इच्छामीद्धृदा मनसा चिदिन्द्रम्। यूयं गावो मेदयथा कृशं
चित्। अश्लीलं चित्कृणुथा सुप्रतीकम्। भद्रं गृहं कृणुथ भद्रवाचः। बृहद्वो वयं
उच्यते सभासु। प्रजावतीः सूयवसं रिशन्तीः। शुद्धा अपः सुप्रपाणे पिबन्तीः।
मा वः स्तेन ईशत माऽघशंसः। परि वो हेती रुद्रस्य वृज्यात्। उपेदमुपपर्वनम्।
आसु गोषूपपृच्यताम्। उपर्षभस्य रेतसि। उपेन्द्र तव वीर्ये॥७०॥

चरामि कर्नीयोऽन्यानर्पिता पदानि यज्वंसु हवामहे विष्ठा लोकाः सुवीरमर्वा पिबन्तीः पदं॥—————[८]

ता सूर्याचन्द्रमसां विश्वभृत्तमा महत्। तेजो वसुमद्राजतो दिवि। सामात्माना
चरतः सामचारिणा। ययोर्व्रतं न ममे जातु देवयोः। उभावन्तौ परि यात अमर्या।
दिवो न रश्मींस्तनुतो व्यर्णवे। उभा भुवन्ती भुवना कविक्रतू। सूर्या न चन्द्रा चरतो

हृतामती। पतीं द्युमद्विश्वविदा उभा दिवः। सूर्या उभा चन्द्रमसा विचक्षणा॥७१॥

विश्ववारा वरिवोभा वरेण्या। ता नोऽवतं मतिमन्ता महिब्रता। विश्ववपरी
प्रतरणा तरन्ता। सुवर्विदा दृशये भूरिरश्मी। सूर्या हि चन्द्रा वसु त्वेषदर्शता।
मनस्विनोभानुचरतोनु सन्दिवम्। अस्य श्रवो नद्यः सप्त बिभ्रति। द्यावा
क्षामा पृथिवी दर्शतं वपुः। अस्मे सूर्याचन्द्रमसाऽभिचक्षे। श्रद्धेकमिन्द्र चरतो
विचर्तुरम्॥७२॥

पूर्वापरं चरतो माययैतौ। शिशू क्रीडन्तौ परि यातो अध्वरम्। विश्वान्यन्यो
भुवनाऽभि चष्टे। ऋतून्यो विदधञ्जायते पुनः। हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका यासां
राजा। यासां देवाः शिवेन मा चक्षुषा पश्यत। आपो भद्रा आदित्पश्यामि।
नासदासीन्नो सदासीत्तदानीम्। नासीद्रजो नो व्योमा परो यत्। किमावरीवः कुह
कस्य शर्मन्॥७३॥

अम्भः किमासीद्ग्रहनं गभीरम्। न मृत्युरमृतं तर्हि न। रात्रिया अहं

आसीत्प्रकेतः। आनीदवा॒तः स्व॒धया॒ तदेकम्। तस्मा॑द्धान्यं न प॒रः किञ्चना॑सं।
तम॑ आसीत्तम॑सा गूढमग्रे॑ प्रकेतम्। स॒लिल॑ः सर्व॑मा इदम्। तुच्छे॑नाभ्वपि॑हितं
यदासी॑त्। तम॑सस्तन्महि॑ना जा॒यतै॑कम्। काम॑स्तदग्रे॒ सम॑वर्तताधि॑॥७४॥

मन॑सो रेतः प्रथ॑मं यदासी॑त्। स॒तो बन्धु॑मसंति॒ निर॑विन्दन्। हृदि॑ प्रती॒ष्या क॒वयो॑
मनी॒षा। तिर॒श्चीनो॒ वित॑तो र॒श्मिरे॑षाम्। अधः॑ स्वि॒दासी॑(३)दुपरि॑ स्विदासी॑(३)त्।
रेतो॒धा आ॑सन्महि॒मानं॑ आसन्। स्व॒धा अ॒वस्ता॒त्प्रय॑तिः प॒रस्ता॑त्। को अ॒द्धा
वेद॑ क इ॒ह प्र वो॑चत्। कुत॑ आजा॑ता कुत॑ इ॒यं विसृ॑ष्टिः। अ॒र्वाग्दे॒वा अ॒स्य
विस॑र्जनाय॥७५॥

अथा॒ को वेद॑ यत॑ आब॒भूव॑। इ॒यं विसृ॑ष्टिर्यत॑ आब॒भूव॑। यदि॑ वा द॒धे यदि॑ वा
न। यो अ॒स्याध्य॑क्षः प॒रमे॑ व्योमन्। सो अ॒ङ्ग वेद॑ यदि॑ वा न वेद॑। किञ्स्वि॒द्वन॑ङ्क
उ॒ स वृ॒क्ष आ॑सीत्। यतो॒ द्यावा॑पृथि॒वी नि॑ष्टत॒क्षुः। मनी॑षिणो॒ मन॑सा पृच्छतेदु॒तत्।
यद॒ध्यति॑ष्ठ॒द्भुव॑नानि धा॒रयन्॑। ब्रह्म॒ वनं॑ ब्रह्म॒ स वृ॒क्ष आ॑सीत्॥७६॥

यतो द्यावापृथिवी निष्टतक्षुः। मनीषिणो मनसा विब्रवीमि वः।
 ब्रह्माध्यतिष्ठद्भुवनानि धारयन्। प्रातरग्निं प्रातरिन्द्रं हवामहे। प्रातर्मित्रावरुणा
 प्रातरश्विना। प्रातर्भगं पूषणं ब्रह्मणस्पतिम्। प्रातः सोममुत रुद्रं हुवेम। प्रातर्जितं
 भगमुग्रं हुवेम। वयं पुत्रमदितेर्यो विधर्ता। आध्रश्चिद्यं मन्यमानस्तुरश्चित्॥ ७७ ॥

राजा चिद्यं भगं भक्षीत्याह। भग प्रणेतर्भग सत्यराधः। भगेमां धियमुदव ददन्नः।
 भग प्र णो जनय गोभिरश्वैः। भग प्र नृभिर्नृवन्तः स्याम। उतेदानीं भगवन्तः स्याम।
 उत प्रपित्व उत मध्ये अह्नाम्। उतोदिता मघवन्त्सूर्यस्य। वयं देवानां सुमतौ
 स्याम। भग एव भगवां अस्तु देवाः॥ ७८ ॥

तेन वयं भगवन्तः स्याम। तं त्वां भग सर्वं इज्जोहवीमि। स नो भग पुर एता
 भवेह। समध्वरायोषसो नमन्त। दधिक्रावेव शुचये पदाय। अर्वाचीनं वसुविदं
 भगं नः। रथमिवाश्वा वाजिन आवहन्तु। अश्वावतीर्गोमतीर्न उषासः। वीरवतीः
 सदमुच्छन्तु भद्राः। घृतं दुहाना विश्वतः प्रपीनाः। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा

नः॥७९॥

वि॒क्षणा वि॒चर्तु॑र॒ शर्म॑न्नधि॒ वि॒सर्ज॑नाय॒ ब्रह्म॑ वनं॒ ब्रह्म॑ स वृ॒क्ष आ॑सी॒तुरश्चि॑दे॒वाः प्र॑पी॒ना ए॑कं च॥—[९] पी॒वो॑न्ना॒न्ते

शु॒क्रासः॑ सोमो॑ धे॒नुमि॑न्द्र॒स्तरं॑स्वा॒ञ्छुचि॑मा दे॒वो या॑तु॒ सूर्यो॑ दे॒वीम॑हम॒स्मि ता॑ सूर्या॒चन्द्र॑मसा॒ नवं॑॥९॥

पी॒वो॑न्ना॒मग्ने॒ त्वं पा॑रयानाधृष्यः शुचिं॑ नु वि॒श्रय॑माणो दि॒वो रु॒क्मोऽन्नं॑ प्रा॒णम॑न्नन्ता सूर्या॒चन्द्र॑मसा॒ नवं॑सप्ततिः॥७९॥

पी॒वो॑न्नां॒ यूयं॑ पा॒त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् ३ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अ॒ग्निर्नः॑ पा॒तु कृ॒त्तिकाः॑। नक्ष॑त्रं दे॒वमिन्द्रि॑यम्। इ॒दमा॑सां विचक्ष॒णम्। ह॒विरा॒सं
जु॑होतन। यस्य॒ भान्ति॑ र॒श्मयो॒ यस्य॑ के॒तवः॑। यस्ये॒मा वि॒श्वा भुव॑नानि॒ सर्वा॑।
स कृ॒त्तिका॑भि॒रभिस॑वसानः। अ॒ग्निर्नो॑ दे॒वः सु॑वि॒ते द॑धातु। प्र॒जाप॑ते रोहि॒णी वे॑तु
प॒त्नी॑। वि॒श्वरू॑पा बृ॒हती चि॒त्रभा॑नुः॥१॥

सा नो॑ य॒ज्ञस्य॑ सु॒वि॒ते द॑धातु। यथा॒ जीवे॑म श॒रदः॑ स॒र्वीराः॑। रोहि॒णी
दे॒व्युद॑गात्पु॒रस्ता॑त्। वि॒श्वा रू॒पाणि॑ प्रति॒मोद॑माना। प्र॒जाप॑तिः॒ ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्ती।
प्रि॒या दे॒वाना॑मुप॑यातु य॒ज्ञम्। सोमो॒ राजा॑ मृ॒गशी॒रुषे॑ण॒ आग॑न्। शि॒वं नक्ष॑त्रं
प्रि॒यम॑स्य॒ धाम॑। आ॒प्याय॑मानो बहु॒धा जने॑षु। रे॒तः प्र॒जां यज॑माने दधातु॥२॥

यत्ते नक्षत्रं मृगशीर्षमस्ति। प्रियं राजन् प्रियतमं प्रियाणाम्। तस्मै ते सोम
हविषा विधेम। शं न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे। आर्द्रया रुद्रः प्रथमा न एति। श्रेष्ठो
देवानां पतिरघ्नियानाम्। नक्षत्रमस्य हविषा विधेम। मा नः प्रजां रीरिषन्मोत
वीरान्। हेती रुद्रस्य परि णो वृणक्तु। आर्द्रा नक्षत्रं जुषतां हविर्नः॥३॥

प्रमुञ्चमानौ दुरितानि विश्वा। अपाघशं सन्नुदतामरातिम्। पुनर्नो देव्यदितिः
स्पृणोतु। पुनर्वसू नः पुनरेतां यज्ञम्। पुनर्नो देवा अभियन्तु सर्वे। पुनः पुनर्वो
हविषा यजामः। एवा न देव्यदितिरनर्वा। विश्वस्य भर्त्री जर्गतः प्रतिष्ठा। पुनर्वसू
हविषा वर्धयन्ती। प्रियं देवानामप्येतु पाथः॥४॥

बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। तिष्यं नक्षत्रमभि सम्बभूव। श्रेष्ठो देवानां पृतनासु
जिष्णुः। दिशोऽनु सर्वा अभयं नो अस्तु। तिष्यः पुरस्तादुत मध्यतो नः। बृहस्पतिर्नः
परि पातु पश्चात्। बाधेतां द्वेषो अभयं कृणुताम्। सुवीर्यस्य पतयः स्याम। इदं
सर्पेभ्यो हविरस्तु जुष्टम्। आश्रेषा येषामनुयन्ति चेतः॥५॥

ये अ॒न्तरि॑क्षं पृथि॒वीं क्षि॒यन्ति॑। ते नः॑ स॒र्पासो॑ हव॒माग॑मिष्ठाः। ये रौच॑ने
सूर्य॒स्यापि॑ स॒र्पाः। ये दि॒वं दे॒वीमनु॑ स॒ञ्चर॑न्ति। येषा॑माश्रे॒षा अ॑नुयन्ति॒ कामम्॑।
तेभ्यः॑ स॒र्पेभ्यो॑ मधु॑मञ्जुहोमि। उप॑हूताः पि॒तरो॑ ये म॒घासु॑। मनो॑जवसः सु॒कृतः॑
सुकृ॒त्याः। ते नो॑ नक्ष॑त्रे हव॒माग॑मिष्ठाः। स्व॒धाभि॑र्य॒ज्ञं प्र॑यतं जुषन्ताम्॥६॥

ये अ॒ग्निद॒ग्धा येऽन॑ग्निदग्धाः। येऽमुं॑ लो॒कं पि॒तरः॑ क्षि॒यन्ति॑। या॑श्च वि॒द्म या॑
उ॒ च न॑ प्रवि॒द्म। म॒घासु॑ य॒ज्ञश्च॑ सु॒कृतं॑ जुषन्ताम्। गवा॑ं पतिः॒ फल्गु॑नीनामसि॒ त्वम्।
तद॑र्यमन्वरुणमित्र॒ चारु॑। तं त्वा॑ व॒यश्च॑ स॒नितार॑श्च॒ सनी॑नाम्। जी॒वा जी॑वन्त॒मुप॑
संवि॑शेम। येने॒मा वि॒श्वा भु॑व॒नानि॑ सञ्जि॑ता। यस्य॑ दे॒वा अ॑नु स॒ं यन्ति॑ चे॒तः॥७॥

अ॒र्य॒मा रा॒जाऽज॑र॒स्तुवि॑ष्मान्। फल्गु॑नीनामृष॒भो रौर॑वीति। श्रेष्ठो॑ दे॒वानां॑ भगवो
भगा॑सि। तत्त्वा॑ वि॒दुः फल्गु॑नी॒स्तस्य॑ वि॒त्तात्। अ॒स्मभ्य॑ क्ष॒त्रम॑ज॒रश्च॑ सु॒वीर्य॑म्।
गोम॑दश्च॒वदु॑प॒ सन्नु॑देह। भगो॑ ह दा॒ता भगु॑ इत्प्रदा॒ता। भगो॑ दे॒वीः फल्गु॑नी॒रा
वि॑वेश। भग॒स्येत्तं॑ प्र॒स॒वं ग॑मेम। यत्र॑ दे॒वैः स॑ध॒माद॑ मदेम॥८॥

आयातु देवः संवितोपयातु। हिरण्ययेन सुवृता रथेन। वहन् हस्तं सुभगं
विद्वानापसम्। प्रयच्छन्तं पपुंरिं पुण्यमच्छं। हस्तः प्रयच्छत्वमृतं वसीयः। दक्षिणेन
प्रतिगृणीम एनत्। दातारमद्य संविता विदेय। यो नो हस्ताय प्रसुवाति यज्ञम्।
त्वष्टा नक्षत्रमभ्येति चित्राम्। सुभं संसं युवतिं रोचमानाम्॥९॥

निवेशयन्नमृतान्मर्त्यांश्च। रूपाणि पिंशन् भुवनानि विश्वा। तन्नस्त्वष्टा तदं
चित्रा विचष्टाम्। तन्नक्षत्रं भूरिदा अस्तु मह्यम्। तन्नः प्रजां वीरवतीं सनोतु।
गोभिर्नो अश्वैः समनक्तु यज्ञम्। वायुर्नक्षत्रमभ्येति निष्ठाम्। तिग्मशृङ्गो वृषभो
रोरुवाणः। समीरयन् भुवना मातरिश्वा। अप द्वेषांसि नुदतामरातीः॥१०॥

तन्नो वायुस्तदु निष्ठ्यां शृणोतु। तन्नक्षत्रं भूरिदा अस्तु मह्यम्। तन्नो देवासो
अनुजानन्तु कामम्। यथा तरेम दुरितानि विश्वा। दूरमस्मच्छत्रवो यन्तु भीताः।
तदिन्द्राग्नी कृणुतां तद्विशाखे। तन्नो देवा अनुमदन्तु यज्ञम्। पश्चात् पुरस्तादभयं
नो अस्तु। नक्षत्राणामधिपती विशाखे। श्रेष्ठाविन्द्राग्नी भुवनस्य गोपौ॥११॥

विषूचः शत्रून्प बाधमानौ। अप क्षुधं नुदतामरातिम्। पूर्णा पश्चादुत पूर्णा
पुरस्तात्। उन्मध्यतः पौर्णमासी जिगाय। तस्यां देवा अधि संवसन्तः। उत्तमे
नाकं इह मादयन्ताम्। पृथ्वी सुवर्चा युवतिः सजोषाः। पौर्णमास्युदगाच्छोभमाना।
आप्याययन्ती दुरितानि विश्वा। उरुं दुहां यजमानाय यज्ञम्॥१२॥

चित्रभानुर्यजमाने दधातु हविर्नः पाथश्चेतो जुषन्ताश्चेतो मदेम रोचमानामरातीर्गोपौ यज्ञम्॥—————[१]

ऋद्ध्यास्म हव्यैर्नमसोपसद्य। मित्रं देवं मित्रधेयं नो अस्तु। अनूराधान् हविषा
वर्धयन्तः। शतं जीवेम शरदः सर्वीराः। चित्रं नक्षत्रमुदगात्पुरस्तात्। अनूराधास
इति यद्वदन्ति। तन्मित्र एति पृथिभिर्देवयानैः। हिरण्ययैर्विततैरन्तरिक्षे। इन्द्रो
ज्येष्ठामनु नक्षत्रमेति। यस्मिन्वृत्रं वृत्रतूर्यं ततार॥१३॥

तस्मिन्वयममृतं दुहानाः। क्षुधं तरेम दुरितिं दुरिष्टिम्। पुरन्दराय वृषभाय
धृष्णवे। अषाढाय सहमानाय मीढुषे। इन्द्राय ज्येष्ठा मधुमद्दुहाना। उरुं कृणोतु
यजमानाय लोकम्। मूलं प्रजां वीरवतीं विदेय। पराच्येतु निर्ऋतिः पराचा।

गोभिर्नक्षत्रं पशुभिः समन्तम्। अहर्भूयाद्यजमानाय मह्यम्॥१४॥

अहर्नो अद्य सुविते दधातु। मूलं नक्षत्रमिति यद्वदन्ति। पराचीं वाचा निर्ऋतिं नुदामि। शिवं प्रजायै शिवमस्तु मह्यम्। या दिव्या आपः पयसा सम्बभूवुः। या अन्तरिक्ष उत पार्थिवीर्याः। यासामषाढा अनुयन्ति कामम्। ता न आपः शः स्योना भवन्तु। याश्च कूप्या याश्च नाद्याः समुद्रियाः। याश्च वैशन्तीरुत प्रासचीर्याः॥१५॥

यासामषाढा मधु भक्षयन्ति। ता न आपः शः स्योना भवन्तु। तन्नो विश्वे उप शृण्वन्तु देवाः। तदषाढा अभिसंयन्तु यज्ञम्। तन्नक्षत्रं प्रथतां पशुभ्यः। कृषिवृष्टिर्यजमानाय कल्पताम्। शुभ्राः कन्या युवतयः सुपेशसः। कर्मकृतः सुकृतो वीर्यावतीः। विश्वान् देवान् हविषा वर्धयन्तीः। अषाढाः काममुप यान्तु यज्ञम्॥१६॥

यस्मिन् ब्रह्माऽभ्यजयत्सर्वमेतत्। अमुं च लोकमिदम् च सर्वम्। तन्नो नक्षत्रमभिजिद्विजित्य। श्रियं दधात्वहणीयमानम्। उभौ लोकौ ब्रह्मणा सञ्जिते।

तन्नो नक्षत्रमभिजिद्विचष्टाम्। तस्मिन्वयं पृतनाः सञ्जयेम। तन्नो देवासो
अनुजानन्तु कामम्। शृण्वन्ति श्रोणाममृतस्य गोपाम्। पुण्यामस्या उपशृणोमि
वाचम्॥१७॥

महीं देवीं विष्णुपत्नीमजूर्याम्। प्रतीचीमेनां हविषा यजामः। त्रेधा
विष्णुरुगायो विचक्रमे। महीं दिवं पृथिवीमन्तरिक्षम्। तच्छ्रोणैतिश्रव
इच्छमाना। पुण्यं श्लोकं यजमानाय कृण्वती। अष्टौ देवा वसंवः सोम्यासः।
चतस्रो देवीरजराः श्रविष्ठाः। ते यज्ञं पान्तु रजसः परस्तात्। संवत्सरीणाममृतं
स्वस्ति॥१८॥

यज्ञं नः पान्तु वसंवः पुरस्तात्। दक्षिणतोऽभियन्तु श्रविष्ठाः। पुण्यं नक्षत्रमभि
संविशाम। मा नो अरातिरघशंसाऽगन्। क्षत्रस्य राजा वरुणोऽधिराजः।
नक्षत्राणां शतभिषग्वसिष्ठः। तौ देवेभ्यः कृणुतो दीर्घमायुः। शतं सहस्रां
भेषजानि धत्तः। यज्ञं नो राजा वरुण उपयातु। तन्नो विश्वे अभि संयन्तु
देवाः॥१९॥

तन्नो नक्षत्रं शतभिषग्जुषाणम्। दीर्घमायुः प्रतिरद्वेषजानि। अज
 एकपादुदगात्पुरस्तात्। विश्वा भूतानि प्रति मोदमानः। तस्य देवाः प्रसवं
 यन्ति सर्वे। प्रोष्ठपदासो अमृतस्य गोपाः। विभ्राजमानः समिधान उग्रः।
 आऽन्तरिक्षमरुहदगन्धाम्। तं सूर्यं देवमजमेकपादम्। प्रोष्ठपदासो अनुयन्ति
 सर्वे॥२०॥

अहिर्बुध्नियः प्रथमान एति। श्रेष्ठो देवानामुत मानुषाणाम्। तं ब्राह्मणाः सोमपाः
 सोम्यासः। प्रोष्ठपदासो अभि रक्षन्ति सर्वे। चत्वार एकमभि कर्म देवाः। प्रोष्ठपदास
 इति यान् वदन्ति। ते बुध्नियं परिषद्यं स्तुवन्तः। अहिं रक्षन्ति नमसोपसद्यं।
 पूषा रेवत्यन्वेति पन्थाम्। पुष्टिपती पशुपा वाजबस्त्यौ॥२१॥

इमानि हव्या प्रयता जुषाणा। सुगैर्नो यानैरुपयातां यज्ञम्। क्षुद्रान् पशून् रक्षतु
 रेवती नः। गावो नो अश्वाः अन्वेतु पूषा। अन्नं रक्षन्तौ बहुधा विरूपम्। वाजं
 सनुतां यजमानाय यज्ञम्। तदश्विनावश्वयुजोपयाताम्। शुभङ्गमिष्ठौ सुयमैभिरश्वैः।

स्वं नक्षत्रं हविषा यजन्तौ। मध्वा सम्पृक्तौ यजुषा समन्तौ॥२२॥

यौ देवानां भिषजौ हव्यवाहौ। विश्वस्य दूतावमृतस्य गोपौ। तौ नक्षत्रं जुजुषाणोपयाताम्। नमोऽश्विभ्यां कृणुमोऽश्वयुग्भ्याम्। अपं पाप्मानं भरणीर्भरन्तु। तद्यमो राजा भगवान् विचष्टाम्। लोकस्य राजा महतो महान् हि। सुगं नः पन्थामभयं कृणोतु। यस्मिन्नक्षत्रे यम एति राजा। यस्मिन्नेनमभ्यषिञ्चन्त देवाः। तदस्य चित्रं हविषा यजाम। अपं पाप्मानं भरणीर्भरन्तु। निवेशनी यत्ते देवा अदधुः॥२३॥

ततार मह्यं प्रासचीर्या यान्तु यज्ञं वाचं स्वस्ति देवा अनुयन्ति सर्वे वाजं बस्त्यौ समन्तौ देवास्त्रीणि च॥—————[२]

नवोनवो भवति जायमानो यमादित्या अशुमाप्याययन्ति। ये विरूपे समनसा संव्ययन्ती। समानं तन्तुं परितातना तै। विभू प्रभू अनुभू विश्वतो हुवे। ते नो नक्षत्रे हवमागमेतम्। वयं देवी ब्रह्मणा संविदानाः। सुरत्नासो देववीतिं दधानाः। अहोरात्रे हविषा वर्धयन्तः। अतिं पाप्मानमतिं मुक्त्या गमेम। प्रत्युवदश्यायती॥२४॥

व्युच्छन्तीं दुहिता दिवः। अपो मही वृणुते चक्षुषा। तमो ज्योतिष्कृणोति सूनरी।
उदुस्त्रियाः सचते सूर्यः। सचा उद्यन्नक्षत्रमर्चिमत्। तवेदुषो व्युषि सूर्यस्य च। सं
भुक्तेन गमेमहि। तन्नो नक्षत्रमर्चिमत्। भानुमत्तेज उच्चरत्। उपयज्ञमिहागमत्॥ २५॥

प्र नक्षत्राय देवाय। इन्द्रायेन्दुः हवामहे। स नः सविता सुवत्सनिम्। पुष्टिदां
वीरवन्तमम्। उदुत्यं चित्रम्। अदितिर्न उरुष्यतु महीम् षु मातरम्। इदं विष्णुः
प्रतद्विष्णुः। अग्निर्मूर्धा भुवः। अनुनोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यवाहः
स्विष्टम्॥ २६॥

आयत्यंगमत्स्विष्टम्॥

[३]

अग्निर्वा अकामयत। अन्नादो देवानां स्यामिति। स एतमग्नये कृत्तिकाभ्यः
पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ततो वै सोऽन्नादो देवानामभवत्। अग्निर्वै
देवानामन्नादः। यथा ह वा अग्निर्देवानामन्नादः। एव ह वा एष मनुष्याणां
भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा
कृत्तिकाभ्यः स्वाहा। अम्बायै स्वाहा दुलायै स्वाहा। नितल्यै स्वाहाऽभ्रयन्त्यै

स्वाहा॥ मेघयन्त्यै स्वाहा वरुषयन्त्यै स्वाहा॥ चुपुणीकायै स्वाहेति॥२७॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टाः परांचीरायन्। तासां
रोहिणीमभ्यध्यायत्। सोऽकामयत। उप मा वर्तेत। समैनया गच्छेयेति। स एतं
प्रजापतये रोहिण्यै चरुं निरवपत्। ततो वै सा तमुपावर्तत। समैनयागच्छत।
उप ह वा एनं प्रियमावर्तते। सं प्रियेण गच्छते। य एतेन हविषा यजते। य
उचैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। प्रजापतये स्वाहा रोहिण्यै स्वाहा॥ रोचमानायै
स्वाहा प्रजाभ्यः स्वाहेति॥२८॥

सोमो वा अकामयत। ओषधीनां राज्यमभिजयेयमिति। स एतं
सोमाय मृगशीर्षाय श्यामाकं चरुं पयसि निरवपत्। ततो वै स ओषधीनां
राज्यमभ्यजयत्। समानानां ह वै राज्यमभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य
उचैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सोमाय स्वाहा मृगशीर्षाय स्वाहा॥ इन्वकाभ्यः
स्वाहोषधीभ्यः स्वाहा॥ राज्याय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥२९॥

रुद्रो वा अंकामयत। पशुमान्स्यामिति। स एतं रुद्रायाऽऽर्द्रायै प्रैय्यङ्गं चरुं पर्यसि निरवपत्। ततो वै स पशुमानभवत्। पशुमान् ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। रुद्राय स्वाहाऽऽर्द्रायै स्वाहा। पिन्वमानायै स्वाहा पशुभ्यः स्वाहेति॥ ३० ॥

ऋक्षा वा इयमलोमकाऽऽसीत्। साऽकामयत। ओषधीभिर्वनस्पतिभिः प्रजायेयेति। सैतमदित्यै पुनर्वसुभ्यां चरुं निरवपत्। ततो वा इयमोषधीभिर्वनस्पतिभिः प्राजायत। प्रजायते ह वै प्रजया पशुभिः। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अदित्यै स्वाहा पुनर्वसुभ्याम्। स्वाहा भूत्यै स्वाहा प्रजात्यै स्वाहेति॥ ३१ ॥

बृहस्पतिर्वा अंकामयत। ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। स एतं बृहस्पतये तिष्याय नैवारं चरुं पर्यसि निरवपत्। ततो वै स ब्रह्मवर्चस्यभवत्। ब्रह्मवर्चसी ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। बृहस्पतये स्वाहा तिष्याय स्वाहा। ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥ ३२ ॥

दे॒वा॒सुराः संय॑त्ता आसन्। ते दे॒वाः स॒र्पेभ्य॑ आ॒श्रेषा॑भ्य आ॒ज्यै॑ कर॒म्भं निर॑वपन्।
 ता॒ने॒ताभि॑रे॒व दे॒वता॑भि॒रुपा॑नयन्। ए॒ताभि॑र्ह॒ वै दे॒वता॑भिर्द्वि॒षन्तं॑ भ्रातृ॒व्यमु॑प॒नय॑ति। य
 ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। स॒र्पेभ्यः॑ स्वाहा॑ऽऽश्रे॒षाभ्यः॑
 स्वाहा॑। द॒न्द॒शूके॑भ्यः स्वाहेति॥३३॥

पि॒तरो॒ वा अ॑कामयन्त। पि॒तृलो॒क ऋ॑ध्रुया॒मेति॑। त ए॒तं पि॒तृभ्यो॑ म॒घाभ्यः॑
 पुरो॒डाशः॑ ष॒ट्क॑पालं निर॑वपन्। ततो॒ वै ते पि॑तृलो॒क आ॑र्ध्रुवन्। पि॒तृलो॒के ह॒ वा
 ऋ॑ध्नोति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। पि॒तृभ्यः॑ स्वाहा॑
 म॒घाभ्यः॑। स्वाहा॑ऽन॒घाभ्यः॑ स्वाहा॑ऽग॒दाभ्यः॑। स्वाहा॑ऽरु॒न्ध॒तीभ्यः॑ स्वाहेति॥३४॥

अ॒र्य॒मा वा अ॑कामयत। प॒शुमा॑न्थस्या॒मिति॑। स ए॒तम॑र्य॒म्णे फ॑ल्गु॒नीभ्यां॑ च॒रुं
 निर॑वपत्। ततो॒ वै स प॑शु॒मान॑भवत्। प॒शुमान् ह॒ वै भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑
 यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒र्य॒म्णे स्वाहा॑ फ॒ल्गु॒नीभ्याः॑ स्वाहा॑।
 प॒शुभ्यः॑ स्वाहेति॥३५॥

भ॒गो वा अ॑कामयत। भ॒गी श्रे॒ष्ठी दे॒वाना॑ऽस्या॒मिति॑। स ए॒तं भ॒गाय॑ फ॒ल्गु॒नीभ्यां॑

च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स भ॒गी श्रे॒ष्ठी दे॒वाना॑मभवत्। भ॒गी ह॒ वै श्रे॒ष्ठी संमा॑नानां
भवति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। भगा॑य॒ स्वाहा॒
फल्गु॑नीभ्या॒ꣳ स्वाहा॑। श्रे॒ष्ठा॑य॒ स्वाहेति॑॥३६॥

स॒वि॒ता वा अ॑कामयत। श्र॒न्मे दे॒वा द॒धीर॑न्। स॒वि॒ता स्या॑मिति॑। स ए॒तꣳ
स॒वि॒त्रे ह॒स्ता॑य॒ पुरो॑डाशं द्वा॒दश॑कपालं निर॑वपदाशूनां व्री॒ही॒णाम्। ततो॒ वै तस्मै॑
श्रद्धे॒वा अद॑धत। स॒वि॒ताऽभ॑वत्। श्रद्ध॒वा अ॑स्मै मनु॒ष्या द॑धते। स॒वि॒ता संमा॑नानां
भवति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। स॒वि॒त्रे
स्वाहा॑ ह॒स्ता॑य। स्वाहा॑ द॒दते॑ स्वाहा॑ पृ॒णते॑। स्वाहा॑ प्र॒यच्छ॑ते स्वाहा॑ प्र॒तिगृ॑भ्णते
स्वाहेति॑॥३७॥

त्वष्टा॑ वा अ॑कामयत। चि॒त्रं प्र॒जां वि॑न्देयेति॑। स ए॒तं त्वष्ट्रे॑ चि॒त्रायै॑
पुरो॑डाशम॒ष्टाक॑पालं निर॑वपत्। ततो॒ वै स चि॒त्रं प्र॒जाम॑विन्दत। चि॒त्रꣳ ह॒ वै
प्र॒जां वि॑न्दते। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। त्वष्ट्रे॑
स्वाहा॑ चि॒त्रायै॑ स्वाहा॑। चै॒त्राय॑ स्वाहा॑ प्र॒जायै॑ स्वाहेति॑॥३८॥

वा॒युर्वा अ॑कामयत्। का॒म॒चा॒र॒मे॒षु लो॒केष्व॒भिज॑येय॒मिति॑। स ए॒तद्वा॒यवे॒ निष्ठा॑यै
गृ॒ष्ट्यै दु॒ग्धं प॒यो नि॑रवपत्। ततो॒ वै स का॑म॒चा॒र॒मे॒षु लो॒केष्व॒भ्य॑जयत्। का॒म॒चा॒रः
ह॒ वा ए॒षु लो॒केष्व॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं वेद॑।
सोऽत्र॑ जुहोति। वा॒यवे॒ स्वाहा॑ निष्ठा॑यै स्वाहा॑। का॒म॒चा॒राय॑ स्वाहा॑ऽभिजित्यै
स्वाहेति॑॥ ३९॥

इ॒न्द्रा॒ग्नी वा अ॑कामयेताम्। श्रै॒ष्ठ्यं दे॒वाना॑म॒भिज॑येवेति॑। तावे॒तमि॑न्द्रा॒ग्निभ्या॑
विशा॑खाभ्यां पुरो॒डाश॑मेका॒दश॑कपालं॒ नि॑रवपताम्। ततो॒ वै तौ श्रै॑ष्ठ्यं
दे॒वाना॑म॒भ्य॑जयताम्। श्रै॒ष्ठ्यः ह॒ वै सं॑मा॒नाना॑म॒भि ज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑
यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। इ॒न्द्रा॒ग्निभ्या॑ऽ स्वाहा॑ विशा॑खाभ्या॑ऽ
स्वाहा॑। श्रै॒ष्ठ्याय॑ स्वाहा॑ऽभिजित्यै स्वाहेति॑॥ ४०॥

अथै॒तत्पौ॑र्ण॒मा॒स्या आ॒ज्यं नि॑र्वपति। का॒मो वै पौ॑र्ण॒मा॒सी। का॒म आ॒ज्यम्।
का॒मेनै॒व का॒मः॑ संम॑र्धयति। क्षि॒प्रमे॑न॒ः सका॑म॒ उप॑नमति। येन॒ कामे॑न॒ यज॑ते।

सोऽत्र जुहोति। पौर्णमास्यै स्वाहा कामाय स्वाहाऽऽगत्यै स्वाहेति॥४१॥

अग्निः पञ्चदश प्रजापतिः षोडश सोम एकादश रुद्रो दशर्क्षेकादश बृहस्पतिर्दश देवासुरा नवं पितर एकादशार्यमा भगो दश दश सविता चतुर्दश त्वष्टा वायुरिन्द्राग्नी दश दशाथैतत्पौर्णमास्या अष्टौ पञ्चदश॥ [४]

मित्रो वा अकामयत। मित्रधेयमेषु लोकेष्वभिजयेयमिति। स एतं मित्रायानूराधेभ्यश्चरुं निरवपत्। ततो वै स मित्रधेयमेषु लोकेष्वभ्यजयत्। मित्रधेयं ह वा एषु लोकेष्वभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। मित्राय स्वाहाऽनूराधेभ्यः स्वाहा। मित्रधेयाय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४२॥

इन्द्रो वा अकामयत। ज्यैष्ठ्यं देवानामभिजयेयमिति। स एतमिन्द्राय ज्यैष्ठ्यायै पुरोडाशमेकादशकपालं निरवपन्मुहाव्रीहीणाम्। ततो वै स ज्यैष्ठ्यं देवानामभ्यजयत्। ज्यैष्ठ्यं ह वै समानानामभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। इन्द्राय स्वाहा ज्यैष्ठ्यायै स्वाहा। ज्यैष्ठ्याय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४३॥

प्रजापतिर्वा अकामयत्। मूलं प्रजां विन्देयेति। स एतं प्रजापतये मूलाय चरुं
निरवपत्। ततो वै स मूलं प्रजामविन्दत्। मूलं ह वै प्रजां विन्दते। य एतेन
हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। प्रजापतये स्वाहा मूलाय
स्वाहा। प्रजायै स्वाहेति॥४४॥

आपो वा अकामयन्त। समुद्रं काममभिजयेमेति। ता एतमुद्ध्योऽषाढाभ्यश्चरुं
निरवपन्। ततो वै ताः समुद्रं काममभ्यजयन्। समुद्रं ह वै काममभिजयति। य
एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अद्ध्यः स्वाहाऽषाढाभ्यः
स्वाहा। समुद्राय स्वाहा कामाय स्वाहा। अभिजित्यै स्वाहेति॥४५॥

विश्वे वै देवा अकामयन्त। अनपजय्यं जयेमेति। त एतं विश्वेभ्यो देवेभ्यो-
ऽषाढाभ्यश्चरुं निरवपन्। ततो वै तेऽनपजय्यमजयन्। अनपजय्यं ह वै जयति।
य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। विश्वेभ्यो देवेभ्यः
स्वाहाऽषाढाभ्यः स्वाहा। अनपजय्याय स्वाहा जित्यै स्वाहेति॥४६॥

ब्रह्म वा अंकामयत्। ब्रह्मलोकमभिजयेयमिति। तदेतं ब्रह्मणेऽभिजिते चरुं निरवपत्। ततो वै तद्ब्रह्मलोकमभ्यजयत्। ब्रह्मलोकं ह वा अभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। ब्रह्मणे स्वाहाऽभिजिते स्वाहा। ब्रह्मलोकाय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४७॥

विष्णुर्वा अंकामयत्। पुण्यं श्लोकं शृण्वीय। न मां पापी कीर्तिरागच्छेदिति। स एतं विष्णवे श्रोणायै पुरोडाशं त्रिकपालं निरवपत्। ततो वै स पुण्यं श्लोकं शृणुत। नैनं पापी कीर्तिरागच्छत्। पुण्यं ह वै श्लोकं शृणुते। नैनं पापी कीर्तिरागच्छति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। विष्णवे स्वाहा श्रोणायै स्वाहा। श्लोकाय स्वाहा श्रुताय स्वाहेति॥४८॥

वसवो वा अंकामयन्त। अग्रं देवतानां परीयामेति। त एतं वसुभ्यः श्रविष्ठाभ्यः पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्। ततो वै तेऽग्रं देवतानां पर्यायन्। अग्रं ह वै समानानां पर्येति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति।

वसु॑भ्यः स्वाहा॑ श्रवि॑ष्ठाभ्यः स्वाहा॑। अग्रा॑य स्वाहा॑ परी॑त्यै स्वाहेति॑॥४९॥

इन्द्रो॑ वा अ॑कामयत। दृढो॑ऽशि॑थिलः स्या॒मिति॑। स ए॒तं वरु॑णाय श॒तभि॑षजे भेष॒जेभ्यः॑ पुरो॒डाशं॑ दश॑कपालं निर॑वपत्कृ॒ष्णानां॑ व्रीही॒णाम्। ततो॑ वै स दृढो॑ऽशि॑थिलोऽभवत्। दृढो॑ ह वा अशि॑थिलो भवति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। वरु॑णाय स्वाहा॑ श॒तभि॑षजे स्वाहा॑। भेष॒जेभ्यः॑ स्वाहेति॑॥५०॥

अ॒जो वा ए॑कपादकामयत। ते॒ज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी स्या॒मिति॑। स ए॒तम॒जायै॑कपदे प्रोष्ठप॒देभ्यश्च॑रुं निर॑वपत्। ततो॑ वै स ते॒ज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒स्य॑भवत्। ते॒ज॒स्वी ह वै ब्र॑ह्मवर्च॒सी भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒जायै॑कपदे स्वाहा॑ प्रोष्ठप॒देभ्यः॑ स्वाहा॑। तेज॑से स्वाहा॑ ब्रह्मवर्च॒साय॑ स्वाहेति॑॥५१॥

अहि॑र्वै बु॒ध्रियो॑ऽकामयत। इ॒मां प्र॑ति॒ष्ठां वि॑न्देयेति॑। स ए॒तम॒हंये॑ बु॒ध्रिया॑य प्रोष्ठप॒देभ्यः॑ पुरो॒डाशं॑ भूमि॑कपालं निर॑वपत्। ततो॑ वै स इ॒मां प्र॑ति॒ष्ठाम॑विन्दत।

इ॒मां॑ ह॒ वै प्र॑ति॒ष्ठां वि॑न्दते। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अह॑ये बु॒धिया॑य॒ स्वाहा॑ प्रो॒ष्ठप॒देभ्यः॑ स्वाहा॑। प्र॒तिष्ठा॑यै स्वाहेति॑॥५२॥

पू॒षा वा अ॑कामयत। प॒शुमा॑न्त्स्या॒मिति॑। स ए॒तं पू॒ष्णे रे॒वत्यै॑ च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स प॑शु॒मान॑भवत्। प॒शुमान् ह॒ वै भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। पू॒ष्णे स्वाहा॑ रे॒वत्यै॑ स्वाहा॑। प॒शुभ्यः॑ स्वाहेति॑॥५३॥

अ॒श्विनौ वा अ॑कामयेताम्। श्रो॒त्रस्वि॒नाव॑ब॒धिरौ स्या॑वेति॑। तावे॒तम॒श्विभ्या॑म॒श्वयु॒ग्भ्यः पुरो॒डाशं॑ द्वि॒कपा॒लं निर॑वपताम्। ततो॒ वै तौ श्रो॑त्रस्वि॒नाव॑ब॒धिराव॑भवताम्। श्रो॒त्रस्वी ह॒ वा अ॑ब॒धिरो भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒श्विभ्या॑ꣳ स्वाहा॑ꣳश्व॒युग्भ्या॑ꣳ स्वाहा॑ꣳ। श्रो॒त्राय॑ स्वाहा॒ श्रुत्यै॑ स्वाहेति॑॥५४॥

य॒मो वा अ॑कामयत। पि॒तृणां॑ रा॒ज्यम॑भिज॑येय॒मिति॑। स ए॒तं य॒माया॑प॒भर॑णीभ्यश्च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स पि॑तृणां॑ रा॒ज्यम॑भ्य॑जयत्।

सुमा॒नाना॑ ह॒ वै रा॒ज्यम॒भि ज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑।
सोऽत्र॑ जुहोति। य॒माय॒ स्वाहा॑ऽप॒भर॑णीभ्यः स्वाहा॑। रा॒ज्याय॒ स्वाहा॑ऽभिजि॑त्यै
स्वाहेति॑॥५५॥

अथै॒तद॑मा॒वास्या॑या आ॒ज्यं निर्व॑पति। कामो॒ वा अ॑मा॒वास्या॑। काम॒ आ॒ज्यम्।
कामे॑नै॒व काम॑ः स॒मर्ध॑यति। क्षि॒प्रमे॑न॒ः सका॑म॒ उप॑नमति। येन॒ कामे॑न॒ यज॑ते।
सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒मा॒वा॒स्यायै॒ स्वाहा॑ कामा॑य॒ स्वाहा॑ऽऽग॑त्यै स्वाहेति॑॥५६॥

मित्र॒ इन्द्रः॑ प्र॒जाप॑तिर्दशं द॒शाप॒ एका॑दश॒ विश्वे॑ ब्रह्म॒ दश॑दश॒ विष्णु॑स्त्रयो॑दश॒ वस॑व॒ इन्द्रो॑ऽजोऽहिर्वै बु॒ध्रियः॑ पू॒षाऽश्वि॑नौ य॒मो दशं॑
द॒शाथै॑तद॑मा॒वास्या॑या अ॒ष्टौ प॑ञ्चदश॥ [५]

च॒न्द्रमा॒ वा अ॑कामयत्। अ॒होरा॒त्रान॑र्धमा॒सान्मासा॑नृ॒तून्त्स॑व॒त्सर॑मा॒त्वा।
च॒न्द्रम॑सः सायु॑ज्यः सल॒ोकता॑माप्नुयामि॒ति। स ए॒तं च॒न्द्रम॑से प्रती॒दृश्या॑यै पुरो॒डाशं॑
पञ्च॑दशकपालं निर॑वपत्। ततो॒ वै सो॑ऽहोरा॒त्रान॑र्धमा॒सान्मासा॑नृ॒तून्त्स॑व॒त्सर॑-
मा॒त्वा। च॒न्द्रम॑सः सायु॑ज्यः सल॒ोकता॑माप्नोत्। अ॒होरा॒त्रान् ह॒ वा

अर्धमा॒सान्मासा॑नृ॒तून्त्सं॑व॒त्स॒रमा॑त्वा। च॒न्द्रम॑सः सायु॑ज्य॒ः सलो॑कता॒माप्रो॑ति।
 य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। च॒न्द्रम॑से स्वाहा॑
 प्रती॒दृश्या॑यै स्वाहा॑। अ॒होरा॒त्रेभ्यः॑ स्वाहा॑ऽर्धमा॒सेभ्यः॑ स्वाहा॑। मा॒सेभ्यः॑ स्वाह॑र्तुभ्यः
 स्वाहा॑। सं॒व॒त्स॒राय॑ स्वाहेति॑॥५७॥

अ॒होरा॒त्रे वा अ॑कामयेताम्। अत्य॑होरा॒त्रे मु॑च्येवहि। न ना॑वहोरा॒त्रे
 आ॑प्नुयाता॒मिति॑। ते ए॒तम॑होरा॒त्राभ्यां॑ च॒रुं निर॑वपताम्। द्व॒यानां॑ ब्रीही॒णाम्।
 शु॒क्लानां॑ च कृ॒ष्णानां॑ च। स॒वा॒त्योर्दु॒ग्धे। श्वे॒तायै॑ च कृ॒ष्णायै॑ च। ततो॒ वै ते
 अत्य॑होरा॒त्रे अ॑मुच्येते। नैनै॑ अहोरा॒त्रे आ॑प्नुताम्। अति॑ ह॒ वा अ॑होरा॒त्रे मु॑च्यते।
 नैन॑महोरा॒त्रे आ॑प्नुतः। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति।
 अ॒ह्ने स्वाहा॑ रा॒त्रियै॑ स्वाहा॑। अति॑मु॒क्त्यै॑ स्वाहेति॑॥५८॥

उ॒षा वा अ॑कामयत। प्रि॒याऽऽदि॒त्यस्य॑ सु॒भगा॑ स्या॒मिति॑। सै॒तमु॒षसे॑ च॒रुं
 निर॑वपत्। ततो॒ वै सा प्रि॒याऽऽदि॒त्यस्य॑ सु॒भगा॑ऽभवत्। प्रि॒यो ह॒ वै सं॑मा॒नानां॑॥

सुभगो भवति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। उ॒षसे॑
स्वाहा॒ व्यु॑ष्ठै॒ स्वाहा॑। व्यू॒षुष्यै॒ स्वाहा॑ व्यु॒च्छन्त्यै॒ स्वाहा॑। व्यु॑ष्टायै॒ स्वाहे॑ति॥५९॥

अथै॒तस्मै॒ नक्ष॑त्राय च॒रुं निर्व॑पति। यथा॒ त्वं दे॒वाना॒मसि॑। ए॒वम॒हं म॑नु॒ष्याणां॑
भूया॑स॒मिति॑। यथा॑ ह॒ वा ए॒तद्दे॒वाना॑म्। ए॒व५ ह॒ वा ए॒ष म॑नु॒ष्याणां॑ भवति। य
ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। नक्ष॑त्राय॒ स्वाहो॑दे॒ष्यते॑
स्वाहा॑। उ॒द्यते॑ स्वाहोदि॒ताय॒ स्वाहा॑। हर॑से॒ स्वाहा॑ भर॑से॒ स्वाहा॑। भ्राज॑से॒ स्वाहा॑
तेज॑से॒ स्वाहा॑। तप॑से॒ स्वाहा॑ ब्रह्मवर्च॑साय॒ स्वाहे॑ति॥६०॥

सूर्यो॒ वा अ॑कामयत। नक्ष॑त्राणां प्रति॒ष्ठा स्या॒मिति॑। स ए॒त५ सूर्या॑य॒ नक्ष॑त्रेभ्यश्च॒रुं
निर्व॑पत्। ततो॒ वै स नक्ष॑त्राणां प्रति॒ष्ठाऽभ॑वत्। प्रति॒ष्ठा ह॒ वै स॑मा॒नाना॑ भवति। य
ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। सूर्या॑य॒ स्वाहा॒ नक्ष॑त्रेभ्यः
स्वाहा॑। प्रति॒ष्ठायै॒ स्वाहे॑ति॥६१॥

अथै॒तमदि॑त्यै च॒रुं निर्व॑पति। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्यामे॒व प्रति॑ तिष्ठति। सोऽ॒त्र

जुहोति। अदित्यै स्वाहा॑ प्रति॒ष्ठायै॑ स्वाहेति॑॥६२॥

अथै॒तं वि॒ष्णवे॑ च॒रुं निर्व॑पति। य॒ज्ञो वै वि॒ष्णुः। य॒ज्ञ ए॒वान्त॑तः प्र॒ति तिष्ठ॑ति।
सोऽत्र॑ जुहोति। वि॒ष्णवे॑ स्वाहा॑ य॒ज्ञाय॑ स्वाहा॑। प्र॒ति॒ष्ठायै॑ स्वाहेति॑॥६३॥

चन्द्रमाः पञ्चदशाहोरात्रे सप्तदशोपा एकादशाथैतस्मै नक्षत्राय त्रयोदश सूर्यो दशाथैतमदित्यै पञ्चाथैतं विष्णवे षट्थसप्त (सविताऽऽशूनां ब्रीहीणामिन्द्रो महार्रीहीणामिन्द्रः कृष्णानां ब्रीहीणामहोरात्रे द्वयानां ब्रीहीणाम्। पितरः षट्कपालं सविता द्वादशकपालमिन्द्राग्नी एकादशकपालमिन्द्र एकादशकपालमिन्द्रो दशकपालं विष्णुस्त्रिकपालमहिर्भूमिकपालमश्विनौ द्विकपालं चन्द्रमाः पञ्चदशकपालमग्निस्त्वष्टा वसवोऽष्टाकपालमन्यत्र चरुम्। रुद्रोऽर्यमा पूषा पशुमान्धस्याः सोमो रुद्रो बृहस्पतिः पर्यासि वायुः पयः सोमो वायुरिन्द्राग्नी मित्र इन्द्र आपो ब्रह्म यमोऽभिजित्यै त्वष्टा प्रजापतिः प्रजायै पौर्णमास्या अमावास्याया अगत्यै विश्वे जित्या अश्विनौ श्रुत्यै। ब्रह्म तदेतं विष्णुः स एतं वायुः स एतदापस्ताः। पितरो विश्वे वसवोऽकामयन्त मेति त एतन्निरवपन्। आपोऽकामयन्त मेति ता एतन्निरवपन्। इन्द्राग्नी अश्विनावकामयेतां वेति तावेतन्निरवपताम्। अहोरात्रे वा अकामयेतामिति ते एतन्निरवपताम्। अन्यत्राकामयेति स एतन्निरवपत्। इन्द्राग्नी श्रेष्ठमिन्द्रो ज्यैष्ठमिन्द्रो दृढः। अहिः सूर्योऽदित्यै विष्णवे प्रतिष्ठायै। सोमो यमः संमानानाम्। अग्निर्नो रीरिषदन्यत्र रीरिषः॥)॥

[६]

अ॒ग्निर्न॑ ऋ॒ध्यास्म॑ नवौनवोऽग्निर्मित्रश्चन्द्रमाः षट्॥६॥

अ॒ग्निर्न॒स्तन्नो॑ वा॒युरहि॑र्बु॒ध्नियं॑ ऋ॒क्षा वा इ॒यमथै॒तत्पौ॑र्ण॒मास्या॑ अ॒जो वा ए॒कपा॒थ्सूर्य॑स्त्रि॒षष्टिः॥६३॥

अ॒ग्निर्नः॑ पातु॒ प्रति॑ष्ठा॒ये स्वा॑हेति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः॥

तृतीयस्यामि॒तो दि॒वि सोम॑ आसीत्। तं गा॒य॒त्र्याऽह॑रत्। तस्य॑ पु॒र्णम॑च्छिद्यत।
 तत्पु॒र्णोऽभ॑वत्। तत्पु॒र्णस्य॑ पु॒र्णत्व॑म्। ब्रह्म॒ वै पु॒र्णः। यत्पु॒र्णशा॒ख्या
 व॒त्सान॑पाक॒रोति॑। ब्रह्म॑णै॒वैना॑न॒पाक॑रोति। गा॒य॒त्रो वै पु॒र्णः। गा॒य॒त्राः प॒शवः॑॥१॥

तस्मा॒त्रीणि॑त्रीणि पु॒र्णस्य॑ पला॒शानि॑। त्रि॒पदा॑ गा॒य॒त्री। यत्पु॒र्णशा॒ख्या गाः
 प्रा॒र्पय॑ति। स्वयै॒वैना॑ दे॒वता॑या प्रा॒र्पय॑ति। यं का॒मये॑ताप॒शुः स्या॑दिति॑। अ॒पु॒र्णान्त॑स्मै
 शु॒ष्का॑ग्रा॒माह॑रेत्। अ॒प॒शुरे॒व भ॑वति। यं का॒मये॑त प॒शुमा॑न्त्स्या॒दिति॑। ब॒हुप॑र्णान्त॑स्मै
 बहु॑शा॒खामा॑हरेत्। प॒शुम॑न्तमे॒वैनं॑ करोति॥२॥

यत्प्रा॒चीमा॑ ह॒रेत्। दे॒वलो॒कम॑भि ज॑येत्। यदु॒दीचीं॑ मनुष्यलो॒कम्। प्रा॒चीमु॒दीची॑मा
 ह॑रति। उ॒भयो॑र्लो॒कयो॑र॒भिजि॑त्यै। इ॒षे त्वो॒र्जे त्वे॒त्याह॑। इ॒षमे॒वोर्जं॑ यज॑माने
 दधा॑ति। वा॒यवः॑ स्थे॒त्याह॑। वा॒युर्वा अ॒न्तरि॑क्ष॒स्याध्य॑क्षाः। अ॒न्तरि॑क्ष॒देव॒त्याः खलु॑

वै प॒शवः॑ ॥ ३ ॥

वा॒यव॑ ए॒वैना॒न्यरि॑ ददाति। प्र वा ए॒नाने॒तदा क॑रोति। यदाह॑। वा॒यवः॑
स्थे॒त्युपा॒यवः॑ स्थे॒त्याह॑। यज॑मानायै॒व प॒शूनुप॑ ह्वयते। दे॒वो वः॑ स॒विता
प्रा॒र्पय॑त्वित्या॒ह प्र॒सूत्यै॑। श्रेष्ठ॑तमाय॒ कर्म॑ण॒ इत्या॑ह। य॒ज्ञो हि श्रेष्ठ॑तमं॒ कर्म॑।
तस्मा॑दे॒वमा॑ह। आप्या॑यध्वम॒ग्निर्या दे॒वभा॒गमित्या॑ह ॥ ४ ॥

व॒त्सेभ्य॑श्च॒ वा ए॒ताः पु॒रा म॑नुष्येभ्यश्चाप्या॑यन्त। दे॒वेभ्य॑ ए॒वैना॒ इन्द्रा॑याप्या॑ययति।
ऊ॒र्जस्व॑तीः प॒यस्व॑तीरित्या॑ह। ऊ॒र्जः॒ हि प॑यः॒ सम्भ॑रन्ति। प्र॒जाव॑तीरनमी॒वा
अ॒य॒क्ष्मा इत्या॑ह प्रजा॑त्यै। मा वः॑ स्तेन ई॒शत॒ माऽघ॑श॒स॒ इत्या॑ह गु॒प्त्यै।
रु॒द्रस्य॑ हे॒तिः परि॑ वो वृ॒णक्त्वित्या॑ह। रु॒द्रादे॒वैना॑स्त्रायते। ध्रु॒वा अ॒स्मिन्गो॑प॒तौ स्या॑त
ब॒ह्वीरित्या॑ह। ध्रु॒वा ए॒वास्मि॑न्ब॒ह्वीः क॑रोति ॥ ५ ॥

यज॑मानस्य प॒शून्पा॒हीत्या॑ह। प॒शूनां॑ गो॒पी॒थाय॑। तस्मा॑त्सा॒यं प॒शव॑
उप॑स॒माव॑र्तन्ते। अन॑धः सादयति। गर्भा॑णां॒ धृत्या॑ अप्र॑पादाय। तस्मा॑द्गर्भाः॑

प्र॒जाना॑म॒प्रपा॑दुकाः। उ॒परी॑व॒ निद॑धाति। उ॒परी॑व॒ हि सु॑व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑
लो॒कस्य॑ स॒म॒ष्ट्यै॥६॥

प॒शवः॑ करोति प॒शवो॑ दे॒वभा॑गमि॒त्याह॑ करोति न॒व च॥_____ [१]

दे॒वस्य॑ त्वा स॒वि॒तुः प्र॑स॒व इ॒त्य॑श्च॒प॒र॒शुमा॑द॒त्ते प्र॑सू॒त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मि॒त्याह॑।
अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑म॒ध्व॒र्यू आ॑स्ता॒म्। पृ॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्यामि॒त्याह॑ य॒त्यै। यो वा ओष॑धीः
प॒र्व॒शो वे॑द। नैनाः स हि॑न॒स्ति। प्र॒जाप॑ति॒र्वा ओष॑धीः प॒र्व॒शो वे॑द। स ए॑ना॒ न
हि॑न॒स्ति। अ॒श्वप॑र्श्वा ब॒र्हिर॑च्छै॒ति। प्रा॒जाप॑त्यो वा अ॒श्वः स॑यो॒नित्वा॑य॥७॥

ओष॑धीना॒महि॑सा॒यै। य॒ज्ञस्य॑ घो॒षद॑सी॒त्याह॑। यज॑मान ए॒व र॒यिं द॑धाति।
प्र॒त्युष्ट॑ र॒क्षः प्र॒त्युष्टा॑ अ॒रा॒तय॑ इ॒त्याह॑। र॒क्ष॑सा॒मप॑ह॒त्यै। प्रे॒यम॑गा॒द्धिष॑णां
ब॒र्हिर॑च्छे॒त्याह॑। वि॒द्या वै धि॑षणा॑। वि॒द्ययै॑वैन॒दच्छै॒ति। म॒नु॒ना कृ॑ता स्व॒धया॑
वि॒त॒ष्टे॒त्याह॑। मा॒न॒वी हि प॑र॒शुः स्व॒धाकृ॑ता॥८॥

त आ॒व॑ह॒न्ति क॒वयः॑ पु॒रस्ता॑दि॒त्याह॑। शु॒श्रु॒वा॒सो वै क॒वयः॑। य॒ज्ञः पु॒रस्ता॑त्।

मुख॑त ए॒व य॒ज्ञमा र॑भते। अथो॒ यदे॒तदु॒क्त्वा यतः॑ कु॒तश्चा॑ ह॒रति॑। तत्प्रा॒च्या ए॒व दि॒शो भ॑वति। दे॒वेभ्यो॑ जु॒ष्टमि॑ह ब॒र्हि॒रा॒सद॑ इत्या॑ह। ब॒र्हिषः॑ स॒मृद्धौ॑। क॒र्मणो॑-
ऽन॑परा॒धाय॑। दे॒वानां॑ परि॒षूत॑म॒सीत्या॑ह॥ ९॥

यद्वा इ॒दं किं॑ च। तद्दे॒वानां॑ परि॒षूत॑म्। अथो॒ यथा॒ वस्य॑से प्र॒तिप्रो॑च्याह॒दं क॑रिष्यामीति। ए॒वमे॒व तद॑ध्व॒र्युर्दे॒वेभ्यः॑ प्र॒तिप्रो॑च्यं ब॒र्हिर्दा॑ति। आ॒त्मनो॑ऽहि॒ंसा॑यै। याव॑तः स्त॒म्बान्प॑रिदि॒शेत्। यत्तेषा॑मुच्छि॒ष्टं ऽप्या॑त्। अति॒ तद्य॒ज्ञस्य॑ रेचयेत्। एक॑ं स्त॒म्बं प॑रिदि॒शेत्। तं॑ स॒र्वं दा॑यात्॥ १०॥

य॒ज्ञस्यान॑तिरेकाय। व॒र्षवृ॑द्धम॒सीत्या॑ह। व॒र्षवृ॑द्धा वा ओष॑धयः। दे॒वब॑र्हि॒रित्या॑ह। दे॒वेभ्य॑ ए॒वैन॑त्करोति। मा त्वा॒ऽन्व॒ङ्गा ति॒र्यगि॑त्या॒हाहि॑ंसायै। प॒र्व ते रा॑ध्यास॒मित्या॑ह॒र्ध्वै। आ॒च्छे॒त्ता ते॒ मा रि॑ष॒मित्या॑ह। नास्या॒ऽऽत्म॑नो मीयते। य ए॒वं वेद॑॥ ११॥

दे॒वब॑र्हिः श॒तव॑ल्शं वि॒रोहे॑त्या॑ह। प्र॒जा वै ब॒र्हिः। प्र॒जानां॑ प्र॒जन॑नाय।

स॒हस्र॑वल्शा॒ वि व॒यं रु॒हेमे॑त्या॒ह। आ॒मे॒वैता॒मा शा॑स्ते। पृ॒थि॒व्याः स॒म्पृचः॑
पा॒हीत्या॑ह॒ प्रति॑ष्ठित्यै। अयु॑ङ्गायु॒ङ्गान्मु॑ष्टीं लु॒नोति॑। मि॒थुन॒त्वाय॑ प्रजा॑त्यै। सु॒स॒म्भृता॑
त्वा॒ सम्भ॑रा॒मीत्या॑ह। ब्रह्म॑णै॒वैन॒थ्सम्भ॑रति॥१२॥

अदि॑त्यै रा॒स्नाऽसी॑त्या॒ह। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्या ए॒वैन॒द्रास्नां॑ करोति।
इन्द्रा॑ण्यै स॒न्नह॑न॒मित्या॑ह। इन्द्रा॑णी वा अ॒ग्रे दे॒वता॑ना॒ं स॒मन॑ह्यत। साऽऽघ्नो॑त्।
ऋ॒द्ध्यै स॒न्नह्य॑ति। प्र॒जा वै ब॒र्हिः। प्र॒जाना॑मप॒रावा॑पाय। तस्मा॒थ्सन्ना॑व॒सन्त॑ताः प्र॒जा
जा॑यन्ते॥१३॥

पू॒षा ते॑ ग्र॒न्थिं ग्र॑न्था॒त्वित्या॑ह। पु॒ष्टिमे॒व यज॑माने दधाति। स ते
मा॒स्थादि॒त्याहा॑हि॒सायै॑। प॒श्चात्प्रा॑श्चमु॒पगू॑हति। प॒श्चाद्वै प्रा॒चीन॑ं रे॒तो धी॑यते।
प॒श्चादे॒वास्मै॑ प्रा॒चीन॑ं रे॒तो दधा॑ति। इन्द्र॑स्य त्वा बा॒हुभ्या॑मुद्य॑च्छु॒ इत्या॑ह।
इन्द्रि॑यमे॒व यज॑माने दधाति। बृह॑स्पते॑र्मूर्धा॒ हरा॑मीत्या॒ह। ब्रह्म॑ वै दे॒वानां॑
बृह॑स्पतिः॥१४॥

ब्रह्मणैवैनद्धरति। उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याह गत्यै। देवङ्गममसीत्याह।
 देवानेवैनद्गमयति। अनन्धः सादयति। गर्भाणां धृत्या अप्रपादाय। तस्माद्गर्भाः
 प्रजानामप्रपादुकाः। उपरीव नि दधाति। उपरीव हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य
 लोकस्य समष्ट्यै॥१५॥

स्योनिन्वायं स्वधाकृताऽसीत्याह दायद्वेदं भरति जायन्ते बृहस्पतिः समष्ट्यै॥ [२]

पूर्वेद्युरिध्माबर्हिः करोति। यज्ञमेवारभ्य गृहीत्वोपवसति। प्रजापतिर्यज्ञमसृजत।
 तस्योखे अस्त्रं सेताम्। यज्ञो वै प्रजापतिः। यथ्सान्नाय्योखे भवतः। यज्ञस्यैव
 तदुखे उपदधात्यप्रस्त्रं साय। शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्याया इत्याह।
 देवयज्याया एवैनानि शुन्धति। मातरिश्वनो घर्मोऽसीत्याह॥१६॥

अन्तरिक्षं वै मातरिश्वनो घर्मः। एषां लोकानां विधृत्यै। द्यौरसि पृथिव्यसीत्याह।
 दिवश्च ह्येषा पृथिव्याश्च सम्भृता। यदुखा। तस्मादेवमाह। विश्वधाया असि
 परमेण धाम्नेत्याह। वृष्टिर्वै विश्वधायाः। वृष्टिमेवाव रुन्धे। दृहंस्व मा ह्वारित्याह

धृत्यै॥१७॥

वसूनां पवित्रमसीत्याह। प्राणा वै वसवः। तेषां वा एतद्भागधेयम्। यत्पवित्रम्। तेभ्य एवैनत्करोति। शतधारं सहस्रधारमित्याह। प्राणेष्वेवायुर्दधाति सर्वत्वाय। त्रिवृत्पलाशशाखायां दर्भमयं भवति। त्रिवृद्वै प्राणः। त्रिवृतमेव प्राणं मध्यतो यजमाने दधाति॥१८॥

सौम्यः पूर्णः संयोनित्वायं। साक्षात्पवित्रं दर्भाः। प्राख्सायमधिनि दधाति। तत्प्राणापानयो रूपम्। तिर्यक्प्रातः। तद्दर्शस्य रूपम्। दार्श्यं ह्येतदहः। अन्नं वै चन्द्रमाः। अन्नं प्राणाः। उभयमेवोपैत्यजामित्वाय॥१९॥

तस्मादयं सर्वतः पवते। हुतः स्तोको हुतो द्रप्स इत्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। न हि हुतं स्वाहाकृतं स्कन्दति। दिवि नाको नामाग्निः। तस्य विप्रुषो भागधेयम्। अग्नये बृहते नाकायेत्याह। नाकमेवाग्निं भागधेयेन समर्धयति। स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामित्याह। द्यावापृथिव्योरेवैनत्प्रतिष्ठापयति॥२०॥

पुवित्रवत्यानयति। अपां चैवौषधीनां च रसं सृजति। अथो ओषधीष्वेव
पशून्प्रतिष्ठापयति। अन्वारभ्य वाचं यच्छति। यज्ञस्य धृत्यै। धारयन्नास्ते। धारयन्त
इव हि दुहन्ति। कामधुक्ष इत्याहातृतीयस्यै। त्रयं इमे लोकाः। इमानेव लोकान्
यजमानो दुहे॥२१॥

अमूमिति नाम गृह्णाति। भद्रमेवासां कर्मा विष्करोति। सा विश्वायुः सा
विश्वव्यचाः सा विश्वकर्मेत्याह। इयं वै विश्वायुः। अन्तरिक्षं विश्वव्यचाः। असौ
विश्वकर्मा। इमानेवैताभिर्लोकान् यथापूर्वं दुहे। अथो यथा प्रदात्रे पुण्यमाशास्ते।
एवमेवैना एतदुपस्तौति। तस्मात्प्रादादित्युन्नीय वन्दमाना उपस्तुवन्तः पशून्दु-
हन्ति॥२२॥

बहु दुग्धीन्द्राय देवेभ्यो हविरिति वाचं विसृजते। यथादेवतमेव प्रसौति। दैव्यस्य
च मानुषस्य च व्यावृत्यै। त्रिराह। त्रिषत्या हि देवाः। अवाचं यमोऽनन्वारभ्योत्तराः।
अपरिमितमेवाव रुन्धे। न दारुपात्रेण दुह्यात्। अग्निवद्वै दारुपात्रम्। यद्दारुपात्रेण
दुह्यात्॥२३॥

या॒तया॑न्मा ह॒विषा॑ यजेत। अथो॒ खल्वा॑हुः। पु॒रोडा॑शमु॒खानि॑ वै ह॒वी॒ऽषि॑। नेत
इ॒तः पु॒रोडा॑श॒ ह॒विषो॑ या॒मोऽस्ती॑ति। का॒ममे॒व दा॑रुपा॒त्रेण॑ दु॒ह्यात्। शू॒द्र ए॒व
न दु॑ह्यात्। अ॒संतो॑ वा ए॒ष स॒म्भूतः॑। यच्छू॒द्रः। अ॒ह॒विरे॒व तदि॒त्याहुः॑। यच्छू॒द्रो
दो॒ग्धी॑ति॥ २४॥

अ॒ग्नि॒हो॒त्रमे॒व न दु॑ह्याच्छू॒द्रः। तद्धि॒ नोत्पु॑नन्ति। य॒दा ख॒लु वै प॒वित्र॑म॒त्येति॑।
अथ॒ तद्धि॒ विरि॑ति। स॒म्पृ॒च्यध्व॑मृ॒तावरी॑रि॒त्याह॑। अ॒पां चै॒वौष॑धी॒नां च॒ रस॒ऽस॒
सृ॑जति। तस्मा॑द॒पां चो॑ष॒धीनां॑ च॒ रस॒मुप॑जीवामः। म॒न्द्रा धन॑स्य सा॒तय॑ इत्या॒ह।
पुष्टि॑मे॒व यज॑माने दधाति। सोमे॑न॒ त्वात॑न॒च्मीन्द्रा॑य॒ दधी॑त्याह॥ २५॥

सोम॑मे॒वैन॑त्करोति। यो वै सोमं॑ भक्षयि॒त्वा। सं॒व॒त्स॒र॒ऽसोमं॑ न पिब॑ति।
पुन॑र्भक्ष्यो॑ऽस्य सोमपी॒थो भ॑वति। सोमः॒ खलु॑ वै सा॑न्ना॒य्यम्। य ए॒वं
वि॒द्वान्त्सा॑न्ना॒य्यं पिब॑ति। अ॒पुन॑र्भक्ष्यो॑ऽस्य सोमपी॒थो भ॑वति। न मृ॒न्मये॒नापि॑
द॒ध्यात्। यन्मृ॑न्मये॒नापि॑द॒ध्यात्। पि॒तृदे॒वत्य॑ऽस्यात्॥ २६॥

अ॒य॒स्पा॒त्रेण॑ वा दा॒रुपा॒त्रेण॑ वाऽपि॑ दधाति। तद्धि सदै॒वम्। उ॒द॒न्व॒द्भव॑ति। आपो॒
वै र॑क्षो॒घ्नीः। र॒क्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अद॑स्तमसि॒ विष्ण॑वे त्वेत्या॒ह। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑।
य॒ज्ञायै॑वैन॒दद॑स्तं करोति। विष्णो॑ ह॒व्यः र॑क्ष॒स्वेत्या॑ह गु॒प्त्यै। अन॑धः सादयति।
गर्भा॑णां धृ॒त्या अ॑प्र॒पादा॑य। तस्मा॒द्गर्भाः॑ प्र॒जाना॑मप्र॒पादु॑काः। उ॒परी॑व निद॑धाति।
उ॒परी॑व हि सु॒वर्गो॑ लो॒कः। सु॒वर्ग॑स्य लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै॥२७॥

असीत्याह धृत्यै यजमाने दधात्यजांमित्वाय स्थापयति दुहे दुहन्ति दुह्यादोग्धीति दधीत्याह स्यात्सादयति पञ्च च॥—[३]

कर्म॑णे वां दे॒वेभ्यः॑ श॒केय॑मित्या॒ह श॑क्त्यै। य॒ज्ञस्य॑ वै सन्त॑तिमनु॒ प्रजाः॑
प॒शवो॑ यज॑मानस्य सन्ता॑यन्ते। य॒ज्ञस्य॑ विच्छि॑त्तिमनु॒ प्रजाः॑ प॒शवो॑ यज॑मानस्य
विच्छि॑द्यन्ते। य॒ज्ञस्य॑ सन्त॑तिरसि य॒ज्ञस्य॑ त्वा सन्त॑त्यै स्तृणामि सन्त॑त्यै त्वा
य॒ज्ञस्येत्या॑ह॒वनी॑यात्सन्त॑नोति। यज॑मानस्य प्र॒जायै॑ प॒शूना॑ सन्त॑त्यै। अ॒पः
प्रण॑यति। श्र॒द्धा वा आपः॑। श्र॒द्धामे॒वारभ्य॑ प्र॒णीय॑ प्रच॑रति। अ॒पः प्रण॑यति। य॒ज्ञो
वा आपः॑॥२८॥

य॒ज्ञमे॒वारभ्य॑ प्र॒णीय॑ प्रच॑रति। अ॒पः प्रण॑यति। व॒ज्रो वा आपः॑। व॒ज्रमे॒व
भ्रातृ॑व्येभ्यः प्र॒हृत्य॑ प्र॒णीय॑ प्रच॑रति। अ॒पः प्रण॑यति। आपो॒ वै र॑क्षो॒घ्नीः।
रक्ष॑सामप॑हत्यै। अ॒पः प्रण॑यति। आपो॒ वै दे॒वानां॑ प्रि॒यं धाम॑। दे॒वाना॑मे॒व प्रि॒यं
धाम॑ प्र॒णीय॑ प्रच॑रति॥ २९॥

अ॒पः प्रण॑यति। आपो॒ वै सर्वा॑ दे॒वताः॑। दे॒वता॑ ए॒वारभ्य॑ प्र॒णीय॑ प्रच॑रति।
वेषा॑य॒ त्वेत्या॑ह। वेषा॑य॒ ह्ये॒नदा॑दत्ते। प्रत्यु॑ष्ट॒ रक्षः॑ प्रत्यु॑ष्टा अ॒रा॑तय॒ इत्या॑ह।
रक्ष॑सामप॑हत्यै। धूर॑सीत्या॑ह। ए॒ष वै धुर्यो॑ऽग्निः। तं यदनु॑पस्पृ॒श्याती॒यात्॥ ३०॥

अ॒ध्व॒र्युं च॒ यज॑मानं च॒ प्रद॑हेत्। उ॒पस्पृ॒श्यात्ये॑ति। अ॒ध्व॒र्योश्च॒ यज॑मानस्य॒
चाप्र॑दाहाय। धूर्व॒ तं यो॑स्मान्धूर्व॑ति॒ तं धूर्व॑ यं व॒यं धूर्वाम्॑ इत्या॑ह। द्वौ वाव॑
पुरु॑षौ। यं चै॒व धूर्व॑ति। यश्चै॒नं धूर्व॑ति। तावु॑भौ शु॒चाऽर्प॑यति। त्वं दे॒वाना॑मसि॒
सस्त्रि॑तमं॒ पप्रि॑तमं॒ जुष्ट॑तमं॒ वह्नि॑तमं दे॒वहू॑तम॒मित्या॑ह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्॥ ३१॥

अ॒हु॑तमसि॒ हवि॑र्धान॒मित्या॑हाना॒त्यै। दृ॒ह॑स्व॒ मा ह्य॑रित्या॑ह॒ धृत्यै॑।

मि॒त्रस्य॑ त्वा॒ चक्षु॑षा॒ प्रेक्ष॑ इत्या॒ह मि॒त्रत्वाय॑। मा भे॒र्मा संवि॑क्त्वा॒ मा त्वा॑
 हि॑सि॒षमि॒त्याहा॒हि॑सायै। यद्वै किं च॒ वातो॒ नाभि॑ वाति। तत्सर्वं वरुणदेवत्यम्।
 उ॒रु वाता॒येत्या॑ह। अवा॑रुणमेवैनत्करोति। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इत्या॑ह
 प्रसू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॒मित्या॑ह॥३२॥

अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू आस्ता॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॑ह यत्यै। अ॒ग्नये॑
 जुष्टं॑ निर्व॒पामी॒त्याह॑। अ॒ग्नय॑ ए॒वैनां॑ जुष्टं॑ निर्व॒पति॑। त्रि॒र्यजु॑षा। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः।
 ए॒षां लो॒काना॑मात्यै। तू॒ष्णीं च॑तुर्थम्। अप॑रि॒मितमे॒वाव॑ रुन्धे। स ए॒वमे॒वानु॑पूर्व॑
 हवी॑षि॒ निर्व॒पति॑॥३३॥

इ॒दं दे॒वाना॑मि॒दमु॑ नः स॒हेत्या॑ह व्यावृ॒त्यै। स्फा॒त्यै त्वा॒ नारा॑त्या॒
 इत्या॑ह गु॒त्यै। तम॑सीव॒ वा ए॒षोऽन्तश्च॑रति। यः प॑री॒णहि॑। सुव॑र॒भि वि॒
 ख्ये॑षं वैश्वान॒रं ज्योति॑रि॒त्याह॑। सुव॑रे॒वाभि॑ वि प॑श्यति वैश्वान॒रं ज्योतिः॑।
 द्यावा॑पृथि॒वी ह॒विषि॑ गृही॒त उद॑वेपेताम्। दृ॑ह॒न्तान्दुर्या॑ द्यावा॑पृथि॒व्योरि॒त्याह॑।

गृहाणां द्यावापृथिव्योर्धृत्यै। उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याह गत्यै। अदित्यास्त्वोपस्थे
सादयामीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनदुपस्थे सादयति। अग्ने हव्यः
रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै॥ ३४॥

यज्ञो वा आपो धामं प्रणीय प्रचरत्यतीयादेतद्वाहुभ्यामित्याह हवींषि निर्वपति गत्यै चत्वारि च॥ [४]

इन्द्रो वृत्रमहन्। सोऽपः। अभ्यग्मियत। तासां यन्मेध्यं यज्ञियं सदेवमासीत्।
तदपोदक्रामत्। ते दुर्भा अभवन्। यद्दुर्भैरुप उत्पुनाति। या एव मेध्या यज्ञियाः
सदेवा आपः। ताभिरेवैना उत्पुनाति। द्वाभ्यामुत्पुनाति॥ ३५॥

द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। देवो वः सवितोत्पुनात्वित्याह। सवितृप्रसूत एवैना
उत्पुनाति। अच्छिद्रेण पवित्रेणेत्याह। असौ वा आदित्योऽच्छिद्रं पवित्रम्। तेनैवैना
उत्पुनाति। वसोः सूर्यस्य रश्मिभिरित्याह। प्राणा वा आपः। प्राणा वसवः। प्राणा
रश्मयः॥ ३६॥

प्राणैरेव प्राणान्धसं पृणक्ति। सावित्रियर्चा। सवितृप्रसूतं मे कर्मासदिति।

स॒वि॒तृ॒प्र॒सू॒तमे॒वा॒स्य॒ कर्म॑ भवति। प॒च्छो॒ गा॒य॒त्रि॒या त्रि॑ष्प॒मृ॒द्ध॒त्वाय॑। आपो॑
दे॒वी॒र॒ग्रे॒षु॒वो अ॒ग्रे॒गु॒व॒ इत्या॑ह। रू॒पमे॒वासा॑मे॒तन्म॑हि॒मानं॒ व्याच॑ष्टे। अ॒ग्रं इ॒मं य॒ज्ञं
न॒य॒ताग्रै॑ य॒ज्ञप॑ति॒मित्या॑ह। अ॒ग्रं ए॒व य॒ज्ञं न॑यन्ति। अ॒ग्रं य॒ज्ञप॑तिम्॥ ३७॥

यु॒ष्मानिन्द्रो॑ऽवृणीत वृ॒त्र॒तूर्ये॑ यू॒यमिन्द्र॑मवृणीध्वं वृ॒त्र॒तूर्य॑ इत्या॑ह। वृ॒त्रं
हं ह॒नि॒ष्यन्निन्द्र॑ आपो॑ व॒त्रे। आपो॑ हेन्द्रं व॒त्रिरे। सं॒ज्ञामे॒वासा॑मे॒तत्सामा॑नं
व्याच॑ष्टे। प्रोक्षि॑ताः स्थेत्या॑ह। तेनाऽऽपः प्रोक्षि॑ताः। अ॒ग्नये॑ वो जुष्टं
प्रोक्षा॑म्य॒ग्नीषो॑मा॒भ्यामि॒त्याह॑। य॒थादे॒वतमे॒वैनान्प्रोक्ष॑ति। त्रिः प्रोक्ष॑ति। त्र्या॑वृद्धि
य॒ज्ञः॥ ३८॥

अथो॒ रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। शु॒न्धध्वं॑ दै॒व्याय॑ कर्मणे दे॒वय॑ज्याया॒ इत्या॑ह। दे॒वय॑ज्याया॑
ए॒वैनानि॑ शु॒न्धति॑। त्रिः प्रोक्ष॑ति। त्र्या॑वृद्धि य॒ज्ञः। अथो॑ मे॒ध्य॒त्वाय॑। अ॒वधू॑तं
रक्षो॑ऽवधू॒ता अ॒रा॒तय॑ इत्या॑ह। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अ॒दि॒त्यास्त्व॒गसी॒त्याह॑। इ॒यं वा
अ॒दि॒तिः॥ ३९॥

अस्या एवैनत्त्वचं करोति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह प्रतिष्ठित्यै।
पुरस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति मेध्यत्वाय। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यश्चः
पशवो मेधमुपतिष्ठन्ते। तस्मात्प्रजा मृगं ग्राहुकाः। यज्ञो देवेभ्यो निलायत।
कृष्णो रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरध्यवहन्ति। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते।
हविषोऽस्कन्दाय॥४०॥

अधिषवणमसि वानस्पत्यमित्याह। अधिषवणमेवैनत्करोति। प्रति त्वा-
ऽदित्यास्त्वग्वेत्त्वित्याह सयत्वाय। अग्नेस्तनूरसीत्याह। अग्नेर्वा एषा तनूः।
यदोषधयः। वाचो विसर्जनमित्याह। यदा हि प्रजा ओषधीनामश्नन्ति। अथ
वाचं विसृजन्ते। देववीतये त्वा गृह्णामीत्याह॥४१॥

देवताभिरेवैनत्समर्धयति। अद्रिरसि वानस्पत्य इत्याह। ग्रावाणमेवैनत्करोति।
स इदं देवेभ्यो हव्यं सुशमिं शमिष्वेत्याह शान्त्यै। हविष्कृदेहीत्याह।
य एव देवानां हविष्कृतः। तान् ह्वयति। त्रिह्वयति। त्रिषत्या हि देवाः।

इष॒माव॒दोर्ज॒माव॒देत्या॑ह॥४२॥

इष॑मे॒वोर्जं॑ यज॑माने दधाति। द्युम॑द्व॒दत व॒यः स॑ङ्घा॒तं जे॒ष्मेत्या॑ह
भ्रातृ॑व्याभिभूत्यै। मनोः॑ श्र॒द्धादे॑वस्य॒ यज॑मानस्यासुर॒घ्नी वाक्। य॒ज्ञायु॑धेषु
प्रवि॑ष्टाऽऽसीत्। तेऽसुरा॒ याव॑न्तो यज्ञायु॒धाना॑मु॒द्वद॑तामुपाशृ॒ण्वन्। ते परा॑भवन्।
तस्मा॑त्स्वानां॒ मध्ये॑ऽव॒साय॑ यजेत। याव॑न्तोऽस्य॒ भ्रातृ॑व्या यज्ञायु॒धाना॑मु॒द्वद॑तामुप-
शृ॒ण्वन्ति॑। ते परा॑ भवन्ति। उ॒च्चैः समा॑ह॒न्त वा आ॑ह॒ विजि॑त्यै॥४३॥

वृ॒ङ्क् ए॑षामिन्द्रि॒यं वी॒र्यम्। श्रेष्ठ॑ एषां भवति। व॒रुष॑वृ॒द्धम॑सि॒ प्रति॑ त्वा व॒रुष॑वृ॒द्धं
वे॒त्त्वित्या॑ह। व॒रुष॑वृ॒द्धा वा ओष॑धयः। व॒रुष॑वृ॒द्धा इ॒षीकाः॑ समृ॒द्धौ। य॒ज्ञः रक्षा॑स्यनु
प्रावि॑शन्। तान्य॒स्ना प॑शुभ्यो॒ निरवा॑दयन्त। तुषै॒रोष॑धीभ्यः। परा॑पूतः रक्षः परा॑पूता
अरा॑तय॒ इत्या॑ह। रक्ष॑सामप॒हत्यै॥४४॥

रक्ष॑सां भा॒गोऽसी॑त्या॒ह। तुषै॒रेव॑ रक्षा॑सि॒ निरवा॑दयते। अप॒ उप॑स्पृशति
मे॒ध्य॒त्वाय॑। वा॒युर्वो॒ विवि॑न॒क्तित्या॑ह। प॒वित्रं॒ वै वा॒युः। पु॒नात्ये॒वैनान्। अ॒न्तरि॑क्षादिव॒

वा ए॒ते प्र॒स्क॑न्दन्ति। ये शूर्पा॑त्। दे॒वो वः॑ सवि॒ता हि॒र॑ण्यपा॒णिः प्र॒ति॑गृ॒ह्णा॒त्वित्या॑ह॒
प्र॒ति॑ष्ठित्यै। ह॒वि॒षोऽस्क॑न्दाय। त्रि॒ष्फ॒लीक॑र्त॒वा आ॑ह। त्र्या॑वृ॒द्धि य॒ज्ञः। अथो॑
मे॒ध्य॒त्वाय॑॥४५॥

द्वाभ्यामुत्पुनानाति रश्मयो नयन्त्यग्रे यज्ञपतिं यज्ञोऽदितिरस्कन्दाय गृह्णामीत्याह वदेत्याह विजित्या अपहत्या अस्कन्दाय त्रीणि च॥

[५]

अव॑धू॒तः र॒क्षोऽव॑धू॒ता अ॒रा॑तय॒ इत्या॑ह। र॒क्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अ॒दि॒त्या॒स्त्वग॑सीत्या॑ह।
इ॒यं वा अ॒दि॒तिः। अ॒स्या ए॒वैन॑त्त्वचं करोति। प्र॒ति॑ त्वा पृथि॒वी वे॒त्त्वित्या॑ह॒ प्र॒ति॑-
ष्ठित्यै। पु॒रस्ता॑त्प्र॒तीची॑न॒ग्रीव॑मुत्त॒रलो॑मोप॑स्तृणाति मे॒ध्य॒त्वाय॑। तस्मा॑त्पु॒रस्ता॑त्प्रत्य॒श्रः
प॒शवो॑ मे॒धमु॑प॒तिष्ठ॑न्ते। तस्मा॑त्प्र॒जा मृ॒गं ग्रा॑हु॒काः। य॒ज्ञो दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑त॥४६॥

कृ॒ष्णो रू॒पं कृ॒त्वा। यत्कृ॑ष्णाजि॒ने ह॒वि॒रधि॑पि॒नष्टि॑। य॒ज्ञादे॒व तद्य॒ज्ञं प्र॑यु॒ङ्क्ते।
ह॒वि॒षोऽस्क॑न्दाय। द्यावा॑पृथि॒वी स॒हास्ता॑म्। ते श॑म्यामा॒त्रमे॒कम॑हु॒र्व्येता॑ः
श॑म्यामा॒त्रमे॒कम॑हः। दि॒वः स्क॑म्भ॒निर॑सि॒ प्रति॑ त्वाऽदि॒त्या॒स्त्वग॑वे॒त्त्वित्या॑ह।

द्यावा॑पृथि॒व्योर्वी॒त्यै॑। धि॒षणा॑ऽसि पर्व॒त्या प्रति॑ त्वा दि॒वः स्क॑म्भ॒निर्वे॒त्त्वित्या॑ह।
द्यावा॑पृथि॒व्योर्वि॒धृत्यै॑॥ ४७ ॥

धि॒षणा॑ऽसि पार्व॒तेयी॑ प्रति॑ त्वा पर्व॒तिर्वे॒त्त्वित्या॑ह। द्यावा॑पृथि॒व्योर्धृत्यै॑। दे॒वस्य॑
त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इत्या॑ह प्रसू॒त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॑ह। अ॒श्विनो॑ हि
दे॒वाना॑मध्व॒र्यू आस्ता॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॑ह य॒त्यै। अधि॑वपा॒मीत्या॑ह।
य॒थादे॒वतमे॒वैनानधि॑ वपति। धा॒न्यम॑सि धिनु॒हि दे॒वानित्या॑ह। ए॒तस्य॑ यजु॑षो
वी॒र्येण॑॥ ४८ ॥

याव॑देका॑ दे॒वता॑ का॒मय॑न्ते याव॑देका॑। ताव॑दाहु॒तिः प्रथ॑ते। न हि तदस्ति॑।
यत्ताव॑दे॒व स्यात्। याव॑ञ्जुहोति॑। प्रा॒णाय॑ त्वाऽपा॒नाय॑ त्वेत्या॑ह। प्रा॒णाने॒व यज॑माने
दधाति॑। दी॒र्घाम॑नु प्रसि॑ति॒मायु॑षे धा॒मित्या॑ह। आयु॑रे॒वास्मि॑न्दधाति॑। अ॒न्तरि॑क्षादिव
वा ए॒तानि॑ प्रस्क॑न्दन्ति। यानि॑ दृ॒षदः॑। दे॒वो वः॑ सवि॒ता हिर॑ण्यपाणिः॒ प्रति॑-
गृह्णा॒त्वित्या॑ह प्रति॑ष्ठित्यै। ह॒विषो॑ऽस्क॑न्दाय। असं॑वपन्ती पि॒ष्पा॒णूनि॑ कुरु॒तादि॑त्या॑ह

मेध्यत्वाय॥४९॥

निलायत् विधृत्यै वीर्येण स्कन्दन्ति चत्वारि च॥ [६]

धृष्टिरसि ब्रह्मं यच्छेत्याह धृत्यै। अपाग्नेऽग्निमामादं जहि निष्क्रव्यादः सेधा
देवयजं वहेत्याह। य एवामात्क्रव्यात्। तमपहत्य। मेध्येऽग्नौ कपालमुपदधाति।
निर्दग्धः रक्षो निर्दग्धा अरातय इत्याह। रक्षाः स्येव निर्दहति। अग्निवत्युपदधाति।
अस्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्ते। अङ्गारमधि वर्तयति॥५०॥

अन्तरिक्ष एव ज्योतिर्धत्ते। आदित्यमेवामुष्मिल्लोके ज्योतिर्धत्ते। ज्योतिष्मन्तो-
ऽस्मा इमे लोका भवन्ति। य एवं वेद। ध्रुवमसि पृथिवीं दृष्टेत्याह। पृथिवीमेवैतेन
दृष्टहति। धूर्त्रमस्यन्तरिक्षं दृष्टेत्याह। अन्तरिक्षमेवैतेन दृष्टहति। धरुणमसि दिवं
दृष्टेत्याह। दिवमेवैतेन दृष्टहति॥५१॥

धर्मासि दिशो दृष्टेत्याह। दिशं एवैतेन दृष्टहति। इमानेवैतैर्लोकान्दृष्टहति।
दृष्टहन्तेऽस्मा इमे लोकाः प्रजयां पशुभिः। य एवं वेद। त्रीण्यग्ने

क॒पाला॒न्युप॑दधाति। त्रयं इ॒मे लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॒माप्त्यै॑। एक॒मग्रे॑ क॒पाल॒मुप॑
दधाति। एकं॒ वा अग्रे॑ क॒पालं॒ पुरु॑षस्य स॒म्भव॑ति॥५२॥

अथ॒ द्वे। अथ॒ त्रीणि॑। अथ॑ च॒त्वारि॑। अथा॒ष्टौ। तस्मा॑द॒ष्टाक॑पालं॒ पुरु॑षस्य॒ शिरः॑।
यदे॒वं क॒पाला॒न्युप॑दधाति। य॒ज्ञो वै प्र॒जाप॑तिः। य॒ज्ञमे॒व प्र॒जाप॑तिः॒ सꣳस्करो॑ति।
आ॒त्मान॑मे॒व तथ्सꣳस्करो॑ति। तꣳ सꣳस्कृ॑तमा॒त्मानम्॑॥५३॥

अ॒मुष्मिँ॑ल्लो॒केऽनु॑ परैति। यद॒ष्टावु॑प॒दधा॑ति। गा॒य॒त्रिया॑ तथ्स॒म्मि॑तम्। यन्न॒वं।
त्रि॒वृता॒ तत्। यद॒शः। वि॒राजा॒ तत्। यदे॒काद॑शः। त्रि॒ष्टुभा॒ तत्। यद्वा॑द॒शः॥५४॥

जग॑त्या॒ तत्। छन्दः॑ स॒म्मितानि॑ स उ॒प॒दध॑त्क॒पाला॑नि। इ॒माँल्लो॒कान॑नुपूर्वं दि॒शो
विधृ॑त्यै दृ॒हति॑। अथाऽऽयुः॑ प्रा॒णान्प्र॒जां प॒शून् यज॑माने दधाति। स॒जा॒तान॑स्मा
अ॒भितो॑ बहु॒लान्क॑रोति। चि॒तः स्थे॒त्याह॑। य॒थाय॑जु॒रेवै॑तत्। भृ॒गूणा॒मङ्गि॑रसां॒ तप॑सा
तप्य॑ध्व॒मित्या॑ह। दे॒वता॑नामे॒वैना॑नि॒ तप॑सा तपति। तानि॒ ततः॑ सꣳस्थि॑ते। या॒नि
घ॒र्मे क॒पाला॒न्युप॑चि॒न्वन्ति॑ वे॒धस॒ इति॑ चतु॑ष्पदय॒र्चा वि मु॑ञ्चति। चतु॑ष्पादः प॒शवः॑।

प॒शुष्वे॒वोप॑रि॒ष्टात्प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति॥५५॥

वर्तयति दिवमेवैतेन दृ० हति सम्भवति त० स० स्कृतमात्मानं द्वादश स० स्थिते त्रीणि च॥ [७]

दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॒स॒व इत्या॑ह॒ प्रसू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह। अ॒श्विनौ
हि दे॒वाना॑म॒ध्वर्यू॑ आस्ता॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्यामि॑त्या॒ह यत्यै॑। सं व॑पा॒मीत्या॑ह।
य॒थादे॒वत॑मे॒वैनानि॑ संव॑पति। समा॑पो अ॒द्विर॑ग॒मत् समोष॑धयो र॒सेने॑त्या॒ह।
आपो॑ वा ओष॑धीर्जि॒न्वन्ति॑। ओष॑धयोऽपो जि॒न्वन्ति॑। अ॒न्या वा ए॒तासा॑म॒न्या
जि॒न्वन्ति॑॥५६॥

तस्मा॑दे॒वमा॑ह। स० रे॒वती॒र्जग॑तीभि॒र्मधु॑मती॒र्मधु॑मतीभिः सृ॒ज्यध्व॑मित्या॒ह। आपो॑
वै रे॒वतीः॑। प॒शवो॑ जग॑तीः। ओष॑धयो मधु॑मतीः। आप॒ ओष॑धीः प॒शून्। ताने॒वास्मा॑
एक॑धा स॒० सृ॒ज्य। मधु॑मतः करोति। अ॒द्भ्यः परि॒ प्रजा॑ताः स्थ॒ सम॒द्भिः पृ॑च्यध्व॒मिति॑
प॒र्याप्ता॑वयति। यथा सु॒वृष्ट॑ इ॒माम॑नुवि॒सृत्य॑॥५७॥

आप॒ ओष॑धीर्म॒हय॑न्ति। ता॒दृगे॒व तत्। जन॑यत्यै त्वा संयौ॒मीत्या॑ह। प्र॒जा ए॒वैतेन॑

दाधार। अ॒ग्नये॑ त्वा॒ऽग्नीषो॑मा॒भ्यामि॒त्याह॑ व्यावृ॒त्तयै॑। म॒खस्य॑ शिरो॒ऽसीत्या॑ह। य॒ज्ञो
वै म॒खः। तस्यै॒तच्छि॑रः। यत्पु॒रोडा॑शः। तस्मा॑दे॒वमा॑ह॥५८॥

घ॒र्मोऽसि॑ वि॒श्वायु॑रि॒त्याह॑। वि॒श्वमे॒वायु॑र्यज॑माने दधाति। उ॒रु प्र॑थस्वो॒रु ते
य॒ज्ञप॑तिः प्रथता॒मि॒त्याह॑। यज॑मानमे॒व प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑ प्रथयति। त्वचं॑ गृ॒ह्णी॒ष्वेत्या॑ह।
सर्व॑मे॒वैन॒स॒ सत॑नुं करोति। अथा॒ऽऽप आ॒नीय॑ परि॒मार्ष्टि॑। मा॒स ए॒व तत्त्व॑चं
दधाति। तस्मा॑त्त्व॒चा मा॒सं छ॒न्नम्। घ॒र्मो वा ए॒षोऽशा॑न्तः॥५९॥

अ॒र्धमा॒सेऽर्ध॑मा॒से प्र॑वृ॒ज्यते॑। यत्पु॒रोडा॑शः। स ई॒श्वरो॑ यज॑मान॒स॒ शु॒चा प्र॒दहः॑।
पर्य॑ग्नि करोति। प॒शुमे॒वैन॑मकः। शान्त्या॒ अप्र॑दाहाय। त्रिः पर्य॑ग्नि करोति। त्र्या॑वृद्धि
य॒ज्ञः। अथो॒ रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अ॒न्तरि॑त॒स॒ रक्षो॑ऽन्तरि॑ता॒ अरा॑तय॒ इत्या॑ह॥६०॥

रक्ष॑सा॒मन्त॑र्हित्यै। पु॒रोडा॑शं वा अधि॑श्रित॒स॒ रक्षा॑स्यजिघा॒सन्। दि॒वि नाको॒
नामा॒ग्नी र॑क्षो॒हा। स ए॒वास्मा॑द्रक्षा॒स्यपा॑हन्। दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता श्र॑पय॒त्वित्या॑ह।
स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒वैन॑स्रं श्रपयति। वर्षि॑ष्ठे अधि॒ नाक॑ इत्या॑ह। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै।

अ॒ग्निस्ते॑ त॒नुवं॑ मा॒ऽति॑धा॒गित्या॒हाऽन॑तिदाहाय। अ॒ग्ने॑ ह॒व्यः र॑क्ष॒स्वेत्या॑ह
गु॒प्त्यै॑॥६१॥

अवि॑दहन्तः श्रपय॑तेति॒ वाचं॑ वि॒सृज॑ते। य॒ज्ञमे॒व ह॒वीः॑ ष्य॒भिव्या॑हृत्य॒ प्रत॑नुते।
पु॒रोरु॒चम॑वि॒दाहाय॑ शृ॒त्यै करो॑ति। म॒स्तिष्को॒ वै पु॑रो॒डाशः॑। तं य॒न्नाभि॑
वा॒सये॑त्। अ॒विर्म॑स्तिष्कः॒ स्यात्। अ॒भिवा॑सयति। तस्मा॒द्ब्रु॒हा म॑स्तिष्कः।
भस्म॑ना॒ऽभिवा॑सयति। तस्मा॑न्मा॒ः से॒नास्थि॑ छ॒न्नम्॥६२॥

वेदे॒ना॒भिवा॑सयति। तस्मा॒त्केशैः॑ शि॒रश्छ॑न्नम्। अ॒खल॑तिभावुको भवति। य ए॒वं
वेद॑। प॒शोर्वै प्र॑ति॒मा पु॑रो॒डाशः॑। स ना॒य॒जुष्क॑म॒भिवा॑स्यः। वृ॒थैव॑ स्यात्। ई॒श्वरा॑
यज॑मानस्य प॒शवः॑ प्रमे॑तोः। सं ब्रह्म॑णा पृ॒च्य॒स्वेत्या॑ह। प्रा॒णा वै ब्रह्म॑॥६३॥

प्रा॒णाः प॒शवः॑। प्रा॒णैरे॒व प॒शून्त्सम्पृ॑णक्ति। न प्र॒मायु॑का भवन्ति। यज॑मानो
वै पु॒रो॒डाशः॑। प्र॒जा प॒शवः॑ पु॒रीष॑म्। यदे॒वम॑भिवा॒सय॑ति। यज॑मानमे॒व प्र॒जया॑
प॒शुभिः॑ सम॑र्धयति। दे॒वा वै ह॒विर्भृ॑त्वाऽब्रु॒वन्। कस्मि॑न्नि॒दं म्र॑क्ष्यामह॒ इति॑।

सोऽग्निरब्रवीत्॥६४॥

मयि॑ त॒नूः सं निध॑ध्वम्। अ॒हं व॒स्तं ज॑नयिष्यामि। यस्मि॑न्म॒क्ष्यध्व॒ इति॑। ते दे॒वा
अ॒ग्नौ त॒नूः सन्त्य॑दधत। तस्मा॑दाहुः। अ॒ग्निः सर्वा॑ देवता॒ इति॑। सोऽङ्गा॑रेणा॒ऽऽपः।
अ॒भ्य॑पातयत्। तत॑ एक॒तोऽजा॑यत। स द्वितीय॑म॒भ्य॑पातयत्॥६५॥

ततो॑ द्वि॒तोऽजा॑यत। स तृतीय॑म॒भ्य॑पातयत्। तत॑स्त्रि॒तोऽजा॑यत। यद॒द्भ्यो-
ऽजा॑यन्त। तदा॒प्याना॑माप्य॒त्वम्। यदा॒त्मभ्यो॑ऽजा॑यन्त। तदा॒त्म्याना॑मात्म्य॒त्वम्।
ते दे॒वा आ॒प्येष्व॑मृजत। आ॒प्या अ॑मृजत॒ सूर्या॑भ्युदिते। सूर्या॑भ्युदितः
सूर्या॑भिनिमृक्ते॥६६॥

सूर्या॑भिनिमृक्तः कु॒न॒खिनि॑। कु॒न॒खी श्या॒वद॑ति। श्या॒वद॑न्न॒ग्रदिधि॑षौ। अ॒ग्रदिधि॑षुः
प॑रिवि॒त्ते। प॑रिवि॒त्तो वी॑र॒हणि॑। वी॑र॒हा ब्र॑ह्म॒हणि॑। तद्व॑ह्म॒हणं॑ नात्य॑च्यवत। अ॒न्तर्वे॑दि
निन॑यत्यव॒रुद्धौ॑। उ॒ल्मु॑केना॒भि गृ॑ह्णाति श्रु॒तत्वा॑य। श्रु॒तका॑मा इव॒ हि दे॒वाः॥६७॥

अ॒न्या जि॑न्वन्त्यनु वि॒सृत्यै॒वमा॑हाशान्त आहु॒ गुप्त्यै॑ छु॒न्नं ब्र॑ह्मा॑ब्रवीद्वितीय॑म॒भ्य॑पातय॒त्सूर्या॑भिनिमृक्ते दे॒वाः॥ [८]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति स्फ्यमादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह।
 अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। आदद इन्द्रस्य
 बाहुरसि दक्षिण इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। सहस्रभृष्टिः शततेजा
 इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। वायुरसि तिग्मतेजा इत्याह। तेजो वै
 वायुः॥६८॥

तेज एवास्मिन्दधाति। विषाद्वै नामासुर आसीत्। सोऽबिभेत्। यज्ञेन मा
 देवा अभिभविष्यन्तीति। स पृथिवीमभ्यवमीत्। सा मेध्याऽभवत्। अथो यदिन्द्रो
 वृत्रमहन्। तस्य लोहितं पृथिवीमनु व्यधावत्। सा मेध्याऽभवत्। पृथिवि
 देवयजनीत्याह॥६९॥

मेध्यामेवैनां देवयजनीं करोति। ओषध्यास्ते मूलं मा हिंसिषमित्याह।
 ओषधीनामहिंसायै। व्रजं गच्छ गोस्थानमित्याह। छन्दांसि वै व्रजो गोस्थानः।
 छन्दांस्येवास्मै व्रजं गोस्थानं करोति। वर्षतु ते द्यौरित्याह। वृष्टिर्वै द्यौः।

वृष्टिमेवाव रुन्धे। ब॒धा॒न दे॒व स॒वितः पर॒मस्यां परा॒वतीत्या॑ह॥७०॥

द्वौ वाव पुरुषौ। यं चैव द्वेष्टि। यश्चैनं द्वेष्टि। तावुभौ बंध्राति परमस्यां परावति
शतेन पाशैः। योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा मौगित्याहानिमुत्तये।
अरुरुर्वे नामासुर आसीत्। स पृथिव्यामुपमुत्तोऽशयत्। तं देवा अपहंतोऽरुरुः
पृथिव्या इति पृथिव्या अपाघ्नन्। भ्रातृव्यो वा अरुरुः। अपहंतोऽरुरुः पृथिव्या
इति यदाह॥७१॥

भ्रातृव्यमेव पृथिव्या अपहन्ति। तेऽमन्यन्त। दिवं वा अयमितः पतिष्यतीति।
तमरुरुस्ते दिवं माऽस्कानिति दिवः पर्यबाधन्त। भ्रातृव्यो वा अरुरुः। अरुरुस्ते दिवं
मा स्कानिति यदाह। भ्रातृव्यमेव दिवः परिबाधते। स्तम्बयजुर्हरति। पृथिव्या
एव भ्रातृव्यमपहन्ति। द्वितीयं हरति॥७२॥

अन्तरिक्षादेवैनमपहन्ति। तृतीयं हरति। दिव एवैनमपहन्ति। तूष्णीं चतुर्थं
हरति। अपरिमितादेवैनमपहन्ति। असुराणां वा इयमग्र आसीत्। यावदासीनः

परापश्यति। तावद्देवानांम्। ते देवा अब्रुवन्। अस्त्वेव नोऽस्यामपीति॥७३॥

क्यन्नो दास्यथेति। यावत्स्वयं परिगृहीथेति। ते वसंवस्त्वेति दक्षिणतः पर्यगृह्णन्। रुद्रास्त्वेति पश्चात्। आदित्यास्त्वेत्युत्तरतः। तेऽग्निना प्राञ्चोऽजयन्। वसुभिर्दक्षिणा। रुद्रैः प्रत्यञ्चः। आदित्यैरुदञ्चः। यस्यैवं विदुषो वेदिं परिगृह्णन्ति॥७४॥

भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। देवस्य सवितुः सव इत्याहु प्रसूत्यै। कर्म कृण्वन्ति वेधस इत्याहु। इषितं हि कर्म क्रियते। पृथिव्यै मेध्यं चामेध्यं च व्युदक्रामताम्। प्राचीनमुदीचीनं मेध्यम्। प्रतीचीनं दक्षिणाऽमेध्यम्। प्राचीमुदीचीं प्रवृणां करोति। मेध्यामेवेनां देवयजनीं करोति॥७५॥

प्राञ्चो वेद्यं सावुन्नयति। आहुवनीयस्य परिगृहीत्यै। प्रतीची श्रोणी। गार्हपत्यस्य परिगृहीत्यै। अथो मिथुनत्वाय। उद्धन्ति। यदेवास्या अमेध्यम्। तदपहन्ति। उद्धन्ति। तस्मादोषधयः पराभवन्ति॥७६॥

मूलं छिनत्ति। भ्रातृव्यस्यैव मूलं छिनत्ति। मूलं वा अतितिष्ठद्रक्षाऽस्यनूत्पिपते।
यद्धस्तेन छिन्द्यात्। कुनखिनीः प्रजाः स्युः। स्फ्येन छिनत्ति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रैणैव
यज्ञाद्रक्षाऽस्यपहन्ति। पितृदेवत्याऽतिखाता। इयतीं खनति॥७७॥

प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताम्। वेदिर्देवेभ्यो निलायत। तां चतुरङ्गुले-
ऽन्वविन्दन्। तस्माच्चतुरङ्गुलं खेयां। चतुरङ्गुलं खनति। चतुरङ्गुले ह्योषधयः
प्रतितिष्ठन्ति। आ प्रतिष्ठायै खनति। यजमानमेव प्रतिष्ठां गमयति। दक्षिणतो
वर्षीयसीं करोति। देवयजनस्यैव रूपमकः॥७८॥

पुरीषवतीं करोति। प्रजा वै पशवः पुरीषम्। प्रजयैवैनं पशुभिः पुरीषवन्तं
करोति। उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति। एतावती वै पृथिवी। यावती वेदिः।
तस्या एतावत एव भ्रातृव्यं निर्भज्य। आत्मन उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति।
ऋतमस्यृतसदनमस्यृतश्रीरसीत्याह। यथायजुरेवैतत्॥७९॥

क्रूरमिव वा एतत्करोति। यद्वेदिं करोति। धा असि स्वधा असीति योयुष्यते

शान्त्यै॑। उ॒र्वी चा॒सि व॒स्वी चा॒सीत्या॑ह। उ॒र्वीमे॒वैनां॑ व॒स्वीं करो॑ति। पु॒रा कू॒रस्य॑
वि॒सृपो॑ वि॒रष्णि॒न्नित्या॑ह मे॒ध्यत्वाय॑। उ॒दा॒दाय॑ पृथि॒वीं जी॒रदा॑नु॒र्यामै॑रयं च॒न्द्रम॑सि
स्व॒धाभि॑रित्या॑ह। यदे॒वास्या॑ अमे॒ध्यम्। तद॑प॒हत्य॑। मे॒ध्यां दे॒वय॑ज॒नीं कृ॒त्वा॥८०॥

यद॒दश्च॑न्द्रम॑सि मे॒ध्यम्। तद॒स्यामे॑रयति। तां धी॒रांसो॑ अनु॒दृश्य॑ यजन्त॒
इत्या॑हानु॒ख्यात्यै॑। प्रोक्ष॑णी॒रा सा॑दय। इ॒ध्माब॑रु॒हिरु॑प॒सादय॑। सु॒वं च॑ सु॒चंश्च॑
सम्मृ॑द्धि। पत्नी॑ꣳ सन्न॑ह्य। आ॒ज्ये॒नोदे॑हीत्या॑हानु॒पूर्वता॑यै। प्रोक्ष॑णी॒रा सा॑दयति।
आपो॒ वै र॑क्षो॒घ्नीः॥८१॥

रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। स्फ्य॑स्य॒ वर्त्म॑न्त्सादयति। य॒ज्ञस्य॑ सन्त॑त्यै। उ॒वाच॑ हा॒सितो॑
दै॒वलः॑। ए॒ताव॑ती॒र्वा अ॒मुष्मि॑ल्लो॒क आप॑ आसन्। याव॑तीः प्रोक्ष॑णी॒रिति॑।
तस्मा॑द्ब॒ह्वीरा॒साद्याः॑। स्फ्य॑मुदस्यन्। यं द्वि॒ष्यात्तं॑ ध्या॑येत्। शु॒चैवैन॑मर्पयति॥८२॥

वै वा॒युरा॑ह प॒राव॑तीत्या॑ह। द्वितीयꣳ ह॒रतीति॑ परिगृह्णन्ति॑ दे॒वय॑ज॒नीं करो॑ति भवन्ति॑ खनत्य॑क॒रेत्कृ॒त्वा र॑क्षो॒घ्नीर॑र्पयति॥-[९]

वज्रो॒ वै स्फ्यः॑। यद॒न्वश्च॑ धा॒रये॑त्। वज्रे॑ऽध्व॒र्युः क्ष॑ण्वीत। पु॒रस्ता॑त्तिर्यश्च॑

धारयति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रेणैव यज्ञस्य दक्षिणतो रक्षाऽस्यपहन्ति। अग्निभ्यां प्राचंश्च प्रतीचंश्च। स्फ्येनोदीचश्चाधराचंश्च। स्फ्येन वा एष वज्रेणास्यै पाप्मानं भ्रातृव्यमपहत्य। उत्क्रेऽधि प्रवृश्चति॥८३॥

यथोपधाय वृश्चन्त्येवम्। हस्तावव नेनित्ते। आत्मानमेव पवयते। स्फ्यं प्रक्षालयति मेध्यत्वाय। अथो पाप्मन एव भ्रातृव्यस्य न्यङ्गं छिनत्ति। इध्माबर्हिरुपसादयति युक्त्यै। यज्ञस्य मिथुनत्वाय। अथो पुरोरुचमेवैतां दधाति। उत्तरस्य कर्मणोऽनुख्यात्यै। न पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्॥८४॥

यत्पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्। अन्यत्राऽऽहुतिपथादिध्मं प्रतिपादयेत्। प्रजा वै बर्हिः। अपराध्रुयाद्बर्हिषा प्रजानां प्रजननम्। पश्चात्प्रागुपसादयति। आहुतिपथेनेध्मं प्रतिपादयति। सम्प्रत्येव बर्हिषा प्रजानां प्रजननमुपैति। दक्षिणमिध्मम्। उत्तरं बर्हिः। आत्मा वा इध्मः। प्रजा बर्हिः। प्रजा ह्यात्मन उत्तरतरा तीर्थे। ततो मेधमुपनीय। यथादेवतमेवैनत्प्रतिष्ठापयति। प्रति तिष्ठति

प्रजयां पशुभिर्यजमानः॥८५॥

वृश्चति सादयेदिध्मः पञ्च च॥ [१०]

तृतीयस्यां देवस्याश्वपशुं यो वै पूर्वद्युः कर्मणे वामिन्द्रो वृत्रमहन्सोऽपोऽवधूतं धृष्टिर्देवस्येत्याहुः सं वपामि देवस्य
स्फ्यमा ददे वज्रो वै स्फ्यो दश॥१०॥

तृतीयस्यां यज्ञस्यानतिरेकाय पवित्रवत्यध्वर्युं चाधिषवणमस्यन्तरिक्ष एव रक्षसामन्तरहित्यै द्वौ वाव पुरुषौ यददश्चन्द्रमसि
मेध्यं पञ्चाशीतिः॥८५॥

तृतीयस्यां यजमानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

प्रत्युष्ट॑ रक्षः प्रत्युष्टा॑ अरा॑तय॒ इत्या॑ह। रक्ष॑साम॒पंह॑त्यै। अ॒ग्नेर्व॑स्तेजि॑ष्ठेन॒ तेज॑सा॒ निष्ट॑पा॒मीत्या॑ह मेध्य॒त्वाय॑। स्रुचः॑ सम्मार्ष्टि॑। स्रुव॑मग्रे॑। पुमा॑समे॒वाभ्यः॑ स॒श्यंति॑ मिथुन॒त्वाय॑। अथ॑ जुहू॒म्। अथो॑प॒भृतम्॑। अथ॑ ध्रुवाम्। अ॒सौ वै जुहूः॑॥१॥

अ॒न्तरि॑क्षमुप॒भृत्। पृ॒थि॒वी ध्रु॒वा। इ॒मे वै लो॒काः स्रुचः॑। वृष्टिः॑ स॒म्मार्जनानि॑। वृष्टि॑र्वा इ॒माँल्लो॒कान॑नुपूर्व॑ कल्पयति। ते ततः॑ क्लृप्ताः समे॑धन्ते। समे॑धन्तेऽस्मा इ॒मे लो॒काः प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। य ए॒वं वेद॑। यदि॑ का॒मये॑त॒ वर्षु॑कः प॒र्जन्यः॑ स्या॒दिति॑। अ॒ग्रतः॑ स॒म्मृज्या॑त्॥२॥

वृष्टि॑मे॒व नि य॑च्छति। अ॒वा॒चीना॑ग्रा हि वृष्टिः॑। यदि॑ का॒मये॑ताव॒र्षुकः॑ स्या॒दिति॑। मूल॒तः स॒म्मृज्या॑त्। वृष्टि॑मे॒वोद्य॑च्छति। तदु॒ वा आ॑हुः। अ॒ग्रत॑ ए॒वोपरि॑ष्टा॒थ्सम्मृ॑ज्यात्। मूल॒तोऽध॑स्ता॑त्। तद॑नुपूर्व॑ कल्पते। वर्षु॑को भव॒तीति॑॥३॥

प्राचीमभ्याकारम्। अग्रैरन्तरतः। एवमिव ह्यन्नमद्यते। अथो अग्राद्वा
 ओषधीनामूर्जं प्रजा उपजीवन्ति। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। अधस्तात्प्रतीचीम्।
 दण्डमुत्तमतः। मूलेन मूलं प्रतिष्ठित्यै। तस्मादरत्नौ प्राश्युपरिष्ठांल्लोमानि।
 प्रत्यश्च्यधस्तात्॥४॥

स्रुग्येषा। प्राणो वै स्रुवः। जुहूर्दक्षिणो हस्तः। उपभृत्स्रुव्यः। आत्मा ध्रुवा।
 अन्नं सम्मार्जनानि। मुखतो वै प्राणोऽपानो भूत्वा। आत्मानमन्नं प्रविश्य।
 बाह्यतस्तनुवः शुभयति। तस्मात्स्रुवमेवाग्रे सम्मार्ष्टि। मुखतो हि प्राणोऽपानो
 भूत्वा। आत्मानमन्नमाविशति। तौ प्राणापानौ। अव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति।
 य एवं वेद॥५॥

जुहूर्मुज्याद्भवतीति प्रत्यश्च्यधस्तान्मार्ष्टि पञ्च च॥ [१]

दिवः शिल्पमवततम्। पृथिव्याः ककुभि श्रितम्। तेन वयः सहस्रवल्शेन।
 सपत्नं नाशयामसि स्वाहेति स्रुक्सम्मार्जनान्यग्नौ प्र हरति। आपो वै दर्भाः।

रूपमेवैषामेतन्महिमानं व्याचष्टे। अनुष्टुभर्चा। आनुष्टुभः प्रजापतिः। प्राजापत्यो
वेदः। वेदस्याग्रं स्रुक्सम्मार्जनानि॥६॥

स्वेनैवैनानि छन्दसा। स्वयां देवतया समर्धयति। अथो ऋग्वाव योषां। दर्भो
वृषां। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय। प्रजायते प्रजयां
पशुभिर्यजमानः। तान्येके वृथैवापांस्यन्ति। तत्तथा न कार्यम्। आरब्धस्य यज्ञियस्य
कर्मणः सविदोहः॥७॥

यद्यैनानि पशवोऽभि तिष्ठेयुः। न तत्पशुभ्यः कम्। अद्धिर्मार्जयित्वोत्क्रे
न्यस्येत्। यद्वै यज्ञियस्य कर्मणोऽन्यत्राऽऽहुतीभ्यः सन्तिष्ठते। उत्करो वाव तस्य
प्रतिष्ठा। एतां हि तस्मै प्रतिष्ठां देवाः समभरन्। यदद्धिर्मार्जयति। तेन शान्तम्।
यदुत्क्रे न्यस्यति। प्रतिष्ठामेवैनानि तद्रमयति॥८॥

प्रति तिष्ठति प्रजयां पशुभिर्यजमानः। अथो स्तम्बस्य वा एतद्रूपम्।
यत्स्रुक्सम्मार्जनानि। स्तम्बशो वा ओषधयः। तासां जरत्क्षे पशवो न रमन्ते।

अप्रियो ह्येषां जरत्कक्षः। यावदप्रियो ह वै जरत्कक्षः पशूनाम्। तावदप्रियः पशूनां भवति। यस्यैतान्यन्यत्राग्नेर्दधति। नवदाव्यासु वा ओषधीषु पशवो रमन्ते॥९॥

नवदावो ह्येषां प्रियः। यावत्प्रियो ह वै नवदावः पशूनाम्। तावत्प्रियः पशूनां भवति। यस्यैतान्यग्नौ प्रहरन्ति। तस्मादेतान्यग्नावेव प्रहरेत्। यत्रस्मिन्सम्मृज्यात्। पशूनां धृत्यै। यो भूतानामधिपतिः। रुद्रस्तन्तिचरो वृषा। पशून्स्माकं मा हिंसीः। एतदस्तु हुतं तव स्वाहेत्यग्निसम्मार्जनान्यग्नौ प्रहरति। एषा वा एतेषां योनिः। एषा प्रतिष्ठा। स्वामेवैनानि योनिम्। स्वां प्रतिष्ठां गमयति। प्रति तिष्ठति प्रजयां पशुभिर्यजमानः॥१०॥

वेदस्याग्रं स्रुक्सम्मार्जनानि विदोहो गमयति पशवो रमन्ते हिंसीः षट् च॥ [२]

अयंज्ञो वा एषः। योऽपत्नीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्। पत्न्यन्वास्ते। यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाय। यत्तिष्ठन्ती सन्नह्येता। प्रियं ज्ञातिं रुन्ध्यात्। आसीना सन्नह्यते। आसीना ह्येषा वीर्यं करोति॥११॥

यत्पश्चात्प्राच्यन्वासीत। अनया समदन्दधीत। देवानां पत्न्या समदन्दधीत।
देशादक्षिणत उदीच्यन्वास्ते। आत्मनो गोपीथाय। आशासाना सौमनसमित्याह।
मेध्यामेवैनां केवलीं कृत्वा। आशिषा समर्धयति। अग्नेरनुव्रता भूत्वा सन्नह्ये
सुकृताय कमित्याह। एतद्वै पत्न्यै व्रतोपनयनम्॥१२॥

तेनैवैनां व्रतमुपनयति। तस्मादाहुः। यश्चैवं वेद यश्च न। योऽक्रमेव युते।
यमन्वास्ते। तस्यामुष्मिल्लोके भवतीति योऽक्रमेण। यद्योऽक्रमे। स योगः। यदास्ते। स
क्षेमः॥१३॥

योगक्षेमस्य क्लृप्त्यै। युक्तं क्रियाता आशीः कामे युज्याता इति। आशिषः
समृद्धौ। ग्रन्थिं ग्रन्थाति। आशिषं एवास्यां परिं गृह्णाति। पुमान् वै ग्रन्थिः। स्त्री
पत्नी। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय। प्र जायते प्रजया
पशुभिर्यजमानः॥१४॥

अथो अर्धो वा एष आत्मनः। यत्पत्नी। यज्ञस्य धृत्या अशिथिलं भावाय।

सुप्रजसंस्त्वा वयं सुपत्नीरुपं सेदिमेत्याह। यज्ञमेव तन्मिथुनीकरोति।
 ऊनेऽतिरिक्तं धीयाता इति प्रजात्यै। महीनां पयोऽस्योषधीनां रस इत्याह।
 रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। तस्य तेऽक्षीयमाणस्य निर्वपामि देवयज्याया
 इत्याह। आमेवैतामा शास्ते॥१५॥

करोति व्रतोपनयनं क्षेमो यजमानः शास्ते॥ [३]

घृतं च वै मधुं च प्रजापतिरासीत्। यतो मध्वासीत्। ततः प्रजा असृजत।
 तस्मान्मधुषि प्रजननमिवास्ति। तस्मान्मधुषा न प्रचरन्ति। यातयाम हि।
 आज्येन प्रचरन्ति। यज्ञो वा आज्यम्। यज्ञेनैव यज्ञं प्रचरन्त्ययातयामत्वाय।
 पत्न्यवेक्षते॥१६॥

मिथुनत्वाय प्रजात्यै। यद्वै पत्नी यज्ञस्य करोति। मिथुनं तत्। अथो पत्न्या
 एवैष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्यै। अमेध्यं वा एतत्करोति। यत्पत्न्यवेक्षते।
 गार्हपत्येऽधि श्रयति मेध्यत्वाय। आहवनीयमभ्युद्भवति। यज्ञस्य सन्तत्यै।
 तेजोऽसि तेजोऽनु प्रेहीत्याह॥१७॥

तेजो वा अ॒ग्निः। तेज॒ आज्यम्। तेज॑सै॒व तेजः॑ सम॑र्धयति। अ॒ग्निस्ते तेजो॑ मा
विनै॑दित्या॒हाहि॑ ५ सायै। स्फ्यस्य॒ वर्त्म॑न्त्सादयति। य॒ज्ञस्य॒ सन्त॑त्यै। अ॒ग्नेर्जि॑ह्वाऽसि
सु॒भूर्दे॒वाना॑मित्या॒ह। यथा॑य॒जुरे॒वैतत्। धाम्ने॑धाम्ने दे॒वेभ्यो॑ यजु॑षेयजुषे भ॒वेत्या॑ह। आ॒
मे॒वैता॑मा शा॑स्ते॥१८॥

तद्वा अतः॑ प॒वित्रा॑भ्यामे॒वोत्पु॑नाति। यज॑मानो वा आज्यम्। प्रा॒णापा॒नौ प॒वित्रे॑।
यज॑मान ए॒व प्रा॒णापा॒नौ द॑धाति। पुन॒रा॒हारम्। ए॒वमि॑व हि प्रा॒णापा॒नौ स॒ञ्चर॑तः।
शु॒क्रम॑सि॒ ज्योति॑रसि॒ तेजो॑ऽसीत्या॒ह। रू॒पमे॒वास्यै॒तन्म॑हि॒मानं॑ व्याच॑ष्टे। त्रि॒र्यजु॑षा।
त्रय॑ इ॒मे लो॒काः॥१९॥

ए॒षां लो॒काना॑मा॒प्त्यै। त्रिः। त्र्या॑वृद्धि य॒ज्ञः। अथो॑ मेध्य॒त्वाय॑। अथाऽऽज्य॑वतीभ्याम॒प
रू॒पमे॒वासा॑मे॒तद्वर्ण॑ दधाति। अपि॒ वा उ॒ताऽऽहुः॑। यथा॑ ह॒ वै योषा॑ सु॒वर्ण॑ ५ हि॒रण्यं॑
पे॒शलं॑ बिभ्र॑ती रू॒पाण्या॑स्ते। ए॒वमे॒ता ए॒तर्ही॑ति। आपो॒ वै सर्वा॑ दे॒वताः॑॥२०॥

ए॒षा हि वि॒श्वेषां॑ दे॒वानां॑ त॒नूः। यदा॑ज्यम्। तत्रो॒भयो॑र्मीमा॒ ५ सा। जा॒मि स्यात्।

यद्यजुषाऽऽज्यं यजुषाऽप उ॑त्पुनी॒यात्। छन्द॑साऽप उ॑त्पुना॒त्यजा॑मित्वाय। अथो॑
मिथुन॒त्वाय॑। सा॒वि॒त्रि॒यर्चा॑। स॒वि॒तृ॒प्र॒सूतं॑ मे॒ कर्मा॑स॒दिति॑। स॒वि॒तृ॒प्र॒सूतमे॒वास्य॑ कर्म
भवति। प॒च्छो गाय॑त्रिया त्रि॒ष्वमृ॑द्ध॒त्वाय॑। अ॒द्विरे॒वौष॑धीः सं न॑यति। ओष॑धीभिः
प॒शून्। प॒शुभि॑र्यज॑मानम्। शुक्रं॑ त्वा॑ शुक्रा॒यां ज्योति॑स्त्वा॒ ज्योति॑ष्य॒र्चिस्त्वा॒
ऽर्चि॑षीत्या॒ह सर्व॑त्वाय॑। पर्या॑त्या॒ अन॑न्तरायाय॥ २१॥

ईक्षत॒ आह॒ शास्ते॒ लोका॑ दे॒वता॑ भवति॒ पदं॑ च॥ [४]

दे॒वा॒सुराः॑ संय॑त्ता आसन्। स ए॒तमिन्द्र॑ आज्य॑स्यावका॒शम॑पश्यत्। तेनावै॑क्षत।
ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्। पराऽसुराः॑। य ए॒वं वि॒द्वाना॑ज्यम॒वेक्ष॑ते। भव॑त्या॒त्मना॑। परा॑ऽस्य
भ्रातृ॑व्यो भवति। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। यदाज्ये॑ना॒न्यानि॑ ह॒वीः॒ष्यभि॑घारय॑ति॥ २२॥

अथ॒ केनाऽऽज्य॑मिति॑। स॒त्येने॑ति॑ ब्रूयात्। चक्षु॑र्वै स॒त्यम्। स॒त्येनै॒वैन॑दभि
घा॑रयति। ई॒श्वरो॑ वा ए॒षोऽन्धो॑ भवि॑तोः। यश्चक्षु॑षाऽऽज्यम॒वेक्ष॑ते। नि॒मी॒ल्यावै॑क्षेत।
दा॒धारा॒त्मश्चक्षुः॑। अ॒भ्याज्यं॑ घारयति। आज्यं॑ गृह्णाति॥ २३॥

छन्दांसि वा आज्यम्। छन्दांस्येव प्रीणाति। चतुर्जुहां गृह्णाति। चतुष्पादः पशवः। पशून्नेवाव रुन्धे। अष्टावुपभृति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रः प्राणः। प्राणमेव पशुषु दधाति। चतुर्ध्रुवायाम्॥२४॥

चतुष्पादः पशवः। पशुष्वेवोपरिष्ठात्प्रति तिष्ठति। यजमानदेवत्या वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। चतुर्जुहां गृह्णन्भूयो गृह्णीयात्। अष्टावुपभृति गृह्णन्कनीयः। यजमानायैव भ्रातृव्यमुपस्तिं करोति। गौर्वै स्रुचः। चतुर्जुहां गृह्णाति। तस्माच्चतुष्पदी॥२५॥

अष्टावुपभृति। तस्मादष्टाशंफा। चतुर्ध्रुवायाम्। तस्माच्चतुः स्तना। गामेव तथ्संस्करोति। साऽस्मै सस्कृतेषमूर्जं दुहे। यज्ञुहां गृह्णाति। प्रयाजेभ्यस्तत्। यदुपभृति। प्रयाजानूयाजेभ्यस्तत्। सर्वस्मै वा एतद्यज्ञाय गृह्यते। यद्ध्रुवायामाज्यम्॥२६॥

अभिघारयन्ति गृह्णाति ध्रुवायां चतुष्पदी प्रयाजानूयाजेभ्यस्तद्वे च॥ [५]

आपो॑ देवीर॒ग्रेपुवो॑ अ॒ग्रेगुव॑ इत्या॒ह। रू॒पमे॒वासा॑मे॒तन्महि॑मानं॒ व्याच॑ष्टे। अग्रं॑
 इ॒मं य॒ज्ञन्न॑य॒ताग्रै॑ य॒ज्ञप॑ति॒मित्या॑ह। अग्रं॑ ए॒व य॒ज्ञं न॑यन्ति। अग्रै॑ य॒ज्ञप॑तिम्।
 युष्मा॑निन्द्रो॑ऽवृणीत वृ॒त्रतूर्य॑ यू॒यमिन्द्र॑मवृणीध्वं वृ॒त्रतूर्य॑ इत्या॒ह। वृ॒त्रं हं
 हनि॑ष्यन्निन्द्र॒ आपो॑ व॒त्रे। आपो॑ हेन्द्रं॑ व॒त्रिरे। सं॒ज्ञामे॒वासा॑मे॒तत्सामा॑नं॒ व्याच॑ष्टे।
 प्रोक्षि॑ताः स्थेत्या॒ह॥२७॥

तेनाऽऽपः॑ प्रोक्षि॑ताः। अ॒ग्निर्दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑त। कृ॒ष्णो रू॒पं कृ॒त्वा। स
 वन॑स्पती॒न्प्रावि॑शत्। कृ॒ष्णोऽस्या॑खरे॒ष्ठोऽग्नये॑ त्वा॒ स्वाहे॑त्या॒ह। अ॒ग्नये॑ ए॒वैनं॑ जुष्टं
 करो॑ति। अथो॑ अ॒ग्रेरे॒व मेध॑मव॑ रुन्धे। वेदि॑रसि ब॒र्हिषे॑ त्वा॒ स्वाहे॑त्या॒ह। प्र॒जा
 वै ब॒र्हिः। पृ॒थि॒वी वेदिः॑॥२८॥

प्र॒जा ए॒व पृ॑थि॒व्यां प्रति॑ष्ठापयति। ब॒र्हिर॑सि स्रु॒ग्भ्यस्त्वा॒ स्वाहे॑त्या॒ह। प्र॒जा वै
 ब॒र्हिः। यज॑मानः॒ स्रुचः॑। यज॑मानमे॒व प्र॒जासु॑ प्रति॑ष्ठापयति। दि॒वे त्वाऽन्तरि॑क्षाय
 त्वा पृ॒थि॒व्यै त्वेति॑ ब॒र्हिरा॒साद्य॑ प्रोक्ष॑ति। ए॒भ्य ए॒वैनं॑ लो॒केभ्यः॑ प्रोक्ष॑ति। अथ॒ ततः॑

स॒ह सु॒चा पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यश्च॑ ग्र॒न्थिं प्रत्यु॑क्षति। प्र॒जा वै ब॒र्हिः। यथा॒ सू॒त्यै का॒ल
आपः॑ पु॒रस्ता॑द्यन्ति॥२९॥

ता॒दृगे॒व तत्। स्व॒धा पि॒तृभ्य॑ इत्या॑ह। स्व॒धाका॒रो हि पि॑त॒णाम्। ऊ॒र्ध्वं
ब॒र्हिष॑द्भ्य इति॒ दक्षि॑णायै श्रो॒णेरोत्तर॑स्यै नि॒नय॑ति सन्त॑त्यै। मा॒सा वै पि॑तरौ
ब॒र्हिष॑दः। मा॒साने॒व प्री॑णाति। मा॒सा वा ओष॑धीर्व॒र्धय॑न्ति। मा॒साः पच॑न्ति स॒मृद्धौ।
अ॒न॒ति॒स्कन्द॑न् ह पु॒र्जन्यो॑ वर्षति। यत्रै॒तदे॒वं क्रि॑यते॥३०॥

ऊ॒र्जा पृ॑थि॒वीं ग॑च्छतेत्या॑ह। पृ॒थि॒व्यामे॒वोर्जं॑ दधाति। तस्मा॑त्पृ॒थि॒व्या ऊ॒र्जा
भु॑ञ्जते। ग्र॒न्थिं वि स्र॑सयति। प्र॒ज॒नय॑त्ये॒व तत्। ऊ॒र्ध्वं प्रा॑श्चमु॒द्धूढं॑ प्र॒त्यश्च॑मा
य॑च्छति। तस्मा॑त्प्रा॒चीन॑रेतो॑ धीयते। प्र॒तीचीः॑ प्र॒जा जा॑यन्ते। वि॒ष्णोः स्तूपो॑-
ऽसीत्या॑ह। य॒ज्ञो वै वि॑ष्णुः॥३१॥

य॒ज्ञस्य॑ धृ॒त्यै। पु॒रस्ता॑त्प्र॒स्तुरं॑ गृ॒ह्णाति। मु॒ख्यमे॒वैनं॑ करोति। इ॒यन्तं॑ गृ॒ह्णाति।
प्र॒जाप॑तिना य॒ज्ञमु॒खेन॑ स॒मि॒तम्। इ॒यन्तं॑ गृ॒ह्णाति। य॒ज्ञप॑रुषा स॒मि॒तम्। इ॒यन्तं॑

गृह्णाति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मितम्॥३२॥

अपरिमितं गृह्णाति। अपरिमितस्यावरुद्धौ। तस्मिन्पवित्रे अपि सृजति। यजमानो वै प्रस्तरः। प्राणापानौ पवित्रे। यजमान एव प्राणापानौ दधाति। ऊर्णाम्रदसं त्वा स्तृणामीत्याह। यथायजुरेवैतत्। स्वासस्थं देवेभ्य इत्याह। देवेभ्य एवैनत्स्वासस्थं करोति॥३३॥

बर्हिः स्तृणाति। प्रजा वै बर्हिः। पृथिवी वेदिः। प्रजा एव पृथिव्यां प्रतिष्ठापयति। अनन्तिदृश्नः स्तृणाति। प्रजयैवैनं पशुभिरनन्तिदृश्नं करोति। धारयन्प्रस्तरं परिधीन्परि दधाति। यजमानो वै प्रस्तरः। यजमान एव तत्स्वयं परिधीन्परि दधाति। गन्धर्वोऽसि विश्वावसुरित्याह॥३४॥

विश्वमेवायुर्यजमाने दधाति। इन्द्रस्य बाहुरसि दक्षिण इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। मित्रावरुणौ त्वोत्तरतः परिधत्तामित्याह। प्राणापानौ मित्रावरुणौ। प्राणापानावेवास्मिन्दधाति। सूर्यस्त्वा पुरस्तात् पात्वित्याह। रक्षसामपहत्यै।

कस्यांश्चिदभिशांस्त्या इत्याह। अपरिमितादेवैनं पाति॥३५॥

वीतिहोत्रं त्वा कव इत्याह। अग्निमेव होत्रेण समर्धयति। द्युमन्तः५
समिधीमहीत्याह समिद्धौ। अग्ने बृहन्तमध्वर इत्याह वृद्धौ। विशो यन्त्रे
स्थ इत्याह। विशां यत्यै। उदीचीनाग्रे नि दधाति प्रतिष्ठित्यै। वसूनाः५
रुद्राणामादित्यानाः५ सदसि सीदेत्याह। देवतानामेव सद्ने प्रस्तरः५ सादयति।
जुहूरसि घृताची नाम्नेत्याह॥३६॥

असौ वै जुहूः। अन्तरिक्षमुपभृत्। पृथिवी ध्रुवा। तासामेतदेव प्रियं
नाम। यद्घृताचीति। यद्घृताचीत्याह। प्रियेणैवैना नाम्ना सादयति। एता
अंसदन्त्सुकृतस्य लोक इत्याह। सत्यं वै सुकृतस्य लोकः। सत्य एवैनैः
सुकृतस्य लोके सादयति। ता विष्णो पाहीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञस्य धृत्यै।
पाहि यज्ञं पाहि यज्ञपतिं पाहि मां यज्ञनियमित्याह। यज्ञाय यजमानायाऽऽत्मनै।
तेभ्य एवाऽऽशिषमाशास्तेऽनैत्यै॥३७॥

स्थेत्याह पृथिवी वेदिर्यन्ति क्रियते वीणुर्वीर्यसम्मितं करोत्याह पाति नाम्नेत्याह लोके सादयति षट् च॥ [६]

अ॒ग्निना॒ वै हो॒त्रा॑। दे॒वा असु॑रान॒भ्य॑भवन्। अ॒ग्नये॑ समि॒ध्यमा॑ना॒यानु॑ब्रूहीत्याह
 भ्रात॑रु॒व्याभि॑भूत्यै। एक॑विंशतिमिध्मदा॒रूणि॑ भवन्ति। एक॑विंशो वै पु॒रुषः॑।
 पु॒रुष॑स्याऽऽत्यै। पञ्च॑दशेध्मदा॒रूण्य॑भ्या द॑धाति। पञ्च॑दश॒ वा अ॑र्धमा॒सस्य॑ रात्रयः।
 अ॒र्धमा॒सशः॑ संवत्स॒र आ॑प्यते। त्री॒न्प॑रि॒धीन्प॑रि॑ दधाति॥३८॥

ऊ॒र्ध्वे समि॑धा॒वा द॑धाति। अ॒नूया॒जेभ्यः॑ समिध॒मति॑ शिनष्टि। षट्॑त्सम्पद्यन्ते।
 षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तूने॒व प्री॑णाति। वे॒देनो॑प॒ वाज॑यति। प्रा॒जाप॑त्यो वै वे॒दः। प्रा॒जाप॑त्यः
 प्रा॒णः। यज॑मान आहव॒नीयः॑। यज॑मान ए॒व प्रा॒णं द॑धाति॥३९॥

त्रि॒रुप॑ वाजयति। त्रयो॒ वै प्रा॒णाः। प्रा॒णाने॒वास्मि॑न्दधाति। वे॒देनो॑प॒यत्य॑ सु॒वेण॑
 प्रा॒जाप॑त्यमा॒घार॑मा घा॒रय॑ति। य॒ज्ञो वै प्र॑जाप॑तिः। य॒ज्ञमे॒व प्र॑जाप॑तिं मु॒खत॑
 आर॑भते। अथो॑ प्र॒जाप॑तिः सर्वा॑ दे॒वताः॑। सर्वा॑ ए॒व दे॒वताः॑ प्रीणाति। अ॒ग्निम॑ग्नी॒त्रिस्त्रिः॑
 सं मृ॑द्धीत्याह। त्र्या॑वृद्धि य॒ज्ञः॥४०॥

अथो॒ रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। प॒रि॒धीन्त्सं मा॑र्ष्टि। पु॒नात्ये॒वैनान्। त्रिस्त्रिः॑ सं मा॑र्ष्टि।

त्र्यावृद्धिं यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अथो एते वै देवाश्वाः। देवाश्वानेव तत्सं माँष्टि।
सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। आसीनोऽन्यमाधारमा धारयति॥४१॥

तिष्ठन्नन्यम्। यथाऽनो वा रथं वा युज्यात्। एवमेव तदध्वर्युर्यज्ञं युनक्ति।
सुवर्गस्य लोकस्याभ्यूढ्यै। वहन्त्येनं ग्राम्याः पशवः। य एवं वेद। भुवनमसि वि
प्रथस्वेत्याह। यज्ञो वै भुवनम्। यज्ञ एव यजमानं प्रजया पशुभिः प्रथयति। अग्ने
यष्टरिदन्नम् इत्याह॥४२॥

अग्निर्वै देवानां यष्टा। य एव देवानां यष्टा। तस्मा एव नमस्करोति।
जुह्वेह्यग्निस्त्वा ह्वयति देवयज्याया उपभृदेहि देवस्त्वा सविता ह्वयति देवयज्याया
इत्याह। आग्नेयी वै जुहूः। सावित्र्युपभृत्। ताभ्यामेवैने प्रसूत आदत्ते। अग्नाविष्णू
मा वामवं क्रमिषमित्याह। अग्निः पुरस्तात्। विष्णुर्यज्ञः पश्चात्॥४३॥

ताभ्यामेव प्रतिप्रोच्यात्या क्रामति। विजिहाथां मा मा सन्ताप्तमित्याहाहिंसायै।
लोकं मे लोककृतौ कृणुतमित्याह। आमेवैतामा शास्ते। विष्णोः स्थानमसीत्याह।

य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। ए॒तत्खलु॑ वै दे॒वाना॒मप॑राजितमा॒यत॑नम्। यद्य॒ज्ञः।
दे॒वाना॑मे॒वाप॑राजित आ॒यत॑ने तिष्ठति। इ॒त इन्द्रो॑ अकृ॒णोद्वी॑र्याणीत्या॑ह॥४४॥

इन्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति। स॒मा॒र॒भ्यो॒र्ध्वो अ॑ध्व॒रो दि॑विस्पृश॒मित्या॑ह वृद्धौ॑।
आ॒घ्रा॒रमा॑घ्रा॒र्यमा॑ण॒मनु॑ स॒मा॒र॒भ्यः। ए॒तस्मि॑न्का॒ले दे॒वाः सु॑व॒र्गं लो॒कमा॑यन्।
सा॒क्षादे॒व यज॑मानः सु॒व॒र्गं लो॒कमे॑ति। अथो॒ समृ॑द्धे॒नैव॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑मानः सु॒व॒र्गं
लो॒कमे॑ति। अहु॑तो य॒ज्ञो य॒ज्ञप॑ते॒रित्या॑हाना॒त्यै। इन्द्रा॑वा॒न्त्स्वा॑हेत्या॑ह। इन्द्रि॒यमे॒व
यज॑माने दधाति। बृ॒ह॒द्वा इत्या॑ह॥४५॥

सु॒व॒र्गो वै लो॒को बृ॒ह॒द्वाः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै। य॒ज॒मा॒नदे॒वत्या॑ वै जु॒हूः।
भ्रा॒तृ॒व्यदे॒वत्यो॑प॒भृत्। प्रा॒ण आ॑घ्रा॒रः। यथ्स॑ऽस्पर्शये॑त्। भ्रा॒तृ॒व्येऽस्य॑ प्रा॒णं द॑ध्यात्।
अस॑ऽस्पर्शयन्न॒त्या क्रा॑मति। यज॑मान ए॒व प्रा॒णं द॑धाति। पा॒हि मा॑ऽग्ने दुश्च॑रिता॒दा
मा॒ सुच॑रिते भ॒जेत्या॑ह॥४६॥

अ॒ग्नि॒र्वाव॑ प॒वित्र॑म्। वृ॒जि॒नम॑नृतं दुश्च॑रितम्। ऋ॒जु॒क॒र्म॑ स॒त्यं सुच॑रितम्।

अ॒ग्निरे॒वैनं॑ वृ॒जिनाद॑नृ॒ताद्दुश्च॑रितात्पाति। ऋ॒जुक॑र्मे स॒त्ये सुच॑रिते भजति।
तस्मा॑दे॒वमा शा॑स्ते। आ॒त्मनो॑ गोपी॒थाय॑। शिरो॒ वा ए॒तद्य॑ज्ञस्य॑। यदा॑घा॒रः। आ॒त्मा
ध्रु॒वा॥ ४७ ॥

आ॒घा॒रमा॑घार्य॑ ध्रु॒वाः सम॑नक्ति। आ॒त्मन्ने॒व य॑ज्ञस्य॒ शिरः॑ प्र॒ति द॑धाति। द्विः
सम॑नक्ति। द्वौ हि प्रा॑णापा॒नौ। तदा॑हुः। त्रिरे॒व सम॑श्न्यात्। त्रिधा॑तु हि शि॒र
इति॑। शि॒र इ॒वैत॑द्य॒ज्ञस्य॑। अथो॒ त्रयो॒ वै प्रा॑णाः। प्रा॒णाने॒वास्मि॑न्दधाति। म॒खस्य॑
शिरो॑ऽसि स॒ञ्ज्योति॑षा॒ ज्योति॑रङ्गामि॒त्याह॑। ज्योति॑रे॒वास्मा॑ उप॒रिष्ठा॑दधाति।
सुव॑र्गस्य॑ लो॒कस्यानु॑ख्यात्यै॥ ४८ ॥

परि॑दधाति प्रा॒णं द॑धाति हि य॒ज्ञो घा॑रयति नम॒ इत्या॑ह प॒श्चाद्वी॒र्याणी॑त्याह॒ भा इत्या॑ह भ॒जेत्या॑ह ध्रु॒वैवास्मि॑न्दधाति त्रीणि
च॥

[७]

धि॒ष्णि॒या वा ए॒ते न्यु॑प्यन्ते। यद्व॒ह्ना। यद्वो॒ता॥ यद॑ध्व॒र्युः। यद॑ग्नीत्।
यद्य॑ज॒मानः॑। तान् यद॑न्तरे॒यात्। यज॑मानस्य प्रा॒णान्ध॑सङ्क॒र्षेत्। प्र॒मायु॑कः स्यात्।

पुरोडाशमपगृह्य सञ्चरत्यध्वर्युः॥४९॥

यजमानायैव तल्लोकं शिषति। नास्य प्राणान्त्सङ्कर्षति। न प्रमायुको भवति। पुरस्तात् प्रत्यङ्भासीनः। इडाया इडामा दधाति। हस्त्यां होत्रे। पशवो वा इडा। पशवः पुरुषः। पशुष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयति। इडायै वा एषा प्रजातिः॥५०॥

तां प्रजातिं यजमानोऽनु प्र जायते। द्विरङ्गुलावनक्ति पर्वणोः। द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। सकृदुपं स्तृणाति। द्विरा दधाति। सकृदभि धारयति। चतुः सम्पद्यते। चत्वारि वै पशोः प्रतिष्ठानानि। यावानेव पशुः। तमुपंहयते॥५१॥

मुखमिव प्रत्युपंहयेत। सम्मुखानेव पशूनुपं हयते। पशवो वा इडा। तस्मात्सा-
ऽन्वारभ्या। अध्वर्युणां च यजमानेन च। उपंहूतः पशुमानं सानीत्याह। उप ह्येनौ
हयन्ते होता। इडायै देवतानामुपह्वे। उपंहूतः पशुमान्भवति। य एवं वेद॥५२॥

यां वै हस्त्यामिडामादधाति। वाचः सा भागधेयम्। यामुपंहयते। प्राणानां सा। वाचं चैव प्राणांश्चाव रुन्धे। अथ वा एतर्ह्युपंहृतायामिडायां। पुरोडाशस्यैव

बर्हिषदो मीमांसा। यजमानं देवा अब्रुवन्। हविर्नो निर्वपेति। नाहमभागो निर्वपस्यामीत्यब्रवीत्॥५३॥

न मयाऽभागयाऽनुवक्ष्यथेति वागब्रवीत्। नाहमभागा पुरोनुवाक्या भविष्यामीति पुरोनुवाक्या। नाहमभागा याज्या भविष्यामीति याज्या। न मयाऽभागेन वषट्कारिष्यथेति वषट्कारः। यद्यजमानभागं निधाय पुरोडाशं बर्हिषदं करोति। तानेव तद्वागिनः करोति। चतुर्धा करोति। चतस्रो दिशः। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति। बर्हिषदं करोति॥५४॥

यजमानो वै पुरोडाशः। प्रजा बर्हिः। यजमानमेव प्रजासु प्रतिष्ठापयति। तस्मादस्त्राऽन्याः प्रजाः प्रतितिष्ठन्ति। मांसेनान्याः। अथो खल्वाहुः। दक्षिणा वा एता हविर्यज्ञस्यान्तर्वेद्यवं रुध्यन्ते। यत्पुरोडाशं बर्हिषदं करोतीति। चतुर्धा करोति। चत्वारो ह्येते हविर्यज्ञस्यत्विजः॥५५॥

ब्रह्मा होताऽध्वर्युरग्नीत्। तमभि मृशेत्। इदं ब्रह्मणः। इदं होतुः। इदमध्वर्योः।

इदमग्रीध इति। यथैवादः सौम्येऽध्वरे। आदेशमृत्विग्भ्यो दक्षिणा नीयन्ते। तादृगेव तत्। अग्रीधे प्रथमाया दधाति॥५६॥

अग्निमुखा हृद्धिः। अग्निमुखामेवर्द्धिं यजमान ऋध्नोति। सकृदुपस्तीर्य द्विरादधत्। उपस्तीर्य द्विरभि घारयति। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। वेदेन ब्रह्मणे ब्रह्मभागं परिहरति। प्राजापत्यो वै वेदः। प्राजापत्यो ब्रह्मा॥५७॥

सविता यज्ञस्य प्रसूत्यै। अथ काममन्येन। ततो होत्रे। मध्यं वा एतद्यज्ञस्य। यद्धोता। मध्यत एव यज्ञं प्रीणाति। अथाध्वर्यवे। प्रतिष्ठा वा एषा यज्ञस्य। यदध्वर्युः। तस्माद्धविर्यज्ञस्यैतामेवाऽऽवृतमनु॥५८॥

अन्या दक्षिणा नीयन्ते। यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै। अग्निमग्रीत्सकृत्संकृत्सं मृद्धीत्याह। पराडिव ह्येतर्हि यज्ञः। इषिता दैव्या होतार इत्याह। इषितं हि कर्म क्रियते। भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रूहीत्याह। आमेवैतामा शास्ते।

स्व॒गा दैव्या॒ होत॑र॒भ्य इत्या॑ह। य॒ज्ञमे॒व तथ॑स्व॒गा क॑रोति। स्व॒स्तिर्मानु॑षेभ्य॒
इत्या॑ह। आ॒मे॒वैता॒मा शा॑स्ते। शं॒ योर्ब्रू॑हीत्या॑ह। शं॒युमे॒व बा॑र्हस्प॒त्यं भा॑ग॒धेये॑न॒
सम॑र्धयति॥५९॥

च॒रत्य॑ध्व॒र्युः प्र॒जाति॑र्हयते वेदा॑ब्रवीद्वर॒हिषदं॑ करोत्यृ॒त्विजो॑ दधाति ब्र॒ह्माऽनु॑करोति च॒त्वारि॑ च॥ [८]

अथ॒ स्रुचा॑वनु॒ष्टुग्भ्यां॑ वाज॑वतीभ्यां॒ व्यू॑हति। प्र॒ति॒ष्ठा वा अ॑नु॒ष्टुक्। अन्नं॒ वाजः॑
प्रति॑ष्ठित्यै। अ॒न्नाद्य॒स्याव॑रुद्धौ। प्राचीं॑ जुहू॒मू॒हति। जा॒ताने॒व भ्रात॑र॒व्यान्प्र॑णुदते।
प्र॒तीची॑मुप॒भृत॑म्। ज॒नि॒ष्यमा॑णाने॒व प्रति॑नुदते। सवि॑षूच॒ ए॒वापो॑ह्य॒ स॒पत्नान्॑
यज॑मानः। अ॒स्मिँल्लो॒के प्रति॑ तिष्ठति॥६०॥

द्वाभ्या॑म्। द्विप्र॑तिष्ठो हि। वसु॑भ्यस्त्वा रु॒द्रेभ्य॑स्त्वाऽऽदि॒त्येभ्य॑स्त्वेत्या॑ह।
य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। स्रु॒क्षु प्र॑स्त॒रम॑नक्ति। इ॒मे वै लो॒काः स्रुचः॑। यज॑मानः प्रस्त॒रः।
यज॑मानमे॒व तेज॑साऽनक्ति। त्रे॒धाऽन॑क्ति। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः॥६१॥

ए॒भ्य ए॒वैनं॑ लो॒केभ्यो॑ऽनक्ति। अ॒भि॒पूर्व॑म॑नक्ति। अ॒भि॒पूर्व॑मे॒व यज॑मानं॒ तेज॑सा-

ऽनक्ति। अ॒क्त॑ रि॒हाणा॑ इत्या॒ह। तेजो॑ वा आ॒ज्यम्। यज॑मानः प्र॒स्तुरः।
यज॑मानमे॒व तेज॑साऽनक्ति। वि॒यन्तु॑ वय॒ इत्या॑ह। वयं ए॒वैनं॑ कृत्वा। सु॒वर्गं॑ लो॒कं
ग॑मयति॥६२॥

प्र॒जां योनिं॑ मा निर्मृ॑क्ष॒मित्या॑ह। प्र॒जायै॑ गोपी॒थाय॑। आप्या॑यन्ता॒माप॑ ओष॑धय॒
इत्या॑ह। आप॑ ए॒वौष॑धी॒रा प्या॑ययति। म॒रुतां॑ पृष॑तयः स्थे॒त्याह॑। म॒रुतो॑ वै वृ॒ष्ट्या
ई॒शते॑। वृ॒ष्टिमे॒वाव॑ रुन्धे। दि॒वं गच्छ॑ ततो॑ नो वृ॒ष्टिमे॒रये॒त्याह॑। वृ॒ष्टिर्वै॑ द्यौः।
वृ॒ष्टिमे॒वाव॑ रुन्धे॥६३॥

याव॑द्वा अ॒ध्वर्युः॑ प्र॒स्तरं॑ प्र॒हर॑ति। ताव॑द॒स्यायु॑र्मीयते। आ॒युष्पा॑ अ॒ग्नेऽस्या॑यु॒र्मे
पा॒हीत्या॑ह। आ॒युरे॒वाऽऽत्म॑न्ध॒त्ते। याव॑द्वा अ॒ध्वर्युः॑ प्र॒स्तरं॑ प्र॒हर॑ति। ताव॑द॒स्य
चक्षु॑र्मीयते। चक्षु॑ष्पा॑ अ॒ग्नेऽसि॑ चक्षु॒र्मे पा॒हीत्या॑ह। चक्षु॑रे॒वाऽऽत्म॑न्ध॒त्ते। ध्रु॒वा-
ऽसी॒त्याह॑ प्र॒तिष्ठि॑त्यै। यं प॑रि॒धिं प॒र्यध॑त्था॒ इत्या॑ह॥६४॥

य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। अ॒ग्ने दे॒व प॒णिभि॑र्वी॒यमा॑ण॒ इत्या॑ह। अ॒ग्नय॑ ए॒वैनं॑ जुष्टं॑

करोति। तन्तं एतमनु जोषं भरामीत्याह। सजातानेवास्मा अनुकान्करोति।
नेदेष त्वदपचेतयाता इत्याहानुख्यात्यै। यज्ञस्य पाथ उप समितमित्याह।
भूमानमेवोपैति। परिधीन्म हंरति। यज्ञस्य समिष्ट्यै॥६५॥

सुचौ सं प्रस्त्रावयति। यदेव तत्र क्रूरम्। तत्तेन शमयति। जुह्वामुपभृतम्।
यजमानदेवत्या वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। यजमानायैव भ्रातृव्यमुपस्तिं
करोति। सः स्रावभागाः स्थेत्याह। वसवो वै रुद्रा आदित्याः सः स्रावभागाः।
तेषां तद्भागधेयम्॥६६॥

तानेव तेन प्रीणाति। वैश्वदेव्यर्चा। एते हि विश्वे देवाः। त्रिष्टुग्भवति। इन्द्रियं वै
त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। अग्नेर्वामपन्नगृहस्य सदसि सादयामीत्याह।
इयं वा अग्निरपन्नगृहः। अस्या एवैने सदेने सादयति। सुम्नाय सुम्निनी सुम्ने मां
धत्तमित्याह॥६७॥

प्रजा वै पशवः सुम्नम्। प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते। धुरि धुर्यौ पातमित्याह।

जा॒या॒प॒त्योर्गो॒पी॒थाय॑। अ॒ग्ने॑ऽद॒ब्धायो॑ऽशी॒तत॒नो इ॒त्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैत॑त्।
 पा॒हि मा॒ऽद्य दि॒वः पा॒हि प्र॒सित्यै॑ पा॒हि दु॒रि॒ष्ट्यै पा॒हि दु॒र॒द्भन्यै॑ पा॒हि
 दु॒श्च॒रिता॒दित्या॑ह। आ॒मे॒वैता॒मा शा॑स्ते। अ॒वि॒षन्नः पि॒तुं कृ॑णु सु॒षदा॒
 योनि॑ः॒ स्वा॒हेती॑ध्मसं॒वृश्च॑नान्यन्वा॒हार्य॑प॒च॒नेऽभ्या॒धाय॑ फली॒करण॑होमं जु॒होति॑।
 अति॑रि॒क्तानि॒ वा इ॒ध्मसं॑ वृश्च॑नानि॥६८॥

अति॑रि॒क्ताः फली॑कर॒णाः। अति॑रि॒क्तमा॒ज्योच्छे॑षणम्। अति॑रि॒क्त ए॒वाति॑रि॒क्तं
 दधा॑ति। अथो॒ अति॑रि॒क्तेनै॒वाति॑रि॒क्तमा॒त्वाऽवं रु॒न्धे। वेदि॑र्दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑त। तां
 वे॒देना॒न्ववि॑न्दन्। वे॒देन॒ वेदि॑ वि॒विदुः पृथि॑वीम्। सा प॑प्र॒थे पृथि॑वी पार्थि॑वानि। गर्भं
 बि॒भर्ति॒ भुव॑नेष्व॒न्तः। ततो॑ य॒ज्ञो जा॑यते वि॒श्वदा॑नि॒रिति॑ पु॒रस्ता॑थ्स्तम्बय॒जुषो॑ वे॒देन॒
 वेदि॑ः॒ सम्मा॑र्ष्यनु॒वित्यै॑॥६९॥

अथो॒ यद्वे॑दश्च वेदि॑श्च भव॑तः। मि॒थुन॒त्वाय॑ प्रजा॑त्यै। प्र॒जाप॑ते॒र्वा ए॒तानि॑
 श्मश्रू॑णि। यद्वे॑दः। पत्न्या॑ उ॒पस्थ॑ आस्य॑ति। मि॒थुनमे॒व क॑रोति। वि॒न्दते॑ प्र॒जाम्।

वे॒दः होताऽऽह॑वनीया॑ऽस्तृ॒णन्ने॑ति। य॒ज्ञमे॒व तथ्स॑न्त॒नोत्यो॑त्तर॒स्मादर्ध॑मा॒सात्। तः स॑न्त॒तमु॑त्तरेऽर्ध॑मा॒स आल॑भते॥ ७०॥

तं का॒लेका॒ल आ॑गते यजते। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। स त्वा अ॑ध्व॒र्युः स्या॑त्। यो यतो॑ य॒ज्ञं प्र॑यु॒ङ्क्ते। तदे॑नं प्रतिष्ठापय॒तीति॑। वा॒ता॒द्वा अ॑ध्व॒र्युर्य॒ज्ञं प्र॑यु॒ङ्क्ते। दे॒वा गा॑तुविदो गा॒तुं वि॒त्वा गा॑तुमि॒तेत्या॑ह। यत॑ ए॒व य॒ज्ञं प्र॑यु॒ङ्क्ते। तदे॑नं प्रतिष्ठापयति। प्रति॑ तिष्ठति प्र॒जया॑ प॒शुभिर्य॑ज॒मानः॥ ७१॥

तिष्ठ॒तीमे॒ लो॒का ग॑मयति॒ द्यौर्वृ॑ष्टिमे॒वाव॑ रुन्धे॒ पर्य॑ध॒त्वा इ॒त्याह॑ समि॒ष्ठै भा॒गधे॑यन्धत्त॒मित्या॑ह॒ वा इ॒ध्मसं॑ वृ॒श्च॒ना॒न्यनु॑वित्त्यै लभते॒ यज॑मानः॥ [९]

यो वा अ॒य॒थादे॒वतं॑ य॒ज्ञमु॑प॒चर॑ति। आ दे॒वता॑भ्यो वृ॒श्च्यते॑। पापी॑यान्भवति। यो य॒थादे॒वत॑म्। न दे॒वता॑भ्य॒ आवृ॑श्च्यते। वसी॑यान्भवति। वा॒रु॒णो वै पा॑शः। इ॒मं वि॒ष्यामि॒ वरु॑णस्य॒ पाश॑मित्या॑ह। व॒रु॒णपा॑शादे॒वैनां॑ मु॒ञ्चति॑। स॒वि॒तृप्र॑सूतो॒ यथा॑दे॒वत॑म्॥ ७२॥

न देवताभ्यु आवृश्च्यते। वसीयान्भवति। धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोक इत्याह।
अग्निर्वै धाता। पुण्यं कर्म सुकृतस्य लोकः। अग्निरेवैनां धाता। पुण्ये कर्मणि
सुकृतस्य लोके दधाति। स्योनं मे सह पत्या करोमीत्याह। आत्मनश्च यजमानस्य
चानात्यै सन्त्वाय। समायुषा सं प्रजयेत्याह॥ ७३॥

आमेवैतामा शास्ते पूर्णपात्रे। अन्ततोऽनुष्टुभा। चतुष्पद्वा एतच्छन्दः प्रतिष्ठितं
पत्नियै पूर्णपात्रे भवति। अस्मिँल्लोके प्रति तिष्ठानीति। अस्मिन्नेव लोके प्रति
तिष्ठति। अथो वाग्वा अनुष्टुक्। वाङ्मिथुनम्। आपो रेतः प्रजननम्। एतस्माद्वै
मिथुनाद्विद्योतमानः स्तनयन्वर्षति। रेतः सिञ्चन्॥ ७४॥

प्रजाः प्रजनयन्। यद्वै यज्ञस्य ब्रह्मणा युज्यते। ब्रह्मणा वै तस्य विमोकः। अद्भिः
शान्तिः। विमुक्तं वा एतर्हि योऽङ्गं ब्रह्मणा। आदायैतत्पत्नीं सहाप उपगृहीते शान्त्यै।
अञ्जलौ पूर्णपात्रमा नयति। रेत एवास्यां प्रजां दधाति। प्रजया हि मनुष्यः पूर्णः।
मुखं वि मृष्टे। अवभृथस्यैव रूपं कृत्वोत्तिष्ठति॥ ७५॥

सवितृप्रसूतो यथादेवतं प्रजयेत्याह सिञ्चन्मृष्ट एकं च॥ [१०]

परिवेषो वा एष वनस्पतीनाम्। यदुपवेषः। य एवं वेद। विन्दते परिवेष्टारम्।
तमुत्करो। यं देवा मनुष्येषु। उपवेषमधारयन्। ये अस्मदपं चेतसः। तानस्मभ्यमिहा
कुरु। उपवेषोपं विद्धि नः॥ ७६॥

प्रजां पुष्टिमथो धनम्। द्विपदो नश्चतुष्पदः। ध्रुवाननपगान्कुर्विति
पुरस्तात्प्रत्यश्चमुपं गूहति। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यश्चः शूद्रा अवस्यन्ति। स्थविमत
उपंगूहति। अप्रतिवादिन एवैनान्कुरुते। धृष्टिर्वा उपवेषः। शुचर्तो वज्रो ब्रह्मणा
संशितः। योपवेषे शुक्। साऽमुमृच्छतु यं द्विष्म इति॥ ७७॥

अथास्मै नाम गृह्य प्रहरति। निरमुन्नुद ओकंसः। सपत्नो यः पृतन्यति। निर्बाध्यैन
हविषा। इन्द्र एणं पराशरीत्। इहि तिस्रः परावतः। इहि पञ्च जनाः अति। इहि
तिस्रोऽति रोचनायावत्। सूर्यो असद्विवि। परमान्त्वा परावतम्॥ ७८॥

इन्द्रो नयतु वृत्रहा। यतो न पुनरायसि। शश्वतीभ्यः समाभ्य इति। त्रिवृद्धा

ए॒ष वज्रो॒ ब्रह्म॑णा॒ स॒शितः॑। शु॒चैवैनं॑ वि॒ध्वा। ए॒भ्यो लो॒केभ्यो॑ नि॒र्णुद्य॑। वज्रै॑ण॒
ब्रह्म॑णा स्तृणुते। ह॒तोऽसाव॑वधिष्मामु॒मित्या॑ह स्तृ॒त्यै। यं द्वि॒ष्यात्तं ध्या॑येत्।
शु॒चैवैनं॑मर्पयति॥ ७९॥

प्रत्युष्टं दिवः शिल्पमयं ज्ञो घृतं च देवासुराः स एतमिन्द्र आपो देवीरग्निना धिष्ण्या अथ सुचौ यो वा अयंथादेवतं
परिवेषो वा एकादश॥११॥

प्रत्युष्टमयं ज्ञ एषा हि विश्वेषां देवानामूर्जा पृथिवीमथो रक्षसान्तां प्रजातिं द्वाभ्यां तं कालेकाले नवंससतिः॥७९॥
प्रत्युष्टमर्पयति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

ब्रह्मणे ब्राह्मणमालभते। क्षत्राय राजन्यम्। मरुद्भ्यो वैश्यम्। तपसे शूद्रम्।
तमसे तस्करम्। नारकाय वीरहणम्। पाप्मनै क्लीबम्। आक्रयायायोगम्। कामाय
पुंश्चलम्। अतिक्रुष्टाय मागधम्॥१॥

गीताय सूतम्। नृत्ताय शैलूषम्। धर्माय सभाचरम्। नर्माय रेभम्। नरिष्ठायै
भीमलम्। हसाय कारिम्। आनन्दाय स्त्रीषखम्। प्रमुदे कुमारीपुत्रम्। मेधायै
रथकारम्। धैर्याय तक्षाणम्॥२॥

श्रमाय कौलालम्। मायायै कार्मारम्। रूपाय मणिकारम्। शुभे वपम्।
शरव्याया इषुकारम्। हेत्यै धन्वकारम्। कर्मणे ज्याकारम्। दिष्टाय रज्जुसर्गम्।
मृत्यवे मृगयुम्। अन्तकाय श्वनितम्॥३॥

सन्ध्यै जारम्। गेहायोपपतिम्। निर्ऋत्यै परिवित्तम्। आर्त्यै परिविविदानम्।
 अराध्यै दिधिषूपतिम्। पवित्राय भिषजम्। प्रज्ञानाय नक्षत्रदर्शम्। निष्कृत्यै
 पेशस्कारीम्। बलायोपदाम्। वर्णायानूरुधम्॥४॥

नदीभ्यः पौञ्जिष्टम्। ऋक्षीकाभ्यो नैषादम्। पुरुषव्याघ्राय दुर्मदम्। प्रयुञ्ज
 उन्मत्तम्। गन्धर्वाप्सराभ्यो ब्रात्यम्। सर्पदेवजनेभ्योऽप्रतिपदम्। अवैभ्यः कितवम्।
 इर्यताया अकितवम्। पिशाचेभ्यो बिदलकारम्। यातुधानैभ्यः कण्टककारम्॥५॥

उत्सादेभ्यः कुञ्जम्। प्रमुदै वामनम्। द्वाभ्यः स्रामम्। स्वप्रायान्धम्। अधर्माय
 बधिरम्। संज्ञानाय स्मरकारीम्। प्रकामोद्यायोपसदम्। आशिक्षायै प्रश्जिनम्।
 उपशिक्षाया अभिप्रश्जिनम्। मर्यादायै प्रश्जविवाकम्॥६॥

ऋत्यै स्तेनहृदयम्। वैरहत्याय पिशुनम्। विवित्त्यै क्षत्तारम्। औपद्रष्टाय
 सङ्गहीतारम्। बलायानुचरम्। भूम्ने परिष्कन्दम्। प्रियाय प्रियवादिनम्। अरिष्ट्या
 अश्वसादम्। मेधाय वासः पल्पूलीम्। प्रकामाय रजयित्रीम्॥७॥

भायै दार्वाहारम्। प्रभायां आग्नेन्धम्। नाकस्य पृष्ठायांभिषेक्तारम्। ब्रध्नस्य
विष्टपाय पात्रनिर्णेगम्। देवल्लोकाय पेशितारम्। मनुष्यलोकाय प्रकरितारम्।
सर्वेभ्यो लोकेभ्य उपसेक्तारम्। अवर्त्यै वधायोपमन्थितारम्। सुवर्गाय लोकाय
भागदुघम्। वर्षिष्ठाय नाकाय परिवेष्टारम्॥८॥

अर्मेभ्यो हस्तिपम्। जवायांश्वपम्। पुष्ट्यै गोपालम्। तेजसेऽजपालम्।
वीर्यायाविपालम्। इरायै कीनाशम्। कीलालाय सुराकारम्। भद्राय गृहपम्।
श्रेयसे वित्तधम्। अध्यक्षायानुक्षत्तारम्॥९॥

मन्यवेऽयस्तापम्। क्रोधाय निसरम्। शोकायाभिसरम्। उत्कूलविकूलाभ्यां
त्रिस्थिनम्। योगाय योक्तारम्। क्षेमाय विमोक्तारम्। वपुषे मानस्कृतम्।
शीलायाञ्जनीकारम्। निर्ऋत्यै कोशकारीम्। यमायासूम्॥१०॥

यम्यै यमसूम्। अथर्वभ्योऽवतोकां। संवत्सराय पर्यारिणीम्। परिवत्सराया-
विजाताम्। इदावत्सरायापस्कद्वरीम्। इद्वत्सरायातीत्वरीम्। वत्सराय

विजंजरा॑म्। सं॒व॒त्स॒राय॑ प॒लि॒क्री॑म्। वना॑य वन॒पम्। अ॒न्यतो॑रण्याय दा॒व॒पम्॥११॥

सरो॑भ्यो धै॒व॒रम्। वेश॑न्ताभ्यो दा॒शम्। उ॒प॒स्थाव॑रीभ्यो बै॒न्दम्। न॒ड्बु॒लाभ्यः॑
शौष्क॑लम्। पा॒र्याय॑ कै॒व॒र्तम्। अ॒वा॒र्याय॑ मा॒र्गा॒रम्। ती॒र्थेभ्य॑ आ॒न्दम्। विष॑मेभ्यो
मैना॑लम्। स्वने॑भ्यः पर्ण॑कम्। गुहा॑भ्यः किरा॑तम्। सा॒नु॒भ्यो ज॑म्भ॑कम्। पर्व॑तेभ्यः
कि॒म्पू॒रुष॑म्॥१२॥

प्र॒ति॒श्रु॒त्का॑या ऋ॒तु॒लम्। घोषा॑य भ॒षम्। अ॒न्ता॑य बहु॒वा॒दिन॑म्। अ॒न॒न्ताय॑ मू॒कम्।
मह॑से वीणा॒वा॒दम्। क्रोशा॑य तू॒णव॑ध्मम्। आ॒क्र॒न्दाय॑ दु॒न्दु॒भ्याघा॑तम्। अ॒व॒र॒स्प॒राय॑
शङ्ख॑ध्मम्। ऋ॒भु॒भ्यो॑जिनस॒न्धाय॑म्। सा॒ध्येभ्य॑श्चर्म॒म्णम्॥१३॥

बी॒भ॒त्सायै॑ पौ॒ल्क॒सम्। भू॒त्यै जा॑गर॒णम्। अ॒भू॒त्यै स्व॑प॒नम्। तु॒लायै॑ वाणि॒जम्।
वर्णा॑य हि॒र॒ण्यका॑रम्। वि॒श्वे॑भ्यो दे॒वेभ्यः॑ सि॒ध्म॒लम्। प॒श्चाद्दोषा॑य ग्ला॒वम्। ऋ॒त्यै
जन॑वा॒दिन॑म्। व्यृ॒द्ध्या अप॑ग॒ल्भ॑म्। स॒श॒राय॑ प्र॒च्छि॒दम्॥१४॥

हसा॑य पु॒श्चलू॑मा ल॑भते। वी॒णा॒वा॒दं ग॑ण॑कं गी॒ताय॑। याद॑से शा॒बु॒ल्याम्। न॒र्माय॑

भद्रवतीम्। तूणवध्मं ग्राम्ण्यं पाणिसङ्घातं नृत्ताय। मोदायानुक्रोशकम्। आनन्दाय
तलवम्॥१५॥

अक्षराजाय कितवम्। कृताय सभाविनम्। त्रेताया आदिनवदर्शम्। द्वापराय
बहिः सदम्। कलये सभास्थाणुम्। दुष्कृताय चरकाचार्यम्। अध्वने ब्रह्मचारिणम्।
पिशाचेभ्यः सैलगम्। पिपासायै गोव्यच्छम्। निर्ऋत्यै गोघातम्। क्षुधे गौविकर्तम्।
क्षुत्तृष्णाभ्यान्तम्। यो गां विकृन्तन्तं मा॒सं भिक्षमाण उपतिष्ठते॥१६॥

भूम्यै पीठसर्पिणमा लभते। अग्नयेऽ॑सलम्। वायवे चाण्डालम्। अन्तरिक्षाय
व॑शन॒र्तिनम्। दिवे खलतिम्। सूर्याय हर्यक्षम्। चन्द्रमसे मिर्मिरम्। नक्षत्रेभ्यः
किलासम्। अह्ने शुक्लं पिङ्गलम्। रात्रियै कृष्णं पिङ्गाक्षम्॥१७॥

वाचे पुरुषमा लभते। प्राणमपानं व्यानमुदान॑ समानं तान् वायवे। सूर्याय
चक्षुरा लभते। मनश्चन्द्रमसे। दिग्भ्यः श्रोत्रम्। प्रजापतये पुरुषम्॥१८॥

अथैतानरूपेभ्य आलभते। अतिह्रस्वमतिदीर्घम्। अतिकृशमत्य॑सलम्।

अतिशुक्लमतिकृष्णम्। अतिश्लक्ष्णमतिलोमशम्। अतिकिरिटमतिदन्तुरम्।
अतिमिर्मिरमतिमेमिषम्। आशायै जामिम्। प्रतीक्षायै कुमारीम्॥१९॥

ब्रह्मणे गीताय श्रमाय सन्धये नदीभ्य उध्सादेभ्य ऋत्यै भाया अमैभ्यो मन्यवे यम्यै दशदश सरोभ्यो द्वादश
प्रतिश्रुत्कायै बीभत्सायै दशदश हसाय सप्ताक्षराजाय त्रयोदश भूम्यै दश वाचे षडथ नवैकान्नविंशतिः॥१९॥

ब्रह्मणे यम्यै नवदश॥१९॥

ब्रह्मणे कुमारीम्॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

स॒त्यं प्रप॑द्ये। ऋ॒तं प्रप॑द्ये। अ॒मृतं प्रप॑द्ये। प्र॒जाप॑तेः प्रि॒यां त॒नुव॑मनार्तां प्रप॑द्ये।
 इ॒दम॑हं प॑ञ्चद॒शेन॒ वज्र॑ेण। द्विष॑न्तं भ्रातृ॒व्यम॑व॒ क्रामा॑मि। योऽ॒स्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं
 द्विष्मः॑। भूर्भुवः॑ सु॒वः। हिम्॥१॥

सत्यं दशं॥

[१]

प्र वो॒ वाजा॑ अ॒भिद्य॑वः। ह॒विष्म॑न्तो घृ॒ताच्य॑। दे॒वाञ्जि॑गाति सु॒म्रयुः॑। अ॒ग्न आया॑हि
 वी॒तये॑। गृ॒णानो॑ ह॒व्यदा॑तये। नि होता॑ स॒त्सि ब॒र्हिषि॑। तं त्वा॑ स॒मिद्धि॑र॒ङ्गिरः॑।
 घृ॒तेन॑ वर्धयामसि। बृ॒हच्छो॑चा यविष्य। स नः॑ पृ॒थुः श्र॒वाय्य॑म्॥२॥

अच्छा॑ देव वि॒वास॑सि। बृ॒हद॑ग्ने सु॒वीर्य॑म्। ई॒डेन्यो॑ नम॒स्यस्ति॒रः। तमा॑सि
 द॒र्शतः॑। स॒म॒ग्नि॒रि॒ध्यते॑ वृषा॑। वृषो॑ अ॒ग्निः स॒मि॒ध्यते॑। अ॒श्वो न दे॑व॒वाह॑नः। त॑
 ह॒विष्म॑न्त ईडते। वृष॑णं त्वा व॒यं वृष॑न्। वृषा॑णः स॒मि॒धीम॑हि॥३॥

अग्ने दीद्यतं बृहत्। अग्निं दूतं वृणीमहे। होतारं विश्ववेदसम्। अस्य यज्ञस्य
सुक्रतुम्। समिध्यमानो अध्वरे। अग्निः पावक ईड्यः। शोचिष्वैशस्तमीमहे। समिद्धो
अग्न आहुत। देवान् यक्षि स्वध्वर। त्वं हि हव्यवाडसि। आ जुहोत दुवस्यत।
अग्निं प्रयत्यध्वरे। वृणीध्वं हव्यवाहनम्। त्वं वरुण उत मित्रो अग्ने। त्वां वर्धन्ति
मतिभिर्वसिष्ठाः। त्वे वसु सुषणनानि सन्तु। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥४॥

श्रुवाय्यमिधीमह्यसि सप्त च॥

[२]

अग्ने महां असि ब्राह्मण भारत। असावसौ। देवेद्धो मन्विद्धः।
ऋषिष्ठतो विप्रानुमदितः। कविशस्तो ब्रह्मसंशितो घृताहवनः। प्रणीर्यज्ञानाम्।
रथीरध्वराणाम्। अतूर्तो होता। तूर्णिर्हव्यवाट। आस्पात्रं जुहूर्देवानाम्॥५॥

चमसो देवपानः। अरां इवाग्ने नेमिर्देवास्त्वं परिभूरसि। आ वह देवान्
यजमानाय। अग्निमग्न आवह। सोममावह। अग्निमावह। प्रजापतिमावह।
अग्नीषोमावावह। इन्द्राग्नी आवह। इन्द्रमावह। महेन्द्रमावह। देवां औज्यपां

आव॑ह। अ॒ग्नि॑ꣳ हो॒त्राया॑व॒ह। स्वं म॑हि॒मान॒मा व॑ह। आ चा॑ग्ने दे॒वान् व॑ह। सु॒यजा॑
च यज जा॒तवे॑दः॥६॥

दे॒वाना॑मिन्द्र॒मा व॑ह षट् च॥ _____ [३]

अ॒ग्निर्हो॑ता वे॒त्वग्निः॑। हो॒त्रं वै॑त्तु प्रा॒वि॒त्रम्। स्मो व॒यम्। सा॒धु ते॑ यज॒मान॑ दे॒वता॑।
घृ॒तव॑तीमध्व॒र्यो सु॒च॒मास्य॑स्व। दे॒वायु॑वं वि॒श्ववा॑राम्। ई॒डांम॑है दे॒वाꣳ ई॒डे॒न्यान्।
न॒म॒स्याम॑ न॒म॒स्यान्। यजा॑म य॒ज्ञिया॑न्॥७॥

अ॒ग्निर्हो॑ता नव॑॥ _____ [४]

स॒मिधो॑ अ॒ग्न आ॒ज्य॑स्य वि॒यन्तु॑। तनू॒नपा॑द॒ग्न आ॒ज्य॑स्य वे॒तु। इ॒डो अ॑ग्न
आ॒ज्य॑स्य वि॒यन्तु॑। ब॒र्हि॒र॒ग्न आ॒ज्य॑स्य वे॒तु। स्वाहा॑ऽग्निम्। स्वाहा॑ सोमम्। स्वाहा॑-
ऽग्निम्। स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तिम्। स्वाहा॑ऽग्नी॒षोमौ॑। स्वाहे॑न्द्रा॒ग्नी। स्वाहे॑न्द्रम्। स्वाहा॑
महे॑न्द्रम्। स्वाहा॑ दे॒वाꣳ आ॑ज्य॒पान्। स्वाहा॑ऽग्निꣳ हो॒त्राञ्जु॑षा॒णाः। अ॒ग्न आ॒ज्य॑स्य
वि॒यन्तु॑॥८॥

इन्द्रा॒ग्नी पञ्च॑ च॥ _____ [५]

अ॒ग्निर्वृ॒त्राणि॑ जङ्घ॒नत्। द्र॒वि॒ण॒स्युर्वि॒प॒न्यया॑। समि॑द्धः शु॒क्र आहु॑तः। जु॒षा॒णो
अ॒ग्निरा॒ज्यस्य॑ वेतु। त्व॑ सौ॒मासि॑ सत्प॒तिः। त्व॑ राजो॒त वृ॑त्र॒हा। त्वं भ॒द्रो अ॑सि
ऋतुः॑। जु॒षा॒णः सोम॑ आ॒ज्यस्य॑ ह॒विषो॑ वेतु। अ॒ग्निः प्र॒त्नेन॑ जन्म॒ना। शु॒म्भान॑स्त॒नुव॑
स्वाम्। क॒विर्वि॒प्रेण॑ वावृ॒धे। जु॒षा॒णो अ॒ग्निरा॒ज्यस्य॑ वेतु। सोमं॑ गी॒र्भिर्द्वा॑ व॒यम्।
व॒र्धया॑मो वचो॒विदः॑। सु॒मृ॒डी॒को न॒ आवि॑श। जु॒षा॒णः सोम॑ आ॒ज्यस्य॑ ह॒विषो॑
वेतु॥ ९॥

स्वा॑ षट् च॑॥

[६]

अ॒ग्निर्मूर्धा॑ दि॒वः क॒कुत्। पतिः॑ पृथि॒व्या अ॒यम्। अ॒पा॑ रेता॑सि जि॒न्वति॑।
भुवो॑ य॒ज्ञस्य॑ रज॑सश्च ने॒ता। यत्रा॑ नि॒युद्धिः॑ सच॑से शि॒वाभिः॑। दि॒वि मूर्धा॑नं दधि॒षे
सुव॑र॒षाम्। जि॒ह्वा॒मग्ने॑ चकृ॒षे ह॒व्यवा॑हम्। प्रजा॑पते॒ न त्वदे॒तान्य॒न्यः। वि॒श्वा जा॒तानि॑
परि॒ ता ब॑भूव। यत्का॑मास्ते जहु॒मस्तं नो॑ अस्तु॥ १०॥

व॒य॑ स्या॒म प॑त॒यो र॒यी॒णाम्। स वे॑द पु॒त्रः पि॒तर॑ स मा॒तरम्। स सू॒नुर्भु॑व॒त्स

भुवत्पुनर्मघः। स द्यामौर्णोदन्तरिक्षं स सुवः। स विश्वा भुवो अभवत्स आभवत्।
अग्नीषोमा सवेदसा। सहृती वनतङ्गिरः। सन्देवत्रा बभूवथुः। युवमेतानि दिवि
रोचनानि। अग्निश्च सोम सक्तू अधत्तम्॥११॥

युवः सिन्धूः रभिशस्तेरवद्यात्। अग्नीषोमावमुञ्चतं गृभीतान्। इन्द्राग्नी रोचना
दिवः। परि वाजेषु भूषथः। तद्वाञ्छेति प्रवीर्यम्। श्वथद्वृत्रमुत संनोति वाजम्।
इन्द्रा यो अग्नी सहृती सपर्यात्। इरज्यन्ता वसव्यस्य भूरैः। सहस्तमा सहसा
वाजयन्ता। एन्द्र सानसिः रयिम्॥१२॥

सजित्वानः सदासहम्। वर्षिष्ठमूतये भर। प्रसंसाहिषे पुरुहूत शत्रून्। ज्येष्ठस्ते
शुष्म इह रातिरस्तु। इन्द्रा भर दक्षिणेना वसूनि। पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम्।
महाः इन्द्रो य ओजसा। पर्जन्यो वृष्टिमाः इव। स्तोमैर्वत्सस्य वावृधे। महाः
इन्द्रो नृवदाचर्षणिप्राः॥१३॥

उत द्विबर्हा अमिनः सहोभिः। अस्मद्रियग्वावृधे वीर्याय। उरुः पृथुः सुकृतः

कर्तृभिर्भूत्। पि॒प्री॒हि दे॒वाः उ॑श॒तो य॑विष्ठ। वि॒द्वाः ऋ॒तूँः र॒ऋतु॑पते यज॒ह। ये दै॒व्या
 ऋ॒त्विज॑स्तेभि॒रग्ने॑। त्वः॑ होत॑ृणाम॒स्याय॑जिष्ठः। अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत॑म्। अया॑ङ्गि॒रग्नेः॑
 प्रि॒या धा॑मानि। अया॑ट्त्सोम॑स्य प्रि॒या धा॑मानि॥१४॥

अया॑ङ्ग्रेः प्रि॒या धा॑मानि। अया॑द्व॒जाप॑तेः प्रि॒या धा॑मानि। अया॑ङ्ग्री॒षोम॑योः
 प्रि॒या धा॑मानि। अया॑ङ्गिन्द्रा॒ग्नियोः॑ प्रि॒या धा॑मानि। अया॑ङ्गिन्द्र॑स्य प्रि॒या धा॑मानि।
 अया॑ण्महेन्द्र॑स्य प्रि॒या धा॑मानि। अया॑ङ्गै॒वाना॑माज्य॒पाना॑ प्रि॒या धा॑मानि।
 यक्ष॑द॒ग्नेर॑होतुः प्रि॒या धा॑मानि। यक्ष॑त्स्वं म॑हि॒मान॑म्। आ॒य॑जता॒मेज्या॑ इ॒षः।
 कृ॒णोतु॑ सो अ॑ध्व॒रा जा॒तवे॑दाः। जुष॑ताः ह॒विः। अ॒ग्ने यद॑द्य वि॒शो अ॑ध्वरस्य
 होतः। पाव॑क शोचे॒ वेष्ट्व॑ हि यज्वा॑। ऋ॒ता य॑जासि म॒हिना॑ वि॒यद्भूः। ह॒व्या व॑ह
 यविष्ठ॑ या ते॑ अ॒द्य॥१५॥

अ॒स्त्वध॑त्तः॑ र॒यिं च॑र॒षणि॑प्राः सोम॑स्य प्रि॒या धा॑मानीषः षट्॥ [७]

उप॑हूतः॑ रथ॒न्तर॑ः स॒ह पृ॑थि॒व्या। उप॑ मा रथ॒न्तर॑ः स॒ह पृ॑थि॒व्या ह्व॑यताम्।
 उप॑हूतं॑ वामदे॒व्यः स॒हान्तरि॑क्षेण। उप॑ मा वामदे॒व्यः स॒हान्तरि॑क्षेण ह्वयताम्।

उप॑हूतं बृ॒हत्स॒ह दि॒वा। उप॑ मा बृ॒हत्स॒ह दि॒वा ह्व॑यताम्। उप॑हूताः स॒प्त हो॒त्राः।
 उप॑ मा स॒प्त हो॒त्रा ह्व॑यन्ताम्। उप॑हूता धे॒नुः स॒हर्ष॑भा। उप॑ मा धे॒नुः स॒हर्ष॑भा
 ह्व॑यताम्॥१६॥

उप॑हूतो भ॒क्षः स॒खा। उप॑ मा भ॒क्षः स॒खा ह्व॑यताम्। उप॑हूताँ(४)हो। इडोप॑हूता।
 उप॑हूतेडो॑। उपो॑ अ॒स्मा इडो॑ ह्वयताम्। इडोप॑हूता। उप॑हूतेडो॑। मा॒न॒वी घृ॒तप॑दी
 मै॒त्राव॑रु॒णी। ब्र॒ह्म दे॒वकृ॑त॒मुप॑हूतम्॥१७॥

दै॒व्या अ॒ध्व॒र्यव॒ उप॑हूताः। उप॑हूता म॒नुष्याः॑। य इ॒मं य॒ज्ञम॑वान्। ये य॒ज्ञप॑तिं
 वर्ध॑न्। उप॑हूते द्यावा॑पृथि॒वी। पू॒र्वजे॑ ऋ॒ताव॑री। दे॒वी दे॒वपु॑त्रे। उप॑हूतोऽयं य॒ज॑मानः।
 उत्त॑रस्या॒न्देव॑य॒ज्याया॑मुप॑हूतः। भूय॑सि ह॒विष्क॑रण॒ उप॑हूतः। दि॒व्ये धा॑म॒न्नुप॑हूतः।
 इ॒दं मे॑ दे॒वा ह॒विर्जु॑षन्ता॒मिति॑ तस्मि॒न्नुप॑हूतः। वि॒श्व॑म॒स्य प्रि॒यमु॑प॑हूतम्। वि॒श्व॑स्य
 प्रि॒यस्यो॑प॑हूत॒स्योप॑हूतः॥१८॥

स॒हर्ष॑भा ह्वयता॒मुप॑हूतः ह॒विष्क॑रण॒ उप॑हूतश्च॒त्वारि॑ च॥ [८]

दे॒वं ब॒र्हिः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वो नरा॒शंसः॑। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य
वेतु। दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। सु॒द्रवि॑णा म॒न्द्रः क॒विः। स॒त्यम॑न्माय॒जी होता॑।
होतु॑र्होतु॒राय॑जीयान्। अ॒ग्ने या॒न्दे॒वानया॑त्। या॒ अ॒पि॑प्रेः। ये ते॑ हो॒त्रे अम॑त्स॒त।
ता॒ अ॒स॒स॒नुषी॑ अ॒ होत्रा॑न्दे॒वङ्ग॒माम्। दि॒वि दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमे॑र॒येम॑म्। स्वि॒ष्ट॒कृच्चा॒ग्ने होता॑-
ऽभूः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य नमोवा॒के वी॒हि॑॥१९॥

अपिप्रेः पञ्च च॥ [९]

इ॒दं द्या॑वापृथि॒वी भ॒द्रम॑भूत्। आ॒र्ध्मं सू॒क्तवा॑कम्। उ॒त न॑मोवा॒कम्। ऋ॒ध्यास्म॑
सू॒क्तोच्य॑म॒ग्ने। त्व॒ अ॒ सू॒क्तवा॑ग॒सि। उ॒प॒श्रि॒तो दि॒वः पृ॑थि॒व्योः। ओम॑न्वती ते॒ऽस्मिन्
य॒ज्ञे य॑ज॒मान् द्या॑वापृथि॒वी स्ता॑म्। श॒ङ्ग॒ये जी॒रदा॑न्। अ॒त्र॒सू अ॒प्र॒वेदे॑। उ॒रुग॑व्यूती
अ॒भयं॑ कृ॒तौ॥२०॥

वृ॒ष्टि॒द्या॑वा री॒त्यापा॑। श॒म्भु॒वौ म॒यो॒भु॒वौ। ऊ॒र्ज॒स्वती॑ च॒ प॒य॒स्वती॑ च। सू॒प॒च॒र॒णा
च॑ स्व॒धि॒च॒र॒णा च॑। तयो॑रा॒विदि॑। अ॒ग्निरि॒दं ह॒विर॑जुष॒त। अ॒वी॒वृ॒धत् महो॑

ज्यायोऽकृत। सोमं इदं हविरं जुषत। अवीं वृधत महो ज्यायोऽकृत। अग्निरिदं हविरं जुषत॥२१॥

अवीं वृधत महो ज्यायोऽकृत। प्रजापतिरिदं हविरं जुषत। अवीं वृधत महो ज्यायोऽकृत। अग्नीषोमाविदं हविरं जुषेताम्। अवीं वृधेतां महो ज्यायोऽक्राताम्। इन्द्राग्नी इदं हविरं जुषेताम्। अवीं वृधेतां महो ज्यायोऽक्राताम्। इन्द्रं इदं हविरं जुषत। अवीं वृधत महो ज्यायोऽकृत। महेन्द्र इदं हविरं जुषत॥२२॥

अवीं वृधत महो ज्यायोऽकृत। देवा अज्यपा आज्यमजुषन्त। अवीं वृधन्त महो ज्यायोऽकृत। अग्निरहोत्रेणेदं हविरं जुषत। अवीं वृधत महो ज्यायोऽकृत। अस्यामृधद्धोत्रायान्देवङ्गमायाम्। आशांस्तेऽयं यजमानोऽसौ। आयुरा शांस्ते। सुप्रजास्त्वमा शांस्ते। सजातवनस्यामा शांस्ते॥२३॥

उत्तरान्देवयज्यामा शांस्ते। भूयो हविष्करणमा शांस्ते। दिव्यं धामा शांस्ते। विश्वं प्रियमा शांस्ते। यदनेन हविषाऽऽशांस्ते। तदश्यात्तदध्यात्। तदस्मै देवा

रासन्ताम्। तदग्निर्देवो देवेभ्यो वनते। वयमग्नेर्मानुषाः। इष्टं च वीतं च। उभे च नो द्यावापृथिवी अहंसस्पाताम्। इह गतिर्वामस्येदं च। नमो देवेभ्यः॥२४॥

अभूयं कृतावकृताग्निरिदं हविरंजुषत महेन्द्र इदं हविरंजुषत सजातवनस्यामा शास्ते वीतं च त्रीणि च॥—[१०]

तच्छं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीं स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे॥२५॥

तच्छं योरष्टौ॥—[११]

आप्यायस्व सन्ते। इह त्वष्टारमग्रियं तन्नस्तुरीपम्। देवानां पत्नीरुशतीरवन्तु नः। प्रावन्तु नस्तुजये वाजसातये। याः पार्थिवासो या अपामपि ब्रूते। ता नो देवीः सुहवाः शर्म यच्छता। उत गा वियन्तु देवपत्नीः। इन्द्राण्यग्राय्यश्विनी राट्। आ रोदसी वरुणानी शृणोतु। वियन्तु देवीर्य ऋतुर्जनीनाम्॥२६॥

अग्निर्होता गृहपतिः स राजा। विश्वा वेद जनिमा जातवेदाः। देवानामृत यो मर्त्यानाम्। यजिष्ठः स प्र यजतामृतावा। वयमुं त्वा गृहपते जनानाम्। अग्ने

अकर्म समिधा बृहन्तम्। अस्थूरि णो गार्हपत्यानि सन्तु। तिग्मेन नस्तेजसा
संशिक्षाधि॥२७॥

जनीनामृष्टौ च॥

[१२]

उपहूतं रथन्तरं सह पृथिव्या। उप मा रथन्तरं सह पृथिव्या ह्वयताम्।
उपहूतं वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण। उप मा वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण ह्वयताम्।
उपहूतं बृहत्सह दिवा। उप मा बृहत्सह दिवा ह्वयताम्। उपहूताः सप्त होत्राः।
उप मा सप्त होत्रा ह्वयन्ताम्। उपहूता धेनुः सहर्षभा। उप मा धेनुः सहर्षभा
ह्वयताम्॥२८॥

उपहूतो भक्षः सखा। उप मा भक्षः सखा ह्वयताम्। उपहूताँ(४)हो। इडोपहूता।
उपहूतेडा। उपो अस्मां इडा ह्वयताम्। इडोपहूता। उपहूतेडा। मानवी घृतपदी
मैत्रावरुणी। ब्रह्म देवकृतमुपहूतम्॥२९॥

दैव्या अध्वर्यव उपहूताः। उपहूता मनुष्याः। य इमं यज्ञमवान्। ये यज्ञपत्नीं

वर्धान्। उपहूते द्यावापृथिवी। पूर्वजे ऋतावरी। देवी देवपुत्रे। उपहूतेयं यजमाना।
 इन्द्राणीवाऽविधुवा। अदितिरिव सुपुत्रा। उत्तरस्यान्देवयज्यायामुपहूता। भूयसि
 हविष्करणं उपहूता। दिव्ये धामन्नुपहूता। इदं मे देवा हविर्जुषन्तामिति
 तस्मिन्नुपहूता। विश्वमस्याः प्रियमुपहूतम्। विश्वस्य प्रियस्योपहूतस्योपहूता॥३०॥

सहरपभा ह्यतामुपहूतं सुपुत्रा पद्म॥ [१३]

सत्यं प्रवोऽग्ने महानग्निर्होता समिधोऽग्निर्वृत्राण्यग्निर्मूर्धोपहूतं देवं बरुहिरिदं द्यावापृथिवी तच्छं योरा
 प्यायस्वोपहूतत्रयोदश॥१३॥

सत्यं वयं स्याम वृष्टिर्द्यावा त्रिशत्॥३०॥

सत्यमुपहूता॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

अ॒ञ्जन्ति॒ त्वाम॑ध्व॒रे दे॒व॒यन्तः॑। वन॑स्पते॒ मधु॑ना॒ दैव्ये॑न। यदूर्ध्व॑स्ति॒ष्ठाद्भवि॑णे॒ह
ध॑त्तात्। यद्वा॒ क्षयो॑ मा॒तुर॑स्या उ॒पस्थे॑। उच्छ्र॑यस्व वनस्पते। वर्ष्म॑न्पृथि॒व्या अधि॑।
सुमि॑ती मी॒यमा॑नः। वर्चो॑धा य॒ज्ञवा॑हसे। समि॑द्धस्य॒ श्रय॑माणः पु॒रस्ता॑त्। ब्रह्म॑
वन्वा॒नो अ॒जर॑ः सु॒वीरम्॑॥१॥

आ॒रे अ॒स्मद॑म॒तिं बाध॑मानः। उच्छ्र॑यस्व मह॒ते सौभ॑गाय। ऊ॒र्ध्व ऊ॒षुणं॑ ऊ॒तये॑।
ति॒ष्ठा दे॒वो न स॑वि॒ता। ऊ॒र्ध्वो वाज॑स्य॒ सनि॑ता॒ यद॑ञ्जिभिः। वा॒घद्वि॑र्वि॒ह्वया॑महे।
ऊ॒र्ध्वो नः॑ पा॒ह्यः ह॑सो॒ नि के॒तुना॑। विश्व॑ः स॒म॒त्रिण॑न्दह। कृ॒धी न॑ ऊ॒र्ध्वा च॒ रथा॑य
जी॒वसे॑। वि॒दा दे॒वेषु॑ नो॒ दुवः॑॥२॥

जा॒तो जा॑यते सुदि॒न॒त्वे अह्ना॑म्। स॒म॒र्य आ वि॒दथे॑ वर्ध॒मानः॑। पु॒नन्ति॒ धीरा॑
अ॒पसो॑ मनी॒षा। दे॒व॒या विप्र॑ उ॒दिय॑ति॒ वाचम्॑। युवा॑ सु॒वासाः॒ परि॑वीत॒ आगा॑त्।

स उ श्रेयाँभवति जायमानः। तं धीरांसः कवय उन्नयन्ति। स्वाधियो मनसा
 देवयन्तः। पृथुपाजा अमर्त्यः। घृतनिर्णिख्स्वाहुतः। अग्निर्यज्ञस्य हव्यवाट्। तं
 सुबाधो यतः सुचः। इत्था धिया यज्ञवन्तः। आचक्रुरग्निमृतये। त्वं वरुण उत
 मित्रो अग्ने। त्वां वर्धन्ति मतिभिर्वसिष्ठाः। त्वे वसु सुषणनानि सन्तु। यूयं पात
 स्वस्तिभिः सदा नः॥३॥

सुवीरं दुवः स्वाहुतोऽष्टौ च॥ _____ [१]

होता यक्षदग्निं समिधा सुषमिधा समिद्धं नाभां पृथिव्याः सङ्गथे वामस्य।
 वर्ष्मन्दिव इडस्पदे वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्तनूनपातमदितेर्गर्भं
 भुवनस्य गोपाम्। मध्वाद्य देवो देवेभ्यो देवयानान्पथो अनक्तु वेत्वाऽऽज्यस्य
 होतर्यजं। होता यक्षन्नराशंसं नृशस्त्रं नृङ्ः प्रणेत्रम्। गोभिर्वपावान्स्याद्वीरैः
 शक्तीवान्नथैः प्रथमया वा हिरण्यैश्चन्द्री वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता
 यक्षदग्निमिड ईडितो देवो देवां आवक्षद्वृतो हव्यवाडमूरः। उपेमं यज्ञमुपेमां

दे॒वो दे॒वहू॑तिमवतु वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्षद्वर्हिः सु॒ष्टरी॑मोर्णम्रदा
अ॒स्मिन् य॒ज्ञे वि च॒ प्र च॑ प्रथताऽ॒ स्वास॑स्थं दे॒वेभ्यः॑। ए॒मैन॑दद्य॒ वस॑वो रु॒द्रा
आ॑दि॒त्याः सं॑दन्तु प्रि॒यमिन्द्र॑स्यास्तु वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं॥४॥

होता॑ यक्षद्वर्हिः ऋष्याः कव॒ष्यो कौष॑धावनीरुदाताभी॒र्जिह॑तां विपक्षोभिः
श्रय॑न्ताम्। सु॒प्राय॑णा अ॒स्मिन् य॒ज्ञे विश्र॑यन्तामृतावृधो वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं।
होता॑ यक्षदुषासानक्ता बृ॒हती॑ सु॒पेश॑सा नृ॒ः पति॑भ्यो योनिं कृ॒ण्वाने॑।
स॒ऽस्मय॑माने इन्द्रेण दे॒वैरे॑दं ब॒र्हिः सी॑दतां वी॒तामाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑
यक्षद्वैव्या होता॑रा म॒न्द्रा पो॑ता॒रा क॒वी प्र॑चेतसा। स्वि॑ष्टम॒द्यान्यः क॑रदिषा
स्व॑भिगूर्तम॒न्य ऊ॒र्जा स॑तवसेमं य॒ज्ञं दि॒वि दे॒वेषु॑ धत्तां वी॒तामाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं।
होता॑ यक्षत्ति॒स्रो दे॒वीर॑प॒साम॑प॒स्तमा॑ अ॒च्छिद्र॑म॒द्येद॑मप॒स्तन्व॑ताम्। दे॒वेभ्यो॑
दे॒वीर्दे॒वम॑पो वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्षत्त्वष्टा॒रम॑चिष्टुमपा॒कः रे॒तोधां॑
विश्र॑वसं यशो॒धाम्। पु॒रुरूप॑मका॒मक॑र्शनः सु॒पोषः॑ पोषैः स्यात्सु॒वीरो॑

वीरैर्वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वनस्पतिमुपावत्सक्षद्वियो जोष्टारं
 शशमन्नरं। स्वदाथस्वर्धितिरऋतुथाद्य देवो देवेभ्यो हव्यावाङ्मेत्वाऽऽज्यस्य
 होतर्यजं। होता यक्षदग्निः स्वाहाऽऽज्यस्य स्वाहा मेदसः स्वाहा स्तोकानां
 स्वाहा स्वाहाकृतीनां स्वाहा हव्यसूक्तीनाम्। स्वाहा देवाः आज्यपान्थस्वाहा-
 ऽग्निः होत्राङ्गुषाणा अग्न आज्यस्य वियन्तु होतर्यजं॥५॥

प्रियमिन्द्रस्यास्तु वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं सुवीरौ वीरैर्वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं चत्वारि च (अग्निन्तनूनपात्त्रराशः संमग्निमिड
 ईडितो बर्हिर्दुरं उपासानक्ता दैव्या तिस्रस्त्वष्टारं वनस्पतिमग्निम्। पञ्च वेत्वेकौ वियन्तु द्विर्वीतामेकौ वियन्तु द्विर्वेत्वेकौ वियन्तु
 होतर्यजं॥)॥

[२]

समिद्धो अद्य मनुषो दुरोणे। देवो देवान् यजसि जातवेदः। आ च वहं
 मित्रमहश्चिकित्वान्। त्वं दूतः कविरसि प्रचेताः। तनूनपात्पथ ऋतस्य यानान्।
 मध्वा समञ्जन्थस्वदया सुजिह्व। मन्मानि धीभिरुत यज्ञमृन्धन्। देवत्रा च कृणुह्यध्वरं
 नः। नराशंसस्य महिमानमेषाम्। उप स्तोषाम यज्ञतस्य यज्ञैः॥६॥

ते सुक्रतवः शुचयो धियन्धाः। स्वदन्तु देवा उभयानि हव्या। आजुह्वान् ईड्यो

वन्द्यश्च। आयाह्यग्ने वसुभिः सज्जोषाः। त्वं देवानामसि यहू होता। स एनान्
यक्षीषितो यजीयान्। प्राचीनं बर्हिः प्रदिशा पृथिव्याः। वस्तोरस्या वृज्यते अग्ने
अह्वाम्। व्यु प्रथते वितरं वरीयः। देवेभ्यो अदितये स्योनम्॥७॥

व्यचस्वतीरुर्विया विश्रयन्ताम्। पतिभ्यो न जनयः शुम्भमानाः। देवीर्द्वारो
बृहतीर्विश्वमिन्वाः। देवेभ्यो भवथ सुप्रायणाः। आसुष्वयन्ती यजते उपाके।
उषासानक्ता सदतां नि योनौ। दिव्ये योषणे बृहती सुरुक्मे। अधि श्रियः
शुक्रपिशं दधाने। दैव्या होतारा प्रथमा सुवाचा। मिमांसा यज्ञं मनुषो यजध्वै॥८॥

प्रचोदयन्ता विदथेषु कारू। प्राचीनं ज्योतिः प्रदिशा दिशन्ता। आ नो यज्ञं
भारती तूयमेतु। इडा मनुष्वदिह चेतयन्ती। तिस्रो देवीर्बर्हिरेदः स्योनम्।
सरस्वती स्वपंसः सदन्तु। य इमे द्यावापृथिवी जनित्री। रूपैरपि शद्भुवनानि
विश्वा। तमद्य होतरिषितो यजीयान्। देवं त्वष्टारमिह यक्षि विद्वान्॥९॥

उपावसृजत्मन्या समञ्जन्। देवानां पार्थ ऋतुथा हवीर्षि। वनस्पतिः

शमिता देवो अग्निः। स्वदन्तु हव्यं मधुना घृतेन। सद्यो जातो व्यमिमीत
यज्ञम्। अग्निर्देवानामभवत्पुरोगाः। अस्य होतुः प्रदिश्यतस्य वाचि। स्वाहाकृतं
हविरदन्तु देवाः॥१०॥

यज्ञैः स्योनं यजंथ्ये विद्वानृष्टौ च॥ [३]

अग्निर्होता नो अध्वरे। वाजी सन्परिणीयते। देवो देवेषु यज्ञियः।
परित्रिविष्ट्यध्वरम्। यात्यग्नी रथीरिव। आ देवेषु प्रयो दधत्। परि वाजपतिः
कविः। अग्निर्हव्यान्यक्रमीत्। दधद्रत्नानि दाशुषे॥११॥

अग्निर्होता नो नव॥ [४]

अजैदग्निः। असन्नद्वाजन्नि। देवो देवेभ्यो हव्यावाट्। प्राञ्जोभिर्हिन्वानः। धेनाभिः
कल्पमानः। यज्ञस्यायुः प्रतिरन्। उप प्रेष्य होतः। हव्या देवेभ्यः॥१२॥

अजैदृष्टौ॥ [५]

दैव्याः शमितार उत मनुष्या आरंभध्वम्। उपनयत् मेध्या दुरः। आशासाना

मेधपतिभ्यां मेधम्। प्रास्मां अग्निं भरत। स्तृणीत बरुहिः। अन्वेनं माता मन्यताम्।
अनु पिता। अनु भ्राता सगर्भ्यः। अनु सखा सयूथ्यः। उदीचीनाः अस्य पदो
निधत्तात्॥१३॥

सूर्यं चक्षुर्गमयतात्। वातं प्राणमन्ववसृजतात्। दिशः श्रोत्रम्। अन्तरिक्षमसुम्।
पृथिवीः शरीरम्। एकधाऽस्य त्वचमाच्छतात्। पुरा नाभ्यां अपिशसौ
वपामुत्खिदतात्। अन्तरेवोष्माणं वारयतात्। श्येनमस्य वक्षः कृणुतात्। प्रशसां
बाहू॥१४॥

शला दोषणी। कश्यपेवाःसा। अच्छिद्रे श्रोणी। कवषोरू स्नेकपर्णाष्ठीवन्ता।
षड्विंशतिरस्य वङ्क्यः। ता अनुष्ठोच्यावयतात्। गात्रं गात्रमस्यानूनं कृणुतात्।
ऊवध्यगोहं पार्थिवं खनतात्। अस्ना रक्षः सःसृजतात्। वनिष्ठमस्य मा
राविष्ट॥१५॥

उरूकं मन्यमानाः। नेद्वस्तोके तनये। रवितारवच्छमितारः। अधिगो शमीध्वम्।

सु॒शमिं॑ शमी॒ध्वम्। शमी॒ध्वम॑धि॒गो। अधि॑गु॒श्चापा॑पश्च। उ॒भौ दे॒वानां॑ शमि॒तारौ॑।
तावि॒मं प॒शूँ श्र॑पयतां प्रवि॒द्वाँसौ॑। यथा॑यथाऽस्य॒ श्रप॑ण॒न्तथा॑तथा॥१६॥

धृत्ताद्वाहू मा रांविष्ट तथातथा॥

[६]

जुष॑स्व॒ स॒प्रथ॑स्तमम्। वचो॑ दे॒वप्स॑रस्तमम्। ह॒व्या जु॒ह्वान॑ आ॒सनि॑। इ॒मं नो॑
य॒ज्ञम॒मृते॑षु धेहि। इ॒मा ह॒व्या जा॑तवेदो जुषस्व। स्तो॒काना॑मग्ने मेद॑सो घृ॒तस्य॑।
होत॒ः प्रा॑शा॒न प्रथ॑मो नि॒षद्य॑। घृ॒तव॑न्तः पावक ते। स्तो॒काः श्रो॑तन्ति मेद॑सः।
स्वध॑र्मं दे॒ववी॑तये॥१७॥

श्रेष्ठं॑ नो धेहि॒ वार्य॑म्। तुभ्य॑ँ स्तो॒का घृ॑त॒श्चुतः॑। अग्ने॒ विप्रा॑य सन्त्य। ऋषिः॑ श्रेष्ठः
समि॑ध्यसे। य॒ज्ञस्य॑ प्रावि॒ता भ॑व। तुभ्य॑ँ श्रोतन्त्यधि॒गो श॑चीवः। स्तो॒कासौ॑ अग्ने
मेद॑सो घृ॒तस्य॑। क॒वि॒श॒स्तो बृ॑ह॒ता भा॒नुना॑गाः। ह॒व्या जु॒षस्व मे॑धिर। ओजि॑ष्ठन्ते
मध्य॒तो मेद॑ उद्धृ॒तम्। प्र ते॑ व॒यं द॑दामहे। श्रोत॑न्ति ते वसो स्तो॒का अधि॑त्व॒चि।
प्रति॒ तान्दे॑व॒शोर्वि॑हि॥१८॥

देववीतय उद्धृतत्रोणिं च॥ [७]

आवृत्रहणा वृत्रहभिः शुष्मैः। इन्द्र यातन्नमोभिरग्रे अर्वाक्। युवः
राधोभिरकवेभिरिन्द्र। अग्रे अस्मे भवतमुत्तमेभिः। होता यक्षदिन्द्राग्नी। छागस्य
वपाया मेदसः। जुषेताः हविः। होतर्यजं। विह्यख्यन्मनसा वस्य इच्छन्।
इन्द्राग्नी ज्ञास उत वा सजातान्॥१९॥

नान्या युवत्प्रमतिरस्ति मह्यम्। स वा धियं वाजयन्तीमतक्षम्। होता
यक्षदिन्द्राग्नी। पुरोडाशस्य जुषेताः हविः। होतर्यजं। त्वामीडते अजिरं दूत्याय।
हविष्मन्तः सदमिन्मानुषासः। यस्य देवैरासंदो बरुहिरग्रे। अहान्यस्मै सुदिना
भवन्तु। होता यक्षदग्निम्। पुरोडाशस्य जुषेताः हविः। होतर्यजं॥२०॥

सजातान्ग्निन्दे च॥ [८]

गीर्भिर्विप्रः प्रमतिमिच्छमानः। ईदृ रयिं यशसं पूर्वभाजम्। इन्द्राग्नी वृत्रहणा
सुवज्रा। प्र णो नव्येभिस्तिरतं देष्णैः। माच्छेद्ग रश्मीरिति नाधमानाः। पितृणाः

शक्तीरनुयच्छमानाः। इन्द्राग्निभ्यां कं वृषणो मदन्ति। ताह्यद्रीं धिषणाया उपस्थे।
अग्निं सुदीतिं सुदृशं गृणन्तः। नमस्यामस्त्वेड्यं जातवेदः। त्वां दूतमरतिं
हव्यवाहम्। देवा अकृण्वन्नमृतस्य नाभिम्॥२१॥

जातवेदो द्वे च॥ _____ [९]

त्वं ह्यग्ने प्रथमो मनोता। अस्या धियो अभवो दस्महोता। त्वं सीं
वृषन्नकृणोर्दुष्टरीतु। सहो विश्वस्मै सहसे सहध्वै। अधा होता न्यसीदो यजीयान्।
इडस्पद इषयन्नीड्यः सन्। तं त्वा नरः प्रथमं देवयन्तः। महो राये चितयन्तो
अनुगमन्। वृतेव यन्तं बहुभिर्वसव्यैः। त्वे रयिं जागृवांसो अनुगमन्॥२२॥

रुशन्तमग्निं दर्शतं बृहन्तम्। वपावन्तं विश्वहां दीदिवांसम्। पदं देवस्य
नमसा वियन्तः। श्रवस्यवः श्रवं आपन्नमृक्तम्। नामानि चिद्वधिरे यज्ञियानि।
भद्रायां ते रणयन्त सन्दृष्टौ। त्वां वर्धन्ति क्षितयः पृथिव्याम्। त्वं रायं उभयांसो
जनानाम्। त्वं त्राता तरणे चेत्योऽभूः। पिता माता सदमिन्मानुषाणाम्॥२३॥

सप॒र्येण्यः स प्रि॒यो वि॒क्ष्वग्निः। होता॑ म॒न्द्रो निष॑सादा य॒र्जीयान्। तं त्वा॑ व॒यं
दम॒ आ दी॑दिवा॒सम्। उप॑जु॒बाधो नम॑सा सदेम। तं त्वा॑ व॒यं सु॒धियो न॒व्यम॑ग्रे।
सु॒म्नाय॑व ईमहे देव॒यन्तः। त्वं वि॒शो अन॑यो दी॒द्यानः। दि॒वो अ॑ग्रे बृ॒हता रो॑च॒नेन॑।
वि॒शां क॒विं वि॒श्वपति॑ः श॒श्वती॑नाम्। नि॒तोश॑नं वृष॒भं च॑र्षणी॒नाम्॥२४॥

प्रेती॑षणि मि॒षय॑न्तं पाव॒कम्। राज॑न्तम॒ग्निं य॑ज॒तं र॑यी॒णाम्। सो अ॑ग्र ईजे
श॒शमे च॒ मर्तः॑। यस्त॒ आन॑द॒त्समि॑धा ह॒व्यदा॑तिम्। य आहु॑तिं परि॒ वेदा॒ नमो॑भिः।
वि॒श्वेत्स॒वामा॑ द॒धते॒ त्वोतः॑। अ॒स्मा उ॑ ते॒ महि॑ म॒हे वि॑धेम। नमो॑भिर॒ग्रे स॒मिधो॑त
ह॒व्यैः। वेदी॑सूनो सह॒सो गी॒र्भिरु॒क्थैः। आ ते॑ भ॒द्राया॑ सु॒मतौ य॑तेम॥२५॥

आ यस्त॒तन्थ॒ रोद॑सी॒ विभा॑सा। श्रवो॑भिश्च श्रव॒स्यस्त॑रु॒त्रः। बृ॒हद्भि॑र्वा॒जैः
स्थवि॑रेभिर॒स्मे। रे॒वद्भि॑र॒ग्रे वि॒तरं वि॑ भा॒हि। नृ॒वद्व॑सो स॒दमि॑द्वे॒ह्यस्मे। भूरि॑तो॒काय॑
तन॑याय प॒श्वः। पूर्वी॑रिषो॑ बृ॒हती॑रा॒रे अ॑घाः। अ॒स्मे भ॒द्रा सौ॑श्रव॒सानि॑ सन्तु।
पु॒रूण्य॑ग्रे पु॒रुधा॑ त्वा॒या। वसू॑नि राज॒न्वसु॑ता॒ते अ॑श्याम्। पु॒रूणि॑ हि त्वे पु॒रुवा॑र॒
सन्ति॑। अ॒ग्रे वसु॑ वि॒धते॒ राज॑नि॒त्वे॥२६॥

जा॒गृ॒वाꣳसो॑ अनु॒ग्म॒न्मानु॑षाणाञ्च॒र्षणी॑नां य॒तेमा॑श्या॒न्द्वे च॑॥ _____[१०]

आभ॑रतꣳ शि॒क्षतं॑ वज्र॒बाहू॑। अ॒स्माꣳ इ॒न्द्राग्नी॑ अव॒तꣳ श॒चींभिः॑। इ॒मे नु॑ ते
र॒श्मयः॑ सूर्य॒स्य। येभिः॑ स॒पित॑त्वं पि॒तरो॑ न॒ आयन्।॑ हो॒ता यक्ष॑दिन्द्राग्नी। छा॒गस्य॑
ह॒विष॑ आ॒त्ताम॑द्य। म॒ध्यतो॑ मे॒द् उ॒द्धृत॑म्। पु॒रा द्वेषो॑भ्यः। पु॒रा पौरु॑षेय्या गृ॒भः।
घ॒स्तान्नू॑नम्॥ २७ ॥

घा॒से अ॑ज्राणां॒ यव॑सप्रथ॒मानाम्। सु॒मत्क्ष॑राणाꣳ श॒तरु॑द्रियाणाम्। अ॒ग्निष्वा॒त्तानां॑
पी॒वोप॑वसनानाम्। पा॒र्श्वतः॑ श्रौ॒णितः॑ शि॒ताम॑त उ॒त्थाद॑तः। अ॒ङ्गाद॑ङ्गादव॒त्तानाम्।
कर॑त ए॒वेन्द्रा॑ग्नी। जु॒षेताꣳ ह॒विः। हो॒तर्य॑जं। दे॒वेभ्यो॑ वनस्प॒ते ह॒वीꣳषि॑। हि॒रण्य॑पर्ण
प्र॒दिव॑स्ते अ॒र्थम्॥ २८ ॥

प्र॒दक्षि॑णि॒द्रश्न॑या॒ न॒यूय॑। ऋ॒तस्य॑ व॒क्षि प॑थिभी॒ रजि॑ष्ठैः। हो॒ता
यक्ष॑द्वन॒स्पति॑म॒भिहि॑। पि॒ष्टत॑मया॒ रभि॑ष्ठया र॒श्नया॑र्धित। यत्रेन्द्रा॒ग्नियो॑श्छा॒गस्य॑
ह॒विषः॑ प्रि॒या धा॑मानि। यत्र॒ वन॑स्प॒तैः प्रि॒या पा॑थाꣳसि। यत्र॒ दे॒वाना॑माज्य॒पानां॑

प्रिया धामानि। यत्राग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। तत्रैतं प्रस्तुत्येवोपस्तुत्ये
वोपावंस्रक्षत्। रभीयांसमिव कृत्वी॥२९॥

करदेवं देवो वनस्पतिः। जुषतां हविः। होतर्यजं। पिप्रीहि देवां
उशतो यविष्ठ। विद्वां ऋतूँरऋतुपते यजेह। ये दैव्या ऋत्विजस्तेभिरग्ने। त्वं
होतृणामस्यायं जिष्ठः। होता यक्षदग्निं स्विष्टकृतम्। अयाङ्गिरिन्द्राग्नियोश्छागस्य
हविषः प्रिया धामानि। अयाङ्गनस्पतैः प्रिया पाथांसि। अयाङ्गैवानामाज्यपानां
प्रिया धामानि। यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। यक्षत्स्वं महिमानम्।
आयं जतामेज्या इषः। कृणोतु सो अध्वरा जातवेदाः। जुषतां हविः।
होतर्यजं॥३०॥

नूनमर्थं कृत्वी पाथांसि सप्त च॥ [११]

उपो ह यद्विदथं वाजिनो गूः। गीर्भिर्विप्राः प्रमतिमिच्छमानाः। अर्वन्तो न
काष्ठान्नक्षमाणाः। इन्द्राग्नी जोहुवतो नस्ते। वनस्पते रशनयाऽभिधाय। पिष्टतमया

व॒युना॑नि वि॒द्वान्। वह॑ दे॒वत्रा दि॑धिषो ह॒वीः॑ षि। प्र च॑दा॒तार॑म॒मृते॑षु वोचः। अ॒ग्निः॑
स्वि॑ष्ट॒कृत॑म्। अया॑ङ्गि॒रिन्द्रा॑ग्नि॒योश्छा॑ग॒स्य ह॒विषः॑ प्रि॒या धा॑मा॒नि॥३१॥

अया॒ङ्गन॒स्पतेः॑ प्रि॒या पा॑था॒सि। अया॑ङ्गै॒वाना॑माज्य॒पाना॑ प्रि॒या धा॑मा॒नि।
यक्ष॑द॒ग्नेर॑होतुः प्रि॒या धा॑मा॒नि। यक्ष॒त्स्वं म॑हि॒मान॑म्। आ॒य॑जता॒मेज्या॒ इषः॑।
कृ॒णोतु॑ सो अ॒ध्व॒रा जा॑तवे॒दाः। जुष॑ता॒ ह॒विः। अ॒ग्ने यद॑द्य वि॒शो अ॒ध्व॒रस्य॑
होतः। पाव॑क शोचे॒ वेष्ट्व॑ हि यज्वा॑। ऋ॒ता य॑जासि म॒हि॒ना वि॒यद्भूः॑। ह॒व्या वह॑
यवि॑ष्ठ॒ या ते॑ अ॒द्य॥३२॥

धा॒मा॒नि भू॑रेकं च॥ ————— [१२]

दे॒वं ब॒र्हिः सु॑दे॒वं दे॒वैः स्या॑त्सु॒वीरं॑ वी॒रैर्व॑स्तो॒र्वृ॒ज्येता॑क्तोः प्र॒भ्रिये॑तात्य॒न्यात्रा॑या
ब॒र्हिष्म॑तो मदे॒म वसु॑वने॒ वसु॑धेय॒स्य वेतु॑ यज॑। दे॒वीर्द्वारं॑ सङ्घा॒ते
वि॒द्वीर्या॑म॒ञ्छि॒थिरा॑ ध्रु॒वा दे॒वहू॑तौ व॒त्स ई॑मे॒नास्तरु॑ण॒ आमि॑मीयात्कु॒मारो॑
वा न॑वजातो॒ मैना॒ अर्वा॑ रे॒णुकं॑काटः पृ॒ण॑ग्वसु॒वने॒ वसु॑धेय॒स्य वि॒यन्तु॑ यज॑।

दे॒वी उ॒षासा॒नक्ताऽद्या॒स्मिन् य॒ज्ञे प्र॑य॒त्य॒ह्नेता॒मपि॑ नूनं दै॒वीर्वि॑शः प्राया॑सिष्टा॒ः
 सु॒प्री॑ते सु॒धि॑ते वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑। दे॒वी जो॒ष्ट्री वसु॑धिती॒ ययो॑र॒न्या-
 ऽघा॑द्वेषा॒ःसि यु॒यव॑दान्याव॑क्ष॒द्वसु॑ वा॒र्याणि॑ यज॑मानाय वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य
 वीतां॒ यज॑। दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती॒ इष॑मूर्ज॒मन्या॑व॑क्ष॒त्सग्धि॑ः स॒पीति॑म॒न्या न॑वेन
 पूर्॒व॒न्दय॑मानाः स्याम॑ पुरा॒णेन॒ नव॑न्तामूर्ज॒मूर्जाहु॑ती ऊ॒र्जय॑माने अधा॒तां वसु॑वने॑
 वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑। दे॒वा दै॒व्या हो॑ता॒रा ने॑ष्टा॒रा पो॑ता॒रा ह॒ताघ॑शः॒ सावा॑भ॒रद्व॑सू
 वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑। दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीरि॑डा॒ सर॑स्वती॒
 भा॒रती॒ द्यां भा॑र॒त्यादि॒त्यैर॑स्पृक्ष॒त्सर॑स्वती॒मः रु॒द्रैर्य॑ज्ञमा॒वीदि॑हैवेड॒या वसु॑म॒त्या
 सध॑माद॑ मदे॒म वसु॑वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒वो न॒राशः॑सं॒स्त्रिशी॑रू॒षा
 ष॑ड॒क्षः श॒तमि॑दे॒नः शि॒तिपृ॑ष्ठा आद॑धति स॒हस्र॑मीं प्र॒व॑हन्ति मि॒त्राव॑रुणे॒दस्य॑
 हो॒त्रम॑र॒हतो॑ बृह॒स्पतिः॑ स्तो॒त्रम॑श्विनाऽऽध्व॑र्यवं वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒
 यज॑। दे॒वो व॒न॒स्पति॑र्व॒रूष॑प्रा॒वा घृ॒तनि॑र्णि॒ग्दाम॑ग्रेणास्पृक्ष॒दान्तरि॑क्षं म॒ध्यैना॑प्राः

पृथिवीमुपरेणादृ० हीद्वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवं बरुहिर्वारितीनां निधेधाऽसि
 प्रच्युतीनामप्रच्युतन्निकामधरणं पुरुस्पा० हं यशस्वदेना बरुहिषाऽन्या बरुहीऽप्यभि
 ष्याम वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवो अग्निः स्विष्टकृत्सुद्रविणा मन्द्रः कविः
 सत्यमन्माऽऽयजी होता होतुर्होतुरायजीयानग्ने यान्देवानयाड्या० अपिप्रेर्ये
 ते होत्रे अमथ्सत ता० संसनुषी० होत्रां देवङ्गमान्दिवि देवेषु यज्ञमेरयेम०
 स्विष्टकृच्चाग्ने होताऽभूर्वसुवने वसुधेयस्य नमोवाके वीहि यज॥ ३३॥

यजैकं च॥ [१३]

देवं बरुहिः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवीद्वारः। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु।
 देवी उषासानक्ता। वसुवने वसुधेयस्य वीताम्। देवी जोष्टी। वसुवने वसुधेयस्य
 वीताम्। देवी ऊर्जाहुती। वसुवने वसुधेयस्य वीताम्॥ ३४॥

देवा दैव्या होता० रा। वसुवने वसुधेयस्य वीताम्। देवीस्तिस्तिस्तिस्ति देवीः।
 वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु। देवो नराशंसः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवो

वनस्पतिः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवं बर्हिर्वारितीनाम्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु॥३५॥

देवो अग्निः स्विष्टकृत्। सुद्रविणा मन्द्रः कविः। सत्यमन्मायजी होता। होतुरहोतुरायजीयान्। अग्ने यान्देवानयाट्। या९ अपिप्रेः। ये ते होत्रे अमथ्सत। ता९ ससनुषी९ होत्रान्देवङ्गमाम्। दिवि देवेषु यज्ञमेरयेमम्। स्विष्टकृच्चाग्ने होताऽभूः। वसुवने वसुधेयस्य नमोवाके वीहि॥३६॥

वीतां वेत्वभूरेकं च॥—————[१४]

अग्निमद्य होतारमवृणीतायं यजमानः पचन्पुक्तीः पचन्पुरोडाशं बध्नन्निन्द्राग्निभ्यां छाग९ सूपस्था अद्य देवो वनस्पतिरभवदिन्द्राग्निभ्यां छागेनाघस्तान्तं मेदस्तः प्रतिपचताग्रभीष्टामवीवृधेतां पुरोडाशेन त्वामद्यर्ष आर्षेय ऋषीणान्नपादवृणीतायं यजमानो बहुभ्य आ सङ्गतेभ्य एष मे देवेषु वसु वार्या यक्ष्यत इति ता या देवा देवदानान्यदुस्तान्यस्मा आ च शास्वा च गुरस्वेषितश्च होतरसि भद्रवाच्याय

प्रेषितो॒ मानु॑षः सू॒क्तवा॒काय॑ सू॒क्ता ब्रू॑हि॥३७॥

अ॒ग्निम॒द्यैक॑म्॥ [१५]

अ॒ञ्जन्ति॑ होता॑ यक्ष॒श्रमि॑द्धो अ॒द्याग्नि॑रजै॒द्वेव्या॑ जुष॒स्वा वृ॑त्रहणा गी॒र्भिस्त्व॑ ह्याभ॑रत॒मुपो॑ह॒ यदे॒वं ब॒रुहिः॑ सु॒दे॒वं दे॒वं
ब॒रुहि॑र॒ग्निम॒द्य प॑ञ्चदश॥१५॥

अ॒ञ्जन्त्य॒ग्निर्हो॑ता॑ नो गी॒र्भिरु॑पो॑ ह॒ यद्वि॑दथ॑ वा॒जिनः॑ स॒प्तत्रि॑ंशत्॥३७॥

अ॒ञ्जन्ति॑ सू॒क्ताब्रू॑हि॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

सर्वान् वा एषोऽग्नौ कामान्प्रवेशयति। योऽग्नीनन्वाधाय व्रतमुपैति। स यदनिष्ठा प्रयायात्। अकामप्रीता एनं कामा नानुप्रयायुः। अतेजा अवीर्यः स्यात्। स जुहुयात्। तुभ्यं ता अङ्गिरस्तम। विश्वाः सुक्षितयः पृथक्। अग्ने कामाय येमिर इति। कामानेवास्मिन्दधाति॥१॥

कामप्रीता एनं कामा अनु प्रयान्ति। तेजस्वी वीर्यावान्भवति। सन्ततिर्वा एषा यज्ञस्य। योऽग्नीनन्वाधाय व्रतमुपैति। स यदुद्धायति। विच्छित्तिरेवास्य सा। तं प्राञ्चमुद्धृत्य। मनसोपतिष्ठेत्। मनो वै प्रजापतिः। प्राजापत्यो यज्ञः॥२॥

मनसैव यज्ञः सन्तनोति। भूरित्याह। भूतो वै प्रजापतिः। भूतिमेवोपैति। वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते। यस्याऽऽहिताग्नेरग्निरपक्षायति। यावच्छम्यया प्रविध्यैत्। यदि तावदपक्षायैत्। तं सम्भरेत्। इदं त एकं पर उ त एकम्॥३॥

तृतीयेन॑ ज्योतिषा॑ संवि॑शस्व। संवे॑शनस्तनु॒वै चारु॑रेधि। प्रि॒ये दे॒वानां॑
पर॒मे ज॒नित्र॑ इति॑। ब्रह्म॑णै॒वैन॑ꣳ सम्भ॑रति। सैव ततः॑ प्रायश्चि॑त्तिः। यदि॑
परस्त॒रामे॑प॒क्षायै॑त्। अ॒नुप्र॒यायाव॑स्येत्। सो ए॒व ततः॑ प्रायश्चि॑त्तिः। ओष॑धी॒र्वा
ए॒तस्य॑ प॒शून्प॒यः प्रवि॑शति। यस्य॑ ह॒विषे॑ व॒त्सा अ॒पाकृ॑ता॒ धय॑न्ति॥४॥

तान् यद्बु॒द्ध्यात्। या॒तया॑म्ना ह॒विषा॑ यजेत। यन्न दु॒ष्ट्यात्। य॒ज्ञप॒रुरन्त॑रि॒यात्।
वा॒य॒व्यां॑ यवा॒गून्निर्व॑पेत्। वा॒युर्वै प॒यसः॑ प्रदापयि॒ता। स ए॒वास्मै॑ प॒यः प्रदा॑पयति।
पयो॒ वा ओष॑धयः। प॒यः प॒यः। प॒यसै॒वास्मै॑ पयोऽ॒व रुन्धे॑॥५॥

अथोत्त॑रस्मै ह॒विषे॑ व॒त्सान॒पाकृ॑र्यात्। सैव ततः॑ प्रायश्चि॑त्तिः। अ॒न्य॒त॒रान् वा
ए॒ष दे॒वान्भा॑ग॒धेये॑न॒ व्य॑र्धयति। ये यज॑मानस्य सा॒यं गृ॒हमा॒ गच्छ॑न्ति। यस्य॑ सा॒यं
दु॒ग्धꣳ ह॒विरा॑र्तिमा॒र्च्छति॑। इन्द्रा॑य व्री॒हीन्नि॒रुप्योप॑ वसेत्। पयो॒ वा ओष॑धयः। प॒यं
ए॒वार॑भ्य॒ गृही॒त्वोप॑ वसति। यत्प्रा॒तः स्यात्। तच्छृ॑तं कुर्यात्॥६॥

अथे॒तर॑ ऐ॒न्द्रः पु॑रो॒डाशः॑ स्यात्। इन्द्रि॑ये ए॒वास्मै॑ स॒मीचीं॑ दधाति। पयो॒

वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽवं रुन्धे। अथोत्तरस्मै हविषे
 वत्सानपाकुर्यात्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। उभयान् वा एष देवान्भागधेयेन
 व्यर्धयति। ये यजमानस्य सायं च प्रातश्च गृहमा गच्छन्ति। यस्योभयं
 हविरार्तिमाच्छति॥७॥

ऐन्द्रं पञ्चशरावमोदनं निर्वपेत्। अग्निं देवतानां प्रथमं यजेत्। अग्निमुखा एव
 देवताः प्रीणाति। अग्निं वा अन्वन्या देवताः। इन्द्रमन्वन्याः। ता एवोभयीः प्रीणाति।
 पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽवं रुन्धे। अथोत्तरस्मै हविषे
 वत्सानपाकुर्यात्॥८॥

सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अर्धो वा एतस्य यज्ञस्य मीयते। यस्य व्रत्ये-
 ऽह्न्यत्यनालम्बुका भवन्ति। तामपुरुष्यं यजेत। सर्वेणैव यज्ञेन यजते। तामिक्षोपं
 ह्वयेत। अमूहमस्मि। सा त्वम्। द्यौरहम्। पृथिवी त्वम्। सामाहम्। ऋत्नम्।
 तावेहि सम्भवाव। सह रेतो दधावहे। पुंसे पुत्राय वेत्तवै। रायस्पोषाय

सुप्रजास्त्वाय सुवीर्यायेति। अर्ध एवैनामुप ह्वयते। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥९॥

दधाति यज्ञ उत एकन्धयन्ति रुन्धे कुर्यादार्च्छत्यपाकुर्यात्पृथिवी त्वमष्टौ च (सर्वान् वि वै यदि परस्तरामोषधीरन्यतरानुभयानुर्धो वै॥)॥ [१]

यद्विष्वण्णेन जुहुयात्। अप्रजा अपशुर्यजमानः स्यात्। यदनायतने निनयेत्। अनायतनः स्यात्। प्राजापत्ययर्चा वल्मीकवपायामव नयेत्। प्राजापत्यो वै वल्मीकः। यज्ञः प्रजापतिः। प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। भूरित्याह। भूतो वै प्रजापतिः॥१०॥

भूतिमेवोपैति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्कीटावपन्नेन जुहुयात्। अप्रजा अपशुर्यजमानः स्यात्। यदनायतने निनयेत्। अनायतनः स्यात्। मध्यमेन पर्णेन द्यावापृथिव्ययर्चाऽन्तः परिधि निनयेत्। द्यावापृथिव्योरेवैनत्प्रतिष्ठापयति॥११॥

तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यदववृष्टेन

जुहुयात्। अपरूपमस्याऽऽत्मञ्जायेत। किलासो वास्यादर्शसो वा। यत्प्रत्येयात्।
यज्ञं विच्छिन्द्यात्। स जुहुयात्। मित्रो जनान्कल्पयति प्रजानन्॥१२॥

मित्रो दाधार पृथिवीमुत द्याम्। मित्रः कृष्टीरनिमिषाऽभि चष्टे। सत्याय हव्यं
घृतवञ्जुहोतेति। मित्रेणैवैनत्कल्पयति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव
ततः प्रायश्चित्तिः। यत्पूर्वस्यामाहुत्या५ हुतायामुत्तराऽऽहुतिः स्कन्देत्। द्विपाद्भिः
पशुभिर्यजमानो व्यृध्येत। यदुत्तरयाऽभि जुहुयात्॥१३॥

चतुष्पाद्भिः पशुभिर्यजमानो व्यृध्येत। यत्र वेत्थं वनस्पते देवानां गुह्या नामानि।
तत्र हव्यानि गामयेति वानस्पत्ययर्चा समिधमाधाय। तूष्णीमेव पुनर्जुहुयात्।
वनस्पतिनैव यज्ञस्यार्ता चानार्ता चाऽऽहुती वि दाधार। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा
पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्पुरा प्रयाजेभ्यः प्राङङ्गारः स्कन्देत्।
अध्वर्यवे च यजमानाय चाकं स्यात्॥१४॥

यदक्षिणा। ब्रह्मणे च यजमानाय चाकं स्यात्। यत्प्रत्यक्। होत्रे च पत्नियै

च यजमानाय चाकं स्यात्। यदुदङ्। अग्नीधे च पशुभ्यश्च यजमानाय चाकं स्यात्। यदभिजुहुयात्। रुद्रोऽस्य पशून्धातुकः स्यात्। यत्राभिजुहुयात्। अशान्तः प्रह्रियेत॥१५॥

स्रुवस्य बुध्रेनाभिनिदध्यात्। मा तमो मा यज्ञस्तमन्मा यजमानस्तमत्। नमस्ते अस्त्वायते। नमो रुद्र परायते। नमो यत्र निषीदसि। अमुं मा हिंसीरमुं मा हिंसीरिति येन स्कन्देत्। तं प्रहरेत्। सहस्रं शृङ्गो वृषभो जातवेदाः। स्तोमपृष्ठो घृतवांश्सुप्रतीकः। मा नो हासीन्मेत्थितो नेत्वा जहाम। गोपोषं नो वीरपोषं च यच्छेति। ब्रह्मणैवैनं प्र हरति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥१६॥

वै प्रजापतिः स्थापयति प्रजानन्भि जुहुयात्स्याद्विद्येत जहाम त्रीणि च (यद्विष्णवेण प्राजापत्यया यत्कीटा मध्यमेन यदववृष्टेन यत्पूर्वस्यां यत्पुरा प्रयाजेभ्यः प्राङ्ङारो यदक्षिणा यत्प्रत्यग्यदुदङ्॥)॥ [२]

वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येण ध्रियते। यस्याऽऽहिताग्नेरग्निर्मथ्यमानो न जायते। यत्रान्यं पश्येत्। तत आहृत्य होतव्यम्। अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं

भवति। यद्यन्यत्र विन्देत्। अजायां होतव्यम्। अग्नेयी वा एषा। यदजा।
अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति॥१७॥

अजस्य तु नाशजीयात्। यदजस्यांशजीयात्। यामेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्।
तामद्यात्। तस्मादजस्य नाशयम्। यद्यजान्न विन्देत्। ब्राह्मणस्य दक्षिणे हस्ते
होतव्यम्। एष वा अग्निर्वैश्वानरः। यद्ब्राह्मणः। अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं
भवति॥१८॥

ब्राह्मणं तु वसत्यै नापं रुन्ध्यात्। यद्ब्राह्मणं वसत्या अपरुन्ध्यात्।
यस्मिन्नेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तं भागधेयेन व्यर्धयेत्। तस्माद्ब्राह्मणो वसत्यै
नापरुध्यः। यदि ब्राह्मणं न विन्देत्। दर्भस्तम्बे होतव्यम्। अग्निवान् वै दर्भस्तम्बः।
अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। दर्भांस्तु नाध्यासीत्॥१९॥

यद्दर्भान्ध्यासीत्। यामेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तामध्यासीत्। तस्माद्दर्भा
नाध्यासितव्याः। यदि दर्भान्न विन्देत्। अप्सु होतव्यम्। आपो वै सर्वा

देवताः। देवतास्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। आपस्तु न परिचक्षीत। यदापः
परिचक्षीत॥२०॥

यामेवाप्स्वाहुतिं जुहुयात्। तां परिचक्षीत। तस्मादापो न परिचक्ष्याः। मेध्या
च वा एतस्यामेध्या च तनुवौ सः सृज्येते। यस्याऽऽहिताग्नेरन्यैरग्निभिर्ग्नयः
सः सृज्यन्ते। अग्नये विविचये पुरोडाशमष्टाकंपालं निर्वपेत्। मेध्यां चैवास्यामेध्यां
च तनुवौ व्यावर्तयति। अग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकंपालं निर्वपेत्। अग्निमेव
व्रतपतिः स्वैनं भागधेयेनोप धावति। स एवैनं व्रतमा लम्भयति॥२१॥

गर्भः स्रवन्तमगदमंकः। अग्निरिन्द्रस्त्वष्टा बृहस्पतिः। पृथिव्यामव चुश्रोतैतत्।
नाभिप्राप्नोति निर्ऋतिं पराचैः। रेतो वा एतद्वाजिनमाहिताग्नेः। यदग्निहोत्रम्।
तद्यत्स्रवेत्। रेतोऽस्य वाजिनः स्रवेत्। गर्भः स्रवन्तमगदमंकुरित्याह। रेतं
एवास्मिन्वाजिनं दधाति॥२२॥

अग्निरित्याह। अग्निर्वै रेतोधाः। रेतं एव तदधाति। इन्द्र इत्याह।

इन्द्रियमेवास्मिन्दधाति। त्वष्टेत्याह। त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानां रूपकृत्। रूपमेव पशुषु दधाति। बृहस्पतिरित्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवास्मै प्रजाः प्र जनयति। पृथिव्यामव चुक्षोतैतदित्याह। अस्यामेवैनत्प्रतिष्ठापयति। नाभिप्राप्नोति निर्ऋतिं पराचैरित्याह। रक्षसामपंहत्यै॥ २३॥

अजाऽग्रावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति भवत्यासीत् परिचक्षीत् लम्भयति दधाति देवानां बृहस्पतिः पञ्च च (वि वै यद्यन्यमजायां ब्राह्मणस्य दर्भस्तम्बेऽप्सु होतव्यम्॥)॥ [३]

याः पुरस्तात्प्रस्रवन्ति। उपरिष्ठात्सर्वतश्च याः। ताभीं रश्मिपवित्राभिः। श्रद्धां यज्ञमा रभे। देवा गातुविदः। गातुं यज्ञाय विन्दत। मनसस्पतिना देवेन। वाताद्यज्ञः प्र युज्यताम्। तृतीयस्यै दिवः। गायत्रिया सोम आभृतः॥ २४॥

सोमपीथाय सन्नयितुम्। वक्त्रं लमन्तरमा ददे। आपो देवीः शुद्धाः स्थ। इमा पात्राणि शुन्धत। उपातङ्गाय देवानाम्। पर्णवल्कमुत शुन्धत। पयो गृहेषु पयो अघ्नियासु। पयो वत्सेषु पय इन्द्राय हविषे धियस्व। गायत्री पर्णवल्केन। पयः

सोमं करोत्विमम्॥२५॥

अ॒ग्निं गृ॒ह्णामि सु॒रथं॑ यो म॑यो॒भूः। य उ॒द्यन्त॑मा॒रोह॑ति सूर्य॒महै॑। आ॒दि॒त्यं ज्योति॑षां
ज्योति॑रुत्त॒मम्। श्वो य॒ज्ञाय॑ रमतां दे॒वता॑भ्यः। वसू॑न्नु॒द्राना॑दि॒त्यान्। इन्द्रे॑ण स॒ह
दे॒वताः॑। ताः पूर्॒वः परि॑ गृह्णामि। स्व आ॒यत॑ने मनी॒षया॑। इ॒मामूर्जं॑ पञ्चद॒शीं ये
प्रवि॑ष्टाः। तान्दे॒वान्परि॑ गृह्णामि पूर्॒वः॥२६॥

अ॒ग्निर्ह॑व्य॒वाडि॑ह ताना व॑हतु। पौ॒र्ण॒मा॒सः॑ ह॒विरि॒दमे॑षां मयि॑। आ॒मा॒वा॒स्यः॑
ह॒विरि॒दमे॑षां मयि॑। अ॒न्तरा॑ऽग्नी प॒शवः॑। दे॒वस॑ः सद॒मा ग॑मन्। तान्पूर्॒वः परि॑
गृह्णामि। स्व आ॒यत॑ने मनी॒षया॑। इ॒ह प्र॒जा वि॒श्वरू॑पा रमन्ताम्। अ॒ग्निं गृ॒हप॑तिम॒भि
सं॒वसा॑नाः। ताः पूर्॒वः परि॑ गृह्णामि॥२७॥

स्व आ॒यत॑ने मनी॒षया॑। इ॒ह प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पा रमन्ताम्। अ॒ग्निं गृ॒हप॑तिम॒भि
सं॒वसा॑नाः। तान्पूर्॒वः परि॑ गृह्णामि। स्व आ॒यत॑ने मनी॒षया॑। अ॒यं पि॑तृ॒णाम॒ग्निः।
अवा॑ङ्मु॒खा पि॑तृ॒भ्य आ॑। तं पूर्॒वः परि॑ गृह्णामि। अवि॑षन्नः पि॒तुं के॑रत्। अज॑स्रं

त्वा९ संभापालाः॥२८॥

विजयभा९गु९ समिन्धताम्। अग्ने दीदाय मे सभ्य। विजित्यै शरदः शतम्।
अन्नमावसथीयम्। अभि हराणि शरदः शतम्। आवसथे श्रियं मन्त्रम्।
अहिर्बुध्नियो नि यच्छतु। इदमहमग्निज्येष्ठेभ्यः। वसुभ्यो यज्ञं प्रब्रवीमि।
इदमहमिन्द्रज्येष्ठेभ्यः॥२९॥

रुद्रेभ्यो यज्ञं प्र ब्रवीमि। इदमहं वरुणज्येष्ठेभ्यः। आदित्येभ्यो यज्ञं प्र ब्रवीमि।
पयस्वतीरोषधयः। पयस्वद्वीरुधां पयः। अपां पयसो यत्पयः। तेन मामिन्द्र स९
सृज। अग्ने९ व्रतपते व्रतं चरिष्यामि। तच्छकेयं तन्मै राध्यताम्। वायो९ व्रतपत९
आदित्य व्रतपते॥३०॥

व्रतानां९ व्रतपते व्रतं चरिष्यामि। तच्छकेयं तन्मै राध्यताम्। इमां प्राचीमुदीचीम्।
इषमूर्जमभि स९स्कृताम्। बहुपर्णामशुष्काग्राम्। हरामि पशुपामहम्। यत्कृष्णो
रूपं कृत्वा। प्राविंशस्त्वं वनस्पतीन्। ततस्त्वामैकविंशतिधा। सम्भरामि

सुसम्भृतां॥३१॥

त्रीन्परिधीः स्तिस्रः समिधः। यज्ञायुरनुसञ्चरान्। उपवेषं मेक्षणं धृष्टिम्। सं
भरामि सुसम्भृतां। या जाता ओषधयः। देवेभ्यस्त्रियुगं पुरा। तासां पर्व राध्यासम्।
परिस्तरमाहरन्। अपां मेध्यं यज्ञियम्। सदैवः शिवमस्तु मे॥३२॥

आच्छेत्ता वो मा रिषम्। जीवानि शरदः शतम्। अपरिमितानां परिमिताः।
सन्नह्ये सुकृताय कम्। एनो मा निगाङ्गतमच्चनाहम्। पुनरुत्थाय बहुला भवन्तु।
सकृदाच्छिन्नं बर्हिरूर्णामृदु। स्योनं पितृभ्यस्त्वा भराम्यहम्। अस्मिन्त्सीदन्तु मे
पितरः सोम्याः। पितामहाः प्रपितामहाश्चानुगैः सह॥३३॥

त्रिवृत्पलाशे दर्भः। इयान्प्रादेशसंमितः। यज्ञे पवित्रं पोतृतमम्। पयो हव्यं
करोतु मे। इमौ प्राणापानौ। यज्ञस्याङ्गानि सर्वशः। आप्याययन्तौ सञ्चरताम्।
पवित्रे हव्यशोधने। पवित्रे स्थो वैष्णवी। वायुर्वा मनसा पुनातु॥३४॥

अयं प्राणश्चापानश्च। यजमानमपि गच्छताम्। यज्ञे ह्यभूतां पोतारौ। पवित्रे

हव्यशोधने। त्वया वेदिं विविदुः पृथिवीम्। त्वया यज्ञो जायते विश्वदानिः।
अच्छिद्रं यज्ञमन्वेषि विद्वान्। त्वया होता सन्तनोत्यर्धमासान्। त्रयस्त्रिंशोऽसि
तन्तूनाम्। पवित्रेण सहागहि॥३५॥

शिवेयं रज्जुरभिधानीं। अघ्नियामुपं सेवताम्। अप्रस्रं साय यज्ञस्य। उखे
उपदधाम्यहम्। पशुभिः सन्नीतं बिभृताम्। इन्द्राय शृतं दधिं। उपवेषोऽसि यज्ञाय।
त्वां परिवेषमधारयन्। इन्द्राय हविः कृण्वन्तः। शिवः शग्मो भवासि नः॥३६॥

अमृन्मयन्देवपात्रम्। यज्ञस्याऽऽयुषि प्र युज्यताम्। तिरः पवित्रमतिनीताः।
आपो धारय मातिगुः। देवेन सवित्रोत्पूताः। वसोः सूर्यस्य रश्मिभिः। गां दौहपवित्रे
रज्जुम्। सर्वा पात्राणि शुन्धत। एता आ चरन्ति मधुमद्बुहानाः। प्रजावतीर्यशसौ
विश्वरूपाः॥३७॥

बह्वीर्भवन्तीरुपजायमानाः। इह व इन्द्रो रमयतु गावः। पूषा स्थ। अयक्ष्मा वः
प्रजया सः सृजामि। रायस्पोषेण बहुलाभवन्तीः। ऊर्जं पयः पिन्वमाना घृतं च।

जी॒वो जी॒वन्ती॑रुप॑वः सदे॒यम्। द्यौश्चे॒मं य॒ज्ञं पृ॒थि॒वी च॒ स॒न्दु॒हा॒ताम्। धा॒ता सोमै॑न
स॒ह वा॒तेन॑ वा॒युः। यज॑मानाय॒ द्रवि॑णं दधातु॥३८॥

उ॒त्सं दु॒हन्ति॑ क॒लशं॑ चतु॑र्बिलम्। इडां॑ दे॒वीं मधु॑मती॒ सुव॑र्विदम्। तदिन्द्रा॒ग्नी
जि॒न्वत॑ सु॒नृता॑वत्। तद्यज॑मानममृ॒तत्वे द॑धातु। काम॑धुक्षः प्र णो॑ ब्रूहि। इन्द्रा॒य
ह॒वि॒रिन्द्रि॑यम्। अ॒मूं यस्यां॑ दे॒वाना॑म्। म॒नु॒ष्याणां॑ प॒यो ह॑ितम्। ब॒हु दु॒ग्धीन्द्रा॑य
दे॒वेभ्यः॑। ह॒व्यमा॑ प्या॒यतां॑ पुनः॥३९॥

व॒त्सेभ्यो॑ म॒नु॒ष्येभ्यः॑। पु॒न॒र्दो॒हाय॑ कल्पताम्। य॒ज्ञस्य॑ सन्त॑तिरसि। य॒ज्ञस्य॑
त्वा॒ सन्त॑तिम॒नु सन्त॑नोमि। अद॑स्तमसि॒ विष्णा॑वे त्वा। य॒ज्ञाया॑पि दधाम्य॒हम्।
अ॒द्वि॒ररि॑क्तेन॒ पात्रे॑ण। याः पू॒ताः प॑रि॒शेर॑ते। अ॒यं प॒यः सोमं॑ कृ॒त्वा। स्वां योनि॑मपि
गच्छ॑तु॥४०॥

प॒र्ण॒वल्कः॑ प॒वि॒त्रम्। सौ॒म्यः सोमा॒द्धि निर्मि॑तः। इ॒मौ प॒र्णं च॑ द॒र्भं च॑। दे॒वाना॑
ह॒व्य॒शोध॑नौ। प्रा॒त॒र्वे॒षाय॑ गोपाय। विष्णो॑ ह॒व्यं हि रक्ष॑सि। उ॒भा॒व॒ग्नी उ॑पस्तृण॒ते।

देवता उपवसन्तु मे। अहं ग्राम्यानुपं वसामि। मह्यं गोपंतये पशून्॥४१॥

आभृत इमं गृह्णामि पूर्वस्ताः पूर्वः परिगृह्णामि सभापाला इन्द्रज्येष्ठेभ्य आदित्य व्रतपते सुसम्भृतां मे सह पुनातु गहि नो विश्वरूपा दधातु पुनर्गच्छतु पशून् (याः पुरस्तादिमामूर्जमिह प्रजा इह पशवोऽयं पितृणामग्निः)॥ [४]

देवां देवेषु पराक्रमध्वम्। प्रथमा द्वितीयेषु। द्वितीयास्तृतीयेषु। त्रिरेकादशा इह माऽवता। इदं शकेयं यदिदं करोमि। आत्मा करोत्वात्मनै। इदं करिष्ये भेषजम्। इदं मे विश्वभेषजा। अश्विना प्रावतं युवम्। इदमहं सेनाया अभीत्वैर्यै॥४२॥

मुखमपोहामि। सूर्य ज्योतिर्वि भाहि। महत इन्द्रियाय। आ प्यायतां घृतयोनिः। अग्निर्हव्याऽनु मन्यताम्। खमंङ्क्व त्वचमङ्क्व। सुरूपं त्वा वसुविदम्। पशूनां तेजसा। अग्नये जुष्टमभि धारयामि। स्योनं ते सदनं करोमि॥४३॥

घृतस्य धारया सुशेवं कल्पयामि। तस्मिन्त्सीदामृते प्रति तिष्ठ। ब्रीहीणां मेध सुमनस्यमानः। आर्द्रः प्रथस्त्रुर्भुवनस्य गोपाः। शृत उथ्स्नाति जनिता मतीनाम्। यस्त आत्मा पशुषु प्रविष्टः। देवानां विष्ठामनु यो वितस्थे। आत्मन्वान्त्सोम

घृतवान् हि भूत्वा। देवान्गच्छु सुवर्विन्द यजमानाय मह्यम्। इरा भूतिः पृथिव्यै
रसो मोत्क्रमीत्॥४४॥

देवाः पितरः पितरो देवाः। योऽहमस्मि स सन् यजे। यस्यास्मि न तमुन्तरेमि।
स्वं मं इष्टं स्वं दत्तम्। स्वं पूर्तं स्वं श्रान्तम्। स्वं हुतम्। तस्य मेऽग्निरुपद्रष्टा।
वायुरुपश्रोता। आदित्योऽनुख्याता। द्यौः पिता॥४५॥

पृथिवी माता। प्रजापतिर्बन्धुः। य एवास्मि स सन् यजे। मा भेर्मा संविक्था
मा त्वा हिंसिषम्। मा ते तेजोऽपं क्रमीत्। भरतमुद्धरेमनुषिश्च। अवदानानि
ते प्रत्यवदास्यामि। नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः। यदवदानानि तेऽवद्यन्।
विलोमाकार्षमात्मनः॥४६॥

आज्येन प्रत्येनज्येनत्। तत् आ प्यायतां पुनः। अज्यायो यवमात्रात्।
आव्याधात्कृत्यतामिदम्। मा रूरूपाम यज्ञस्ये। शुद्धं स्विष्टमिदं हविः।
मनुना दृष्टां घृतपदीम्। मित्रावरुणसमीरिताम्। दक्षिणार्धादसंभिन्दन्।

अवद्याम्येकतोमुखाम्॥४७॥

इडे भा॒गं जु॒षस्व नः। जि॒न्व गा जि॒न्वा॒र्वतः। तस्या॑स्ते भक्षि॒वाणः स्याम।
स॒र्वात्मा॑नः स॒र्वग॑णाः। ब्र॒ध्र पि॒न्वस्व। दद॑तो मे॒ मा क्षा॑यि। कु॒र्वतो मे॒ मोप॑दसत्।
दि॒शां क्लृ॑प्तिरसि। दि॒शो मे क॑ल्पन्ताम्। क॒ल्पन्तां मे दि॒शः॥४८॥

दैवी॑श्च मानु॑षीश्च। अ॒होरा॒त्रे मे॑ कल्पेताम्। अ॒र्धमा॒सा मे॑ कल्पन्ताम्। मा॒सा मे॑
कल्पन्ताम्। ऋ॒तवो॑ मे॒ कल्पन्ताम्। सं॒वत्स॒रो मे॑ कल्पताम्। क्लृ॑प्तिरसि॒ कल्प॑तां
मे। आ॒शा॒नां त्वाऽऽशा॑पा॒लेभ्यः॑। च॒तुर्भ्यो॑ अ॒मृते॑भ्यः। इ॒दं भू॒तस्या॑ध्यक्षेभ्यः॥४९॥

वि॒धेम॑ ह॒विषा॑ व॒यम्। भज॑तां भा॒गी भा॒गम्। मा भा॒गोऽभ॑क्त। निर॑भा॒गं
भ॑जामः। अ॒पस्मि॑न्व। ओष॑धीर्जि॒न्व। द्वि॒पात्पा॑हि। च॒तुष्पा॑दव। दि॒वो वृ॑ष्टिमे॒रया॑।
ब्रा॒ह्म॒णा॒नामि॑द॒ः ह॒विः॥५०॥

सो॒म्याना॑ः सोमपी॒थिना॑म्। निर्भ॑क्तो ब्रा॒ह्मणः॑। नेहा ब्रा॒ह्मण॑स्यास्ति। सम॑ङ्कां
ब॒र्हिर्ह॒विषा॑ घृ॒तेन॑। समा॑दि॒त्यैर्वसु॑भिः सं म॒रुद्भिः॑। समि॒न्द्रेण॑ वि॒श्वेभि॑र्दे॒वेभि॑रङ्काम्।

दिव्यं नभो गच्छतु यत्स्वाहा॥ इन्द्राणीवाविधुवा भूयासम्। अदितिरेव सुपुत्रा।
अस्थूरि त्वा गार्हपत्य॥५१॥

उपनिषदे सुप्रजास्त्वाय। सं पत्नी पत्या सुकृतेन गच्छताम्। यज्ञस्य युक्तौ
धुर्यावभूताम्। सञ्जानानौ विजहतामरातीः। दिवि ज्योतिरजरमा रभेताम्। दशते
तनुवो यज्ञ यज्ञियाः। ताः प्रीणातु यजमानो घृतेन। नारिष्ठयोः प्रशिषमीडमानः।
देवानां दैव्येऽपि यजमानोऽमृतोऽभूत्। यं वा देवा अकल्पयन्॥५२॥

ऊर्जो भागः शतक्रतू। एतद्वा तेन प्रीणानि। तेन तृप्यतमहहौ। अहं देवानां
सुकृतामस्मि लोके। ममेदमिष्टं न मिथुर्भवाति। अहं नारिष्ठावनु यजामि विद्वान्।
यदाभ्यामिन्द्रो अदधाद्वाग्धेयम्। अदारसृद्धवत देवसोम। अस्मिन् यज्ञे मरुतो
मृडता नः। मा नो विददभिभामो अशस्तिः॥५३॥

मा नो विदद्वृजना द्वेष्या या। ऋषभं वाजिनं वयम्। पूर्णमांसं यजामहे। स
नो दोहताः सुवीर्यम्। रायस्पोषः सहस्रिणम्। प्राणाय सुरार्धसे। पूर्णमांसाय

स्वाहा॥ अ॒मा॒वा॒स्यां सु॒भगां सु॒शेवां॑ । धे॒नुरि॑व॒ भूय॑ आ॒प्याय॑माना । सा नो॑ दो॒हता॑
 सु॒वीर्य॑म् । रा॒यस्पोष॑ सह॒स्त्रिण॑म् । अ॒पा॒नाय॑ सु॒राध॑से । अ॒मा॒वा॒स्यायै॑ स्वाहा॥
 अ॒भि स्तृ॑णीहि॒ परि॑ धेहि॒ वेदि॑म् । जा॒मिं मा हि॑ सी॒रमु॒या शया॑ना । होतृ॑षद॒ना
 हरि॑ताः सु॒वर्णाः॑ । नि॒ष्का इ॒मे यज॑मानस्य ब्र॒ध्ने॥५४॥

अ॒भि॒र्त्वि॒र्ये करो॑मि क्र॒मीत्पि॒ताऽऽत्म॑न॒ एक॑तो मु॒खां मे दि॒शोऽध्य॑क्षेभ्यो ह॒विर्गार्ह॑पत्या कल्पय॒न्नश॑स्तिः सा नो॑ दो॒हता॑ सु॒वीर्य॑
 सप्त॒ च॥ [५]

परि॑स्तृणीत॒ परि॑धत्ता॒ग्निम् । परि॑हितो॒ऽग्निर्यज॑मानं भुनक्तु । अ॒पा॑ रस॒
 ओष॑धीना॑ सु॒वर्णः॑ । नि॒ष्का इ॒मे यज॑मानस्य सन्तु काम॒दुघाः॑ । अ॒मुत्रा॑मुष्मि॒ल्लोके॑ ।
 भू॒प॑ते॒ भुव॑नपते । म॒हतो॑ भू॒तस्य॑ पते । ब्र॒ह्माणं॑ त्वा वृणीमहे । अ॒हं भू॑पतिर॒हं
 भुव॑नपतिः । अ॒हं म॒हतो॑ भू॒तस्य॑ पतिः॥५५॥

दे॒वेन॑ सवि॒त्रा प्र॑सू॒त आ॒र्त्विज्यं॑ करिष्यामि । दे॒वं स॑वि॒तरे॒तं त्वा॑ वृणते ।
 बृ॒हस्प॑तिं दै॒व्यं ब्र॒ह्माण॑म् । तद्द॒हं मन॑से॒ प्र ब्र॑वीमि । मनो॑ गाय॒त्रियै॑ । गा॒य॒त्री

त्रिष्टुभे॑। त्रिष्टुजग॑त्यै। जग॑त्यनुष्टुभे॑। अनुष्टुक्पङ्क्तौ। पङ्क्तिः प्रजाप॑तये॥५६॥

प्रजाप॑तिर्विश्वेभ्यो दे॒वेभ्यः॑। विश्वे दे॒वा बृह॑स्पतये। बृह॑स्पतिर्ब्रह्म॑णे। ब्रह्म॑ भूर्भुवः॑
सुवः॑। बृह॑स्पतिर्दे॒वानां॑ ब्रह्मा। अ॒हं म॑नुष्या॑णाम्। बृह॑स्पते य॒ज्ञं गो॑पाय। इ॒दं तस्मै॑
ह॒र्म्यं क॑रोमि। यो वो दे॒वाश्चर॑ति ब्रह्म॑चर्यम्। मे॒धावी दि॑क्षु मन॑सा तप॒स्वी॥५७॥

अ॒न्तर्दूतश्चर॑ति मा॒नुषी॑षु। चतुः शि॒खण्डा॑ युव॒तिः सु॑पेशाः॑। घृ॒तप्र॑तीका॒ भुवन॑स्य
म॒ध्ये। म॒र्मृज्य॑मा॒ना मह॑ते सौभ॑गाय। मह्यं धु॒क्ष्व यज॑मानाय॒ कामान्। भूमि॑र्भू॒त्वा
म॑हि॒मानं पु॑पोष। ततो॑ दे॒वी वर्ध॑यते॒ पया॑सि। य॒ज्ञियां य॒ज्ञं वि च॒ यन्ति॑ शं च।
ओष॑धी॒रापं॑ इ॒ह शक्नो॑रीश्च। यो मा॑ हृ॒दा मन॑सा॒ यश्च॑ वा॒चा॥५८॥

यो ब्रह्म॑णा॒ कर्म॑णा॒ द्वेष्टि॑ दे॒वाः। यः श्रु॑तेन॒ हृद॑येनेष्ण॒ता च। तस्येन्द्र॑ वज्रै॒ण
शि॒रश्छि॑नद्भि। ऊ॒र्णामृ॑दु प्रथ॑मानं॒ स्यो॒नम्। दे॒वेभ्यो जुष्टं॑ स॒दना॑य ब॒र्हिः। सु॒वर्गे
लो॒के यज॑मानं॒ हि धे॑हि। मां नाक॑स्य पृ॒ष्ठे प॑र॒मे व्यो॑मन्। चतुः शि॒खण्डा॑ युव॒तिः
सु॑पेशाः॑। घृ॒तप्र॑तीका॒ व॒युना॑नि वस्ते। साऽऽस्ती॒र्यमा॑णा मह॑ते सौभ॑गाय॥५९॥

सा मे॑ धु॒क्ष्व॒ यज॑मानाय॒ कामान्॑। शि॒वा च॑ मे श॒ग्मा चै॑धि। स्यो॒ना च॑ मे
सु॒षदा॑ चैधि। ऊ॒र्ज॑स्वती च॒ मे प॑य॒स्वती चै॑धि। इ॒ष॒मूर्ज॑ मे पि॒न्वस्व॑। ब्र॒ह्म तेजो॑ मे
पि॒न्वस्व॑। क्ष॒त्रमोजो॑ मे पि॒न्वस्व॑। वि॒शं पु॑ष्टि॑ मे पि॒न्वस्व॑। आ॒यु॒र॒न्नाद्यं॑ मे पि॒न्वस्व॑।
प्र॒जां प॒शून्मे॑ पि॒न्वस्व॑॥६०॥

अ॒स्मिन् य॒ज्ञ उ॒प भू॒य इ॒न्नु मे॑। अ॒वि॑क्षोभाय परि॒धीं द॑धामि। ध॒र्ता ध॒रुणो॑
ध॒री॑यान्। अ॒ग्नि॒र्द्वेषा॑सि॒ निरि॑तो नु॒दातै॑। वि॒च्छि॑न॒द्भि वि॑धृ॒तीभ्या॑ स॒पत्नान्॑।
जा॒तान्भ्रात॑व्यान् ये च॑ ज॒निष्य॑माणाः। वि॒शो य॒त्राभ्यां॑ वि॒धमा॑म्येनान्। अ॒ह॑
स्वाना॑मुत्त॒मोऽसा॑नि दे॒वाः। वि॒शो य॒त्रे नु॑द॒माने॑ अ॒राति॑म्। वि॒श्वं पा॒प्मान॒मम॑तिं
दु॒र्म॒रा॒युम्॥६१॥

सीद॑न्ती दे॒वी सु॑कृ॒तस्य॑ लो॒के। धृ॒तीं स्थो॑ वि॒धृती॑ स्व॒धृती॑। प्रा॒णान्म॑यि
धा॒रय॑तम्। प्र॒जां म॑यि॒ धार॑यतम्। प॒शून्म॑यि॒ धार॑यतम्। अ॒यं प्र॑स्त॒र उ॒भय॑स्य
धृ॒र्ता। धृ॒र्ता प्र॑या॒जाना॑मु॒तानू॑या॒जाना॑म्। स दा॑धार स॒मिधो॑ वि॒श्वरू॑पाः। तस्मि॒न्त्सु॒चो

अध्या सांदयामि। आ रोह पथो जुहु देवयानान्॥६२॥

यत्रर्षयः प्रथमजा ये पुराणाः। हिरण्यपक्षाऽजिरा सम्भृताङ्गा। वहांसि मा सुकृतां यत्र लोकाः। अवाहं बाध उपभृता सपत्नान्। जातान्भ्रातृव्यान् ये च जनिष्यमाणाः। दोहै यज्ञं सुदुधामिव धेनुम्। अहमुत्तरो भूयासम्। अधरे मथ्सपत्नाः। यो मां वाचा मनसा दुर्मरायुः। हृदाऽरातीयादभिदासदग्ने॥६३॥

इदमस्य चित्तमधरं ध्रुवायाः। अहमुत्तरो भूयासम्। अधरे मथ्सपत्नाः। ऋषभोऽसि शाक्वरः। घृताचीनां सूनुः। प्रियेण नाम्नां प्रिये सदसि सीद। स्योनो मे सीद सुषदः पृथिव्याम्। प्रथयि प्रजयां पशुभिः सुवर्गे लोके। दिवि सीद पृथिव्यामन्तरिक्षे। अहमुत्तरो भूयासम्॥६४॥

अधरे मथ्सपत्नाः। इयं स्थाली घृतस्य पूर्णा। अच्छिन्नपयाः शतधार उथ्सः। मारुतेन शर्मणा दैव्येन। यज्ञोऽसि सर्वतः श्रितः। सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयताम्। शतं मे सन्त्वाशिषः। सहस्रं मे सन्तु सूनृताः। इरावतीः पशुमतीः। प्रजापतिरसि

सर्वतः श्रितः॥६५॥

सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयताम्। शतं मे सन्त्वाशिषः। सहस्रं मे सन्तु सूनृताः।
इरावतीः पशुमतीः। इदमिन्द्रियममृतं वीर्यम्। अनेनेन्द्राय पशवोऽचिकिथ्सन्। तेन
देवा अवतोप माम्। इहेषमूर्जं यशः सह ओजः सनेयम्। शृतं मयि श्रयताम्।
यत्पृथिवीमचरत्तत्प्रविष्टम्॥६६॥

येनासिञ्चद्वलमिन्द्रे प्रजापतिः। इदं तच्छुक्रं मधु वाजिनीवत्। येनोपरिष्टादधिनोन्म
दधि मां धिनोतु। अयं वेदः पृथिवीमन्विन्दत्। गुहां सुतीं गहने गह्वरेषु।
स विन्दतु यजमानाय लोकम्। अच्छिद्रं यज्ञं भूरिकर्मा करोतु। अयं यज्ञः
समसदद्धविष्मान्। ऋचा साम्ना यजुषा देवताभिः॥६७॥

तेन लोकान्सूर्यवतो जयेम। इन्द्रस्य सख्यममृतत्वमंश्याम्। यो नः कनीय इह
कामयातै। अस्मिन् यज्ञे यजमानाय मह्यम्। अप तमिन्द्राग्नी भुवनान्नुदेताम्। अहं
प्रजां वीरवतीं विदेय। अग्ने वाजजित्। वाजं त्वा सरिष्यन्तम्। वाजं जेष्यन्तम्।

वा॒जिनं॑ वा॒ज॒जितम्॑॥६८॥

वा॒ज॒जि॒त्यायै॑ सं मा॑र्जिम्। अ॒ग्निम॑न्ना॒दम॑न्नाद्याय। उप॑हूतो द्यौः पि॒ता। उप॑ मां द्यौः पि॒ता ह॑यताम्। अ॒ग्निरा॒ग्नी॑ध्रात्। आयु॑षे वर्च॑से। जी॒वात्वै॑ पुण्याय। उप॑हूता पृथि॒वी मा॒ता। उप॑ मां मा॒ता पृथि॒वी ह॑यताम्। अ॒ग्निरा॒ग्नी॑ध्रात्॥६९॥

आयु॑षे वर्च॑से। जी॒वात्वै॑ पुण्याय। मनो॑ ज्योति॑र्जुषता॒माज्यम्॑। विच्छि॑न्नं य॒ज्ञं समि॑मं द॒धातु॑। बृह॒स्पति॑स्तनुतामि॒मं नः॑। विश्वे॑ दे॒वा इ॒ह मा॑दयन्ताम्। यन्ते॑ अ॒ग्न आ॒वृश्चामि॑। अ॒हं वा॑ क्षिपि॒तश्चरन्॑। प्र॒जां च॒ तस्य॑ मूलं॑ च। नी॒चैर्दे॒वा नि वृ॑श्चत॥७०॥

अ॒ग्ने यो नो॑ऽभि॒दास॑न्ति। स॒मा॒नो यश्च॑ नि॒ष्ट्यः। इ॒ध्मस्यै॒व प्र॒क्षाय॑तः। मा तस्यो॑च्छे॒षि कि॒ञ्चन॑। यो मां द्वेष्टि॑ जातवेदः। यं चा॒ऽऽहं॑ द्वेष्टि॒ यश्च॑ माम्। सर्वा॑ऽस्तान॑ग्रे सन्द॒ह। या॑श्चा॒हं द्वेष्टि॒ ये च॑ माम्। अ॒ग्ने वा॒ज॒जित्। वा॒जं त्वा स॑सृ॒वाँसम्॑॥७१॥

वाजं जिगिवा॑सम्। वाजिनं वाजजितम्। वाजजित्यायै सम्मा॑र्जिम्।
 अ॒ग्निम॑न्नादम॒न्नाद्या॑य। वेदि॑र्बरु॒हिः शृ॒तः ह॒विः। इ॒ध्मः परि॒धयः॑ सु॒चः। आज्यं
 य॒ज्ञ ऋ॒चो य॒जुः। या॒ज्याश्च॑ वष॒ट्काराः॑। सं मे॒ सन्न॑तयो नमन्ताम्। इ॒ध्मस॒न्नह॑ने
 हुते॥ ७२॥

दिवः खीलोऽव॑ततः। पृथि॒व्या अ॒ध्युत्थि॑तः। तेना॑ सहस्र॑काण्डेन। द्विषन्तः॑
 शोचयामसि। द्विषन्मे॑ बहु शोचतु। ओष॑धे मो अ॒हः शु॑चम्। य॒ज्ञ नम॑स्ते य॒ज्ञ।
 नमो॑ नम॑श्च ते य॒ज्ञ। शि॒वेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व। स्यो॒नेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व॥ ७३॥

सुभू॑तेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व। ब्र॒ह्मव॑र्च॒सेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व। य॒ज्ञस्य॑र्द्धि॒मनु॑ सन्ति॑ष्ठस्व।
 उप॑ ते य॒ज्ञ नमः॑। उप॑ ते॒ नमः॑। उप॑ ते॒ नमः॑। त्रिष्फ॑लीक्रियमाणानाम्। यो न्य॒ङ्गो
 अ॑व॒शिष्य॑ते। रक्ष॑सां भाग॒धेयम्॑। आप॒स्तत्र॑ वह॒तादि॑तः॥ ७४॥

उ॒लूख॑ले॒ मुस॑ले॒ यच्च॑ शूर्पे॑। आ॒शि॒श्लेष॑ दृषदि॒ यत्क॑पाले॑। अ॒व॒प्रुषो॑ वि॒प्रुषः॑
 संय॑जामि। वि॒श्वे दे॒वा ह॒विरि॑दं जु॒षन्ता॑म्। य॒ज्ञे या॑ वि॒प्रुषः॑ सन्ति॑ ब॒ह्वीः। अ॒ग्नौ

ताः सर्वाः स्विष्टाः सुहुता जुहोमि। उद्यन्नद्यमित्र महः। सपत्नान्मे अनीनशः।
दिवैनान् विद्युतां जहि। निम्रोचन्नधरान्कृधि॥७५॥

उद्यन्नद्य वि नो भज। पिता पुत्रेभ्यो यथा। दीर्घायुत्वस्य हेशिषे। तस्य नो
देहि सूर्य। उद्यन्नद्य मित्रमहः। आरोहन्नुत्तरां दिवम्। हृद्रोगं मम सूर्य। हरिमाणं
च नाशय। शुकेषु मे हरिमाणम्। रोपणाकांसु दध्मसि॥७६॥

अथो हारिद्रवेषु मे। हरिमाणं नि दध्मसि। उदंगादयमादित्यः। विश्वेन सहसा
सह। द्विषन्तं मम रन्धयन्। मो अहं द्विषतो रधम्। यो नः शपादशपतः। यश्च
नः शपतः शपात्। उषाश्च तस्मै निम्रुक्क। सर्वं पापं समूहताम्॥७७॥

यो नः सपत्नो यो रणः। मर्तोऽभिदासन्ति देवाः। इध्मस्यैव प्रक्षायतः। मा
तस्योच्छेषि किञ्चन। अवसृष्टः परापत। शरो ब्रह्मसंशितः। गच्छाऽमित्रान्प्र
विश। मेषां कञ्चनोच्छिषः॥७८॥

पतिः प्रजापतये तपस्वी वाचा सौभगाय पशून्मे पिन्वस्व दुर्मरायुं देवयानानग्नेऽन्तरिक्षेऽहमुत्तरो भूयासं प्रजापतिरसि सर्वतः

श्रितः प्रविष्टं देवताभिर्वाज्जितं पृथिवी ह्वयतामग्निराग्नीध्राद्वक्षत ससृवाऽसं हुते स्योनेन मे सन्तिष्ठस्वेतः कृधि दध्मस्यूहतामृष्टौ च॥

[६]

सक्षेदं पश्य। विधर्तरिदं पश्य। नाकेदं पश्य। रमतिः पनिष्ठा। ऋतं वर्षिष्ठम्। अमृतायान्याहुः। सूर्यो वरिष्ठो अक्षभिर्विभाति। अनु द्यावापृथिवी देवपुत्रे। दीक्षाऽसि तपसो योनिः। तपोऽसि ब्रह्मणो योनिः॥७९॥

ब्रह्मासि क्षत्रस्य योनिः। क्षत्रमस्यृतस्य योनिः। ऋतमसि भूरा रभे। श्रद्धां मनसा। दीक्षां तपसा। विश्वस्य भुवनस्याधिपत्नीम्। सर्वे कामा यजमानस्य सन्तु। वार्तं प्राणं मनसाऽन्वा रभामहे। प्रजापतिं यो भुवनस्य गोपाः। स नो मृत्योस्त्रायतां पात्वहंसः॥८०॥

ज्योग्जीवा जरामशीमहि। इन्द्रं शाक्र गायत्रीं प्र पद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्रं शाक्र त्रिष्टुभं प्र पद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्रं शाक्र जगतीं प्र पद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्रं शाकरानुष्टुभं प्र पद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्रं शाक्र पङ्क्तिं प्रपद्ये॥८१॥

तान्ते युनज्मि। आऽहं दीक्षामरुहमृतस्य पत्नीम्। गायत्रेण छन्दसा ब्रह्मणा च।
 ऋतं सत्येऽधायि। सत्यमृतेऽधायि। ऋतं च मे सत्यं चाभूताम्। ज्योतिरभूवुः
 सुवरगमम्। सुवर्गं लोकं नाकस्य पृष्ठम्। ब्रध्नस्य विष्टपमगमम्। पृथिवी
 दीक्षा॥८२॥

तयाऽग्निर्दीक्षया दीक्षितः। ययाऽग्निर्दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया
 दीक्षयामि। अन्तरिक्षं दीक्षा। तया वायुर्दीक्षया दीक्षितः। यया वायुर्दीक्षया
 दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। द्यौर्दीक्षा। तयाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितः।
 ययाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितः॥८३॥

तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। दिशो दीक्षा। तया चन्द्रमा दीक्षया दीक्षितः।
 यया चन्द्रमा दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। आपो दीक्षा। तया
 वरुणो राजा दीक्षया दीक्षितः। यया वरुणो राजा दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा
 दीक्षया दीक्षयामि। ओषधयो दीक्षा॥८४॥

तया सोमो राजा दीक्षया दीक्षितः। यया सोमो राजा दीक्षया दीक्षितः।

तया॑ त्वा दी॒क्षया॑ दीक्षयामि। वाग्दी॒क्षा। तया॑ प्रा॒णो दी॒क्षया॑ दीक्षितः। यया॑ प्रा॒णो
दी॒क्षया॑ दीक्षितः। तया॑ त्वा दी॒क्षया॑ दीक्षयामि। पृथि॒वी त्वा दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षताम्।
अ॒न्तरि॑क्षं त्वा दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षताम्। द्यौस्त्वा दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षताम्॥८५॥

दिश॑स्त्वा दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षन्ताम्। आप॑स्त्वा दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षन्ताम्।
ओष॑धयस्त्वा दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षन्ताम्। वाक्त्वा दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षताम्। ऋच॑स्त्वा
दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षन्ताम्। सामा॑नि त्वा दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षन्ताम्। यजू॑ंषि त्वा
दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षन्ताम्। अह॑श्च रात्रि॑श्च। कृषि॑श्च वृष्टि॑श्च। त्विषि॑श्चाप॑चितिश्च॥८६॥

आप॑श्चौष॑धयश्च। ऊर्क् सूनृ॑तां च। तास्त्वा दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षन्ताम्। स्वे दक्षे॑
दक्ष॑पिते॒ह सी॑द। दे॒वाना॑ं सु॒म्नो म॑ह॒ते रणा॑य। स्वा॒स॒स्थस्त॒नुवा॑ संवि॑शस्व।
पि॒तेवै॑धि सून॒व आ सु॒शेवः॑। शि॒वो मा॑ शि॒वमा वि॑श। स॒त्यं म॑ आ॒त्मा। श्र॒द्धा
मेऽक्षि॑तिः॥८७॥

तपो॑ मे प्रति॒ष्ठा। स॒वि॒तृप्र॑सूता मा॒ दिशो॑ दीक्षयन्तु। स॒त्यम॑स्मि। अ॒हं त्वद॑स्मि

मद॑सि॒ त्वमे॒तत्। ममा॑सि॒ योनि॑स्तव॒ योनि॑रस्मि। ममै॒व सन्व॑हं ह॒व्यान्य॑ग्रे। पु॒त्रः
पि॒त्रे लो॑क॒कृञ्जा॑तवेदः। आ॒जुह्वा॑नः सु॒प्रती॑कः पु॒रस्ता॑त्। अ॒ग्रे स्वां॑ योनि॒मा सी॑द
सा॒ध्या। अ॒स्मिन्स॒धस्थे॑ अ॒ध्युत्तर॑स्मिन्॥८८॥

विश्वे॑ दे॒वा यज॑मानश्च सीदत। एक॑मि॒षे विष्णु॑स्त्वाऽन्वे॑तु। द्वे ऊ॒र्जे विष्णु॑स्त्वा-
ऽन्वे॑तु। त्री॒णि व्र॑ताय॒ विष्णु॑स्त्वाऽन्वे॑तु। च॒त्वारि॒ मायो॑भवाय॒ विष्णु॑स्त्वाऽन्वे॑तु। प॒ञ्च
प॒शुभ्यो॑ विष्णु॑स्त्वाऽन्वे॑तु। ष॒ड्राय॑स्पोषाय॒ विष्णु॑स्त्वाऽन्वे॑तु। स॒प्त स॒प्तभ्यो॑ हो॒त्राभ्यो॑
विष्णु॑स्त्वाऽन्वे॑तु। स॒खायः॑ स॒प्तप॑दा अभू॒म। स॒ख्यं ते॑ गमेयम्॥८९॥

स॒ख्यात्ते॒ मा यो॑षम्। स॒ख्यान्मे॒ मा यो॑षाः। साऽसि॑ सु॒ब्रह्म॑ण्ये। तस्या॑स्ते पृथि॒वी
पादः॑। साऽसि॑ सु॒ब्रह्म॑ण्ये। तस्या॑स्तेऽन्तरि॑क्षं पादः॑। साऽसि॑ सु॒ब्रह्म॑ण्ये। तस्या॑स्ते
द्यौः पादः॑। साऽसि॑ सु॒ब्रह्म॑ण्ये। तस्या॑स्ते दि॒शः पादः॑॥९०॥

प॒रोर॑जास्ते प॒ञ्चमः॑ पादः॑। सा न॒ इष॑मूर्जं धु॒क्ष्व। तेजं॑ इन्द्रि॒यम्।
ब्र॒ह्मव॑र्च॒सम॒न्नाद्य॑म्। वि मि॑मे त्वा॒ पय॑स्वतीम्। दे॒वानां॑ धे॒नुः सु॒दुघा॑मन॑पस्फुरन्तीम्।

इन्द्रः सोमं पिबतु। क्षेमो अस्तु नः। इमान्नराः कृणुत वेदिमेत्य। वसुमती९
रुद्रवतीमादित्यवतीम्॥११॥

वर्ष्मन्दिवः। नाभा पृथिव्याः। यथाऽयं यजमानो न रिष्येत्। देवस्य सवितुः सुवे।
चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये। तस्या९ सुपर्णावधि
यौ निविष्टौ। तयोर्देवानामधि भागधेयम्। अप जन्यं भयं नुद। अप चक्राणि वर्तय।
गृह९ सोमस्य गच्छतम्। न वा उ वेतन्म्रियसे न रिष्यसि। देवा९ इदैषि पृथिभिः
सुगेभिः। यत्र यन्ति सुकृतो नापि दुष्कृतः। तत्र त्वा देवः सविता दधातु॥१२॥

ब्रह्मणो योनिर९हंसः पङ्क्तिं प्रपद्ये दीक्षा ययाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितस्तया त्वा दीक्षया दीक्षयाम्योषधयो दीक्षा द्यौस्त्वा
दीक्षमाणमनु दीक्षतामपंचितिश्रक्षितिरुत्तरस्मिन्नामेयं दिशः पादं आदित्यवतीं वर्तय पञ्च च॥—————[७]

यदस्य पारे रजसः। शुक्रं ज्योतिरजायत। तन्नः पर्षदति द्विषः। अग्ने वैश्वानर
स्वाहा। यस्माद्दीषाऽवाशिष्टाः। ततो नो अभयं कृधि। प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृडा।
नमो रुद्राय मीदुषे। यस्माद्दीषा न्यषदः। ततो नो अभयं कृधि॥१३॥

प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृडा। नमो रुद्राय मीढुषे। उदुस्र तिष्ठ प्रति तिष्ठ मारिषः।
मेमं यज्ञं यजमानं च रीरिषः। सुवर्गे लोके यजमानं हि धेहि। शन्न एधि द्विपदे
शं चतुष्पदे। यस्माद्दीषाऽवैपिष्ठाः पुलायिष्ठाः समज्ञास्थाः। ततो नो अभयं कृधि।
प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृडा। नमो रुद्राय मीढुषे॥१४॥

य इदमकः। तस्मै नमः। तस्मै स्वाहा। न वा उवेतन्म्रियसे। आशानां त्वा विश्वा
आशाः। यज्ञस्य हि स्थ ऋत्वियौ। इन्द्राग्नी चेतनस्य च। हुताहुतस्य तृप्यतम्।
अहुतस्य हुतस्य च। हुतस्य चाहुतस्य च। अहुतस्य हुतस्य च। इन्द्राग्नी अस्य
सोमस्य। वीतं पिबतं जुषेथाम्। मा यजमानं तमो विदत्। मर्त्विजो मो इमाः
प्रजाः। मा यः सोममिमं पिबात्। सः सृष्टमुभयं कृतम्॥१५॥

कृधि मीढुषेऽहुतस्य च सप्त च॥

[८]

अनागसस्त्वा वयम्। इन्द्रेण प्रेषिता उप। वायुष्टे अस्त्वःशभूः। मित्रस्ते
अस्त्वःशभूः। वरुणस्ते अस्त्वःशभूः। अपाङ्ग्या ऋतस्य गर्भाः। भुवनस्य

गोपाः श्येना॑ अतिथयः। पर्व॑तानां ककु॒भः प्र॒युतो॑ नपा॒तारः। व॒ग्नुनेन्द्र॑ ह्य॒यत।
घोषे॒णामी॑वाऽश्वा॒तय॑त॥९६॥

यु॒क्ताः स्थ॒ वह॑त। दे॒वा ग्रा॒वाण॒ इन्द्रु॑रिन्द्र इत्य॑वादिषुः। ए॒न्द्रम॑चु॒च्यवुः पर॑मस्याः॑
परा॒वतः॑। आ॒ऽस्मात्स॒धस्था॑त्। ओ॒रोर॒न्तरि॑क्षात्। आ सु॑भू॒तम॑सुषवुः। ब्र॒ह्मव॑र्चसं
म आ॑सुषवुः। स॒मरे॒ रक्षा॑स्यवधिषुः। अप॑हतं ब्रह्म॒ज्यस्य॑। वाक्क्रं॑ त्वा॒ मन॑श्च
श्रीणी॑ताम्॥९७॥

प्रा॒णश्च॑ त्वा॒ऽपान॑श्च श्रीणी॑ताम्। चक्षु॑श्च त्वा॒ श्रोत्रं॑ च श्रीणी॑ताम्। दक्ष॑श्चत्वा॒ बलं॑
च श्रीणी॑ताम्। ओज॑श्च त्वा॒ सह॑श्च श्रीणी॑ताम्। आयु॑श्च त्वा॒ऽजरा॑ च श्रीणी॑ताम्।
आ॒त्मा च॑ त्वा त॒नूश्च॑ श्रीणी॑ताम्। श्रु॒तो॑ऽसि श्रु॒तं कृ॑तः। श्रु॒तार्य॑ त्वा श्रु॒तेभ्य॑स्त्वा।
यमिन्द्र॑मा॒हुर्वरु॑णं यमा॒हुः। यं मि॒त्रमा॒हुर्यमु॑ स॒त्यमा॒हुः॥९८॥

यो दे॒वानां॑ दे॒वत॑मस्तपो॒जाः। तस्मै॑ त्वा॒ तेभ्य॑स्त्वा। मयि॑ त्यदिन्द्रि॒यं म॒हत्। मयि॑
दक्षो॒ मयि॑ क्रतुः। मयि॑ धायि सु॒वीर्य॑म्। त्रि॒शु॒ग्ध॒र्मो वि॑ भा॒तु मे। आकू॑त्या॒ मन॑सा

स॒ह। वि॒राजा॒ ज्योति॑षा स॒ह। य॒ज्ञेन॒ पय॑सा स॒ह। तस्य॒ दोह॑मशीमहि॥९९॥

तस्य॑ सु॒म्रम॑शीमहि। तस्य॑ भ॒क्षम॑शीमहि। वाग्जु॑षा॒णा सोम॑स्य तृप्यतु। मि॒त्रो
जना॒न्प्र स मि॑त्र। यस्मान्न जा॒तः परो॑ अ॒न्यो अस्ति॑। य आ॑वि॒वेश भुव॑नानि
वि॒श्वो। प्र॒जाप॑तिः प्र॒जया॑ संविदा॒नः। त्रीणि॒ ज्योती॑ऽपि सचते॒ स षोड॑शी। ए॒ष
ब्र॒ह्मा य ऋ॒त्वियः॑। इन्द्रो॒ नाम॑ श्रुतो गु॒णे॥१००॥

प्र ते॑ म॒हे वि॒दथे॑ श॒सिष॑ः हरी॑। य ऋ॒त्वियः॑ प्र ते॑ वन्वे। व॒नुषो॑ हर्य॒तं
मद॑म्। इन्द्रो॒ नाम॑ घृ॒तं नयः॑। हरि॑भिश्चार्॒सेच॑ते। श्रुतो गु॒ण आ त्वा॑ विशन्तु।
हरि॑वर्षसङ्गि॒रः। इन्द्राधि॑प॒तेऽधि॑पति॒स्त्वं दे॒वाना॑मसि। अधि॑पतिं॒ माम्। आयु॑ष्मन्तं
वर्च॑स्वन्तं मनु॒ष्येषु॑ कुरु॥१०१॥

इन्द्र॑श्च स॒म्राड्वरु॑णश्च॒ राजा॑। तौ ते॑ भ॒क्षं च॑क्रतुरग्रं ए॒तम्। तयो॒रनु॑ भ॒क्षं भ॑क्षयामि।
वाग्जु॑षा॒णा सोम॑स्य तृप्यतु। प्र॒जाप॑तिर्वि॒श्वक॑र्मा। तस्य॒ मनो॑ दे॒वं य॒ज्ञेन॑ राध्यासम्।
अ॒र्थेगा॒ अस्य॑ ज॒हितः॑। अ॒वसान॑प॒तेऽव॑सानं॒ मे वि॒न्द। नमो॑ रु॒द्राय॑ वास्तो॒ष्पत॑ये।

आयने विद्रवणे॥१०२॥

उद्याने यत्परायणे। आवर्तने विवर्तने। यो गोपायति त९ हुवे।
यान्यपामित्यान्यप्रतीत्तान्यस्मि। यमस्य बलिना चरामि। इहैव सन्तः प्रति
तद्यातयामः। जीवा जीवेभ्यो नि हराम एनत्। अनृणा अस्मिन्नृणाः परस्मिन्।
तृतीये लोके अनृणाः स्याम। ये देवयाना उत पितृयाणाः॥१०३॥

सर्वान्पथो अनृणा आक्षीयेम। इदमूनु श्रेयोऽवसानमा गन्म। शिवे नो
द्यावापृथिवी उभे इमे। गोमृद्धनवदश्ववदूर्जस्वत्। सुवीरा वीरैरनु सञ्चरेम। अर्कः
पवित्र९ रजसो विमानः। पुनाति देवानां भुवनानि विश्वा। द्यावापृथिवी पयसा
संविदाने। घृतं दुहाते अमृतं प्रपीने। पवित्रमर्को रजसो विमानः। पुनाति देवानां
भुवनानि विश्वा। सुवर्ज्योतिर्यशो महत्। अशीमहि गाधमुत प्रतिष्ठाम्॥१०४॥

चातयत् श्रीणीता९ सत्यमाहुरशीमहि गणे कुरु विद्रवणे पितृयाणां अर्को रजसो विमानस्त्रीणि च॥—————[९]

उदस्ताम्पसीथ्सविता मित्रो अर्यमा। सर्वान्मित्रानवधीद्युगेन। बृहन्तं

माम॑करद्वी॒रव॑न्तम्। र॒थ॒न्त॒रे श्र॑यस्व॒ स्वाहा॑ पृथि॒व्याम्। वा॒म॒दे॒व्ये श्र॑यस्व॒
स्वाहा॑ऽन्तरि॒क्षे। बृ॒ह॒ति श्र॑यस्व॒ स्वाहा॑ दि॒वि। बृ॒ह॒ता त्वोप॑स्त॒भ्रोमि॑। आ त्वा॑ ददे
यश॑से वी॒र्या॑य च। अ॒स्मास्व॑घ्नि॒या यू॒यं द॑धाथेन्द्रि॒यं प॑यः। यस्तै॑ द्र॒प्सो यस्त॑
उ॒द॒रू॒षः॥१०५॥

दै॒व्यः के॒तुर्वि॑श्वं भु॒व॑नमा॒वि॒वेश॑। स नः॑ पा॒ह्यरि॑ष्ट्यै॒ स्वाहा॑। अनु॑ मा॒ सर्वो॑
य॒ज्ञोऽय॑मेतु। वि॒श्वे दे॒वा म॒रुतः॑ सा॒मार्कः॑। आ॒प्रि॒यश्छ॒न्दाँ॑सि नि॒विदो॑ यजूँ॑षि।
अ॒स्यै पृ॑थि॒व्यै यद्य॑ज्ञि॒यम्। प्र॒जाप॑तेर्व॒र्तनि॑मनु॒ वर्त॑स्व। अनु॑वी॒रैरनु॑ रा॒ध्याम् गो॑भिः।
अ॒न्वश्चै॒रनु॑ स॒र्वैरु॑ पु॒ष्टैः। अनु॑ प्र॒जया॑ऽन्विन्द्रि॒येण॑॥१०६॥

दे॒वा नो॑ य॒ज्ञमृ॑जु॒धा न॑यन्तु। प्र॒ति॑क्ष॒त्रे प्र॒ति ति॑ष्ठामि रा॒ष्ट्रे। प्र॒त्यश्वे॑षु प्र॒ति
ति॑ष्ठामि गो॒षु। प्र॒ति प्र॒जायां॑ प्र॒ति ति॑ष्ठामि भ॒व्यै। वि॒श्वम॑न्याऽभि॒ वावृ॑धे।
तद॒न्यस्या॑मधि॒श्रित॑म्। दि॒वे च॑ वि॒श्वक॑र्मणे। पृथि॒व्यै चा॑करं॒ नमः॑। अ॒स्का॒न्धौः
पृथि॒वीम्। अ॒स्का॑नृष॒भो यु॒वा॒गाः॥१०७॥

स्कन्नेमा विश्वा भुवना। स्कन्नो यज्ञः प्र जनयतु। अस्कानजनि प्राजनि। आ
स्कन्नाज्जायते वृषा। स्कन्नात्प्र जनिषीमहि। ये देवा येषामिदं भागधेयं बभूव। येषां
प्रयाजा उतानूयाजाः। इन्द्रज्येष्ठेभ्यो वरुणराजभ्यः। अग्निहोतृभ्यो देवेभ्यः स्वाहा।
उत त्या नो दिवा मतिः॥१०८॥

अदितिरूत्या गमत्। सा शन्ताची मयस्करत्। अप स्त्रिधः। उत त्या
दैव्या भिषजा। शन्नस्करतो अश्विना। यूयातामस्मद्रपः। अप स्त्रिधः।
शमग्निरग्निभिस्करत्। शन्नस्तपतु सूर्यः। शं वातो वात्वरपाः॥१०९॥

अप स्त्रिधः। तदित्पदं न विचिकेत विद्वान्। यन्मृतः पुनरप्येति जीवान्।
त्रिवृद्धवृनस्य रथवृत्। जीवो गर्भो न मृतः स जीवात्। प्रत्यस्मै पिपीषते। विश्वानि
विदुषे भर। अरङ्गमाय जग्मवे। अपश्चादध्वने नरे। इन्दुरिन्दुमवांगात्। इन्दोरिन्द्रो-
ऽपात्। तस्य त इन्द्रविन्द्रपीतस्य मधुमतः। उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि॥११०॥

उदरुष इन्द्रियेण गा मतिररुपा अंगान्त्रीणि च॥ [१०]

ब्रह्मं प्रतिष्ठा मनसो ब्रह्मं वाचः। ब्रह्मं यज्ञानां हविषामाज्यस्य। अतिरिक्तं कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः पर्वाणि प्रतिरन्नेति कल्पयन्। स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु देवान्। आश्रावितमत्याश्रावितम्। वर्षद्वृतमत्यनूक्तं च यज्ञे। अतिरिक्तं कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः पर्वाणि प्रतिरन्नेति कल्पयन्। स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु देवान्॥१११॥

यद्वो देवा अतिपादयानि। वाचा चित्प्रयतं देवहेडनम्। अरायो अस्मां अभिदुच्छुनायते। अन्यत्रास्मन्मरुतस्तन्निधेतन। ततं म आपस्तदु तायते पुनः। स्वादिष्ठा धीतिरुचथाय शस्यते। अयं समुद्र उत विश्वभेषजः। स्वाहाकृतस्य समुतृष्णुतर्भुवः। उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं चित्रम्॥११२॥

इमं मे वरुण तत्त्वां यामि। त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने। त्वमग्ने अयासि प्रजापते। इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि। मैषान्नुगादपरो अर्धमेतम्। शतं जीवन्तु शरदः पुरुचीः। तिरो मृत्युं दधतां पर्वतेन। इष्टेभ्यः स्वाहा वषडनिष्टेभ्यः स्वाहा। भेषजं दुरिष्ट्यै स्वाहा निष्कृत्यै स्वाहा। दौराध्यै स्वाहा दैवीभ्यस्तनूभ्यः स्वाहा॥११३॥

ऋद्धौ स्वाहा समृद्धौ स्वाहा। यतं इन्द्र भयामहे। ततो नो अभयं कृधि।
मघवञ्छुग्धि तव तन्न ऊतये। वि द्विषो वि मृधो जहि। स्वस्तिदा विशस्पतिः।
वृत्रहा वि मृधो वशी। वृषेन्द्रः पुर एतु नः। स्वस्तिदा अभयङ्करः। आभिर्गीर्भिर्यदतो
न ऊनम्॥११४॥

आप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महि गोत्रा रुजासि। भूयिष्ठभाजो
अध ते स्याम। अनाज्ञातं यदाज्ञातम्। यज्ञस्य क्रियते मिथु। अग्ने तदस्य कल्पय।
त्व९ हि वेत्थ यथातथम्। पुरुषसम्मितो यज्ञः। यज्ञः पुरुषसम्मितः। अग्ने तदस्य
कल्पय। त्व९ हि वेत्थ यथातथम्। यत्पाकत्रा मनसा दीनदक्षा न। यज्ञस्य मन्वते
मर्तासः। अग्निष्टद्धोता ऋतुविद्विजानन्। यजिष्ठो देवा९ ऋतुशो यजाति॥११५॥

देवाश्चित्रं तनूभ्यः स्वाहोनं पुरुषसम्मितोऽग्ने तदस्य कल्पय पञ्च च॥ [११]

यद्वेवा देवहेडनम्। देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा मुञ्चत। ऋतस्यर्तेन
मामुत। देवा जीवनकाम्या यत्। वाचाऽनृतमूदिमा। अग्निर्मा तस्मादेनसः।

गार्हपत्यः प्रमुञ्चतु। दुरिता यानि चकृम। करोतु मामनेनसम्॥११६॥

ऋतेन द्यावापृथिवी। ऋतेन त्वं सरस्वति। ऋतान्मां मुञ्चतां हंसः।
यदन्यकृतमारिम। सजातशंसादुत वा जामिशंसात्। ज्यायसुः शंसादुत वा
कनीयसः। अनाज्ञातं देवकृतं यदेनः। तस्मात्त्वमस्माञ्जातवेदो मुमुग्धि। यद्वाचा
यन्मनसा। बाहुभ्यामूरुभ्यामष्टीवद्भ्याम्॥११७॥

शिशैर्यदनृतं चकृमा वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनसः। यद्धस्ताभ्यां
चकर किल्बिषाणि। अक्षाणां वग्नुमुपजिघ्रमानः। दूरेपश्या च राष्ट्रभृच्च।
तान्यप्सरसावनुदत्तामृणानि। अदीव्यवृणं यदहं चकार। यद्वादास्यन्त्सञ्जगारा
जनैभ्यः। अग्निर्मा तस्मादेनसः। यन्मयि माता गर्भं सति॥११८॥

एनश्चकार यत्पिता। अग्निर्मा तस्मादेनसः। यदा पिपेष मातरं पितरम्। पुत्रः
प्रमुदितो धयन्। अहिंसितौ पितरौ मया तत्। तदग्रे अनृणो भवामि। यदन्तरिक्षं
पृथिवीमुत द्याम्। यन्मातरं पितरं वा जिहिंसिम। अग्निर्मा तस्मादेनसः। यदाशसां

निशसा यत्पराशसा॥११९॥

यदेनश्चकृमा नूतनं यत्पुराणम्। अग्निर्मा तस्मादेनसः। अति क्रामामि दुरितं
यदेनः। जहामि रिप्रं परमे सधस्थै। यत्र यन्ति सुकृतो नापि दुष्कृतः। तमा
रोहामि सुकृतां नु लोकम्। त्रिते देवा अमृजतैतदेनः। त्रित एतन्मनुष्येषु मामृजे।
ततो मा यदि किञ्चिदानशे। अग्निर्मा तस्मादेनसः॥१२०॥

गार्हपत्यः प्रमुञ्चतु। दुरिता यानि चकृमा। करोतु मामनेनसम्। दिवि जाता
अप्सु जाताः। या जाता ओषधीभ्यः। अथो या अग्निजा आपः। ता नः शुन्धन्तु
शुन्धनीः। यदापो नक्तं दुरितं चरां। यद्वा दिवा नूतनं यत्पुराणम्। हिरण्यवर्णास्तत
उत्पुनीत नः। इमं मे वरुण तत्त्वा यामि। त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने। त्वमग्ने
अयासि॥१२१॥

अनेनसमष्टीवद्वा१ सति पराशसाऽऽनशैऽग्निर्मा तस्मादेनसः पुनीत नस्त्रीणि च (यदेवा देवा ऋतेन सजातश्साद्यद्वाचा
यद्धस्ताभ्यामदीव्यं यन्मयि माता यदा पिपेष यदन्तरिक्षं यदाशसाऽति क्रामामि त्रिते देवा दिवि जाता अप्सु जाता यदापं
इमं मे वरुण तत्त्वा यामि त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने त्वमग्ने अयासि।)॥

यत्ते ग्राव्णां चिच्छिदुः सोम राजन्। प्रियाण्यङ्गानि स्वधिता परूषि।
 तथ्सन्धुत्स्वाज्येनोत वर्धयस्व। अनागसो अधमिथ्सङ्घ्येम। यत्ते ग्रावां बाहुच्युतो
 अचुच्यवुः। नरो यत्ते दुदुहर्दक्षिणेन। तत् आप्यायतां तत्ते। निष्प्रायतां देव सोम।
 यत्ते त्वचं बिभिदुर्यच्च योनिम्। यदास्थानात्प्रच्युतो वेनसि त्मना॥१२२॥

त्वया तथ्सोम गुप्तमस्तु नः। सा नः सन्धासत्परमे व्योमन्। अहाच्छरीरं पयसा
 समेत्य। अन्योन्यो भवति वर्णो अस्य। तस्मिन्वयमुपहूतास्तव स्मः। आ नो भज
 सदसि विश्वरूपे। नृचक्षाः सोम उत शुश्रुगस्तु। मा नो वि हांसीद्विर आवृणानः।
 अनागास्तनुवो वावृधानः। आ नो रूपं वहतु जायमानः॥१२३॥

उप क्षरन्ति जुह्वो घृतेन। प्रियाण्यङ्गानि तव वर्धयन्तीः। तस्मै ते सोम नम
 इद्वषट्। उप मा राजन्सुकृते ह्वयस्व। सं प्राणापानाभ्यां समु चक्षुषा त्वम्। स
 श्रोत्रेण गच्छस्व सोम राजन्। यत्त आस्थितं शमु तत्ते अस्तु। जानीतान्नः सङ्गमने
 पथीनाम्। एतं जानीतात्परमे व्योमन्। वृकाः सधस्था विद रूपमस्य॥१२४॥

यदागच्छात्पृथिभिर्देवयानैः। इष्टापूर्ते कृणुतादाविरस्मै। अरिष्टो राजन्नगदः
 परेहि। नमस्ते अस्तु चक्षसे रघूयते। नाकुमारोह सह यजमानेन। सूर्य
 गच्छतात्परमे व्योमन्। अभूद्देवः सविता वन्द्यो नु नः। इदानीमहं उपवाच्यो
 नृभिः। वि यो रत्ना भजति मानवेभ्यः। श्रेष्ठं नो अत्र द्रविणं यथा दधत्।
 उप नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादीध्याथामिह नः सखाया। आदित्यानां
 प्रसितिर्हेतिः। उग्रा शतापांष्ठा घविषा परि णो वृणक्तु। आप्यायस्व सन्तैः॥१२५॥

त्मना जायमानोऽस्य दधत्पञ्च च॥ [१३]

यदिदीक्षे मनसा यच्च वाचा। यद्वा प्राणैश्चक्षुषा यच्च श्रोत्रेण। यद्रेतसा
 मिथुनेनाप्यात्मना। अद्ध्यो लोका दधिरे तेज इन्द्रियम्। शुक्रा दीक्षायै तपसो
 विमोचनीः। आपो विमोक्त्रीर्मयि तेज इन्द्रियम्। यदृचा साम्ना यजुषा। पशूनां
 चर्मन् हविषा दिदीक्षे। यच्छन्दोभिरोषधीभिर्वनस्पतौ। अद्ध्यो लोका दधिरे तेज
 इन्द्रियम्॥१२६॥

शुक्रा दीक्षाये तपंसो विमोचनीः। आपो विमोक्तीर्मयि तेजं इन्द्रियम्। येन ब्रह्म
येन क्षत्रम्। येनेन्द्राग्नी प्रजापतिः सोमो वरुणो येन राजा। विश्वे देवा ऋषयो येन
प्राणाः। अद्भ्यो लोका दधिरे तेजं इन्द्रियम्। शुक्रा दीक्षाये तपंसो विमोचनीः।
आपो विमोक्तीर्मयि तेजं इन्द्रियम्। अपां पुष्पमस्योषधीनां रसः। सोमस्य प्रियं
धाम॥१२७॥

अग्नेः प्रियतमं हविः स्वाहा। अपां पुष्पमस्योषधीनां रसः। सोमस्य प्रियं
धाम। इन्द्रस्य प्रियतमं हविः स्वाहा। अपां पुष्पमस्योषधीनां रसः। सोमस्य
प्रियं धाम। विश्वेषां देवानां प्रियतमं हविः स्वाहा। वयं सोम व्रते तव।
मनस्तनूषु पिप्रतः। प्रजावन्तो अशीमहि॥१२८॥

देवेभ्यः पितृभ्यः स्वाहा। सोम्येभ्यः पितृभ्यः स्वाहा। कव्येभ्यः पितृभ्यः स्वाहा।
देवास इह मादयध्वम्। सोम्यास इह मादयध्वम्। कव्यास इह मादयध्वम्।
अनन्तरिताः पितरः सोम्याः सोमपीथात्। अपैतु मृत्युरमृतं न आगन्। वैवस्वतो

नो अभयं कृणोतु। पूर्णं वनस्पतेरिव॥१२९॥

अभि नः शीयतां रयिः। सचतां नः शचीपतिः। परं मृत्यो अनु परेहि पन्थाम्। यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि। मा नः प्रजा रीरिषो मोत वीरान्। इदमूनु श्रेयोवसानमागन्म। यद्भोजिद्धनजिदंश्चजिद्यत्। पूर्णं वनस्पतेरिव। अभि नः शीयतां रयिः। सचतां नः शचीपतिः॥१३०॥

वनस्पतांश्चो लोका दधिरे तेजं इन्द्रियं धामाशीमहीवाभिनः शीयतां रयिरेकं च॥ [१४]

सर्वान् यद्विष्णवेन वि वै याः पुरस्ताद्देवा देवेषु परिस्तृणीत सक्षेदं यदस्य पारंऽनागस उदस्ताम्पसीद्ब्रह्मं प्रतिष्ठा यद्देवा यत्ते ग्राव्णा यद्दिदीक्षे चतुर्दश॥१४॥

सर्वान्भूतिमेव यामेवापस्वाहुतिं व्रतानां पर्णवल्कः सोम्यानामस्मिन् यज्ञेऽग्ने यो नो ज्योग्जीवाः पुरोरजाः प्रतेमहे ब्रह्मं प्रतिष्ठा गार्हपत्यस्त्रिंशदुत्तरशतम्॥१३०॥

सर्वाञ्छचीपतिः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

साङ्गहृण्येष्ट्यां यजते। इमाञ्जनता२ सङ्गहृणीति। द्वादशारली रशना भवति।
 द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेवाव रुन्धे। मौञ्जी भवति। ऊर्ग्वे मुञ्जाः।
 ऊर्जमेवाव रुन्धे। चित्रा नक्षत्रं भवति। चित्रं वा एतत्कर्म॥१॥

यदश्वमेधः समृद्धौ। पुण्यनाम देवयजनमध्यवस्यति। पुण्यामेव तेन कीर्तिमभि
 जयति। अपदातीनृत्विजः समावहन्त्या सुब्रह्मण्यायाः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै।
 केशश्मश्रु वपते। नखानि नि कृन्तते। दतो धावते। स्नाति। अहतं वासः परिधत्ते।
 पाप्मनोऽपहत्यै। वाचं यत्वोप वसति। सुवर्गस्य लोकस्य गुप्त्यै। रात्रिं जागरयन्त
 आसते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥२॥

कर्म धत्ते पञ्च च॥ _____ [१]

चतुष्टय्य आपो भवन्ति। चतुः शफो वा अश्वः प्राजापत्यः समृद्धौ। ता दिग्भ्यः

सुमाभृता भवन्ति। दिक्षु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्ध्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्ध्योऽन्नं जायते। तदव रुन्धे। तासु ब्रह्मौदनं पंचति। रेत एव तद्वधाति॥३॥

चतुः शरावो भवति। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति। उभयतोरुक्मौ भवतः। उभयत एवास्मिन्नुचं दधाति। उद्धरति शृतत्वाय। सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वाय। चत्वार आर्षेयाः प्राश्नन्ति। दिशामेव ज्योतिषि जुहोति। चत्वारि हिरण्यानि ददाति। दिशामेव ज्योतींश्च रुन्धे॥४॥

यदाज्यमुच्छिष्यते। तस्मिन् रश्नान्युनत्ति। प्रजापतिर्वा ओदनः। रेत आज्यम्। यदाज्ये रश्नान्युनत्ति। प्रजापतिमेव रेतसा समर्धयति। दर्भमयी रश्ना भवति। बहु वा एष कुचरो मेध्यमुपगच्छति। यदश्वः। पवित्रं वै दर्भाः॥५॥

यद्वर्भमयी रश्ना भवति। पुनात्येवैनम्। पूतमेनं मेध्यमा लभते। अश्वस्य वा आलब्धस्य महिमोदक्रामत्। स महर्त्विजः प्राविंशत्। तन्महर्त्विजां महर्त्विक्कम्। यन्महर्त्विजः प्राश्नन्ति। महिमानमेवास्मिन्तद्वधाति। अश्वस्य वा आलब्धस्य रेत

उदक्रामत्। तथ्सुवर्णं॑ हिरण्यमभवत्। यथ्सुवर्णं॑ हिरण्यं ददाति। रेतं एव
तदधाति। ओदने ददाति। रेतो वा ओदनः। रेतो हिरण्यम्। रेतसैवास्मिन्नेतो
दधाति॥६॥

दधाति रुन्धे दर्भा अंभवत्षट् च॥ [२]

यो वै ब्रह्मणे देवेभ्यः प्रजापतयेऽप्रतिप्रोच्याश्वं मेध्यं बध्नाति। आ देवताभ्यो
वृश्च्यते। पापीयान्भवति। यः प्रतिप्रोच्यं। न देवताभ्यु आवृश्च्यते। वसीयान्भवति।
यदाहं। ब्रह्मन्नाश्वं मेध्यं भन्त्स्यामि देवेभ्यः प्रजापतये तेन राध्यासमिति। ब्रह्म वै
ब्रह्मा। ब्रह्मण एव देवेभ्यः प्रजापतये प्रतिप्रोच्याश्वं मेध्यं बध्नाति॥७॥

न देवताभ्यु आ वृश्च्यते। वसीयान्भवति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति
रशनामादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू
आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। व्यृद्धं वा एतद्यज्ञस्य। यदयजुष्केण
क्रियते। इमामंगृभ्णन्नशनामृतस्येत्यधि वदति यजुष्कृत्यै। यज्ञस्य समृद्धौ॥८॥

तदाहुः। द्वादशारत्नी रशना कर्तव्या(३) त्रयोदशारत्नी(३)रिति। ऋषभो वा एष
 ऋतूनाम्। यथ्संवत्सरः। तस्य त्रयोदशो मासो विष्टपम्। ऋषभ एष यज्ञानाम्।
 यदश्वमेधः। यथा वा ऋषभस्य विष्टपम्। एवमेतस्य विष्टपम्। त्रयोदशमरत्निं
 रशनायामुपा दधाति॥९॥

यथर्षभस्य विष्टपं सः स्फुरोति। तादृगेव तत्। पूर्वं आयुषि विदथेषु
 कव्येत्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। तया देवाः सुतमा बभूवुरित्याह।
 भूतिमेवोपावर्तते। ऋतस्य सामन्त्सरमारपन्तीत्याह। सत्यं वा ऋतम्।
 सत्येनैवैनमृतेनारभते। अभिधा असीत्याह॥१०॥

तस्मादश्वमेधयाजी सर्वाणि भूतान्यभि भवति। भुवनमसीत्याह।
 भूमानमेवोपैति। यन्ताऽसीत्याह। यन्तारमेवैनं करोति। धर्ताऽसीत्याह।
 धर्तारमेवैनं करोति। सोऽग्निं वैश्वानरमित्याह। अग्नावेवैनं वैश्वानरे जुहोति।
 सप्रथममित्याह॥११॥

प्र॒जयै॒वैनं॑ प॒शुभिः॑ प्रथयति। स्वाहा॑कृ॒त इत्या॑ह। होमं॑ ए॒वास्यै॒षः।
 पृथि॒व्यामि॒त्याह॑। अ॒स्यामे॒वैनं॑ प्र॒तिष्ठा॑पयति। य॒न्ता रा॒ड्यन्ता॑ऽसि॒ यम॑नो ध॒र्ताऽसि॑
 ध॒रुण॑ इत्या॑ह। रू॒पमे॒वास्यै॒तन्महि॑मानं॒ व्याच॑ष्टे। कृ॒ष्यै त्वा॒ क्षेमा॑य त्वा र॒य्यै त्वा
 पोषा॑य त्वेत्या॑ह। आ॒मेवै॒तामा॑ शा॒स्ते। स्व॒गा त्वा॑ दे॒वेभ्य॑ इत्या॑ह। दे॒वेभ्य॑ ए॒वैनं॑
 स्व॒गा क॑रोति। स्वाहा॑ त्वा प्र॒जाप॑तय॒ इत्या॑ह। प्रा॒जाप॒त्यो वा अश्वः॑। यस्या॑ ए॒व
 दे॒वता॑या आल॒भ्यते॑। तयै॒वैनं॑ स॒मर्ध॑यति॥१२॥

ब॒ध्नाति॑ स॒मृद्ध्या॑ उ॒पाद॑धात्युसीत्या॑ह स॒प्रथ॑स॒मित्या॑ह दे॒वेभ्य॑ इत्या॑ह प॒ञ्च च॥ [३]

यः पि॒तुर॑नु॒जायाः॑ पु॒त्रः। स पु॒रस्ता॑न्नयति। यो मा॒तुर॑नु॒जायाः॑ पु॒त्रः।
 स प॒श्चान्न॑यति। वि॒ष्वश्च॑मे॒वास्मा॑त्पा॒प्मानं॑ विवृ॑हतः। यो अ॒र्वन्तं॑ जिघा॑सति
 तम॒भ्यमी॑ति वरु॑ण॒ इति॑ श्वानं॑ चतुर॒क्षं प्र॑सौति। प॒रो म॑र्तः प॒रः श्वेति॑ शुनं॑श्चतुर॒क्षस्य॑
 प्रह॑न्ति। श्वे॒व वै पा॒प्मा भ्रातृ॑व्यः। पा॒प्मानं॑मे॒वास्य॑ भ्रातृ॑व्यं ह॒न्ति। सै॒ध्रकं॑ मु॒सलं॑
 भव॑ति॥१३॥

कर्मकर्मैवास्मै साधयति। पौ॒ऽश्च॒ले॒यो ह॑न्ति। पु॒ऽश्च॒ल्वां वै दे॒वाः शुचं॑ न्य॑दधुः।
 शुचै॑वास्य॒ शुचः॑ ह॒न्ति। पा॒प्मा वा ए॒तमी॑प्स॒तीत्या॑हुः। यो॑ऽश्वमे॒धेन॑ यज॑त॒
 इति॑। अश्व॑स्याध॒स्पदमु॑पा॒स्यति॑। व॒ज्री वा अश्वः॑ प्राजाप॒त्यः। वज्रे॑णै॒व पा॒प्मानं॑
 भ्रातृ॑व्यमव॑क्रामति। द॒क्षिणा॑ऽपं प्लावयति॥१४॥

पा॒प्मानमे॒वास्मा॑च्छम॒लमप॑ प्लावयति। ऐ॒षी॒क उ॑दू॒हो भ॑वति। आयु॑र्वा
 इ॒षीकाः॑। आयु॑रे॒वास्मि॑न्दधति। अ॒मृतं॑ वा इ॒षीकाः॑। अ॒मृतमे॒वास्मि॑न्दधति।
 वे॒त॒स॒शा॒खोप॑सम्बद्धा भवति। अ॒प्सुयो॑नि॒र्वा अश्वः॑। अ॒प्सुजो॑ वे॒त॒सः। स्वादे॒वैनं॑
 योने॒र्निर्मि॑मीते। पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यश्च॑म॒भ्युदू॑हति। पु॒रस्ता॑दे॒वास्मि॑न्प्र॒तीच्य॑मृतं दधाति।
 अ॒हं च॒ त्वं च॑ वृ॒त्रह॑न्निति॑ ब्र॒ह्मा यज॑मानस्य॒ हस्तं॑ गृह्णाति। ब्र॒ह्मक्ष॑त्रे ए॒व
 सन्द॑धाति। अ॒भि॒क्र॒त्वेन्द्र॑ भूर॒ध॒ज्मन्नि॑त्य॒ध्वर्यु॑र्यज॑मानं वाचयत्य॒भिजि॑त्यै॥१५॥

भवति प्लावयति मिमीते पश्च च॥ [४]

च॒त्वार॑ ऋ॒त्विजः॑ समु॑क्षन्ति। आ॒भ्य ए॒वैनं॑ चत॒सृभ्यो॑ दि॒ग्भ्यो॑ऽभि॒ समी॑रयन्ति।

शतेन राजपुत्रैः सहाध्वर्युः। पुरस्तात्प्रत्यङ्घ्रिष्ठम्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं राजा वृत्रं वेध्यादिति। राज्यं वा अध्वर्युः। क्षत्रं राजपुत्रः। राज्येनैवास्मिन्क्षत्रं दधाति। शतेना राजभिर्गुणैः सह ब्रह्मा॥१६॥

दक्षिणत उदङ्घ्रिष्ठम्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं राजा प्रतिधृष्योऽस्त्विति। बलं वै ब्रह्मा। बलमराजोग्रः। बलेनैवास्मिन्बलं दधाति। शतेन सूतग्रामणिभिः सह होता। पश्चात्प्राङ्घ्रिष्ठम्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं राजाऽस्यै विशः॥१७॥

बहुग्वै बहुश्वार्यै बहुजाविकार्यै। बहुव्रीहियवार्यै बहुमाषतिलार्यै। बहुहिरण्यार्यै बहुहस्तिकार्यै। बहुदासपूरुषार्यै रयिमत्यै पुष्टिमत्यै। बहुरायस्पोषार्यै राजास्त्विति। भूमा वै होता। भूमा सूतग्रामण्यः। भूमैवास्मिन्भूमानं दधाति। शतेन क्षत्तसङ्गहीतृभिः सहोद्गाता। उत्तरतो दक्षिणा तिष्ठन्प्रोक्षति॥१८॥

अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं राजा सर्वमायुरेत्विति। आयुर्वा उद्गाता। आयुः

क्षत्तसङ्गहीतारः। आयुषैवास्मिन्नायुर्दधाति। शतं शतं भवन्ति। शतायुः पुरुषः
 शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। चतुः शता भवन्ति। चतस्रो दिशः।
 दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति॥१९॥

ब्रह्मा विश उक्षति दिश एकं च॥ [५]

यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य स्कन्दति।
 यन्निक्तमनालब्धमुत्सृजन्ति। यथस्तोक्या अन्वाह। सर्वहुतमेवैनं करोत्यस्कन्दाय।
 अस्कन्नं हि तत्। यद्धुतस्य स्कन्दति। सहस्रमन्वाह। सहस्रसम्मितः सुवर्गो
 लोकः। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै॥२०॥

यत्परिमिता अनुब्रूयात्। परिमितमव रुन्धीत। अपरिमिता अन्वाह। अपरिमितः
 सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समंष्ट्यै। स्तोक्या जुहोति। या एव वर्ष्या आपः।
 ता अव रुन्धे। अस्यां जुहोति। इयं वा अग्निर्वैश्वानरः॥२१॥

अस्यामेवैनाः प्रतिष्ठापयति। उवाच ह प्रजापतिः। स्तोक्यासु वा अहमश्वमेधं

सङ्स्थापयामि। तेन ततः सङ्स्थितेन चरामीति। अग्नये स्वाहेत्याह। अग्नये एवैनं जुहोति। सोमाय स्वाहेत्याह। सोमायैवैनं जुहोति। सवित्रे स्वाहेत्याह। सवित्र एवैनं जुहोति॥२२॥

सरस्वत्यै स्वाहेत्याह। सरस्वत्या एवैनं जुहोति। पूष्णे स्वाहेत्याह। पूष्ण एवैनं जुहोति। बृहस्पतये स्वाहेत्याह। बृहस्पतये एवैनं जुहोति। अपां मोदाय स्वाहेत्याह। अद्ध्य एवैनं जुहोति। वायवे स्वाहेत्याह। वायवे एवैनं जुहोति॥२३॥

मित्राय स्वाहेत्याह। मित्रायैवैनं जुहोति। वरुणाय स्वाहेत्याह। वरुणायैवैनं जुहोति। एताभ्य एवैनं देवताभ्यो जुहोति। दशदश सम्पादं जुहोति। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्च्यवते। यः पराचीराहुतीर्जुहोति। पुनः पुनरभ्यावर्तं जुहोति। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। एतां ह वाव सोऽश्वमेधस्य सङ्स्थितिमुवाचास्कन्दाय। अस्कन्नं हि तत्। यद्यज्ञस्य सङ्स्थितस्य स्कन्दति॥२४॥

अभिजित्यै वैश्वानुरः संवित्र एवेनं जुहोति वायवं एवेनं जुहोति च्यवते षट् च॥ [६]

प्रजापतये त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति पुरस्तात्प्रत्यङ्गिष्ठन्प्रोक्षति। प्रजापतिर्वै देवानामन्नादो वीर्यावान्। अन्नाद्यमेवास्मिन्वीर्यं दधाति। तस्मादश्वः पशूनामन्नादो वीर्यावत्तमः। इन्द्राग्निभ्यां त्वेति दक्षिणतः। इन्द्राग्नी वै देवानामोजिष्ठौ बलिष्ठौ। ओजं एवास्मिन्बलं दधाति। तस्मादश्वः पशूनामोजिष्ठो बलिष्ठः। वायवे त्वेति पश्चात्। वायुर्वै देवानामाशुः सारसारितमः॥ २५॥

ज्वमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनामाशुः सारसारितमः। विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युत्तरतः। विश्वे वै देवा देवानां यशस्वितमाः। यशं एवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनां यशस्वितमः। देवेभ्यस्त्वेत्यधस्तात्। देवा वै देवानामपंचिततमाः। अपंचितिमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनामपंचिततमः॥ २६॥

सर्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युपरिष्ठात्। सर्वे वै देवास्त्विषिमन्तो हरस्विनः। त्विषिमेवास्मिन् हरो दधाति। तस्मादश्वः पशूनां त्विषिमान् हरस्वितमः। दिवे

त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेत्याह। एभ्य एवैनं लोकेभ्यः प्रोक्षति। स ते त्वाऽसते
 त्वाऽद्ध्यस्त्वौषधीभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इत्याह। तस्मादश्वमेधयाजिनः
 सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यत्प्राजापत्योऽश्वः। अथ
 कस्मादेनमन्याभ्यो देवताभ्योऽपि प्रोक्षतीति। अश्वे वै सर्वा देवता अन्वायन्ताः। तं
 यद्विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इति प्रोक्षति। देवता एवास्मिन्नन्वा यातयति। तस्मादश्वे
 सर्वा देवता अन्वायन्ताः॥ २७॥

सारसारित्तमोऽर्पचिततमः प्राजापत्योऽश्वः पञ्च च॥ [७]

यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य स्कन्दति।
 यत्प्रोक्षितमनालब्धमुत्सृजन्ति। यदश्वचरितानि जुहोति। सर्वहुतमेवैनं
 करोत्यस्कन्दाय। अस्कन्नं हि तत्। यद्धुतस्य स्कन्दति। ईङ्काराय स्वाहेङ्कृताय
 स्वाहेत्याह। एतानि वा अश्वचरितानि। चरितैरेवैनं समर्धयति॥ २८॥

तदाहुः। अनाहुतयो वा अश्वचरितानि। नैता होतव्या इति। अथो खल्वाहुः।

होत॒व्या ए॒व। अत्र॒ वावै॑वं वि॒द्वान॑श्वमे॒धः स॑ऽस्था॒पय॑ति। यद॑श्वचरि॒तानि॑
जुहोति॑। तस्मा॑द्धोत॒व्या इति॑। ब॒हिर्धा॑ वा ए॒नमे॒तदा॒यत॑नाद॒धाति॑। भ्रातृ॑व्यमस्मै
जनयति॥ २९॥

यस्या॑नायत॒नेऽन्य॑त्रा॒ग्नेराहु॑तीर्जुहोति॑। सा॒वि॒त्रि॒या इ॒ष्ट्याः पु॒रस्ता॑श्चि॒ष्टकृ॑तः।
आ॒ह॒व॒नीये॑ऽश्वचरि॒तानि॑ जुहोति॑। आ॒यत॑न ए॒वास्याहु॑तीर्जुहोति॑। नास्मै॑ भ्रातृ॑व्यं
जनयति॑। तदा॑हुः। य॒ज्ञमु॒खेय॑ज्ञमु॒खे होत॒व्याः। य॒ज्ञस्य॑ क्लृ॒प्त्यै। सु॒व॒र्गस्य॑
लो॒कस्यानु॑ख्या॒त्या इति॑। अथो॒ खल्वा॑हुः॥ ३०॥

यद्य॑ज्ञमु॒खेय॑ज्ञमु॒खे जुहु॑यात्। प॒शुभि॑र्यज॒मानं॑ व्य॒र्धये॑त्। अ॒वं सु॒व॒र्गाल्लो॒कात्प॑द्येत।
पापी॑यान्स्या॒दिति॑। स॒कृदे॒व होत॒व्याः। न यज॑मानं प॒शुभिर्व्य॑र्धयति। अ॒भि
सु॒व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। न पापी॑यान्भवति। अ॒ष्टाच॑त्वारि॒ःशत॑मश्वरू॒पाणि॑ जुहोति॑।
अ॒ष्टाच॑त्वारि॒ःशद॑क्षरा॒ जग॑ती। जाग॒तोऽश्वः॑ प्राजाप॒त्यः समृ॑द्धौ। ए॒क॒मति॑रि॒क्तं
जुहोति॑। तस्मा॑दे॒कः प्र॒जास्व॑र्धु॒कः॥ ३१॥

अ॒र्धय॑ति ज॒नय॑ति ख॒ल्वाहु॑र्जग॑ती त्रीणि च॥ _____ [८]

वि॒भूर्मा॒त्रा प्र॒भूः पि॒त्रेत्या॑ह। इ॒यं वै मा॒ता। अ॒सौ पि॒ता। आ॒भ्यामे॒वैनं॑
परि॑ददाति। अ॒श्वोऽसि॑ ह॒योऽसीत्या॑ह। शा॒स्त्ये॒वैनमे॑तत्। तस्मा॑च्छि॒ष्टाः प्र॒जा
जा॑यन्ते। अ॒त्योऽसीत्या॑ह। तस्मा॑द॒श्वः सर्वा॑न्प॒शूनत्ये॑ति। तस्मा॑द॒श्वः सर्वे॑षां
प॒शूनां॑ श्रेष्ठं गच्छति॥ ३२॥

प्र य॒शः श्रेष्ठ॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑। नरो॑ऽस्य॒र्वाऽसि॑ स॒प्तिर॑सि वा॒ज्यंसीत्या॑ह।
रू॒पमे॒वास्यै॒तन्महि॑मानं व्याच॑ष्टे। ययु॑र्नामा॒ऽसीत्या॑ह। ए॒तद्वा अ॒श्वस्य॑ प्रि॒यं
नाम॑धेयम्। प्रि॒येणै॒वैनं॑ नाम॑धेये॒नाभि॑ वंदति। तस्मा॑द॒प्यामि॑त्रौ स॒ङ्गत्य॑। नाम्ना
चेद्ध्वये॑ते। मि॒त्रमे॒व भ॑वतः॥ ३३॥

आ॒दि॒त्यानां॑ प॒त्वाऽन्वि॑हीत्या॑ह। आ॒दि॒त्याने॒वैनं॑ गमयति। अ॒ग्नये॑ स्वाहा
स्वाहे॑न्द्रा॒ग्निभ्या॑मिति॑ पूर्॒वहो॑मां जु॒होति॑। पूर्॒व ए॒व द्वि॑षन्तं भ्रातृ॑व्य॒मिति॑ कामति।
भूर॑सि भुवे त्वा॒ भव्या॑य त्वा भवि॑ष्यते त्वेत्यु॒त्सृज॑ति सर्व॒त्वाय॑। दे॒वा आ॑शापाला

ए॒तं दे॒वेभ्योऽश्वं॑ मे॒धाय॑ प्रोक्षि॑तं गोपा॒यते॒त्याह॑। श॒तं वै त॒ल्प्या॑ राज॒पुत्रा॑ दे॒वा
आ॑शापा॒लाः। तेभ्य॑ ए॒वैनं॑ परि॑ ददाति। ई॒श्वरो॑ वा अश्वः॑ प्रमु॑क्तः परा॑ परा॒वतं॑
गन्तोः॑। इ॒ह धृ॒तिः स्वाहे॒ह वि॒धृतिः॑ स्वाहे॒ह रन्तिः॑ स्वाहे॒ह रम॑तिः स्वाहेति॑ चतृषु
प॒थ्सु जु॑होति॥३४॥

ए॒ता वा अश्व॑स्य॒ बन्ध॑नम्। ताभि॑रे॒वैनं॑ बध्नाति। तस्मा॒दश्वः॑ प्रमु॑क्तो बन्ध॑न॒मा
गच्छ॑ति। तस्मा॒दश्वः॑ प्रमु॑क्तो बन्ध॑नं न ज॒हाति॑। रा॒ष्ट्रं वा अ॑श्वमे॒धः। रा॒ष्ट्रे खलु॑
वा ए॒ते व्याय॑च्छन्ते। येऽश्वं॑ मे॒ध्यं रक्ष॑न्ति। तेषां॑ य उ॒द्वचं॑ गच्छ॑न्ति। रा॒ष्ट्रादे॒व
ते रा॒ष्ट्रं गच्छ॑न्ति। अथ॒ य उ॒द्वचं॑ न गच्छ॑न्ति॥३५॥

रा॒ष्ट्रादे॒व ते व्य॑वच्छिद्यन्ते। परा॒ वा ए॒ष सि॑च्यते। योऽब॒लौऽश्वमे॒धेन॑ यज॑ते।
यद॒मित्रा॑ अश्वं॑ वि॒न्देरन्॑। ह॒न्येता॑स्य य॒ज्ञः। च॒तुः श॒ता र॑क्षन्ति। य॒ज्ञस्याघा॑ताय।
अथा॒न्यमा॒नीय॑ प्रोक्षे॑युः। सैव ततः॑ प्रायश्चित्तिः॥३६॥

गच्छति भवतः पथ्सु जुहोति न गच्छन्ति नव च॥ [९]

प्रजापतिरकामयताश्चमेधेनं यजेयेति। स तपोऽतप्यत। तस्य तेषानस्य।
सप्तात्मनो देवता उदक्रामन्। सा दीक्षाऽभवत्। स एतानि वैश्वदेवान्यपश्यत्।
तान्यजुहोत्। तैर्वै स दीक्षामवारुन्ध। यद्वैश्वदेवानि जुहोति। दीक्षामेव
तैर्यजमानोऽव रुन्धे॥३७॥

सप्त जुहोति। सप्त हि ता देवता उदक्रामन्। अन्वहं जुहोति। अन्वहमेव
दीक्षामव रुन्धे। त्रीणि वैश्वदेवानि जुहोति। चत्वार्यौद्ग्रहणानि। सप्त सम्पद्यन्ते।
सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः। प्राणा दीक्षा। प्राणैरेव प्राणान्दीक्षामव रुन्धे॥३८॥

एकविंशतिं वैश्वदेवानि जुहोति। एकविंशतिर्वै देवल्लोकाः। द्वादश मासाः
पञ्चर्तवः। त्रयं इमे लोकाः। असावादित्य एकविंशः। एष सुवर्गो लोकः। तद्वैव्यं
क्षत्रम्। सा श्रीः। तद्वध्नस्य विष्टपम्। तत्स्वाराज्यमुच्यते॥३९॥

त्रिंशतमौद्ग्रहणानि जुहोति। त्रिंशदक्षरा विराट्। अन्नं विराट्।
विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। त्रेधा विभज्य देवता जुहोति। त्र्यावृतो वै देवाः। त्र्यावृत

इमे लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॒मात्यै॑। ए॒षां लो॒कानां॑ क्लृ॒प्त्यै॑। अप॒ वा ए॒तस्मात्प्रा॒णाः
क्रा॑मन्ति॥४०॥

यो दी॒क्षाम॑तिरे॒चय॑ति। स॒प्ता॒हं प्रच॑रन्ति। स॒प्त वै शी॑र्ष॒ण्याः प्रा॒णाः। प्रा॒णा
दी॒क्षा। प्रा॒णैरे॒व प्रा॒णान्दी॒क्षाम॑व॒ रुन्धे॑। पू॒र्णा॒हुति॑मु॒त्त॒मां जु॑होति। सर्व॒ वै पू॑र्णा॒हुतिः।
सर्व॑मे॒वाप्रो॑ति। अथो॑ इ॒यं वै पू॑र्णा॒हुतिः। अ॒स्यामे॒व प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति॥४१॥

रुन्धे प्रा॒णान्दी॒क्षाम॑व॒ रुन्ध॑ उच्यते क्रा॑मन्ति तिष्ठ॑ति॥ [१०]

प्र॒जाप॑तिर॒श्वमे॒धम॑सृजत। त॒ं सृ॑ष्टं न किञ्च॒नोद॑यच्छत्। तं वै॒श्वदे॒वान्ये॒वोद॑यच्छन्।
यद्वै॒श्वदे॒वानि॑ जु॒होति॑। य॒ज्ञस्यो॒द्य॑त्यै। स्वाहाऽऽधि॒माधी॑ताय॒ स्वाहा॑। स्वाहाऽधी॑तं
मन॑से॒ स्वाहा॑। स्वाहा॒ मनः॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। काय॒ स्वाहा॒ कस्मै॑ स्वाहा॑ क॒तम॑स्मै
स्वाहे॑ति॒ प्राजा॑प॒त्ये मुख्ये॑ भवतः। प्र॒जाप॑तिमु॒खाभिरे॑वैनं दे॒वता॑भि॒रुद्य॑च्छते॥४२॥

अदि॑त्यै॒ स्वाहाऽदि॑त्यै म॒ह्यै॑ स्वाहाऽदि॑त्यै सुमृ॒डीका॑यै॒ स्वाहे॑त्या॒ह। इ॒यं वा
अदि॑तिः। अ॒स्या ए॒वैनं॑ प्र॒तिष्ठा॑योद्यच्छते। सर॑स्वत्यै॒ स्वाहा॒ सर॑स्वत्यै बृ॒ह॒त्यै॑

स्वाहा सरस्वत्यै पावकायै स्वाहेत्याह। वाग्वै सरस्वती। वाचैवैनमुद्यच्छते।
 पूष्णे स्वाहा पूष्णे प्रपथ्याय स्वाहा पूष्णे नरन्धिषाय स्वाहेत्याह। पशवो वै
 पूषा। पशुभिरेवैनमुद्यच्छते। त्वष्ट्रे स्वाहा त्वष्ट्रे तुरीपाय स्वाहा त्वष्ट्रे पुरुरूपाय
 स्वाहेत्याह। त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानां रूपकृत्। रूपमेव पशुषु दधाति।
 अथो रूपैरेवैनमुद्यच्छते। विष्णवे स्वाहा विष्णवे निखुर्यपाय स्वाहा विष्णवे
 निभूयपाय स्वाहेत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञायैवैनमुद्यच्छते। पूर्णाहुतिमुत्तमां
 जुहोति। प्रत्युत्तभ्यै सयत्वाय॥४३॥

यच्छते पुरुरूपाय स्वाहेत्याहाष्टौ च॥

[११]

सावित्रमष्टाकपालं प्रातर्निर्वपति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रं प्रातः सवनम्।
 प्रातः सवनादेवैनं गायत्रियाश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते। अथो प्रातः सवनमेव
 तेनाऽऽप्नोति। गायत्रीं छन्दः। सवित्रे प्रसवित्र एकादशकपालं मध्यन्दिने।
 एकादशाक्षरा त्रिष्टुप्। त्रैष्टुभं माध्यं दिनं सवनम्। माध्यं दिनादेवैनं

सर्वनात्रिष्टुभश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते॥४४॥

अथो माध्यं दिनमेव सर्वनं तेनाऽऽप्नोति। त्रिष्टुभं छन्दः। सवित्र
आसवित्रे द्वादशकपालमपराह्णे। द्वादशाक्षरा जगती। जागृतं तृतीयसर्वनम्।
तृतीयसर्वनादेवैनं जगत्याश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते। अथो तृतीयसर्वनमेव
तेनाऽऽप्नोति। जगतीं छन्दः। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतं गन्तोः।
इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमन्तिः स्वाहेति चतस्र
आहुतीर्जुहोति॥४५॥

चतस्रो दिशः। दिग्भिरेवैनं परिगृह्णाति। आश्वत्थो ब्रजो भवति। प्रजापतिर्देवेभ्यो
निलायत। अश्वो रूपं कृत्वा। सोऽश्वत्थे संवत्सरमतिष्ठत्। तदश्वत्थस्याश्वत्थत्वम्।
यदाश्वत्थो ब्रजो भवति। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥४६॥

त्रिष्टुभश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते जुहोति नव च॥—————[१२]

आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामित्याह। ब्राह्मण एव ब्रह्मवर्चसं दधाति।

तस्मात्पु॒रा ब्रा॑ह्म॒णो ब्र॑ह्मवर्च॒स्यजा॑यत। आऽस्मिन्ना॒ष्ट्रे रा॑ज॒न्यं इष॑व्यः शू॒रो म॑हा॒रथो॑
जा॑यता॒मित्या॑ह। रा॒ज॒न्यं ए॒व शौ॒र्यं म॑हि॒मानं॑ दधाति। तस्मात्पु॒रा रा॑ज॒न्यं इष॑व्यः
शू॒रो म॑हा॒रथो॑ऽजायत। दोग्ध्रीं॑ धे॒नुरि॑त्याह। धे॒न्वामे॒व पयो॑ दधाति। तस्मात्पु॒रा
दोग्ध्रीं॑ धे॒नुर॑जायत। वोढां॑ऽनु॒ङ्घानि॑त्याह॥४७॥

अ॒नु॒ङ्घ॒ह्ये॒व वी॑र्यं दधाति। तस्मात्पु॒रा वोढां॑ऽनु॒ङ्घानं॑जायत। आ॒शुः स॑प्ति॒रित्या॑ह।
अश्वं॑ ए॒व ज॒वं द॑धाति। तस्मात्पु॒राऽऽशु॑रश्वो॑ऽजायत। पु॒रं॒न्ध्रि॒र्योषे॑त्याह। यो॒षित्ये॒व
रू॒पं द॑धाति। तस्मा॒त्थ॒स्त्री यु॑व॒तिः प्रि॒या भा॑वु॒का। जि॒ष्णू र॑थे॒ष्ठा इ॒त्याह। आ ह॒ वै
तत्र॑ जि॒ष्णू र॑थे॒ष्ठा जा॑यते॥४८॥

यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॒न्ते। स॒भेयो॑ यु॒वेत्या॑ह। यो वै पू॒र्वव॑य॒सी। स स॒भेयो॑ यु॒वा।
तस्मा॒द्यु॒वा पु॒मा॑न्प्रि॒यो भा॑वु॒कः। आऽस्य॑ यज॒मान॑स्य वी॒रो जा॑यता॒मित्या॑ह। आ
ह॒ वै तत्र॑ यज॒मान॑स्य वी॒रो जा॑यते। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॒न्ते। नि॒का॒मेनि॑कामे
नः पु॒र्जन्यो॑ व॒र्ष॒त्वि॒त्याह। नि॒का॒मेनि॑कामे ह॒ वै तत्र॑ पु॒र्जन्यो॑ व॒र्ष॒ति। यत्रै॒तेन॑

य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। फ॒लिन्यो॑ न॒ ओष॑धयः पच्यन्ता॒मित्या॑ह। फ॒लिन्यो॑ ह॒ वै तत्रौष॑धयः
पच्यन्ते। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। यो॒गक्षे॑मो नः कल्पता॒मित्या॑ह। कल्प॑ते ह॒ वै
तत्र॑ प्र॒जाभ्यो॑ यो॒गक्षे॑मः। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते॥४९॥

अ॒नु॒ङ्घानि॒त्याह॑ जायते वर्षति सप्त च॥

[१३]

प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यो॑ य॒ज्ञान्व्यादि॑शत्। स आ॒त्मन्न॑श्चमे॒धम॑धत्त। तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्।
ए॒ष वाव॑ य॒ज्ञः। यद॑श्चमे॒धः। अप्ये॒व नोऽत्रा॑स्त्विति॑। तेभ्य॑ ए॒तान॑न्नहो॒मान्प्राय॑च्छत्।
तान॑ जुहोत्। तैर्वै स दे॒वान॑प्रीणात्। यद॑न्नहो॒मां जुहो॑ति॥५०॥

दे॒वाने॒व तैर्य॑ज॒मानः॑ प्रीणाति। आ॒ज्येन॑ जुहोति। अ॒ग्नेर्वा ए॒तद्रू॑पम्। यदा॒ज्यम्।
यदा॒ज्येन॑ जुहोति॑। अ॒ग्निमे॒व तत्प्री॑णाति। मधु॑ना जुहोति। म॒ह॒त्यै वा ए॒तद्दे॒वता॑यै
रू॒पम्। यन्मधु॑। यन्मधु॑ना जुहोति॥५१॥

म॒ह॒तीमे॒व तद्दे॒वता॑ प्रीणाति। त॒ण्डु॒लैर्जु॑होति। वसू॑नां वा ए॒तद्रू॑पम्। यत्त॑ण्डु॒लाः।
यत्त॑ण्डु॒लैर्जु॑होति॑। वसू॑ने॒व तत्प्री॑णाति। पृथु॑कैर्जुहोति। रु॒द्राणां॑ वा ए॒तद्रू॑पम्।

यत्पृथुकाः। यत्पृथुकैर्जुहोति॥५२॥

रुद्रानेव तत्प्रीणाति। लाजैर्जुहोति। आदित्यानां वा एतद्रूपम्। यल्लाजाः। यल्लाजैर्जुहोति। आदित्यानेव तत्प्रीणाति। करम्बैर्जुहोति। विश्वेषां वा एतद्देवानां रूपम्। यत्करम्बाः। यत्करम्बैर्जुहोति॥५३॥

विश्वानेव तद्देवान्प्रीणाति। धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राणां वा एतद्रूपम्। यद्धानाः। यद्धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राण्येव तत्प्रीणाति। सक्तुभिर्जुहोति। प्रजापतेर्वा एतद्रूपम्। यत्सक्तवः। यत्सक्तुभिर्जुहोति॥५४॥

प्रजापतिमेव तत्प्रीणाति। मसूस्यैर्जुहोति। सर्वासां वा एतद्देवतानां रूपम्। यन्मसूस्यानि। यन्मसूस्यैर्जुहोति। सर्वा एव तद्देवताः प्रीणाति। प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति। प्रियाङ्गा ह वै नामैते। एतैर्वै देवा अश्वस्याङ्गानि समदधुः। यत्प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति। अश्वस्यैवाङ्गानि सन्दधाति। दशान्नानि जुहोति। दशाक्षरा

वि॒राट्। वि॒राट्॒धृत्स॒स्यान्नाद्य॒स्याव॑रुद्धौ॥५५॥

जुहोति मधुना जुहोति पृथुकैर्जुहोति क्रम्बैर्जुहोति सक्तुभिर्जुहोति प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति चत्वारिं च (अन्नहोमानाऽऽज्येनाग्नेर्मधुना तण्डुलैः पृथुकैर्लाजेः क्रम्बैर्धानाभिः सक्तुभिर्मसूयैः प्रियङ्गुतण्डुलैर्दशान्नानि द्वादश।)॥—————[१४]

प्र॒जाप॑तिरश्वमेधमसृजत। त॒ꣳ सृष्ट॑ꣳ रक्षा॑ꣳस्यजिघा॑ꣳसन्। स ए॒तान्प्र॒जाप॑तिर्नक्त
होमान॑पश्यत्। तान॑जुहोत्। तैर्वै स य॒ज्ञाद्रक्षा॑ꣳस्यपा॑हन्। यन्न॑क्तꣳ होमां जुहोति॑।
य॒ज्ञादे॒व तैर्यज॑मानो रक्षा॑ꣳस्यप॑ हन्ति। आज्ये॑न जुहोति। वज्रो॒ वा आज्य॑म्।
वज्रे॑णैव य॒ज्ञाद्रक्षा॑ꣳस्यप॑ हन्ति॥५६॥

आज्य॑स्य प्रतिपदं करोति। प्रा॒णो वा आज्य॑म्। मुख॑त ए॒वास्य॑ प्रा॒णं द॑धाति।
अ॒न्नहो॒माञ्जु॑होति। शरी॑रवदे॒वाव॑ रुन्धे। व्य॒त्यास॑ जुहोति। उ॒भय॒स्याव॑रुद्धौ। नक्तं
जुहोति। रक्ष॑सामप॑हत्यै। आज्ये॑नान्ततो जुहोति॥५७॥

प्रा॒णो वा आज्य॑म्। उ॒भय॑त ए॒वास्य॑ प्रा॒णं द॑धाति। पु॒रस्ता॑च्चोप॑रि॒ष्टाच्च॑। एक॑स्मै
स्वाहे॑त्याह। अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्र॑ति तिष्ठति। द्वाभ्या॑ꣳ स्वाहे॑त्याह। अ॒मुष्मि॑न्ने॒व

लो॒के प्र॒ति तिष्ठ॑ति। उ॒भयो॑रे॒व लो॒कयोः॑ प्र॒ति तिष्ठ॑ति। अ॒स्मि॒श्चामु॒ष्मि॒श्च।
 श॒ताय॑ स्वाहेत्या॑ह। श॒तायु॑र्वै पु॒रुषः॑ श॒तवी॑र्यः। आ॒यु॑रे॒व वी॒र्य॑म॒व रुन्धे॑।
 स॒हस्रा॑य॒ स्वाहेत्या॑ह। आ॒यु॑र्वै स॒हस्र॑म्। आ॒यु॑रे॒वाव॑ रुन्धे। स॒र्वस्मै॑ स्वाहेत्या॑ह।
 अ॒प॑रि॒मित॑मे॒वाव॑ रुन्धे॥ ५८॥

ए॒व य॒ज्ञाद्र॑क्षा॒स्य॒प॑ह॒न्त्यन्त॑तो जु॒होति॑ श॒ताय॑ स्वाहेत्या॑ह सप्त च॥ [१५]

प्र॒जाप॑तिं॒ वा ए॒ष ई॒प्स॒तीत्या॑हुः। योऽ॒श्वमे॑धेन॒ यज॑त॒ इति॑। अथो॑ आहुः। सर्वा॑णि
 भू॒तानी॑ति। ए॒कस्मै॑ स्वाहेत्या॑ह। प्र॒जाप॑ति॒र्वा ए॒कः। तमे॒वाऽऽप्नो॑ति। ए॒कस्मै॑ स्वाहा॒
 द्वाभ्या॑ः स्वाहेत्य॑भि॒पूर्व॑माहु॒तीर्जु॑होति। अ॒भि॒पूर्व॑मे॒व सु॒वर्गं॑ लो॒कमे॑ति। ए॒कोत्त॑रं
 जु॒होति॑॥ ५९॥

ए॒क॒व॒दे॒व सु॒वर्गं॑ लो॒कमे॑ति। स॒न्त॑तं जुहोति। सु॒वर्ग॑स्य॒ लो॒कस्य॑ स॒न्त॑त्यै।
 श॒ताय॑ स्वाहेत्या॑ह। श॒तायु॑र्वै पु॒रुषः॑ श॒तवी॑र्यः। आ॒यु॑रे॒व वी॒र्य॑म॒व रुन्धे॑। स॒हस्रा॑य॒
 स्वाहेत्या॑ह। आ॒यु॑र्वै स॒हस्र॑म्। आ॒यु॑रे॒वाव॑ रुन्धे। अ॒युता॑य॒ स्वाहा॑ नि॒युता॑य॒ स्वाहा॑

प्रयुताय॒ स्वाहेत्या॑ह॥६०॥

त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। इ॒माने॒व लो॒कान॑व॒ रुन्धे॑। अ॒र्बुदा॑य॒ स्वाहेत्या॑ह। वा॒ग्वा
अ॒र्बुद॑म्। वाच॑मे॒वाव॑ रुन्धे। न्य॑र्बुदाय॒ स्वाहेत्या॑ह। यो वै वा॒चो भू॒मा। तन्य॑र्बुदम्।
वा॒च ए॒व भू॒मान॑म॒व॑ रुन्धे। स॒मुद्रा॑य॒ स्वाहेत्या॑ह॥६१॥

स॒मुद्र॑मे॒वाऽऽप्रो॑ति। म॒ध्याय॒ स्वाहेत्या॑ह। म॒ध्यमे॒वाऽऽप्रो॑ति। अ॒न्ताय॒
स्वाहेत्या॑ह। अ॒न्तमे॒वाऽऽप्रो॑ति। प॒रा॒र्धाय॒ स्वाहेत्या॑ह। प॒रा॒र्धमे॒वाऽऽप्रो॑ति। उ॒षसे॒
स्वाहा॒ व्यु॑ष्ठै॒ स्वाहेत्या॑ह। रा॒त्रिर्वा॒ उ॒षाः। अ॒ह॒र्व्यु॑ष्टिः। अ॒हो॒रा॒त्रे ए॒वाव॑ रुन्धे।
अथो॑ अ॒हो॒रा॒त्रयो॑रे॒व प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति। ता यदु॒भयी॑र्दि॒वा वा॒ नक्तं॑ वा जुहुयात्।
अ॒हो॒रा॒त्रे मो॑हयेत्। उ॒षसे॒ स्वाहा॒ व्यु॑ष्ठै॒ स्वाहो॑दे॒ष्यते॒ स्वाहो॑द्य॒ते स्वाहेत्यनु॑दिते
जुहोति॑। उ॒दि॒ताय॒ स्वाहा॑ सुव॒र्गाय॒ स्वाहा॑ लो॒काय॒ स्वाहेत्यु॑दि॒ते जुहोति॑।
अ॒हो॒रा॒त्रयो॑रव्य॒तिमो॑हाय॥६२॥

एको॒त्तरं॑ जुहोति प्रयुताय॒ स्वाहेत्या॑ह समुद्राय॒ स्वाहेत्या॑हाह॒र्व्यु॑ष्टिः सप्त॒ च॥ [१६]

विभूर्मात्रा प्रभूः पित्रेत्यश्वनामानि जुहोति। उभयोरेवैनं लोकयोर्नामधेयं गमयति। आयनाय स्वाहा प्रायणाय स्वाहेत्युद्वावाञ्जुहोति। सर्वमेवैनमस्कन्नां सुवर्गं लोकं गमयति। अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेति पूर्वहोमाञ्जुहोति। पूर्वं एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमतिं क्रामति। पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेति पूर्वदीक्षा जुहोति। पूर्वं एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमतिं क्रामति॥६३॥

पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहेत्येकविंशिनीं दीक्षां जुहोति। एकविंशतिर्वै देवलोकाः। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रय इमे लोकाः। असावादित्य एकविंशः। एष सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। भुवो देवानां कर्मणेत्युत्तुदीक्षा जुहोति। ऋतूनेवास्मै कल्पयति। अग्नये स्वाहा वायवे स्वाहेति जुहोत्यनन्तरित्यै॥६४॥

अर्वाङ्ग्रजः सङ्क्रामत्वित्यातीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्यात्यै। भूतं

भव्यं भविष्यदिति पर्याप्तीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य पर्याप्त्यै। आ
 मे गृहा भवन्त्वित्याभूर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्याभूत्यै। अग्निना तपो-
 ऽन्वभवदित्यनुभूर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्यानुभूत्यै। स्वाहाऽऽधिमाधीताय
 स्वाहेति समस्तानि वैश्वदेवानि जुहोति। समस्तमेव द्विषन्तं भ्रातृव्यमति
 क्रामति॥६५॥

द्व्यः स्वाहा हनूभ्याः स्वाहेत्यङ्गहोमाञ्जुहोति। अङ्गेअङ्गे वै पुरुषस्य
 पाप्मोपश्लिष्टः। अङ्गादङ्गादेवैनं पाप्मनस्तेन मुञ्चति। अज्येताय स्वाहा कृष्णाय
 स्वाहा श्वेताय स्वाहेत्यश्वरूपाणि जुहोति। रूपैरेवैनः समर्धयति। ओषधीभ्यः
 स्वाहा मूलेभ्यः स्वाहेत्योषधिहोमाञ्जुहोति। द्व्यो वा ओषधयः। पुष्पेभ्योऽन्याः
 फलं गृह्णन्ति। मूलेभ्योऽन्याः। ता एवोभयीरव रुन्धे॥६६॥

वनस्पतिभ्यः स्वाहेति वनस्पतिहोमाञ्जुहोति। आरण्यस्यान्नाद्यस्यावरुद्धौ।
 मेषस्त्वा पचतैरवत्वित्यपाव्यानि जुहोति। प्राणा वै देवा अपाव्याः। प्राणानेवाव

रुन्धे। कूप्याभ्यः स्वाहाद्ध्यः स्वाहेत्युपा९ होमाञ्जुहोति। अप्सु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्ध्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्ध्योऽन्नं जायते। तदव रुन्धे॥६७॥

पूर्वदीक्षा जुहोति पूर्वं एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमतिं क्रामत्यनन्तरित्यै क्रामति रुन्धे जायत एकं च॥—————[१७]

अम्भा९सि जुहोति। अयं वै लोकोऽम्भा९सि। तस्य वसवोऽधिपतयः। अग्निर्ज्योतिः। यदम्भा९सि जुहोति। इममेव लोकमव रुन्धे। वसूना९ सायुज्यं गच्छति। अग्निं ज्योतिरव रुन्धे। नभा९सि जुहोति। अन्तरिक्षं वै नभा९सि॥६८॥

तस्य रुद्रा अधिपतयः। वायुर्ज्योतिः। यन्नभा९सि जुहोति। अन्तरिक्षमेवाव रुन्धे। रुद्राणा९ सायुज्यं गच्छति। वायुं ज्योतिरव रुन्धे। महा९सि जुहोति। असौ वै लोको महा९सि। तस्यादित्या अधिपतयः। सूर्यो ज्योतिः॥६९॥

यन्महा९सि जुहोति। अमुमेव लोकमव रुन्धे। आदित्याना९ सायुज्यं गच्छति। सूर्यं ज्योतिरव रुन्धे। नमो राज्ञे नमो वरुणायेति यव्यानि जुहोति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ। मयोभूर्वातो अभि वातून्ना इति गव्यानि जुहोति।

प॒शूना॑मव॑रुद्धे। प्रा॒णाय॑ स्वाहा॑ व्या॒नाय॑ स्वाहेति॑ सन्तति॑होमाञ्जु॑होति। सु॒व॒र्गस्य॑
लो॒कस्य॑ सन्त॑त्यै॥ ७० ॥

सि॒ताय॑ स्वाहा॑ऽसि॒ताय॑ स्वाहेति॑ प्रमु॑क्तीर्जु॑होति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ प्रमु॑क्त्यै।
पृ॒थि॒व्यै स्वाहा॑ऽन्तरि॑क्षाय॑ स्वाहेत्या॑ह। य॒थाय॑जु॒रेवैतत्। द॒त्वते॑ स्वाहा॑ऽदन्त॑काय॑
स्वाहेति॑ शरी॑रहोमाञ्जु॑होति। पि॒तृलो॒कमे॒व तैर्यज॑मानोऽव॑ रुन्धे। कस्त्वा॑ यु॒नक्ति॑
स त्वा॑ यु॒नक्ति॑ति॑ परि॒धीन् यु॑नक्ति। इ॒मे वै लो॒काः परि॒धयः॑। इ॒माने॒वास्मै॑ लो॒कान्
यु॑नक्ति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै॥ ७१ ॥

यः प्रा॑ण॒तो य आ॑त्म॒दा इति॑ म॒हिमा॑नौ जुहोति। सु॒व॒र्गो वै लो॒को महः॑।
सु॒व॒र्गमे॒व ताभ्या॑ लो॒कं यज॑मानोऽव॑ रुन्धे। आ ब्र॒ह्मन्ब्रा॒ह्म॒णो ब्र॑ह्मव॒र्चसी
जा॑यता॒मिति॑ सम॑स्तानि ब्र॒ह्मव॒र्चसा॑नि जुहोति। ब्र॒ह्मव॒र्चसमे॒व तैर्यज॑मानोऽव॑
रुन्धे। जज्ञि॑ बीज॒मिति॑ जुहोत्यन॑न्तरित्यै। अ॒ग्नये॑ सम॑नमत्पृ॒थि॒व्यै सम॑नम॒दिति॑
सन्न॑तिहोमाञ्जु॑होति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सन्न॑त्यै। भू॒ताय॑ स्वाहा॑ भवि॑ष्यते स्वाहेति॑
भू॒ताभ॒व्यौ होमौ॑ जुहोति। अ॒यं वै लो॒को भू॒तम्॥ ७२ ॥

असौ भविष्यत्। अनयोरेव लोकयोः प्रति तिष्ठति। सर्वस्याप्त्यै। सर्वस्यावरुद्ध्यै।
यदक्रन्दः प्रथमं जायमान इत्यश्वस्तोमीयं जुहोति। सर्वस्याप्त्यै। सर्वस्य जित्यै।
सर्वमेव तेनाप्रोति। सर्वं जयति। योऽश्वमेधेन यजते॥७३॥

य उ चैनमेवं वेद। यज्ञः रक्षाऽस्यजिघासन्। स एतान्प्रजापतिर्नक्तः होमानपश्य
तानजुहोत्। तैर्वै स यज्ञाद्रक्षाऽस्यपाहन्। यन्नक्तः होमां जुहोति। यज्ञादेव
तैर्यजमानो रक्षाऽस्यपहन्ति। उषसे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहेत्यन्ततो जुहोति।
सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥७४॥

वै नभासि सूर्यो ज्योतिः सन्तत्यै समष्ट्यै भूतं यजते नवं च॥[१८]

एकयूपो वैकादशिनी वा। अन्येषां यज्ञानां यूपा भवन्ति। एकविंशिन्यश्वमेधस्य।
सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। बैल्वो वा खादिरो वा पालाशो वा। अन्येषां
यज्ञक्रतूनां यूपा भवन्ति। राज्ञुदाल एकविंशत्यरत्निरश्वमेधस्य। सुवर्गस्य
लोकस्य समष्ट्यै। नान्येषां पशूनां तेजन्या अवद्यन्ति। अवद्यन्त्यश्वस्य॥७५॥

पाप्मा वै तेजनी। पाप्मनोऽपहृत्यै। प्लक्षशाखायामन्येषां पशूनामवद्यन्ति।
 वेतसशाखायामश्वस्य। अप्सुयोनिर्वा अश्वः। अप्सुजो वेतसः। स्व एवास्य
 योनावव द्यति। यूपेषु ग्राम्यान्पशून्नियुञ्जन्ति। आरोकेष्वारण्यान्धारयन्ति। पशूनां
 व्यावृत्त्यै। आ ग्राम्यान्पशूल्लभन्ते। प्रारण्यान्सृजन्ति। पाप्मनोऽपहृत्यै॥७६॥

अश्वस्य व्यावृत्त्यै त्रीणि च॥ [१९]

राज्जुदालमग्निष्ठं मिनोति। भ्रूणहत्याया अपहृत्यै। पौतुद्रवावभितो भवतः।
 पुण्यस्य गन्धस्यावरुद्धौ। भ्रूणहत्यामेवास्मादपहत्यै। पुण्येन गन्धेनोभयतः परि
 गृह्णाति। षड्वैल्वा भवन्ति। ब्रह्मवर्चसस्यावरुद्धौ। षड्वादिराः। तेजसोऽवरुद्धौ॥७७॥

षट्दालाशाः। सोमपीथस्यावरुद्धौ। एकविंशतिः सम्पद्यन्ते। एकविंशतिर्वै
 देवलोकाः। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रय इमे लोकाः। असावादित्य एकविंशः।
 एष सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। शतं पशवो भवन्ति॥७८॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। सर्वं वा

अश्वमेध्याप्रोति। अपरिमिता भवन्ति। अपरिमितस्यावरुद्धौ। ब्रह्मवादिनो वदन्ति।
कस्मात्सत्यात्। दक्षिणतोऽन्येषां पशूनामवदन्ति। उत्तरतोऽश्वस्येति। वारुणो वा
अश्वः॥७९॥

एषा वै वरुणस्य दिक्। स्वायामेवास्य दिश्यवदति। यदितरेषां पशूनामवदति।
शतदेवत्यं तेनावं रुन्धे। चितेऽग्नावधिं वैतसे कटेऽश्वं चिनोति। अप्सुयोनिर्वा
अश्वः। अप्सुजो वैतसः। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति। पुरस्तात्प्रत्यश्च तूपरं
चिनोति। पश्चात्प्राचीनं गोमृगम्॥८०॥

प्राणापानावेवास्मिन्सम्यञ्चौ दधाति। अश्वं तूपरं गोमृगमिति सर्वहुतं
एताञ्जुहोति। एषां लोकानामभिजित्यै। आत्मनाऽभि जुहोति। सात्मानमेवैनं
सतनुं करोति। सात्माऽमुष्मिल्लोके भवति। य एवं वेद। अथो वसोरेव
धारां तेनावं रुन्धे। इलुवर्दाय स्वाहा बलिवर्दाय स्वाहेत्याह। संवत्सरो
वा इलुवर्दः। परिवत्सरो बलिवर्दः। संवत्सरादेव परिवत्सरादायुरव रुन्धे।

आयुरेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वमेधयाजी जरसा विस्रसामुं लोकमेति॥८१॥

तेजसोऽवर्ण्यो भवन्त्यश्वो गोमृगमिलुवर्दश्चत्वारि च॥ [२०]

एकविंशोऽग्निर्भवति। एकविंशः स्तोमः। एकविंशतिर्यूपाः। यथा वा अश्वा वरुषभा वा वृषाणः सस्फुरेरन्। एवमेव तथ्स्तोमाः सस्फुरन्ते। यदेकविंशाः। ते यथ्समृच्छेरन्। हन्येतास्य यज्ञः। द्वादश एवाग्निः स्यादित्याहुः। द्वादशः स्तोमः॥८२॥

एकादश यूपाः। यद्द्वादशोऽग्निर्भवति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। यद्दश यूपा भवन्ति। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। य एकादशः। स्तन एवास्यै सः॥८३॥

दुह एवैनां तेन। तदाहुः। यद्द्वादशोऽग्निः स्याद्द्वादशः स्तोम एकादश यूपाः। यथा स्थूरिणा यायात्। तादृक्तत्। एकविंश एवाग्निः स्यादित्याहुः। एकविंशः स्तोमः। एकविंशतिर्यूपाः। यथा प्रष्टिभिर्याति। तादृगेव तत्॥८४॥

यो वा अश्वमेधे तिस्रः ककुभो वेद। ककुद्ध राज्ञां भवति। एकविंशोऽग्निर्भवति।
 एकविंशः स्तोमः। एकविंशतिर्यूपाः। एता वा अश्वमेधे तिस्रः ककुभः। य एवं
 वेद। ककुद्ध राज्ञां भवति। यो वा अश्वमेधे त्रीणि शीर्षाणि वेद। शिरो ह राज्ञां
 भवति। एकविंशोऽग्निर्भवति। एकविंशः स्तोमः। एकविंशतिर्यूपाः। एतानि
 वा अश्वमेधे त्रीणि शीर्षाणि। य एवं वेद। शिरो ह राज्ञां भवति॥८५॥

द्वादशः स्तोमः स एव तच्छिरो ह राज्ञां भवति षट् च॥ [२१]

देवा वा अश्वमेधे पवमाने। सुवर्गं लोकं न प्राजानन्। तमश्वः प्राजानात्।
 यदश्वमेधेऽश्वेन मेध्येनोदश्चो बहिष्पवमानं सर्पन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै।
 न वै मनुष्यः सुवर्गं लोकमञ्जसा वेद। अश्वो वै सुवर्गं लोकमञ्जसा वेद।
 यदुद्गातोद्गायैत्। यथा क्षेत्रज्ञोऽन्येन पथा प्रतिपादयैत्। तादृक्तत्॥८६॥

उद्गातारमपुरुष्य। अश्वमुद्गीथाय वृणीते। यथा क्षेत्रज्ञोऽञ्जसा नयति।
 एवमेवैनमश्वः सुवर्गं लोकमञ्जसा नयति। पुच्छमन्वा रभन्ते। सुवर्गस्य लोकस्य

समंष्ट्यै। हिं करोति। सामैवाकः। हिं करोति। उद्गीथ एवास्य सः॥८७॥

वडं॒बा॒ उप॑ रुन्धन्ति। मि॒थुन॒त्वाय॑ प्रजा॑त्यै। अथो॒ यथो॑पगा॒तारं॑ उपगाय॑न्ति। ता॒दृगे॒व तत्। उद॑गासीद॒श्वो मे॒ध्य इत्या॑ह। प्रा॒जाप॑त्यो वा अ॒श्वः। प्रजा॑पतिरुद्गीथः। उद्गी॒थमे॒वाव॑ रुन्धे। अथो॒ ऋ॒क्साम॑योरे॒व प्रति॑ तिष्ठति। हि॒र॒ण्ये॒नोपा॑करोति। ज्योति॑र्वै हि॒र॒ण्यम्। ज्योति॑रे॒व मु॒खतो॑ दधाति। यज॑माने च प्र॒जासु॑ च। अथो॒ हि॒र॒ण्यज्योति॑रे॒व यज॑मानः सुव॒र्गं लो॒कमे॑ति॥८८॥

तथ्स उपाकरोति चत्वारि च॥ _____ [२२]

पुरु॑षो॒ वै य॒ज्ञः। य॒ज्ञः प्र॒जाप॑तिः। यद॒श्वे प॒शून्त्रि॑युञ्जन्ति। य॒ज्ञादे॒व तद्य॒ज्ञं प्रयु॑ङ्के। अ॒श्वं तू॒परं॑ गोमृ॒गम्। तान॑ग्नि॒ष्ठ आल॑भते। से॒नामु॒खमे॒व तथ्स॑श्यति। तस्मा॑द्राजमु॒खं भी॒ष्मं भावु॑कम्। आ॒ग्नेयं॑ कृ॒ष्णग्री॑वं पु॒रस्ता॑ल्ल॒लाटे॑। पूर्वा॑ग्निमे॒व तं कु॑रुते॥८९॥

तस्मा॑त्पूर्वा॒ग्निं पु॒रस्ता॑त्स्थापयन्ति। पौ॒ष्णम॒न्वश्च॑म्। अन्नं॑ वै पू॒षा।

तस्मात्पूर्वाग्नावाहार्यमा हरन्ति। ऐन्द्रापौष्णमुपरिष्ठात्। ऐन्द्रो वै राजन्योऽन्नं
पूषा। अन्नाद्येनैवैनमुभयतः परि गृह्णाति। तस्माद्राजन्योऽन्नादो भावुकः। आग्नेयौ
कृष्णग्रीवौ बाहुवोः। बाहुवोरेव वीर्यं धत्ते॥१०॥

तस्माद्राजन्यो बाहुबलीभावुकः। त्वाष्ट्रौ लोमशसक्थौ सक्थ्योः। सक्थ्योरेव
वीर्यं धत्ते। तस्माद्राजन्यं ऊरुबलीभावुकः। शितिपृष्ठौ बारहस्पत्यौ पृष्ठे।
ब्रह्मवर्चसमेवोपरिष्ठाद्धत्ते। अथो कवचे एवैते अभितः पर्यूहते। तस्माद्राजन्यः
सन्नद्धो वीर्यं करोति। धात्रे पृषोदरमधस्तात्। प्रतिष्ठामेवैतां कुरुते। अथो इयं
वै धाता। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। सौर्यं बलक्षं पुच्छे। उत्सेधमेव तं कुरुते।
तस्मादुत्सेधं भये प्रजा अभिसंश्रयन्ति॥११॥

कुरुते धत्ते कुरुते पञ्च च॥

[२३]

साङ्ग्रहण्या चतुष्टय्यो यो वै यः पितृश्रुत्वानो यथा नित्तं प्रजापतये त्वा यथा प्रोक्षितं विभूराह प्रजापतिरकामयताश्वमेधेन
प्रजापतिर्न किञ्चन सावित्रमा ब्रह्मन्प्रजापतिर्देवेभ्यः प्रजापती रक्षांसि प्रजापतिमीप्सति विभूरश्वनामान्यम्भास्येकयूपो

राङ्गुदालमेकविंशो देवाः पुरुषस्त्रयोविंशतिः॥२३॥

साङ्गहण्या तस्मादश्वमेधयाजी यत्परिमिता यद्यज्ञमुखे यो दीक्षां देवानेव त्रयं इमे सिताय प्राणापानावेवास्मिन्तस्माद्राज्यं
एकंनवतिः॥११॥

साङ्गहण्या सङ्श्रयन्ति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ नवमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः ॥

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तमष्टादशभिर्नु प्रायुङ्क्त।
 तमाप्नोत्। तमाप्त्वाऽष्टादशभिर्वारुन्ध। यदष्टादशिनं आलभ्यन्ते। यज्ञमेव तैराप्त्वा
 यजमानोऽव रुन्धे। संवत्सरस्य वा एषा प्रतिमा। यदष्टादशिनः। द्वादश मासाः
 पञ्चर्तवः॥१॥

संवत्सरोऽष्टादशः। यदष्टादशिनं आलभ्यन्ते। संवत्सरमेव तैराप्त्वा यजमानो-
 ऽव रुन्धे। अग्निष्टेऽन्यान्पशूनुपाकरोति। इतरेषु यूपेष्वष्टादशिनोऽजामित्वाय।
 नवन्वालभ्यन्ते सवीर्यत्वाय। यदारण्यैः सङ्स्थापयेत्। व्यवस्येतां पितापुत्रौ।
 व्यध्वानः क्रामेयुः। विदूरं ग्रामयोग्रामान्तौ स्याताम्॥२॥

ऋक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिण आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वजायेरन्।
 तदाहुः। अपशवो वा एते। यदारण्याः। यदारण्यैः सङ्स्थापयेत्। क्षिप्रे

यजमानमरण्यं मृतं हरेयुः। अरण्यायतना ह्यारण्याः पशव इति। यत्पशून्नालभेत।
अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजेत्॥३॥

यज्ञवेशसं कुर्यात्। यत्पशून्नालभते। तेनैव पशूनं रुन्धे। यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजत्ययं
अवरुद्धा अस्य पशवो भवन्ति। न यज्ञवेशसम्भवति। न यजमानमरण्यं मृतं
हरन्ति। ग्राम्यैः सः स्थापयति। एते वै पशवः क्षेमो नाम। सं पितापुत्रावस्यतः।
समध्वानः क्रामन्ति। समन्तिकं ग्रामयोग्रामान्तौ भवतः। नक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः
परिमोषिण आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वजायन्ते॥४॥

ऋतवः स्यातामुत्सृजेत्स्यतस्त्रीणि च॥ [१]

प्रजापतिरकामयतोभौ लोकाववं रुन्धीयेति। स एतानुभयान्पशूनं पश्यत्।
ग्राम्याश्चारण्याश्च। तानालभत। तैर्वै स उभौ लोकाववारुन्ध। ग्राम्यैरेव
पशुभिरिमं लोकमवारुन्ध। आरण्यैरमुम्। यद्ग्राम्यान्पशून्नालभते। इममेव
तैर्लोकमवं रुन्धे। यदारण्यान्॥५॥

अमुं तैः। अनवरुद्धो वा एतस्य संवत्सर इत्याहुः। य इतइतश्चातुर्मास्यानि
संवत्सरं प्रयुङ्क्त इति। एतावान् वै संवत्सरः। यच्चातुर्मास्यानि। यदेते चातुर्मास्याः
पशवं आलभ्यन्ते। प्रत्यक्षमेव तैः संवत्सरं यजमानोऽव रुन्धे। वि वा एष प्रजया
पशुभिर्ऋध्यते। यः संवत्सरं प्रयुङ्क्ते। संवत्सरः सुवर्गो लोकः॥६॥

सुवर्गं तु लोकं नापराधोति। प्रजा वै पशवं एकादशिनीं। यदेत
ऐकादशिनाः पशवं आलभ्यन्ते। साक्षादेव प्रजां पशून् यजमानोऽव रुन्धे।
प्रजापतिर्विराजमसृजत। सा सृष्टाऽश्वमेधं प्राविशत्। तान्दशिभिरनु प्रायुङ्क्त।
तामाप्नोत्। तामाप्त्वा दशिभिरवारुन्ध। यद्दशिनं आलभ्यन्ते॥७॥

विराजमेव तैराप्त्वा यजमानोऽव रुन्धे। एकादश दशत आलभ्यन्ते।
एकादशाक्षरा त्रिष्टुप्। त्रैष्टुभाः पशवः। पशूनेवाव रुन्धे। वैश्वदेवो वा अश्वः।
नानादेवत्याः पशवो भवन्ति। अश्वस्य सर्वत्वाय। नानारूपा भवन्ति।
तस्मान्नानारूपाः पशवः। बहुरूपा भवन्ति। तस्माद्बहुरूपाः पशवः समृद्धौ॥८॥

आ॒र॒ण्यँ॒ल्लो॒को द॒शि॒नं आ॒ल॒भ्य॒न्ते ना॒ना॒रू॒पाः प॒श॒वो द्वे च॥ _____ [२]

अ॒स्मै वै लो॒काय॑ ग्रा॒म्याः प॒श॒व आ॒ल॒भ्य॒न्ते। अ॒मुष्मा॑ आ॒र॒ण्याः।
यद्वा॒म्यान्प॒शूना॒ल॒भ॒ते। इ॒ममे॒व तैर्लो॒कम॑व॒ रुन्धे। यदा॑र॒ण्यान्। अ॒मुं तैः।
उ॒भया॑न्प॒शूना॒ल॒भ॒ते। गा॒म्याश्च॑र॒ण्याश्च॑। उ॒भयो॑र्लो॒कयो॒रव॑रु॒द्धौ। उ॒भया॑न्प॒शूना॒ल॒भ॒ते॥ ९॥

गा॒म्याश्च॑र॒ण्याश्च॑। उ॒भय॑स्या॒न्नाद्य॒स्याव॑रु॒द्धौ। उ॒भया॑न्प॒शूना॒ल॒भ॒ते।
गा॒म्याश्च॑र॒ण्याश्च॑। उ॒भये॑षां प॒शूना॒मव॑रु॒द्धौ। त्रय॑स्त्रयो भवन्ति। त्रयं इ॒मे
लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॒माप्त्यै॑। ब्र॒ह्म॒वा॒दि॒नो व॑दन्ति। कस्मा॑त्स॒त्यात्॥ १०॥

अ॒स्मिँ॒ल्लो॒के ब॒हवः॑ का॒मा इति॑। यत्स॑मा॒नी॒भ्यो दे॒वता॑भ्योऽन्येऽन्ये प॒श॒व
आ॒ल॒भ्य॒न्ते। अ॒स्मिन्ने॒व तल्लो॒के का॒मा॑न्दधाति। तस्मा॑द॒स्मिँ॒ल्लो॒के ब॒हवः॑ का॒माः।
त्रया॑णां त्रयाणां सह व॒पा जु॑होति। त्र्या॑वृतो वै दे॒वाः। त्र्या॑वृत इ॒मे लो॒काः। ए॒षां
लो॒काना॒माप्त्यै॑। ए॒षां लो॒कानां॑ क्लृ॒प्त्यै॑। पर्य॑ग्निकृ॒ताना॒र॒ण्यानु॑त्सृ॒जन्त्य॑हि॒सायै॑॥ ११॥

अ॒वरु॑द्धा उ॒भया॑न्प॒शूना॒ल॒भ॒ते स॒त्याद॑हि॒सायै॑॥ _____ [३]

युञ्जन्ति ब्रध्नमित्याह। असौ वा आदित्यो ब्रध्नः। आदित्यमेवास्मै युनक्ति।
अरुषमित्याह। अग्निर्वा अरुषः। अग्निमेवास्मै युनक्ति। चरन्तमित्याह। वायुर्वै
चरन्। वायुमेवास्मै युनक्ति। परितस्थुष इत्याह॥१२॥

इमे वै लोकाः परितस्थुषः। इमानेवास्मै लोकान् युनक्ति। रोचन्ते रोचना
दिवीत्याह। नक्षत्राणि वै रोचना दिवि। नक्षत्राण्येवास्मै रोचयति। युञ्जन्त्यस्य
काम्येत्याह। कामानेवास्मै युनक्ति। हरी विपक्षसेत्याह। इमे वै हरी विपक्षसा।
इमे एवास्मै युनक्ति॥१३॥

शोणा धृष्णू नृवाहसेत्याह। अहोरात्रे वै नृवाहसा। अहोरात्रे एवास्मै युनक्ति।
एता एवास्मै देवता युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। केतुं कृण्वन्नकेतव
इति ध्वजं प्रतिमुञ्चति। यश एवैन९ राज्ञां गमयति। जीमूतस्येव भवति
प्रतीकमित्याह। यथायजुरेवैतत्। ये ते पन्थानः सवितः पूर्व्यास इत्यध्वर्युर्यजमानं
वाचयत्यभिजित्यै॥१४॥

परा वा एतस्य यज्ञ एति। यस्य पशुरुपाकृतोऽन्यत्र वेद्या एति।
 एतश्च स्तोतरेतेन पथा पुनरश्वमावर्तयासि न इत्याह। वायुर्वै स्तोता। वायुमेवास्य
 परस्तादधात्यावृत्त्यै। यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य
 स्कन्दति। यदस्योपाकृतस्य लोमानि शीयन्ते। यद्वालेषु काचानावयन्ति।
 लोमान्येवास्य तथ्सम्भरन्ति॥१५॥

भूर्भुवः सुवरिति प्राजापत्याभिरावयन्ति। प्राजापत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं
 देवतया समर्धयन्ति। भूरिति महिषी। भुव इति वावाता। सुवरिति परिवृत्ती।
 एषां लोकानामभिजित्यै। हिरण्ययाः काचा भवन्ति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्।
 राष्ट्रमश्वमेधः॥१६॥

ज्योतिश्चैवास्मै राष्ट्रं च समीचीं दधाति। सहस्रं भवन्ति। सहस्रसम्मितः
 सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। अप वा एतस्मात्तेज इन्द्रियं
 पशवः श्रीः क्रांमन्ति। योऽश्वमेधेन यजते। वसवस्त्वाऽञ्जन्तु गायत्रेण छन्दसेति
 महिष्यभ्यनक्ति। तेजो वा आज्यम्। तेजो गायत्री। तेजसैवास्मै तेजोऽव

रुन्धे॥१७॥

रुद्रास्त्वाञ्जन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसेति वावाता॥ तेजो वा आज्यम्॥ इन्द्रियं त्रिष्टुप्॥
तेजसैवास्मा इन्द्रियमव रुन्धे॥ आदित्यास्त्वाञ्जन्तु जागतेन छन्दसेति परिवृत्ती॥
तेजो वा आज्यम्॥ पशवो जगती॥ तेजसैवास्मे पशूनव रुन्धे॥ पत्नयोऽभ्यञ्जन्ति॥
श्रिया वा एतद्रूपम्॥१८॥

यत्पत्नयः॥ श्रियमेवास्मिन्तद्धति॥ नास्मात्तेज इन्द्रियं पशवः श्रीरप
क्रामन्ति॥ लाजी(३)च्छाची(३)न् यशौममाँ(४) इत्यतिरिक्तमन्नमश्वायोपाहरन्ति॥
प्रजामेवान्नादीं कुर्वते॥ एतद्देवा अन्नमत्तैतदन्नमद्धि प्रजापत इत्याह॥
प्रजायामेवान्नाद्यं दधते॥ यदि नावजिघ्रैत्॥ अग्निः पशुरासीदित्यवघ्रापयेत्॥
अव हव जिघ्रति॥ आक्रान् वाजी क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी
सधस्थमित्यश्वमनुमन्त्रयते॥ एषां लोकानामभिजित्यै॥ समिद्धो अञ्जकृदरं
मतीनामित्यश्वस्याप्रियो भवन्ति सरूपत्वाय॥१९॥

परितुस्थुष इत्याहिमे एवास्मै युनक्तुभिजित्यै भरन्त्यश्वमेधो रुन्धे रूपञ्जिघ्रति त्रीणि च॥ [४]

तेजसा वा एष ब्रह्मवर्चसेन व्यृद्धते। योऽश्वमेधेन यजते। होता च ब्रह्मा च ब्रह्मोद्यं वदतः। तेजसा चैवेन ब्रह्मवर्चसेन च समर्धयतः। दक्षिणतो ब्रह्मा भवति। दक्षिणतआयतनो वै ब्रह्मा। बारुहस्पत्यो वै ब्रह्मा। ब्रह्मवर्चसमेवास्य दक्षिणतो दधाति। तस्माद्वक्षिणोऽर्धो ब्रह्मवर्चसितरः। उत्तरतो होता भवति॥२०॥

उत्तरतआयतनो वै होता। आग्नेयो वै होता। तेजो वा अग्निः। तेज एवास्योत्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरोऽर्धस्तेजस्वितरः। यूपमभितो वदतः। यजमानदेवत्यो वै यूपः। यजमानमेव तेजसा च ब्रह्मवर्चसेन च समर्धयतः। किं स्विदासीत्पूर्वचित्तिरित्याह। द्यौर्वै वृष्टिः पूर्वचित्तिः॥२१॥

दिवमेव वृष्टिमव रुन्धे। किं स्विदासीद्बृहद्वय इत्याह। अश्वो वै बृहद्वयः। अश्वमेवाव रुन्धे। किं स्विदासीत्पिशङ्गिलेत्याह। रात्रिर्वै पिशङ्गिला। रात्रिमेवाव रुन्धे। किं स्विदासीत्पिलिप्पिलेत्याह। श्रीर्वै पिलिप्पिला। अन्नाद्यमेवाव रुन्धे॥२२॥

कः स्विदेकाकी चरतीत्याह। असौ वा आदित्य एकाकी चरति। तेज एवाव
 रुन्धे। क उस्विज्जायते पुनरित्याह। चन्द्रमा वै जायते पुनः। आयुरेवाव रुन्धे।
 किं स्विद्धिमस्य भेषजमित्याह। अग्निर्वै हिमस्य भेषजम्। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे।
 किं स्विदावपनं महदित्याह॥२३॥

अयं वै लोक आवपनं महत्। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। पृच्छामि त्वा
 परमन्तं पृथिव्या इत्याह। वेदिवै परोऽन्तः पृथिव्याः। वेदिमेवाव रुन्धे। पृच्छामि
 त्वा भुवनस्य नाभिमित्याह। यज्ञो वै भुवनस्य नाभिः। यज्ञमेवाव रुन्धे। पृच्छामि
 त्वा वृष्णो अश्वस्य रेत इत्याह। सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतः। सोमपीथमेवाव
 रुन्धे। पृच्छामि वाचः परमं व्योमेत्याह। ब्रह्म वै वाचः परमं व्योम। ब्रह्मवर्चसमेवाव
 रुन्धे॥२४॥

होता भवति वै वृष्टिः पूर्वचित्तिर्नाद्यमेवाव रुन्धे महदित्याह सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतश्चत्वारि च॥—————[५]

अप वा एतस्मात्प्राणाः क्रामन्ति। योऽश्वमेधेन यजते। प्राणाय स्वाहा
 व्यानाय स्वाहेति संज्ञप्यमान आहुतीर्जुहोति। प्राणानेवास्मिन्दधाति।

नास्मात्प्राणा अपक्रामन्ति। अवन्तीः स्थावन्तीस्त्वाऽवन्तु। प्रियं त्वां प्रियाणाम्।
वर्षिष्ठमाप्यानाम्। निधीनां त्वां निधिपतिः५ हवामहे वसो ममेत्याह। अपैवास्मै
तद्धुवते॥२५॥

अथो धुवन्त्येवैनम्। अथो न्येवास्मै५ हुवते। त्रिः परियन्ति। त्रयं इमे लोकाः।
एभ्य एवैनं लोकेभ्यो धुवते। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्त्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः।
ऋतुभिरेवैनं धुवते। अप वा एतेभ्यः प्राणाः क्रांमन्ति॥२६॥

ये युज्ञे धुवनं तन्वते॥ नवकृत्वः परियन्ति। नव वै पुरुषे प्राणाः।
प्राणानेवाऽऽत्मन्दधते। नैभ्यः प्राणा अपक्रामन्ति। अम्बे अम्बाल्यम्बिक इति
पत्नीमुदानयति। अह्वतैवैनाम्। सुभंगे काम्पीलवासिनीत्याह। तप एवैनामुपनयति।
सुवर्गे लोके सम्प्रोर्णार्थामित्याह॥२७॥

सुवर्गमेवैनां लोकं गमयति। आऽहमजानि गर्भधमा त्वमजाऽसि
गर्भधमित्याह। प्रजा वै पशवो गर्भः। प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते। देवा

वा अ॒श्वमे॒धे प॒व॒माने। सु॒व॒र्गं लो॒कं न प्रा॒जान॑न्। तमश्वः प्रा॒जाना॑त्।
यथ्सू॒चीभि॑रसिप॒थान्क॑ल्पयन्ति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ प्र॒ज्ञा॑त्यै। गा॒य॒त्री
त्रि॒ष्टु॒जग॑तीत्या॒ह॥२८॥

य॒था॒य॒जुरे॒वैत॑त्। त्र॒य्यः सू॒च्यो भ॑वन्ति। अ॒य॒स्मय्यो॑ रज॒ता हरि॑ण्यः। अ॒स्य
वै लो॒कस्य॑ रू॒पम॑य॒स्मय्यः॑। अ॒न्तरि॑क्षस्य रज॒ताः। दि॒वो हरि॑ण्यः। दि॒शो वा
अ॒य॒स्मय्यः॑। अ॒वा॒न्तरि॑दि॒शा रज॑ताः। ऊ॒र्ध्वा हरि॑ण्यः। दि॒श ए॒वास्मै॑ कल्पयति।
क॒स्त्वा॑ ह्यति॒ क॒स्त्वा॑ वि॒शा॒स्तीत्या॒हाहि॑सायै॥२९॥

हु॒वते॒ क्राम॑न्त्यूर्वा॒थामि॑त्या॒ह जग॑तीत्या॒ह क॑ल्पयत्येकं च॥ [६]

अप॒ वा ए॒तस्मा॑च्छ्री॒ राष्ट्रं॑ क्राम॑ति। योऽश्वमे॒धेन॑ यज॑ते। ऊ॒र्ध्वामे॑ना॒मुच्छ्र॑यता॒दित्या॑ह
श्री॒र्वै रा॒ष्ट्रम॑श्वमे॒धः। श्रिय॑मे॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रमूर्ध्व॑मुच्छ्र॑यति। वे॒णुभा॑रङ्गिरा॒विवे॑त्या॒ह। रा॒ष्ट्रं
वै भा॑रः। रा॒ष्ट्रमे॒वास्मै॑ पर्यू॑हति। अथा॑स्या॒ मध्य॑मे॒धता॑मि॒त्याह॑। श्री॒र्वै रा॒ष्ट्रस्य॑
मध्य॑म्॥३०॥

श्रियमेवाव रुन्धे। शीते वाते पुनन्निवेत्याह। क्षेमो वै राष्ट्रस्य शीतो वातः।
क्षेममेवाव रुन्धे। यद्धरिणी यवमत्तीत्याह। विड्वै हरिणी। राष्ट्रं यवः। विशं चैवास्मै
राष्ट्रं च समीचीं दधाति। न पुष्टं पशु मन्यत इत्याह। तस्माद्राजां पशून्
पुष्यति॥३१॥

शूद्रा यदर्यजारा न पोषाय धनायतीत्याह। तस्माद्वैशीपुत्रं नाभिषिञ्चन्ते। इयं
युका शकुन्तिकेत्याह। विड्वै शकुन्तिका। राष्ट्रमश्वमेधः। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च
समीचीं दधाति। आहलमिति सर्पतीत्याह। तस्माद्राष्ट्राय विशः सर्पन्ति। आहतं
गुभे पसु इत्याह। विड्वै गर्भः॥३२॥

राष्ट्रं पसः। राष्ट्रमेव विश्याहन्ति। तस्माद्राष्ट्रं विशं घातुकम्। माता च ते पिता
च त इत्याह। इयं वै माता। असौ पिता। आभ्यामेवैनं परिददाति। अग्रं वृक्षस्य
रोहत इत्याह। श्रीर्वै वृक्षस्याग्रम्। श्रियमेवाव रुन्धे॥३३॥

प्रसुलामीति ते पिता गुभे मुष्टिमंतसयदित्याह। विड्वै गर्भः। राष्ट्रं मुष्टिः।

राष्ट्रमेव विश्याहन्ति। तस्माद्राष्ट्रं विशं घातुकम्। अप् वा एतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति।
 ये यज्ञेऽपूतं वदन्ति। दधिक्राव्णो अकारिषमिति सुरभिमतीमृचं वदन्ति। प्राणा वै
 सुरभयः। प्राणानेवाऽऽत्मन्दधते। नैभ्यः प्राणा अपक्रामन्ति। आपो हि ष्ठा मयोभुव
 इत्यद्विर्माजयन्ते। आपो वै सर्वा देवताः। देवताभिरेवात्मानं पवयन्ते॥३४॥

राष्ट्रस्य मध्यं पुष्यति गर्भो रुन्धे दधते चत्वारि च॥ [७]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा प्रेणाऽनु प्राविशत्। ताभ्यः पुनः सम्भवितुं नाशक्रोत्।
 सोऽब्रवीत्। ऋध्रवदिथ्सः। यो मेतः पुनः सम्भरदिति। तं देवा अश्वमेधेनैव
 समभरन्। ततो वै त आर्ध्वन्। योऽश्वमेधेन यजते। प्रजापतिमेव सम्भरत्युधोति।
 पुरुषमालभते॥३५॥

वैराजो वै पुरुषः। विराजमेवालभते। अथो अन्नं वै विराट्। अन्नमेवाव रुन्धे।
 अश्वमालभते। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतिमेवालभते। अथो श्रीर्वा एकशफम्।
 श्रियमेवाव रुन्धे। गामालभते॥३६॥

य॒ज्ञो वै गौः। य॒ज्ञमे॒वा॒ल॒भ॒ते। अथो॒ अन्नं॒ वै गौः। अन्नमे॒वाव॑ रुन्धे।
 अ॒जा॒वी आ॒ल॒भ॒ते भू॒म्ने। अथो॒ पुष्टि॑र्वै भू॒मा। पुष्टिमे॒वाव॑ रुन्धे। पर्य॑ग्निकृतं पुरुषं
 चार॑ण्याऽश्चो॒त्सृ॒ज॒न्त्यहि॑सायै। उ॒भौ वा ए॒तौ प॒शू आ॒ल॒भ्ये॒ते। यश्चा॑व॒मो यश्च॑
 पर॒मः। तै॑ऽस्यो॒भये॑ य॒ज्ञे ब॒द्धाः। अ॒भीष्टा॑ अ॒भिप्री॑ताः। अ॒भिजि॑ता अ॒भिहु॑ता
 भव॑न्ति। नैनं॑ द॒द्भ्वः प॒शवो॑ य॒ज्ञे ब॒द्धाः। अ॒भीष्टा॑ अ॒भिप्री॑ताः। अ॒भिजि॑ता
 अ॒भिहु॑ता हि॑सन्ति। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥३७॥

ल॒भ॒ते॒ गामा॑ल॒भ॒ते पर॒मोऽष्टौ॑ च॥ [८]

प्र॒थ॒मेन॒ वा ए॒ष स्तो॒मेन॑ रा॒ध्वा। च॒तु॒ष्टो॒मेन॑ कृ॒तेना॒या॒ना॒मुत्त॑रेहन्। ए॒क॒वि॒ंशे॑
 प्र॒ति॒ष्ठा॒यां प्र॒ति ति॑ष्ठति। ए॒क॒वि॒ंशात्प्र॑ति॒ष्ठा॒यां ऋ॒तून॒न्वारो॑हति। ऋ॒तवो॑ वै पृ॒ष्ठानि॑।
 ऋ॒तवः॑ संव॒त्सरः॑। ऋ॒तुष्वे॒व संव॑त्सरे प्र॒तिष्ठा॒य। दे॒वता॑ अ॒भ्यारो॑हति। श॒क्र॒रयः॑
 पृ॒ष्ठं भ॑वन्त्य॒न्यद॑न्य॒च्छन्दः॑। अ॒न्येऽन्ये॑ वा ए॒ते प॒शव॑ आ॒ल॒भ्यन्ते॑॥३८॥

उ॒तेव॑ ग्रा॒म्याः। उ॒तेवा॑र॒ण्याः। अ॒हरे॒व रू॒पेण॑ स॒मर्ध॑यति। अथो॒ अहं॑ ए॒वैष॑

बलिर्हियते। तदाहुः। अपशवो वा एते। यदजावयश्चारण्याश्च। एते वै सर्वे पशवः।
यद्गव्या इति। गव्यान्पशूनुत्तमेऽहं नालभते॥३९॥

तेनैवोभयान्पशूनव रुन्धे। प्राजापत्या भवन्ति। अनभिजितस्याभिजित्यै।
सौरीर्नव श्वेता वशा अनूबन्ध्या भवन्ति। अन्त एव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे। सोमाय
स्वराज्ञेऽनोवाहावनद्वाहाविति द्वन्द्विनः पशूनालभते। अहोरात्राणामभिजित्यै।
पशुभिर्वा एष व्यृध्यते। योऽश्वमेधेन यजते। छगलं कल्माषं किकिदीविं
विदीगयमिति त्वाष्ट्रान्पशूना लभते। पशुभिरेवात्मान्५ समर्धयति। ऋतुभिर्वा
एष व्यृध्यते। योऽश्वमेधेन यजते। पिशङ्गास्त्रयो वासन्ता इत्यृतुपशूनालभते।
ऋतुभिरेवात्मान्५ समर्धयति। आ वा एष पशुभ्यो वृश्च्यते। योऽश्वमेधेन यजते।
पर्यग्निकृता उथ्सृजन्त्यनाव्रस्काय॥४०॥

लभ्यन्ते लभते त्वाष्ट्रान्पशूनालभतेऽष्टौ च॥ [९]

प्रजापतिरकामयत महानन्नादः स्यामिति। स एतावश्वमेधे महिमानावपश्यत्।

तावंगृहीत। ततो वै स महानन्नादोऽभवत्। यः कामयेत महानन्नादः स्यामिति। स एतावन्मेषधे महिमानौ गृहीत। महानेवान्नादो भवति। यजमानदेवत्यां वै वपा। राजा महिमा। यद्वपां महिमोभयतः परियजति। यजमानमेव राज्येनोभयतः परिगृह्णाति। पुरस्तात्स्वाहाकारा वा अन्ये देवाः। उपरिष्ठात्स्वाहाकारा अन्ये। ते वा एतेऽर्ध एव मेध्यं उभयेऽवरुध्यन्ते। यद्वपां महिमोभयतः परियजति। तानेवोभयान्प्रीणाति॥४१॥

परियजति षट्॥ _____[१०]

वैश्वदेवो वा अश्वः। तं यत्प्राजापत्यं कुर्यात्। या देवता अपिभागाः। ता भागधेयेन व्यर्धयेत्। देवताभ्यः समदं दध्यात्। स्तेगान्दष्ट्राभ्यां मण्डूकां जम्भ्यैभिरिति। आज्यमवदानं कृत्वा प्रतिसृज्यायमाहुतीर्जुहोति। या एव देवता अपिभागाः। ता भागधेयेन समर्धयति। न देवताभ्यः समदं दधाति॥४२॥

चतुर्दशैताननुवाकाञ्जुहोत्यनन्तरित्यै। प्रयासाय स्वाहेति पञ्चदशम्। पञ्चदश वा

अर्धमासस्य रात्रयः। अर्धमासशः संवत्सर आप्यते। देवासुराः संयत्ता आसन्।
तैऽब्रुवन्नग्रयः स्विष्टकृतः। अश्वस्य मेध्यस्य वयमुद्धारमुद्धरामहे। अथैतानभि
भवामेति। ते लोहितमुदहरन्त। ततो देवा अभवन्॥४३॥

पराऽसुराः। यत्स्विष्टकृद्भ्यो लोहितं जुहोति भ्रातृव्याऽभिभूत्यै। भवत्यात्मना।
पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। गोमृगकण्ठेन प्रथमामाहुतिं जुहोति। पशवो वै गोमृगः।
रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशून्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिर्हूयते। न तत्र
रुद्रः पशून्भिमन्यते॥४४॥

अश्वशफेनं द्वितीयामाहुतिं जुहोति। पशवो वा एकशफम्। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्।
रुद्रादेव पशून्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिर्हूयते। न तत्र रुद्रः पशून्भिमन्यते।
अयस्मयेन कमण्डलुना तृतीयां। आहुतिं जुहोत्यायास्यो वै प्रजाः। रुद्रोऽग्निः
स्विष्टकृत्। रुद्रादेव प्रजा अन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिर्हूयते। न तत्र रुद्रः
प्रजा अभिमन्यते॥४५॥

दधात्यर्भवन्मन्यते प्रजा अन्तर्दधाति द्वे च ॥ _____ [११]

अश्वस्य वा आलब्धस्य मेध उदक्रामत्। तदश्वस्तोमीयमभवत्। यदश्वस्तोमीयं जुहोति। समेधमेवैनमालभते। आज्येन जुहोति। मेधो वा आज्यम्। मेधोऽश्वस्तोमीयम्। मेधेनैवास्मिन्मेधं दधाति। षट्त्रिंशतं जुहोति। षट्त्रिंशदक्षरा बृहती॥ ४६॥

बार्हताः पशवः। सा पशूनां मात्रा। पशूनेव मात्रया समर्धयति। तायद्भूयसीर्वा कनीयसीर्वा जुहुयात्। पशून्मात्रया व्यर्धयेत्। षट्त्रिंशतं जुहोति। षट्त्रिंशदक्षरा बृहती। बार्हताः पशवः। सा पशूनां मात्रा। पशूनेव मात्रया समर्धयति॥ ४७॥

अश्वस्तोमीयं हुत्वा द्विपदा जुहोति। द्विपाद्वे पुरुषो द्विप्रतिष्ठः। तदेनं प्रतिष्ठया समर्धयति। तदाहुः। अश्वस्तोमीयं पूर्वं होतव्यां (३) न्द्विपदा (३) इति। अश्वो वा अश्वस्तोमीयम्। पुरुषो द्विपदाः। अश्वस्तोमीयं हुत्वा द्विपदा जुहोति। तस्माद्विपाच्चतुष्पादमत्ति। अथो द्विपद्येव चतुष्पदः प्रतिष्ठापयति। द्विपदा हुत्वा।

नान्यामुत्तरा॒माहु॑तिं जुहुयात्। यदन्यामुत्तरा॒माहु॑तिं जुहुयात्। प्र प्रति॒ष्ठाया॑श्चवेत।
द्विपदा॑ अन्त॒तो जु॑होति॒ प्रति॑ष्ठित्यै॥४८॥

बृहत्संर्धयति स्थापयति पञ्च च॥

[१२]

प्रजाप॑तिरश्वमे॒धम॑सृजत। सोऽस्मात्सृष्टोऽपा॑क्रामत्। तं यज्ञ॑क्र॒तुभि॒रन्वै॑च्छत्।
तं यज्ञ॑क्र॒तुभि॒रान्व॑विन्दत्। तमिष्टि॑भि॒रन्वै॑च्छत्। तमिष्टि॑भि॒रान्व॑विन्दत्।
तदिष्टी॑नामिष्टि॒त्वम्। यथ्स॑व॒थ्स॒रमिष्टि॑भिर्यज॑ते। अश्व॑मे॒व तदन्वि॑च्छति।
सा॒वि॒त्रियो॑ भवन्ति॥४९॥

इ॒यं वै स॑वि॒ता। यो वा अ॒स्यान्न॑श्यति॒ यो नि॒लय॑ते। अस्यां॑ वाव तं वि॑न्दन्ति। न
वा इ॒मां कश्च॑नेत्या॒हुः। ति॒र्यङ्गो॒र्ध्वोत्यै॑तुम॒र्हतीति॑। यथ्स॑वि॒त्रियो॑ भवन्ति। स॒वि॒तृ-
प्र॑सूत ए॒वैन॑मिच्छति। ई॒श्वरो॑ वा अश्वः॒ प्रमु॑क्तः॒ परा॑ परा॒वतं॑ गन्तोः॑। यथ्स॑यं
धृती॑र्जुहोति॑। अश्व॑स्य॒ यत्यै॑ धृत्यै॑॥५०॥

यत्प्रा॒तरिष्टि॑भिर्यज॑ते। अश्व॑मे॒व तदन्वि॑च्छति। यथ्स॑यं धृती॑र्जुहोति॑।

अश्वस्यैव यत्यै धृत्यै। तस्मात्सायं प्रजाः क्षेम्या भवन्ति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते।
 अश्वमेव तदन्विच्छति। तस्माद्विवां नष्टैष एति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते सायं
 धृतीर्जुहोति। अहोरात्राभ्यामेवैनमन्विच्छति। अथो अहोरात्राभ्यामेवास्मै योगक्षेमं
 कल्पयति॥५१॥

भवन्ति धृत्या एनमन्विच्छत्येकं च॥ [१३]

अप वा एतस्माच्छ्रीं राष्ट्रं क्रामति। योऽश्वमेधेन यजते। ब्राह्मणौ वीणागाथिनौ
 गायतः। श्रिया वा एतद्रूपम्। यद्वीणा। श्रियमेवास्मिन्तद्धृतः। यदा खलु वै पुरुषः
 श्रियमश्नुते। वीणाऽस्मै वाद्यते। तदाहुः। यदुभौ ब्राह्मणौ गायेताम्॥५२॥

प्रभ्रंशुकास्माच्छ्रीः स्यात्। न वै ब्राह्मणे श्री रमत इति। ब्राह्मणोऽन्यो गायेत्।
 राजन्योऽन्यः। ब्रह्म वै ब्राह्मणः। क्षत्रं राजन्यः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण
 चोभयतः श्रीः परिगृहीता भवति। तदाहुः। यदुभौ दिवा गायेताम्। अपास्माद्राष्ट्रं
 क्रामेत्॥५३॥

न वै ब्राह्मणे राष्ट्रं रमत इति। यदा खलु वै राजा कामयते। अथ ब्राह्मणं जिनाति। दिवा ब्राह्मणो गायेत्। नक्तं राजन्यः। ब्रह्मणो वै रूपमहः। क्षत्रस्य रात्रिः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृहीतं भवति। इत्यददा इत्ययजथा इत्यपच इति ब्राह्मणो गायेत्। इष्टापूर्तं वै ब्राह्मणस्य॥५४॥

इष्टापूर्तेनैवेनं स समर्धयति। इत्यजिना इत्ययुध्यथा इत्यमुं सङ्ग्राममहन्निति राजन्यः। युद्धं वै राजन्यस्य। युद्धेनैवेनं स समर्धयति। अक्लृप्ता वा एतस्यर्तव इत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत इति। तिस्रोऽन्यो गायति तिस्रोऽन्यः। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेवास्मै कल्पयतः। ताभ्यां सङ्स्थायां। अनोयुक्ते च शते च ददाति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति॥५५॥

गायैताङ्गामेद्वाह्मणस्य कल्पयतश्चत्वारि च॥ [१४]

सर्वेषु वा एषु लोकेषु मृत्यवोऽन्वायन्ताः। तेभ्यो यदाहुतीर्न जुहुयात्। लोकेलोक एनं मृत्युर्विन्देत्। मृत्यवे स्वाहा मृत्यवे स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति।

लो॒काल्लो॑कादे॒व मृ॒त्युमव॑यजते। नैनं॑ लो॒केलो॑के मृ॒त्युर्वि॑न्दति। यद॒मुष्मै॑ स्वाहा॒-
ऽमुष्मै॑ स्वाहेति॒ जुह्व॑त्स॒श्चक्षी॑त। ब॒हुं मृ॒त्युम॒मित्रं॑ कुर्वीत। मृ॒त्यवे॒ स्वाहेत्येक॑स्मा
ए॒वैकां॑ जुहुयात्। ए॒को वा अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के मृ॒त्युः॥५६॥

अ॒श॒न॒या मृ॒त्युरे॒व। तमे॒वामुष्मि॑ल्लो॒केऽव॑यजते। भ्रू॒ण॒ह॒त्यायै॑ स्वाहेत्य॑वभृथ
आहु॑तिं जुहोति। भ्रू॒ण॒ह॒त्यामे॒वाव॑ यजते। तदा॑हुः। यद्भ्रू॒ण॒ह॒त्या पा॒त्र्याऽथ॑।
कस्मा॑द्यज्ञेऽपि॑ क्रियत॒ इति॑। अमृ॒त्युर्वा अ॒न्यो भ्रू॒ण॒ह॒त्याया॑ इत्या॑हुः। भ्रू॒ण॒ह॒त्या
वाव॑ मृ॒त्युरिति॑। यद्भ्रू॒ण॒ह॒त्यायै॑ स्वाहेत्य॑वभृथ आहु॑तिं जुहोति॥५७॥

मृ॒त्युमे॒वाऽऽहु॑त्या तर्पयित्वा प॑रि॒पाणं॑ कृत्वा। भ्रू॒ण॒घ्ने भेष॑जं करोति। ए॒तां
ह॒ वै मु॑ण्डि॒भ औ॑दन्य॒वः। भ्रू॒ण॒ह॒त्यायै॑ प्रायश्चित्तिं वि॒दां च॑कार। यो हा॒स्यापि॑
प्र॒जायां॑ ब्राह्म॒णः ह॑न्ति। सर्व॑स्मै तस्मै॑ भेष॑जं करोति। जु॒म्ब॒काय॑ स्वाहेत्य॑वभृथ
उ॒त्त॒मा॒माहु॑तिं जुहोति। वरु॑णो॒ वै जु॑म्ब॒कः। अ॒न्त॒त ए॒व वरु॑ण॒मव॑यजते।

खलुतेर्विक्रिधस्य॑ शुक्लस्य॑ पिङ्गाक्षस्य॑ मूर्धं जुहोति। एतद्वै वरुणस्य रूपम्।
रूपेणैव वरुणमवयजते॥५८॥

लोके मृत्युर्जुहोति मूर्धं जुहोति द्वे च॥ [१५]

वारुणो वा अश्वः। तं देवतया व्यर्धयति। यत्प्राजापत्यं करोति। नमो राज्ञे
नमो वरुणायेत्याह। वारुणो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया समर्धयति। नमोऽश्वाय
नमः प्रजापतय इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया समर्धयति।
नमोऽधिपतय इत्याह॥५९॥

धर्मो वा अधिपतिः। धर्ममेवाव रुन्धे। अधिपतिरस्यधिपतिं मा कुर्वधिपतिरहं
प्रजानां भूयासमित्याह। अधिपतिमेवैनं समानानां करोति। मां धेहि मयि
धेहीत्याह। आशिषमेवेतामा शास्ते। उपाकृताय स्वाहेत्युपाकृते जुहोति।
आलब्धाय स्वाहेति नियुक्ते जुहोति। हुताय स्वाहेति हुते जुहोति। एषां
लोकानामभिजित्यै॥६०॥

प्र वा ए॒ष ए॒भ्यो लो॒केभ्य॑श्च॒वते। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑न्ते। आ॒ग्नेयमै॑न्द्रा॒ग्रमा॑श्वि॒नम्।
तान्प॒शूनाल॑भते॒ प्रति॑ष्ठित्यै। यदा॑ग्ने॒यो भव॑न्ति। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॑। दे॒वता॑ ए॒वाव॑
रुन्धे। ब्र॒ह्म वा अ॒ग्निः। क्ष॒त्रमिन्द्रः॑। यदै॑न्द्रा॒ग्रो भव॑न्ति॥६१॥

ब्र॒ह्मक्ष॒त्रे ए॒वाव॑ रुन्धे। यदा॑श्वि॒नो भव॑न्ति। आ॒शिषाम॑व॒रुद्धौ। त्रयो॑ भवन्ति।
त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वेव॑ लो॒केषु॑ प्रति॑ तिष्ठति। अ॒ग्नये॑ऽहो॒मुचे॑ऽष्टाक॑पाल॒ इति॑
दश॑हविष॒मिष्टिं॑ निर्व॑पति। दशा॑क्षरा वि॒राट्। अन्नं॑ वि॒राट्। वि॒राजै॑वान्नाद्य॒मव॑ रुन्धे।
अ॒ग्नेर्मन्वे॑ प्रथ॒मस्य॑ प्रचै॑तस् इति॑ याज्यानुवा॒क्या भव॑न्ति सर्व॒त्वाय॑॥६२॥

अधिपतय॒ इत्या॑हाभिंजित्या ऐन्द्रा॒ग्रो भव॑न्ति रुन्ध॒ एकं॑ च॥ [१६]

यद्यश्व॑मु॒पतप॑द्विन्देत्। आ॒ग्नेयम॑ष्टाक॑पालं॒ निर्व॑पेत्। सौ॒म्यं च॒रुम्।
सा॒वि॒त्रम॑ष्टाक॑पालम्। यदा॑ग्ने॒यो भव॑न्ति। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॑। दे॒वता॑भिरे॒वैनं॑
भिष॑ज्यति। यथ्सौ॒म्यो भव॑न्ति। सोमो॒ वा ओष॑धीना॒ राजा॑। याभ्य॑ ए॒वैनं॑
वि॒न्दति॑॥६३॥

ताभिरेवैनं भिषज्यति। यत्सावित्रो भवति। सवितृप्रसूत एवैनं भिषज्यति।
 एताभिरेवैनं देवताभिर्भिषज्यति। अगदो हैव भवति। पौष्णं चरुं निर्वपेत्। यदि
 श्लोणः स्यात्। पूषा वै श्लोण्यस्य भिषक्। स एवैनं भिषज्यति। अश्लोणो हैव
 भवति॥६४॥

रौद्रं चरुं निर्वपेत्। यदि महती देवताऽभिमन्येत। एतद्देवत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं
 देवतया भिषज्यति। अगदो हैव भवति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेन्मृगाखुरे
 यदि नाऽऽगच्छेत्। इयं वा अग्निर्वैश्वानरः। इयमेवैनमर्चिभ्यां परिरोधमानयति।
 आहैव सुत्यमहर्गच्छति। यद्यधीयात्॥६५॥

अग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपालः। सौर्यं पयः। वायव्यं आज्यभागः। यजमानो वा
 अश्वः। अहंसा वा एष गृहीतः। यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। यदहोमुचै
 निर्वपति। अहंस एव तेन मुच्यते। यजमानो वा अश्वः। रेतसा वा एष
 व्यध्यते॥६६॥

यस्याश्चो मेधा॑य॒ प्रोक्षि॑तो॒ऽध्येति॑। सौ॒र्यं॑ रेतः॑। यत्सौ॒र्यं पयो॑ भव॑ति। रेत॑सै॒वैन॑-
स सम॑र्धयति। यज॑मानो वा अश्वः॑। गर्भै॒र्वा ए॒ष व्य॑ध्यते। यस्याश्चो मेधा॑य॒ प्रोक्षि॑तो-
ऽध्येति॑। वा॒य॒व्या गर्भाः॑। यद्वा॒य॒व्यं आ॒ज्यं भा॒गो भव॑ति। गर्भै॒रे॒वैन॑-स सम॑र्धयति।
अथो॒ यस्यै॒षाऽश्व॑मे॒धे प्राय॑श्चित्तिः क्रि॒यते॑। इ॒ष्ट्वा वसी॑यान्भवति॥६७॥

विन्दत्यश्वो॑णो हैव भवत्यधी॒याद॑ध्यते गर्भै॒रे॒वैन॑-स सम॑र्धयति द्वे च॥ [१७]

तदा॑हुः। द्वा॒द॒श ब्र॒ह्मो॒द॒नान्त्स॑ऽस्थि॑ते॒ निर्व॑पेत्। द्वा॒द॒शभि॒र्वेष्टि॑भिर्य॒जेते॑ति।
यदिष्टि॑भिर्य॒जेत॑। उ॒प॒नामु॑क ए॒नं य॒ज्ञः स्या॑त्। पापी॑या॒ऽस्तु स्या॑त्। आ॒प्तानि॑ वा
ए॒तस्य॑ छ॒न्दा॑सि। य ई॒जानः॑। तानि॑ क ए॒ताव॑दाशु पु॒नः प्रयु॑ञ्जी॒तेति॑। सर्वा॑ वै
स॑ऽस्थि॑ते य॒ज्ञे वागा॑प्यते॥६८॥

साप्ता भ॑वति या॒तया॑म्नी। क्रूरी॑कृ॒तेव॑ हि भव॒त्यरु॑ष्कृ॒ता। सा न पु॑नः
प्र॒युज्ये॑त्याहुः। द्वा॒द॒शैव ब्र॒ह्मो॒द॒नान्त्स॑ऽस्थि॑ते॒ निर्व॑पेत्। प्र॒जाप॑ति॒र्वा ओ॑द॒नः। य॒ज्ञः
प्र॒जाप॑तिः। उ॒प॒नामु॑क ए॒नं य॒ज्ञो भ॑वति। न पापी॑यान्भवति। द्वा॒द॒श भव॑न्ति।

द्वादशमासाः संवत्सरः। संवत्सर एव प्रति तिष्ठति॥६९॥

आप्यते संवत्सर एकं च॥ [१८]

एष वै विभूर्नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र विभु भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते।
 एष वै प्रभूर्नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र प्रभु भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष
 वा ऊर्जस्वान्नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्रोर्जस्वद्भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष
 वै पयस्वान्नामं यज्ञः॥७०॥

सर्वं ह वै तत्र पयस्वद्भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै विधृतो नामं
 यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र विधृतं भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै व्यावृत्तो
 नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र व्यावृत्तं भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै
 प्रतिष्ठितो नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र प्रतिष्ठितं भवति॥७१॥

यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै तेजस्वी नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र तेजस्वि
 भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै ब्रह्मवर्चसी नामं यज्ञः। आ ह वै तत्र

ब्राह्म॒णो ब्र॑ह्मवर्च॒सी जा॑यते। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॒न्ते। ए॒ष वा अ॑तिव्या॒धी नाम॑
 य॒ज्ञः। आ ह॒ वै तत्र॑ राज॒न्योऽति॑व्या॒धी जा॑यते। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॒न्ते। ए॒ष वै
 दी॒र्घो नाम॑ य॒ज्ञः। दी॒र्घायु॑षो ह॒ वै तत्र॑ मनु॒ष्या भ॑वन्ति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॒न्ते।
 ए॒ष वै क्लृ॑प्तो नाम॑ य॒ज्ञः। कल्प॑न्ते ह॒ वै तत्र॑ प्र॒जाभ्यो॑ योगक्षे॒मः। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑
 यज॒न्ते॥ ७२॥

पर्य॒स्वान्नाम॑ य॒ज्ञः प्रति॑ष्ठितं भवति यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॒न्ते षट् (ए॒ष वै वि॒भूः प्र॒भूरूर्ज॑स्वान्प॒र्यस्वान् वि॒धृतो॑ व्यावृ॒त्तः प्रति॑ष्ठितस्तेज॒स्वी
 ब्र॑ह्मवर्च॒स्यति॑व्या॒धी दी॒र्घः क्लृ॑प्तो द्वाद॑श॥)॥ [१९]

ता॒र्प्येणाश्व॑ꣳ संज्ञ॑पयन्ति। य॒ज्ञो वै ता॒र्प्यम्। य॒ज्ञेनै॒वैन॑ꣳ सम॑र्धयन्ति। या॒मेन॑
 साम्ना॑ प्र॒स्तो॒ताऽनू॑प॒तिष्ठ॑ते। य॒मलो॒कमे॒वैनं॑ गमयति। ता॒र्प्ये च॑ कृत्य॒धीवा॒से चाश्व॑ꣳ
 संज्ञ॑पयन्ति। ए॒तद्वै प॑शूनाꣳ रू॒पम्। रू॒पेणै॒व प॑शून॒व रु॒न्धे। हि॒रण्य॑क॒शिपु॑ भ॒वति।
 तेज॒सोऽव॑रु॒द्धौ॥ ७३॥

रु॒क्मो भ॑वति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्यानु॑ख्यात्यै। अश्वो॑ भवति। प्र॒जाप॑ते॒रास्यै॑।
 अ॒स्य वै लो॒कस्य॑ रू॒पं ता॒र्प्यम्। अ॒न्तरि॑क्षस्य कृत्य॒धीवा॒सः। दि॒वो हि॑रण्यक॒शिपु॑।

आ॒दि॒त्यस्य॑ रु॒क्मः। प्र॒जाप॑ते॒रश्वः॑। इ॒ममे॒व लो॒कं ता॒र्ष्येणा॑ऽऽप्नोति॥७४॥

अ॒न्तरि॑क्षं कृत्य॒धीवा॒सेन॑। दि॒वः हिर॑ण्यक॒शिपु॑ना॒। आ॒दि॒त्यः रु॒क्मेण॑। अ॒श्वेनै॒व मे॒ध्येन॑ प्र॒जाप॑तेः सायु॒ज्यं स॒लो॒कता॑माप्नोति। ए॒तासा॑मे॒व दे॒वता॑नां॒ सायु॑ज्यम्। सा॒ष्टि॒ताः स॒मा॒नलो॒कता॑माप्नोति। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥७५॥

अवरुध्या आप्नोत्यष्टौ च॥ [२०]

आ॒दि॒त्याश्चाङ्गि॑रसश्च सु॒वर्गे लो॒केऽस्पर्ध॑न्त। तेऽङ्गि॑रस आ॒दि॒त्येभ्यः॑। अ॒मुमा॑दि॒त्यम॒श्वः श्वे॒तं भू॒तं दक्षि॑णामनयन्। ते॑ऽब्रु॒वन्। यन्नो नै॑ष्ट। स वर्यो भू॒दिति॑। तस्मा॑द॒श्वः सव॑र्येत्याह्वयन्ति। तस्मा॑द्यज्ञे वरौ दीयते। यत्प्र॒जाप॑तिरा॒ल॒ब्धोऽश्वो॑ऽभ॒वत्। तस्मा॑द॒श्वो नाम॑॥७६॥

यच्च॒यद॒रुरासी॑त्। तस्मा॑द॒र्वा नाम॑। यथ्स॒द्यो वाजा॑न्त्समजयत्। तस्मा॑द्वा॒जी नाम॑। यदसुराणां लो॒काना॑दत्त। तस्मा॑दादि॒त्यो नाम॑। अ॒ग्नि॒र्वा अ॑श्वमे॒धस्य॒ योनि॑रा॒यत॑नम्। सूर्यो॑ऽग्ने॒र्योनि॑रा॒यत॑नम्। यद॑श्वमे॒धेऽग्नौ॑ चित्य॑ उत्तरवेदिमु॒पव॑पति।

योनिमन्तमेवैनमायतनवन्तं करोति॥७७॥

योनिमानायतनवान्भवति। य एवं वेद। प्राणापानौ वा एतौ देवानाम्।
यदर्काश्वमेधौ। प्राणापानावेवाव रुन्धे। ओजो बलं वा एतौ देवानाम्।
यदर्काश्वमेधौ। ओजो बलमेवाव रुन्धे। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरायतनम्।
सूर्योऽग्रेर्योनिरायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नौ चित्यं उत्तरवेदिं चिनोति। तावर्काश्वमेधौ।
अर्काश्वमेधावेवाव रुन्धे। अथो अर्काश्वमेधयोरेव प्रति तिष्ठति॥७८॥

नामं करोति सूर्योऽग्रेर्योनिरायतनञ्चत्वारि च॥—————[२१]

प्रजापतिं वै देवाः पितरम्। पशुं भूतं मेधायाऽऽऽलभन्त। तमालभ्योपावसन्।
प्रातर्यष्टास्मह इति। एकं वा एतद्देवानामहः। यथ्संवत्सरः। तस्मादश्वः
पुरस्तात्संवत्सर आलभ्यते। यत्प्रजापतिरालभ्योऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः।
यथ्सद्यो मेधोऽभवत्॥७९॥

तस्मादश्वमेधः। वेदुकोऽश्वमाशुं भवति। य एवं वेद। यद्वै तत्प्रजापतिरालभ्यो-

ऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः प्रजापतेः पशूनामनुरूपतमः। आऽस्य पुत्रः प्रतिरूपो जायते। य एवं वेद। सर्वाणि भूतानि सम्भृत्यालभते। समैनं देवास्तेजसे ब्रह्मवर्चसाय भरन्ति। योऽश्वमेधेन यजते॥८०॥

य उ चैनमेवं वेद। एतद्वै तद्देवा एतान्देवताम्। पशुं भूतं मेधायाऽऽलभन्त। यज्ञमेव। यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः। कामप्रं यज्ञमकुर्वत। तेऽमृतत्वमकामयन्त। तेऽमृतत्वमगच्छन्। योऽश्वमेधेन यजते। देवानामेवायनेनैति॥८१॥

प्राजापत्येनैव यज्ञेन यजते कामप्रेण। अपुनर्मारमेव गच्छति। एतस्य वै रूपेण पुरस्तात्प्राजापत्यमृषभं तूपरं बहुरूपमालभते। सर्वेभ्यः कामेभ्यः। सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्य जित्यै। सर्वमेव तेनाऽऽप्नोति। सर्वं जयति। योऽश्वमेधेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥८२॥

मेधोऽभवद्यजन्त एति वेद॥ [२२]

यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी वेद। अश्वस्यैव मेध्यस्य लोमं लोमं जुहोति।

अ॒हो॒रा॒त्रे वा अ॒श्व॑स्य॒ मे॒ध्य॑स्य॒ लो॒म॑नी। यथ्सा॒यं प्रा॑तर्जुहोति। अ॒श्व॑स्यै॒व मे॒ध्य॑स्य॒ लो॒म॑ लो॒मं जु॑होति। ए॒तद॑नुकृति ह स्म॒ वै पु॒रा। अ॒श्व॑स्य॒ मे॒ध्य॑स्य॒ लो॒मं लो॒मं जु॑हति। यो वा अ॒श्व॑स्य॒ मे॒ध्य॑स्य॒ प॒दे वे॑द। अ॒श्व॑स्यै॒व मे॒ध्य॑स्य॒ प॒देप॑दे जुहोति। द॒र्श॒पूर्ण॑मा॒सौ वा अ॒श्व॑स्य॒ मे॒ध्य॑स्य॒ प॒दे॥८३॥

यद्दर्शपूर्णमा॒सौ यज॑ते। अ॒श्व॑स्यै॒व मे॒ध्य॑स्य॒ प॒देप॑दे जुहोति। ए॒तद॑नुकृति ह स्म॒ वै पु॒रा। अ॒श्व॑स्य॒ मे॒ध्य॑स्य॒ प॒देप॑दे जुहति। यो वा अ॒श्व॑स्य॒ मे॒ध्य॑स्य॒ वि॒वर्त॑नं वे॑द। अ॒श्व॑स्यै॒व मे॒ध्य॑स्य॒ वि॒वर्त॑ने॒विवर्त॑ने जुहोति। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्योऽश्वः॑। स आ॑हव॒नीय॑मागच्छति। तद्वि॒वर्त॑ते। यद॑ग्नि॒होत्रं जु॑होति। अ॒श्व॑स्यै॒व मे॒ध्य॑स्य॒ वि॒वर्त॑ने॒विवर्त॑ने जुहोति। ए॒तद॑नुकृति ह स्म॒ वै पु॒रा। अ॒श्व॑स्य॒ मे॒ध्य॑स्य॒ वि॒वर्त॑ने॒विवर्त॑ने जुहति॥८४॥

प॒दे अ॑ग्नि॒होत्रं जु॑होति त्रीणि च॥ [२३]

प्र॒जाप॑तिस्तम॒ष्टाद॑शिभिः प्र॒जाप॑तिरकामयतो॒भाव॑स्मै यु॒ञ्जन्ति॒ तेज॑साऽप॒प्राणा॑ अप॒श्रीरू॒र्ध्वा प्र॒जाप॑तिः प्रे॒णाऽनु॑ प्रथ॒मेन॑

प्रजापतिरकामयत महान्वैश्वदेवो वा अश्वोऽश्वस्य प्रजापतिस्तं यज्ञक्रतुभिरपश्रीब्राह्मणौ सर्वेषु वारुणो यद्यश्वन्तदाहरेष वै
विभूस्ताप्येणादित्याः प्रजापतिं पितरं यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी त्रयोविंशतिः॥२३॥

प्रजापतिरस्मिँल्लोक उत्तरतः श्रियमेव प्रजापतिरकामयत महान्यत्प्रातः प्र वा एष एभ्यो लोकेभ्यः सर्वं ह वै तत्र
पयः स्वद्य उ चैनमेवं वेद चत्वार्यशीतिः॥८४॥

प्रजापतिरश्वमेधं जुहति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तैत्तिरीय आरण्यकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः ॥

ॐ भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमा॒क्षभि॑र्यज॒त्राः। स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टुवाꣳ
संस्त॒नूभिः॑। व्यशे॑म दे॒वहि॑तं यदायुः। स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृद्धश्र॒वाः। स्व॒स्ति नः॑
पूषा वि॒श्ववे॑दाः। स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष॑र्यो अरि॑ष्टनेमिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पति॑र्दधातु॥ ॐ
शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमा॒क्षभि॑र्यज॒त्राः। स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टुवाꣳ
संस्त॒नूभिः॑। व्यशे॑म दे॒वहि॑तं यदायुः। स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृद्धश्र॒वाः। स्व॒स्ति नः॑
पूषा वि॒श्ववे॑दाः। स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष॑र्यो अरि॑ष्टनेमिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पति॑र्दधातु।
आप॑मापाम॒पः सर्वाः॑। अ॒स्माद॒स्मादि॑तोऽमु॒तः॑॥ १॥

अ॒ग्निर्वा॒युश्च॒ सूर्य॑श्च। स॒ह सं॑श्चस्कर॒द्धिया॑। वा॒य्वश्वा॑ रश्मि॒पत॑यः। मरी॑च्यात्मानो

अद्भुहः। देवीर्भुवनसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत। महानाग्रीर्महामानाः। महसो महसः
स्वः। देवीः पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत॥२॥

अपाश्र्युष्णिमपा रक्षः। अपाश्र्युष्णिमपा रघम्। अपाघ्नमपं चावर्तिम्।
अपदेवीरितो हित। वज्रं देवीरजीताश्च। भुवनं देवसूवरीः। आदित्यानदितिं
देवीम्। योनिनोर्ध्वमुदीषत। शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः।
सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि॥३॥

[१]

स्मृतिः प्रत्यक्षमैतिह्यम्। अनुमानश्चतुष्टयम्। एतैरादित्यमण्डलम्। सर्वैरेव
विधास्यते। सूर्यो मरीचिमादत्ते। सर्वस्माद्भुवनादधि। तस्याः पाकविशेषेण। स्मृतं
कालविशेषणम्। नदीव प्रभवात्काचित्। अक्षय्याथ्स्यन्दते यथा॥४॥

तां नद्योऽभि समायन्ति। सौरुः सती न निवर्तते। एवं नानासमुत्थानाः। कालाः
संवत्सरश्च श्रिताः। अणुशश्च महशश्च। सर्वे समवयत्रितम्। सतैः सर्वैः समाविष्टः।

ऊरुः संन निवर्तते। अधिसंवत्सरं विद्यात्। तदेवं लक्षणे॥५॥

अणुभिश्च महद्भिश्च। समारूढः प्रदृश्यते। संवत्सरः प्रत्यक्षेण। नाधिसत्वः प्रदृश्यते। पटरो विक्लिधः पिङ्गः। एतद्वरुणलक्षणम्। यत्रैतदुपदृश्यते। सहस्रं तत्र नीयते। एकं हि शिरो नाना मुखे। कृत्स्नं तदतुलक्षणम्॥६॥

उभयतः सप्तैन्द्रियाणि। जल्पितं त्वेव दिह्यते। शुक्लकृष्णे संवत्सरस्य। दक्षिणवामयोः पार्श्वयोः। तस्यैषा भवति। शुक्रं ते अन्यद्यजतं ते अन्यत्। विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा हि माया अवसि स्वधावः। भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्त्विति। नात्र भुवनम्। न पूषा। न पशवः। नाऽऽदित्यः संवत्सर एव प्रत्यक्षेण प्रियतमं विद्यात्। एतद्वै संवत्सरस्य प्रियतमं रूपम्। योऽस्य महानर्थ उत्पत्स्यमानो भवति। इदं पुण्यं कुरुष्वेति। तमाहरणं दद्यात्॥७॥

[२]

साकञ्जानां सप्तथमाहुरेकजम्। षडुद्यमा ऋषयो देवजा इति। तेषामिष्टानि

विहितानि धाम॒शः। स्था॒त्रे रै॒जन्ते॒ विकृ॑तानि रूप॒शः। को नु॑ मर्या॒ अमि॑थितः।
सखा॒ सखा॑यमब्रवीत्। जहा॑को अ॒स्मदी॑षते। यस्ति॒त्याजं॑ सखि॒विद॑ꣳ सखा॑यम्।
न तस्य॑ वा॒च्यपि॑ भा॒गो अ॑स्ति। यदीꣳ शृ॒णोत्य॒लक॑ꣳ शृ॒णोति॑॥८॥

न हि प्र॒वेदं॑ सुकृ॒तस्य॑ पन्था॒मिति॑। ऋ॒तुर्ऋ॒तुना॑ नुद्य॒मानः॑। वि॒न॒नादा॒भिधा॑वः।
षष्टि॑श्च त्रि॑ꣳश॒का व॒ल्गाः। शु॒क्लकृ॑ष्णौ च॒ षाष्टि॑कौ। सा॒रा॒ग॒व॒स्त्रैर्ज॒रद॑क्षः। व॒स॒न्तो
वसु॑भिः स॒ह। सं॒व॒त्स॒रस्य॑ सवि॒तुः। प्रैष॑कृ॒त्प्रथ॑मः स्मृ॒तः। अ॒मूना॒दय॑तेत्य॒न्यान्॥९॥

अ॒मूꣳश्च॑ परि॒रक्ष॑तः। ए॒ता वा॒चः प्र॑युज्यन्ते। यत्रै॑तदुप॒दृश्य॑ते। ए॒तदे॒व
वि॑जानी॒यात्। प्र॒माणं॑ का॒लप॑र्यये। वि॒शेष॑णं तु॒ वक्ष्या॑मः। ऋ॒तूनां॑ तन्नि॒बोध॑त।
शु॒क्लवा॑सा॒ रुद्र॑गणः। ग्री॒ष्मेणा॑ऽऽव॒र्तते॑ स॒ह। नि॒जह॑न् पृथि॒वीꣳ स॒र्वाम्॥१०॥

ज्यो॒तिषा॑ऽप्रति॒ख्येन॑ सः। वि॒श्वरू॒पाणि॑ वासा॒ꣳसि। आ॒दि॒त्यानां॑ नि॒बोध॑त।
सं॒व॒त्स॒रीणं॑ कर्म॒फल॑म्। वर्षा॑भिर्द॒दता॑ꣳ स॒ह। अ॒दुःखो॑ दुःखच॑क्षुरि॒व। तद्भा॑ऽऽपी॒त
इ॒व दृ॒श्यते॑। शी॒तेना॑व्यथ॑यन्नि॒व। रुरु॑द॒क्ष इ॒व दृ॒श्यते॑। ह्ला॒दय॑ते॒ ज्वल॑तश्चै॒व।

शा॒म्यत॑श्चास्य॒ चक्षु॑षी। या वै प्रजा भ्रं॑श्यन्ते। संवत्स॑रात्ता भ्रं॑श्यन्ते। याः
प्रति॑तिष्ठन्ति। संवत्स॑रे ताः प्रति॑तिष्ठन्ति। व॒र्षाभ्य॑ इत्य॒र्थः॥११॥

[३]

अक्षि॑दुःखोत्थि॑तस्यै॒व। वि॒प्रस॑न्ने क॒नीनि॑के। आ॒ङ्गे चा॒द्रणं॑ ना॒स्ति। ऋ॒भूणां॑
तन्नि॒बोध॑त। क॒नका॑भा॒नि वासा॑सि। अ॒हतानि॑ निबोध॑त। अन्न॑मश्री॑तं मृ॒ज्मीत॑।
अ॒हं वो जी॒वन॑प्र॒दः। ए॒ता वा॒चः प्र॑युज्यन्ते। श॒रद्य॑त्रोप॒दृश्य॑ते॥१२॥

अभि॑धून्वन्तोऽभि॑घ्नन्त इ॒व। वा॒तव॑न्तो म॒रुद्ग॑णाः। अमु॑तो जेतु॑मिषु॑मुखमि॒व।
सन्न॑द्धाः सह द॑दृशे॒ ह। अप॑ध्वस्तैर्व॑स्तिव॑र्णैरि॒व। वि॒शिखा॑सः क॒पर्दि॑नः।
अक्रु॑द्धस्य योत्स्य॑मान॒स्य। क्रु॑द्धस्यै॒व लोहि॑नी। हे॒मतश्चक्षु॑षी वि॒द्यात्। अ॒क्ष्णयोः॑
क्षि॒प॒णो॒रि॒व॥१३॥

दुर्भि॑क्षं दे॒वलो॑केषु। म॒नूना॑मु॒दकं॑ गृ॒हे। ए॒ता वा॒चः प्र॑वद॒न्तीः। वैद्यु॑तो॑ यान्ति
शैशि॑रीः। ता अ॒ग्निः प॑वम॒ना अ॒न्वैक्ष॑त। इ॒ह जी॑वि॒काम॑परिपश्यन्। तस्यै॒षा भ॑वति।

इहेहवः स्वतपसः। मरुतः सूर्यत्वचः। शर्म सप्रथा आवृणे॥१४॥

[४]

अतिताम्राणि वासांसि। अष्टिवज्रिशतघ्निं च। विश्वे देवा विप्रहरन्ति। अग्निजिह्वा असञ्चत। नैव देवो न मर्त्यः। न राजा वरुणो विभुः। नाग्निर्नेन्द्रो न पवमानः। मातृक्कच्चन विद्यते। दिव्यस्यैका धनुरारिः। पृथिव्यामपरा श्रिता॥१५॥

तस्येन्द्रो वग्निरूपेण। धनुर्ज्यामछिनत्स्वयम्। तदिन्द्रधनुरित्युज्यम्। अभ्रवर्णेषु चक्षते। एतदेव शंयोर्बार्हस्पत्यस्य। एतद्रुद्रस्य धनुः। रुद्रस्य त्वेव धनुरारिः। शिर उत्पिपेष। स प्रवर्ग्योऽभवत्। तस्माद्यः सप्रवर्ग्येण यज्ञेन यजते। रुद्रस्य स शिरः प्रतिदधाति। नैनं रुद्र आरुको भवति। य एवं वेद॥१६॥

[५]

अत्यूर्ध्वाक्षोऽतिरश्चात्। शिशिरः प्रदृश्यते। नैव रूपं न वासांसि। न चक्षुः प्रतिदृश्यते। अन्योन्यं तु न हिंस्नातः। सतस्तद्देवलक्षणम्। लोहितोऽक्षि

शार॑शी॒र्ष्णिः। सूर्य॑स्योदय॒नं प्र॑ति। त्वं करोषि॑ न्यञ्ज॒लिकाम्। त्वं करोषि॑ नि॒जानु॑काम्॥१७॥

निजानुका मे॑ न्यञ्ज॒लिका। अमी॑ वाचमुपास॑तामिति। तस्मै॑ सर्व ऋतवो॑ नम॒न्ते। मर्या॑दाकरत्वात्प्र॑पुरो॒धाम्। ब्राह्म॑णं आप्रो॒ति। य एवं वे॒द। स खलु॑ संवत्सर॑ एतैः सेनानी॑भिः स॒ह। इन्द्रा॑य सर्वा॒न्कामान॑भिवृ॒हति। स द्र॒प्सः। तस्यै॒षा भव॑ति॥१८॥

अव॑द्रप्सो अ॒शुम॑तीमतिष्ठत्। इ॒या॒नः कृ॒ष्णो द॒शभिः॑ स॒हस्रैः॑। आव॑र्तमिन्द्रः श॒च्या ध॑म॒न्तम्। उप॑स्रुहि तं नृम॑णामथ॒द्रामि॑ति। एत॑यैवेन्द्रः सलावृ॑क्या स॒ह। असुरा॑न् प॒रिवृ॑श्चति। पृथि॑व्य॒शुम॑ती। ताम॒न्वव॑स्थितः संवत्स॒रो दि॒वं च॑। नैवं वि॑दुषाऽऽचा॒र्यान्ते॑वा॒सिनौ। अन्यो॑न्यस्मै॑ द्रुह्या॒ताम्। यो द्रु॑ह्यति। भ्र॑श्यते स्व॑र्गालो॒कात्। इत्यृ॑तुमण्डला॒नि। सूर्य॑मण्डला॒न्याख्या॑यिकाः। अत ऊ॒र्ध्वं स॑निर्व॒चनाः॥१९॥

आरोगो भ्राजः पटरः पतङ्गः। स्वर्णरो ज्योतिषिमान् विभासः। ते अस्मै सर्वे दिवमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति। कश्यपोऽष्टमः। स महामेरुं न जहाति। तस्यैषा भवति। यत्ते शिल्पं कश्यप रोचनावत्। इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभानु। यस्मिन्सूर्या अर्पिताः सप्त साकम्॥२०॥

तस्मिन् राजानमधिविश्रयेममिति। ते अस्मै सर्वे कश्यपाज्योतिर्लभन्ते। तान्त्सोमः कश्यपादधिनिर्धमति। भ्रस्ताकर्मकृदिवैवम्। प्राणो जीवानीन्द्रियजीवानि। सप्त शीर्षण्याः प्राणाः। सूर्या इत्याचार्याः। अपश्यमहमेतान्त्सप्त सूर्यानि। पञ्चकर्णो वात्स्यायनः। सप्तकर्णश्च प्लाक्षिः॥२१॥

आनुश्रविक एव नौ कश्यप इति। उभौ वेदयिते। न हि शेकुमिव महामेरुं गन्तुम्। अपश्यमहमेत्सूर्यमण्डलं परिवर्तमानम्। गार्ग्यः प्राणत्रातः। गच्छन्त महामेरुम्। एकं चाजहतम्। भ्राजपटरपतङ्गा निहने। तिष्ठन्नातपन्ति। तस्मादिह तन्निर्तपाः॥२२॥

अमुत्रेतरे। तस्मादिहातत्रितपाः। तेषामेषा भवति। सप्त सूर्या दिवमनुप्रविष्टाः। तानन्वेति पृथिभिर्दक्षिणावान्। ते अस्मै सर्वे घृतमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति। सप्तर्त्विजः सूर्या इत्याचार्याः। तेषामेषा भवति। सप्त दिशो नानासूर्याः॥२३॥

सप्त होतार ऋत्विजः। देवा आदित्या ये सप्त। तेभिः सोमाभी रक्षण इति। तदप्याम्नायः। दिग्भ्राज ऋतून् करोति। एतयैवावृता सहस्रसूर्यताया इति वैशम्पायनः। तस्यैषा भवति। यद्वाव इन्द्र ते शतं शतं भूमीः। उतस्युः। नत्वा वज्रिन्सहस्रं सूर्याः॥२४॥

अनु न जातमष्ट रोदसी इति। नानालिङ्गत्वादृतूनां नानासूर्यत्वम्। अष्टौ तु व्यवसिता इति। सूर्यमण्डलान्यष्टात ऊर्ध्वम्। तेषामेषा भवति। चित्रं देवानामुदगादनीकम्। चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्चेति॥२५॥

क्वेदमभ्रं निविशते। कायः संवत्सरो मिथः। काहः केयं देव रात्री। क मासा ऋतवः श्रिताः। अर्धमासा मुहूर्ताः। निमेषास्त्रुटिभिः सह। केमा आपो निविशन्ते। यदीतो यान्ति सम्प्रति। काला अप्सु निविशन्ते। आपः सूर्ये समाहिताः॥२६॥

अभ्राण्यपः प्रपद्यन्ते। विद्युत्सूर्ये समाहिता। अनवर्णे इमे भूमी। इयं चाऽसौ च रोदसी। किंस्विदत्रान्तरा भूतम्। येनेमे विधृते उभे। विष्णुना विधृते भूमी। इति वत्सस्य वेदना। इरावती धेनुमती हि भूतम्। सूयवसिनी मनुषे दशस्ये॥२७॥

व्यष्टभ्राद्रोदसी विष्णवेते। दार्धर्ष पृथिवीमभितो मयूखैः। किं तद्विष्णोर्बलमाहुः। का दीप्तिः किं परायणम्। एको यद्धारयद्देवः। रेजती रोदसी उभे। वाताद्विष्णोर्बलमाहुः। अक्षरादीप्तिरुच्यते। त्रिपदाद्धारयद्देवः। यद्विष्णोरेकमुत्तमम्॥२८॥

अग्नयो वायवश्चैव। एतदस्य परायणम्। पृच्छामि त्वा परं मृत्युम्। अवमं मध्यमञ्चतुम्। लोकं च पुण्यपापानाम्। एतत्पृच्छामि सम्प्रति। अमुमाहुः परं

मृत्युम्। प॒व॒मा॒नं तु म॒ध्य॒मम्। अ॒ग्नि॒रे॒वा॒व॒मो मृत्युः। च॒न्द्र॒मा॑श्चतु॒रु॒च्य॑ते॥२९॥

अ॒ना॒भो॒गाः प॑रं मृत्युम्। पा॒पाः सं॑य॒न्ति॒ सर्व॑दा। आ॒भो॒गास्त्वे॒वं सं॑य॒न्ति। य॒त्र पु॑ण्य॒कृ॒तो ज॑नाः। ततो॑ म॒ध्य॒म॑माय॒न्ति। च॒तु॒म॑ग्निं च॒ सम्प्र॑ति। पृ॒च्छामि॑ त्वा॒ पाप॑कृतः। य॒त्र या॑तय॒ते य॑मः। त्वं न॒स्तद्व॑ह्म॒न् प्रब्रू॑हि। य॒दि वै॑त्थाऽस॒तो गृ॑हान्॥३०॥

क॒श्य॒पा॑दु॒दि॒ताः सूर्याः। पा॒पान्नि॑घ्नन्ति॒ सर्व॑दा। रो॒द॒स्यो॒न्तर्द॑शेषु। तत्र॒ न्य॒स्य॒न्ते॒ वास॑वैः। तेऽशरी॒राः प्र॑प॒द्य॒न्ते। य॒थाऽपु॑ण्यस्य॒ कर्म॑णः। अपा॑ण्य॒पाद॑केशा॒सः। तत्र॒ तेऽयो॒नि॒जा ज॑नाः। मृ॒त्वा पु॒नर्मृ॑त्युमा॒पद्य॒न्ते। अ॒द्य॒मा॒नाः स्व॒कर्म॑भिः॥३१॥

आ॒शा॒ति॒काः क्रि॑मय॒ इव॑। ततः॒ पू॒य॒न्ते॒ वास॑वैः। अपै॑तं मृत्युं ज॒य॒ति। य ए॒वं वे॒द। स ख॒ल्वै॒वं वि॒द्वा॒ह्म॒णः। दी॒र्घ॒श्रु॒त्त॒मो भ॑वति। क॒श्य॒प॒स्याति॑थिः॒ सिद्ध॑ग॒मनः॒ सिद्धा॑ग॒मनः॒। तस्यै॒षा भ॑वति। आ॒य॒स्मिन्त्स॒प्त वा॑स॒वाः। रो॒ह॑न्ति॒ पू॒र्व्या रु॒हः॥३२॥

ऋषि॑र्ह दी॒र्घ॒श्रु॒त्त॒मः। इन्द्र॑स्य॒ घर्मो॑ अति॑थि॒रिति॑। क॒श्य॒पः प॒श्य॑को भ॒वति॑।

यथ्सर्वं परिपश्यतीति सौक्ष्म्यात्। अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। तस्यैषा भवति। अग्ने नयं सुपथा राये अस्मान्। विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मञ्जुहुराणमेनः। भूयिष्ठां ते नम उक्तिं विधेमेति॥३३॥

[८]

अग्निश्च जातवेदाश्च। सहोजा अजिराप्रभुः। वैश्वानरो नर्यापाश्च। पङ्क्तिराधाश्च सप्तमः। विसर्पेवाऽष्टमोऽग्नीनाम्। एतेऽष्टौ वसवः, क्षिता इति। यथर्त्वेवाग्नेरर्चिर्वर्णविशेषाः। नीलार्चिश्च पीतकार्चिश्चेति। अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमाना व्यवदाताः॥३४॥

याश्च वासुकिवैद्युताः। रजताः परुषाः श्यामाः। कपिला अतिलोहिताः। ऊर्ध्वा अवपतन्ताश्च। वैद्युत इत्येकादश। नैनं वैद्युतो हि नुस्ति। य एवं वेद। स होवाच व्यासः पाराशर्यः। विद्युद्वधमेवाहं मृत्युमैच्छामिति। न त्वकामं हन्ति॥३५॥

य एवं वेद। अथ गन्धर्वगणाः। स्वानभ्राट्। अङ्घ्रिर्बभ्रारिः। हस्तः सुहस्तः।

कृशानुर्विश्वावसुः। मूर्धन्वान्सूर्यवर्चाः। कृतिरित्येकादश गन्धर्वगणाः। देवाश्च महादेवाः। रश्मयश्च देवां गरगिरः॥३६॥

नैनं गरो हि नस्ति। य एवं वेद। गौरी मिमाय सलिलानि तक्षती। एकंपदी द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टापदी नवंपदी बभूवुषी। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्निति। वाचो विशेषणम्। अथ निगदव्याख्याताः। ताननुक्रमिष्यामः। वराहवः स्वतपसः॥३७॥

विद्युन्महसो धूपयः। श्वापयो गृहमेधाश्चेत्येते। ये चेमेऽशिमिविद्विषः। पर्जन्याः सप्त पृथिवीमभिवर्षन्ति। वृष्टिभिरिति। एतयैव विभक्तिविपरीताः। सप्तभिर्वा तैरुदीरिताः। अमूल्लोकानभिवर्षन्ति। तेषामेषा भवन्ति। समानमेतदुदकम्॥३८॥

उच्चैत्यवचाहभिः। भूमिं पर्जन्या जिन्वन्ति। दिवं जिन्वन्त्यग्रय इति। यदक्षरं भूतकृतम्। विश्वे देवा उपासन्ते। महर्षिमस्य गोप्तारम्। जमदग्निमकुर्वत। जमदग्निराप्यायते। छन्दोभिश्चतुरुत्तरैः। राज्ञः सोमस्य तृप्तासः॥३९॥

ब्रह्मणा वीर्यावता। शिवा नः प्रदिशो दिशः। तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं

य॒ज्ञाय॑। गा॒तुं य॒ज्ञप॑तये। दै॒वीः स्व॒स्तिर॑स्तु नः। स्व॒स्तिर्मानु॑षेभ्यः। ऊ॒र्ध्वं जि॑गातु
भेष॒जम्। शं नो॑ अस्तु द्वि॒पदे॑। शं चतु॑ष्पदे। सोमपा (३) असोमपा (३) इति
निगद॑व्याख्या॒ताः॥४०॥

[९]

स॒हस्र॑वृ॒दि॒यं भू॒मिः। प॒रं व्यो॑म स॒हस्र॑वृत्। अ॒श्विना॑ भुज्य॑नास॒त्या। वि॒श्वस्य॑
जग॑तस्प॒ती। जा॒या भू॒मिः प॑तिव्यो॒म। मि॒थुन॑न्ता अ॒तुर्य॑थुः। पु॒त्रो बृ॒हस्प॑ती रु॒द्रः।
स॒रमा॑ इति॒ स्त्रीपु॑मम्। शु॒क्रं वा॑म॒न्यद्य॑ज॒तं वा॑म॒न्यत्। वि॒षु॒रूपे॑ अ॒ह॒नी द्यौ॑रिव
स्थः॥४१॥

वि॒श्वा हि मा॒या अव॑थः स्वधावन्तौ। भ॒द्रा वा॑ पू॒षणा॑वि॒ह रा॒तिर॑स्तु।
वासा॑त्यौ चि॒त्रौ जग॑तो नि॒धानौ॑। द्यावा॑भूमी च॒रथः॑ स॒९ सखा॑यौ।
ताव॑श्विना॒ रा॒सभा॑श्वा॒ हव॑ मे। शु॒भस्प॑ती॒ आ॒गत॑ सूर्यया॑ स॒ह। त्यु॒ग्रो॒ह
भुज्यु॑म॒श्विनो॑दमे॒घे। र॒यिं न कश्चि॑न्ममृ॒वां (२) अवा॑हाः। तमू॑हथु॒नो॒भिरा॑त्म॒न्वती॑भिः।

अन्तरिक्षप्रुङ्गिरपोदकाभिः॥४२॥

तिस्रः, क्षपस्त्रिरहातिव्रजद्विः। नासत्या भुज्युमूहथुः पतङ्गैः। समुद्रस्य धन्वंन्नार्द्रस्य पारे। त्रिभीरथैः शतपद्विः षडंश्वैः। सवितारं वितन्वन्तम्। अनुबध्नाति शाम्बरः। आपपूरषम्बरश्चैव। सवितारेपसोऽभवत्। त्य९ सुतृप्तं विदित्वैव। बहुसोम गिरं वंशी॥४३॥

अन्वेति तुग्रो वक्रियान्तम्। आयसूयान्त्सोमं तृप्सुषु। स सङ्ग्रामस्तमोद्योऽत्योतः। वाचो गाः पिपाति तत्। स तद्गोभिः स्तवाऽत्येत्यन्ये। रक्षसानन्विताश्च ये। अन्वेति परिवृत्याऽस्तः। एवमेतौ स्थौ अश्विना। ते एते द्युः पृथिव्योः। अहरहर्गर्भं दधाथे॥४४॥

तयोरेतौ वत्सावहोरात्रे। पृथिव्या अहः। दिवो रात्रिः। ता अविंसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरेतौ वत्सौ। अग्निश्चादित्यश्च। रात्रेर्वत्सः। श्वेत आदित्यः। अहोऽग्निः॥४५॥

ता॒म्रो अ॒रु॒णः। ता अ॒वि॒सृ॒ष्टौ। द॒म्प॒ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ व॒थ्सौ। वृ॒त्रश्च॑
वैद्यु॒तश्च॑। अ॒ग्नेर्वृ॒त्रः। वैद्यु॒तं आ॒दि॒त्यस्य॑। ता अ॒वि॒सृ॒ष्टौ। द॒म्प॒ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ
व॒थ्सौ॥ ४६॥

उ॒ष्मा च॑ नी॒हारश्च॑। वृ॒त्रस्यो॒ष्मा। वैद्यु॒तस्य॑ नी॒हारः। तौ ता॒वे॒व प्र॒ति॒प॒द्ये॒ते।
से॒यः रा॒त्रीं ग॒र्भिणीं॑ पु॒त्रेण॑ सं॒व॑सति। तस्या॒ वा ए॒तदु॒ल्ब॒णम्। य॒द्रात्रौ॑ र॒श्मयः॑।
यथा॒ गोर्ग॒र्भिण्या॑ उ॒ल्ब॒णम्। ए॒वमे॒तस्या॑ उ॒ल्ब॒णम्। प्र॒जयि॑ष्णुः प्र॒जया॑ च प॒शुभि॑श्च
भ॒वति॑। य ए॒वं वे॒द। ए॒तमु॒द्यन्त॑म॒पिय॑न्तं चे॒ति। आ॒दि॒त्यः पु॒ण्य॑स्य व॒थ्सः। अथ
प॒वि॒त्राङ्गि॑रसः॥ ४७॥

[१०]

प॒वि॒त्र॑वन्तः प॒रि॒वा॒ज॒मा॒स॒न्ते। पि॒त॑ेषां प्र॒त्नो अ॒भि॒र॑क्षति व्र॒तम्। म॒हः
सं॒मु॒द्रं व॑रु॒णस्ति॒रो॒द॒धे। धी॒रा इ॒च्छे॑कु॒र्ध॒रु॒णेष्वा॒र॒भम्। प॒वि॒त्रं ते॒ वि॒त॑तं
ब्र॒ह्म॑ण॒स्पते॑। प्र॒भु॒र्गा॒त्राणि॑ प॒र्य॑षि॒वि॒श्वतः॑। अ॒त॑प्तत॒नू॒र्न तदा॑मो अ॑श्रुते। श्रु॒ता॒स॒

इद्वहन्तुस्तत्समाशत। ब्रह्मा देवानाम्। असंतः सद्ये ततक्षुः॥४८॥

ऋषयः सप्तात्रिंश्च यत्। सर्वेऽत्रयो अंगस्त्यश्च। नक्षत्रैः शङ्कुतोऽवसन्। अथ सवितुः श्यावाश्वस्याऽवर्तिकामस्य। अमी य ऋक्षा निहितास उच्चा। नक्तं ददृशे कुहचिद्विवेयुः। अदब्धानि वरुणस्य व्रतानि। विचाकशच्चन्द्रमा नक्षत्रमेति। तत्संवितुर्वरेण्यम्। भर्गो देवस्य धीमहि॥४९॥

धियो यो नः प्रचोदयात्। तत्संवितुर्वृणीमहे। वयं देवस्य भोजनम्। श्रेष्ठं सर्वधातमम्। तुरं भगस्य धीमहि। अपांगूहत सविता तृभीन्। सर्वान्दिवो अन्धसः। नक्तं तान्यभवन्दृशे। अस्थ्यस्त्रा सम्भविष्यामः। नाम नामैव नाम मै॥५०॥

नपुंसकं पुमांस्त्र्यस्मि। स्थावरोऽस्म्यथ जङ्गमः। यजेऽयक्षि यष्टाहे च। मया भूतान्ययक्षत। पशवो मम भूतानि। अनूबन्ध्योऽस्म्यहं विभुः। स्त्रियः सतीः। ता उमे पुंस आहुः। पश्यदक्षणावन्निविचेतदन्धः। कविर्यः पुत्रः स इमा चिकेत॥५१॥

यस्ता विजानात्संवितुः पितासत्। अन्धो मणिमविन्दत्। तमनङ्गुलिरावयत्।

अ॒ग्री॒वः प्र॒त्य॑मु॒श्च॒त्। तमजि॑ह्वा अ॒स॒श्च॒त। ऊ॒र्ध्व॑मूल॒म॑वाक्छा॒ख॒म्। वृ॒क्षं यो वेद॑
सम्प्र॑ति। न स जा॒तु जनः॑ श्रद्द॒ध्या॒त्। मृ॒त्यु॒र्मा मा॒र्या॑दि॒तिः। ह॒सि॒तं रु॒दि॒तं
गी॒त॒म्॥५२॥

वीणा॑पण॒व॒ला॒सि॒त॒म्। मृ॒तं जी॒वं च॑ यत्कि॒ञ्चित्। अ॒ङ्गानि॑ स्ने॒व वि॒द्धि॑ तत्।
अ॒तृ॒ष्य॒ऽस्तृ॒ष्य॑ध्यायत्। अ॒स्मा॒ज्जा॒ता मे॑ मि॒थू च॒रन्। पु॒त्रो निर्ऋ॑त्या॒ वैदे॒हः। अ॒चे॒ता
यश्च॑ चे॒तनः॑। स॒ तं म॒णि॒म॑वि॒न्द॒त्। सोऽन॑ङ्गुलि॒राव॑यत्। सोऽ॒ग्री॒वः प्र॒त्य॑मु॒श्च॒त्॥५३॥

सोऽजि॑ह्वो अ॒स॒श्च॒त। नै॒त॒मृ॒षिं वि॒दि॒त्वा न॒गरं॑ प्र॒वि॒शे॒त्। य॒दि प्र॒वि॒शे॒त्। मि॒थौ
च॒रि॒त्वा प्र॒वि॒शे॒त्। तथ्स॑म्भ॒व॑स्य व्र॒त॒म्। आ॒त॒म॑ग्रे र॒थं ति॑ष्ठ। ए॒का॑श्चमे॒क॒यो॒ज॑न॒म्।
ए॒क॒च॒क्र॑मे॒क॒धु॒र॒म्। वा॒त॒ध्रा॑जि॒ग॒तिं वि॑भो। न॒ रि॒ष्य॒ति॑ न व्य॒थ॒ते॥५४॥

ना॒स्या॒क्षो या॒तु स॒ज्ज॑ति। यच्च्वे॒ता॑न् रोहि॒ता॑श्चा॒ग्नेः। र॒थे यु॑क्त्वाऽधि॒ति॑ष्ठति। ए॒क॒या
च द॑शभिश्च॑ स्वभू॒ते। द्वा॒भ्या॒मि॒ष्ट॒ये वि॑श॒त्या॒ च। ति॒सृ॒भिश्च॑ वह॒से त्रि॑श॒ता॒ च।
नि॒यु॒द्धि॒र्वा॒य॒वि॒ह ता॑ विमु॒ञ्च॒त्॥५५॥

[११]

आत॑नुष्व॒ प्रत॑नुष्व। उ॒द्धमाऽऽध॑म् सन्ध॑म्। आदित्ये चन्द्र॑वर्णानाम्। गर्भ॑माधैहि॒
यः पुमान्। इ॒तः सि॒क्तः सूर्य॑गतम्। च॒न्द्रम॑से॒ रसं॑ कृधि। वारा॑दं जन॑याग्रेऽग्निम्।
य ए॒को रु॒द्र उच्य॑ते। अ॒स॒ङ्ख्या॒ताः स॑हस्रा॒णि। स्म॒र्यते॑ न च दृ॒श्यते॑॥५६॥

ए॒वमे॒तं नि॑बोधत। आ॒म॒न्द्रैरि॑न्द्र॒ हरि॑भिः। या॒हि म॒यूर॑रोमभिः। मा त्वा
केचि॑न्नियेमु॒रि॒न्न पा॒शिनः॑। द॒ध॒न्वेव॑ ता इ॒हि। मा म॒न्द्रैरि॑न्द्र॒ हरि॑भिः। या॒मि
म॒यूर॑रोमभिः। मा मा केचि॑न्नियेमु॒रि॒न्न पा॒शिनः॑। नि॒ध॒न्वेव॑ तां (२) इ॒मि। अणु॑भिश्च
म॑हद्भिश्च॥५७॥

नि॒घृष्वैर॑स॒मायु॑तैः। का॒लैर्हरि॑त्वंमाप॒न्नेः। इन्द्राऽऽया॑हि स॒हस्र॑युक्।
अ॒ग्निर्वि॒भ्राष्टि॑वसनः। वा॒युः श्वेत॑सिकद्रु॒कः। सं॒व॒त्स॒रो वि॑षू॒वर्णैः॑। नित्या॒स्तेऽनु॑च॑रास्त॒व
सु॒ब्रह्म॑ण्योः सु॒ब्रह्म॑ण्योः सु॒ब्रह्म॑ण्योम्। इन्द्राऽऽग॑च्छ हरि॒व आ॑गच्छ मे॒धाति॑थेः।
मेष॑ वृष॒णश्च॑स्य मे॒ने॥५८॥

गौरावस्कन्दिन्नहल्यायै जा॒र। कौशिकब्राह्मण॑ गौतम॑ब्रुवा॒ण। अरु॒णाश्वा॑
इहा॑गताः। वस॑वः पृथिवि॒क्षितः॑। अ॒ष्टौदि॒ग्वासं॑सोऽग्नयः॑। अग्निश्च॑ जातवेदा॑श्चेत्येते।
ताम्राश्वा॑स्ताम्र॒रथाः। ताम्रवर्णा॑स्तथाऽसिताः। दण्ड॑हस्ताः॑। खाद॑ग्दतः। इतो रुद्राः॑
परा॑ङ्गताः॥५९॥

उक्तं स्थानं प्रमाणं च पुर इत। बृहस्पतिश्च सविता च। विश्वरूपैरिहाऽऽगताम्।
रथेनोदकवर्त्मना। अप्सुषा इति तद्वयोः। उक्तो वेषो वासांसि च।
कालावयवानामितः प्रतीच्या। वासात्या इत्यश्विनोः। कोऽन्तरिक्षे शब्दं
करोतीति। वासिष्ठो रौहिणो मीमांसां चक्रे। तस्यैषा भवति। वाश्रेवं विद्युदिति।
ब्रह्मण उदरणमसि। ब्रह्मण उदीरणमसि। ब्रह्मण आस्तरणमसि। ब्रह्मण
उपस्तरणमसि॥६०॥

[१२]

[अपक्रामत गर्भिण्यः]

अष्टयोनीमष्टपुत्राम्। अष्टपत्नीमिमां महीम्। अहं वेद न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयोन्यष्टपुत्रम्। अष्टपदिदमन्तरिक्षम्। अहं वेद न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयोनीमष्टपुत्राम्। अष्टपत्नीममं दिवम्॥६१॥

अहं वेद न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। सुत्रामाणं महीम् षु। अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षम्। अदितिर्माता स पिता स पुत्रः। विश्वे देवा अदितिः पञ्चजनाः। अदितिर्जातमदितिर्जनित्वम्। अष्टौ पुत्रासो अदितेः। ये जातास्तन्वः परि। देवां (२) उपप्रैत्सप्तभिः॥६२॥

परा माताण्डमास्यत्। सप्तभिः पुत्रैरदितिः। उपप्रैत्पूर्य्य युगम्। प्रजायै मृत्यवे तत्। परा माताण्डमाभरदितिः। ताननुक्रमिष्यामः। मित्रश्च वरुणश्च। धाता चार्यमा च। अशश्च भगश्च। इन्द्रश्च विवस्वाश्चेत्येते। हिरण्यगर्भो हसः शुचिषत्। ब्रह्मजज्ञानं तदित्पदमिति। गर्भः प्राजापत्यः। अथ पुरुषः सप्त पुरुषः॥६३॥

[यथास्थानं गर्भिण्यः]

योऽसौ तपन्नुदेति। स सर्वेषां भूतानां प्राणानादायोदेति। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणानादायोदंगाः। असौ योऽस्तमेति। स सर्वेषां भूतानां प्राणानादायाऽस्तमेति। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणानादायाऽस्तङ्गाः। असौ य आपूर्यति। स सर्वेषां भूतानां प्राणैरापूर्यति॥६४॥

मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरापूरिष्ठाः। असौ योऽपक्षीयति। स सर्वेषां भूतानां प्राणैरपक्षीयति। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपक्षेष्ठाः। अमूनि नक्षत्राणि। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पन्ति चोत्सर्पन्ति च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृपत् मोत्सृपत्॥६५॥

इमे मासाश्चार्धमासाश्च। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पन्ति चोत्सर्पन्ति च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृपत् मोत्सृपत्। इम ऋतवः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पन्ति चोत्सर्पन्ति च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा

मम प्राणैरपंप्रसृपत् मोत्सृपत्। अयं संवत्सरः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपंप्रसर्पति चोत्सर्पति च॥६६॥

मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपंप्रसृप मोत्सृप। इदमहः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपंप्रसर्पति चोत्सर्पति च। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपंप्रसृप मोत्सृप। इयं रात्रिः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपंप्रसर्पति चोत्सर्पति च। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपंप्रसृप मोत्सृप। ॐ भूर्भुवः स्वः। एतद्वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥६७॥

[१४]

अथाऽऽदित्यस्याष्टपुरुषस्य। वसूनामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। रुद्राणामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। आदित्यानामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। सतां सत्यानाम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। अभिधून्वतामभिघ्नताम्। वातवतां मरुताम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि।

ऋभूणामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। विश्वेषां देवानाम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। संवत्सरस्य सवितुः। आदित्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रश्मयो वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥६८॥

[१५]

आरोगस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। भ्राजस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पटरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पतङ्गस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। स्वर्णरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ज्योतिषीमतस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विभासस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। कश्यपस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। आपो वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥६९॥

[१६]

अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमानानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। रजतानां रुद्राणां स्थाने

स्वतेजसा भानि। परुषाणां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि॥७०॥

अवपतन्तानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। प्रभ्राजमानीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। रजतानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अवपतन्तीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रूपाणि वो

मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥ ७१॥

[१७]

अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। अग्नेः पूर्वदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। जातवेदस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। सहोजसो दक्षिणदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। अजिराप्रभव उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। वैश्वानरस्यापरदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। नर्यापस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पङ्क्तिराधस उदग्दिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विसर्पिण उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। दिशो वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥ ७२॥

[१८]

दक्षिणपूर्वस्यां दिशि विसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। दक्षिणापरस्यां दिश्यविसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। उत्तरपूर्वस्यां दिशि विषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। उत्तरापरस्यां दिश्यविषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। आ यस्मिन्त्सप्त वासवा इन्द्रियाणि शतक्रतवित्येते॥ ७३॥

[१९]

इन्द्रघोषा वो वसुभिः पुरस्तादुपदधताम्। मनोजवसो वः पितृभिर्दक्षिणत
उपदधताम्। प्रचेता वो रुद्रैः पश्चादुपदधताम्। विश्वकर्मा व आदित्यैरुत्तरत
उपदधताम्। त्वष्टा वो रूपैरुपरिष्ठादुपदधताम्। संज्ञानं वः पश्चादिति। आदित्यः
सर्वोऽग्निः पृथिव्याम्। वायुरन्तरिक्षे। सूर्यो दिवि। चन्द्रमा दिक्षु। नक्षत्राणि
स्वलोके। एवा ह्येवा। एवा ह्यग्ने। एवा हि वायो। एवा हीन्द्र। एवा हि पूषन्।
एवा हि देवाः॥७४॥

[२०]

आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह
संश्चस्करद्धिया। वाय्वश्वा रश्मिपतयः। मरीच्यात्मानो अद्रुहः। देवीर्भुवनसूवरीः।
पुत्रवत्वाय मे सुत। महानाग्नीर्महामानाः। महसो महसः स्वः॥७५॥

देवीः पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत। अपाश्र्युष्णिमपा रक्षः। अपाश्र्युष्णि-

मृ॒पा रघ॑म्। अ॒पा॒घ्रा॒मप॑चाव॒र्ति॒म्। अ॒प॒दे॒वीरि॒तो हि॑त। व॒ज्रं दे॒वीर॒जी॒ताः॑श्च। भु॒वं नं
दे॒व॒सू॒व॒रीः। आ॒दि॒त्यान॑दि॒तिं दे॒वीम्। योनि॑नो॒र्ध्वमु॒दी॒ष॑त॥ ७६॥

भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमा॒क्षभि॑र्यज॒त्राः। स्ति॒थिरै॒रङ्गै॑स्तुष्टु॒वाꣳ
स॑स्त॒नूभिः॑। व्य॒शेम॑ दे॒वहि॑तं॒ यदायुः॑। स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑
पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः। स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अ॒रि॒ष्टने॑मिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पति॒र्दधा॑तु।
के॒तवो॒ अरु॑णासश्च। ऋ॒षयो॒ वात॑र॒शनाः॑। प्र॒ति॒ष्ठाꣳ श॒तधा॑ हि। स॒माहि॑तासो
सह॑स्र॒धाय॑सम्। शि॒वा नः॑ श॒न्त॑मा भवन्तु। दि॒व्या आप॑ ओष॒धयः॑। सु॒मृ॒डी॒का
सर॑स्वति। मा ते॒ व्योम॑ स॒न्दृशि॑॥ ७७॥

[२१]

योऽ॒पां पु॒ष्पं वेद॑। पु॒ष्प॒वान् प्र॒जावा॑न् पशु॒मान् भ॑वति। च॒न्द्रमा॒ वा अ॒पां पु॒ष्पम्।
पु॒ष्प॒वान् प्र॒जावा॑न् पशु॒मान् भ॑वति। य ए॒वं वेद॑। योऽ॒पामा॑य॒त॒नं वेद॑। आ॒य॒त॒न॒वान्
भव॑ति। अ॒ग्नि॒र्वा अ॒पामा॑य॒त॒नम्। आ॒य॒त॒न॒वान् भव॑ति। योऽ॒ग्नेरा॑य॒त॒नं वेद॑॥ ७८॥

आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । आ॒पो॒ वा अ॒ग्ने॒रा॒य॒त॒न॒म् । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । य ए॒वं वे॒द॒ ।
योऽपा॒मा॒य॒त॒नं॒ वे॒द॒ । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । वा॒यु॒र्वा अ॒पा॒मा॒य॒त॒न॒म् । आ॒य॒त॒न॒वा॒न्
भ॒व॒ति॒ । यो वा॒यो॒रा॒य॒त॒नं॒ वे॒द॒ । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ ॥ ७९ ॥

आ॒पो॒ वै वा॒यो॒रा॒य॒त॒न॒म् । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । य ए॒वं वे॒द॒ । योऽपा॒मा॒य॒त॒नं॒
वे॒द॒ । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । अ॒सौ वै त॒प॒न्न॒पा॒मा॒य॒त॒न॒म् । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ ।
योऽमु॒ष्य॒ त॒प॒त आ॒य॒त॒नं॒ वे॒द॒ । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । आ॒पो॒ वा अ॒मु॒ष्य॒ त॒प॒त
आ॒य॒त॒न॒म् ॥ ८० ॥

आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । य ए॒वं वे॒द॒ । योऽपा॒मा॒य॒त॒नं॒ वे॒द॒ । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ ।
च॒न्द्र॒मा वा अ॒पा॒मा॒य॒त॒न॒म् । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । यश्च॒न्द्र॒म॒स आ॒य॒त॒नं॒ वे॒द॒ ।
आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । आ॒पो॒ वै च॒न्द्र॒म॒स आ॒य॒त॒न॒म् । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ ॥ ८१ ॥

य ए॒वं वे॒द॒ । योऽपा॒मा॒य॒त॒नं॒ वे॒द॒ । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । नक्ष॑त्राणि वा
अ॒पा॒मा॒य॒त॒न॒म् । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । यो नक्ष॑त्राणामा॒य॒त॒नं॒ वे॒द॒ । आ॒य॒त॒न॒वा॒न्
भ॒व॒ति॒ । आ॒पो॒ वै नक्ष॑त्राणामा॒य॒त॒न॒म् । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । य ए॒वं वे॒द॒ ॥ ८२ ॥

योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। पर्जन्यो वा अपामायतनम्।
आयतनवान् भवति। यः पर्जन्यस्याऽऽयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो
वै पर्जन्यस्याऽऽयतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं
वेद॥८३॥

आयतनवान् भवति। संवत्सरो वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यः
संवत्सरस्याऽऽयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै संवत्सरस्याऽऽयतनम्।
आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽप्सु नावं प्रतिष्ठितां वेद। प्रत्येव
तिष्ठति॥८४॥

इमे वै लोका अप्सु प्रतिष्ठिताः। तदेषाभ्यनूक्ता। अपां रसमुदयं सन्।
सूर्ये शुक्रं समाभृतम्। अपां रसस्य यो रसः। तं वो गृह्णाम्युत्तममिति। इमे
वै लोका अपां रसः। तेऽमुष्मिन्नादित्ये समाभृताः। जानुदघ्नीमुत्तरवेदीं खात्वा।
अपां पूरयित्वा गुल्फदघ्नम्॥८५॥

पुष्करपर्णेः पुष्करदण्डैः पुष्करैश्च सङ्स्तीर्य। तस्मिन्विहायसे। अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्प्रणीतेऽयमग्निश्चीयते। साप्रणीतेऽयमप्सु ह्ययं चीयते। असौ भुवनेप्यनाहिताग्निरेताः। तमभित एता अबीष्टका उपदधाति। अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु॥८६॥

अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। एतद्ध स्म वा आहुः शण्डिलाः। कमग्निं चिनुते। सत्रियमग्निं चिन्वानः। संवत्सरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः। अमुमादित्यं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते॥८७॥

नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। प्राणान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। चातुरहोत्रियमग्निं चिन्वानः। ब्रह्म प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। शरीरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः॥८८॥

इमाँल्लोकान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुकमग्निं चिन्वान इति। य एवासौ। इतश्चाऽमुतश्चाऽव्यतीपाती। तमिति। योऽग्नेर्मिथूया वेद। मिथुनवान्भवति।

आपो वा अग्नेर्मिथूयाः। मिथुनवान्भवति। य एवं वेद॥८९॥

[२२]

आपो वा इदमासन्त्सलिलमेव। स प्रजापतिरेकः पुष्करपर्णे समभवत्। तस्यान्तर्मनसि कामः समवर्तत। इदं सृजेयमिति। तस्माद्यत्पुरुषो मनसाऽभिगच्छति। तद्वाचा वदति। तत्कर्मणा करोति। तद्देवाऽभ्यनूक्ता। कामस्तदग्रे समवर्तताधि। मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्॥९०॥

सुतो बन्धुमसति निरविन्दन्। हृदि प्रतीष्या कवयो मनीषेति। उपैन्तदुपनमति। यत्कामो भवति। य एवं वेद। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा। शरीरमधूनुत। तस्य यन्मांसमासीत्। ततोऽरुणाः केतवो वातरशना ऋषय उदतिष्ठन्॥९१॥

ये नखाः। ते वैखानसाः। ये वालाः। ते वालखिल्याः। यो रसः। सोऽपाम्। अन्तरतः कूर्मं भूतं सर्पन्तम्। तमब्रवीत्। मम वैत्वङ्मांसम्। समभूत्॥९२॥

नेत्यब्रवीत्। पूर्वमेवाहमिहासमिति। तत्पुरुषस्य पुरुषत्वम्। स सहस्रशीर्षा
पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। भूत्वोदतिष्ठत्। तमब्रवीत्। त्वं वै पूर्वः समभूः।
त्वमिदं पूर्वः कुरुष्वेति। स इत आदायाऽऽपः॥१३॥

अञ्जलिना पुरस्तादुपादधात्। एवाह्येवेति। तत आदित्य उदतिष्ठत्। सा प्राची
दिक्। अथारुणः केतुर्दक्षिणत उपादधात्। एवाह्यग्र इति। ततो वा अग्निरुदतिष्ठत्।
सा दक्षिणा दिक्। अथारुणः केतुः पश्चादुपादधात्। एवा हि वायो इति॥१४॥

ततो वायुरुदतिष्ठत्। सा प्रतीची दिक्। अथारुणः केतुरुत्तरत उपादधात्।
एवाहीन्द्रेति। ततो वा इन्द्र उदतिष्ठत्। सोदीची दिक्। अथारुणः केतुर्मध्यं
उपादधात्। एवा हि पूषन्निति। ततो वै पूषोदतिष्ठत्। सेयं दिक्॥१५॥

अथारुणः केतुरुपरिष्ठादुपादधात्। एवा हि देवा इति। ततो देवमनुष्याः पितरः।
गन्धर्वाप्सरसश्चोदतिष्ठन्। सोर्ध्वा दिक्। या विप्रुषो विपरापतन्। ताभ्योऽसुरा
रक्षांसि पिशाचाश्चोदतिष्ठन्। तस्मात्ते पराभवन्। विप्रुङ्गो हि ते समभवन्।

तद्दे॒षाऽभ्यनू॑क्ता॥१६॥

आपो॑ ह॒ यद्धृ॑तीर्गर्भ॒मायन्॑। दक्षं॑ दधा॑ना ज॒नय॑न्तीः स्वय॑म्भुम्। तत॑
इ॒मेध्य॑सृ॒ज्यन्त॑ सर्गाः॑। अ॒द्ध्यो वा इ॒दं स॑म॒भूत्। तस्मा॑दि॒दं स॑र्वं ब्र॒ह्म
स्वय॑म्बि॒ति। तस्मा॑दि॒दं स॑र्वं शिथि॑लमि॒वाऽध्रु॑वमि॒वाभ॑वत्। प्र॒जाप॑ति॒र्वाव
तत्। आ॒त्मना॑ऽऽत्मानं॑ वि॒धाय॑। तदे॒वानु॑प्रावि॑शत्। तद्दे॒षाऽभ्यनू॑क्ता॥१७॥

वि॒धाय॑ लो॒कान् वि॒धाय॑ भू॒तानि॑। वि॒धाय॑ सर्वाः॑ प्र॒दिशो॑ दि॒शश्च॑। प्र॒जाप॑तिः
प्रथ॑म॒जा ऋ॒तस्य॑। आ॒त्मना॑ऽऽत्मानं॑म॒भि संवि॑वेशेति॑। स॒र्वमे॒वेद॑मा॒त्वा।
स॒र्वम॑व॒रुद्ध॑। तदे॒वानु॑प्रवि॑शति॑। य ए॒वं वेद॑॥१८॥

[२३]

चतु॑ष्टय्य॒ आपो॑ गृ॒ह्णाति॑। च॒त्वारि॑ वा अ॒पां रू॒पाणि॑। मेघो॑ वि॒द्युत्।
स्त॒नयि॑तुर्वृ॒ष्टिः। तान्ये॒वाव॑रुन्धे॑। आ॒तप॑ति॒ वर्ष्पा॑ गृ॒ह्णाति॑। ताः पु॒रस्ता॑दुप॑दधाति॑।
ए॒ता वै ब्र॑ह्मवर्च॒स्या आपः॑। मु॒ख॒त ए॒व ब्र॑ह्मवर्च॒सम॑वरुन्धे॑। तस्मा॑न्मुख॒तो

ब्रह्मवर्चसितरः॥१९॥

कूप्यां गृह्णाति। ता दक्षिणत उपदधाति। एता वै तेजस्विनीरापः। तेज एवास्य दक्षिणतो दधाति। तस्माद्वक्षिणोऽर्धस्तेजस्वितरः। स्थावरा गृह्णाति। ताः पश्चादुपदधाति। प्रतितिष्ठिता वै स्थावराः। पश्चादेव प्रतितिष्ठति। वहन्तीर्गृह्णाति॥१००॥

ता उत्तरत उपदधाति। ओजंसा वा एता वहन्तीरिवोद्गतीरिव आकूजंतीरिव धावन्तीः। ओज एवास्योत्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरोऽर्ध ओजस्वितरः। सम्भार्या गृह्णाति। ता मध्य उपदधाति। इयं वै सम्भार्याः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। पल्वल्या गृह्णाति। ता उपरिष्ठादुपादधाति॥१०१॥

असौ वै पल्वयाः। अमुष्यामेव प्रतितिष्ठति। दिक्षूपदधाति। दिक्षु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्ध्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्ध्योऽन्नं जायते। तदवरुन्धे। तं वा एतमरुणाः केतवो वातरशना ऋषयोऽचिन्वन्। तस्मादारुणकेतुकः॥१०२॥

तदे॒षाऽभ्य॑नू॒क्ता। के॒तवो॑ अरु॒णास॑श्च। ऋ॒षयो॑ वात॑र॒श॒नाः। प्र॒ति॒ष्ठा॑ꣳ श॒तधा॑ हि।
स॒माहि॑तासो स॒हस्र॑धा॒यस॑मि॒ति। श॒तश॑श्चै॒व स॒हस्र॑शश्च॒ प्रति॑तिष्ठति। य ए॒तम॒ग्निं
चि॑नुते। य उ॒चैन॑मे॒वं वेद॑॥१०३॥

[२४]

जा॒नुद॒घ्नीमु॑त्तरवे॒दीं खा॒त्वा। अ॒पां पू॑रयति। अ॒पाꣳ सं॒र्व॒त्वाय॑। पु॒ष्कर॒पर्ण॑ꣳ
रु॒क्मं पु॑रु॒षमि॒त्युप॑दधाति। तपो॒ वै पु॑ष्कर॒पर्णम्। स॒त्यꣳ रु॒क्मः। अ॒मृतं॑ पु॒रुषः॑।
ए॒ताव॒द्वा वा॑ऽस्ति। याव॑दे॒तत्। याव॑दे॒वास्ति॑॥१०४॥

तद॑व॒रुन्धे॑। कूर्म॑मुप॑दधाति। अ॒पामे॒व मे॒धम॑व॒रुन्धे॑। अथो॑ स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑
सम॑ष्ट्यै। आ॒पमा॑पाम॒पः सर्वाः॑। अ॒स्माद॒स्मादि॒तोऽमु॑तः। अ॒ग्निर्वा॒युश्च॒ सूर्य॑श्च। स॒ह
सं॑श्चस्कर॒द्धिया॑ इति॑। वा॒य्वश्चा॑ रश्मि॒पत॑यः। लो॒कं पृ॑णच्छि॒द्रं पृ॑ण॥१०५॥

यास्ति॒स्रः प॑रम॒जाः। इन्द्र॑घो॒षा वो॒ वसु॑भिरे॒वाह्ये॑वेति॑। पश्च॒चित॑य॒ उप॑दधाति।
पाङ्क्तो॑ऽग्निः। यावा॑ने॒वाग्निः। तं चि॑नुते। लो॒कं पृ॑णया द्वि॒तीया॒मुप॑दधाति। पश्च॑ पदा॒ वै

वि॒राट्। तस्या॒ वा इ॒यं पादः॑। अ॒न्तरि॑क्षं पादः॑। द्यौः पादः॑। दि॒शः पादः॑। प॒रोर॑जाः
पादः॑। वि॒राज्ये॒व प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। य ए॒तम॒ग्निं चि॑नुते। य उ॒चैन॑मे॒वं वेद॑॥१०६॥

[२५]

अ॒ग्निं प्र॒णीयो॑पसमा॒धाय॑। तम॒भित॑ ए॒ता अ॒बीष्ट॑का॒ उप॑दधाति। अ॒ग्नि॒हो॒त्रे
दर्श॑पूर्णमा॒सयोः॑। प॒शुब॒न्धे चा॑तुर्मा॒स्येषु॑। अथो॑ आहुः। सर्वेषु॑ यज्ञ॒क्रतु॑ष्विति॑। अथ॑
ह स्मा॒हारु॑णः स्वा॒यम्भु॑वः। सा॒वि॒त्रः सर्वो॑ऽग्निरित्यन॑नुषङ्गं॑ म॒न्याम॑हे। नाना॒ वा
ए॒तेषां॑ वी॒र्या॑णि। क॒म॒ग्निं चि॑नुते॥१०७॥

स॒त्रि॒यम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते। सा॒वि॒त्रम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते।
ना॒चि॒के॒तम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते। चा॒तुर्हो॒त्रि॒यम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं
चि॑नुते। वै॒श्व॒सृ॒जम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते॥१०८॥

उ॒पा॒नु॒वा॒क्य॑मा॒शुम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते। इ॒ममा॑रुणकेतुक॒म॒ग्निं चि॑न्वा॒न
इति॑। वृषा॒ वा अ॒ग्निः। वृषा॑णो॒ सꣳस्फा॑लयेत्। ह॒न्येता॑स्य य॒ज्ञः। तस्मा॑न्नानुष॒ज्यः।

सोत्तरवेदिषु ऋतुषु चिन्वीत। उत्तरवेद्यां ह्यग्निश्चीयते। प्रजाकामश्चिन्वीत॥१०९॥

प्राजापत्यो वा एषोऽग्निः। प्राजापत्याः प्रजाः। प्रजावान् भवति। य एवं वेद। पशुकामश्चिन्वीत। संज्ञानं वा एतत् पशूनाम्। यदापः। पशूनामेव संज्ञानेऽग्निं चिनुते। पशुमान् भवति। य एवं वेद॥११०॥

वृष्टिकामश्चिन्वीत। आपो वै वृष्टिः। पर्जन्यो वर्षुको भवति। य एवं वेद। आमयावी चिन्वीत। आपो वै भेषजम्। भेषजमेवास्मै करोति। सर्वमायुरेति। अभिचरंश्चिन्वीत। वज्रो वा आपः॥१११॥

वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्रहरति। स्तृणुत एनम्। तेजस्कामो यशस्कामः। ब्रह्मवर्चस्कामः स्वर्गकामश्चिन्वीत। एतावद्वा वाऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति। तदवरुन्धे। तस्यैतद्वृतम्। वर्षति न धावेत्॥११२॥

अमृतं वा आपः। अमृतस्यानन्तरित्यै। नाप्सु मूत्रपुरीषं कुर्यात्। न निष्ठीवेत्। न विवसनः स्नायात्। गुह्यो वा एषोऽग्निः। एतस्याग्नेरनतिदाहाय। न

पुष्करपर्णानि हिरण्यं वाऽधितिष्ठेत्। एतस्याग्नेरनभ्यारोहाय। न कूर्मस्याश्रीयात्।
नोदकस्याघातुंकान्येनमोदकानि भवन्ति। अघातुंका आपः। य एतमग्निं चिनुते।
य उचैनमेवं वेद॥११३॥

[२६]

इमानुकं भुवना सीषधेम। इन्द्रश्च विश्वे च देवाः। यज्ञं च नस्तन्वं च प्रजां च।
आदित्यैरिन्द्रः सह सीषधातु। आदित्यैरिन्द्रः सगणो मरुद्भिः। अस्माकं भूत्वविता
तनूनाम्। आप्लवस्व प्रप्लवस्व। आण्डीभवज मा मुहुः। सुखादीन्दुःखनिधनाम्।
प्रतिमुञ्चस्व स्वां पुरम्॥११४॥

मरीचयः स्वायम्भुवाः। ये शरीराण्यंकल्पयन्। ते ते देहं कल्पयन्तु। मा च
ते ख्यास्मं तीरिषत्। उत्तिष्ठत मा स्वप्त। अग्निमिच्छध्वं भारताः। राज्ञः सोमस्य
तृप्तासः। सूर्येण सयुजोषसः। युवां सुवासाः। अष्टाचक्रा नवद्वारा॥११५॥

देवानां पूरयोध्या। तस्यां हिरण्मयः कोशः। स्वर्गो लोको ज्योतिषाऽऽवृतः।

यो वै तां ब्रह्मणो वेद। अमृतेनाऽऽवृतां पुरीम्। तस्मै ब्रह्म च ब्रह्मा च। आयुः
कीर्तिं प्रजां ददुः। विभ्राजमानां हरिणीम्। यशसां सम्पूरीवृताम्। पुरं हिरण्मयीं
ब्रह्मा॥११६॥

विवेशाऽपराजिता। पराडेत्यज्यामयी। पराडेत्यनाशकी। इह चांमुत्र चान्वेति।
विद्वान्देवासुरानुभयान्। यत्कुमारी मन्द्रयते। यद्योषिद्यत्पतिव्रता। अरिष्टं यत्किं च
क्रियते। अग्निस्तदनुवेधति। अश्रुतांसः श्रुतासश्च॥११७॥

यज्वानो येऽप्ययज्वनः। स्वर्यन्तो नापेक्षन्ते। इन्द्रमग्निं च ये विदुः। सिकता
इव संयन्ति। रश्मिभिः समुदीरिताः। अस्माल्लोकादमुष्माच्च। ऋषिभिरदात्पृश्निभिः।
अपेतं वीतं वि च सर्पतातः। येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अहोभिरद्विरक्तु-
भिर्यत्तम्॥११८॥

यमो ददात्ववसानमस्मै। नृमुणन्तु नृपात्वर्यः। अकृष्टा ये च कृष्टजाः। कुमारीषु
कनीनीषु। जारिणीषु च ये हिताः। रेतः पीता आण्डपीताः। अङ्गारेषु च ये हुताः।

उभया॑न् पु॒त्रपौ॑त्र॒कान्। यु॒वेऽहं॑ य॒मराज॑गान्। श॒तमि॑न्नु श॒रदः॑॥११९॥

अदो॑ यद्व॒ह्म विल॑बम्। पि॒तृणां॑ च॒ यम॑स्य॒ च। वरु॑णस्याश्विनो॒रग्रेः॑। म॒रुतां॑ च
वि॒हाय॑साम्। का॒मप्र॑यवणं मे अस्तु। स ह्ये॒वास्मि॑ स॒नात॑नः। इति॑ नाको ब्र॒ह्मिश्र॑वो
रायो॑ धनम्। पु॒त्राना॑पो दे॒वीरि॒हाऽऽहि॑त॥१२०॥

[२७]

विशी॑र्ष्णीं गृध्र॑शीर्ष्णीं च। अपे॑तो निर्ऋ॒तिः॑ ह॒थः। परि॑बाधः॒ श्वेत॑कुक्षम्।
नि॒जङ्घ॑ः॒ शब॑लोद॒रम्। स॒ तान् वा॑च्याय॒या स॒ह। अग्रे॑ नाश॒य स॒न्दशः॑।
ई॒र्ष्यासू॑ये बु॒भुक्षा॑म्। म॒न्युं कृ॒त्यां च॑ दी॒धिरे। रथे॑न कि॒ं शु॒काव॑ता। अग्रे॑ नाश॒य
स॒न्दशः॑॥१२१॥

[२८]

प॒र्जन्या॑य॒ प्रगा॑यत। दि॒वस्पु॑त्राय॒ मी॒ढुषे॑। स नो॑ य॒वस॑मिच्छतु। इ॒दं वचः॑
प॒र्जन्या॑य॒ स्व॒राजे॑। हृ॒दो अ॒स्त्वन्त॑र॒न्तद्यु॑योत। म॒योभू॑र्वातो॒ विश्व॑कृ॒ष्टयः॑ सन्त्व॒स्मे।

सुपिप्पला ओषधीर्देवगोपाः। यो गर्भमोषधीनाम्। गवाँ कृणोत्यर्वताम्। पर्जन्यः
पुरुषीणाम्॥१२२॥

[२९]

पुनर्मामैत्विन्द्रियम्। पुनरायुः पुनर्भगः। पुनर्ब्राह्मणमैतु मा। पुनर्द्रविणमैतु
मा। यन्मेऽद्य रेतः पृथिवीमस्कान्। यदोषधीरप्यसंरद्यदापः। इदं तत्पुनराददे।
दीर्घायुत्वाय वर्चसे। यन्मे रेतः प्रसिच्यते। यन्म आजायते पुनः। तेन माममृतं
कुरु। तेन सुप्रजसं कुरु॥१२३॥

[३०]

अद्ध्यस्तिरोऽधाऽजायत। तवं वैश्रवणः संदा। तिरोऽधेहि सपत्नान्नः। ये
अपोऽश्रन्ति केचन। त्वाष्ट्रीं मायां वैश्रवणः। रथः सहस्रवन्धुरम्। पुरुश्चक्रः
सहस्राश्वम्। आस्थायायाहि नो बलिम्। यस्मै भूतानि बलिमावहन्ति। धनं गावो
हस्ति हिरण्यमश्वान्॥१२४॥

असां सुमतौ यज्ञियस्य। श्रियं बिभ्रतोऽन्नमुखीं विराजम्। सुदर्शने च
क्रौञ्चे च। मैनागे च महागिरौ। शतद्वाट्टारगमन्ता। स॒ह्यै नगरं तव। इति
मन्त्राः। कल्पोऽत ऊर्ध्वम्। यदि बलि॑ हरेत्। हिरण्यनाभये॑ वितुदये॑ कौबेरायायं
बलिः॥१२५॥

सर्वभूताधिपतये नम इति। अथ बलि॑ हत्वोपतिष्ठेत्। क्षत्रं क्षत्रं वैश्रवणः।
ब्राह्मणां वयु॑ स्मः। नमस्ते अस्तु मा मां हि॑सीः। अस्मात्प्रविश्यान्नमद्धीति। अथ
तमग्निमादधीत्। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत्। तिरोऽधा भूः। तिरोऽधा भुवः॥१२६॥

तिरोऽधाः स्वः। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः। सर्वेषां लोकानामाधिपत्ये सीदेति। अथ
तमग्निमिन्धीत्। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत्। तिरोऽधा भूः स्वाहा॑। तिरोऽधा भुवः
स्वाहा॑। तिरोऽधाः स्वः स्वाहा॑। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः स्वाहा॑। यस्मिन्नस्य काले
सर्वा आहुतीर्हुता भवेयुः॥१२७॥

अपि ब्राह्मणमुखीनाः। तस्मिन्नहः काले प्रयुञ्जीत्। परः सुप्तजनाद्वेपि। मास्म

प्रमाद्यन्तमाध्यापयेत्। सर्वार्थाः सिद्ध्यन्ते। य एवं वेद। क्षुध्यन्निदमजानताम्।
सर्वार्था न सिद्ध्यन्ते। यस्ते विधातुको भ्राता। ममान्तरहृदये श्रितः॥१२८॥

तस्मा इममग्रपिण्डं जुहोमि। स मेऽर्थान्मा विवंधीत्। मयि स्वाहा।
राजाधिराजाय प्रसह्यसाहिने। नमो वयं वैश्रवणाय कुर्महे। स मे
कामान्कामकामाय मह्यम्। कामेश्वरो वैश्रवणो ददातु। कुबेराय वैश्रवणाय।
महाराजाय नमः। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठा ५ शतधा हि।
सुमाहितासो सहस्रधायसम्। शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः।
सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि॥१२९॥

[३१]

संवत्सरमेतद्व्रतं चरेत्। द्वौ वा मासौ। नियमः संमासेन। तस्मिन्नियमविशेषाः।
त्रिषवणमुदकोपस्पर्शी। चतुर्थकालपानभक्तः स्यात्। अहरहर्वा भैक्षमश्रीयात्।
औदुम्बरीभिः समिद्धिरग्निं परिचरेत्। पुनर्मामैत्विन्द्रियमित्येतेनानुवाकेन।

उद्धृतपरिपूताभिरद्भिः कार्यं कुर्वीत॥१३०॥

असञ्चयवान्। अग्नये वायवे सूर्याय। ब्रह्मणे प्रजापतये। चन्द्रमसे नक्षत्रेभ्यः। ऋतुभ्यः संवत्सराय। वरुणायारुणायेति व्रतहोमाः। प्रवर्ग्यवदादेशः। अरुणाः काण्डऋषयः। अरण्येऽधीयीरन्। भद्रं कर्णेभिरिति द्वे जपित्वा॥१३१॥

महानाम्नीभिरुदकं सङ्स्पर्श्य। तमाचार्यो दद्यात्। शिवानः शन्तमेत्योषधीरालुभः। सुमृडीकेति भूमिम्। एवमपवर्गे। धेनुर्दक्षिणा। कंसं वासश्च क्षौमम्। अन्यद्वा शुक्लम्। यथाशक्ति वा। एवङ्स्वाध्यायधर्मेण। अरण्येऽधीयीत। तपस्वी पुण्यो भवति तपस्वी पुण्यो भवति॥१३२॥

[३२]

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳसंस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥

॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्रये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः। नमो वाचे
नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

सह वै देवानां चासुराणां च यज्ञौ प्रततावास्तां वयं स्वर्गं लोकमेष्यामो
वयमेष्याम इति तेऽसुराः सन्नह्य सहसैवाचरन् ब्रह्मचर्येण तपसैव देवास्तेऽसुरा
अमुह्यंस्ते न प्राजानंस्ते पराऽभवन्ते न स्वर्गं लोकमायन् प्रसृतेन वै
यज्ञेन देवाः स्वर्गं लोकमायन् प्रसृतेनासुरान् पराभावयन् प्रसृतो ह वै
यज्ञोपवीतिनो यज्ञोऽप्रसृतोऽनुपवीतिनो यत्किं च ब्राह्मणो यज्ञोपवीत्यधीते यजंत
एव तत्तस्माद्यज्ञोपवीत्यैवाधीयीत याजयेद्यजैत वा यज्ञस्य प्रसृत्या अर्जिनं वासो
वा दक्षिणत उपवीय दक्षिणं बाहुमुद्धरतेऽव धत्ते सव्यमिति यज्ञोपवीतमेतदेव
विपरीतं प्राचीनावीतं संवीतं मानुषम्॥१॥

रक्षांसि ह वा पुरोऽनुवाके तपोग्रमतिष्ठन्त तान् प्रजापतिर्वरेणोपामन्त्रयत्
तानि वरमवृणीताऽऽदित्यो नो योद्धा इति तान् प्रजापतिरब्रवीद्योधयध्वमिति
तस्मादुत्तिष्ठन्तः ह वा तानि रक्षांस्यदित्यं योधयन्ति यावदस्तमन्वेगात्तानि
ह वा एतानि रक्षांसि गायत्रियाऽभिमन्त्रितेनाम्भसा शाम्यन्ति तदु ह वा एते
ब्रह्मवादिनः पूर्वाभिमुखाः सन्ध्यायां गायत्रियाऽभिमन्त्रिता आप ऊर्ध्वं विक्षिपन्ति
ता एता आपो वज्रीभूत्वा तानि रक्षांसि मन्देहारुणे द्वीपे प्रक्षिपन्ति यत्प्रदक्षिणं
प्रक्रमन्ति तेन पाप्मानमवधून्वन्त्युद्यन्तमस्तं यन्तम् आदित्यमभिध्यायन् कुर्वन्
ब्राह्मणो विद्वान्सकलं भद्रमश्नुतेऽसावादित्यो ब्रह्मेति ब्रह्मैव सन् ब्रह्माप्येति य
एवं वेदः॥२॥

[२]

यद्देवा देवहेळनं देवासश्चक्रुमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा मुञ्चतर्तस्यर्तेन
मामिता देवा जीवनकाम्या यद्वाचाऽनृतमूदिमा। तस्मान्न इह मुञ्चत विश्वे देवाः
सजोषंसः। ऋतेन द्यावापृथिवी ऋतेन त्वं संरस्वति। कृतान्नः पाह्येनसो यत्किं

चानृतमूदिम। इन्द्राग्नी मित्रावरुणौ सोमो धाता बृहस्पतिः। ते नो मुञ्चन्त्वेनसो
यदन्यकृतमारिम। सजातशःसादुत जामिशःसाज्यायसः शःसादुत वा
कनीयसः। अनाधृष्टं देवकृतं यदेनस्तस्मात् त्वमस्माञ्जातवेदो मुमुग्धि॥३॥

यद्वाचा यन्मनसा बाहुभ्यामूरुभ्यामष्टीवज्राः शिश्रैर्यदनृतं चकृमा वयम्।
अग्निर्मा तस्मादेनसो गार्हपत्यः प्रमुञ्चतु चकृम यानि दुष्कृता। येन त्रितो
अर्णवान्निर्बभूव येन सूर्यं तमसो निर्मुमोच। येनेन्द्रो विश्वा अजहादरातीस्तेनाहं
ज्योतिषा ज्योतिरानशान आक्षि। यत्कुसीदमप्रतीत्तं मयेह येन यमस्य निधिना
चरामि। एतत्तदग्रे अनृणो भवामि जीवन्नेव प्रति तत्तं दधामि। यन्मयि माता
यदा पिपेष यदन्तरिक्षं यदाशसातिक्रामामि त्रिते देवा दिवि जाता यदाप इमं
मे वरुण तत्त्वा यामि त्वं नो अग्रे स त्वं नो अग्रे त्वमग्रे अयासि॥४॥

[३]

यददीव्यनृणमहं बभूवादिथ्सन्वा सञ्जगर जनैभ्यः। अग्निर्मा तस्मादिन्द्रश्च
संविदानौ प्रमुञ्चताम्। यद्धस्ताभ्यां चकर किल्बिषाण्यक्षाणां वशुमुपजिघ्रमानः।

उग्रं पश्या च राष्ट्रभृच्च तान्यप्सरसावनुदत्तामृणानि। उग्रं पश्ये राष्ट्रभृत्किल्बिषाणि
यदक्षवृत्तमनुदत्तमेतत्। नेत्रं ऋणानृणव इत्थंमानो यमस्य लोके अधिरञ्जुराय। अव
ते हेळ उदुत्तममिमं मे वरुण तत्त्वा यामि त्वं नो अग्रे स त्वं नो अग्रे। सङ्कुसुको
विकुसुको निर्ऋथो यश्च निस्वनः। तेऽ(१)स्मद्यक्षमनागसो दूरादूरमचीचतम्।
निर्यक्षममचीचते कृत्यां निर्ऋतिं च। तेन योऽ(१)स्मत्समृच्छातै तमस्मै
प्रसुवामसि। दुःश२सानुश२साभ्यां घणेनानुघणेन च। तेनान्योऽ(१)स्मत्समृच्छातै
तमस्मै प्रसुवामसि। सं वर्चसा पयसा सन्तनूभिरगन्महि मनसा स२ शिवेन।
त्वष्टा नो अत्र विदधातु रायोऽनुमार्ष्टु तन्वो(१) यद्विलिष्टम्॥५॥

[४]

आयुष्टे विश्वतो दधदयमग्निर्वरेण्यः। पुनस्ते प्राण आयाति परायक्ष्म२ सुवामि
ते। आयुर्दा अग्रे हविषो जुषाणो घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि। घृतं पीत्वा मधु चारु
गव्यं पितेव पुत्रमभिरक्षतादिमम्। इममग्न आयुषे वर्चसे कृधि तिग्ममोजो वरुण

स॑श्शि॒शाधि॑। मा॒तेवा॑स्मा अदि॒ते शर्म॑ यच्छ॒ विश्वे॑ देवा॒ जर॑दष्टिर्यथाऽस॑त्। अग्र॒
आयू॑ःषि पव॑स॒ आ सु॒वोर्ज॑मिषं च नः। आ॒रे बा॑धस्व दु॒च्छुना॑म्। अग्रे॒ पव॑स्व
स्वपा॑ अ॒स्मे वर्चः॑ सु॒वीर्य॑म्। दध॑द्रयिं मयि॒ पोष॑म्॥६॥

अ॒ग्निर्ऋ॒षिः पव॑मानः॒ पाश्च॑जन्यः॒ पुरो॑हितः। तमी॑महे महा॒ग॒यम्।
अग्रे॑ जा॒तान्प्र॑णु॒दा नः॒ स॒प॒त्नान्प्रत्यजा॑ता॒ज्ञात॑वेदो नुद॒स्व। अ॒स्मे दी॑दिहि
सु॒मना॒ अहे॑ळच्छ॒र्मन्ते॑ स्याम त्रि॒वरू॑थ उ॒द्धौ। सह॑सा जा॒तान्प्र॑णु॒दा नः॒
स॒प॒त्नान्प्रत्यजा॑ता॒ज्ञात॑वेदो नुद॒स्व। अधि॑ नो ब्रूहि सु॒मन॑स्यमा॒नो व॒यं स्या॑म
प्र॑णु॒दा नः॒ स॒प॒त्नान्। अग्रे॑ यो नोऽभि॒तो ज॒नो वृ॒को वा॒रो जि॒घांस॑ति। तां॑स्त्वं
वृ॒त्रहं॑ जहि॒ वस्व॑स्मभ्य॒माभ॑र। अग्रे॑ यो नोऽभि॒दास॑ति॒ समा॒नो यश्च॑ नि॒ष्ठ्यः। तं
व॒यं स॒मिधं॑ कृ॒त्वा तुभ्य॑म॒ग्रेऽपि॑ दध्मसि॥७॥

यो नः॒ शपा॑दश॒पतो॒ यश्च॑ नः॒ शप॑तः॒ शपा॑त्। उ॒षाश्च॑ तस्मै॑ नि॒मृक्क॒ सर्वं॑ पा॒पं
स॒मूह॑ताम्। यो नः॒ स॒प॒त्नो यो र॒णो म॒र्तोऽभि॒दास॑ति॒ देवाः॑। इ॒ध्मस्यै॑व प्र॒क्षाय॑तो॒

मा तस्योच्छेषि किं चन। यो मां द्वेष्टि जातवेदो यं चाहं द्वेष्मि यश्च माम्।
 सर्वाऽस्तानग्रे सन्दह याऽश्वाहं द्वेष्मि ये च माम्। यो अस्मभ्यमरातीयाद्यश्च नो
 द्वेषते जनः। निन्दाद्यो अस्मान्दिप्साच्च सर्वाऽस्तान्मष्मषा कुरु। सःशितं मे
 ब्रह्म सःशितं वीर्या(१)म्बलम्। सःशितं क्षत्रं मे जिष्णु यस्याहमस्मि पुरोहितः।
 उदैषां बाहू अतिरमुद्वर्चो अथो बलम्। क्षिणोमि ब्रह्मणाऽमित्रानुन्नयामि स्वा(१)म्
 अहम्। पुनर्मनः पुनरायुर्म आगात्पुनश्चक्षुः पुनः श्रोत्रं म आगात्पुनः प्राणः पुनराकूतं
 म आगात्पुनश्चित्तं पुनराधीतं म आगात्। वैश्वानरो मेऽदब्धस्तनूपा अवबाधतां
 दुरितानि विश्वा॥८॥

[५]

वैश्वानराय प्रतिवेदयामो यदीनृणः सङ्गरो देवतासु। स एतान्पाशान् प्रमुचन्
 प्रवेद स नो मुञ्चातु दुरितादवद्यात्। वैश्वानरः पवयान्नः पवित्रैर्यथसङ्गरमभिधावाभ्याशा
 अनाजानन्मनसा याचमानो यदत्रैनो अव तत्सुवामि। अमी ये सुभगे दिवि
 विचृतौ नाम तारके। प्रेहामृतस्य यच्छतामेतद्वद्धकमोचनम्। विजिहीर्ष

लो॒कान्कृ॑धि ब॒न्धान्मु॑श्चासि बद्ध॑कम् । योने॑रिव॒ प्रच्यु॑तो गर्भः॑ सर्वा॑न् प॒थो अ॑नुष्व ।
स प्र॑जा॒नन्प्रति॑गृ॒णीत वि॒द्वान्प्र॒जाप॑तिः प्रथ॑म॒जा ऋ॒तस्य॑ । अ॒स्माभिर्द॑त्तं ज॒रसः॑
प॒रस्ता॑दच्छि॒न्नं तन्तु॑मनु॒सञ्चरे॑म ॥ ९ ॥

त॒तं तन्तु॑मन्वेके॒ अनु॑ सञ्च॑रन्ति॒ येषां॑ द॒त्तं पि॒त्र्यमाय॑नवत् । अब॒न्ध्वेके॑ दद॑तः
प्र॒यच्छा॑द्दातुं॒ चेच्छु॑क्रवा॒सः स्व॑र्ग ए॒षाम् । आर॑भेथा॒मनु॑ स॒र॑भेथा॒ समानं॑
पन्था॑मवथो घृ॒तेन॑ । यद्वा॑ पूर्तं॒ परि॑विष्टं॒ यदग्नौ॑ तस्मै॒ गोत्रा॑ये॒ह जाया॑पती
स॒र॑भेथाम् । यद॒न्तरि॑क्षं पृथि॒वीमु॑त द्यां यन्मा॒तरं॑ पि॒तरं॑ वा जिहि॑सिम् ।
अ॒ग्निर्मा॑ तस्मा॒देन॑सो॒ गार्ह॑पत्य॒ उन्नो॑ नेषदुरि॒ता या॑नि चकृ॑म । भूमि॑र्मा॒ताऽदि॑तिर्नो
ज॒नित्रं॑ भ्रा॒ताऽन्तरि॑क्षम॒भिशा॑स्त ए॒नः । द्यौर्नः॑ पि॒ता पि॑तृयाच्छं भ॑वासि जा॒मि
मि॒त्वा मा वि॑विथ्सि लो॒कात् । यत्र॑ सु॒हार्दः॑ सु॒कृतो॑ मद॑न्ते वि॒हाय॑ रोगं
त॒न्वा(१)॑ स्वाया॑म् । अ॒श्लो॒णाङ्गैर॑हु॒ताः स्व॑र्गे तत्र॑ पश्ये॑म पि॒तरं॑ च पु॒त्रम् ।
यद॒न्नम॑द्भ्यनृ॒तेन॑ दे॒वा दा॒स्यन्नदा॑स्यन्नु॒त वा॑ करि॒ष्यन् । यद्दे॒वानां॑ चक्षु॒ष्यागो॑ अ॒स्ति

यदेव किं च प्रतिजग्राहमग्निर्मा तस्मादनृणं कृणोतु। यदन्नमग्निं बहुधा विरूपं
वासो हिरण्यमुत गामजामविम्। यद्देवानां चक्षुष्यागो अस्ति यदेव किं च
प्रतिजग्राहमग्निर्मा तस्मादनृणं कृणोतु। यन्मया मनसा वाचा कृतमेनः कदाचन।
सर्वस्मात्तस्मान्मेळितो मोग्धि त्वं हि वेत्थ यथातथम्॥१०॥

[६]

वातरशना ह वा ऋषयः श्रमणा ऊर्ध्वमन्थिनो बभूवुस्तानृषयोऽर्थमायुःस्ते
निलायमचरुःस्तेऽनुप्रविशुः कूश्माण्डानि ताःस्तेष्वन्वविन्दच्छ्रद्धया च
तपसा च तानृषयोऽब्रुवन्कथा निलायं चरथेति त ऋषीनब्रुवन्नमो वोऽस्तु
भगवन्तोऽस्मिन्धाम्नि केन वः सपर्यामेति तानृषयोऽब्रुवन्पवित्रं नो ब्रूत
येनारेपसः स्यामेति त एतानि सूक्तान्यपश्यन् यद्देवा देवहेळनं यददीव्यन्नृणमहं
बभूवाऽऽयुष्टे विश्वतो दधदित्येतैराज्यं जुहुत वैश्वानराय प्रतिवेदयाम इत्युपतिष्ठत
यदवाचीनमेनो भ्रूणहत्यायास्तस्मान्मोक्षध्व इति त एतैरजुहवुस्तेऽरेपसो-

ऽभवन्कर्मदिष्वेतैर्जुहुयात्पूतो देवलोकान्थ्समंश्रुते॥११॥

[७]

कूश्माण्डैर्जुहुयाद्योऽपूत इव मन्येत यथा स्तेनो यथा भ्रूणहैवमेष
 भवति योऽयोनौ रेतः सिञ्चति यदर्वाचीनमेनो भ्रूणहृत्यायास्तस्मान्मुच्यते
 यावदेनो दीक्षामुपैति दीक्षित एतैः संतति जुहोति संवत्सरं दीक्षितो
 भवति संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते मासं दीक्षितो भवति यो मासः
 स संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते चतुर्विंशतिं रात्रीर्दीक्षितो
 भवति चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते द्वादश
 रात्रीर्दीक्षितो भवति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते
 षड्रात्रीर्दीक्षितो भवति षड्वा ऋतवः संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते
 तिस्रो रात्रीर्दीक्षितो भवति त्रिपदा गायत्री गायत्रिया एवाऽऽत्मानं पुनीते
 न मांसमंश्रीयान्न स्त्रियमुपेयान्नोपर्यासीत् जुगुप्सेतानृतात्पयो ब्राह्मणस्य

व्रतं यवा॒गू रा॒ज॒न्य॒स्या॒मिक्षा॒ वैश्य॒स्याथो॑ सौ॒म्ये॒ष्य॒ध्व॒र ए॒तद्व्र॑तं ब्रू॒याद्यदि॑
मन्ये॑तो॒प॒दस्या॒मीत्यो॑दनं धा॒नाः सक्तूँ॑ घृ॒तमि॒त्यनु॑व्र॒तये॒दात्म॑नोऽनु॑प॒दासा॑य॥१२॥

[८]

अ॒जान् ह॒ वै पृ॒श्नीऽस्त॑प॒स्यमा॑नान् ब्रह्म॑ स्वय॒म्भ॒व्यान् र्ष॑त्त ऋ॒षयो॑ऽभ॒वन्त॑दृ॒षीणा॑
तां दे॒वता॑मु॒पाति॑ष्ठन्त॒ यज्ञ॑का॒मास्त॑ ए॒तं ब्र॑ह्म॒यज्ञ॑म॒पश्य॑न्तमा॒हर॑न्तेना॒यज॑न्त॒
यदृ॒चोऽध्य॑गी॒षत् ताः प॑य॒आहु॑तयो दे॒वाना॑म॒भव॑न् यद्य॒जूंषि॑ घृ॒ताहु॑तयो
यथ्सा॑मा॒नि सो॑मा॒हुत॑यो यदथ॑र्वाङ्गि॒रसो॑ मध्वा॒हुत॑यो यद्वा॒ह्मणा॑नीतिहा॒सान्
पु॒रा॒णानि॑ कल्पा॒न्गाथा॑ नारा॒श॒सी॒र्म॑दाहु॒तयो॑ दे॒वाना॑म॒भव॑न्ताभिः क्षु॒धं पा॑प्मान॒म॒पा॒घ्नन्न॑प॒हत॑पाप्मानो दे॒वाः स्व॒र्गं लो॒कमा॑यन् ब्रह्म॑णः सायु॑ज्य॒मृष॑योऽगच्छन्॥१३॥

[९]

पञ्च॒ वा ए॒ते म॑हा॒य॒ज्ञाः सं॑त॒ति प्र॑ता॒यन्ते॑ स॒त॒ति स॑न्ति॒ष्ठन्ते॑ दे॒वय॑ज्ञः
पि॒तृय॑ज्ञो भू॒तय॑ज्ञो म॒नुष्य॑य॒ज्ञो ब्र॑ह्म॒यज्ञ॑ इति॒ यद्ग्नौ॑ जु॒होत्य॑पि स॒मिधं॑ तद्दे॒वय॑ज्ञः

सन्तिष्ठते यत्पितृभ्यः स्वधा करोत्यप्यपस्तत्पितृयज्ञः सन्तिष्ठते यद्भूतेभ्यो बलिः
हरति तद्भूतयज्ञः सन्तिष्ठते यद्वाह्मणेभ्योऽन्नं ददाति तन्मनुष्ययज्ञः सन्तिष्ठते
यत्स्वाध्यायमधीयीतैकामप्यृचं यजुः सामं वा तद्ब्रह्मयज्ञः सन्तिष्ठते यदृचोऽधीते
पयंसः कूल्या अस्य पितृन्स्वधा अभिवहन्ति यद्यजूंषि घृतस्य कूल्या
यत्सामानि सोमं एभ्यः पवते यदथर्वाङ्गिरसो मधोः कूल्या यद्वाह्मणानीतिहासान्
पुराणानि कल्पान्गाथा नाराशंसीर्मेदसः कूल्या अस्य पितृन्स्वधा अभिवहन्ति
यदृचोऽधीते पयआहुतिभिरेव तद्देवांस्तर्पयति यद्यजूंषि घृताहुतिभिर्यत्सामानि
सोमाहुतिभिर्यदथर्वाङ्गिरसो मध्वाहुतिभिर्यद्वाह्मणानीतिहासान् पुराणानि
कल्पान्गाथा नाराशंसीर्मेदाहुतिभिरेव तद्देवांस्तर्पयति त एनं तृप्ता आयुषा
तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन च तर्पयन्ति॥१४॥

[१०]

ब्रह्मयज्ञेन यक्ष्यमाणः प्राच्यां दिशि ग्रामादछुर्दिर्दर्श उदीच्यां प्रागुदीच्यां

वो॒दितं आ॒दित्ये दक्षि॑णत उ॒पवी॑यो॒पवि॑श्य ह॒स्ता॒वव॑निज्य त्रि॒राचा॑मे॒द्विः प॑रि॒मृज्य॑
 स॒कृदु॑प॒स्पृश्य॑ शि॒रश्चक्षु॑षी ना॒सिके॑ श्रो॒त्रे हृद॑यमा॒लभ्य॑ यत्रि॒राचा॑म॒ति तेन॑ ऋचः
 प्री॒णाति॑ यद्विः प॑रि॒मृज॑ति तेन॒ यजू॑षि यथ्स॒कृदु॑प॒स्पृश॑ति तेन॒ सामा॑नि यथ्स॒व्यं
 पा॒णिं पा॒दौ प्रो॒क्षति॑ यच्छि॒रश्चक्षु॑षी ना॒सिके॑ श्रो॒त्रे हृद॑यमा॒लभ॑ते तेनाथ॑र्वाङ्गि॒रसो॑
 ब्राह्म॑णानी॒तिहा॑सान् पु॒रा॒णानि॑ क॒ल्पान्गा॑था नारा॒श॒सीः प्री॑णाति॒ दर्भा॑णां
 म॒हदु॑प॒स्तीर्यो॑प॒स्थं कृ॑त्वा प्रा॒डासी॑नः स्वा॒ध्याय॑मधी॒यीता॑पां वा ए॒ष ओष॑धीना॒ः
 रसो॑ यद्दर्भाः सर॑समे॒व ब्रह्म॑ कुरु॒ते दक्षि॑णोत्त॒रौ पा॒णी पा॒दौ कृ॑त्वा स॒पवि॑त्रावोमि॒ति
 प्र॑तिपद्यत ए॒तद्वै यजु॑स्त्रयीं वि॒द्यां प्र॑त्येषा वागे॒तत्प॑र॒मम॑क्षरं तदे॒तदृचा॑ऽभ्यु॒क्तमृ॑चो
 अ॒क्षरे॑ पर॒मे व्यो॑मन् यस्मि॒न्दे॒वा अधि॑ विश्वे॑ निषे॒दुर्य॑स्तन्न वेद॒ किमृ॑चा क॑रिष्यति
 य इ॒त्तद्वि॒दुस्त॑ इ॒मे समा॑सत॒ इति॑ त्री॒ने॒व प्रायु॑ङ्क्त भूर्भुवः स्व॑रि॒त्याहै॑तद्वै वा॒चः स॒त्यं
 यदे॒व वा॒चः स॒त्यं तत्प्रायु॑ङ्क्तथ॑ सावि॒त्रीं गा॑य॒त्रीं त्रि॑रन्वा॒ह प॒च्छो॑ऽर्ध॒र्चशो॑ऽनवा॒न॒ः
 स॑वि॒ता श्रि॒यः प्र॑सवि॒ता श्रि॒यमे॒वाऽऽप्रो॑त्यथो॑ प्र॒ज्ञात॑यै॒व प्र॑ति॒पदा॑ छन्दा॑सि॒

प्रतिपद्यते॥१५॥

[११]

ग्रामे मनसा स्वाध्यायमधीयीत् दिवा नक्तं वेति हं स्माऽऽह शौच आह्वेय
उतारण्येऽबलं उत वाचोत तिष्ठन्नुत व्रजन्नुताऽऽसीन उत शयानोऽधीयीतैव
स्वाध्यायं तपस्वी पुण्यो भवति य एवं विद्वान्स्वाध्यायमधीते नमो ब्रह्मणे नमो
अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो
विष्णवे बृहते करोमि॥१६॥

[१२]

मध्यन्दिने प्रबलमधीयीतासौ खलु वावैष आदित्यो यद्वाह्मणस्तस्मात्तरहि
तेऽक्षिणं तपति तदेषाऽभ्युक्ता। चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य
वरुणस्याग्नेः। आऽप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगत्तस्थुषश्चेति
स वा एष यज्ञः सद्यः प्रतायते सद्यः सन्तिष्ठते तस्य प्राक् सायमवभृथो नमो

ब्रह्मण॒ इति॑ परिधा॒नीयां॑ त्रिरन्वा॑हाप॒ उ॒प॒स्पृश्यं॑ गृ॒हाने॑ति॒ ततो॒ यत्किं च॒ ददा॑ति॒
सा दक्षि॑णा॥१७॥

[१३]

तस्य॒ वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञस्य॑ मे॒घो ह॒वि॒र्धानं॑ वि॒द्युद॒ग्निर्व॒र्षः॑ ह॒विः स्त॑नयि॒तुर्व॑ष॒द्धारो॑
यद॑व॒स्फूर्ज॑ति॒ सोऽनु॑व॒षद्धारो॑ वा॒युरा॒त्माऽमा॑वा॒स्यां स्वि॒ष्ट॒कृ॒द्य ए॒वं वि॒द्वान्मे॒घे
व॒र्षति॑ वि॒द्योत॑माने स्त॒नय॑त्यव॒स्फूर्ज॑ति॒ पव॑माने वा॒याव॑मावा॒स्याया॑ः
स्वा॒ध्याय॑मधी॒ते तप॑ ए॒व तत्त॑प्यते॒ तपो॑ हि स्वा॒ध्याय॑ इत्यु॒त्तमं॑ नाकः॑ रोह॒त्युत्त॑मः
स॑मा॒नानां॑ भवति॒ याव॑न्तः॑ ह॒ वा इ॒मां वि॒त्तस्य॑ पूर्णां दद॑त्स्वर्गं लो॒कं ज॑यति॒
ताव॑न्तं लो॒कं ज॑यति॒ भूयाः॑सं चाक्ष॒य्यं चाप॑ पुन॒र्मृत्युं॑ ज॑यति॒ ब्रह्म॑णः सायु॑ज्यं
गच्छ॑ति॥१८॥

[१४]

तस्य॒ वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञस्य॑ द्वाव॑न॒ध्यायौ॑ यदा॒त्माऽशु॒चिर्य॑द्वेशः॒ समृ॑द्धिर्दे॒वतानि॑

य एवं विद्वान्महारात्र उषस्युदिते ब्रजुः॑ स्तिष्ठन्नासीनः॑ शयानोऽरण्ये॑ ग्रामे
 वा यावत्तरसः॑ स्वाध्यायमधीते॑ सर्वाँल्लोकाञ्जयति॑ सर्वाँल्लोकाननृणोऽनु-
 सञ्चरति॑ तदेषाभ्युक्ता। अनृणा अस्मिन्ननृणाः परस्मि॑ स्तृतीये॑ लोके अनृणाः
 स्याम। ये देव्यानां॑ उत पितृयाणाः॑ सर्वान्प॑थो अनृणा आक्षीये॑मेत्यग्निं
 वै जा॒तं पा॒प्मा ज॑ग्राह॒ तं दे॒वा आ॑हुतीभिः पा॒प्मान॑मपाँघ्नन्नाहुतीनां
 य॒ज्ञेन॑ य॒ज्ञस्य॑ दक्षिणाभिर्दक्षिणानां ब्राह्मणेन॑ ब्राह्मणस्य॑ छन्दोभिश्छन्दसाः॑
 स्वाध्यायेनाप॑हतपाप्मा स्वाध्यायो॑ देवप॑वित्रं वा ए॒तत्तं योऽनू॑त्सृजत्यभा॑गो
 वाचि॑ भ॒वत्य॑भा॒गो ना॒के तद॑ेषाऽभ्युक्ता। यस्ति॒त्याजं॑ सखि॒विदः॑ सखायं॑ न
 तस्य॑ वा॒च्यपि॑ भा॒गो अ॑स्ति। यदी॑ शृ॒णोत्य॑लकः॑ शृ॒णोति॑ न हि प्र॒वेदं॑
 सुकृ॑तस्य॒ पन्था॑मिति॒ तस्माँ॑त्स्वाध्यायोऽध्यै॒तव्यो॑ यं यं क्र॒तुम॑धीते॒ तेन॑ तेनास्येष्टं
 भ॒वत्य॑ग्नेर्वायोरा॑दित्यस्य॒ सायु॑ज्यं गच्छति॒ तद॑ेषाऽभ्युक्ता। ये अ॒र्वाङ्मु॑त वा॑ पुरा॒णे
 वेदं॑ वि॒द्वाःसं॑म॒भितो॑ वदन्त्यादित्यमे॒व ते परि॑वदन्ति॒ सर्वे॑ अ॒ग्निं द्वि॒तीयं॑ तृतीयं॑ च

ह॒ःसमि॑ति॒ याव॑ती॒र्वे दे॒वता॒स्ताः सर्वा॑ वेद॒विदि॑ ब्राह्म॒णे व॑सन्ति॒ तस्मा॑द्ब्राह्म॒णेभ्यो॑
वेद॒विद्भ्यो॑ दि॒वे दि॒वे नम॑स्कुर्यान्नाश्ली॒लं की॑र्तयेदे॒ता ए॒व दे॒वताः॑ प्रीणाति॥१९॥

[१५]

रिच्य॑त इ॒व वा ए॒ष प्रे॒व रि॑च्यते॒ यो या॒जय॑ति॒ प्रति॑ वा गृ॒ह्णाति॑
या॒जयि॑त्वा प्रति॒गृह्य॑ वाऽन॑श्न॒न्निः स्वा॑ध्या॒यं वे॒दम॑धी॒यीत॑ त्रि॒रात्रं॑ वा सा॒वित्रीं॑
गा॒यत्री॑म॒न्वाति॑रेचयति॒ वरो॑ दक्षि॑णा॒ वरे॑णै॒व वर॑ः स्पृ॒णोत्या॒त्मा हि वरः॑॥२०॥

[१६]

दुहे॑ ह॒ वा ए॒ष छ॒न्दा॑सि॒ यो या॒जय॑ति॒ स येन॑ यज्ञ॒क्रतु॑ना॒ या॒जये॒त्सोऽर॑ण्यं
प॒रेत्य॑ शु॒चौ दे॒शे स्वा॑ध्या॒यमे॒वैन॑म॒धी॒यन्ना॑सीत॒ तस्या॑न॒शनं॑ दी॒क्षा स्था॑नमु॒पस॑द॒
आस॑नं॒ सु॒त्या वाग्जु॑हूर्मन॑ उप॒भृद्धृ॑तिर्ध्रु॒वा प्रा॑णो ह॒विः सा॒माध्व॑र्युः स वा ए॒ष
य॒ज्ञः प्रा॒णद॑क्षि॒णोऽन॑न्तदक्षि॒णः समृ॑द्धतरः॥२१॥

[१७]

कृतिधावकीर्णीं प्रविशति चतुर्थेत्याहुर्ब्रह्मवादिनो मरुतः प्राणैरिन्द्रं बलेन
 बृहस्पतिं ब्रह्मवर्चसेनाग्निमेवेतरेण सर्वेण तस्यैतां प्रायश्चित्तिं विदां चकार
 सुदेवः काश्यपो यो ब्रह्मचार्यवकिरेदमावास्यायां रात्र्यामग्निं प्रणीयोपसमाधाय
 द्विराज्यस्योपघातं जुहोति कामावकीर्णोऽस्म्यवकीर्णोऽस्मि काम कामाय
 स्वाहा कामाभिर्द्रुग्धोऽस्म्यभिर्द्रुग्धोऽस्मि काम कामाय स्वाहेत्यमृतं वा
 आज्यममृतमेवाऽऽत्मन्धत्ते हुत्वा प्रयताञ्जलिः कवातिर्यङ्मुग्निमभिमन्त्रयेत् सं
 माऽऽसिञ्चन्तु मरुतः समिन्द्रः सं बृहस्पतिः। सं माऽयमग्निः सिञ्चत्वायुषा च
 बलेन चाऽऽयुष्मन्तं करोत मेति प्रति हास्मै मरुतः प्राणान्दधति प्रतीन्द्रो बलं प्रति
 बृहस्पतिर्ब्रह्मवर्चसं प्रत्यग्निरितरथ्सर्वं सर्वतनुर्भूत्वा सर्वमायुरेति त्रिरभिमन्त्रयेत्
 त्रिषत्या हि देवा योऽपूत इव मन्येत स इत्थं जुहुयादित्थमभिमन्त्रयेत् पुनीत
 एवाऽऽत्मानमायुरेवाऽऽत्मन्धत्ते वरो दक्षिणा वरेणैव वरं स्पृणोत्यात्मा हि
 वरः ॥ २२ ॥

[१८]

भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये स्वः प्रपद्ये भूर्भुवः स्वः प्रपद्ये ब्रह्म प्रपद्ये ब्रह्मकोशं
 प्रपद्येऽमृतं प्रपद्येऽमृतकोशं प्रपद्ये चतुर्जालं ब्रह्मकोशं यं मृत्युर्नावपश्यति तं
 प्रपद्ये देवान् प्रपद्ये देवपुरं प्रपद्ये परीवृतो वरीवृतो ब्रह्मणा वर्मणाऽहं तेजसा
 कश्यपस्य यस्मै नमस्तच्छिरो धर्मो मूर्धानं ब्रह्मोत्तरा हनुर्यज्ञोऽधरा विष्णुरहृदयं
 संवत्सरः प्रजननमश्विनौ पूर्वपादावत्रिर्मध्यं मित्रावरुणावपरपादावग्निः पुच्छस्य
 प्रथमं काण्डं तत इन्द्रस्ततः प्रजापतिरभयं चतुर्थं स वा एष दिव्यः शाक्रः
 शिशुमारस्तं ह य एवं वेदाप पुनर्मृत्युं जयति जयति स्वर्गं लोकं नाध्वनि प्रमीयते
 नाप्सु प्रमीयते नाग्नौ प्रमीयते नानपत्यः प्रमीयते लघ्वान्नो भवति ध्रुवस्त्वमसि
 ध्रुवस्य क्षितमसि त्वं भूतानामधिपतिरसि त्वं भूतानां श्रेष्ठोऽसि त्वां भूतान्युप
 पर्यावर्तन्ते नमस्ते नमः सर्वं ते नमो नमः शिशुकुमाराय नमः ॥ २३ ॥

[१९]

नमः प्राच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमो
 दक्षिणायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमः प्रतीच्यै
 दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नम उदीच्यै दिशे याश्च
 देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नम ऊर्ध्वायै दिशे याश्च देवता एतस्यां
 प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमोऽधरायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च
 नमो नमोऽवान्तरायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमो
 गङ्गायमुनयोर्मध्ये ये वसन्ति ते मे प्रसन्नात्मानश्चिरं जीवितं वर्धयन्ति नमो
 गङ्गायमुनयोर्मुनिभ्यश्च नमो नमो गङ्गायमुनयोर्मुनिभ्यश्च नमः॥२४॥

[२०]

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः। नमो वाचे
 नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि॥

॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

ॐ तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः स्वस्तिरस्तु नः।
स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। ॐ
शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

चित्तिः स्रुक्। चित्तमाज्यम्। वाग्वेदिः। आधीतं बर्हिः। केतो अग्निः।
विज्ञातमग्निः। वाक्पतिर्होता। मन उपवक्ता। प्राणो हविः। सामाध्वर्युः। वाचस्पते
विधे नामन्। विधेम ते नाम। विधेस्त्वमस्माकं नाम। वाचस्पतिः सोमं पिबतु।
आऽस्मासु नृमणान्धाऽस्वाहा॥१॥

अध्वर्युः पञ्च च॥ _____ [१]

पृथिवी होता। द्यौरध्वर्युः। रुद्रोऽग्नीत्। बृहस्पतिरुपवक्ता। वाचस्पते वाचो
वीर्येण। सम्भृततमेनायक्ष्यसे। यजमानाय वार्यम्। आसुवस्करस्मै। वाचस्पतिः
सोमं पिबतु। जजन्दिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहा॥२॥

पृथिवी होता दश॥ [२]

अ॒ग्निर्होता॑। अ॒श्विना॑ऽध्व॒र्यू। त्वष्टा॑ऽग्रीत्। मि॒त्र उ॑पव॒क्ता। सोमः॑ सोम॒स्य
पुरो॑गाः। शु॒क्रः शु॒क्रस्य॑ पुरो॑गाः। श्रा॒तास्त॑ इन्द्र॒ सोमाः॑। वा॒तापे॑र्हवन्श्रुतः
स्वाहा॑॥ ३॥

अ॒ग्निर्होता॑ऽष्टौ॥ [३]

सूर्य॑ ते चक्षुः॑। वा॒तं प्रा॒णः। द्यां पृ॒ष्ठम्। अ॒न्तरि॑क्षमा॒त्मा। अ॒ङ्गैर्य॑ज्ञम्। पृथि॒वीः
शरी॑रैः। वाच॑स्पतेऽच्छि॑द्रया वा॒चा। अच्छि॑द्रया जु॒ह्वा। दि॒वि दै॒वावृ॑धः॒ होत्रा॑
मे॒रय॑स्व॒ स्वाहा॑॥ ४॥

सूर्य॑ ते नव॑॥ [४]

म॒हाह॑वि॒र्होता॑। स॒त्यह॑वि॒रध्व॑र्युः। अच्यु॑तपाजा अ॒ग्रीत्। अच्यु॑तमना उपव॒क्ता।
अ॒नाधृ॑ष्यश्चा॑प्रतिधृष्यश्च॑ य॒ज्ञस्या॑भि॒ग॒रौ। अ॒यास्य॑ उ॒द्गा॒ता। वाच॑स्पते ह॒द्विधे॑
नामन्। वि॒धेम॑ ते॒ नाम॑। वि॒धेस्त्वम॑स्माकं॒ नाम॑। वा॒चस्प॑तिः सोम॑मपात्। मा
दैव्य॑स्तन्तु॒श्छेदि॑ मा म॑नुष्यः। नमो॑ दि॒वे। नमः॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॑॥ ५॥

अपात्रोणिं च॥ _____ [५]

वाग्धोता॑। दी॒क्षा पत्नी॑। वातो॑ऽध्व॒र्युः। आपो॑ऽभिग॒रः। मनो॑ ह॒विः। तप॑सि
जुहोमि। भूर्भुवः॑ सुवः॑। ब्रह्म॑ स्वय॒म्भु। ब्रह्म॑णे स्वय॒म्भुवे॒ स्वाहा॑॥६॥

वाग्धोता॑ नव॑॥ _____ [६]

ब्रा॒ह्म॒ण एक॑होता। स य॒ज्ञः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। य॒ज्ञश्च॑ मे
भूयात्। अ॒ग्निर्द्वि॑होता। स भ॒र्ता। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। भ॒र्ता च॑ मे
भूयात्। पृ॒थि॒वी त्रि॑होता। स प्र॑ति॒ष्ठा॥७॥

स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। प्र॑ति॒ष्ठा च॑ मे भूयात्। अ॒न्तरि॑क्षं चतु॑र॒होता।
स वि॒ष्ठाः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। वि॒ष्ठाश्च॑ मे भूयात्। वा॒युः पञ्च॑होता।
स प्रा॒णः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। प्रा॒णश्च॑ मे भूयात्॥८॥

च॒न्द्रमाः षड्भो॑ता। स ऋ॒तून्क॑ल्पयाति। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑।
ऋ॒तव॑श्च मे कल्पन्ताम्। अन्न॑ सप्त॒होता। स प्रा॒णस्य॑ प्रा॒णः। स मे॑ ददातु प्र॒जां
प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। प्रा॒णस्य॑ च मे प्रा॒णो भू॑यात्। द्यौर॒ष्ट॒होता। सो॑ऽनाधृष्यः॥९॥

स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। अनाधृष्यश्च भूयासम्। आदित्यो नवहोता।
 स तेजस्वी। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। तेजस्वी च भूयासम्।
 प्रजापतिर्दशहोता। स इदं सर्वम्। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। सर्वं च
 मे भूयात्॥१०॥

प्रतिष्ठा प्राणश्च मे भूयादनाधृष्यः सर्वं च मे भूयात्॥—————[७]

अग्निर्यजुर्भिः। सविता स्तोमैः। इन्द्र उक्थामदैः। मित्रावरुणावाशिषा।
 अङ्गिरसो धिष्णिष्यैरग्निभिः। मरुतः सदोहविधानाभ्याम्। आपः प्रोक्षणीभिः।
 ओषधयो बर्हिषा। अदितिर्वेद्या। सोमो दीक्षया॥११॥

त्वष्टेध्मेन। विष्णुर्यज्ञेन। वसव आज्येन। आदित्या दक्षिणाभिः। विश्वे देवा
 ऊर्जा। पूषा स्वंगाकारेण। बृहस्पतिः पुरोधया। प्रजापतिरुद्गीथेन। अन्तरिक्षं
 पवित्रेण। वायुः पात्रैः। अहं श्रद्धया॥१२॥

दीक्षया पात्रैरेकं च॥—————[८]

सेनेन्द्रस्य। धेना बृहस्पतेः। पृथ्या पृष्णः। वाग्वायोः। दीक्षा सोमस्य।
पृथिव्यग्नेः। वसूनां गायत्री। रुद्राणां त्रिष्टुक्। आदित्यानां जगती।
विष्णोरनुष्टुक्॥१३॥

वरुणस्य विराट्। यज्ञस्य पङ्क्तिः। प्रजापतेरनुमतिः। मित्रस्य श्रद्धा। सवितुः
प्रसूतिः। सूर्यस्य मरीचिः। चन्द्रमसो रोहिणी। ऋषीणामरुन्धती। पर्जन्यस्य
विद्युत्। चतस्रो दिशः। चतस्रोऽवान्तरदिशाः। अहश्च रात्रिश्च। कृषिश्च वृष्टिश्च।
त्विषिश्चापंचितिश्च। आपश्चौषधयश्च। ऊर्क् सूनृता च देवानां पत्नयः॥१४॥

अनुष्टुप्दिशः षट्॥

[९]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पृष्णो हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णामि।
राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्नये हिरण्यम्। तेनामृतत्वमंश्याम्। वयो
दात्रे। मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे। क इदं कस्मा अदात्। कामः कामाय। कामो
दाता॥१५॥

कामः प्रतिग्रहीता। कामः समुद्रमाविश। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्तै।
एषा ते काम दक्षिणा। उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु। सोमाय वासः। रुद्राय
गाम्। वरुणायाश्वम्। प्रजापतये पुरुषम्॥१६॥

मनवे तल्पम्। त्वष्ट्रेऽजाम्। पूष्णेऽविम्। निर्ऋत्या अश्वतरगर्दभौ। हिमवतो
हस्तिनम्। गन्धर्वाप्सराभ्यः स्रगलं करणे। विश्वेभ्यो देवेभ्यो धान्यम्। वाचेऽन्नम्।
ब्रह्मण ओदनम्। समुद्रायापः॥१७॥

उत्तानायाङ्गीरसायानः। वैश्वानराय रथम्। वैश्वानरः प्रत्नथा नाकमारुहत्।
दिवः पृष्ठं भन्दमानः सुमन्मभिः। स पूर्ववज्जनयञ्जन्तवे धनम्। समानमज्मा
परियाति जागृविः। राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणे वैश्वानराय रथम्।
तेनामृतत्वमश्याम्। वयो दात्रे। मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे॥१८॥

क इदं कस्मा अदात्। कामः कामाय। कामो दाता। कामः प्रतिग्रहीता।
कामः समुद्रमाविश। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्तै। एषा ते काम दक्षिणा।

उत्ता॒नस्त्वाङ्गी॒र॒सः प्रति॑गृह्णातु॥१९॥

दा॒ता पु॒रुष॑म॒पः प्रति॑ग्रही॒त्रे न॒वं च॥ _____ [१०]

सु॒व॒र्णं घ॒र्मं परि॑वेद वे॒नम्। इन्द्र॑स्या॒त्मानं॑ द॒श॒धा च॑रन्तम्। अ॒न्तः सं॒मु॒द्रे
मन॑सा॒ चर॑न्तम्। ब्रह्मा॒न्वि॒न्दद्द॒श॒हो॒ता॒र॒म॒र्णे। अ॒न्तः प्र॒वि॑ष्टः शा॒स्ता जना॑नाम्।
एकः॑ स॒न्ब॒हु॒धा वि॑चारः। श॒त५ शु॒क्राणि॑ यत्रै॒कं भ॑वन्ति। सर्वे॑ वेदा॒ यत्रै॒कं भ॑वन्ति।
सर्वे॑ हो॒ता॒रो यत्रै॒कं भ॑वन्ति। स॒मान॑सीन आ॒त्मा जना॑नाम्॥२०॥

अ॒न्तः प्र॒वि॑ष्टः शा॒स्ता जना॑ना॒५ सर्वा॑त्मा। सर्वाः॑ प्र॒जा यत्रै॒कं भ॑वन्ति।
चतु॑र्हो॒ता॒रो यत्र॑ स॒म्पदं॑ गच्छ॑न्ति दे॒वैः। स॒मान॑सीन आ॒त्मा जना॑नाम्। ब्रह्मेन्द्र॑म॒ग्निं
जग॑तः प्रति॒ष्ठाम्। दि॒व आ॒त्मान॑५ सवि॒तारं॑ बृह॒स्पति॑म्। चतु॑र्हो॒तारं॑ प्र॒दिशो॑ऽनु
कृ॒प्तम्। वा॒चो वी॒र्यं॑ तप॒साऽन्वि॑न्दत्। अ॒न्तः प्र॒वि॑ष्टं क॒र्तार॑मे॒तम्। त्वष्टा॑र५ रू॒पाणि॑
विकु॑र्वन्त॑ विप॒श्चिम्॥२१॥

अमृतस्य प्राणं यज्ञमेतम्। चतुर्होतृणामात्मानं कवयो निचिंक्युः। अन्तः
 प्रविष्टं कर्तारमेतम्। देवानां बन्धु निहितं गुहासु। अमृतेन क्लृप्तं यज्ञमेतम्।
 चतुर्होतृणामात्मानं कवयो निचिंक्युः। शतं नियुतः परिवेद विश्वा विश्ववारः।
 विश्वमिदं वृणाति। इन्द्रस्यात्मा निहितः पञ्चहोता। अमृतं देवानामायुः
 प्रजानाम्॥२२॥

इन्द्रः राजानं सवितारमेतम्। वायोरात्मानं कवयो निचिंक्युः। रश्मिः
 रश्मीनां मध्ये तपन्तम्। ऋतस्य पदे कवयो निपांति। य आण्डकोशे भुवनं बिभर्ति।
 अनिर्भिण्णः सन्नथं लोकान् विचष्टे। यस्याण्डकोशः शुष्ममाहुः प्राणमुल्बम्।
 तेन क्लृप्तोऽमृतेनाहमस्मि। सुवर्णं कोशः रजसा परीवृतम्। देवानां वसुधानीं
 विराजम्॥२३॥

अमृतस्य पूर्णान्तामु कलां विचक्षते। पादः षड्भौतुर्न किलाविविध्से। येनर्तवः
 पञ्चधोत क्लृप्ताः। उत वा षड्धा मनसोत क्लृप्ताः। तः षड्भौतारमृतुभिः कल्पमानम्।

ऋतस्य पदे कवयो निपा॑न्ति। अ॒न्तः प्रवि॑ष्टं क॒र्तार॑मे॒तम्। अ॒न्तश्च॒न्द्रम॑सि॒ मन॑सा॒
चर॑न्तम्। स॒हैव स॒न्तं न विजा॑नन्ति दे॒वाः। इन्द्र॑स्या॒त्मान॑ः शत॒धा चर॑न्तम्॥२४॥

इन्द्रो॒ राजा॒ जग॑तो॒ य ईशै॑। स॒प्तहो॑ता स॒प्तधा॒ विक्लृ॑प्तः। प॒रेण॑ तन्तुं
परि॑षि॒च्यमा॑नम्। अ॒न्तरा॑दित्ये मन॑सा॒ चर॑न्तम्। दे॒वाना॑ः हृद॑यं ब्रह्म॒न्विन्द॑त्।
ब्रह्मै॒तद्ब्रह्म॑ण॒ उज्ज॑भार। अ॒र्कः श्रो॑त॒न्तः सरि॑रस्य॒ मध्ये॑। आ यस्मि॑न्त्स॒प्त पे॑रवः।
मे॒हन्ति॑ बहु॒लाः श्रि॑यम्। ब॒ह्वश्वा॑मिन्द्र॒ गोम॑तीम्॥२५॥

अच्यु॑तां बहु॒लाः श्रि॑यम्। स हरि॑र्वसु॒वित्त॑मः। पे॒रुरिन्द्रा॑य पि॒न्वते॑। ब॒ह्वश्वा॑मिन्द्र॒
गोम॑तीम्। अच्यु॑तां बहु॒लाः श्रि॑यम्। म॒ह्यमिन्द्रो॒ निय॑च्छतु। श॒तः श॒ता अ॑स्य
यु॒क्ता हरी॑णाम्। अ॒र्वाङा॑ या॒तु वसु॑भी र॒श्मिरिन्द्रः॑। प्रम॑ह॒माणो॑ बहु॒लाः श्रि॑यम्।
र॒श्मिरिन्द्रः॑ सवि॒ता मे॒ निय॑च्छतु॥२६॥

घृ॒तं तेजो॑ मधु॑मदिन्द्रि॒यम्। मय्य॑यम॒ग्निर्द॑धातु। हरिः॑ प॒तङ्गः॑ प॒टरी॑ सु॒पर्णः॑।
दि॒वि॒क्षयो॑ नभ॑सा॒ य ए॒ति। स न॒ इन्द्रः॑ का॒मव॑रं द॒दातु॑। प॒ञ्चा॒रं च॒क्रं परि॑वर्तते

पृथु। हिरण्यज्योतिः सरिरस्य मध्ये। अजस्रं ज्योतिर्नभसा सर्पदेति। स न इन्द्रः
कामवरं ददातु। सप्त युञ्जन्ति रथमेकचक्रम्॥२७॥

एको अश्वो वहति सप्तनामा। त्रिनाभिं चक्रमजरमनर्वम्। येनेमा विश्वा भुवनानि
तस्थुः। भद्रं पश्यन्त उपसेदुरग्रे। तपो दीक्षामृषयः सुवर्विदः। ततः क्षत्रं बलमोजश्च
जातम्। तदस्मै देवा अभि सन्नमन्तु। श्वेतः रश्मिं बोभुज्यमानम्। अपां नेतारं
भुवनस्य गोपाम्। इन्द्रं निचिंक्युः परमे व्योमन्॥२८॥

रोहिणीः पिङ्गला एकरूपाः। क्षरन्तीः पिङ्गला एकरूपाः। शतः सहस्राणि
प्रयुतानि नाव्यानाम्। अयं यः श्वेतो रश्मिः। परि सर्वमिदं जगत्। प्रजां
पशून्धनानि। अस्माकं ददातु। श्वेतो रश्मिः परि सर्वं बभूव। सुवन्मह्यं पशून्
विश्वरूपान्। पतङ्गमक्तमसुरस्य मायया॥२९॥

हृदा पश्यन्ति मनसा मनीषिणः। समुद्रे अन्तः कवयो विचक्षते। मरीचीनां
पदमिच्छन्ति वेधसः। पतङ्गो वाचं मनसा बिभर्ति। तां गन्धर्वोऽवदद्गर्भे अन्तः।

तां द्योतमानाः स्वयं मनीषाम्। ऋतस्य पदे कवयो निपान्ति। ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। अग्निस्ताः अग्रे प्रमुमोक्तु देवः॥३०॥

प्रजापतिः प्रजयां संविदानः। वीतः स्तुकेस्तुके। युवमस्मासु नियच्छतम्। प्र यज्ञपतिन्तिर। ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषां सप्तानामिह रन्तिरस्तु। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय। य आरण्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। वायुस्ताः अग्रे प्रमुमोक्तु देवः। प्रजापतिः प्रजयां संविदानः। इडांयै सृष्टं घृतवच्चराचरम्। देवा अन्वविन्दन्गुहां हितम्। य आरण्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषां सप्तानामिह रन्तिरस्तु। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय॥३१॥

आत्मा जनानां विकुर्वन्तं विपश्चिं प्रजानां वसुधानां विराजं चरन्तं गोमतीं मे नियच्छत्वेकचक्रं व्योमन्मायया देव एकरूपा अष्टौ च॥

[११]

सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। स भूमिं विश्वतो वृत्वा।

अत्य॑तिष्ठ॒दशाङ्गु॑लम्। पुरु॑ष ए॒वेद॑ः सर्व॑म्। यद्भू॑तं यच्च॒ भव्य॑म्। उ॒तामृ॑त॒त्वस्ये॑शानः।
यदन्नै॑नाति॒रोह॑ति। ए॒तावा॑नस्य॒ महि॑मा। अतो॒ ज्याया॑ः॒श्च पू॑रुषः॥३२॥

पादो॑ऽस्य॒ विश्वा॑ भू॒तानि॑। त्रि॒पाद॑स्यामृ॒तं दि॒वि। त्रि॒पादूर्ध्व॑ उदै॒त्पुरु॑षः।
पादो॑ऽस्ये॒हाभ॑वात्पुनः॑। ततो॒ विष्व॑ङ्म॒क्राम॑त्। सा॒शना॑न॒शने॑ अ॒भि। तस्मा॑द्वि॒राड॑जायत।
वि॒राजो॒ अधि॑ पू॒रुषः॑। स जा॒तो अत्य॑रिच्यत। प॒श्चाद्भूमि॑मथो॒ पुरः॥३३॥

यत्पुरु॑षेण ह॒विषा॑। दे॒वा य॒ज्ञम॑त॒न्वत॑। व॒सन्तो॑ अ॒स्यासी॑दाज्यम्। ग्री॒ष्म इ॒ध्मः
श॒रद्ध॒विः। स॒प्तास्या॑सन्परि॒धयः॑। त्रिः स॒प्त स॒मिधः॑ कृ॒ताः। दे॒वा यद्य॑ज्ञं त॒न्वा॒नाः।
अब॑ध्नन्पुरु॑षं प॒शुम्। तं य॒ज्ञं ब॒र्हिषि॑ प्रौक्षन्। पुरु॑षं जा॒तम॑ग्रतः॥३४॥

तेन॑ दे॒वा अय॑जन्त। सा॒ध्या ऋ॑षयश्च॒ ये। तस्मा॑द्य॒ज्ञात्सर्व॑हुतः।
सम्भू॑तं पृषदाज्यम्। प॒शूऽस्ता॑ऽश्च॒क्रे वा॒यव्या॑न्। आ॒र॒ण्यान्ग्रा॒म्याश्च॒ ये।
तस्मा॑द्य॒ज्ञात्सर्व॑हुतः। ऋ॒चः सा॒मानि॑ जज्ञिरे। छ॒न्दा॑ऽसि॒ जज्ञि॑रे॒ तस्मा॑त्।
यजु॑स्तस्मा॑दजायत॥३५॥

तस्मादश्वा अजायन्त। ये के चौभ्यादतः। गावो ह जज्ञिरे तस्मात्। तस्माज्जाता
अजावयः। यत्पुरुषं व्यदधुः। कतिधा व्यकल्पयन्। मुखं किमस्य कौ बाहू। कावूरू
पादावुच्येते। ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत्। बाहू राजन्यः कृतः॥३६॥

ऊरू तदस्य यद्वैश्यः। पद्भ्यां शूद्रो अजायत। चन्द्रमा मनसो जातः। चक्षोः
सूर्यो अजायत। मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च। प्राणाद्वायुरजायत। नाभ्यां आसीदन्तरिक्षम्।
शीर्ष्णो द्यौः समवर्तत। पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्। तथा लोकां अकल्पयन्॥३७॥

वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसस्तु पारे। सर्वाणि रूपाणि
विचित्य धीरः। नामानि कृत्वाऽभिवदन् यदास्तैः। धाता पुरस्ताद्यमुदाजुहार। शक्रः
प्रविद्वान्प्रदिशश्चतस्रः। तमेवं विद्वानमृत इह भवति। नान्यः पन्था अयनाय विद्यते।
यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः। तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्। ते ह नाकं महिमानः
सचन्ते। यत्र पूर्वं साध्याः सन्ति देवाः॥३८॥

पूरुषः पुरोऽग्नौऽजायत कृतोऽकल्पयन्नासं द्वे च (ज्यायानधि पूरुषः। अन्यत्र पूरुषः॥) [१२]

अ॒द्भ्यः सम्भू॑तः पृथि॒व्यै रसा॑च्च। विश्व॑कर्म॒णः सम॑वर्त॒ताधि॑। तस्य॒ त्वष्टा॑
वि॒दध॑द्रूपमे॒ति। तत्पुरु॑षस्य॒ विश्व॑माजा॒न॒मग्रै॑। वेदा॒हमे॒तं पुरु॑षं म॒हान्त॑म्।
आ॒दि॒त्यव॑र्णं॒ तम॑सः॒ पर॑स्तात्। तमे॒वं वि॒द्वान॒मृत॑ इ॒ह भ॑वति। नान्यः पन्था॑
विद्य॒तेऽय॑नाय। प्र॒जाप॑तिश्चरति॒ गर्भे॑ अ॒न्तः। अ॒जाय॑मानो बहुधा विजा॑यते॥३९॥

तस्य॒ धीराः॒ परि॑जानन्ति॒ योनि॑म्। मरी॑चीनां प॒दमि॑च्छन्ति वे॒धसः॑। यो दे॒वेभ्य॑
आत॑पति। यो दे॒वानां॑ पु॒रोहि॑तः। पूर्॒वो यो दे॒वेभ्यो॑ जा॒तः। नमो॑ रु॒चाय॑ ब्राह्म॑ये।
रुचं॑ ब्रा॒ह्म ज॒नय॑न्तः। दे॒वा अग्रे॑ तद॑ब्रुवन्। यस्त्वै॒वं ब्रा॑ह्म॒णो वि॒द्यात्। तस्य॑ दे॒वा
अस॑न्वशे॑। ह्रीश्च॑ ते ल॒क्ष्मीश्च॑ प॒त्न्यौ। अ॒होरा॒त्रे पा॒र्श्वे। नक्ष॑त्राणि रू॒पम्। अ॒श्विनौ
व्यात्त॑म्। इ॒ष्टं म॑निषाण। अ॒मुं म॑निषाण। सर्वं म॑निषाण॥४०॥

जायते वशे सप्त च॥

[१३]

भ॒र्ता सन्नि॒यमा॑णो बिभर्ति॑। ए॒को दे॒वो ब॑हुधा निवि॑ष्टः। य॒दा भा॒रं त॒न्द्रय॑ते
स भ॑र्तुम्। नि॒धाय॑ भा॒रं पुन॑रस्त॑मेति। तमे॒व मृ॒त्युम॒मृतं॑ तमा॑हुः। तं भ॒र्तारं॑ तमु॑

गोप्ता॑रमाहुः। स भृ॒तो भ्रि॒यमा॑णो बिभर्ति। य ए॒नं वेद॑ स॒त्येन॑ भर्तुम्। स॒द्यो जा॒तमु॒त
ज॒हात्ये॒षः। उ॒तो ज॒रन्तं॑ न ज॒हात्ये॒कम्॥४१॥

उ॒तो ब॒हूने॒कम॑हर्जहार। अत॑न्द्रो दे॒वः सद॑मे॒व प्रा॒र्थः। यस्त॑द्वेद॒ यत॑ आब॒भूव।
स॒न्धां च॒ या॒ सं॒न्दधे॑ ब्रह्म॑णै॒षः। रम॑ते॒ तस्मि॑न्नु॒त जी॒र्णे शया॑ने। नैनं॑ ज॒हात्य॑हः
सु पू॒र्व्येषु॑। त्वामा॑पो॒ अनु सर्वा॑श्चरन्ति जा॒न॒तीः। व॒त्सं प॒यसा॑ पु॒ना॒नाः। त्वम॒ग्निः
ह॒व्यवा॒हः॒ समि॑न्ध॒से। त्वं भ॒र्ता मा॑त॒रिश्वा॑ प्र॒जाना॑म्॥४२॥

त्वं य॒ज्ञस्त्वमु॑वे॒वासि॒ सोमः॑। तव॑ दे॒वा हव॑माय॑न्ति॒ सर्वे॑। त्वमे॒कोऽसि॑
ब॒हूनु॑प्रवि॑ष्टः। नम॑स्ते अस्तु सु॒हवो॑ म ए॒धि। नमो॑ वामस्तु शृ॒णुत॑ ह॒व मे।
प्रा॒णापा॑नावजि॒रः स॒श्चर॑न्तौ। ह॒यामि॑ वां ब्रह्म॑णा तूर्त॑मेतम्। यो मां द्वेष्टि॒ तं ज॑हितं
यु॒वाना॑। प्रा॒णापा॑नौ संवि॒दानौ॑ ज॒हितम्। अ॒मुष्या॑सु॒नामा॑ सङ्ग॑साथाम्॥४३॥

तं मे॑ दे॒वा ब्रह्म॑णा संवि॒दानौ॑। व॒धाय॑ दत्तं तम॒हः॒ ह॒नामि॑। असं॑ज्ज॒जान॑ स॒त
आब॑भूव। यं यं ज॒जान॑ स उ॒ गो॒पो अ॑स्य। य॒दा भा॒रं त॒न्द्रय॑ते॒ स भर्तु॑म्।

प॒रास्यं भा॒रं पुन॑रस्तमेति। तद्वै त्वं प्रा॒णो अ॑भवः। म॒हान्भोगः प्र॒जाप॑तेः। भुजः
करि॒ष्यमाणः॑। यद्दे॒वान्प्राण॑यो नव॥४४॥

एकं प्र॒जानाँङ्ग॑साथां नव॥ [१४]

हरि॒ः हर॑न्तमनुयन्ति दे॒वाः। विश्व॑स्येशानं वृष॒भं म॑तीनाम्। ब्रह्म
सरू॒पमनु॑मेदमागात्। अय॑नं मा विव॑धीर्विक्रमस्व। मा छि॑दो मृत्यो मा
व॑धीः। मा मे बलं विवृ॑हो मा प्रमो॑षीः। प्र॒जां मा मै री॑रिष आयु॑रुग्र। नृचक्ष॑सं
त्वा ह॒विषा॑ विधेम। स॒द्यश्च॑कमा॒नाय॑। प्र॒वे॒पा॒नाय॑ मृत्यवै॥४५॥

प्रास्मा आशा॑ अशृण्वन्। कामे॑नाजनयन्पुनः। कामे॑न मे काम॒ आगा॑त्।
हृद॑याद्धृद॑यं मृत्योः। यद॒मीषा॑म॒दः प्रि॑यम्। तदै॒तूप॑माम॒भि। परं॑ मृत्यो अनु परे॑हि
पन्था॑म्। यस्ते॒ स्व इत॑रो दे॒व्याना॑त्। चक्षु॑ष्मते शृण्व॒ते ते॑ ब्रवीमि। मा नः प्र॒जा
री॑रिषो मोत वी॒रान्। प्र पू॒र्व्यं मन॑सा॒ वन्द॑मानः। नाध॑मानो वृष॒भं च॑र्षणीनाम्।
यः प्र॒जाना॑मेक॒राण्मा॑नु॒षीणा॑म्। मृत्युं य॑जे प्रथम॒जामृ॑तस्य॥४६॥

मृत्यवै वी॒राश्च॑त्वारि च॥ [१५]

त॒रणि॑र्वि॒श्वद॑र्शतो ज्योति॑ष्कृद॑सि सूर्य॑। विश्व॑मा भा॑सि रोच॑नम्।
उ॒प॒या॒म॒गृ॒हीतो॑ऽसि सूर्या॑य त्वा॒ भ्राज॑स्वत ए॒ष ते॒ योनिः॑ सूर्या॑य त्वा॒
भ्राज॑स्वते॥४७॥

[१६]

आ प्या॑यस्व मदि॒न्तम् सोम॑ विश्वा॑भिरू॒तिभिः॑। भवा॑ नः स॒प्रथ॑स्तमः॥४८॥

[१७]

ई॒युष्टे॑ ये पूर्व॑तरा॒मप॑श्यन् व्युच्छ॑न्ती॒मुष॑सं म॒र्त्यासः॑। अ॒स्माभि॑रू॒ नु
प्र॑तिच॒क्ष्या॑ऽभू॒दो ते य॑न्ति॒ ये अ॑प॒रीषु॑ प॒श्यान्॥४९॥

[१८]

ज्योति॑ष्मतीं त्वा सादयामि ज्योति॑ष्कृतं त्वा सादयामि ज्योति॑र्विदं त्वा
सादयामि॒ भास्व॑तीं त्वा सादयामि॒ ज्वल॑न्तीं त्वा सादयामि म॒ल्मला॒भवं॑न्तीं त्वा
सादयामि॒ दीप्य॑मानां त्वा सादयामि॒ रोच॑मानां त्वा सादया॒म्यज॑स्रां त्वा सादयामि

बृहज्योतिषं त्वा सादयामि बोधयन्तीं त्वा सादयामि जाग्रतीं त्वा सादयामि॥५०॥

[१९]

प्रयासाय स्वाहाऽऽयासाय स्वाहा वियासाय स्वाहा संयासाय स्वाहोद्यासाय
स्वाहाऽवयासाय स्वाहा शुचे स्वाहा शोकाय स्वाहा तप्यत्वै स्वाहा तपते स्वाहा
ब्रह्महत्यायै स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥५१॥

[२०]

चित्तं सन्तानेन भवं यक्रा रुद्रन्तनिम्ना पशुपतिः स्थूलहृदयेनाग्निः
हृदयेन रुद्रं लोहितेन शर्वं मतस्त्राभ्यां महादेवमन्तः पार्श्वेनौषिष्ठहनः
शिङ्गीनिकोश्याभ्याम्॥५२॥

[२१]

तच्छं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः स्वस्तिरस्तु नः।

स्व॒स्ति॒र्मानु॑षेभ्यः। ऊ॒र्ध्वं जि॑गातु भेष॒जम्। शं नो॑ अस्तु द्वि॒पदे॑। शं चतु॑ष्पदे। ॐ
शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो वाचे नमो
 वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो मा मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः
 परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतो मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासः शिवामदस्तां जुष्टां
 देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्। शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च
 शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो
 वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं मे
 प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं
 प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधुं मनिष्ये मधुं जनिष्ये मधुं वक्ष्यामि मधुं वदिष्यामि
 मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु शोभायै
 पितरोऽनुमदन्तु। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो वाचे नमो

वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो मा मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः
 परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतो मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासः शिवामदस्तां जुष्टां
 देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्। शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च
 शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो
 वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं मे
 प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं प्राणापानौ मृत्योर्मा पातुं
 प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधुं मनिष्ये मधुं जनिष्ये मधुं वक्ष्यामि मधुं वदिष्यामि
 मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु शोभायै
 पितरोऽनुमदन्तु॥१॥

[१]

युञ्जते मन उत युञ्जते धियः। विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः। वि होत्रा दधे
 वयुनाविदेक इत्। मही देवस्य सवितुः परिष्टुतिः। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे।

अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्यामा॑ददे। अ॒भ्रिर॑सि॒ नारि॑रसि। अ॒ध्वर॑कृ॒द्वेभ्यः॑।
उत्तिष्ठ॑ ब्रह्मणस्पते॥२॥

दे॒व॒यन्त॑स्त्वेमहे। उप॒ प्रय॑न्तु म॒रुतः॑ सु॒दान॑वः। इन्द्रं॑ प्रा॒शूर्भ॑वा॒ सचा॑। प्रैतु॒
ब्रह्म॑ण॒स्पतिः॑। प्र दे॒व्यैतु॑ सू॒नृता॑। अ॒च्छा वी॒रं न॑र्यं प॒ङ्क्ति॑राधसम्। दे॒वा य॒ज्ञं न॑यन्तु
नः। दे॒वी द्या॑वापृथि॒वी अनु॑ मे म॒साथाम्। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॑ शि॒रः॑॥३॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। इ॒यत्य॑ग्रं आसीः। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॑
शि॒रः॑। म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। दे॒वीर्व॑म्रीर॒स्य भू॑तस्य॑ प्रथम॒जा ऋ॑तावरीः।
ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॑ शि॒रः॑॥४॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। इन्द्र॑स्यौजो॑ऽसि। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॑
शि॒रः॑। म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। अ॒ग्नि॒जा अ॑सि प्र॒जाप॑ते॒ रेतः॑।
ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॑ शि॒रः॑॥५॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। आयु॑र्धेहि प्रा॒णं धे॑हि। अ॒पा॒नं धे॑हि व्या॒नं

धेहि। चक्षुर्धेहि श्रोत्रं धेहि। मनो धेहि वाचं धेहि। आत्मानं धेहि प्रतिष्ठां धेहि।
मां धेहि मयि धेहि। मधु त्वा मधुला करोतु। मुखस्य शिरोऽसि॥६॥

यज्ञस्य पदे स्थः। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमि। त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसा करोमि।
जागतेन त्वा छन्दसा करोमि। मुखस्य रास्नाऽसि। अदितिस्ते बिलं गृह्णातु। पाङ्केन
छन्दसा। सूर्यस्य हरसा श्राय। मुखोऽसि॥७॥

पते शिरं ऋतावरीरुद्ध्यासमद्य मुखस्य शिरः शिरः शिरोऽसि नवं च॥ [२]

वृष्णो अश्वस्य निष्पदसि। वरुणस्त्वा धृतव्रत आधूपयतु। मित्रावरुणयोर्ध्रुवेण
धर्मणा। अर्चिषे त्वा। शोचिषे त्वा। ज्योतिषे त्वा। तपसे त्वा। अभीमं महिना
दिवम्। मित्रो बभूव सप्रथाः। उत श्रवसा पृथिवीम्॥८॥

मित्रस्य चर्षणीधृतः। श्रवो देवस्य सानसिम्। द्युम्नं चित्रश्रवस्तमम्। सिध्यै
त्वा। देवस्त्वा सवितोद्वपतु। सुपाणिः स्वङ्गुरिः। सुबाहुरुत शक्त्या। अपद्यमानः
पृथिव्याम्। आशा दिश आ पृण। उत्तिष्ठ बृहन्भव॥९॥

ऊ॒र्ध्वस्तिष्ठ॑द्भुवस्त्वम्। सूर्य॑स्य त्वा॒ चक्षु॑षाऽन्वी॑क्षे। ऋ॒जवे॑ त्वा। सा॒धवे॑ त्वा।
 सु॒क्षित्यै॑ त्वा॒ भूत्यै॑ त्वा। इ॒दम॑हम॒मुमा॑मुष्याय॒णं वि॒शा प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॒ पर्यू॑हामि।
 गा॒य॒त्रेण॑ त्वा॒ छन्द॑साऽऽच्छृ॑णद्भि। त्रैष्टु॑भेन त्वा॒ छन्द॑साऽऽच्छृ॑णद्भि। जा॒ग॒तेन॑ त्वा॒
 छन्द॑साऽऽच्छृ॑णद्भि। छृ॒णत्तु॑ त्वा॒ वाक्। छृ॒णत्तु॑ त्वो॒र्क। छृ॒णत्तु॑ त्वा ह॒विः। छृ॒न्धि
 वाच॑म्। छृ॒न्ध्यूर्ज॑म्। छृ॒न्धि ह॒विः। दे॒वं पु॒रश्चर॑ स॒ग॒ध्यास॑ त्वा॥१०॥

पृथि॒र्वी भ॑व॒ वा॒ख्यद्वं॑॥ [३]

ब्र॒ह्मन् प्र॑व॒र्ग्येण॑ प्र॒चरि॑ष्यामः। होत॑र्ध॒र्मम॑भिष्टु॑हि। अ॒ग्नी॒द्रौहि॑णौ पु॒रोडा॑शावधि॑श्रय।
 प्र॒तिप्र॑स्थात॒र्विह॑र। प्र॒स्तोतुः॑ सा॒मानि॑ गा॒य। यजु॑र्यु॒क्तं सा॑म॒भिरा॑क्त॒खन्त्वा।
 वि॒श्वैर्दे॒वैरनु॑मतं म॒रुद्भिः॑। दक्षि॑णाभिः प्र॒त॑तं पा॒रयि॑ष्णुम्। स्तु॒भो वह॑न्तु
 सु॒मन॑स्यमा॒नम्। स नो॑ रुच॑ धे॒ह्यह॑णीय॒मानः॑। भूर्भुवः॑ सु॒वः। ओ॒मिन्द्र॑वन्तः
 प्र॒चर॑त॥११॥

अ॒ह॑णीय॒मानो द्वे च॑॥ [४]

ब्रह्मन्प्रचरिष्यामः। होत॑र्ध॒र्मम॒भिष्टु॑हि। य॒माय॑ त्वा म॒खाय॑ त्वा। सूर्य॑स्य॒ हर॑से
त्वा। प्रा॒णाय॑ स्वाहा॑ व्या॒नाय॑ स्वाहा॑ऽपा॒नाय॑ स्वाहा॑। चक्षु॑षे स्वाहा श्रोत्रा॑य स्वाहा॑।
मन॑से स्वाहा॑ वा॒चे सर॑स्वत्यै स्वाहा॑। दक्षा॑य स्वाहा॑ क्रत॑वे स्वाहा॑। ओज॑से स्वाहा॑
बला॑य स्वाहा॑। दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता मध्वा॑ऽनक्तु॑॥१२॥

पृथि॑वीं तप॑सस्त्रायस्व। अ॒र्चिर॑सि शोचि॑रसि॒ ज्योति॑रसि॒ तपो॑ऽसि।
स॒ःसी॑दस्व म॒हा॒ः अ॑सि। शोच॑स्व दे॒ववी॑तमः। विधू॑मम॒ग्ने अरु॑षं मि॒येध्य॑। सृज
प्र॑शस्तदर्श॒तम्। अ॒ञ्जन्ति॒ यं प्र॑थय॒न्तो न वि॑प्राः। व॒पाव॑न्तं नाग्नि॒ना तप॑न्तः।
पि॒तुर्न पु॒त्र उ॑प॒सि प्रेष्ठः॑। आ घ॒र्मो अ॒ग्निमृ॑तय॒न्नसा॑दीत्॥१३॥

अ॒नाधृ॑ष्या पुरस्ता॑त्। अ॒ग्नेराधि॑पत्ये। आयु॑र्मे दाः। पु॒त्रव॑ती दक्षि॒णतः॑।
इन्द्र॒स्याधि॑पत्ये। प्र॒जां मे॑ दाः। सु॒षदा॑ प॒श्चात्। दे॒वस्य॑ सवि॒तुराधि॑पत्ये। प्रा॒णं मे॑
दाः। आश्रु॑तिरुत्तर॒तः॥१४॥

मि॒त्रावरु॑णयो॒राधि॑पत्ये। श्रोत्रं॑ मे दाः। विधृ॑तिरु॒परि॑ष्ठात्। बृह॒स्पते॒राधि॑पत्ये।

ब्रह्मं मे दाः क्षत्रं मे दाः। तेजो मे धा वर्चो मे धाः। यशो मे धास्तपो मे धाः। मनो मे धाः। मनोरश्वाऽसि भूरिपुत्रा। विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यः पाहि॥१५॥

सूपसदा मे भूया मा मां हिंसीः। तपोष्वग्रे अन्तरा अमित्रान्। तपाशंसमरुषः परस्य। तपावसो चिकितानो अचित्तान्। वि ते तिष्ठन्तामजरं अयासः। चितः स्थ परिचितः। स्वाहा मरुद्धिः परिश्रयस्व। मा असि। प्रमा असि। प्रतिमा असि॥१६॥

सुम्मा असि। विमा असि। उन्मा असि। अन्तरिक्षस्यान्तर्धिरसि। दिवं तपसस्त्रायस्व। आभिर्गीर्भिर्यदतो न ऊनम्। आप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महि गोत्रा रुजासि। भूयिष्ठभाजो अध ते स्याम। शुक्रं ते अन्यद्यज्ञं ते अन्यत्॥१७॥

विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा हि माया अवसि स्वधावः। भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्तु। अर्हन्विभर्षि सायकानि धन्व। अर्हं निष्कं यज्ञं विश्वरूपम्। अर्हं

नि॒द॒न्द॒य॒से॒ वि॒श्व॒म॒भु॒वम्। न वा ओ॒जी॒यो रु॒द्र त्वद॑स्ति। गा॒य॒त्रम॑सि। त्रैष्टु॑भमसि।
जाग॑तमसि। मधु॒ मधु॒ मधु॑॥१८॥

अ॒न॒क्त॒सादी॑दु॒त्तर॑तः पा॒हि प्र॒ति॒मा अ॑सि य॒ज॒तन्तै॑ अ॒न्य॒ज्जाग॑तम॒स्येकं॑ च॥ [५]

द॒श प्रा॒ची॒र्द॒शं भा॑सि दक्षि॒णा। द॒शं प्र॒ती॒ची॒र्द॒शं भा॑स्यु॒दी॒चीः। द॒शो॒र्ध्वा भा॑सि
सु॒म॒न॒स्य॒मा॒नः। स नो॒ रुचं॑ धे॒ह्य॒ह॒णी॒य॒मा॒नः। अ॒ग्नि॒ष्ट्वा व॒सु॒भिः पु॒र॒स्ता॑द्रोचयतु
गा॒य॒त्रेण॒ छ॒न्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑चय। इन्द्र॑स्त्वा रु॒द्रैर्दक्षि॑ण॒तो रो॑चयतु त्रैष्टु॑भेन॒
छ॒न्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑चय। वरु॑णस्त्वादि॒त्यैः प॒श्चा॒द्रो॑चयतु जाग॑तेन॒ छ॒न्द॑सा।
स मा॑ रुचि॒तो रो॑चय॥१९॥

द्यु॒ता॒न॒स्त्वा मा॒रु॒तो म॒रु॒द्धि॒रु॒त्तर॑तो रो॑चय॒त्वानु॑ष्टु॒भेन॒ छ॒न्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो
रो॑चय। बृ॒ह॒स्प॒ति॑स्त्वा वि॒श्वैर्दे॒वैरु॑परि॒ष्टाद्रो॑चयतु पा॒ङ्केन॒ छ॒न्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो
रो॑चय। रो॒चि॒त॒स्त्वं दे॒व घ॑र्म दे॒वेष्व॑सि। रो॒चि॒षी॒या॒हं म॑नु॒ष्ये॑षु। स॒म्रा॑ड्वर्म रुचि॒त॒स्त्वं
दे॒वेष्व॑यायु॒ष्मा॑स्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒स्य॑सि। रु॒चि॒तोऽहं॑ म॑नु॒ष्ये॑ष्वायु॒ष्मा॑स्तेज॒स्वी

ब्रह्मवर्चसी भूयासम्। रुगंसि। रुचं मयि धेहि॥२०॥

मयि रुक्। दशं पुरस्ताद्रोचसे। दशं दक्षिणा। दशं प्रत्यङ्गु। दशोदङ्गु। दशोर्ध्वो
भांसि सुमनस्यमानः। स नः सम्राडिषमूर्जं धेहि। वाजी वाजिने पवस्व। रोचितो
घर्मो रुचीय॥२१॥

रोचय धेहि नवं च॥ [६]

अपश्यं गोपामनिपद्यमानम्। आ च परां च पृथिभिश्चरन्तम्। स सध्रीचीः
स विषूचीर्वसानः। आ वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः। अत्र प्रावीः। मधु मार्ध्वीभ्यां मधु
मार्धूचीभ्याम्। अनुं वां देववीतये। समग्निरग्निनां गत। सं देवेनं सवित्रा। स
सूर्येण रोचते॥२२॥

स्वाहा समग्निस्तपसा गत। सं देवेनं सवित्रा। स सूर्येणारोचिष्ट। धर्ता दिवो
विभांसि रजसः। पृथिव्या धर्ता। उरोरन्तरिक्षस्य धर्ता। धर्ता देवो देवानाम्।
अमर्त्यस्तपोजाः। हृदे त्वा मनसे त्वा। दिवे त्वा सूर्याय त्वा॥२३॥

ऊ॒र्ध्वमिम॑मध्व॒रं कृ॑धि। दि॒वि दे॒वेषु॑ हो॒त्रा यच्छ॑। वि॒श्वा॑सां भु॒वां प॑ते। वि॒श्वस्य॑
 भु॒वनस्प॑ते। वि॒श्वस्य॑ मन॒सस्प॑ते। वि॒श्वस्य॑ वच॒सस्प॑ते। वि॒श्वस्य॑ तप॒सस्प॑ते।
 वि॒श्वस्य॑ ब्र॒ह्मणस्प॑ते। दे॒वश्रू॑स्त्वं दे॒व घ॑र्म दे॒वान्पा॑हि। त॒पो॒जां वाच॑म॒स्मे निय॑च्छ
 दे॒वायु॑वम्॥ २४॥

ग॒र्भो दे॒वाना॑म्। पि॒ता म॑ती॒नाम्। पतिः॑ प्र॒जाना॑म्। मतिः॑ क॒वीना॑म्। सं
 दे॒वो दे॒वेन॑ सवि॒त्रा य॑तिष्ठ। स॒ सूर्ये॑णारु॒क्त। आ॒यु॒र्दास्त्वम॒स्मभ्यं॑ घ॒र्म वर्चो॑दा
 अ॑सि। पि॒ता नो॑ऽसि पि॒ता नो॑ बो॒ध। आ॒यु॒र्धास्त॑नू॒धाः प॑यो॒धाः। वर्चो॑दा व॒रिवो॑दा
 द्र॒विणो॑दाः॥ २५॥

अ॒न्तरि॑क्ष॒प्र उ॒रोर्वरी॑यान्। अ॒शीम॑हि॒ त्वा मा मा॑ हि॒ःसीः। त्वम॑ग्ने
 गृ॒हप॑तिर्वि॒शाम॑सि। वि॒श्वा॑सां मा॒नु॒षीणा॑म्। श॒तं पू॒र्भिर्य॑विष्ठ पा॒ह्यः ह॑सः।
 स॒मे॒द्धार॑ स॒तः हिमाः॑। त॒न्द्रा॒विण॑ हार्दि॒वान॑म्। इ॒हैव रा॑तयः सन्तु। त्व॒ष्टीम॑ती
 ते स॒पेय॑। सु॒रेता॒ रेतो॑ दधा॒ना। वी॒रं वि॑देय॒ तव॑ स॒न्दृशि॑। माऽह॑ रा॒यस्पोषे॑ण॒

वि योषम्॥२६॥

रोचते सूर्याय त्वा देवायुवं द्रविणोदा दधाना द्वे च॥ [७]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यामाददे।
अदित्यै रास्नासि। इड एहि। अदित एहि। सरस्वत्येहि। असावेहि। असावेहि।
असावेहि॥२७॥

अदित्या उष्णीषमसि। वायुरस्यैडः। पूषा त्वोपावंसृजतु। अश्विभ्यां प्रदापय।
यस्ते स्तनः शशयो यो मयोभूः। येन विश्वा पुष्यसि वार्याणि। यो रत्नधा वंसुविद्यः
सुदत्रः। सरस्वति तमिह धातवेकः। उस्त्रं घर्मं शिष। उस्त्रं घर्मं पाहि॥२८॥

घर्माय शिष। बृहस्पतिस्त्वोपसीदतु। दानवः स्थ पेरेवः। विष्वग्वृतो लोहितेन।
अश्विभ्यां पिन्वस्व। सरस्वत्यै पिन्वस्व। पूष्णे पिन्वस्व। बृहस्पतये पिन्वस्व।
इन्द्राय पिन्वस्व। इन्द्राय पिन्वस्व॥२९॥

गायत्रोऽसि। त्रैष्टुभोऽसि। जागतमसि। सहोर्जो भागेनोपमेहि। इन्द्राश्विना

मधुनः सार॒घस्य॑। घ॒र्म पा॑त वसवो॒ यज॑ता॒ वट्। स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मये॑
वृष्टि॒वन॑ये जुहोमि। मधुं ह॒विर॑सि। सूर्य॑स्य॒ तप॑स्तप। द्यावा॑पृथि॒वीभ्यां॑ त्वा॒
परि॑गृह्णामि॥ ३० ॥

अन्तरि॑क्षेण॒ त्वोप॑यच्छामि। दे॒वानां॑ त्वा पि॒तृणा॑मनु॒मतो॒ भर्तु॑ः शकेयम्।
तेजो॑ऽसि। तेजो॑ऽनु प्रेहि॑। दि॒वि॒स्पृङ्गा मां हि॑ःसीः। अन्तरि॑क्ष॒स्पृङ्गा मां हि॑ःसीः।
पृथि॒वि॒स्पृङ्गा मां हि॑ःसीः। सुव॑रसि॒ सुव॑र्मे यच्छ। दि॒वं यच्छ॑ दि॒वो मां
पाहि॑॥ ३१ ॥

एहि॑ पाहि पि॒न्वस्व॑ गृह्णामि॒ नवं॑ च॥ [८]

स॒मु॒द्राय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। स॒लि॒लाय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒ना॒धृ॒ष्याय॑ त्वा॒
वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒प्र॒ति॒धृ॒ष्याय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒व॒स्य॑वे॒ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑।
दु॒व॒स्वते॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। शि॒मि॒द्वते॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒ग्नये॑ त्वा॒ वसु॑मते॒
स्वाहा॑। सोमा॑य॒ त्वा॒ रु॒द्रव॑ते॒ स्वाहा॑। वरु॑णाय॒ त्वाऽऽदि॒त्यव॑ते॒ स्वाहा॑॥ ३२ ॥

बृहस्पतये त्वा विश्वदैव्यावते स्वाहा॥ सवित्रे त्वर्भुमते विभुमते प्रभुमते वाजवते स्वाहा॥ यमाय त्वाऽङ्गिरस्वते पितृमते स्वाहा॥ विश्वा आशा दक्षिणसत् विश्वा देवानयाडिह। स्वाहाकृतस्य घर्मस्य। मधोः पिबतमश्विना। स्वाहाऽग्नये यज्ञियाय। शं यजुर्भिः। अश्विना घर्म पात९ हार्दिवानम्॥३३॥

अहर्दिवाभिरूतिभिः। अनु वां द्यावापृथिवी म९साताम्। स्वाहेन्द्राय। स्वाहेन्द्रावद्। घर्ममपातमश्विना हार्दिवानम्। अहर्दिवाभिरूतिभिः। अनु वां द्यावापृथिवी अम९साताम्। तं प्राव्यं यथा वद्। नमो दिवे। नमः पृथिव्यै॥३४॥

दिवि धा इमं यज्ञम्। यज्ञमिमं दिवि धाः। दिवं गच्छ। अन्तरिक्षं गच्छ। पृथिवीं गच्छ। पञ्च प्रदिशो गच्छ। देवान्घर्मपान्गच्छ। पितृन्घर्मपान्गच्छ॥३५॥

आदित्यवते स्वाहा हार्दिवानं पृथिव्या अष्टौ च॥ [९]

इषे पीपिहि। ऊर्जे पीपिहि। ब्रह्मणे पीपिहि। क्षत्राय पीपिहि। अद्भ्यः पीपिहि। ओषधीभ्यः पीपिहि। वनस्पतिभ्यः पीपिहि। द्यावापृथिवीभ्यां पीपिहि। सुभूताय

पीपिहि। ब्रह्मवर्चसाय पीपिहि॥३६॥

यजमानाय पीपिहि। मह्यं ज्यैष्ठ्याय पीपिहि। त्विष्यै त्वा। द्युम्नाय त्वा।
इन्द्रियाय त्वा भूत्यै त्वा। धर्माऽसि सुधर्मा मे न्यस्मे। ब्रह्माणि धारय। क्षत्राणि
धारय। विशं धारय। नेत्वा वातः स्कन्दयात्॥३७॥

अमुष्य त्वा प्राणे सादयामि। अमुना सह निरर्थं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं
द्विष्मः। पूष्णे शरसे स्वाहा। ग्रावभ्यः स्वाहा। प्रतिरेभ्यः स्वाहा। द्यावापृथिवीभ्यां
स्वाहा। पितृभ्यो घर्मपेभ्यः स्वाहा। रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहा॥३८॥

अहर्ज्योतिः केतुना जुषताम्। सुज्योतिर्ज्योतिषां स्वाहा। रात्रिर्ज्योतिः केतुना
जुषताम्। सुज्योतिर्ज्योतिषां स्वाहा। अपीपरो माऽहो रात्रियै मा पाहि। एषा
ते अग्ने समित्। तया समिध्यस्व। आयुर्मे दाः। वर्चसा माञ्जीः। अपीपरो मा
रात्रिया अहो मा पाहि॥३९॥

एषा ते अग्ने समित्। तया समिध्यस्व। आयुर्मे दाः। वर्चसा माञ्जीः।

अ॒ग्नि॒ज्योति॒ज्योति॑र॒ग्निः स्वाहा॑। सूर्यो॑ ज्योति॒ज्योति॑ः सूर्यः॑ स्वाहा॑। भूः स्वाहा॑।
हुत॑ ह॒विः। मधु॑ ह॒विः। इन्द्र॑तमेऽग्नौ॑॥४०॥

पि॒ता नो॑ऽसि॒ मा मां हि॑सीः। अ॒श्यामं॑ ते देव॒घर्म॑। मधु॑मतो॒ वाज॑वतः पि॒तुम॑तः।
अङ्गि॑रस्वतः स्वधा॒विनः॑। अ॒शीम॑हि॒ त्वा मा मां हि॑सीः। स्वाहा॑ त्वा सूर्य॑स्य
र॒श्मिभ्यः॑। स्वाहा॑ त्वा नक्ष॑त्रेभ्यः॥४१॥

ब्रह्म॑वर्चसाय॑ पीपिहि॑ स्क॒न्दया॑द्रु॒द्राय॑ रु॒द्रहो॑त्रे स्वाहाऽहो॑ मा पा॒ह्यग्नौ॑ स॒प्त च॑॥ [१०]

घर्म॑ या ते॑ दि॒वि शुक्। या गा॑य॒त्रे छ॑न्द॒सि। या ब्रा॑ह्म॒णे। या ह॑वि॒र्धाने॑। तान्तं॑
ए॒तेना॑व॒ यजे॑ स्वाहा॑। घर्म॑ या ते॑ऽन्तरि॑क्षे शुक्। या त्रैष्टु॑भे छ॒न्द॒सि। या रा॑ज॒न्ये।
याऽऽग्नी॑ध्रे। तान्तं॑ ए॒तेना॑व॒ यजे॑ स्वाहा॑॥४२॥

घर्म॑ या ते॑ पृथि॒व्या शुक्। या जा॑ग॒ते छ॑न्द॒सि। या वैश्ये॑। या स॑द॒सि।
तान्तं॑ ए॒तेना॑व॒ यजे॑ स्वाहा॑। अनु॑नो॒ऽद्यानु॑मतिः। अ॒न्विद॑नुमते॒ त्वम्। दि॒वस्त्वा॑
पर॒स्पायाः॑। अ॒न्तरि॑क्षस्य त॒नुवः॑ पाहि। पृथि॒व्यास्त्वा धर्म॑णा॥४३॥

व॒यमनु॑क्रामाम सु॒वि॒ताय॑ नव्य॑से। ब्रह्म॑णस्त्वा पर॒स्पायैः॑। क्ष॒त्रस्य॑ त॒नुवः॑ पाहि।
 वि॒शस्त्वा॑ ध॒र्मणा॑। व॒यमनु॑क्रामाम सु॒वि॒ताय॑ नव्य॑से। प्रा॒णस्य॑ त्वा पर॒स्पायैः॑।
 चक्षु॑षस्त॒नुवः॑ पाहि। श्रोत्र॑स्य त्वा॒ ध॒र्मणा॑। व॒यमनु॑क्रामाम सु॒वि॒ताय॑ नव्य॑से।
 व॒ल्गुर॑सि शं यु॒धायाः॑॥४४॥

शि॒शुर्जन॑धायाः। शं च॒ वक्षि॑ परि च॒ वक्षि॑। चतुः॑ स्र॒क्तिर्नाभि॑र्ऋ॒तस्य॑।
 स॒दो वि॒श्वायुः॑ श॒र्म स॒प्रथाः॑। अप॒ द्वेषो॑ अप॒ ह॒रः। अ॒न्यद्व॑तस्य स॒श्विम॑।
 घ॒र्मे॒तत्तेऽन्न॑मे॒तत्पुरी॑षम्। तेन॒ वर्ध॑स्व॒ चाऽऽ च॑ प्यायस्व। व॒र्धिषी॑महि च व॒यम्।
 आ च॑ प्या॒सिषी॑महि॥४५॥

र॒न्तिर्नामा॑सि दि॒व्यो ग॑न्ध॒र्वः। तस्य॑ ते पु॒द्वद्ध॑वि॒धानम्॑। अ॒ग्निर॑ध्यक्षाः।
 रु॒द्रोऽधि॑पतिः। स॒म॒हमायु॑षा। सं प्रा॒णेन॑। सं वर्च॑सा। सं पय॑सा। सं गौ॑प॒त्येन॑।
 स॒ रा॒यस्पोषे॑ण॥४६॥

व्य॑सौ। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि। यं च॑ व॒यं द्वि॑ष्मः। अचि॑क्रद॒द्वषा॑ हरिः। म॒हान्मि॒त्रो

न दर्शतः। स२ सूर्येण रोचते। चिदसि समुद्रयोनिः। इन्दुर्दक्षः श्येन ऋतावा॥
हिरण्यपक्षः शकुनो भुरण्युः। महान्ध्रसधस्थे ध्रुव आनिषत्तः॥४७॥

नमस्ते अस्तु मा मां हि२सीः। विश्वावसु२ सोम गन्धर्वम्। आपो ददृशुषीः।
तदृतेनाव्यायन्। तदन्ववैत्। इन्द्रो रारहाण आंसाम्। परि सूर्यस्य परिधी२
रपश्यत्। विश्वावसुरभि तन्नो गृणातु। दिव्यो गन्धर्वो रजसो विमानः। यद्वा
घा सत्यमुत यन्न विद्म॥४८॥

धियो हिन्वानो धिय इन्नो अव्यात्। सस्निमविन्दच्चरणे नदीनाम्। अपावृणोद्दुरो
अश्मव्रजानाम्। प्रासा॑न्गन्धर्वो अमृता॑नि वोचत्। इन्द्रो दक्षं परिजानादहीनम्।
एतत्त्वं देव घर्म देवो देवानुपांगाः। इदम॒हं म॑नुष्यो मनुष्यान्। सोम॑पी॒थानु॑मेहि।
स॒ह प्र॒जया॑ स॒ह रा॒यस्पोषे॑ण। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु॥४९॥

दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुः। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। उद्वयं तमसस्परी।
उदुत्यं चित्रम्। इममूषुत्यमस्मभ्य२ स॒निम्। गा॒य॒त्रं न॒वीया२सम्। अग्ने॑ दे॒वेषु॑

प्रवोचः॥५०॥

याऽऽग्नीध्रे तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा धर्मणा शं युधायाः प्यासिषीमहि पोषेण निषत्तो विद्म संन्वष्टौ॥[११]

म॒हीनां पयो॑ऽसि वि॒हितं दे॒व॒त्रा। ज्यो॒ति॒र्भा अ॑सि वन॒स्पती॑ना॒मोष॑धीना॒र॒ रसः॑।
वा॒जिनं॑ त्वा वा॒जिनो॑ऽवं नयामः। ऊ॒र्ध्वं मनः॑ सुव॒र्गम्॥५१॥

[१२]

अस्का॒न्धौः पृ॑थि॒वीम्। अस्का॑नृष॒भो यु॒वा॒गाः। स्क॒न्ने॒मा वि॒श्वा भु॑व॒ना। स्क॒न्नो
य॒ज्ञः प्र॒ज॑नयतु। अस्का॑नज॒नि प्रा॑ज॒नि। आ स्क॒न्नाज्जा॑यते वृषा॑। स्क॒न्नात्
प्र॒ज॑निषीमहि॥५२॥

[१३]

या पुर॒स्ता॑द्वि॒द्युदा॑प॒तत्। तान्तं॑ ए॒तेना॑वं यजे स्वाहा॑। या दक्षि॑ण॒तः। या प॒श्चात्।
योत्त॑र॒तः। योपरि॑ष्टाद्वि॒द्युदा॑प॒तत्। तान्तं॑ ए॒तेना॑वं यजे स्वाहा॑॥५३॥

[१४]

प्रा॒णाय॒ स्वाहा॑ व्या॒नाय॒ स्वाहा॑ऽपा॒नाय॒ स्वाहा॑। चक्षु॑षे॒ स्वाहा॒ श्रोत्रा॑य॒ स्वाहा॑।
मन॑से॒ स्वाहा॑ वा॒चे सर॑स्वत्यै॒ स्वाहा॑॥५४॥

[१५]

पू॒ष्णे स्वाहा॑ पू॒ष्णे शर॑से॒ स्वाहा॑। पू॒ष्णे प्र॑प॒त्थ्या॑य॒ स्वाहा॑ पू॒ष्णे न॒रन्धि॑षाय॒
स्वाहा॑। पू॒ष्णेऽङ्घ्रि॑णये॒ स्वाहा॑ पू॒ष्णे न॒रुणा॑य॒ स्वाहा॑। पू॒ष्णे सा॑के॒ताय॒ स्वाहा॑॥५५॥

[१६]

उद॑स्य॒ शुष्मा॑द्भानु॒नार्त॑ बिभ॑र्ति। भा॒रं पृ॑थि॒वी न भू॑मं। प्र शु॒क्रैतु॑ दे॒वी म॑नी॒षा।
अ॒स्मत्सु॑त॒ष्टो रथो॑ न वा॒जी। अ॒र्चन्त॑ ए॒के म॒हि सा॑म॒मन्व॑त। तेन॒ सूर्य॑मधारयन्।
तेन॒ सूर्य॑मरोचयन्। घ॒र्मः शि॒रस्त॑द॒यम॒ग्निः। पु॒रीष॑मसि॒ सं प्रि॑यं प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्भुवत्।
प्र॒जाप॑ति॒स्त्वा सा॑दयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्ध्रुवा सी॑द॥५६॥

[१७]

यास्ते अग्र आर्द्रा योनयो याः कुलायिनीः। ये ते अग्र इन्द्रवो या उ नाभयः।
यास्ते अग्रे तनुव ऊर्जो नाम। ताभिस्त्वमुभयीभिः संविदानः। प्रजाभिरग्रे द्रविणेह
सीद। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५७॥

[१८]

अग्रिरसि वैश्वानरोऽसि। संवत्सरोऽसि परिवत्सरोऽसि। इदावत्सरोऽसीदुवत्सरो
इद्वत्सरोऽसि वत्सरोऽसि। तस्य ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः।
वर्षाः पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः
पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः। तस्य ते मासाश्चार्धमासाश्च कल्पन्ताम्। ऋतवस्ते
कल्पन्ताम्। संवत्सरस्ते कल्पताम्। अहोरात्राणि ते कल्पन्ताम्। एति प्रेति वीति
समित्युदिति। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवः सीद॥५८॥

चितयो नव च॥

[१९]

भूर्भुवः सुवः। ऊर्ध्व ऊ षु ण ऊतयै। ऊर्ध्वो नः पाह्यः हंसः। विधुन्दद्राणः

समने बहूनाम्। युवान्५ सन्तं पलितो जंगार। देवस्य पश्य काव्यं महित्वाद्या
ममार। सह्यः समान। यदृते चिदभिश्चिषः। पुरा जर्तृभ्य आतृदः। सन्धाता सन्धिं
मघवा पुरोवसुः॥५९॥

निष्कर्ता विहुतं पुनः। पुनरूर्जा सह रय्या। मा नो घर्म व्यथितो विव्यथो
नः। मा नः परमधरं मा रजोऽनैः। मोष्वस्माऽस्तमस्यन्तरा धाः। मा रुद्रियांसो
अभिगुर्वृधानः। मा नः क्रतुभिर्हीडितेभिस्मान्। द्विषांसुनीते मा परा दाः। मा
नो रुद्रो निर्ऋतिर्मा नो अस्ता। मा द्यावापृथिवी हीडिषाताम्॥६०॥

उप नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादीध्याथामिह नः सखाया। आदित्यानां
प्रसितिर्हेतिः। उग्रा शतापांष्ठा घृविषा परि णो वृणक्तु। इमं मे वरुण तत्त्वा
यामि। त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने। त्वमग्ने अयासि। उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं
चित्रम्। वयः सुपर्णाः॥६१॥

भूर्भुवः सुवः। मयि त्यदिन्द्रियं मुहत्। मयि दक्षो मयि क्रतुः। मयि धायि सुवीर्यम्। त्रिशुङ्घर्मो विभातु मे। आकूत्या मनसा सह। विराजा ज्योतिषा सह। यज्ञेन पयसा सह। ब्रह्मणा तेजसा सह। क्षेत्रेण यशसा सह। सत्येन तपसा सह। तस्य दोहमशीमहि। तस्य सुम्नमशीमहि। तस्य भक्षमशीमहि। तस्य त इन्द्रेण पीतस्य मधुमतः। उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि॥६२॥

यशसा सह षट्॥ [२१]

यास्ते अग्ने घोरास्तनुवः। क्षुच्च तृष्णा च। असुक्कानाहुतिश्च। अशनया च पिपासा च। सेदिश्वामतिश्च। एतास्ते अग्ने घोरास्तनुवः। ताभिरमुं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः॥६३॥

[२२]

स्त्रिक् स्रीहितिश्च स्त्रिहितिश्च। उष्णा च शीता च। उग्रा च भीमा च। सदाग्री सेदिरनिरा। एतास्ते अग्ने घोरास्तनुवः। ताभिरमुं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः॥६४॥

[२३]

धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयंश्च। निलिम्पश्च विलिम्पश्च विक्षिपः॥६५॥

[२४]

उग्रश्च धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयंश्च। सहस्रह्वांश्च सहमानश्च सहस्वांश्च
सर्हीयांश्च। एत्यु प्रेत्य विक्षिपः॥६६॥

[२५]

अहोरात्रे त्वोदीरयताम्। अर्धमासास्त्वोदीं जयन्तु। मासास्त्वा श्रपयन्तु।
ऋतवस्त्वा पचन्तु। संवत्सरस्त्वा हन्त्वसौ॥६७॥

[२६]

खट् फट् जहि। छिन्धी भिन्धी हन्धी कट्। इति वाचः क्रूराणि॥६८॥

[२७]

विगा इन्द्र विचरन्त्स्पाशयस्व। स्वपन्तमिन्द्र पशुमन्तमिच्छ। वज्रेणामुं बोधय

दुर्विदत्रम्। स्वपतोऽस्य प्रहरं भोजनेभ्यः। अग्ने अग्निना संवदस्व। मृत्यो मृत्युना संवदस्व। नमस्ते अस्तु भगवः। सकृत्तै अग्ने नमः। द्विस्ते नमः। त्रिस्ते नमः। चतुस्ते नमः। पञ्चकृत्वस्ते नमः। दशकृत्वस्ते नमः। शतकृत्वस्ते नमः। आसहस्रकृत्वस्ते नमः। अपरिमितकृत्वस्ते नमः। नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीः॥६९॥

त्रिस्ते नमः सप्त च॥ [२८]

असृन्मुखो रुधिरेणाव्यक्तः। यमस्य दूतः श्वपाद्विधावसि। गृध्रः सुपर्णः कुणपं निषेवसे। यमस्य दूतः प्रहितो भवस्य चोभयोः॥७०॥

[२९]

यदेतद्वृकसो भूत्वा। वाग्देव्यभिरायसि। द्विषन्तं मेऽभिराय। तं मृत्यो मृत्यवे नय। स आर्त्यार्तिमाच्छतु॥७१॥

[३०]

यदीषितो यदि वा स्वकामी। भयेडंको वदति वाचमेताम्। तामिन्द्राग्नी ब्रह्मणा

संविदानौ। शिवाम्स्मभ्यं कृणुतं गृहेषु॥७२॥

[३१]

दीर्घमुखि दुर्हणु। मा स्म दक्षिणतो वदः। यदि दक्षिणतो वदद्विषन्तं मेऽव
बाधासै॥७३॥

[३२]

इत्थादुलूक आप्तत्। हिरण्याक्षो अयोमुखः। रक्षसां दूत आगतः। तमितो
नाशयाग्ने॥७४॥

[३३]

यदेतद्भूतान्यन्वाविश्य। दैवीं वाचं वदसि। द्विषतो नः परावद। तान्मृत्यो मृत्यवे
नय। त आर्त्याऽऽर्तिमाच्छन्तु। अग्निनाऽग्निः संवदताम्॥७५॥

[३४]

प्रसार्य सक्थ्यौ पतंसि। सव्यमक्षि निपेपि च। मेहकस्य चनाममत्॥७६॥

[३५]

अत्रिणा त्वा क्रिमे हन्मि। कण्वेन जुमदग्निना। विश्वावसोर्ब्रह्मणा हुतः।
क्रिमीणां राजा। अप्येषां स्थपतिर्हुतः। अथो माताऽथो पिता। अथो स्थूरा
अथो क्षुद्राः। अथो कृष्णा अथो श्वेताः। अथो आशातिका हुताः। श्वेताभिः सह
सर्वे हुताः॥७७॥

[३६]

आहूरावद्य। शृतस्य हविषो यथा। तत्सत्यम्। यदमुं यमस्य जम्भयोः।
आदधामि तथा हि तत्। खण्फण्मसि॥७८॥

[३७]

ब्रह्मणा त्वा शपामि। ब्रह्मणस्त्वा शपथेन शपामि। घोरेण त्वा भृगूणां चक्षुषा
प्रेक्षे। रौद्रेण त्वाङ्गिरसां मनसा ध्यायामि। अघस्य त्वा धारया विद्धामि। अधरो

मत्पद्यस्वासौ॥७९॥

[३८]

उत्तुद शिमिजावरि। तल्पेजे तल्प उत्तुद। गिरी२ रनु प्रवेशय। मरीचीरुप सन्नुद। यावदितः पुरस्तादुदयाति सूर्यः। तावदितोऽमुं नाशय। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः॥८०॥

[३९]

भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवः। भुवोऽद्धायि भुवोऽद्धायि भुवोऽद्धायि। नृम्णायि नृम्णं नृम्णायि नृम्णं नृम्णायि नृम्णम्। निधाय्यो वायि निधाय्यो वायि निधाय्यो वायि। ए अस्मे अस्मे। सुवर्न ज्योतीः॥८१॥

[४०]

पृथिवी समित्। तामग्निः समिन्धे। साऽग्निः समिन्धे। तामहः समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन

समिन्ता॒ऽ॒ स्वाहा॑। अ॒न्तरि॑क्ष॒ः स॒मित्॑॥८२॥

तां वा॒युः समि॑न्धे। सा वा॒युः समि॑न्धे। ताम॒हः समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा।
आयु॑षा॒ तेज॑सा। वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॑सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ता॒ऽ॒ स्वाहा॑।
द्यौः स॒मित्। तामा॑दि॒त्यः समि॑न्धे॥८३॥

साऽऽदि॒त्यः समि॑न्धे। ताम॒हः समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा।
वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॑सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ता॒ऽ॒ स्वाहा॑। प्रा॒जाप॒त्या
मे॒ स॒मिद॑सि सप॒त्नक्ष॑य॒णी। भ्रा॒तृव्य॑हा मे॒ऽसि॒ स्वाहा॑। अ॒ग्ने॑ व्रतप॑ते व्र॒तं
च॑रिष्यामि॥८४॥

तच्छ॑केयं॒ तन्मे॑ राध्यताम्। वायो॑ व्रतप॑त॒ आदि॑त्य व्रतप॑ते। व्र॒तानां॑ व्रतप॑ते
व्र॒तं च॑रिष्यामि। तच्छ॑केयं॒ तन्मे॑ राध्यताम्। द्यौः स॒मित्। तामा॑दि॒त्यः समि॑न्धे।
साऽऽदि॒त्यः समि॑न्धे। ताम॒हः समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा॥८५॥

वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॑सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ता॒ऽ॒ स्वाहा॑। अ॒न्तरि॑क्ष॒ः

स॒मि॒त्। तां वा॒युः स॒मि॒न्धे। सा वा॒युः स॒मि॒न्धे। ताम॒हः स॒मि॒न्धे। सा मा॒
स॒मि॒द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा। वर्च॑सा श्रि॒या॥८६॥

यश॑सा ब्रह्मवर्च॑सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ स॒मि॒न्ताः॑ स्वाहा॑। पृ॒थि॒वी स॒मि॒त्। ताम॒ग्निः
स॒मि॒न्धे। साऽग्नि॑ः स॒मि॒न्धे। ताम॒हः स॒मि॒न्धे। सा मा॒ स॒मि॒द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा।
वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॑सेन॑॥८७॥

अ॒न्नाद्ये॑न॒ स॒मि॒न्ताः॑ स्वाहा॑। प्रा॒जाप॒त्या मे॑ स॒मि॒द॑सि स॒प॒त्न॒क्षय॑णी। भ्रा॒तृव्य॒हा
मे॑ऽसि॒ स्वाहा॑। आ॒दि॒त्य व्र॑त॒प॒ते व्र॑त॒म॑चा॒रिष॑म्। तद॑श॒कं त॒न्मेऽरा॑धि। वा॒यो
व्र॑त॒प॒तेऽग्ने॑ व्र॑त॒प॒ते। व्र॑त॒नां व्र॑त॒प॒ते व्र॑त॒म॑चा॒रिष॑म्। तद॑श॒कं त॒न्मेऽरा॑धि॥८८॥

स॒मि॒त्स॒मि॒न्धे व्र॑तं चरिष्या॒म्यायु॑षा॒ तेज॑सा॒ वर्च॑सा श्रि॒या यश॑सा ब्रह्मवर्च॑सेना॒द्यौ च॑॥—————[४१]

शं नो॒ वा॒तः प॒व॒तां मा॒त॒रि॒श्वा॒ शं न॑स्त॒प॒तु सूर्यः॑। अ॒हा॒नि॒शं भ॑वन्तु नः
शः रा॒त्रिः प्र॒ति॒धी॒य॒ताम्। श॒मु॒षा नो॒ व्यु॑च्छ॒तु श॒मा॒दि॒त्य उ॒दे॒तु नः॑। शि॒वा नः॑

शन्त॑मा भव सु॒मृ॒डी॒का सर॑स्वति। मा ते व्यो॑म स॒न्द॒शि। इडा॑यै वास्त्व॑सि
 वास्तु॑मद्वास्तु॑मन्तो भूया॑स्म मा वास्तो॑श्छि॒थ्स्मह्य॑वास्तुः स भूया॑द्यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॒ यं
 च व॒यं द्विष्मः॑। प्रति॑ष्ठासि॒ प्रति॑ष्ठाव॑न्तो भूया॑स्म मा प्र॑ति॒ष्ठाया॑श्छि॒थ्स्मह्य॑प्रति॑ष्ठः
 स भूया॑द्यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॒ यं च व॒यं द्विष्मः॑। आ वा॑त वाहि भेष॒जं वि वा॑त वाहि
 यद्र॑पः। त्व॑ हि वि॒श्वभे॑षजो दे॒वानां॑ दू॒त ई॒य॑से। द्वावि॒मौ वा॑तो वा॒त आ सि॒न्धो॒रा
 प॑राव॒तः॥८९॥

दक्षं॑ मे अ॒न्य आ॒वा॒तु परा॒न्यो वा॑तु यद्र॑पः। यद्दो वा॑तते गृ॒हेऽमृ॑तस्य
 नि॒धिर्हृ॑तः। ततो॑ नो देहि जी॒वसे॑ ततो॑ नो धेहि भेष॒जम्। ततो॑ नो म॒ह आ॑व॒ह
 वा॒त आ॑वा॒तु भेष॒जम्। श॒म्भूर्म॑यो॒भूर्नो॑ हृ॒दे प्र ण॒ आयू॑षि तारिषत्। इन्द्र॑स्य
 गृ॒होऽसि॑ तं त्वा॒ प्र॑प॒द्ये स॒गुः सा॒श्वः। स॒ह य॒न्मे अ॒स्ति ते॒न। भूः प्र॑प॒द्ये भुवः॑
 प्र॑प॒द्ये सु॒वः प्र॑प॒द्ये भूर्भु॒वः सु॒वः प्र॑प॒द्ये वा॒युं प्र॑प॒द्येऽना॑तां दे॒वतां॑ प्र॑प॒द्येऽश्मा॑नमा॒ख॒णं
 प्र॑प॒द्ये प्र॒जाप॑तेर्ब्रह्म॒कोशं॑ ब्रह्म॒ प्र॑प॒द्य ओं प्र॑प॒द्ये। अ॒न्तरि॑क्षं म उ॒र्वन्तरं॑ बृ॒हद॒ग्नयः॑

पर्वताश्च यया वातः स्वस्त्या स्वस्तिमान्तया॥ स्वस्त्या स्वस्तिमानंसानि। प्राणापानौ
मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मयि मेधां मयि प्रजां मय्यग्निस्तेजो
दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयीन्द्र इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि
सूर्यो भ्राजो दधातु॥१०॥

द्युभिरक्तुभिः परिपातमस्मानरिष्टेभिरश्विना सौभगेभिः। तन्नो मित्रो वरुणो
मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः। कया नश्चित्र आ भुवदूती सदावृधः
सखा॥ कया शचिष्ठया वृता। कस्त्वा सत्यो मदानां म॥हिष्ठो मथ्सदन्धसः।
दृढाचिदारुजे वसु। अभी षु णः सखीनामविता जरितृणाम्। शतं भवास्यूतिभिः।
वयः सुपर्णा उपसेदुरिन्द्र प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः। अप ध्वान्तमूर्णुहि पूर्धि
चक्षुर्मुमुग्ध्यस्मान्निधयेव ब्रह्मान्॥११॥

शं नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतये॥ शं योरभिस्रवन्तु नः। ईशाना वार्याणां
क्षयन्तीश्चरषणीनाम्। अपो याचामि भेषजम्। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु

दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता
न ऊर्जे दधातन। महे रणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः।
उशतीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ॥९२॥

आपो जनयथा च नः। पृथिवी शान्ता साऽग्निना शान्ता सा मे शान्ता शुचः
शमयतु। अन्तरिक्षः शान्तं तद्वायुना शान्तं तन्मे शान्तः शुचः शमयतु। द्यौः
शान्ता साऽऽदित्येन शान्ता सा मे शान्ता शुचः शमयतु। पृथिवी शान्तिरन्तरिक्षः
शान्तिर्द्यौः शान्तिर्दिशः शान्तिरवान्तरदिशः शान्तिरग्निः शान्तिर्वायुः शान्तिरादित्यः
शान्तिश्चन्द्रमाः शान्तिर्नक्षत्राणि शान्तिरापः शान्तिरोषधयः शान्तिर्वनस्पतयः
शान्तिर्गौः शान्तिरजा शान्तिरश्वः शान्तिः पुरुषः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिर्ब्राह्मणः शान्तिः
शान्तिरेव शान्तिः शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। तयाहः शान्त्या सर्वशान्त्या मह्यं
द्विपदे चतुष्पदे च शान्तिं करोमि शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। एह श्रीश्च ह्रीश्च
धृतिश्च तपो मेधा प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चैतानि मोत्तिष्ठन्तमनूत्तिष्ठन्तु मा

मा॒ऽश्रीश्च॒ ह्रीश्च॒ धृति॑श्च॒ तपो॑ मे॒धा प्र॑तिष्ठा श्रद्धा स॒त्यं धर्म॑श्चै॒तानि॑ मा॒ मा
 हा॑सिषुः। उ॒दायु॑षा स्वा॒युषो॑दोष॒धीना॑ः रसे॒नोत्प॑र्जन्य॒स्य शु॒ष्मेणो॑द॒स्थाम॑मृता॒ऽ
 अनु॑। तच्चक्षु॑र्दे॒वहि॑तं पु॒रस्ता॑च्छु॒क्रमु॑च्चरेत्। पश्ये॑म श॒रदः॑ श॒तं जीवे॑म श॒रदः॑
 श॒तं नन्दा॑म श॒रदः॑ श॒तं मोदा॑म श॒रदः॑ श॒तं भवा॑म श॒रदः॑ श॒तः शृ॑ण्वाम
 श॒रदः॑ श॒तं प्रब्र॑वाम श॒रदः॑ श॒तमजी॑ताः स्याम श॒रदः॑ श॒तं ज्यो॑क्क सूर्यं दृ॒शे।
 य उद॑गान्मह॒तोऽर्णवा॑द्विभ्राज॒मानः॑ सरि॒रस्य॒ मध्या॑त्स मा॑ वृष॒भो लो॑हिता॒क्षः
 सूर्यो॑ विप॒श्चिन्मन॑सा पुनातु। ब्रह्म॑ण॒श्चोत॑न्यसि॒ ब्रह्म॑ण आ॒णी स्थो॑ ब्रह्म॑ण
 आ॒वप॑नमसि धा॒रिते॑यं पृ॒थिवी॑ ब्रह्म॑णा म॒ही धा॑रि॒तमे॑नेन म॒हद॑न्तरि॒क्षं दि॒वं दा॑धार
 पृ॒थिवी॑ः सदे॑वा॒ यद॑हं वेद॒ तद॑हं धा॒रया॑णि मा॒ मद्वे॑दोऽधि॒विस्त्र॑सत्। मे॒धाम॑नी॒षे
 मावि॑शताः स॒मीची॑ भू॒तस्य॒ भव्य॑स्याव॒रुध्यै॑ सर्व॒मायु॑रया॒णि सर्व॑मायु॒रया॑णि।
 आ॒भिर्गी॑र्भिर्यदतो॑ न ऊ॒नमा॑प्यायय हरि॒वो वर्ध॑मानः। य॒दा स्तो॑तृभ्यो॒ महि॑ गो॒त्रा
 रु॒जासि॑ भूयिष्ठभाजो॒ अथ॑ ते स्याम। ब्रह्म॒ प्रावा॑दिष्म॒ तन्नो॒ मा हा॑सीत्। ॐ

शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥९३॥

परावर्तो दधातु बद्धां जिन्वथ दृशे सप्त च॥ [४२]

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो वाचे नमो
वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो मा मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः
परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतो मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासः शिवामदस्तां जुष्टां
देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्। शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च
शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो
वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं मे
प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं
प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधु मनिष्ये मधु जनिष्ये मधु वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि
मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु शोभायै
पितरोऽनुमदन्तु। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

ॐ शं नस्तन्नो मा हासीत्॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

देवा वै स॒त्रमा॑सत। ऋद्धि॑परिमितं यश॑स्कामाः। तेऽब्रुवन्। यन्नः प्रथ॑मं यशं
ऋच्छा॑त्। सर्वेषां नस्तत्स॒हास॒दिति॑। तेषां कुरु॑क्षेत्रं वेदि॑रासीत्। तस्यै खाण्ड॒वो
दक्षि॑णार्धं आसीत्। तूर्ध्वमुत्तरा॑र्धः। प॒रीण॑ज्जघनार्धः। म॒खं उत्करः॥१॥

तेषां मुखं वैष्ण॑वं यशं आर्च्छ॑त्। तन्न्य॑कामयत। तेनापा॑क्रामत्। तं
दे॒वा अन्वा॑यन्। यशोऽव॒रुरु॑त्समानाः। तस्या॑न्वागतस्य। स॒व्याद्ध॑नुरजायत।
दक्षि॑णादिषवः। तस्मा॑दिषुध॒न्वं पु॒ण्यज॑न्म। य॒ज्ञज॑न्मा हि॥२॥

तमेक॑ स॒न्तम्। ब॒हवो॑ नाभ्य॑धृष्णुवन्। तस्मा॑देकमिषुध॒न्विनम्।
ब॒हवो॑ऽनिषुध॒न्वा नाभि॑धृष्णुवन्ति। सोऽस्म॑यत। एकं मा स॒न्तं ब॒हवो॑
नाभ्य॑धर्षिषुरिति॑। तस्य॑ सिष्मि॒याण॒स्य तेजो॑ऽपा॑क्रामत्। तद्दे॒वा ओष॑धीषु
न्य॑मृजुः। ते श्या॒माका॑ अभवन्। स्म॒याका॑ वै नामै॒ते॥३॥

तथ्स्मयाकांनां स्मयाकृत्वम्। तस्माद्दीक्षितेनापिगृह्यं स्मेतव्यम्। तेजसो धृत्यै। स धनुः प्रतिष्कभ्यातिष्ठत्। ता उपदीका अब्रुवन्वरं वृणामहे। अथ व इमं रन्धयाम। यत्र क्व च खनाम। तदपोऽभितृणदामेति। तस्मादुपदीका यत्र क्व च खनन्ति। तदपोऽभितृन्दन्ति॥४॥

वारैवृतं ह्यासाम्। तस्य ज्यामप्यादन्। तस्य धनुर्विप्रवमाणं शिर उदवर्तयत्। तद्वावापृथिवी अनुप्रावर्तत। यत्प्रावर्तत। तत्प्रवर्ग्यस्य प्रवर्ग्यत्वम्। यद्वाँ(४)इत्यपंतत्। तद्घर्मस्य घर्मत्वम्। महतो वीर्यमपत्तदिति। तन्महावीरस्य महावीरत्वम्॥५॥

यदस्याः समभरन्। तथ्सम्राज्ञः सम्राट्त्वम्। तं स्तुतं देवतास्त्रेधा व्यंगृह्यत। अग्निः प्रातः सवनम्। इन्द्रो माध्यं दिनं सवनम्। विश्वेदेवास्तृतीयसवनम्। तेनापशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानाः। नाशिषोऽवारुन्धत। न सुवर्गं लोकमभ्यजयन्। ते देवा अश्विनावब्रुवन्॥६॥

भिषजौ वै स्थः। इदं यज्ञस्य शिरः प्रतिधत्तमिति। तावंब्रूतां वरं वृणावहै।
 ग्रहं एव नावत्रापि गृह्यतामिति। ताभ्यामेतमाश्विनमंगृह्णन्। तावेतद्यज्ञस्य शिरः
 प्रत्यधत्ताम्। यत्प्रवर्ग्यः। तेन सशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानाः। अवाशिषोऽरुन्धत।
 अभि सुवर्गं लोकमजयन्। यत्प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। यज्ञस्यैव तच्छिरः प्रतिदधाति।
 तेन सशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानः। अवाशिषो रुन्धे। अभि सुवर्गं लोकं जयति।
 तस्मादेष आश्विनप्रवया इव। यत्प्रवर्ग्यः॥७॥

उत्करो ह्येते तृन्दन्ति महावीरत्वमंब्रुवन्नजयन्त्सुप्तं च॥ _____ [१]

सावित्रं जुहोति प्रसूत्यै। चतुर्गृहीतेन जुहोति। चतुष्पादः पशवः। पशून्वावरुन्धे।
 चतस्रो दिशः। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठति। छन्दांसि देवेभ्योऽपाक्रामन्। न वोऽभागानि
 हव्यं वक्ष्याम इति। तेभ्य एतच्चतुर्गृहीतमधारयन्। पुरोनुवाक्यायै याज्यायै॥८॥

देवतायै वषट्कारायं। यच्चतुर्गृहीतं जुहोति। छन्दांस्येव तत् प्रीणाति। तान्यस्य
 प्रीतानि देवेभ्यो हव्यं वहन्ति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यं दीक्षितस्य गृहा(३)इ न

होत॒व्या(३)मि॒ति। ह॒वि॒र्वै दी॑क्षि॒तः। य॒ज्जु॑हु॒यात्। ह॒विष्कृ॑तं॒ यज॑मानम॒ग्नौ प्र॑द॒ध्यात्।
य॒न्न जु॑हु॒यात्॥९॥

य॒ज्ञप॒रुर॒न्तरि॑यात्। य॒जुरे॒व व॑देत्। न ह॒विष्कृ॑तं॒ यज॑मानम॒ग्नौ प्र॑दधा॒ति।
न य॒ज्ञप॒रुर॒न्तरै॑ति। गा॒य॒त्री छ॑न्दा॒ऽस्य॑त्य॒मन्य॑त। तस्यै॑ वष॒ट्कारो॑ऽभ्य॒य्य
शिरो॑ऽच्छि॒नत्। तस्यै॑ द्वेधा॒ रसः॑ प॒राप॑तत्। पृ॒थि॒वीम॒र्धः प्रावि॑शत्। प॒शून्म॒र्धः। यः
पृ॒थि॒वीं प्रावि॑शत्॥१०॥

स ख॑दि॒रोऽभ॑वत्। यः प॒शून्। सोऽजा॑म्। य॒त्खा॑दि॒र्यभि॑र्भव॒ति। छ॑न्द॒सामे॒व
रसे॑न य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः सम्भ॑रति। यदौदु॑म्बरी। ऊ॒र्वा उ॑दु॒म्बरः॑। ऊ॒र्जे॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः
सम्भ॑रति। यद्वै॒ष्ण॒वी। तेजो॒ वै वेणुः॑॥११॥

तेज॑सै॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः सम्भ॑रति। यद्वैक॑ङ्क॒ती। भा॒ ए॒वाव॑रुन्धे। दे॒वस्य॑ त्वा
स॒वि॒तुः प्र॑स॒व इ॒त्यभि॑माद॒त्ते प्र॑सू॒त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह। अ॒श्विनो॑ हि
दे॒वाना॑मध्व॒र्यू आस्ता॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्या॑मित्या॒ह य॒त्यै। वज्र॑ इ॒व वा॒ ए॒षा।

यदग्निः। अग्निरसि नारिरसीत्याहु शान्त्यै॥१२॥

अध्वरकृद्देवेभ्य इत्याहु। यज्ञो वा अध्वरः। यज्ञकृद्देवेभ्य इति वावैतदाहु। उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पत इत्याहु। ब्रह्मणैव यज्ञस्य शिरोऽच्छैति। प्रेतु ब्रह्मणस्पतिरित्याहु। प्रेत्यैव यज्ञस्य शिरोऽच्छैति। प्र देव्येतु सूनृतेत्याहु। यज्ञो वै सूनृता। अच्छा वीरं नर्यं पङ्क्तिराधसमित्याहु॥१३॥

पाङ्क्तो हि यज्ञः। देवा यज्ञं नयन्तु न इत्याहु। देवानेव यज्ञनियः कुरुते। देवी द्यावापृथिवी अनु मे म२साथामित्याहु। आभ्यामेवानुमतो यज्ञस्य शिरः सम्भरति। ऋद्ध्यासमद्य मुखस्य शिर इत्याहु। यज्ञो वै मुखः। ऋद्ध्यासमद्य यज्ञस्य शिर इति वावैतदाहु। मखाय त्वा मुखस्य त्वा शीर्ष्ण इत्याहु। निर्दिश्यैवैनद्धरति॥१४॥

त्रिर्हरति। त्रयं इमे लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्यो यज्ञस्य शिरः सम्भरति। तूष्णीं चतुर्थं हरति। अपरिमितादेव यज्ञस्य शिरः सम्भरति। मृत्खनादग्रै हरति। तस्मान्मृत्खनः करुण्यतरः। इयत्यग्रं आसीरित्याहु। अस्यामेवाच्छम्बद्वारं यज्ञस्य

शिरः सम्भरति। ऊर्जं वा एत९ रसं पृथिव्या उपदीका उद्दिहन्ति॥१५॥

यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भारो भवति। ऊर्जमेव रसं पृथिव्या अवरुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्र३ ह्येतत्पृथिव्याः। यद्वल्मीकः। अबधिरो भवति। य एव वेद। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। स यत्र यत्र पुराक्रमत॥१६॥

तत्राद्धियत। स पूतीकस्तम्बे पराक्रमत। सोऽद्धियत। सोऽब्रवीत्। ऊतिं वै मे धा इति। तदूतीकानामूतीकत्वम्। यदूतीका भवन्ति। यज्ञायैवोतिं दधति। अग्निजा असि प्रजापते रेत इत्याह। य एव रसः पशून्प्राविशत्॥१७॥

तमेवावरुन्धे। पञ्चैते सम्भारा भवन्ति। पाङ्क्तो यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः सम्भरति। यद्ग्राम्याणां पशूनां चर्मणा सम्भरेत्। ग्राम्यान्पशूञ्छुचाऽर्पयेत्। कृष्णाजिनेन सम्भरति। आरण्यानेव पशूञ्छुचारपयति। तस्मात्समावत्पशूनां प्रजायमानानाम्॥१८॥

आरण्याः पशवः कनीया९सः। शुचा ह्यृताः। लोमतः सम्भरति। अतो ह्यस्य

मेध्यम्। परिगृह्या यन्ति। रक्षसामपंहत्यै। बृहवो हरन्ति। अपचितिमेवास्मिन्दधति।
उद्धते सिकतोपोत्ते परिश्रिते निदधति शान्त्यै। मदन्तीभिरुपं सृजति॥१९॥

तेज एवास्मिन्दधाति। मधु त्वा मधुला करोत्वित्याह। ब्रह्मणैवास्मिन्तेजो
दधाति। यद्ग्राम्याणां पात्राणां कपालैः स॥सृजेत्। ग्राम्याणि पात्राणि शुचाऽर्पयेत्।
अर्मकपालैः स॥सृजति। एतानि वा अनुपजीवनीयानि। तान्येव शुचारपयति।
शर्कराभिः स॥सृजति धृत्यै। अथो शन्त्वायं। अज्जलोमैः स॥सृजति। एषा वा अग्नेः
प्रिया तनूः। यदजा। प्रिययैवेनं तनुवा स॥सृजति। अथो तेजसा। कृष्णाजिनस्य
लोमभिः स॥सृजति। यज्ञो वै कृष्णाजिनम्। यज्ञेनैव यज्ञं स॥सृजति॥२०॥

याज्यायै न जुहुयादविश्वेणुः शान्त्यै पङ्क्तिराधसमित्याह हरति दिहन्ति पराक्रमताविशत् प्रजायमानानां सृजति शन्त्वायाष्टौ
च॥

[२]

परिश्रिते करोति। ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै। न कुर्वन्नभि प्राण्यात्। यत्कुर्वन्नभि
प्राण्यात्। प्राणाञ्छुचारपयेत्। अपहाय प्राणिंति। प्राणानां गोपीथायं। न प्रवर्ग्यं

चादित्यं चा॒न्तरे॑यात्। यद॑न्तरे॒यात्। दु॒श्चर्मा॑ स्यात्॥२१॥

तस्मान्नान्तरा॒य्यम्। आ॒त्मनो॑ गोपी॒थाय॑। वेणु॑ना करोति। तेजो॒ वै वेणुः॑। तेजः॑
प्रव॒र्ग्यः। तेज॑सैव तेजः॒ सम॑र्धयति। म॒खस्य॒ शिरो॒ऽसीत्या॑ह। य॒ज्ञो वै म॒खः।
तस्यै॒तच्छिरः॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः॥२२॥

तस्मादे॒वमा॑ह। य॒ज्ञस्य॑ प॒दे स्थ॒ इत्या॑ह। य॒ज्ञस्य॒ ह्येते॑ प॒दे। अथो॒ प्रति॑ष्ठित्यै।
गा॒य॒त्रेण॑ त्वा॒ छन्द॑सा करो॒मीत्या॑ह। छन्दो॑भिरे॒वेन॑ करोति। त्र्यु॑द्धिं करोति। त्रयं॑
इ॒मे लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॑मा॒प्त्यै। छन्दो॑भिः करोति॥२३॥

वी॒र्यं॑ वै छन्दा॑सि। वी॒र्येणै॒वेन॑ करोति। यजु॑षा॒ बिलं॑ करोति॒ व्यावृ॑त्यै। इयं॑ तं
करोति। प्र॒जाप॑तिना यज्ञमु॒खेन॒ सम्मि॑तम्। इयं॑ तं करोति। य॒ज्ञप॒रुषा॒ सम्मि॑तम्।
इयं॑ तं करोति। ए॒ताव॑द्वै पुरु॑षे वी॒र्यम्। वी॒र्यस॑म्मितम्॥२४॥

अप॑रिमितं करोति। अप॑रिमित॒स्याव॑रुद्धौ। प॒रि॒ग्री॒वं क॑रोति॒ धृत्यै॑। सूर्य॑स्य॒

हरसा श्रायेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अश्वशकेन धूपयति। प्राजापत्यो वा अश्वः
 सयोनिर्त्वाय। वृष्णो अश्वस्य निष्पदसीत्याह। असौ वा आदित्यो वृषाऽश्वः। तस्य
 छन्दांसि निष्पत्॥२५॥

छन्दोभिरेवैनं धूपयति। अर्चिषे त्वा शोचिषे त्वेत्याह। तेज एवास्मिन्दधाति।
 वारुणोऽभीद्धः। मैत्रियोपैति शान्त्यै। सिद्ध्यै त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। देवस्त्वा
 सवितोद्वपत्वित्याह। सवितृप्रसूत एवैनं ब्रह्मणा देवताभिरुद्वपति। अपद्यमानः
 पृथिव्यामाशा दिश आपृणेत्याह॥२६॥

तस्मादग्निः सर्वा दिशोऽनु विभाति। उत्तिष्ठ बृहन्मवोर्ध्वस्तिष्ठ ध्रुवस्त्वमित्याह
 प्रतिष्ठित्यै। ईश्वरो वा एषोऽन्धो भवितोः। यः प्रवर्ग्यमन्वीक्षते। सूर्यस्य त्वा
 चक्षुषाऽन्वीक्ष इत्याह। चक्षुषो गोपीथाय। ऋजवे त्वा साधवे त्वा सुक्षित्यै त्वा
 भूत्यै त्वेत्याह। इयं वा ऋजुः। अन्तरिक्षं साधु। असौ सुक्षितिः॥२७॥

दिशो भूतिः। इमानेवास्मै लोकान्कल्पयति। अथो प्रतिष्ठित्यै। इदमहममुमामुष्यार

वि॒शा प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॒ पर्यू॑हामीत्या॒ह। वि॒शैवैनं॑ प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॒ पर्यू॑हति।
वि॒शेति॑ राज॒न्यस्य॑ ब्रूयात्। वि॒शैवैनं॑ पर्यू॑हति। प॒शुभि॒रिति॑ वैश्यस्य। प॒शुभि॒रेवैनं॑
पर्यू॑हति। अ॒सुर्यं पात्र॒मना॑च्छृण्णम्॥ २८॥

आच्छृ॑णत्ति। दे॒वत्रा॑कः। अ॒ज॒क्षी॒रेणाऽऽच्छृ॑णत्ति। प॒र॒मं वा ए॒तत्प॒यः।
यद॑ज॒क्षी॒रम्। प॒र॒मे॒णैवैनं॑ प॒यसाऽऽच्छृ॑णत्ति। यजु॑षा व्यावृ॑त्यै। छ॒न्दो॑भि॒राच्छृ॑णत्ति।
छ॒न्दो॑भि॒र्वा ए॒ष क्रि॑यते। छ॒न्दो॑भि॒रेव॑ छ॒न्दा॑ऽस्याच्छृ॑णत्ति। छृ॒न्धि वाच॑मित्या॒ह।
वाच॑मे॒वाव॑रुन्धे। छृ॒न्ध्यूर्ज॑मित्या॒ह। ऊ॒र्जमे॒वाव॑रुन्धे। छृ॒न्धि ह॒विरि॑त्या॒ह।
ह॒विरे॒वाकः॑। दे॒वं पुर॑श्चर स॒ध्यास॑न्त्वेत्या॒ह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्॥ २९॥

स्याद्यत्प्रवर्ग्यश्छन्दोभिः करोति वीर्यसम्मितं छन्दांसि निष्पत्पृणेत्याह सुक्षितिरनाच्छृणञ्छन्दाऽस्याच्छृणत्यष्टौ च॥—[३]

ब्र॒ह्म॒न्प्रच॑रिष्यामो॒ होत॑र्ध॒र्मम॑भिष्टुहीत्या॒ह। ए॒ष वा ए॒तर्हि॑ बृ॒हस्प॑तिः। यद्व॒ह्मा।
तस्मा॑ ए॒व प्र॑ति॒प्रोच्य॑ प्रच॑रति। आ॒त्मनो॑ऽना॒त्यै। य॒माय॑ त्वा म॒खाय॑ त्वेत्या॒ह।
ए॒ता वा ए॒तस्य॑ दे॒वताः॑। ताभि॑रे॒वैन॑ऽ सम॑र्धयति। म॒दन्ती॑भिः प्रोक्ष॑ति। तेज॑

ए॒वास्मि॑न्दधाति॥ ३० ॥

अ॒भि॒पूर्व॑ प्रोक्ष॑ति। अ॒भि॒पूर्व॑मे॒वास्मि॑न्तेजो॑ दधाति। त्रिः प्रोक्ष॑ति। त्र्या॑वृद्धि य॒ज्ञः।
अथो॑ मे॒ध्य॒त्वाय॑। होता॑ऽन्वा॒ह। रक्ष॑साम॒प॒हत्यै॑। अन॑वानम्। प्रा॒णाना॑ऽ॒ सन्त॑त्यै।
त्रि॒ष्टुभः॑ स॒तीर्गा॑य॒त्रीरि॒वान्वा॑ह॥ ३१ ॥

गा॒य॒त्रो हि प्रा॑णः। प्रा॒णमे॒व यज॑माने दधाति। सन्त॑त॒मन्वा॑ह। प्रा॒णाना॑म॒न्नाद्य॑स्य
सन्त॑त्यै। अथो॑ रक्ष॑साम॒प॒हत्यै॑। यत्प॑रि॒मिता॑ अनु॒ब्रूयात्। प॑रि॒मित॒मव॑रुन्धीत।
अ॒प॑रि॒मिता॑ अन्वा॒ह। अ॒प॑रि॒मित॒स्याव॑रुद्धौ। शिरो॑ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑॥ ३२ ॥

यत्प्र॑व॒र्ग्यः। ऊ॒र्ङ्मु॒ञ्जो॑ वे॒दो भव॑ति। ऊ॒र्जे॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः स॑म॒र्धय॑ति।
प्रा॒णा॒हुती॑र्जु॒होति॑। प्रा॒णाने॒व यज॑माने दधाति। स॒प्त जु॑होति। स॒प्त वै शी॑र्ष॒ण्याः।
प्रा॒णाः। प्रा॒णाने॒वास्मि॑न्दधाति। दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता म॒ध्वा॑ऽन॒क्तित्या॑ह॥ ३३ ॥

तेज॑सै॒वैन॑मनक्ति। पृ॒थि॒वीं तप॑स॒स्त्राय॑स्वेति॒ हि॒र॑ण्य॒मुपा॑स्यति। अ॒स्या
अन॑तिदाहाय। शिरो॑ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॑।

प्र॒ल॒वाना॒दी॒प्योपा॑स्यति। दे॒वता॑स्वे॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः प्र॑ति॒दधा॑ति। अ॒प्र॒ति॒शीर्णा॑ग्रं
भव॑ति। ए॒तद्व॑र्हि॒र्ह्येषः॑॥३४॥

अ॒र्चि॒रसि॑ शो॒चि॒रसी॒त्याह॑। तेज॑ ए॒वास्मि॑न्ब्रह्मवर्च॒सं द॑धाति। स॒ंसी॑दस्व
मु॒हा॒ं अ॒सी॒त्याह॑। मु॒हान् ह्येषः॑। ब्र॒ह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति। ए॒ते वा॒व त ऋ॒त्विजः॑।
ये द॑र्शपूर्णमा॒सयोः॑। अथ॑ क॒था होता॑ यज॑मानायाऽऽशि॒षो नाशा॑स्त॒ इति॑।
पु॒रस्ता॑दाशीः खलु॒ वा अ॒न्यो य॒ज्ञः। उ॒परि॑ष्टादाशीर॒न्यः॥३५॥

अ॒ना॒धृ॒ष्या पु॒रस्ता॑दिति॒ यदे॒तानि॑ यजू॒ंष्याह॑। शी॒रू॒षत॑ ए॒व य॒ज्ञस्य॑ यज॑मान
आ॒शि॒षोऽव॑रुन्धे। आयुः॑ पु॒रस्ता॑दाह। प्र॒जां दक्षि॑णतः। प्रा॒णं प॒श्चात्। श्रोत्र॑मुत्त॒रतः॑।
वि॒धृ॒तिमु॒परि॑ष्टात्। प्रा॒णाने॒वास्मै॑ स॒मीचो॑ दधाति। ई॒श्वरो॒ वा ए॒ष दि॒शोऽनू॑न्म॒दितोः॑।
यं दि॒शोऽनु॑ व्यास्था॒पय॑न्ति॥३६॥

मनो॒रश्वा॑सि॒ भूरि॑पु॒त्रेती॒माम॑भि॒मृ॑शति। इ॒यं वै मनो॒रश्वा॒ भूरि॑पु॒त्रा। अ॒स्यामे॒व
प्र॑ति॒तिष्ठ॑त्यनु॒न्मा॑दाय। सू॒प॒सदा॑ मे भूया॒ मा मा॑ हि॒ंसी॒रित्या॒हाहि॑ंसायै। चि॒तः

स्थ परिचि॒त इत्या॑ह। अप॑चि॒तिमे॒वास्मि॑न्दधाति। शिरो॑ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः।
अ॒सौ खलु॑ वा आ॑दि॒त्यः प्र॑व॒र्ग्यः। तस्य॑ म॒रुतो॑ र॒श्मयः॑॥३७॥

स्वाहा॑ म॒रुद्भिः परि॑श्रय॒स्वेत्या॑ह। अ॒मुमे॒वाऽऽदि॒त्यः र॒श्मिभिः॑ पर्यू॑हति।
तस्मा॑द॒सावा॑दि॒त्योऽमु॑ष्मि॒ल्लोके॑ र॒श्मिभिः॑ पर्यू॑ढः। तस्मा॒द्राजा॑ वि॒शा पर्यू॑ढः।
तस्मा॑द्दाम॒णीः संजा॑तैः पर्यू॑ढः। अ॒ग्नेः सृ॑ष्टस्य॑ यतः। वि॒कङ्क॑तं भा आ॑र्च्छ॒त्।
यद्वैक॑ङ्क॒ताः परि॑धयो॒ भव॑न्ति। भा ए॒वाव॑रुन्धे। द्वा॒दश॑ भवन्ति॥३८॥

द्वा॒दश॑ मा॒साः संव॑त्सरः। संव॑त्सरमे॒वाव॑रुन्धे। अस्ति॑ त्रयो॒दशो॑
मास॑ इत्या॑हुः। यत्र॑यो॒दशः परि॑धिर्भव॑ति। तेनै॒व त्रयो॑दशं मा॒सम॑वरुन्धे।
अ॒न्तरि॑क्षस्यान्त॒र्धिर्सी॒त्याह॑ व्यावृ॑त्त्यै। दि॒वं तप॑स॒स्त्राय॑स्वेत्यु॒परि॑ष्टा॒द्धिर॑ण्य॒मधि॑
नि॒दधा॑ति। अ॒मुष्या॑ अन॑तिदाहाय। अथो॑ आ॒भ्यामे॒वैन॑मु॒भय॑तः परि॑गृह्णाति।
अ॒रुह॑न् बिभ॒र्षि सा॑य॒कानि॑ धन्वेत्या॑ह॥३९॥

स्तौत्ये॒वैन॑मे॒तत्। गा॒यत्र॑म॒सि त्रैष्टु॑भम॒सि जा॑ग॒तम॒सीति॑ ध॒वित्रा॑ण्याद॒त्ते।

छन्दोभिरेवैनान्यादत्ते। मधु मध्विति धूनीति। प्राणो वै मधु। प्राणमेव यजमाने दधाति। त्रिः परियन्ति। त्रिवृद्धि प्राणः। त्रिः परियन्ति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥४०॥

अथो रक्षसामपहत्यै। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। यो वै घर्मस्य प्रियां तनुवमाक्रामति। दुश्चर्मा वै स भवति। एष ह वा अस्य प्रियां तनुवमाक्रामति। यन्त्रिः परीत्य चतुर्थ पर्येति। एतां ह वा अस्योग्रदेवो राजनिराचक्राम॥४१॥

ततो वै स दुश्चर्माऽभवत्। तस्मात्त्रिः परीत्य न चतुर्थ परीयात्। आत्मनो गोपीथाय। प्राणा वै ध्रुवित्राणि। अव्यतिषङ्गं धून्वन्ति। प्राणानामव्यतिषङ्गाय कृत्यै। विनिषद्य धून्वन्ति। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। ऊर्ध्वं धून्वन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। सर्वतो धून्वन्ति। तस्मादयं सर्वतः पवते॥४२॥

दधातीवान्वाह यज्ञस्याहैष उपरिष्ठादाशीरन्यो व्यास्थापयन्ति रश्मयो भवन्ति धन्वेत्याह यज्ञश्चक्राम समष्ट्यै द्वे च॥—[४]

अग्निश्चा वसुभिः पुरस्ताद्रोचयतु गायत्रेण छन्दसेत्याह। अग्निरेवैनं वसुभिः

पुरस्ताद्रोचयति गायत्रेण छन्दसा। स मां रुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामा
शास्ते। इन्द्रस्त्वा रुद्रैर्दक्षिणतो रोचयतु त्रैष्टुभेन छन्दसेत्याह। इन्द्र एवैनं
रुद्रैर्दक्षिणतो रोचयति त्रैष्टुभेन छन्दसा। स मां रुचितो रोचयेत्याह।
आशिषमेवैतामा शास्ते। वरुणस्त्वाऽऽदित्यैः पश्चाद्रोचयतु जागतेन छन्दसेत्याह।
वरुण एवैनमादित्यैः पश्चाद्रोचयति जागतेन छन्दसा॥४३॥

स मां रुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। द्युतानस्त्वां मारुतो
मरुद्भिरुत्तरतो रोचयत्वानुष्टुभेन छन्दसेत्याह। द्युतान एवैनं मारुतो मरुद्भिरुत्तरतो
रोचयत्वानुष्टुभेन छन्दसा। स मां रुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते।
बृहस्पतिस्त्वा विश्वैर्देवैरुपरिष्ठाद्रोचयतु पाङ्केन छन्दसेत्याह। बृहस्पतिरेवैनं
विश्वैर्देवैरुपरिष्ठाद्रोचयति पाङ्केन छन्दसा। स मां रुचितो रोचयेत्याह।
आशिषमेवैतामा शास्ते॥४४॥

रोचितस्त्वं देव घर्म देवेष्वसीत्याह। रोचितो ह्येष देवेषु। रोचिषीयाहं

मनुष्येऽप्यित्याह। रोचत एवैष मनुष्येषु। सम्राड्धर्म रुचितस्त्वं देवेष्वायुष्माऽस्तेजस्वी
 ब्रह्मवर्चस्यसीत्याह। रुचितो ह्येष देवेष्वायुष्माऽस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी।
 रुचितोऽहं मनुष्येष्वायुष्माऽस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भूयासमित्याह। रुचित
 एवैष मनुष्येष्वायुष्माऽस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। रुगसि रुचं मयि धेहि मयि
 रुगित्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। तं यदेतैर्यजुर्भिररोचयित्वा। रुचितो घर्म इति
 प्रब्रूयात्। अरोचुकोऽध्वर्युः स्यात्। अरोचुको यजमानः। अथ यदेनमेतैर्यजुर्भी
 रोचयित्वा। रुचितो घर्म इति प्राह। रोचुकोऽध्वर्युर्भवति। रोचुको यजमानः॥४५॥

पश्चाद्रौचयति जागतेन छन्दसा पाङ्केन छन्दसा स मां रुचितो रोचयेत्याहाशिषमेवैतामाशास्ते शास्तेऽष्टौ च॥—————[५]

शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। ग्रीवा उपसदः। पुरस्तादुपसदां प्रवर्ग्यं
 प्रवृणक्ति। ग्रीवास्वेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति। त्रिः प्रवृणक्ति। त्रयं इमे लोकाः।
 एभ्य एव लोकेभ्यो यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः॥४६॥

ऋतुभ्य एव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। द्वादशकृत्वः प्रवृणक्ति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरादेव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। चतुर्विंशतिः सम्पद्यन्ते। चतुर्विंशतिरर्धमासाः। अर्धमासेभ्य एव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। अथो खलु। सकृदेव प्रवृज्यः। एकं हि शिरः॥४७॥

अग्निष्टोमे प्रवृणक्ति। एतावान् वै यज्ञः। यावानग्निष्टोमः। यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः प्रतिदधाति। नोक्थ्ये प्रवृज्यात्। प्रजा वै पशवं उक्थानि। यदुक्थ्ये प्रवृज्यात्। प्रजां पशूनस्य निर्दहेत्। विश्वजिति सर्वपृष्ठे प्रवृणक्ति॥४८॥

पृष्ठानि वा अच्युतं च्यावयन्ति। पृष्ठैरेवास्मा अच्युतं च्यावयित्वाऽवरुन्धे। अपश्यं गोपामित्याह। प्राणो वै गोपाः। प्राणमेव प्रजासु वियातयति। अपश्यं गोपामित्याह। असौ वा आदित्यो गोपाः। स हीमाः प्रजा गोपायति। तमेव प्रजानां गोप्तरं कुरुते। अनिपद्यमानमित्याह॥४९॥

न ह्येष निपद्यते। आ च परा च पृथिभिश्चरन्तमित्याह। आ च ह्येष परा च

पृथिभिश्चरति। स स॒ध्रीचीः स वि॒षूचीर्वसा॑न् इत्याह। स॒ध्रीचींश्च ह्येष वि॒षूचीश्च
वसा॑नः प्र॒जा अ॒भि वि॒पश्य॑ति। आ॒व॒रीव॑र्ति भुव॑नेष्वन्तरित्याह। आ ह्येष व॑रीवर्ति
भुव॑नेष्वन्तः। अत्र॑ प्रा॒वीर्मधु॑ मा॒ध्वीभ्या॑ मधु॑ मा॒धूचीभ्या॑मित्याह। वास॑न्तिकावे॒वास्मा
ऋ॒तू क॑ल्पयति। सम॒ग्निर॒ग्निना॑ ग॒तेत्या॑ह॥५०॥

ग्रेष्मावे॒वास्मा॑ ऋ॒तू क॑ल्पयति। सम॒ग्निर॒ग्निना॑ ग॒तेत्या॑ह। अ॒ग्निर्ह्ये॒वेषो॑ऽग्निना॑
स॒ङ्गच्छ॑ते। स्वाहा सम॒ग्निस्तप॑सा ग॒तेत्या॑ह। पूर्॒वमे॒वोदि॑तम्। उत्त॑रेणा॒भिगृ॑णाति।
ध॒र्ता दि॒वो विभा॑सि रज॑सः पृथि॒व्या इत्या॑ह। शा॒र॒दावे॒वास्मा॑ ऋ॒तू क॑ल्पयति॥५१॥

दि॒वि दे॒वेषु॑ हो॒त्रा य॒च्छेत्या॑ह। हो॒त्राभिरे॒वेमाँल्लो॒कान्त्स॒न्दधा॑ति। वि॒श्वासां॑
भुवां प॒त इत्या॑ह। हैम॑न्तिकावे॒वास्मा॑ ऋ॒तू क॑ल्पयति। दे॒वश्चू॒स्त्वं दे॒व घ॑र्म
दे॒वान्पा॒हीत्या॑ह। शै॒शिरा॑वे॒वास्मा॑ ऋ॒तू क॑ल्पयति। त॒पोजां॑ वाच॑म॒स्मे नि॒यच्छ॑
दे॒वायु॑व॒मित्या॑ह। या वै मे॒ध्या वाक्। सा त॑पो॒जाः। तामे॒वाव॑रुन्धे॥५२॥

ग॒र्भो दे॒वाना॑मित्याह। ग॒र्भो ह्येष॑ दे॒वाना॑म्। पि॒ता म॑ती॒नामि॒त्याह। प्र॒जा वै

म॒तयः॑। तासा॑मेष ए॒व पि॒ता। यत्प्र॑व॒र्ग्यः। तस्मा॑दे॒वमा॑ह। पतिः॑ प्र॒जाना॑मित्या॑ह।
पति॒र्ह्येष॑ प्र॒जाना॑म्। मतिः॑ कवी॒नामित्या॑ह॥५३॥

मति॒र्ह्येष॑ कवी॒नाम्। सं दे॒वो दे॒वेन॑ सवि॒त्रा य॑तिष्ठ॒ स॒ सूर्ये॑णारु॒क्तेत्या॑ह। अ॒मुं
चै॒वाऽऽदि॒त्यं प्र॑व॒र्ग्यं च॒ स॒ शा॑स्ति। आ॒युर्दा॑स्त्वम॒स्मभ्य॑ घ॒र्म वर्चो॑दा अ॒सीत्या॑ह।
आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॑स्ते। पि॒ता नो॑ऽसि पि॒ता नो॑ बो॒धेत्या॑ह। बो॒धय॑त्ये॒वैन॑म्। न
वै ते॑ऽवका॒शा भ॑वन्ति। पत्न्यै॑ दश॒मः। नव॒ वै पु॑रुषे प्रा॒णाः॥५४॥

नाभि॑र्दश॒मी। प्रा॒णाने॒व यज॑माने दधाति। अथो॒ दशा॑क्षरा वि॒राट्। अन्नं॑ वि॒राट्।
वि॒राजे॒वान्नाद्य॑मव॑रुन्धे। य॒ज्ञस्य॑ शिरो॑ऽच्छिद्यत। तद्दे॒वा हो॒त्राभिः॑ प्रत्य॑दधुः।
ऋ॒त्विजो॑ऽवे॑क्षन्ते। ए॒ता वै हो॒त्राः। हो॒त्राभिरे॒व य॒ज्ञस्य॑ शिरः॒ प्रति॑दधाति॥५५॥

रु॒चि॒तम॑वे॑क्षन्ते। रु॒चि॒ताद्वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। प्र॒जाना॑ः सृष्ट्यै॑।
रु॒चि॒तम॑वे॑क्षन्ते। रु॒चि॒ताद्वै प॑र्जन्यो॑ वर्षति। वर्ष॑कः प॑र्जन्यो॑ भवति। सं प्र॒जा
ए॒धन्ते। रु॒चि॒तम॑वे॑क्षन्ते। रु॒चि॒तं वै ब्र॑ह्मवर्च॒सम्। ब्र॒ह्मव॑र्च॒सिनो॑ भवन्ति॥५६॥

अ॒धी॒यन्तोऽवे॑क्षन्ते। सर्व॒मायु॑र्यन्ति। न पत्यवे॑क्षेत। यत्पत्य॒वेक्षे॑त। प्रजा॑येत।
 प्र॒जां त्व॑स्यै॒ निर्द॑हेत्। यन्नावे॑क्षेत। न प्रजा॑येत। नास्यै॑ प्र॒जां निर्द॑हेत्। ति॒रस्कृ॑त्य॒
 यजु॑र्वाचयति। प्रजा॑यते। नास्यै॑ प्र॒जां निर्द॑हति। त्वष्टी॑मती ते सपे॒येत्या॑ह। सपा॒द्धि
 प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते॥५७॥

ऋत॒वो हि शि॒रः सर्व॑पृष्ठे प्रवृ॑णत्तन्निपद्यमान॒मित्या॑ह ग॒तेत्या॑ह शा॒रदा॑वेवास्मां ऋ॒तू क॑ल्पयति रुन्धे कवी॒नामि॑त्या॒ह प्रा॒णाः
 प्रति॑दधाति भवन्ति वाचयति च॒त्वारि॑ च॥ [६]

दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इति॑ रश॒नामाद॑त्ते प्रसू॒त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मि॒त्याह॑।
 अ॒श्विनौ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू आस्ता॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्यामि॒त्याह॑ यत्यै॑। आ॒द॒देऽदि॑त्यै
 रा॒स्नाऽसी॒त्याह॑ यजु॑ष्कृत्यै। इ॒ड ए॒ह्यदि॑त॒ एहि॑ सर॑स्व॒त्येही॒त्याह॑। ए॒तानि॒ वा
 अ॑स्यै दे॒वना॒मानि॑। दे॒वना॒मैरे॒वैना॒माह्व॑यति। असा॒वेह्य॑सा॒वेह्य॑सा॒वेही॒त्याह॑। ए॒तानि॒
 वा अ॑स्यै मनु॒ष्यना॒मानि॑॥५८॥

मनु॒ष्यना॒मैरे॒वैना॒माह्व॑यति। षट्थ॑सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तुभि॑रे॒वैना॒माह्व॑यति।

अदित्या उ॒ष्णीषं॑मु॒सीत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। वा॒युर॑स्यै॒ड इत्या॑ह। वा॒युदे॒वत्यो॑ वै
व॒त्सः। पू॒षा त्वो॒पाव॑सृज॒त्वित्या॑ह। पौ॒ष्णा वै दे॒वत॑या प॒शवः॑॥५९॥

स्वयै॑वैनं दे॒वत॑यो॒पाव॑सृजति। अ॒श्विभ्यां॑ प्रदा॑पयेत्या॑ह। अ॒श्विनौ॑ वै दे॒वानां॑
भि॒षजौ॑। ताभ्या॑मे॒वास्मै॑ भेष॒जं क॑रोति। यस्ते स्तनः॑ शश॒य इत्या॑ह। स्तौत्ये॑वैनान्।
उ॒स्रं घ॒र्मः शि॒षो॒स्रं घ॒र्मं पा॑हि घ॒र्माय॑ शि॒षेत्या॑ह। यथा॑ ब्रूयाद॒मुष्मै॑ दे॒हीति॑।
ता॒दृगे॒व तत्। बृ॒हस्प॑ति॒स्त्वोप॑ सीद॒त्वित्या॑ह॥६०॥

ब्र॒ह्म वै दे॒वानां॑ बृ॒हस्प॑तिः। ब्र॒ह्मणै॑वैना॒मुप॑सीदति। दान॑वः स्थ॒ पे॒रव॑ इत्या॑ह।
मे॒ध्याने॑वैनान्करोति। वि॒ष्वग्व॑तो लो॒हि॒तेने॑त्या॑ह व्यावृ॑त्त्यै। अ॒श्विभ्यां॑ पि॒न्वस्व॑
सर॑स्वत्यै पि॒न्वस्व॑ पू॒ष्णे पि॑न्वस्व॒ बृ॒हस्प॑तये पि॒न्वस्वेत्या॑ह। ए॒ताभ्यो॑ ह्ये॒षा
दे॒वता॑भ्यः पि॒न्वते॑। इन्द्रा॑य पि॒न्वस्वेन्द्रा॑य पि॒न्वस्वेत्या॑ह। इन्द्र॑मे॒व भा॑ग॒धेये॑न
सम॑र्धयति। द्वि॒रिन्द्रा॑येत्या॑ह॥६१॥

तस्मा॒दिन्द्रो॑ दे॒वता॑नां भूयिष्ठ॒भाक्त॑मः। गा॒य॒त्रोऽसि॑ त्रैष्टु॒भोऽसि॑ जाग॑तमु॒सीति॑

शफोपयमानादत्ते। छन्दोभिरेवैनानादत्ते। सहोर्जो भागेनोपमेहीत्याह। ऊर्ज एवैनं भागमंकः। अश्विनौ वा एतद्यज्ञस्य शिरः प्रतिदधतावब्रूताम्। आवाभ्यामेव पूर्वाभ्यां वषट्क्रियाता इति। इन्द्राश्विना मधुनः सारघस्येत्याह। अश्विभ्यामेव पूर्वाभ्यां वषट्करोति। अथो अश्विनावेव भागधेयेन समर्धयति॥६२॥

धर्मं पात वसवो यजता वडित्याह। वसूनेव भागधेयेन समर्धयति। यद्वषट्कुर्यात्। यातयामाऽस्य वषट्कारः स्यात्। यत्र वषट्कुर्यात्। रक्षांसि यज्ञं हन्युः। वडित्याह। पुरोक्षमेव वषट्करोति। नास्य यातयामा वषट्कारो भवति। न यज्ञं रक्षांसि घ्नन्ति॥६३॥

स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मये वृष्टिवनये जुहोमीत्याह। यो वा अस्य पुण्यो रश्मिः। स वृष्टिवनिः। तस्मा एवैनं जुहोति। मधु हविरसीत्याह। स्वदयत्येवैनम्। सूर्यस्य तपस्तपेत्याह। यथायजुरेवैतत्। द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामीत्याह। द्यावापृथिवीभ्यामेवैनं परिगृह्णाति॥६४॥

अ॒न्तरि॑क्षेण॒ त्वोप॑यच्छामीत्या॑ह। अ॒न्तरि॑क्षेणै॒वैन॒मुप॑यच्छति। न वा ए॒तं
म॑नुष्यो॑ भर्तुम॑रहति। दे॒वानां॑ त्वा पि॒तृणाम॑नु॒मतो॑ भर्तुः॑ शके॒यमित्या॑ह।
दे॒वैरे॒वैनं॑ पि॒तृभि॒रनु॑मत॒ आद॑त्ते। वि वा ए॒नमे॒तदर्ध॑यन्ति। यत्प॒श्चात्प्र॑वृज्य
पुरो जुह॑ति। तेजो॑ऽसि तेजो॑ऽनु प्रेहीत्या॑ह। तेजं॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति।
दि॒विस्पृ॑ङ्गा मां हि॑ःसीरन्तरि॑क्षस्पृङ्गा मां हि॑ःसीः पृथि॒विस्पृ॑ङ्गा मां
हि॑ःसीरित्या॑हाहि॑ःसायै॑॥६५॥

सु॒व॒रसि॑ सु॒व॒र्मे यच्छ॑ दि॒वं यच्छ॑ दि॒वो मां पा॒हीत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॑स्ते।
शिरो॑ वा ए॒तद्य॑ज्ञस्य। यत्प्र॑व॒र्ग्यः। आ॒त्मा वा॒युः। उ॒द्यत्य॑ वातना॒मान्या॑ह। आ॒त्मन्ने॒व
य॑ज्ञस्य॒ शिरः॑ प्र॒तिद॑धाति। अ॒न॒वान॑म्। प्रा॒णाना॑ः सन्त॑त्यै। पश्चा॑ह॥६६॥

पाङ्क्तो॑ य॒ज्ञः। या॒वा॒ने॒व य॑ज्ञः। तस्य॒ शिरः॑ प्र॒तिद॑धाति। अ॒ग्नये॑ त्वा वसु॑मते
स्वाहेत्या॑ह। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्योऽग्नि॑र्वसु॑मान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। सोमा॑य त्वा
रु॒द्रव॑ते स्वाहेत्या॑ह। च॒न्द्रमा॑ वै सोमो॑ रु॒द्रवान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। वरु॑णाय

त्वाऽऽदित्यवते स्वाहेत्याह॥६७॥

अप्सु वै वरुण आदित्यवान्। तस्मा एवैनं जुहोति। बृहस्पतये त्वा विश्वदेव्यावते स्वाहेत्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवैनं जुहोति। सवित्रे त्वर्भुमतं विभुमतं प्रभुमते वाजवते स्वाहेत्याह। संवत्सरो वै सवितर्भुमान् विभुमान्प्रभुमान् वाजवान्। तस्मा एवैनं जुहोति। यमाय त्वाऽङ्गिरस्वते पितृमते स्वाहेत्याह। प्राणो वै यमोऽङ्गिरस्वान्पितृमान्॥६८॥

तस्मा एवैनं जुहोति। एताभ्य एवैनं देवताभ्यो जुहोति। दश सम्पद्यन्ते। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। रौहिणाभ्यां वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्। तद्रौहिण्यो रौहिणत्वम्। यद्रौहिणौ भवतः। रौहिणाभ्यामेव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति। अहर्ज्योतिः केतुनां जुषताः सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहा रात्रिर्ज्योतिः केतुनां जुषताः सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहेत्याह। आदित्यमेव तदमुष्मिल्लोकेऽह्ना परस्ताद्वाधार। रात्रिया अवस्तात्।

तस्मादसावादित्योऽमुष्मिल्लोकेऽहोरात्राभ्यां धृतः॥६९॥

मनुष्यनामानि पशवः सीदत्वित्याहेन्द्रायेत्याहार्धयति घ्नन्ति गृह्णात्यहिंसायै पश्चादहादित्यवन्ते स्वाहेत्याह पितृमानेति चत्वारि
च॥

[७]

विश्वा आशा दक्षिणसदित्याह। विश्वानेव देवान्प्रीणाति। अथो दुरिष्ट्या
एवैनं पाति। विश्वां देवानयाडिहेत्याह। विश्वानेव देवान्भागधेयेन समर्धयति।
स्वाहाकृतस्य घर्मस्य मधोः पिबतमश्विनेत्याह। अश्विनावेव भागधेयेन
समर्धयति। स्वाहाऽग्नये यज्ञियाय शं यजुर्भिरित्याह। अभ्येवैनं धारयति। अथो
हविरेवाकः॥७०॥

अश्विना घर्मं पातं हार्दिवानमहर्दिवाभिरूतिभिरित्याह। अश्विनावेव
भागधेयेन समर्धयति। अनुं वां द्यावापृथिवी मंसातामित्याहानुमत्यै। स्वाहेन्द्राय
स्वाहेन्द्रावडित्याह। इन्द्राय हि पुरो हूयते। आश्राव्याह घर्मस्य यजेति। वषट्कृते
जुहोति। रक्षंसामपहत्यै। अनुंयजति स्वगाकृत्यै। घर्ममपातमश्विनेत्याह॥७१॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभिगृणाति। अनु वां द्यावापृथिवी अमं सातामित्याहानुमतं
तं प्राव्यं यथावण्णमो दिवे नमः पृथिव्या इत्याह। यथायजुरेवैतत्। दिविधा
इमं यज्ञं यज्ञमिमं दिविधा इत्याह। सुवर्गमेवेनं लोकं गमयति। दिवं
गच्छान्तरिक्षं गच्छ पृथिवीं गच्छेत्याह। एष्वेवेनं लोकेषु प्रतिष्ठापयति। पञ्च
प्रदिशो गच्छेत्याह॥७२॥

दिक्ष्वेवेनं प्रतिष्ठापयति। देवान्धर्मपान्गच्छ पितृन्धर्मपान्गच्छेत्याह। उभयेष्वेवेनं
प्रतिष्ठापयति। यत्पिन्वते। वर्षुकः पर्जन्यो भवति। तस्मात्पिन्वमानः पुण्यः।
यत्प्राङ्पिन्वते। तद्देवानाम्। यदक्षिणा। तत्पितॄणाम्॥७३॥

यत्प्रत्यक्। तन्मनुष्याणाम्। यदुदङ्। तद्रुद्राणाम्। प्राश्चमुदञ्चं पिन्वयति।
देवत्राकः। अथो खलु। सर्वा अनु दिशः पिन्वयति। सर्वा दिशः समेधन्ते।
अन्तःपरिधिं पिन्वयति॥७४॥

तेजसोऽस्कन्दाय। इषे पीपिह्यूर्जे पीपिहीत्याह। इषमेवोर्जं यजमाने दधाति।

यज॑मानाय पी॒पि॒हीत्या॑ह। यज॑मानायै॒वैता॒मा॒शिष॒माशा॑स्ते। मह्यं॑ ज्यैष्ठ्याय॑
पी॒पि॒हीत्या॑ह। आ॒त्मन॑ ए॒वैता॒मा॒शिष॒माशा॑स्ते। त्विष्यै॑ त्वा द्यु॒म्राय॑ त्वेन्द्रि॒याय॑
त्वा भू॒त्यै त्वेत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। धर्मा॑सि सु॒धर्मा॑ मे॒ न्य॒स्मे ब्र॒ह्मा॑णि
धा॒रये॒त्या॑ह॥७५॥

ब्रह्म॑न्ने॒वैनं॑ प्र॒ति॒ष्ठाप॑यति। ने॒त्वा वा॒तः स्कु॒न्दया॑दि॒ति यद्य॑भि॒चरे॑त्। अ॒मुष्य॑ त्वा
प्रा॒णे सा॑द॒याम्य॒मुना॑ स॒ह नि॒रर्थं॑ ग॒च्छेति॑ ब्रूया॒द्यं द्वि॒ष्यात्। यमे॒व द्वेष्टि॑। तेनै॒नं
स॒ह नि॒रर्थं॑ ग॒मय॑ति। पू॒ष्णे शर॑से॒ स्वाहे॒त्या॑ह। या ए॒व दे॒वता॑ हु॒तभा॑गाः। ताभ्य॑
ए॒वैनं॑ जुहोति। ग्राव॑भ्यः॒ स्वाहे॒त्या॑ह। या ए॒वान्तरि॑क्षे॒ वाचः॑॥७६॥

ताभ्य॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। प्र॒ति॒रेभ्यः॑ स्वाहे॒त्या॑ह। प्रा॒णा वै दे॒वाः प्र॑ति॒राः। तेभ्य॑ ए॒वैनं॑
जुहोति। द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑ꣳ स्वाहे॒त्या॑ह। द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑मे॒वैनं॑ जुहोति। पि॒तृभ्यो॑
घ॒र्मपे॒भ्यः स्वाहे॒त्या॑ह। ये वै यज्वा॑नः। ते पि॒तरौ॑ घ॒र्मपाः॑। तेभ्य॑ ए॒वैनं॑ जुहोति॥७७॥

रु॒द्राय॑ रु॒द्रहो॑त्रे॒ स्वाहे॒त्या॑ह। रु॒द्रमे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। स॒र्वतः॑ स॒म॑न॒क्ति।

सर्वत एव रुद्रं निरवदयते। उदञ्चं निरस्यति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते। अप उपस्पृशति मेध्यत्वायं। नान्वीक्षेत। यदन्वीक्षेत॥७८॥

चक्षुरस्य प्रमायुकः स्यात्। तस्मान्नान्वीक्ष्यः। अपीपरो माऽहो रात्रियै मा पाह्येषा ते अग्ने समित्तया समिध्यस्वायुर्मे दा वर्चसा माऽऽञ्जीरित्याह। आयुरेवास्मिन्वर्चो दधाति। अपीपरो मा रात्रिया अहो मा पाह्येषा ते अग्ने समित्तया समिध्यस्वाऽऽयुर्मे दा वर्चसा माऽऽञ्जीरित्याह। आयुरेवास्मिन्वर्चो दधाति। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेत्याह। यथायजुरेवैतत्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यमग्निहोत्रा(३)न्न होतव्या(३)मिति॥७९॥

यद्यजुषा जुहुयात्। अयथापूर्वमाहुती जुहुयात्। यन्न जुहुयात्। अग्निः पराभवेत्। भूः स्वाहेत्येव होतव्यम्। यथापूर्वमाहुती जुहोति। नाग्निः पराभवति। हुतं हविर्मधुं हविरित्याह। स्वदयत्येवैनम्। इन्द्रतमेऽग्नावित्याह॥८०॥

प्रा॒णो वा इन्द्र॑तमोऽग्निः। प्रा॒ण ए॒वैन॑मिन्द्र॑तमेऽग्नौ जु॑होति। पि॒ता नो॑ऽसि॒ मा मां॑
हि॒५सी॒रित्या॒हाहि॑५सायै। अ॒श्याम॑ ते देव॒ घर्म॑ मधु॑मतो वाज॑वतः पितु॑मत॒ इत्या॑ह।
आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॑स्ते। स्व॒धावि॑नोऽशी॒महि॑ त्वा॒ मा मां॑ हि॒५सी॒रित्या॒हाहि॑५सायै।
तेज॑सा॒ वा ए॒ते व्य॑ध्यन्ते। ये प्र॑व॒र्ग्येण॑ चर॑न्ति। प्राश्न॑न्ति। तेज॑ ए॒वात्म॑न्दधते॥८१॥

स॒ंव॒त्स॒रं न मा॑५सम॑श्जीयात्। न रा॒मामु॑पेयात्। न मृ॒न्मये॑न पिबेत्। नास्य॑
रा॒म उ॒च्छि॑ष्टं पिबेत्। तेज॑ ए॒व तथ्स॑श्यति। दे॒वा॒सुराः॑ संय॑न्ता आसन्। ते
दे॒वा वि॑ज॒यमु॑पयन्तः। वि॒भ्राजि॑ सौ॒र्ये ब्र॒ह्म॑सन्त्य॑दधत। यत्किं च॑ दि॒वाकी॒र्त्यम्।
तदे॒तेनै॒व व्र॑तेना॑गोपायत्। तस्मा॑दे॒तद्व्र॑तं चा॒र्यम्। तेज॑सो गोपी॒थाय॑। तस्मा॑दे॒तानि॑
यजू॑५षि वि॒भ्राजः॑ सौ॒र्यस्ये॒त्याहुः॑। स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मिभ्य॑ इति॑ प्रा॒तः
स॑५सा॑दयति। स्वाहा॑ त्वा॒ नक्ष॑त्रेभ्य॑ इति॑ सा॒यम्। ए॒ता वा ए॒तस्य॑ दे॒वताः॑।
ताभि॑रे॒वैन॑५ सम॑र्धयति॥८२॥

अ॒क्र॒श्चि॒नेत्या॑ह प्र॒दिशो॑ ग॒च्छे॒त्याह॑ पितॄ॑णामन्तःपरि॒धि पि॑न्वयति धा॒रये॒त्याह॑ वाचो॑ घर्म॑पास्तेभ्य॑ ए॒वैनं॑ जुहोत्य॒न्वीक्षे॑त
होत॒व्या(३)मित्य॒ग्नावि॒त्याह॑ दधतेऽगोपाय॑त्स॒ च॥

घर्म या ते दिवि शुगिति तिस्र आहुतीर्जुहोति। छन्दोभिरेवास्यैभ्यो लोकेभ्यः शुचमव यजते। इयत्यग्रे जुहोति। अथेयत्यथेयंति। त्रय इमे लोकाः। अनु नोऽद्यानुमतिरित्याहानुमत्यै। दिवस्त्वा परस्पाया इत्याह। दिव एवेमाँल्लोकान्दाधार। ब्रह्मणस्त्वा परस्पाया इत्याह॥८३॥

एष्वेव लोकेषु प्रजा दाधार। प्राणस्य त्वा परस्पाया इत्याह। प्रजास्वेव प्राणान्दाधार। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। असौ खलु वा आदित्यः प्रवर्ग्यः। तं यदक्षिणा प्रत्यश्चमुदश्चमुद्वासयेत्। जिह्वं यज्ञस्य शिरो हरेत्। प्राश्चमुद्वासयति। पुरस्तादेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति॥८४॥

प्राश्चमुद्वासयति। तस्मादसावादित्यः पुरस्तादुदेति। शफोपयमान्धवित्राणि धृष्टी इत्यन्ववहरन्ति। सात्मानमेवैनं सतनुं करोति। सात्माऽमुष्मिल्लोके भवति। य एवं वेद। औदुम्बराणि भवन्ति। ऊर्वा उदुम्बरः। ऊर्जमेवावरुन्धे। वर्त्मना वा अन्वित्य॥८५॥

य॒ज्ञः रक्षा॑सि जिघा॑सन्ति। साम्ना॑ प्रस्तो॒ताऽन्ववै॑ति। साम् वै र॑क्षो॒हा।
 रक्ष॑साम॒पह॑त्यै। त्रि॒र्निध॑न॒मुपै॑ति। त्रयं इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॑
 रक्षा॑स्य॒पह॑न्ति। पुरु॑षः पुरु॒षो नि॒धन॒मुपै॑ति। पुरु॑षः पुरु॒षो हि र॑क्ष॒स्वी।
 रक्ष॑साम॒पह॑त्यै॥८६॥

यत्पृ॑थि॒व्यामु॑द्वा॒सये॑त्। पृ॒थि॒वीः शु॒चाऽर्प॑येत्। यद॒प्सु। अ॒पः शु॒चा॒र्पये॑त्।
 यदोष॑धीषु। ओष॑धीः शु॒चाऽर्प॑येत्। यद्वन॒स्पति॑षु। वन॒स्पती॑ञ्छु॒चा॒र्पये॑त्। हि॒र॒ण्यं
 नि॒धायो॑द्वा॒सय॑ति। अ॒मृतं॑ वै हि॒र॒ण्यम्॥८७॥

अ॒मृतं॑ ए॒वैनं॑ प्र॒तिष्ठा॑पयति। व॒ल्गुर॑सि शं यु॒धाया॑ इति॒ त्रिः प॑रिषि॒ञ्चन्प॑र्ये॑ति।
 त्रि॒वृ॒द्धा अ॒ग्निः। यावा॑ने॒वाग्निः। तस्य॑ शुचः॑ शमयति। त्रिः पुनः॑ प॒र्येति॑।
 षट्त्स॑म्पद्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तुभि॑रे॒वास्य॑ शुचः॑ शमयति। चतुः॑
 स्र॒क्तिर्नाभि॑र्ऋ॒तस्ये॑त्या॒ह॥८८॥

इ॒यं वा ऋ॒तम्। तस्या॑ ए॒ष ए॒व नाभिः॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः। तस्मा॑दे॒वमा॑ह। स॒दो

विश्वायुरित्याह। सदो हीयम्। अप द्वेषो अप ह्वर इत्याह भ्रातृव्यापनुत्यै।
 घर्मेतत्तेऽन्नमेतत्पुरीषमिति दध्ना मधुमिश्रेण पूरयति। ऊर्वा अन्नाद्यं दधि।
 ऊर्जैवैनमन्नाद्येन समर्धयति॥८९॥

अनशनायुको भवति। य एवं वेद। रन्तिर्नामांसि दिव्यो गन्धर्व इत्याह।
 रूपमेवास्यैतन्महिमान् रन्ति बन्धुतां व्याचष्टे। समहमायुषा सं प्राणेनेत्याह।
 आशिषमेवैतामा शास्ते। व्यसौ योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह। अभिचार
 एवास्यैषः। अचिक्रदद्वृषा हरिरित्याह। वृषा ह्येषः॥९०॥

वृषा हरिः। महान्मित्रो न दर्शत इत्याह। स्तौत्येवैनमेतत्। चिदसि
 समुद्रयोनिरित्याह। स्वामेवैनं योनिं गमयति। नमस्ते अस्तु मा मा
 हिः सीरित्याहाहिः सायै। विश्वावंसु सोम गन्धर्वमित्याह। यदेवास्य क्रियमाण-
 स्यान्तर्यन्ति। तदेवास्यैतेनाप्याययति। विश्वावंसुरभि तन्नो गृणात्वित्याह॥९१॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभि गृणाति। धियो हिन्वानो धिय इन्नो अव्यादित्याह।

ऋतूनेवास्मै कल्पयति। प्राऽऽसां गन्धर्वो अमृतानि वोचदित्याह। प्राणा वा अमृताः। प्राणानेवास्मै कल्पयति। एतत्त्वं देव घर्म देवो देवानुपांगा इत्याह। देवो ह्येष सं देवानुपैति। इदमहं मनुष्यो मनुष्यानित्याह॥१२॥

मनुष्यो हि। एष सन्मनुष्यानुपैति। ईश्वरो वै प्रवर्ग्यमुद्वासयन्। प्रजां पशून्सोमपीथमनुद्वासः सोमं पीथानुमेहि। सह प्रजया सह रायस्पोषेणेत्याह। प्रजामेव पशून्सोमपीथमात्मन्धत्ते। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्त्वित्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह। अभिचार एवास्यैषः। प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्चवते। यः प्रवर्ग्यमुद्वासयति। उदुत्यं चित्रमिति सौरीभ्यामृग्भ्यां पुनरेत्य गार्हपत्ये जुहोति। अयं वै लोको गार्हपत्यः। अस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति। असौ खलु वा आदित्यः सुवर्गो लोकः। यथ्सौरी भवतः। तेनैव सुवर्गाल्लोकान्नैति॥१३॥

ब्रह्मणस्त्वा परस्पाया इत्याह दधात्यन्वित्यं रक्षस्वी रक्षसामपहत्यै वै हिरण्यमाहार्धयति ह्येष गृणात्वित्याह मनुष्यानित्याहास्यैषोऽष्टौ

चं॥ _____ [९]

प्रजापतिं वै देवाः शुक्रं पयोऽदुहन्। तदेभ्यो न व्यभवत्। तदग्निर्व्यकरोत्।
तानि शुक्रियाणि सामान्यभवन्। तेषां यो रसोऽत्यक्षरत्। तानि शुक्रयजूंष्यभवन्।
शुक्रियाणां वा एतानि शुक्रियाणि। सामपयसं वा एतयोरन्यत्। देवानामन्यत्पयः।
यद्गोः पयः॥९४॥

तथ्साम्नः पयः। यदजायै पयः। तद्देवानां पयः। तस्माद्यत्रैतैर्यजुर्भिश्चरन्ति।
तत्पयसा चरन्ति। प्रजापतिमेव तत्पयसाऽन्नाद्यैर्न समर्धयन्ति। एष ह त्वै
साक्षात्प्रवर्ग्यं भक्षयति। यस्यैवं विदुषः प्रवर्ग्यः प्रवृज्यते। उत्तरवेद्यामुद्वास-
येत्तेजस्कामस्य। तेजो वा उत्तरवेदिः॥९५॥

तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्धयति। उत्तरवेद्यामुद्वासयेदन्नकामस्य। शिरो
वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। मुखमुत्तरवेदिः। शीर्ष्णैव मुखं सन्दधात्यन्नाद्याय।
अन्नाद एव भवति। यत्र खलु वा एतमुद्वासितं वयांसि पर्यासन्ते। परि वै तां

समां॑ प्र॒जा वया॑ऽस्यासते॥९६॥

तस्मा॑दुत्तरवे॒द्यामे॒वोद्वा॑सयेत्। प्र॒जानां॑ गोपी॒थाय॑। पु॒रो वा॑ प॒श्चाद्वोद्वा॑सयेत्।
पु॒रस्ता॑द्वा ए॒तज्ज्योति॑रुदेति। तत्प॒श्चान्निम्रो॑चति। स्वामे॒वैनं॑ योनि॒मनू॑द्वासयति। अ॒पां
मध्य॑ उद्वा॑सयेत्। अ॒पां वा ए॒तन्मध्या॑ज्ज्योति॑रजायत। ज्योतिः॑ प्रव॒र्ग्यः। स्वयै॒वैनं॑
यो॒नौ प्र॑ति॒ष्ठाप॑यति॥९७॥

यं द्वि॒ष्यात्। यत्र॑ स स्यात्। तस्यां॑ दि॒श्युद्वा॑सयेत्। ए॒ष वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः।
यत्प्र॑व॒र्ग्यः। अ॒ग्निनै॒वैनं॑ वैश्वान॒रेणा॑भि प्रव॑र्तयति। औदु॑म्ब॒र्याः॒ शाखा॑या॒मुद्वा॑सयेत्।
ऊ॒र्वा उ॑दुम्ब॒रः। अन्नं॑ प्रा॒णः। शु॒ग्ध॒र्मः॥९८॥

इ॒दम॒हम॒मुष्या॑मुष्याय॒णस्य॑ शु॒चा प्रा॒णमपि॑ द॒हामी॒त्याह॑। शु॒चैवा॒स्य
प्रा॒णमपि॑ द॒हति॑। ता॒जगा॑र्ति॒माच्छ॑ति। यत्र॑ द॒र्भा उ॑प॒दीकं॑सन्तताः स्युः।
तदुद्वा॑सये॒द्वृष्टि॑कामस्य। ए॒ता वा अ॒पाम॑नू॒ज्झ्राव॑र्यो॒ नाम॑। यद्द॒र्भाः। अ॒सौ खलु॑
वा आ॑दि॒त्य इ॒तो वृष्टि॑मुदी॒रय॑ति। अ॒सावे॒वास्मा॑ आदि॒त्यो वृष्टिं॑ निय॑च्छति। ता

आपो नियंता धन्वना यन्ति॥११॥

गोः पयं उत्तरवेदिंरांसते स्थापयति घर्मो यन्ति॥ [१०]

प्रजापतिः सम्प्रियमाणः। सम्राट्सम्भृतः। घर्मः प्रवृत्तः। महावीर उद्भासितः।
असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः। स एतानि नामान्यकुरुत। य एवं वेद।
विदुरेनं नाम्ना। ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥१००॥

यो वै वसीयांसं यथानाममुपचरति। पुण्यातिं वै स तस्मै कामयते।
पुण्यातिमस्मै कामयन्ते। य एवं वेद। तस्मादेवं विद्वान्। घर्म इति दिवाऽऽचक्षीत।
सम्राडिति नक्तम्। एते वा एतस्य प्रिये तनुवौ। एते अस्य प्रिये नामनी।
प्रिययैवैनं तनुवौ॥१०१॥

प्रियेण नाम्ना समर्धयति। कीर्तिरस्य पूर्वागच्छति जनतामायतः। गायत्री
देवेभ्योऽपाक्रामत्। तां देवाः प्रवर्ग्येणैवानु व्यभवन्। प्रवर्ग्येणाप्नुवन्।
यच्चतुर्विंशतिकृत्वः प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। गायत्रीमेव तदनु विभवति। गायत्रीमाप्नोति।

पूर्वाऽस्य जनं यतः कीर्तिर्गच्छति। वैश्वदेवः सः संन्नः॥१०२॥

वसवः प्रवृक्तः। सोमोऽभिकीर्यमाणः। आश्विनः पयस्यानीयमाने। मारुतः
क्वथन्। पौष्ण उदन्तः। सारस्वतो विष्यन्दमानः। मैत्रः शरो गृहीतः। तेज उद्यतः।
वायुर्हियमाणः। प्रजापतिर्हूयमानो वाग्धुतः॥१०३॥

असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः। स एतानि नामान्यकुरुत। य
एवं वेद। विदुरेनं नाम्ना। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यन्मृन्मयमाहुतिं नाश्नुतेऽथ।
कस्मादेषोऽश्नुत इति। वागेष इति ब्रूयात्। वाच्यैव वाचं दधाति॥१०४॥

तस्मादश्नुते। प्रजापतिर्वा एष द्वादशधा विहितः। यत्प्रवर्ग्यः। यत्प्रागवकाशेभ्यः।
तेन प्रजा असृजत। अवकाशैर्देवासुरानसृजत। यद्धूर्ध्वमवकाशेभ्यः। तेनान्नम-
सृजत। अन्नं प्रजापतिः। प्रजापतिर्वावैषः॥१०५॥

वदन्ति तनुवा सः संन्नो हूयमानो वाग्धुतो दधात्येषः॥ [११]

सुवि॒ता भू॒त्वा प्र॑थ॒मेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। तेन॒ कामा॑ः एति। यद्वि॒तीयेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑।
अ॒ग्निर्भू॒त्वा दे॒वाने॑ति। यत्तृ॒तीयेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। वा॒युर्भू॒त्वा प्रा॒णाने॑ति। यच्च॑तु॒र्थेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑।
आ॒दि॒त्यो भू॒त्वा र॒श्मीने॑ति। यत्प॑ञ्च॒मेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। च॒न्द्रमा॑ भू॒त्वा नक्ष॑त्राण्येति॥१०६॥

यत्ष॑ष्ठेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। ऋ॒तुर्भू॒त्वा सं॒वत्स॒रमे॑ति। यत्स॑प्त॒मेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑।
धा॒ता भू॒त्वा श॒क्र॒रीमे॑ति। यद॑ष्ट॒मेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। बृ॒ह॒स्पति॑र्भू॒त्वा गा॑य॒त्रीमे॑ति।
यन्न॑व॒मेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। मि॒त्रो भू॒त्वा त्रि॒वृत् इ॒माँल्लो॒काने॑ति। यद॑श॒मेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑।
वरु॑णो भू॒त्वा वि॒राज॑मेति॥१०७॥

यदे॑काद॒शेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। इन्द्रो॑ भू॒त्वा त्रि॒ष्टुभ॑मेति। यद्वा॑द॒शेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। सोमो॑
भू॒त्वा सु॒त्यामे॑ति। यत्पु॒रस्ता॑दुप॒सदा॑ प्रवृ॒ज्यते॑। तस्मा॑दि॒तः परा॑ङ्मूँल्लो॒काः-
स्तप॑न्नेति। यदु॒परि॑ष्टादुप॒सदा॑ प्रवृ॒ज्यते॑। तस्मा॑द॒मुतो॒र्वाङ्मूँल्लो॒काः स्तप॑न्नेति।
य ए॒वं वेद॑। ऐ॒व त॑पति॥१०८॥

नक्षत्राण्येति विराजमेति तपति॥

[१२]

ॐ शं न॒स्तन्नो॒ मा हा॑सीत्॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ षष्ठः प्रश्नः ॥

ॐ सन्त्वा॑ सि॒श्चामि॑ यजुषा॑ प्र॒जामायु॑र्धनं च॥ ॐ शान्तिः॑ शान्तिः॑ शान्तिः॑॥

प॒रेयु॒वा॑सं प्र॒वतो॑ म॒हीरनु॑ ब॒हुभ्यः॑ पन्था॑मनपस्प॒शानम्॑। वैव॒स्वत॑सु॒ङ्गम॑नं
जना॑नां य॒मसु॑ राजा॑नसु॒ ह॒विषा॑ दुवस्यत। इ॒दं त्वा॑ व॒स्रं प्रथ॑मन्वाग॒न्नपै॑तदू॒ह
यदि॒हाबि॑भः पु॒रा। इ॒ष्टापूर्त॑मनु॒ सम्प॑श्य दक्षि॑णां यथा॑ ते द॒त्तं बहु॑धा वि॒बन्धु॑षु।
इ॒मौ यु॑नज्मि ते व॒ह्नी अ॑सु॒नीथा॑य वो॒ढवै॑। याभ्या॑ य॒मस्य॑ सा॒दनसु॑ कृ॒तां
चापि॑ गच्छ॒तात्। पू॒षा त्वे॒तश्चा॑वयतु प्रवि॒द्वानन॑ष्टपशु॒र्भुवन॑स्य गो॒पाः। स त्वे॒तेभ्यः॑
परि॑ददात्पि॒तृभ्यो॑ऽग्नि॒र्देवे॑भ्यः सुवि॒दत्रे॑भ्यः। पू॒षेमा॑ आशा॒ अनु॑वेद॒ सर्वाः॑ सो अ॒स्मासु॑
अभ॑यतमेन नेषत्। स्व॒स्ति॒दा अघृ॑णिः सर्व॑वी॒रोऽप्र॑युच्छन्पु॒र ए॑तु प्रवि॒द्वान्॥१॥

आयु॑र्वि॒श्वायुः॑ परि॑पासति त्वा पू॒षा त्वा॑ पातु प्रप॑थे पु॒रस्ता॑त्। यत्रा॑ऽऽसंते
सु॒कृतो॑ यत्र॒ ते य॒युस्तत्र॑ त्वा दे॒वः संवि॑ता दधातु। भु॒वन॑स्य पत इ॒दसु॑ ह॒विः।
अ॒ग्नये॑ रयि॒मते॑ स्वाहा॑। पु॒रुष॑स्य सयाव॒र्यपे॑द॒घानि॑ मृज्महे। यथा॑ नो अत्र॒

नापरः पुरा जुरसु आयति। पुरुषस्य सयावरि वि ते प्राणमसि स्रसम्।
 शरीरेण महीमिहि स्वधयेहि पितृनुपं प्रजयाऽस्मानिहावह। मैवं माऽस्ता
 प्रियेऽहं देवी सती पितृलोकं यदैषि। विश्ववारा नभसा संव्ययन्त्युभौ नो लोकौ
 पर्यसाऽभ्याववृथस्व॥२॥

इयं नारी पतिलोकं वृणाना निपद्यत उप त्वा मर्त्यं प्रेतम्। विश्वं
 पुराणमनु पालयन्ती तस्यै प्रजां द्रविणं चेह धेहि। उदीर्ष्व नार्यभि
 जीवलोकमितासुमेतमुपशेष एहि। हस्तग्राभस्य दिधिषोस्त्वमेतत्पत्युर्जनित्वमभि
 सम्बभूव। सुवर्णं हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै ब्रह्मणे तेजसे बलाय। अत्रैव
 त्वमिह वयं सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम। धनुरहस्तादाददाना
 मृतस्य श्रियै क्षत्रायौजसे बलाय। अत्रैव त्वमिह वयं सुशेवा विश्वाः स्पृधो
 अभिमातीर्जयेम। मणिं हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै विशे पुष्ट्यै बलाय। अत्रैव
 त्वमिह वयं सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम॥३॥

इममग्ने चमसं मा विजीह्वरः प्रियो देवानामुत सोम्यानाम्। एष यश्चमसो
 देवपानस्तस्मिन्देवा अमृतां मादयन्ताम्। अग्नेर्वर्म परि गोभिर्व्ययस्व सं प्रोर्णुष्व
 मेदसा पीवसा च। नेत्वा धृष्णुरहरसा जर्हृषाणो दधद्विधक्ष्यन्पर्यङ्क्ष्याते।
 मैनमग्ने विदहो माऽभिशोचो माऽस्य त्वचं चिक्षिपो मा शरीरम्। यदा शृतं
 कुरवो जातवेदोऽथैमेनं प्रहिणुतात्पितृभ्यः। शृतं यदा कुरसि जातवेदोऽथैमेनं
 परिदत्तात्पितृभ्यः। यदा गच्छात्यसुनीतिमेतामथा देवानां वशनीर्भवाति। सूर्यं ते
 चक्षुर्गच्छतु वातमात्मा द्यां च गच्छ पृथिवीं च धर्मणा। अपो वां गच्छ यदि
 तत्र ते हितमोषधीषु प्रति तिष्ठा शरीरैः। अजो भागस्तपसा तं तपस्व तं ते
 शोचिस्तपतु तं ते अर्चिः। यास्ते शिवास्तनुवो जातवेदस्ताभिर्वहेम५ सुकृतां यत्र
 लोकाः। अयं वै त्वमस्मादधि त्वमेतदयं वै तदस्य योनिरसि। वैश्वानरः पुत्रः
 पित्रे लोककृज्जातवेदो वहेम५ सुकृतां यत्र लोकाः॥४॥

य ए॒तस्य॑ प॒थो गो॒प्तार॒स्तेभ्यः॑ स्वाहा॒ य ए॒तस्य॑ प॒थो र॑क्षि॒तार॒स्तेभ्यः॑
 स्वाहा॒ य ए॒तस्य॑ प॒थोभि॑र॒क्षितार॒स्तेभ्यः॑ स्वाहा॑ऽऽख्या॒त्रे स्वाहा॑ऽपाख्या॒त्रे
 स्वाहा॑ऽभिलाल॑पते स्वाहा॑ऽपलाल॑पते स्वाहा॑ऽग्नये॑ कर्म॒कृते॒ स्वाहा॒ यम॑त्र
 नाधी॒मस्तस्मै॑ स्वाहा॑। यस्तं इ॒ध्मं ज॒भर॑त्सिष्वि॒दानो॑ मूर्धा॒नं वा॒त तप॑ते त्वा॒या।
 दि॒वो वि॒श्वस्मा॑त्सीम॒घाय॑त उ॒रुष्यः॑। अ॒स्मात्त्वमधि॑ जा॒तोऽसि॑ त्वद॒यं जा॑यतां
 पुनः॑। अ॒ग्नये॑ वैश्वान॒राय॑ सुव॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॑॥५॥

य ए॒तस्य॑ त्वत्पञ्च॑॥

[२]

प्र के॒तुना॑ बृ॒हता॑ भा॒त्यग्निरा॒विर्विश्वा॑नि वृष॒भो रो॑रवीति। दि॒वश्चि॒दन्ता॒दुप॒
 मामु॒दानं॑ड॒पामु॒पस्थे॑ महि॒षो व॑वर्ध। इ॒दं त॒ एकं॑ प॒र ऊ॑त॒ एकं॑ तृ॒तीये॑न॒ ज्योति॑षा
 संवि॑शस्व। सं॒वेश॑नस्त॒नुवै॑ चा॒रुरे॑धि प्रि॒यो दे॒वानां॑ पर॒मे स॒धस्थे॑। नाके॑ सुप॒र्णमु॒प॒
 यत्प॑त॒न्तः॑ हृ॒दा वे॑न॒न्तो अ॒भ्यच॑क्षत त्वा। हि॒र॑ण्यपक्षं वरु॑णस्य दू॒तं य॒मस्य॑ यो॒नौ
 शकु॑नं भु॒रण्यु॑म्। अति॑द्रव सा॒रमे॒यौ श्वानौ॑ चतु॒रक्षौ॑ श॒बलौ॑ सा॒धुना॑ प॒था। अथा॑

पितृन्सुविदत्रा॑ अपी॑हि य॒मेन॒ ये संध॑मादं॒ मद॑न्ति। यौ ते॒ श्वानौ॑ यमरक्षितारौ॑
चतुर॒क्षौ प॑थिरक्षी॑ नृचक्ष॑सा। ताभ्या॑ राज॒न्परि॑ देह्येन॑ स्व॒स्ति चा॑स्मा अनमी॒वं
च॑ धेहि॥६॥

उ॒रुण॒साव॑सु॒तृपा॑वुलु॒म्बलौ॑ य॒मस्य॑ दू॒तौ च॑रतो॒ वशा॑ अनु॑। ताव॒स्मभ्यं॑ दृ॒शये॒
सूर्या॑य पुन॑र्दत्ता॒ वसु॑म॒द्येह॑ भ॒द्रम्। सोम॒ एके॑भ्यः पव॑ते घृ॒तमे॑क॒ उपा॑सते। येभ्यो॒
मधु॑ प्र॒धाव॑न्ति॒ ताश्चि॑दे॒वापि॑ गच्छ॒तात्। ये यु॒ध्यन्ते॑ प्र॒धने॑षु शूरा॑सो॒ ये त॑नुत्यजः।
ये वा॑ स॒हस्र॑दक्षिणा॒स्ताश्चि॑दे॒वापि॑ गच्छ॒तात्। तप॑सा॒ ये अ॑नाधृ॒ष्यास्तप॑सा॒ ये
सुव॑र्गताः। तपो॒ ये च॑क्रिरे म॒हत्ताश्चि॑दे॒वापि॑ गच्छ॒तात्। अश्म॑न्वती रेवतीः स॑
र॒भध्व॑मुत्तिष्ठ॒त प्र॑तरता सखायः। अत्रा॑ जहाम॒ ये अस॑न्नशे॒वाः शि॒वान् व॒यम॑भि
वाजा॒नुत्तरे॑म॥७॥

यद्वै दे॒वस्य॑ सवि॒तुः प॒वित्र॑ सह॒स्रधा॑रं वि॒त॑तम॒न्तरि॑क्षे। येनापु॑नादिन्द्रमना॑र्त॒मात्यै॑
तेना॒हं मा॑ सर्व॒तनुं॑ पुनामि। या रा॒ष्ट्रात्प॒न्नादप॑ यन्ति॒ शाखा॑ अ॒भिमु॑ता

नृपतिमिच्छमानाः। धातुस्ताः सर्वाः पवनेन पूताः प्रजयास्मान्नय्या वर्चसा
 सꣳसृजाथ। उद्वयं तमसस्परि पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवत्रा सूर्यमगन्म
 ज्योतिरुत्तमम्। धाता पुनातु सविता पुनातु। अग्नेस्तेजसा सूर्यस्य वर्चसा॥८॥

धेह्युत्तरमाष्टौ च॥ [३]

यन्ते अग्निममन्थाम वृषभायेव पक्तवे। इमन्तꣳ शमयामसि क्षीरेण चोदकेन च।
 यन्त्वमग्ने समदहस्त्वमु निर्वापया पुनः। क्याम्बूरत्र जायतां पाकदूर्वा व्यल्कशा।
 शीतिके शीतिकावति ह्लादुके ह्लादुकावति। मण्डूक्या सुसङ्गमयेमꣳ स्वग्निꣳ शमय।
 शं ते धन्वन्या आपः शमु ते सन्त्वनूक्याः। शं ते समुद्रिया आपः शमु ते सन्तु
 वर्ष्याः। शं ते स्रवन्तीस्तनुवे शमु ते सन्तु कूप्याः। शन्ते नीहारो वर्षतु शमु
 पृष्वाऽवशीयताम्॥९॥

अव सृज पुनरग्ने पितृभ्यो यस्तु आहुतश्चरति स्वधाभिः। आयुर्वसान् उप यातु
 शेषꣳ सङ्गच्छतां तनुवा जातवेदः। सङ्गच्छस्व पितृभिः सꣳ स्वधाभिः समिष्टापूतेन

पर॒मे व्यो॑मन्। यत्र॒ भूम्यै॑ वृ॒णसे॒ तत्र॑ गच्छ॒ तत्र॑ त्वा दे॒वः संवि॑ता द॒धातु॑। यत्ते॑
 कृ॒ष्णः श॑कुन आ॒तुतो॑द॒ पिपी॑लः सर्प॒ उत॑ वा॒ श्वाप॑दः। अ॒ग्नि॒ष्टद्वि॒श्वो॑दनृ॒णं कृ॑णोतु
 सोम॑श्च॒ यो ब्रा॑ह्म॒णमा॑वि॒वेश॑। उत्ति॑ष्ठात॒स्तनु॑व॒ः सम्भ॑रस्व॒ मेह॑ गात्र॒मव॑हा॒ मा
 शरी॑रम्। यत्र॒ भूम्यै॑ वृ॒णसे॒ तत्र॑ गच्छ॒ तत्र॑ त्वा दे॒वः संवि॑ता द॒धातु॑। इ॒दं त॒
 एकं॑ पर॒ ऊत॒ एकं॑ तृतीये॒न ज्योति॑षा॒ संवि॑शस्व। सं॒वेश॑नस्त॒नुवै॒ चारु॑रेधि प्रि॒यो
 दे॒वानां॑ पर॒मे स॒धस्थे॑। उत्ति॑ष्ठ॒ प्रेहि॑ प्र॒द्रवौ॑कः कृ॒णुष्व॑ पर॒मे व्यो॑मन्। य॒मेन॒ त्वं
 य॒म्यां संवि॑दानोत्त॒मं नाक॑मधि॒ रोहे॑मम्। अ॒श्मन्व॑ती रेवती॒र्यद्वे॑ दे॒वस्य॑ सवि॒तुः
 प॒वित्रं॑ या रा॒ष्ट्रात्प॒न्नादु॑द्वयं तम॑स॒स्परि॑ धा॒ता पु॑नातु। अ॒स्मात्त्व॑मधि॒ जातो॑ऽस्य॒यं
 त्वदधि॑जायताम्। अ॒ग्नये॑ वैश्वान॒राय॑ सुव॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॑॥१०॥

अव॑शीयता॒ स॒धस्थे॑ प॒ञ्च च॑॥

[४]

आया॑तु दे॒वः सु॒मना॑भि॒रूति॑भि॒र्यमो॑ ह॒वेह॑ प्रय॑ताभि॒रक्ता॑। आसी॑दता॒ सुप्र॑यते॒ह
 ब॒र्हिष्य॑र्जाय॒ जात्यै॑ मम॑ शत्रु॒हत्यै॑। य॒मे इ॒व यत॑माने॒ यदै॑तं प्रवा॑म्भर॒न्मानु॑षा

देव॒यन्तः॑। आसी॑दतु॒ः स्व॒मु॒ लो॒कं वि॒दाने॑ स्वा॒स॒स्थे भ॑वतु॒मि॒न्द॒वे नः॑। य॒माय॒
सोम॑ः सु॒नुत॑ य॒माय॑ जु॒हुता॑ ह॒विः। य॒मः ह॑ य॒ज्ञो ग॑च्छत्य॒ग्नि॒दूतो॑ अर॑ङ्कृतः।
य॒माय॑ घृ॒तव॑द्ध॒विर्जु॑होत॒ प्र च॑ तिष्ठत। स नो॑ दे॒वेष्वाय॑मदी॒र्घमा॑युः प्र जी॒वसे॑।
य॒माय॒ मधु॑मत्त॒मः रा॒ज्ञे ह॒व्यं जु॑होतन। इ॒दं न॒म ऋ॒षि॒भ्यः पू॒र्व॒जे॒भ्यः पू॒र्वे॒भ्यः
प॒थि॒कृ॒द्भ्यः॑॥११॥

योऽस्य॒ कौ॒ष्ठ्य॒ जग॑तः॒ पार्थि॑व॒स्यैकं॑ इ॒द्व॒शी। य॒मं भ॑ङ्ग्य॒श्रवो॑ गा॒य॒ यो
राजा॑न॒प॒रो॒ध्यः। य॒म॒ङ्गाय॑ भ॒ङ्ग्य॒श्रवो॑ यो राजा॑न॒प॒रो॒ध्यः। येना॒पो न॒द्यो ध॒न्वा॒नि येन॒
द्यौः पृ॑थि॒वी दृ॒ढा। हि॒र॒ण्य॒क॒क्ष्यान् सु॑धुरान् हि॒र॒ण्य॒क्षा॒नयः॑ श॒फान्। अ॒श्वान॒न॒श्य॑तो
दा॒नं य॒मो रा॑जाभि॒ तिष्ठ॑ति। य॒मो दा॑धार पृथि॒वीं य॒मो वि॒श्वमि॑दं जग॑त्। य॒माय॒
सर्व॑मि॒त्र॒स्थे य॒त्प्रा॑ण॒द्वायु॑रक्षि॒तम्। यथा॒ पञ्च॒ यथा॒ षड॒था पञ्च॑ द॒श॒र्ष॒यः। य॒मं
यो वि॑द्या॒त्स ब्रू॑याद्य॒थैक॑ ऋषि॒र्वि॒जान॑ते॥१२॥

त्रि॒क॒द्रु॒केभिः॑ प॒त॑ति॒ षडु॑र्वी॒रेक॑मि॒द्व॒हत्। गा॒य॒त्री त्रि॒ष्टु॒प्छ॒न्दाँ॑सि॒ सर्वा॑ ता

य॒म आ॒हि॒ता। अ॒ह॒र॒ह॒र्न॒य॒मा॒नो॒ गा॒म॒श्वं॒ पु॒रु॒षं॒ ज॒गत्। वै॒व॒स्व॒तो॒ न तृ॒प्य॒ति॒
प॒ञ्च॒भि॒र्मा॒न॒वै॒र्य॒मः। वै॒व॒स्व॒ते॒ वि॒वि॒च्य॒न्ते॒ य॒मे॒ रा॒ज॒नि॒ ते॒ ज॒नाः। ये॒ चे॒ह स॒त्ये॒ने॒च्छ॒न्ते॒
य॒ उ॒ चा॒नृ॒त॒वा॒दि॒नः। ते॒ रा॒ज॒न्नि॒ह वि॒वि॒च्य॒न्ते॒ऽथा॒ य॒न्ति॒ त्वा॒मु॒प॒। दे॒वाः॑श्च॒ ये॒
न॒म॒स्य॒न्ति॒ ब्रा॒ह्म॒णाः॑श्चा॒प॒चि॒त्य॒ति॒। य॒स्मि॒न्वृ॒क्षे॒ सु॒प॒ला॒शे॒ दे॒वैः॒ स॒म्पि॒ब॒न्ते॒ य॒मः।
अ॒त्रा॒ नो॒ वि॒श॒प॒तिः॒ पि॒ता पु॒रा॒णा अ॒नु॒वे॒न॒ति॥१३॥

प॒थि॒कृ॒द्धो॒ वि॒जा॒न॒ते॒ऽनु॒ वे॒न॒ति॥

[५]

वै॒श्व॒ान॒रे॒ ह॒वि॒रि॒दं जु॒हो॒मि॒ सा॒ह॒स्र॒मु॒त्स॑ꣳ श॒त॒धा॒र॒मे॒त॒म्। त॒स्मि॒न्ने॒ष पि॒तरं॑
पि॒ता॒म॒हं प्र॒पि॒ता॒म॒हं बि॒भ॒र॒त्पि॒न्व॒मा॒ने॒। द्र॒प्स॒श्च॒स्क॒न्द पृ॒थि॒वी॒म॒नु द्या॒मि॒मं च॒
यो॒नि॒म॒नु य॒श्च॒ पू॒र्वः। तृ॒ती॒यं यो॒नि॒म॒नु स॒ञ्च॒र॒न्तं द्र॒प्सं जु॒हो॒म्य॒नु स॒प्त हो॒त्राः॑। इ॒मꣳ
सं॒मु॒द्रꣳ श॒त॒धा॒र॒मु॒त्सं॒व्य॒च्य॒मा॒नं॒ भु॒वं॒स्य॒ म॒ध्ये॑। घृ॒तं दु॒हा॒ना॒म॒दि॒तिं॒ ज॒ना॒या॒ग्ने मा॒
हि॑ꣳसीः॒ पर॒मे॒ व्यो॑मन्। अ॒पे॒त॒ वी॒त॒ वि॒ च॒ सर्प॑तातो॒ येऽत्र॒ स्थ॒ पु॒रा॒णा ये॒ च॒
नू॒त॒नाः॑। अ॒हो॑भि॒र॒द्वि॒र॒क्तु॒भिर्व्य॑क्तं॒ य॒मो द॑दा॒त्व॒व॒सा॒न॒म॒स्मै॒। स॒वि॒तै॒तानि॒ शरी॑राणि

पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे। तेभिर्युज्यन्तामघ्नियाः॥१४॥

शुनं वाहाः शुनं नाराः शुनं कृषतु लाङ्गलम्। शुनं वरत्रा बध्यन्ताः
शुनमष्टामुदिङ्गय शुनासीरा शुनमस्मासु धत्तम्। शुनासीराविमां वाचं यद्विवि
चक्रथुः पयः। तेनेमामुपं सिञ्चतम्। सीते वन्दांमहे त्वाऽर्वाचीं सुभगे भव।
यथा नः सुभगा संसि यथा नः सुफला संसि। सवितैतानि शरीराणि पृथिव्यै
मातुरुपस्थ आदधे। तेभिरदिते शं भव। विमुच्यध्वमघ्निया देवयाना अतारिष्म
तमसस्पा॒रम॒स्य। ज्योति॑रापाम् सुव॑रगन्म॥१५॥

प्र वाता वान्ति पतयन्ति विद्युत् उदोषधीर्जिहते पिन्वते सुवः। इरा विश्वस्मै
भुवनाय जायते यत्पर्जन्यः पृथिवीः रेतसाऽवति। यथा यमाय हार्म्यमवपन्पञ्च
मानवाः। एवं वपामि हार्म्यं यथासाम जीवलोके भूरयः। चितः स्थ परिचितं
ऊर्ध्वचितः श्रयध्वं पितरो देवता। प्रजापतिर्वः सादयतु तया देवतया। आप्यायस्व
सन्ते॥१६॥

उत्ते॑ तन्नो॑मि पृथि॒वीं त्वत्परी॑मं लो॒कं नि॒दध॑न्मो अ॒ह॒ः रि॑षम्। ए॒ताऽ॒
 स्थू॑णां पि॒तरो॑ धारयन्तु तेऽत्रा॑ य॒मः सा॒द॒ना॒त्ते मि॒नोतु॑। उप॑सर्प मा॒तरं॒
 भूमि॑मे॒तामु॑रु॒व्यच॑सं पृथि॒वीः सु॒शेवा॑म्। ऊ॒र्णम्र॑दा युव॒तिर्दक्षि॑णावत्येषा त्वा॑
 पातु॑ निर्ऋ॒त्या उ॒पस्थे॑। उ॒द्धश्च॑स्व पृथि॒वि मा वि॒बा॒धि॒थाः सू॒पाय॑नास्मै भव
 सू॒पव॑श्च॒ना। मा॒ता पु॒त्रं यथा॑सि॒चाभ्ये॑नं भूमि वृणु। उ॒द्धश्च॑माना पृथि॒वी हि तिष्ठ॑सि
 स॒हस्रं॑ मि॒त उप॑ हि श्रय॑न्ताम्। ते गृ॒हासो॑ मधु॒श्चुतो॑ वि॒श्वाहा॑स्मै शर॒णाः स॒न्त्वत्र॑।
 ए॒णी॒र्धा॒ना हरि॑णी॒रर्जु॑नीः सन्तु धे॒नवः॑। ति॒ल॒व॒त्सा ऊ॒र्ज॒म॒स्मै दु॒हा॒ना वि॒श्वाहा॑
 स॒न्त्वन॑प॒स्फुर॑न्तीः॥१७॥

ए॒षा ते॑ यम॒साद॑ने स्व॒धा नि॒धी॑यते गृ॒हे। अक्षि॑ति॒र्नामं॑ ते असौ। इ॒दं पि॒तृभ्यः॑
 प्रभ॑रेम ब॒र्हिर्दे॒वेभ्यो॑ जीव॑न्तु उत्त॑रं भरेम। तत्त्वं॑मा॒रोहा॑सो मे॒घ्यो भव॑ं य॒मेन॑ त्वं
 य॒म्यां संवि॑दानः। मा त्वा॑ वृ॒क्षौ सम्बा॑धि॒ष्टां मा मा॒ता पृथि॒वि त्वम्। पि॒तृन्
 हि यत्र॑ गच्छा॒स्येधा॑सं यम॒राज्ये॑। मा त्वा॑ वृ॒क्षौ सम्बा॑धे॒थां मा मा॒ता पृथि॒वी

म॒ही। वै॒व॒स्व॒तः॑ हि गच्छा॑सि यम॒राज्ये॑ विरा॑जसि। न॒ळं प्लु॒वमा॑रोहैतं न॒ळेन॑
प॒थोऽन्वि॑हि। स त्वं न॒ळप्ल॑वो भू॒त्वा सन्त॑र॒ प्रत॑रोत्तर॥१८॥

स॒वि॒तै॒तानि॑ शरी॑राणि पृथि॒व्यै मा॒तुरु॒पस्थ॑ आद॑धे। तेभ्यः॑ पृथि॒वि शं भ॑व।
षड्ढो॑ता सूर्य॑ ते चक्षु॑र्गच्छतु वात॑मा॒त्मा द्यां च॑ गच्छ॑ पृथि॒वीं च॑ धर्म॑णा। अ॒पो वा॑
गच्छ॑ यदि तत्र॑ ते हित॑मोष॑धीषु प्रति॑तिष्ठा शरी॑रैः। पर॑ मृत्यो॒ अनु॒परे॑हि पन्था॑
यस्ते॒ स्व इत॑रो दे॒वयाना॑त्। चक्षु॑ष्मते शृण्व॑ते ते ब्रवी॑मि मा नः॑ प्रजा॑ः री॒रिषो॑
मोत॑ वी॒रान्। शं वातः॑ शः॑ हि ते घृ॒णिः शमु॑ ते स॒न्त्वोष॑धीः। कल्प॑न्तां मे दि॒शः
श॒ग्माः। पृथि॒व्यास्त्वा॑ लो॒के सा॑दयाम्य॒मुष्य॑ शर्मा॑सि पि॒तरो॑ दे॒वता॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
साद॑यतु तया॑ दे॒वत॑या। अ॒न्तरि॑क्षस्य त्वा दि॒वस्त्वा॑ दि॒शां त्वा नाक॑स्य त्वा पृ॒ष्ठे
ब्र॒ध्नस्य॑ त्वा वि॒ष्टपे॑ सादयाम्य॒मुष्य॑ शर्मा॑सि पि॒तरो॑ दे॒वता॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा साद॑यतु
तया॑ दे॒वत॑या॥१९॥

अ॒पूप॑वा॒न्यृत॑वाऽश्च॒रुरेह॑ सी॒दतू॑त्तभ्रुवन् पृथि॒वीं द्यामु॑तोपरि॑। योनि॒कृतः॑

पथिकृतः सपर्यतु ये देवानां घृतभागा इह स्थ। एषा तं यमसादने
 स्वधा निधीयते गृहेऽसौ। दशाक्षरा तां रक्षस्व तां गोपायस्व तां ते
 परिददामि तस्यां त्वा मा दम्भन्पितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया
 देवतया। अपूपवाञ्छृतवान् क्षीरवान्दधिवान्मधुमांश्चरुरेह सीदतूतभ्रुवन् पृथिवीं
 द्यामुतोपरि। योनिकृतः पथिकृतः सपर्यतु ये देवानां शृतभागाः क्षीरभागा
 दधिभागा मधुभागा इह स्थ। एषा तं यमसादने स्वधा निधीयते गृहेऽसौ।
 शताक्षरा सहस्राक्षरायुताक्षराऽच्युताक्षरा तां रक्षस्व तां गोपायस्व तां ते
 परिददामि तस्यां त्वा मा दम्भन्पितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया
 देवतया॥२०॥

अनपस्फुरन्तीरुत्तरं देवतया द्वे च॥ [७]

एतास्ते स्वधा अमृताः करोमि यास्ते धानाः परिकिराम्यत्र। तास्ते यमः पितृभिः
 संविदानोऽत्र धेनूः कामदुघाः करोतु। त्वामर्जुनौषधीनां पयो ब्रह्माण इद्विदुः। तासां

त्वा मध्यादाददे चरुभ्यो अपिधातवे। दूर्वाणां स्तम्बमाहरैतां प्रियतमां मम।
 इमां दिशं मनुष्याणां भूयिष्ठानु वि रोहतु। काशानां स्तम्बमाहर रक्षसामपहत्यै।
 य एतस्यै दिशः पराभवन्नघायवो यथा तेनाभवान्पुनः। दर्भाणां स्तम्बमाहर
 पितृणामोषधीं प्रियाम्। अन्वस्यै मूलं जीवादनु काण्डमथो फलम्॥२१॥

लोकं पृण ता अस्य सूददोहसः। शं वातः शः हि ते घृणिः शमु ते सन्त्वोषधीः।
 कल्पन्तां ते दिशः सर्वाः। इदमेव मेतोऽपरामार्तिमाराम काञ्चन। तथा तदश्विभ्यां
 कृतं मित्रेण वरुणेन च। वरुणो वारयादिदं देवो वनस्पतिः। आत्यै निर्ऋत्यै द्वेषाच्च
 वनस्पतिः। विधृतिरसि विधारयास्मदघा द्वेषांसि शमि शमयास्मदघा द्वेषांसि
 यव यवयास्मदघा द्वेषांसि। पृथिवीं गच्छान्तरिक्षं गच्छ दिवं गच्छ दिशो गच्छ
 सुवर्गच्छ सुवर्गच्छ दिशो गच्छ दिवं गच्छान्तरिक्षं गच्छ पृथिवीं गच्छाऽऽपो वा
 गच्छ यदि तत्र ते हितमोषधीषु प्रतितिष्ठा शरीरैः। अश्मन्वती रेवतीर्यद्वै देवस्य
 सवितुः पवित्रं या राष्ट्रात्पन्नादुद्वयं तमसस्परि धाता पुनातु॥२२॥

फलं पुनातु॥

[८]

आ रोहताऽऽयुर्जरसं गृणाना अनुपूर्वं यतमाना यतिष्ठ। इह त्वष्टां सुजनिमा
 सुरत्नो दीर्घमायुः करतु जीवसे वः। यथाऽहान्यनुपूर्वं भवन्ति यथर्तव ऋतुभिर्यन्ति
 क्लृप्ताः। यथा न पूर्वमपरो जहात्येवा धातरायूँषि कल्पयैषाम्। न हि ते अग्ने तनुवै
 क्रूरं चकार मर्त्यः। कपिर्बभस्ति तेजं पुनर्जरायु गौरिव। अपं नः शोशुचदधमग्ने
 शुशुध्या रयिम्। अपं नः शोशुचदधं मृत्यवे स्वाहा। अनङ्वाहमन्वारभामहे स्वस्तये।
 स न इन्द्र इव देवेभ्यो वह्निः सम्पारणो भव॥२३॥

इमे जीवा विं मृतैराववर्तिन्नभूद्भद्रा देवहूतिं नो अद्य। प्राञ्जोगामानृतये हसाय
 द्राघीय आयुः प्रतरां दधानाः। मृत्योः पदं योपयन्तो यदैम द्राघीय आयुः
 प्रतरां दधानाः। आप्यायमानाः प्रजया धनेन शुद्धाः पूता भवथ यज्ञियासः।
 इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि मा नोऽनुगादपरो अर्धमेतम्। शतं जीवन्तु शरदः
 पुरूचीस्तिरो मृत्युं दद्वहे पर्वतेन। इमा नारीरविधवाः सुपत्नीराञ्जनेन सर्पिषा

सम्मृशन्ताम्। अ॒न॒श्रवो॑ अन॒मी॒वाः सु॒शे॒वा आ॒रो॒हन्तु॑ ज॒न॒यो यो॒नि॒म॒ग्रे। यदाञ्ज॑नं
त्रैक॒कु॒दं जा॒तः हि॒म॒व॒त॒स्परि॑। तेना॒मृत॑स्य मूले॒नारा॑तीर्जम्भयामसि। यथा
त्वमु॒द्भि॒न॒त्स्यो॑षधे पृथि॒व्या अ॒धि। ए॒वमि॒म उ॒द्भि॒न्दन्तु॑ की॒र्त्या यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेन॑।
अ॒जो॑ऽस्यजा॒स्मद॒घा द्वे॒षाऽसि॑ य॒वो॑ऽसि य॒वया॒स्मद॒घा द्वे॒षाऽसि॑॥२४॥

भव जम्भयामसि त्रीणि च॥ _____ [९]

अपं नः शोशु॑चद॒घम॒ग्रे शुशु॑ध्या र॒यिम्। अपं नः शोशु॑चद॒घम्। सु॒क्षेत्रि॒या
सु॒गातु॒या व॑सू॒या च॑ यजामहे। अपं नः शोशु॑चद॒घम्। प्रय॒द्वन्दि॑ष्ठ ए॒षां प्रा॒स्माका॑सश्च
सू॒रयः॑। अपं नः शोशु॑चद॒घम्। प्रयद॒ग्नेः सह॑स्वतो वि॒श्वतो॑ यन्ति सू॒रयः॑। अपं नः
शोशु॑चद॒घम्। प्रयत्ते॑ अ॒ग्ने सू॒रयो॑ जा॒येम॑हि प्र ते॒ व॒यम्। अपं नः शोशु॑चद॒घम्॥२५॥

त्वः हि वि॒श्वतो॑मुख वि॒श्वतः॑ परि॒भूर॑सि। अपं नः शोशु॑चद॒घम्।
द्वि॒षो नो॑ वि॒श्वतो॑मुखाऽति॑ ना॒वेव॑ पा॒रया॑। अपं नः शोशु॑चद॒घम्। स नः
सिन्धु॑मिव ना॒वया॑ति॒ पर्षा॑ स्व॒स्तये॑। अपं नः शोशु॑चद॒घम्। आपः॑ प्रव॒णादि॑व
य॒तीर॑पा॒स्मत्स्य॑न्दताम॒घम्। अपं नः शोशु॑चद॒घम्। उ॒द्वना॑दु॒दका॑नी॒वापा॒स्मत्स्य॑न्दताम॒घम्॥

अपं नः शोशुचदधम्। आनन्दाय प्रमोदाय पुनरागाः स्वान्गृहान्। अपं नः
 शोशुचदधम्। न वै तत्र प्रमीयते गौरश्चः पुरुषः पशुः। यत्रेदं ब्रह्म क्रियते
 परिधिर्जीवनायकमपं नः शोशुचदधम्॥२६॥

अधमघं चत्वारि च॥ _____ [१०]

अपश्याम युवतिमाचरन्तीं मृताय जीवां परिणीयमानाम्। अन्धेन या तमसा
 प्रावृताऽसि प्राचीमवाचीमवयन्नरिष्टै। मयैतां माःस्तां भ्रियमाणा देवी सती
 पितृलोकं यदैषि। विश्ववारा नभसा संव्ययन्त्युभौ नो लोकौ पयसाऽऽवृणीहि।
 रयिष्ठामग्निं मधुमन्तमूर्मिणमूर्जः सन्तं त्वा पयसोप सःसदेम। सः रय्या समु
 वर्चसा सचस्वा नः स्वस्तये। ये जीवा ये च मृता ये जाता ये च जन्त्याः।
 तेभ्यो घृतस्य धारयितुं मधुधारा व्युन्दती। माता रुद्राणां दुहिता वसूनाः
 स्वसाऽऽदित्यानाममृतस्य नाभिः। प्रणुवोचं चिकितुषे जनाय मागामनागामदितिं
 वधिष्ट। पिबतूदकं तृणान्यत्तु। ओमुथ्सृजत॥२७॥

वधिष्ट द्वे च॥

[११]

सन्त्वा॑ सि॒श्रामि॒ यजु॑षां प्र॒जामा॑यु॒र्धनं॑ च॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

सु॒मङ्ग॒लीरि॒यं व॒धूरि॒मा॑ संमे॒त प॑श्य॒त। सौभा॑ग्यम॒स्यै द॒त्त्वाया॑थास्तं॒ वि परे॑तन।
 इ॒मां त्वमि॑न्द्र मी॒ढ्वः सु॑पु॒त्रा॑ सु॒भगां॑ कुरु। दशा॑स्यां पु॒त्राना॑ धेहि॒ पति॑मेकाद॒शं
 कृ॒धि॥ आ॒वह॑न्ती वि॒तन्वा॒ना। कु॒र्वाणा॑ ची॒रमा॑त्मनः। वा॒सा॑सि॒ मम॑ गाव॑श्च।
 अ॒न्नपा॑ने च॒ सर्व॑दा। ततो॑ मे॒ श्रिय॑माव॑ह।

ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली॥

शं नो मि॒त्रः शं वरु॑णः। शं नो भव॑त्व॒र्य॒मा। शं न॒ इन्द्रो॑ बृ॒हस्प॑तिः। शं नो
विष्णु॑रुरु॒क्रमः॑। नमो॑ ब्रह्म॑णे। नम॑स्ते वा॒यो। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ ब्रह्मा॑सि। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑
ब्रह्म॑ वदिष्यामि। ऋ॒तं वदि॑ष्यामि। स॒त्यं वदि॑ष्यामि। तन्मा॑मवतु। तद्व॒क्तार॑मवतु।
अव॑तु माम्। अव॑तु व॒क्तारम्॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥१॥

स॒त्यं वदि॑ष्यामि पञ्च॑ च॥—————[१]

शीक्षां व्याख्यास्या॒मः। वर्णः॑ स्वरः। मात्रा॒ बलम्। साम॑ सन्ता॒नः। इत्यु॑क्तः
शीक्षाध्या॒यः॥२॥

शीक्षां पञ्च॑॥—————[२]

स॒ह नो॑ यशः। स॒ह नो॑ ब्रह्मव॑र्चसम्। अथा॑तः स॒हिता॒या उप॑निषदं
व्याख्यास्या॒मः। पञ्च॑स्वधि॒करणे॑षु। अधि॑लोकमधि॒ज्यौतिष॑मधि॒विद्य॑मधि॒-
प्रज॑मध्या॒त्मम्। ता॒ महा॑स॒हिता॒ इत्या॑चक्षते। अथा॑धि॒लोक॑म्। पृथि॑वी

पूर्वरूपम्। द्यौरुत्तररूपम्। आकाशः सन्धिः॥३॥

वायुः सन्धानम्। इत्यधिलोकम्। अथाधिज्यौतिषम्। अग्निः पूर्वरूपम्। आदित्य
उत्तररूपम्। आपः सन्धिः। वैद्युतः सन्धानम्। इत्यधिज्यौतिषम्। अथाधिविद्यम्।
आचार्यः पूर्वरूपम्॥४॥

अन्तेवास्युत्तररूपम्। विद्या सन्धिः। प्रवचनं सन्धानम्। इत्यधिविद्यम्।
अथाधिप्रजम्। माता पूर्वरूपम्। पितोत्तररूपम्। प्रजा सन्धिः। प्रजननं
सन्धानम्। इत्यधिप्रजम्॥५॥

अथाध्यात्मम्। अधराहनुः पूर्वरूपम्। उत्तराहनुरुत्तररूपम्। वाक्सन्धिः। जिह्वा
सन्धानम्। इत्यध्यात्मम्। इतीमा महासंहिताः। य एवमेता महासंहिता
व्याख्याता वेद। सन्धीयते प्रजया पशुभिः। ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन सुवर्ग्येण
लोकेन॥६॥

सन्धिराचार्यः पूर्वरूपमित्यधिप्रजं लोकेन॥

[३]

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपः। छन्दोभ्योऽध्यमृतात्सम्बभूव। स मेन्द्रो मेधया
स्पृणोतु। अमृतस्य देव धारणो भूयासम्। शरीरं मे विचर्षणम्। जिह्वा मे
मधुमत्तमा। कर्णाभ्यां भूरि विश्रुवम्। ब्रह्मणः कोशोऽसि मेधयाऽपिहितः। श्रुतं मे
गोपाय। आवहन्ती वितन्वाना॥७॥

कुर्वाणा चीरमात्मनः। वासांसि मम गावश्च। अन्नपाने च सर्वदा। ततो मे
श्रियमावह। लोमशां पशुभिः सह स्वाहा। आ मां यन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा।
वि मांऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। प्र मांऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। दमायन्तु
ब्रह्मचारिणः स्वाहा। शमायन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा॥८॥

यशो जनेऽसानि स्वाहा। श्रेयान् वस्यसोऽसानि स्वाहा। तं त्वां भगु प्रविशानि
स्वाहा। स मां भगु प्रविश स्वाहा। तस्मिन्त्सहस्रशाखे। निभंगाहं त्वयि मृजे
स्वाहा। यथाऽऽपः प्रवता यन्ति। यथा मासा अहर्जरम्। एवं मां ब्रह्मचारिणः।
धातरायन्तु सर्वतः स्वाहा। प्रतिवेशोऽसि प्र मां भाहि प्र मां पद्यस्व॥९॥

भूर्भुवः सुव॒रिति॒ वा ए॒तास्ति॒स्रो व्या॑हृतयः। तासा॑मु॒हस्मै॒ तां च॑तुर्थीम्।
माहा॑चमस्यः प्रवे॑दयते। मह॒ इति॑। तद्ब्र॑ह्म। स आ॒त्मा। अङ्गा॑न्य॒न्या दे॒वताः॑।
भूरिति॒ वा अ॒यं लो॒कः। भुव॒ इत्य॑न्तरिक्षम्। सुव॒रित्य॑सौ लो॒कः॥१०॥

मह॒ इत्या॑दित्यः। आ॒दि॒त्येन॒ वाव॑ सर्वे॑ लो॒का म॑हीयन्ते। भूरिति॒ वा
अ॒ग्निः। भुव॒ इति॑ वा॒युः। सुव॒रित्या॑दित्यः। मह॒ इति॑ च॒न्द्रमाः॑। च॒न्द्रम॑सा॒ वाव॑
सर्वा॑णि॒ ज्योती॑र॒षि म॑हीयन्ते। भूरिति॒ वा ऋचः॑। भुव॒ इति॑ सा॒मानि॑। सुव॒रिति॒
यजू॑र॒षि॥११॥

मह॒ इति॑ ब्र॒ह्म। ब्र॒ह्मणा॒ वाव॑ सर्वे॑ वे॒दा म॑हीयन्ते। भूरिति॒ वै प्रा॑णः। भुव॒
इत्य॑पा॒नः। सुव॒रिति॑ व्या॒नः। मह॒ इत्य॑न्नम्। अ॒न्नेन॒ वाव॑ सर्वे॑ प्रा॒णा म॑हीयन्ते। ता
वा ए॒ताश्च॑त॒स्रश्च॑तु॒र्धा। च॑त॒स्रश्च॑त॒स्रो व्या॑हृतयः। ता यो वेद॑। स वे॒द् ब्र॒ह्म। सर्वे॑ऽस्मै
दे॒वा ब॒लिमा॑व॒हन्ति॥१२॥

स य ए॒षोऽन्त॑र्हृ॒दय॑ आका॒शः। तस्मि॑न्न॒यं पु॑रु॒षो म॑नो॒मयः॑। अमृ॑तो हि॒र॒ण्म॑यः।
अन्त॑रेण॒ तालु॑के। य ए॒ष स्त॑नं इ॒वाव॑ल॒म्ब॑ते। सै॒न्द्र॒यो॒निः। यत्रा॒सौ के॑शा॒न्तो
वि॒वर्त॑ते। व्य॒पोह्य॑ शी॒र्षक॑पा॒ले। भू॒रि॒त्य॒ग्नौ प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। भुव॒ इति॑ वा॒यौ॥१३॥

सुव॑रि॒त्यादि॒त्ये। मह॒ इति॑ ब्र॒ह्म॑णि। आ॒प्नो॒ति स्वा॑रा॒ज्यम्। आ॒प्नो॒ति
म॑न॒स॒स्प॑तिम्। वाक्प॑तिश्चक्षु॑ष्पतिः। श्रोत्र॑पतिर्वि॒ज्ञान॑पतिः। ए॒तत्त॑तो॒ भव॑ति।
आ॒का॒श॑शरी॒रं ब्र॑ह्म। स॒त्या॒त्म॑प्रा॒णारा॑मं॒ मन॑ आ॒नन्द॑म्। शा॒न्ति॑स॒मृद्ध॑म॒मृत॑म्। इति॑
प्राची॑नयो॒ग्योपा॑स्व॥१४॥

वा॒याव॑मृ॒तमे॑कं च॥ _____ [६]

पृ॒थि॒व्य॒न्त॑रि॒क्षं द्यौ॑र्दि॒शोऽवा॑न्त॒रदि॒शाः। अ॒ग्नि॒र्वा॒युरा॑दि॒त्यश्च॒न्द्र॒मा नक्ष॑त्राणि।
आप॒ ओष॑धयो॒ वन॑स्प॒तय॑ आका॒श आ॒त्मा। इ॒त्य॒धि॒भू॒तम्। अथा॑ध्या॒त्मम्। प्रा॒णो
व्या॒नोऽपा॑न उ॒दानः॑ स॒मानः॑। चक्षुः॑ श्रोत्रं॒ मनो॑ वा॒क्च॑क्। च॒र्म मा॒स॒स्ना॒वा॒स्थि॑
म॒ज्जा। ए॒तद॑धि वि॒धाय॑र्षि॒रवो॑चत्। पा॒ङ्क॒ वा इ॒दं॑ स॒र्वम्। पा॒ङ्के॑नै॒व पा॒ङ्क॑ः

स्पृणोतीति॥१५॥

सर्वमेकं च॥ _____ [७]

ओमिति ब्रह्म। ओमितीदं सर्वम्। ओमित्येतदनुकृति ह स्म वा
अप्योश्चावयेत्याश्चावयन्ति। ओमिति सामानि गायन्ति। ओंशोमिति शस्त्राणि
शंसन्ति। ओमित्यध्वर्युः प्रतिगुरं प्रतिगृणाति। ओमिति ब्रह्मा प्रसौति।
ओमित्यग्निहोत्रमनुजानाति। ओमिति ब्राह्मणः प्रवक्ष्यन्नाह ब्रह्मोपाप्रवानीति।
ब्रह्मैवोपाप्रोति॥१६॥

ओन्दशं॥ _____ [८]

ऋतं च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यं च स्वाध्यायप्रवचने च। तपश्च
स्वाध्यायप्रवचने च। दमश्च स्वाध्यायप्रवचने च। शमश्च स्वाध्यायप्रवचने च।
अग्नयश्च स्वाध्यायप्रवचने च। अग्निहोत्रं च स्वाध्यायप्रवचने च। अतिथयश्च
स्वाध्यायप्रवचने च। मानुषं च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने
च। प्रजनश्च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजातिश्च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यमिति

सत्यवचां राथीतरः। तप इति तपोनित्यः पौरुशिष्टिः। स्वाध्यायप्रवचने एवेति नाको मौद्गल्यः। तद्धि तपस्तद्धि तपः॥१७॥

प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च षट्॥ _____ [१]

अहं वृक्षस्य रेरिवा। कीर्तिः पृष्ठं गिरेरिवा। ऊर्ध्वपवित्रो वाजिनीव स्वमृतमस्मि। द्रविणं सर्वर्चसम्। सुमेधा अमृतोक्षितः। इति त्रिशङ्कोर्वेदानुवचनम्॥१८॥

अहं षट्॥ _____ [१०]

वेदमनूच्याऽऽचार्योऽन्तेवासिनमनुशास्ति। सत्यं वद। धर्मं चर। स्वाध्यायान्मा प्रमदः। आचार्याय प्रियं धनमाहृत्य प्रजातन्तुं मा व्यवच्छेत्सीः। सत्यान्न प्रमदितव्यम्। धर्मान्न प्रमदितव्यम्। कुशलान्न प्रमदितव्यम्। भूत्यै न प्रमदितव्यम्। स्वाध्यायप्रवचनाभ्यां न प्रमदितव्यम्॥१९॥

देवपितृकार्याभ्यां न प्रमदितव्यम्। मातृदेवो भव। पितृदेवो भव। आचार्यदेवो भव। अतिथिदेवो भव। यान्यनवद्यानि कर्माणि। तानि सेवितव्यानि। नो इतराणि।

यान्यस्माकं सुचरितानि। तानि त्वयोपास्यानि॥२०॥

नो इतराणि। ये के चास्मच्छ्रेयांसो ब्राह्मणाः। तेषां त्वयाऽऽसनेन प्रशंसितव्यम्। श्रद्धया देयम्। अश्रद्धयाऽदेयम्। श्रिया देयम्। ह्रिया देयम्। भिया देयम्। संविदा देयम्। अथ यदि ते कर्मविचिकित्सा वा वृत्तविचिकित्सा वा स्यात्॥२१॥

ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मरुशिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तत्र वर्तेरन्। तथा तत्र वर्तेथाः। अथाभ्याख्यातेषु। ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मरुशिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तेषु वर्तेरन्। तथा तेषु वर्तेथाः। एष आदेशः। एष उपदेशः। एषा वैदोपनिषत्। एतदनुशासनम्। एवमुपासितव्यम्। एवमु चैतदुपास्यम्॥२२॥

स्वाध्यायप्रवचनाभ्यान्न प्रमदित्वं तानि त्वयोपास्यानि स्यात्तेषु वर्तेरन्त्यस्त च॥—————[११]

शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वयमा। शं न इन्द्रो बृहस्पतिः। शं नो

विष्णुरु॒रु॒क्र॒मः। नमो॑ ब्रह्म॑णे। नम॑स्ते वा॒यो। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ ब्रह्मा॑सि। त्वामे॒व प्र॒त्यक्षं॑
 ब्रह्मा॑वादिषम्। ऋ॒तम॑वादिषम्। स॒त्यम॑वादिषम्। तन्मा॑मा॒वीत्। तद्व॒क्तार॑मा॒वीत्।
 आ॒वीन्मा॑म्। आ॒वी॒द्व॒क्तार॑म्॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥ २३॥

स॒त्यम॑वादिषं पञ्च च॥ ————— [१२]

॥ अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली ॥

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहे। ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु
 मा वि॑द्विषा॒वहे॑॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

ब्रह्म॑विदा॑प्रोति॒ पर॑म्। तदेषा॑भ्यु॒क्ता। स॒त्यं ज्ञा॒नम॑न॒न्तं ब्रह्म॑। यो वेद॑ निहि॑तं
 गुहा॑यां पर॒मे व्यो॑मन्। सोऽश्नु॑ते सर्वा॑न्कामा॑न्त्स॒ह। ब्रह्म॑णा विप॒श्चितेति॑।
 तस्मा॑द्वा ए॒तस्मा॑दात्मन॑ आका॒शः सम्भू॑तः। आ॒का॒शाद्वा॒युः। वा॒यो र॒ग्निः। अ॒ग्ने रा॒पः।
 अ॒द्भ्यः पृ॑थि॒वी। पृ॒थि॒व्या ओष॑धयः। ओष॑धी॒भ्योऽन्न॑म्। अन्ना॑त्पु॒रुषः॑। स वा एष
 पु॒रुषोऽन्न॑रस॒मयः॑। तस्ये॑दमे॒व शि॒रः। अयं॑ दक्षि॑णः प॒क्षः। अय॑मुत्त॑रः प॒क्षः।

अयमात्मा॥ इदं पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥१॥

अन्नाद्वै प्रजाः प्रजायन्ते। याः काश्च पृथिवीं श्रिताः। अथो अन्नैर्नैव जीवन्ति।
अथैनदपि यन्त्यन्तः। अन्नं हि भूतानां ज्येष्ठम्। तस्मात्सर्वोषधमुच्यते।
सर्वं वै तेऽन्नमाप्नुवन्ति। येऽन्नं ब्रह्मोपासते। अन्नं हि भूतानां ज्येष्ठम्।
तस्मात्सर्वोषधमुच्यते। अन्नाद्भूतानि जायन्ते। जातान्यन्नेन वर्धन्ते। अद्यतेऽस्ति च
भूतानि। तस्मादन्नं तदुच्यत इति। तस्माद्वा एतस्मादन्नरसमयात्। अन्योऽन्तर
आत्मा प्राणमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्।
अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्राण एव शिरः। व्यानो दक्षिणः पक्षः। अपान उत्तरः
पक्षः। आकाश आत्मा। पृथिवी पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥२॥

प्राणं देवा अनु प्राणन्ति। मनुष्याः पशवश्च ये। प्राणो हि भूतानामायुः।
तस्मात्सर्वायुषमुच्यते। सर्वमेव त आयुर्यन्ति। ये प्राणं ब्रह्मोपासते। प्राणो हि
भूतानामायुः। तस्मात्सर्वायुषमुच्यत इति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य।

तस्माद्वा एतस्मात् प्राणमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा मनोमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य यजुरेव शिरः। ऋग्दक्षिणः पक्षः। सामोत्तरः पक्षः। आदेश आत्मा। अथर्वाङ्गिरसः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥३॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न बिभेति कदाचनेति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मान्मनोमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा विज्ञानमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य श्रद्धैव शिरः। ऋतं दक्षिणः पक्षः। सत्यमुत्तरः पक्षः। योग आत्मा। महः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥४॥

विज्ञानं यज्ञं तनुते। कर्माणि तनुतेऽपि च। विज्ञानं देवाः सर्वे। ब्रह्म ज्येष्ठमुपासते। विज्ञानं ब्रह्म चेद्वेदं। तस्माच्चेन्न प्रमाद्यति। शरीरं पाप्मनो हित्वा। सर्वान्कामान्थ्समश्नुत इति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा

एतस्माद्विज्ञानमयात्। अन्योऽन्तर आत्माऽऽनन्दमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्रियमेव शिरः। मोदो दक्षिणः पक्षः। प्रमोद उत्तरः पक्षः। आनन्द आत्मा। ब्रह्म पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥५॥

असन्नेव स भवति। असद्ब्रह्मेति वेद् चेत्। अस्ति ब्रह्मेति चेद्वेद। सन्तमेनं ततो विदुरिति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। अथातोऽनुप्रश्नाः। उता विद्वानमुं लोकं प्रेत्य। कश्चन गच्छती(३)॥ आहो विद्वानमुँल्लोकं प्रेत्य। कश्चित्समश्नुता(३) उ। सोऽकामयत। बहु स्यां प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा। इदं सर्वमसृजत। यदिदं किं च। तत्सृष्ट्वा। तदेवानु प्राविशत्। तदनुप्रविश्य। सच्च त्यच्चाभवत्। निरुक्तं चानिरुक्तं च। निलयनं चानिलयनं च। विज्ञानं चाविज्ञानं च। सत्यं चानृतं च सत्यमभवत्। यदिदं किं च। तत्सत्यमित्याचक्षते। तदप्येष श्लोको भवति॥६॥

असद्वा इदमग्रं आसीत्। ततो वै सदजायत। तदात्मानं स्वयमकुरुत। तस्मात्तत्सुकृतमुच्यते इति। यद्वै तत्सुकृतम्। रसो वै सः। रसं ह्येवायं लब्ध्वाऽऽनन्दी भवति। को ह्येवान्यात्कः प्राण्यात्। यदेष आकाश आनन्दो न स्यात्। एष ह्येवानन्दयाति। यदा ह्येवैष एतस्मिन्नदृश्येऽनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेऽभयं प्रतिष्ठां विन्दते। अथ सोऽभयं गतो भवति। यदा ह्येवैष एतस्मिन्नुदरमन्तरं कुरुते। अथ तस्य भयं भवति। तत्त्वेव भयं विदुषोऽमन्वानस्य। तदप्येष श्लोको भवति॥७॥

भीषाऽस्माद्वातः पवते। भीषोदैति सूर्यः। भीषाऽस्मादग्निश्चेन्द्रश्च। मृत्युर्धावति पञ्चमं इति। सैषाऽऽनन्दस्य मीमांसा भवति। युवा स्यात्साधु युवाऽध्यायकः। आशिष्ठो दृढिष्ठो बलिष्ठः। तस्येयं पृथिवी सर्वा वित्तस्य पूर्णा स्यात्। स एको मानुषं आनन्दः। ते ये शतं मानुषां आनन्दाः। स एको मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दाः। स एको देवगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य

चाकामह॑त॒स्य।

ते ये शतं देवगन्ध॑र्वाणा॑मान॒न्दाः। स एकः पितॄ॑णां चिरलोकलोकाना॑मान॒न्दः।
श्रोत्रियस्य चाकामह॑त॒स्य।

ते ये शतं पितॄ॑णां चिरलोकलोकाना॑मान॒न्दाः। स एक आजानजाना॑
देवाना॑मान॒न्दः। श्रोत्रियस्य चाकामह॑त॒स्य।

ते ये शतमाजानजाना॑ देवाना॑मान॒न्दाः। स एकः कर्मदेवानां देवाना॑मान॒न्दः।
ये कर्मणा देवान॑पिय॒न्ति। श्रोत्रियस्य चाकामह॑त॒स्य।

ते ये शतं कर्मदेवानां देवाना॑मान॒न्दाः। स एको देवाना॑मान॒न्दः। श्रोत्रियस्य
चाकामह॑त॒स्य।

ते ये शतं देवाना॑मान॒न्दाः। स एक इन्द्र॑स्यान॒न्दः। श्रोत्रियस्य चाकामह॑त॒स्य।

ते ये शतमिन्द्र॑स्याऽऽन॒न्दाः। स एको बृहस्पत॑रान॒न्दः। श्रोत्रियस्य
चाकामह॑त॒स्य।

ते ये शतं बृहस्पतेरानुन्दाः। स एकः प्रजापतेरानुन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं प्रजापतेरानुन्दाः। स एको ब्रह्मण आनुन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। स यश्चायं पुरुषे। यश्चासावादित्ये। स एकः। स य एवंवित्। अस्माल्लोकात्प्रेत्य। एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्गामति। एतं प्राणमयमात्मानमुपसङ्गामति। एतं मनोमयमात्मानमुपसङ्गामति। एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्गामति। एतमानन्दमयमात्मानमुपसङ्गामति। तदप्येष श्लोको भवति॥८॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न बिभेति कुतश्चनेति। एत९ ह वाव न तपति। किमह९ साधु नाकुरवम्। किमहं पापमकरवमिति। स य एवं विद्वानेते आत्मानं९ स्पृणुते। उभे ह्येवैष एते आत्मानं९ स्पृणुते। य एवं वेद। इत्युपनिषत्॥९॥

सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे। तेजस्वि नावधीतमस्तु

मा विद्विषावहै॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली॥

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै। ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु॒
मा विद्विषावहै॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

भृगु॒र्वै वा॑रु॒णिः। वरु॑णं॒ पित॑र॒मुप॑ससार। अधी॑हि भगवो ब्रह्मेति॑। तस्मा॑
ए॒तत्प्रो॑वाच। अन्नं॑ प्रा॒णं चक्षुः॑ श्रोत्रं॒ मनो॑ वाचमिति॑। त॒५ हो॑वाच। यतो॒ वा
इ॒मानि॑ भू॒तानि॑ जाय॑न्ते। येन॒ जा॒तानि॑ जीव॑न्ति। यत्प्रय॑न्त्य॒भि संवि॑शन्ति।
तद्विजि॑ज्ञासस्व। तद्ब्रह्मेति॑। स तपो॑ऽतप्यत। स तप॑स्त॒प्त्वा॥१॥

अन्नं॑ ब्रह्मेति॑ व्य॒जाना॑त्। अन्ना॒द्यैव॑ खल्वि॒मानि॑ भू॒तानि॑ जाय॑न्ते। अन्नै॑न॒ जा॒तानि॑
जीव॑न्ति। अन्नं॑ प्रय॑न्त्य॒भि संवि॑शन्तीति॑। तद्विजि॑ज्ञाय॑। पुन॑रेव वरु॑णं॒ पित॑र॒मुप॑ससार।
अधी॑हि भगवो ब्रह्मेति॑। त॒५ हो॑वाच। तप॑सा॒ ब्रह्म॑ विजि॑ज्ञासस्व। तपो॑ ब्रह्मेति॑।

स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥२॥

प्राणो ब्रह्मेति व्यजानात्। प्राणाद्धैव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। प्राणेन जातानि जीवन्ति। प्राणं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। त० होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥३॥

मनो ब्रह्मेति व्यजानात्। मनसो ह्यैव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। मनसा जातानि जीवन्ति। मनः प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। त० होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥४॥

विज्ञानं ब्रह्मेति व्यजानात्। विज्ञानाद्धैव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। विज्ञानेन जातानि जीवन्ति। विज्ञानं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। त० होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥५॥

आ॒न॒न्दो ब्र॒ह्मेति॒ व्य॑जानात्। आ॒न॒न्दा॒द्यैव॑ खल्वि॒मानि॒ भू॒ता॒नि जा॑यन्ते।
 आ॒न॒न्देन॒ जा॒ता॒नि जी॑वन्ति। आ॒न॒न्दं प्र॑यन्त्य॒भि सं॑वि॒शन्तीति॑। सैषा भा॑र्ग॒वी
 वा॑रु॒णी वि॒द्या। प॒र॒मे व्यो॑म॒न् प्र॒ति॑ष्ठिता। य ए॒वं वेद॑ प्र॒ति॑तिष्ठति। अन्न॑वानन्ना॒दो
 भ॑वति। म॒हान्भ॑वति प्र॒जया॑ प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑। म॒हान्की॒र्त्या॥६॥

अन्नं॑ न नि॒न्द्यात्। तद्व॒तम्। प्रा॒णो वा अन्न॑म्। शरी॑रमन्ना॒दम्। प्रा॒णे
 शरी॑रं प्र॒ति॑ष्ठितम्। शरी॑रे प्रा॒णः प्र॒ति॑ष्ठितः। तदे॒तदन्न॑मन्ने प्र॒ति॑ष्ठितम्। स य
 ए॒तदन्न॑मन्ने प्र॒ति॑ष्ठितं वेद॑ प्र॒ति॑तिष्ठति। अन्न॑वानन्ना॒दो भ॑वति। म॒हान्भ॑वति प्र॒जया॑
 प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑। म॒हान्की॒र्त्या॥७॥

अन्नं॑ न परि॒चक्षी॑त। तद्व॒तम्। आपो॑ वा अन्न॑म्। ज्योति॑रन्ना॒दम्। अ॒प्सु
 ज्योतिः॑ प्र॒ति॑ष्ठितम्। ज्योति॑ष्यापः प्र॒ति॑ष्ठिताः। तदे॒तदन्न॑मन्ने प्र॒ति॑ष्ठितम्। स य
 ए॒तदन्न॑मन्ने प्र॒ति॑ष्ठितं वेद॑ प्र॒ति॑तिष्ठति। अन्न॑वानन्ना॒दो भ॑वति। म॒हान्भ॑वति प्र॒जया॑
 प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑। म॒हान्की॒र्त्या॥८॥

अन्नं॑ बहु॒ कुर्वी॑त। तद्व॒तम्। पृथि॒वी वा अन्न॑म्। आ॒का॒शोऽन्ना॒दः। पृथि॒व्यामा॑का॒शः

प्रतिष्ठितः। आकाशे पृथिवी प्रतिष्ठिता। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य
 एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतिष्ठिति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजयां
 पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥९॥

न कश्चन वसतौ प्रत्याचक्षीत। तद्वृतम्। तस्माद्यया कया च विधया बह्वन्नं
 प्राप्नुयात्। अराध्यस्मा अन्नमित्याचक्षते। एतद्वै मुखतोऽन्नं राद्धम्। मुखतोऽस्मा
 अन्नं राध्यते। एतद्वै मध्यतोऽन्नं राद्धम्। मध्यतोऽस्मा अन्नं राध्यते। एतद्वा
 अन्ततोऽन्नं राद्धम्। अन्ततोऽस्मा अन्नं राध्यते। य एवं वेद। क्षेम इति वाचि।
 योगक्षेम इति प्राणापानयोः। कर्मेति हस्तयोः। गतिरिति पादयोः। विमुक्तिरिति
 पायौ। इति मानुषीः समाज्ञाः। अथ दैवीः। तृप्तिरिति वृष्टौ। बलमिति विद्युति। यश
 इति पशुषु। ज्योतिरिति नक्षत्रेषु। प्रजातिरमृतमानन्द इत्युपस्थे। सर्वमित्याकाशे।
 तत्प्रतिष्ठेत्युपासीत। प्रतिष्ठावान्भवति। तन्मह इत्युपासीत। महान्भवति। तन्मन
 इत्युपासीत। मानवान्भवति। तन्नम इत्युपासीत। नम्यन्तेऽस्मै कामाः।
 तद्ब्रह्मेत्युपासीत। ब्रह्मवान्भवति। तद्ब्रह्मणः परिमर इत्युपासीत। पर्येणं म्रियन्ते

द्विषन्तः सपुत्राः। परि येऽप्रियां भ्रातृव्याः। स यश्चायं पुरुषे। यश्चासावादित्ये। स
 एकः। स यं एवंवित्। अस्माल्लोकात्प्रेत्य। एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्कम्य।
 एतं प्राणमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतं मनोमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतं
 विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतमानन्दमयमात्मानमुपसङ्कम्य। इमाल्लोकान्कामात्रा
 कामरूप्यनुसञ्चरन्। एतत्साम गायत्रास्ते। हा(३) वु हा(३) वु हा(३) वु।
 अहमन्नमहमन्नमहमन्नम्। अहमन्नादो(२)ऽहमन्नादो(२)ऽहमन्नादः। अह३
 श्लोककृद्ह३ श्लोककृद्ह३ श्लोककृत्। अहमस्मि प्रथमजा ऋता(३) स्य।
 पूर्वं देवेभ्यो अमृतस्य ना(३) भाइ। यो मा ददाति स इदेव मा(३) वाः।
 अहमन्नमन्नमदन्तमा(३) च्छि। अहं विश्वं भुवंनमभ्यभवाम्। सुवर्न ज्योतीः। य
 एवं वेद। इत्युपनिषत्॥१०॥

सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु
 मा विद्विषावहै॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत् ॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु
मा विद्विषावहै॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ अम्भस्य पारे ॥

अम्भस्य पारे भुवनस्य मध्ये नाकस्य पृष्ठे महतो महींयान्। शुक्रेण ज्योतींषि
समनुप्रविष्टः प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तः॥ यस्मिन्निदं सं च विचैति सर्वं
यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुः। तदेव भूतं तदु भव्यमा इदं तदक्षरे परमे
व्योमन्॥ येनाऽऽवृतं खं च दिवं महीं च येनाऽऽदित्यस्तपति तेजसा भ्राजसा
च। यमन्तः समुद्रे कवयो वयन्ति यदक्षरे परमे प्रजाः॥ यतः प्रसूता जगतः
प्रसूती तोयेन जीवान् व्यसंसर्ज भूम्याम्। यदोषधीभिः पुरुषान्पशूँश्च विवेश
भूतानि चराचराणि॥ अतः परं नान्यदणीयसं हि परात्परं यन्महतो महान्तम्।
यदेकमव्यक्तमनन्तरूपं विश्वं पुराणं तमसः परस्तात्॥१॥

तदेवर्तं तदु सत्यमाहुस्तदेव ब्रह्म परमं कवीनाम्। इष्टापूर्तं बहुधा जातं
जायमानं विश्वं बिभर्ति भुवनस्य नाभिः॥ तदेवाग्निस्तद्वायुस्तत्सूर्यस्तदु चन्द्रमाः।
तदेव शुक्रममृतं तद्ब्रह्म तदापः स प्रजापतिः॥ सर्वे निमेषा जज्ञिरे विद्युतः
पुरुषादधि। कला मुहूर्ताः काष्ठाश्चाहोरात्राश्च सर्वशः॥ अर्धमासा मासा ऋतवः
संवत्सरश्च कल्पन्ताम्। स आपः प्रदुधे उभे इमे अन्तरिक्षमथो सुवः॥ नैनमूर्ध्वं
न तिर्यश्च न मध्ये परिजग्रभत्। न तस्येशे कश्चन तस्य नाम महद्यशः॥२॥

न सन्दृशे तिष्ठति रूपमस्य न चक्षुषा पश्यति कश्चनैनम्। हृदा मनीषा
मनसाऽभिकृप्तो य एनं विदुरमृतास्ते भवन्ति॥ अद्भ्यः सम्भूतो हिरण्यगर्भ इत्यष्टौ॥
एष हि देवः प्रदिशोऽनु सर्वाः पूर्वो हि जातः स उ गर्भे अन्तः। स विजायमानः
स जनिष्यमाणः प्रत्यङ्मुखोऽस्तिष्ठति विश्वतोमुखः॥ विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतोमुखो
विश्वतोहस्त उत विश्वतस्पात्। सं बाहुभ्यां नमति सं पतत्रैर्द्यावापृथिवी जनयन्देव
एकः॥ वेनस्तत्पश्यन्विश्वा भुवनानि विद्वान् यत्र विश्वं भवत्येकनीलम्। यस्मिन्निदं९

सं च विचैक॑ स ओतुः प्रोत॑श्च वि॒भुः प्र॒जासु॑ । प्र तद्वो॑चे अ॒मृतं॑ नु वि॒द्वान्गन्ध॒र्वो
नाम॑ निहि॒तं गुहा॑सु ॥ ३ ॥

त्रीणि॑ प॒दा निहि॑ता गुहा॑सु यस्तद्वेदं सवि॑तुः पि॒ताऽस॑त् । स नो॒ बन्धु॑र्जनि॒ता
स वि॑धा॒ता धामा॑नि वेद॒ भुव॑नानि वि॒श्वा । यत्र॑ दे॒वा अ॒मृत॑मानशा॒नास्तृ॑तीये
धामा॑न्यभ्यैर॑यन्त । परि॒ द्यावा॑पृथि॒वी य॑न्ति स॒द्यः परि॑ लो॒कान् परि॑ दि॒शः
परि॑ सुवः । ऋ॒तस्य॑ तन्तुं॑ वित॑तं वि॒चृत्य॑ तद॑पश्य॒त्तद॑भवत् प्र॒जासु॑ । प॒रीत्य॑
लो॒कान्प॒रीत्य॑ भू॒तानि॑ प॒रीत्य॑ सर्वाः॑ प्र॒दिशो॑ दि॒शश्च॑ । प्र॒जाप॑तिः प्रथम॒जा
ऋ॒तस्याऽऽ॒त्मनाऽऽ॒त्मान॑म॒भिसम्ब॑भूव । स॒दस॑स्पति॒मद्भु॑तं प्रि॒यमिन्द्र॑स्य॒ काम्य॑म् ।
सनि॑ मे॒धाम॑यासिषम् । उद्दी॑प्यस्व जा॒तवे॑दोऽप॒घ्नन्नि॑र॒ऋतिं॑ मम ॥ ४ ॥

प॒शूश्च॑ मह्य॒माव॑ह जी॒वनं॑ च दि॒शो दि॒श । मा नो॑ हि॒सी॒ज्जा॒तवे॑दो गाम॒श्वं
पु॒रुषं॑ जग॑त् । अबि॒भ्रद॒ग्न आ॑ग॒हि श्रि॒या मा॑ परि॑पातय ।

॥ गायत्रीमन्त्राः ॥

पुरुषस्य विद्म सहस्राक्षस्य महादेवस्य धीमहि। तन्नो रुद्रः प्रचोदयात्।
तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि। तन्नो रुद्रः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे
वक्रतुण्डाय धीमहि। तन्नो दन्तिः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे चक्रतुण्डाय
धीमहि॥ ५॥

तन्नो नन्दिः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे महासेनाय धीमहि। तन्नः षण्मुखः
प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे सुवर्णपक्षाय धीमहि। तन्नो गरुडः प्रचोदयात्।
वेदात्मनाय विद्महे हिरण्यगर्भाय धीमहि। तन्नो ब्रह्म प्रचोदयात्। नारायणाय विद्महे
वासुदेवाय धीमहि। तन्नो विष्णुः प्रचोदयात्। वज्रनखाय विद्महे तीक्ष्णदृष्टाय
धीमहि॥ ६॥

तन्नो नारसिंहः प्रचोदयात्। भास्कराय विद्महे महद्युतिकराय धीमहि।
तन्नो आदित्यः प्रचोदयात्। वैश्वानराय विद्महे लालीलाय धीमहि। तन्नो अग्निः
प्रचोदयात्। कात्यायनाय विद्महे कन्यकुमारि धीमहि। तन्नो दुर्गिः प्रचोदयात्।

॥ दूर्वासूक्तम् ॥

स॒हस्र॑पर॒मा दे॒वी श॒तमू॑ला श॒ताङ्कु॑रा। सर्व॑ ह॒रतु॑ मे पा॒पं दूर्वा॑ दुःस्वप्न॒नाश॑नी।
काण्डा॑त्काण्डात् प्र॒रोह॑न्ती॒ परु॑षः परु॒षः परि॑ ॥ ७ ॥

ए॒वानो॑ दूर्वे॒ प्रत॑नु स॒हस्रे॑ण श॒तेन॑ च। या श॒तेन॑ प्रत॒नोषि॑ स॒हस्रे॑ण वि॒रोह॑सि।
तस्या॑स्ते दे॒वीष्टके॑ वि॒धेम॑ ह॒विषा॑ व॒यम्। अश्व॑क्रान्ते र॒थक्रान्ते॑ वि॒ष्णुक्रान्ते॑
व॒सुन्ध॑रा। शिरसा॑ धारयिष्या॒मि र॒क्षस्व॑ मां पदे॒ पदे॑।

॥ मृत्तिकासूक्तम् ॥

भूमि॑र्धेनु॒र्धर॑णी लो॒कधा॑रिणी। उ॒द्धृता॑ऽसि व॒राहे॑ण कृ॒ष्णेन॑ श॒तबा॑हुना। मृ॒त्तिके॑
हन॑ मे पा॒पं यन्म॒या दु॑ष्कृतं कृतम्। मृ॒त्तिके॑ ब्रह्म॒दत्ता॑ऽसि का॒श्यपे॑नाभि॒मन्त्रि॑ता।
मृ॒त्तिके॑ देहि॑ मे पु॒ष्टिं त्वयि॑ स॒र्वं प्र॒तिष्ठी॑तम् ॥ ८ ॥

मृ॒त्तिके॑ प्र॒तिष्ठी॑ते स॒र्वं त॒न्मे निर्णु॑द मृ॒त्तिके॑। तया॑ ह॒तेन॑ पापे॒न ग॒च्छामि॑ प॒रमा॑
गति॑म्।

॥ शत्रुजयमन्त्राः ॥

यत॑ इन्द्र॒ भया॑महे॒ ततो॑ नो॒ अभ॑यं कृधि। मघ॑वन्छुग्धि॒ तव॒ तन्न॑ ऊ॒तये॒ विद्विषो॑
विमृ॑धो॒ जहि॑। स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्पति॑र्वृ॒त्रहा॒ विमृ॑धो॒ व॒शी। वृषेन्द्रः॑ पु॒र ए॑तु नः
स्व॒स्ति॒दा अ॑भयङ्क॒रः। स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः। स्व॒स्ति
न॒स्ताक्ष्यो॑ अ॒रि॑ष्टनेमिः स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पति॑र्दधातु। आपो॑न्तमन्युस्तृ॒पल॑प्रभर्मा
धुनिः॒ शिमी॑वाञ्छ॒रुमा॑ ऋ॒जीषी॑। सोमो॒ विश्वा॑न्यत॒सावना॑नि॒ नार्वा॑गिन्द्र
प्रति॑माना॒निदे॑भुः ॥ ९ ॥

ब्रह्म॑जज्ञानं प्रथ॒मं पु॒रस्ता॑द्वि॒सीम॑तः सु॒रुचो॑ वेन आ॒वः। सबु॑ध्रिया॒ उप॑मा
अ॒स्य वि॒ष्टाः स॒तश्च॒ योनि॑मस॒तश्च॒ विवः॑। स्यो॒ना पृ॑थिवि॒ भवा॑ऽनृ॒क्षरा॑ नि॒वेश॑नी।
यच्छा॑नः शर्म॑ स॒प्रथाः॑। ग॒न्ध॒द्वा॒रां दु॑राध॒रूपां॑ नित्यपु॑ष्टां करी॒षिणी॑म्। ई॒श्वरी॑
सर्व॑भूता॒नां तामि॑होप॒ह्वये॒ श्रिय॑म्। श्री॑र्मे भ॒जतु॑। अल॑क्ष्मी॒र्मे न॒श्यतु॑। विष्णु॑मुखा
वै दे॒वाश्छ॑न्दो॒भिरि॒माँल्लो॒कान॑नप॒जय्य॑म॒भ्यज॑यन्। म॒हा॑ इन्द्रो॒ वज्र॑बाहुः षोड॒शी

शर्म यच्छतु॥१०॥

स्वस्ति नो मघवां करोतु हन्तुं पाप्मानं योऽस्मान् द्वेष्टि। सोमान् स्वरेणं कृणुहि
ब्रह्मणस्पते। कक्षीवन्तं य औशिजम्। शरीरं यज्ञशमलं कुसीदं तस्मिन्सीदतु
योऽस्मान् द्वेष्टि। चरेणं पवित्रं विततं पुराणं येन पूतस्तरति दुष्कृतानि। तेन
पवित्रेण शुद्धेन पूता अति पाप्मानमरातिं तरेम। सजोषा इन्द्र सगणो मरुद्भिः
सोमं पिब वृत्रहञ्छूर विद्वान्। जहि शत्रूँ रप मृधो नुदस्वाथाभयं कृणुहि विश्वतो
नः। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च
वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा मयो भुवस्ता न ऊर्जे दधातन॥११॥

महेरणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः। उशतीरिव
मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ। आपो जनयथा च नः।

॥ अघमर्षणसूक्तम् ॥

हिरण्यशृङ्गं वरुणं प्रपद्ये तीर्थं मे देहि याचितः। यन्मया भुक्तमसाधूनां पापेभ्यश्च

प्रतिग्रहः। यन्मे मनसा वाचा कर्मणा वा दुष्कृतं कृतम्। तन्न इन्द्रो वरुणो बृहस्पतिः
सविता च पुनन्तु पुनः पुनः। नमोऽग्नयेऽप्सुमते नम इन्द्राय नमो वरुणाय नमो
वारुण्यै नमोऽद्भ्यः॥१२॥

यदपां क्रूरं यदमेध्यं यदशान्तं तदपंगच्छतात्। अत्याशनादतीपानाद्यच्च उग्रात्
प्रतिग्रहात्। तन्नो वरुणो राजा पाणिना ह्यवमर्शतु। सोऽहमपापो विरजो निर्मुक्तो
मुक्तकिल्बिषः। नाकस्य पृष्ठमारुह्य गच्छेद्ब्रह्मसलोकताम्। यश्चाप्सु वरुणः स
पुनात्वधमर्षणः। इमं मे गङ्गे यमुने सरस्वति शुतुद्रि स्तोमं सचता परुष्ण्या।
असिक्रिया मरुद्वृधे वितस्तयाऽऽर्जीकीये शृणुह्या सुषोमया। ऋतं च सत्यं
चाभीद्धात्तपसोऽध्यजायत। ततो रात्रिरजायत ततः समुद्रो अर्णवः॥१३॥

समुद्रादर्णवादधि संवत्सरो अजायत। अहोरात्राणि विदधद्विश्वस्य मिषतो वशी।
सूर्याचन्द्रमसौ धाता यथापूर्वमकल्पयत्। दिवं च पृथिवीं चान्तरिक्षमथो सुवः।
यत्पृथिव्या रजः स्वमान्तरिक्षे विरोदसी। इमांस्तदापो वरुणः पुनात्वधमर्षणः।

पुनन्तु वसंवः पुनातु वरुणः पुनात्वधमर्षणः। एष भूतस्य मध्ये भुवनस्य गोप्ता।
 एष पुण्यकृतां लोकानेष मृत्योर्हिरण्मयम्। द्यावापृथिव्योर्हिरण्मयं सञ्श्रितं
 सुवः॥१४॥

स नः सुवः सञ्शिशधि। आर्द्रं ज्वलति ज्योतिरहमस्मि। ज्योतिर्ज्वलति
 ब्रह्माहमस्मि। योऽहमस्मि ब्रह्माहमस्मि। अहमस्मि ब्रह्माहमस्मि। अहमेवाहं मां
 जुहोमि स्वाहा। अकार्यकार्यवकीर्णी स्तेनो भ्रूणहा गुरुतल्पगः। वरुणोऽपामघ-
 मर्षणस्तस्मात्पापात् प्रमुच्यते। रजो भूमिस्त्वमां रोदयस्व प्रवदन्ति धीराः।
 आक्रान्त्समुद्रः प्रथमे विधर्मं जनयन्प्रजा भुवनस्य राजा। वृषां पवित्रे अधि-
 सानो अव्ये बृहत्सोमो वावृधे सुवान इन्दुः॥१५॥

[१]

॥ दुर्गासूक्तम् ॥

जातवेदसे सुनवाम् सोममरातीयतो निजहाति वेदः। स नः पर्षदति दुर्गाणि

विश्वा॑ न॒वेव॑ सिन्धुं॑ दुरि॒ताऽत्य॑ग्निः। ताम॒ग्निव॑र्णां॑ तप॑सा ज्वल॒न्तीं॑ वैरोच॒नीं॑
 क॑र्मफ॒लेषु॑ जुष्टा॑म्। दु॒र्गा दे॒वीः श॑रण॒महं॑ प्रप॑द्ये सु॒तर॑सि तर॒से नमः॑। अ॒ग्ने
 त्वं पा॑रया॒ नव्यो॑ अ॒स्मान्ध॒स्वस्ति॑भिरति॑ दु॒र्गाणि॑ वि॒श्वा। पू॒श्च पृ॒थ्वी ब॑हु॒ला न॑
 उ॒र्वी भवा॑ तो॒काय॑ तन॑याय॒ शं योः। वि॒श्वा॑नि नो दु॒र्गहा॑ जा॒तवे॑दः सिन्धुं॑ न
 ना॒वा दु॑रि॒ताति॑ पर्षि। अ॒ग्ने अ॒त्रिव॒न्मन॑सा गृ॒णानो॑ऽस्माकं॑ बो॒ध्यवि॑ता त॒नूना॑म्।
 पृ॒तना॑जित॒ः सह॑मान॒मग्नि॑मु॒ग्रः हु॑वेम पर॒माध॑स॒धस्था॑त्। स नः॑ पर्ष॒दति॑
 दु॒र्गाणि॑ वि॒श्वा क्षा॑म॒द्देवो॑ अति॑ दु॒रि॒ताऽत्य॑ग्निः। प्र॒लोषि॑ क॒मीड्यो॑ अध्व॒रेषु॑ स॒नाच्च॑
 होता॒ नव्य॑श्च स॒ध्विः। स्वा॒श्चा॒ग्ने त॒नुवं॑ पि॒प्रय॑स्वा॒स्मभ्य॑ च सौ॒भग॑माय॒जस्व।
 गोभि॑र्जुष्ट॒मयु॑जो निषि॑क्तं तवे॑न्द्र विष्णो॒रनु॑स॒ञ्चरे॑म। नाक॑स्य पृ॒ष्ठम॑भि सं॒वसा॑नो
 वैष्ण॑वीं लो॒क इ॒ह मा॑दयन्ताम्॥१६॥

॥ व्याहृतिहोमन्त्राः ॥

भूरन्नम॒ग्नये॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॒ भुवोऽन्नं॑ वा॒यवे॒ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॒ सुव॒रन्न॑मादित्याय॒
दिवे॑ स्वाहा॒ भूर्भुवः॑ सुव॒रन्नं॑ च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः॑ स्वाहा॒ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑
भूर्भुवः॑ सुव॒रन्न॑मोम्॥१७॥

[३]

भूर॒ग्नये॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॒ भुवो॑ वा॒यवे॒ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॒ सुव॑रादित्याय॒ दिवे॑ स्वाहा॒
भूर्भुवः॑ सुव॑श्च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः॑ स्वाहा॒ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सुव॒रन्न॑
ओम्॥१८॥

[४]

भूर॒ग्नये॑ च पृथि॒व्यै च॑ मह॒ते च॑ स्वाहा॒ भुवो॑ वा॒यवे॑ चान्तरि॑क्षाय च मह॒ते च॑
स्वाहा॒ सुव॑रादित्याय॒ च दिवे॑ च॑ मह॒ते च॑ स्वाहा॒ भूर्भुवः॑ सुव॑श्च॒न्द्रम॑से च॒ नक्ष॑त्रेभ्यश्च
दि॒ग्भ्यश्च॑ मह॒ते च॑ स्वाहा॒ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सुव॒र्मह॑रोम्॥१९॥

[५]

॥ ज्ञानप्राप्त्यर्थहोममन्त्राः ॥

पाहि नो अ॒ग्न ए॒न॑से स्वा॒हा। पाहि नो विश्ववे॒द॑से स्वा॒हा। यज्ञं पाहि विभा॒व॑सो
स्वा॒हा। सर्वं पाहि शत॒क्र॑तो स्वा॒हा॥ २० ॥

[६]

पाहि नो॑ अ॒ग्न ए॒क॑या। पा॒ह्यु॒त द्वि॒तीय॑या। पा॒ह्यूर्जं तृ॒तीय॑या। पा॒हि गी॒र्भि॒श्च
त॒सृ॒भिर्व॑सो स्वा॒हा॥ २१ ॥

[७]

॥ वेदविस्मरणाय जपमन्त्राः ॥

यश्छ॒न्द॑सामृष॒भो वि॒श्वरू॒पश्छ॒न्दो॑भ्यश्छ॒न्दा॑ऽस्यावि॒वेश॑। सता॑ः शि॒क्यः
पुरो॒वाचो॑पनिषदिन्द्रो॑ ज्ये॒ष्ठ इ॒न्द्रि॒याय॑ ऋषि॒भ्यो नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑
भूर्भुवः॑ सुव॒श्छ॒न्द॑ ओम्॥ २२ ॥

[८]

नमो ब्रह्मणे धारणं मे अस्त्वनिराकरणं धारयिता भूयासं कर्णयोः श्रुतं मा
च्योद्धं ममामुष्य ओम्॥२३॥

[९]

॥ तपः प्रशंसा ॥

ऋतं तपः सत्यं तपः श्रुतं तपः शान्तं तपो दमस्तपः शमस्तपो दानं तपो यज्ञं
तपो भूर्भुवः सुवर्ब्रह्मैतदुपास्यैतत्तपः॥२४॥

[१०]

॥ विहिताचरणप्रशंसा निषिद्धाचरणनिन्दा च ॥

यथा वृक्षस्य सम्पुष्पितस्य दूराद्गन्धो वात्येवं पुण्यस्य कर्मणो दूराद्गन्धो
वाति यथाऽसिधारां कर्तेऽविहितामवक्रमे यद्युवे युवे ह वा विह्वयिष्यामि कर्त
पतिष्यामीत्येवमनृतादात्मानं जुगुप्सैत्॥२५॥

॥ दहरविद्या ॥

अ॒णोरणी॑यान्म॒हतो म॒हीयाना॑त्मा गुहा॑यां निहि॑तोऽस्य ज॒न्तोः। तम॑क्रतुं पश्यति
 वी॒तशो॑को धा॒तुः प्र॒सादा॑न्महि॒मान॑मीशम्। स॒प्त प्रा॑णाः प्र॒भव॑न्ति तस्मा॑त्स॒प्तार्चि॑षः
 स॒मिधः॑ स॒प्त जि॒ह्वाः। स॒प्त इ॒मे लो॒का येषु॑ चर॑न्ति प्रा॒णा गुहा॑शयां निहि॑ताः
 स॒प्त सं॑प्त। अतः॑ स॒मुद्रा गि॒रय॑श्च॒ सर्वे॑ऽस्मात्स्यन्द॑न्ते सिन्ध॑वः॒ सर्व॑रूपाः।
 अत॑श्च वि॒श्वा ओष॑धयो रसा॑च्च येनैष भू॒तस्तिष्ठ॑त्यन्तरा॒त्मा। ब्र॒ह्मा दे॒वानां॑ पद॒वीः
 क॑वी॒नामृषि॑र्विप्रा॑णां म॒हिषो मृ॒गाणा॑म्। श्ये॒नो गृध्रा॑णां॒ स्वधि॑तिर्व॒नाना॑ः॒ सोमः॑
 प॒वित्र॑मत्यैति॒ रेभन्। अ॒जामे॑कां लोहि॑तशुक्ल॒कृष्णां ब॒र्हीं प्र॒जां ज॒नय॑न्तीः॒
 सरू॑पाम्। अ॒जो ह्ये॒को जुष॑माणोऽनु॒शेते॒ जहा॑त्येनां भु॒क्तभो॑गाम॒जोऽन्यः॑॥२६॥

ह॒ः सः शु॑चिष॒द्वसु॑रन्तरि॒क्षस॒द्धोता॑ वेदिष॒दति॑थिर्दुरोण॒सत्। नृष॑द्व॒रस॑द॒तस॒द्योम॒सद॒
 गो॒जा ऋ॑त॒जा अ॑द्रि॒जा ऋ॑तं बृ॒हत्। घृ॒तं मि॑मिक्षिरे घृ॒तम॑स्य॒ योनि॑र्घृ॒ते श्रि॒तो

घृतमुवस्य धाम। अनुष्वधमावह मादयस्व स्वाहाकृतं वृषभ वक्षि हव्यम्।
समुद्रादूर्मिर्मधुमा९ उदारदुपा९ शुना सममृतत्वमानट्। घृतस्य नाम गुह्यं यदस्ति
जिह्वा देवानाममृतस्य नाभिः। वयं नाम प्रब्रवामा घृतेनास्मिन् यज्ञे धारयामा
नमोभिः। उप ब्रह्मा शृणवच्छस्यमानं चतुः शृङ्गोऽवमीद्वोर एतत्। चत्वारि शृङ्गा
त्रयो अस्य पादा द्वे शीर्षे सप्त हस्तासो अस्य। त्रिधा बद्धो वृषभो रोरवीति
महो देवो मर्त्या९ आविवेश॥२७॥

त्रिधा हितं पणिभिर्गुह्यमानं गवि देवासो घृतमन्वविन्दन्। इन्द्र एक९ सूर्य
एकं जजान वेनादेक९ स्वधया निष्टतक्षुः। यो देवानां प्रथमं पुरस्ताद्विश्वाधियो
रुद्रो महर्षिः। हिरण्यगर्भं पश्यत जायमान९ स नो देवः शुभया स्मृत्या
संयुनक्तु। यस्मात्परं नापरमस्ति किञ्चिद्यस्मान्नाणीयो न ज्यायोऽस्ति कश्चित्।
वृक्ष इव स्तब्धो दिवि तिष्ठत्येकस्तेनेदं पूर्णं पुरुषेण सर्वम्। न कर्मणा न प्रजया
धनेन त्यागेनैके अमृतत्वमानशुः। परेण नाकं निहितं गुहायां विभ्राजते यद्यतयो

वि॒शन्ति॑। वे॒दान्त॑वि॒ज्ञान॑सुनि॒श्चितार्थाः॑ स॒न्यास॑यो॒गाद्य॑तयः शुद्ध॒सत्त्वाः॑। ते ब्र॒ह्मलो॒के
तु परा॑न्तकाले परा॑मृता॒त्परि॑मुच्यन्ति॒ सर्वे॑। द॒हं वि॒पापं॑ प॒रमे॑श्मभूतं यत्पु॑ण्डरी॒कं
पु॒रम॑ध्यस॒ंस्थम्। त॒त्रापि॑ द॒हं गु॒गनं॑ वि॒शोक॑स्तस्मिन् यद॒न्तस्तदु॑पा॒सित॑व्यम्।
यो वेदा॑दौ स्वरः प्रो॒क्तो वे॒दान्ते॑ च प्र॒तिष्ठि॑तः। तस्य॑ प्र॒कृति॑लीनस्य॒ यः परः॑ स
म॒हेश्वरः॑ ॥ २८ ॥

[१२]

॥ नारायणसूक्तम् ॥

स॒हस्र॑शीर्षं दे॒वं वि॒श्वाक्षं॑ वि॒श्वश॑म्भुवम्। वि॒श्वं ना॒राय॑णं दे॒वम॑क्षरं प॒रमं॑ प॒दम्।
वि॒श्वतः॑ प॒रमा॑न्नित्यं वि॒श्वं ना॒राय॑णं ह॒रिम्। वि॒श्वमे॒वेदं॑ पु॒रुष॑स्तद्वि॒श्वमु॑पजीवति।
पतिं॑ वि॒श्वस्या॒ऽऽत्मे॑श्वरं॒ शाश्व॑तं॒ शिव॑मच्युतम्। ना॒राय॑णं म॒हाज्ञे॑यं वि॒श्वात्मा॑नं
प॒राय॑णम्। ना॒राय॑णप॒रो ज्यो॒तिरा॒त्मा ना॒राय॑णः प॒रः। ना॒राय॑ण प॒रं ब्र॒ह्म त॒त्त्वं
ना॒राय॑णः प॒रः। ना॒राय॑णप॒रो ध्या॒ता ध्या॒नं ना॒राय॑णः प॒रः। यच्च॑ कि॒ञ्चिज्जग॑त्सर्वं

दृश्यते॑ श्रूयतेऽपि॑ वा॥ अन्तर्बहिश्च॑ तत्सर्वं॑ व्याप्य॑ नारायणः स्थितः॥२९॥

अनन्तमव्ययं॑ क॒विः॑ संमु॒द्रेऽन्तं॑ वि॒श्वशं॑म्भुवम्। प॒द्मको॑श प्र॒तीका॑शः॒ हृदयं॑
चाप्य॒धोमु॑खम्। अधो॑ नि॒ष्ट्या वि॑तस्त्या॒न्ते ना॒भ्यामु॑परि तिष्ठ॑ति। ज्वा॒लमा॒लाकु॑लं
भा॒ती वि॑श्वस्याऽऽय॒तनं॑ म॒हत्। सन्त॑तः॒ शिला॑भिस्तुल॒म्बत्या॑कोशसन्नि॒भम्।
तस्यान्ते॑ सुषि॒रः॑ सूक्ष्मं॑ तस्मिन्सर्वं॑ प्रति॑ष्ठितम्। तस्य॒ मध्ये॑ म॒हान॑-
ग्निर्वि॒श्वार्चिर्वि॑श्वतो॒मुखः॑। सोऽग्रं॑भु॒ग्विभ॑जन्तिष्ठ॒न्नाहा॑रमज॒रः क॒विः। ति॒र्यग्धू॑र्वम॒धः
शा॒यी र॒श्मय॑स्तस्य सन्त॑ता। सन्ता॒पय॑ति स्वं दे॒हमा॑पादतल॒मस्त॑कः। तस्य॒ मध्ये॑
वहि॑शिखा अ॒णीयो॑र्ध्वा व्य॒वस्थि॑तः। नी॒लतो॑यदमध्यस्था॒द्विद्यु॑ल्लैखेव॒ भास्व॑रा।
नी॒वार॒शूक॑वत्त॒न्वी पी॒ता भा॑स्वत्य॒णूप॑मा। तस्याः॑ शिखा॒या म॑ध्ये प॒रमा॑त्मा
व्य॒वस्थि॑तः। स ब्र॒ह्म स शिवः॑ स हरिः॑ सेन्द्रः॒ सोऽक्ष॑रः प॒रमः॑ स्व॒राट्॥३०॥

नारायणः स्थितो व्यवस्थितश्चत्वारि च॥

[१३]

॥ आदित्यमण्डले परब्रह्मोपासनम् ॥

आ॒दि॒त्यो वा ए॒ष ए॒तन्म॒ण्डलं॑ तप॑ति॒ तत्र॒ ता ऋ॒च॒स्त॒दृ॒चा म॑ण्ड॒लः॑ स ऋ॒चां
लो॒कोऽथ॒ य ए॒ष ए॒तस्मि॑न्म॒ण्डले॑ऽर्चि॒र्दी॒प्यते॒ तानि॒ सा॒मा॒नि स सा॒म्रां म॒ण्डलः॑ स
सा॒म्रां लो॒कोऽथ॒ य ए॒ष ए॒तस्मि॑न्म॒ण्डले॑ऽर्चि॒षि पु॒रुष॑स्तानि॒ यजू॑षि॒ स यजु॑षा
म॒ण्डलः॑ स यजु॑षां लो॒कः सैषा त्र॒य्ये॒व वि॒द्या त॑पति॒ य ए॒षोऽन्तरा॑दि॒त्ये हि॑र॒ण्म॒यः
पु॒रुषः॑ ॥ ३१ ॥

[१४]

॥ आदित्यपुरुषस्य सर्वात्मकत्वप्रदर्शनम् ॥

आ॒दि॒त्यो वै तेज॒ ओजो॒ बलं॒ यश॑श्चक्षुः॒ श्रोत्र॑मा॒त्मा मनो॑ म॒न्युर्मनु॑र्मृत्युः स॒त्यो
मि॒त्रो वा॒युरा॑का॒शः प्रा॒णो लो॑कपा॒लः कः किं कं तथ्स॒त्यम॑न्नम॒मृतो॑ जी॒वो वि॑श्वः
क॒तमः॑ स्व॒यम्भु॑ ब्रह्मै॒तद॑मृत ए॒ष पु॒रुष॑ ए॒ष भू॒ताना॑मधि॒पति॑र्ब्रह्म॒णः सायु॑ज्यः
सलो॒कता॑माप्नोत्ये॒तासा॑मे॒व दे॒वता॑ना॒ सायु॑ज्यः सा॒र्ष्टिता॑ समानलो॒कता॑माप्नोति॒

य एवं वेदैत्युपनिषत्॥३२॥

[१५]

॥ शिवोपासनमन्त्राः ॥

निधनपतये नमः। निधनपतान्तिकाय नमः। ऊर्ध्वाय नमः। ऊर्ध्वलिङ्गाय नमः। हिरण्याय नमः। हिरण्यलिङ्गाय नमः। सुवर्णाय नमः। सुवर्णलिङ्गाय नमः। दिव्याय नमः। दिव्यलिङ्गाय नमः। भवाय नमः। भवलिङ्गाय नमः। शर्वाय नमः। शर्वलिङ्गाय नमः। शिवाय नमः। शिवलिङ्गाय नमः। ज्वलाय नमः। ज्वललिङ्गाय नमः। आत्माय नमः। आत्मलिङ्गाय नमः। परमाय नमः। परमलिङ्गाय नमः। एतत्सोमस्य सूर्यस्य सर्वलिङ्गं स्थापयति पाणिमन्त्रं पवित्रम्॥३३॥

[१६]

॥ पश्चिमवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

सद्योजातं प्रपद्यामि सद्योजाताय वै नमो नमः। भवे भवे नातिं भवे भवस्व

माम्। भ॒वोद्ध॑वाय॒ नमः॑॥३४॥

[१७]

॥ उत्तरवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

वा॒म॒दे॒वाय॒ नमो॑ ज्ये॒ष्ठाय॒ नमः॑ श्रे॒ष्ठाय॒ नमो॑ रु॒द्राय॒ नमः॑ का॒लाय॒ नमः॑
क॒ल॒वि॒कर॒णाय॒ नमो॑ ब॒ल॒वि॒कर॒णाय॒ नमो॑ ब॒लाय॒ नमो॑ ब॒ल॒प्र॒मथ॑नाय॒ नमः॑
स॒र्व॒भू॒त॒द॒म॒नाय॒ नमो॑ म॒नो॒न्म॑नाय॒ नमः॑॥३५॥

[१८]

॥ दक्षिणवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

अ॒घो॒रे॒भ्योऽथ॒ घो॒रे॒भ्यो॒ घो॒र॒घो॒र॒त॒रे॒भ्यः। स॒र्वे॒भ्यः॑ स॒र्व॒श॒र्वे॒भ्यो॒ नम॑स्ते अस्तु
रु॒द्ररू॑पेभ्यः॥३६॥

[१९]

॥ प्राग्वक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि। तन्नो रुद्रः प्रचोदयात्॥३७॥

[२०]

॥ ऊर्ध्ववक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

ईशानः सर्वविद्यानामीश्वरः सर्वभूतानां ब्रह्माधिपतिर्ब्रह्मणोऽधिपतिर्ब्रह्मा शिवो मे अस्तु सदाशिवोम्॥३८॥

[२१]

॥ नमस्कारमन्त्राः ॥

नमो हिरण्यबाहवे हिरण्यवर्णाय हिरण्यरूपाय हिरण्यपतयेऽम्बिकापतय उमापतये पशुपतये नमो नमः॥३९॥

[२२]

ऋतं सत्यं परं ब्रह्म पुरुषं कृष्णपिङ्गलम्। ऊर्ध्वरेतं विरूपाक्षं विश्वरूपाय

वै नमो नमः॥४०॥

[२३]

सर्वो वै रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु। पुरुषो वै रुद्रः सन्महो नमो नमः।
विश्वं भूतं भुवनं चित्रं बहुधा जातं जायमानं च यत्। सर्वो ह्येष रुद्रस्तस्मै रुद्राय
नमो अस्तु॥४१॥

[२४]

कद्रुद्राय प्रचेतसे मीढुष्टमाय तव्यसे। वो चेम् शन्तमं हृदे। सर्वो ह्येष
रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु॥४२॥

[२५]

॥अग्निहोत्रहवण्याः उपयुक्तस्य वृक्षविशेषस्याभिधानम्॥

यस्य वैकङ्कत्यग्निहोत्रहवणी भवति प्रत्येवास्याहुतयस्तिष्ठन्त्यथो प्रतिष्ठित्यै॥४३॥

[२६]

कृणुष्व पाज् इति पञ्च॥४४॥

[२७]

॥ भूदेवताकमन्त्रः ॥

अदितिर्देवा गन्धर्वा मनुष्याः पितरोऽसुरास्तेषां सर्वभूतानां माता मेदिनीं
महता मही सावित्री गायत्री जगत्युर्वी पृथ्वी बहुला विश्वा भूता कतमा का या
सा सत्येत्यमृतेति वसिष्ठः॥४५॥

[२८]

॥ सर्वदेवता आपः ॥

आपो वा इदं सर्वं विश्वा भूतान्यापः प्राणा वा आपः पशव
आपोऽन्नमापोऽमृतमापः सम्राडापो विराडापः स्वराडापश्छन्दाऽस्यापो
ज्योतीऽप्यापो यजूऽप्यापः सत्यमापः सर्वा देवता आपो भूर्भुवः सुवराप

ओम्॥४६॥

[२९]

॥ सन्ध्यावन्दनमन्त्राः ॥

आपः पुनन्तु पृथिवीं पृथिवी पृता पुनातु माम्। पुनन्तु ब्रह्मणस्पतिर्ब्रह्मपृता
पुनातु माम्। यदुच्छिष्टमभोज्यं यद्वा दुश्चरितं मम। सर्वं पुनन्तु मामापोऽसतां च
प्रतिग्रहं स्वाहा॥४७॥

[३०]

अग्निश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो रक्षन्ताम्।
यदह्ना पापमकारिषम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्। पद्भ्यामुदरेण शिश्ना।
अहस्तदवलुम्पतु। यत्किं च दुरितं मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सत्ये ज्योतिषि
जुहोमि स्वाहा॥४८॥

[३१]

सूर्यश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो रक्षन्ताम्।
यद्रात्रिया पापमकारिषम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्। पद्भ्यामुदरेण शिञ्जा।
रात्रिस्तदवलुम्पतु। यत्किं च दुरितं मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सूर्ये ज्योतिषि
जुहोमि स्वाहा॥४९॥

[३२]

॥ प्रणवस्य ऋष्यादिविवरणम् ॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म। अग्निर्देवता ब्रह्म इत्यार्षम्। गायत्रं छन्दं परमात्मं
सरूपम्। सायुज्यं विनियोगम्॥५०॥

[३३]

॥ गायत्र्यावाहनमन्त्राः ॥

आयातु वरदा देवी अक्षरं ब्रह्मसम्मितम्। गायत्रीं छन्दसां मातेदं ब्रह्म
जुषस्व मे। यदहं त्कुरुते पापं तदहं त्प्रतिमुच्यते। यद्रात्रिया त्कुरुते पापं

तद्रात्रियात्प्रतिमुच्यते। सर्वं वर्णे महादेवि सन्ध्याविद्ये सरस्वति॥५१॥

[३४]

ओजोऽसि सहोऽसि बलमसि भ्राजोऽसि देवानां धाम नामासि विश्वमसि
विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुरभिभूरो गायत्रीमावाहयामि सावित्रीमावाहयामि
सरस्वतीमावाहयामि छन्दऋषीणावाहयामि श्रियमावाहयामि गायत्रिया
गायत्रीच्छन्दो विश्वामित्र ऋषिः सविता देवताऽग्निर्मुखं ब्रह्मा शिरो विष्णुर्हृदयं
रुद्रः शिखा पृथिवी योनिः प्राणापानव्यानोदानसमाना सप्राणा श्वेतवर्णा
साङ्ख्यायनसगोत्रा गायत्री चतुर्विंशत्यक्षरा त्रिपदा षट्षुक्षिः पञ्चशीर्षोपनयने
विनियोग् ओं भूः। ओं भुवः। ओं सुवः। ओं महः। ओं जनः। ओं तपः। ओं
सत्यम्। ओं तथ्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो नः प्रचोदयात्।
ओमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः सुवरोम्॥५२॥

[३५]

॥ गायत्री उपस्थानमन्त्राः ॥

उ॒त्तमे॑ शि॒खरे॑ जा॒ते भू॒म्यां प॑र्व॒तमूर्ध॑नि। ब्रा॒ह्मणै॑भ्योऽभ्य॑नु॒ज्ञा॒ता ग॒च्छ दे॑वि
य॒थासु॑खम्। स्तु॒तो मया॑ वर॒दा वे॑दमा॒ता प्र॑चोदयन्ती पवने॑ द्विजा॒ता। आयुः
पृथि॑व्यां द्रवि॑णं ब्र॒ह्मव॑र्च॒सं मह्यं॑ दत्वा प्रजातुं ब्र॒ह्मलो॒कम्॥५३॥

[३६]

॥ आदित्यदेवतामन्त्रः ॥

घृ॒णिः सूर्य॑ आदि॒त्यो न प्रभा॑ वा॒त्यक्ष॑रम्। मधुं॑ क्षरन्ति॒ तद्र॑सम्। स॒त्यं वै
तद्र॑स॒मापो॑ ज्योती॒रसो॑ऽमृतं॒ ब्रह्म॑ भूर्भुवः॒ सुव॑रोम्॥५४॥

[३७]

॥ त्रिसुपर्णमन्त्राः ॥

ब्रह्म॑मेतु॒ माम्। मधु॑मेतु॒ माम्। ब्रह्म॑मे॒व मधु॑मेतु॒ माम्। यास्ते॑ सोम प्र॒जाव॑त्सोभि॒
सो अ॒हम्। दुःस्व॑प्र॒हन्दु॑रुष्षह। यास्ते॑ सोम प्रा॒णां॒स्तां जु॑होमि। त्रिसु॑पर्ण॒मया॑चितं

ब्राह्मणाय दद्यात्। ब्रह्महत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५५॥

[३८]

ब्रह्म मेधया॥ मधु मेधया॥ ब्रह्ममेव मधु मेधया॥ अद्या नो देव सवितः प्रजावन्त्सावीः सौभगम्। परा दुःष्वप्रियः सुवा। विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परा सुवा। यद्भद्रं तन्म आ सुवा। मधु वाता ऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः। माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः। मधु नक्तमुतोषसि मधुमत्पार्थिवः रजः। मधु द्यौरस्तु नः पिता। मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमाः अस्तु सूर्यः। माध्वीर्गावो भवन्तु नः। य इमं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। भ्रूणहत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५६॥

[३९]

ब्रह्म मेधवा॥ मधु मेधवा॥ ब्रह्ममेव मधु मेधवा॥ ब्रह्मा देवानां पदवीः

कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो गृध्राणां स्वधितिर्वनानां सोमः
 पवित्रमत्येति रेभन्। हंसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्।
 नृषद्वरसदृतसद्धोमसदब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं बृहत्। ऋचे त्वा रुचे
 त्वा समिथ्स्रवन्ति सरितो न धेनाः। अन्तरहृदा मनसा पूयमानाः। घृतस्य धारा
 अभिचाकशीमि। हिरण्ययो वेतसो मध्य आसाम्। तस्मिन्सुपर्णो मधुकृत्कुलायी
 भजन्नास्ते मधुदेवताभ्यः। तस्यासते हरयः सप्ततीरे स्वधां दुहाना अमृतस्य
 धाराम्। य इदं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। वीरहृत्यां वा एते घ्नन्ति।
 ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति।
 ओम्॥५७॥

[४०]

॥ मेधासूक्तम् ॥

मेधा देवी जुषमाणा न आगाद्विश्वार्ची भद्रा सुमनस्यमाना। त्वया जुष्टा

जुषमाणा दुरुक्ता॑न्बृहद्व॑देम विदथे॑ सुवीराः॑॥ त्वया जुष्टं ऋषि॑र्भवति देवि त्वया
ब्रह्मा॑ऽऽगतश्री॑रुत त्वया॑। त्वया जुष्टंश्चि॒त्रं विन्दते वसु॑ सा नो जुषस्व॒ द्रवि॑णो न
मेधे॥५८॥

[४१]

मे॒धां म॒ इन्द्रो॑ ददातु मे॒धां दे॒वी सर॑स्वती। मे॒धां मे॑ अ॒श्विना॑वु॒भावाध॑त्तां
पुष्क॑रस्रजा। अ॒प्स॒रासु॑ च॒ या मे॒धा ग॑न्ध॒र्वेषु॑ च॒ यन्मनः॑। दैवी॑ मे॒धा सर॑स्वती
सा मां॑ मे॒धा सुर॑भिर्जुषता॒ऽऽ स्वाहा॑॥५९॥

[४२]

आ मां॑ मे॒धा सुर॑भिर्वि॒श्वरू॑पा॒ हिर॑ण्यवर्णा॒ जग॑ती जग॒म्या। ऊ॒र्ज॑स्वती॒ पय॑सा॒
पिन्व॑माना॒ सा मां॑ मे॒धा सु॒प्रती॑का जुषन्ताम्॥६०॥

[४३]

मयि॑ मे॒धां मयि॑ प्र॒जां मय्य॑ग्निस्तेजो॑ दधातु मयि॑ मे॒धां मयि॑ प्र॒जां मयीन्द्र॑

इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो भ्राजो दधातु॥६१॥

[४४]

॥ मृत्युनिवारणमन्त्राः ॥

अपैतु मृत्युरमृतं न आगन्वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु। पूर्णं वनस्पतैरिवभिन्ः
शीयतां रयिः स च तान्नः शचीपतिः॥६२॥

[४५]

परं मृत्यो अनु परेहि पन्थां यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते ते
ब्रवीमि मा नः प्रजां रीरिषो मोत वीरान्॥६३॥

[४६]

वातं प्राणं मनसाऽन्वा रभामहे प्रजापतिं यो भुवनस्य गोपाः। स नो
मृत्योस्त्रायतां पात्वहंसो ज्योग्जीवा जरामशीमहि॥६४॥

[४७]

अ॒मु॒त्र॒ भू॒या॒दध॒ यद्य॒मस्य॒ बृ॒ह॒स्प॒ते अ॒भि॒श॒स्ते॒रमु॒ञ्चः॑ । प्र॒त्यौ॒ह॒ताम॒श्वि॒नां
मृ॒त्युम॑स्माद्दे॒वाना॑म॒ग्ने मि॒ष॒जा श॒ची॑भिः॥६५॥

[४८]

हरि॒५ हर॑न्त॒मनु॑यन्ति दे॒वा वि॒श्व॒स्ये॒शानं॑ वृ॒ष॒भं म॑न्ती॒नाम् । ब्र॒ह्म
स॒रूप॑म॒नु॒मे॒दमा॒गा॒दय॑नं॒ मा वि॒व॑धी॒र्वि॒क्रम॑स्व॥६६॥

[४९]

श॒ल॒कैर॒ग्नि॑मि॒न्धा॒न उ॒भौ लो॒कौ स॑नेम॒हम् । उ॒भयो॑र्लो॒कयो॑र्-ऋ॒ध्वाऽति॑ मृ॒त्युं
ते॒राम्य॑हम्॥६७॥

[५०]

मा छि॑दो मृ॒त्यो मा व॑धी॒र्मा मे॒ बलं॑ वि॒वृ॒हो मा प्र॑मो॒षीः । प्र॒जां मा मे॑ री॒रिष॑
आयु॑रु॒ग्र नृ॒चक्ष॑सं त्वा ह॒विषा॑ वि॒धेम॥६८॥

[५१]

मा नो॑ म॒हान्तं॑मु॒त मा नो॑ अ॒र्भकं॑ मा न॒ उक्ष॑न्तमु॒त मा न॑ उक्षि॒तम्। मा
नो॑ऽव॒धीः पि॒तरं॑ मो॒त मा॒तरं॑ प्रि॒या मा न॑स्त॒नुवो॑ रु॒द्र री॒रिषः॥६९॥

[५२]

मा न॑स्तो॒के तन॑ये॒ मा न॒ आयु॑षि॒ मा नो॒ गोषु॑ मा नो॒ अश्वे॑षु री॒रिषः॑। वी॒रान्मा॑
नो॑ रु॒द्र भा॒मि॒तोऽव॑धी॒र्ह॒विष्म॑न्तो॒ नम॑सा वि॒धेम॑ ते॥७०॥

[५३]

॥ प्रजापतिप्रार्थनामन्त्रः ॥

प्रजा॑प॒ते न त्वदे॒तान्य॒न्यो वि॒श्वा जा॒तानि॒ परि॒ता ब॑भूव। यत्का॑मास्ते जुहु॒मस्तन्नो॑
अस्तु॑ व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्॥७१॥

[५४]

॥ इन्द्रप्रार्थनामन्त्रः ॥

स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्प॑तिर्वृ॒त्रहा॑ वि॒मृधो॑ व॒शी। वृषे॑न्द्रः पु॒र ए॑तु नः स्व॒स्ति॒दा

अभयङ्कुरः॥ ७२॥

[५५]

॥ मृत्युञ्जयमन्त्राः ॥

त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम्। उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय
माऽमृतात्॥ ७३॥

[५६]

ये ते सहस्रमयुतं पाशा मृत्यो मर्त्याय हन्तवे। तान् यज्ञस्य मायया सर्वानव
यजामहे॥ ७४॥

[५७]

मृत्यवे स्वाहा मृत्यवे स्वाहा॥ ७५॥

[५८]

॥ पापनिवारक-मन्त्राः ॥

दे॒वकृ॑त॒स्यै॒न॒सोऽव॑य॒जन॑म॒सि॒ स्वाहा॑॥ म॒नु॒ष्य॑कृ॒त॒स्यै॒न॒सोऽव॑य॒जन॑म॒सि॒ स्वाहा॑॥
 पि॒तृकृ॑त॒स्यै॒न॒सोऽव॑य॒जन॑म॒सि॒ स्वाहा॑॥ आ॒त्म॑कृ॒त॒स्यै॒न॒सोऽव॑य॒जन॑म॒सि॒ स्वाहा॑॥
 अ॒न्य॑कृ॒त॒स्यै॒न॒सोऽव॑य॒जन॑म॒सि॒ स्वाहा॑॥ अ॒स्मत्कृ॑त॒स्यै॒न॒सोऽव॑य॒जन॑म॒सि॒ स्वाहा॑॥
 यद्वि॒वा च॒ न॒क्तं चै॒न॒श्च॑कृ॒म तस्या॑व॒य॒ज॒न॑म॒सि॒ स्वाहा॑॥ यथ्स्व॑प॒न्त॑श्च॒
 जाग्र॑त॒श्चै॒न॒श्च॑कृ॒म तस्या॑व॒य॒ज॒न॑म॒सि॒ स्वाहा॑॥ यथ्सु॑षु॒प्त॑श्च॒ जाग्र॑त॒श्चै॒न॒श्च॑कृ॒म
 तस्या॑व॒य॒ज॒न॑म॒सि॒ स्वाहा॑॥ यद्वि॒द्वाऽस॒श्चावि॑द्वाऽस॒श्चै॒न॒श्च॑कृ॒म तस्या॑व॒य॒ज॒न॑म॒सि॒ स्वाहा॑॥
 ए॒न॒स ए॒न॒सोऽव॑य॒जन॑म॒सि॒ स्वाहा॑॥ ७६॥

[५९]

॥ वसुप्रार्थनामन्त्रः ॥

यद्वो॑ दे॒वाश्च॑कृ॒म जि॒ह्वायां॑ गु॒रुम॑न॒सो वा॒ प्रयु॑ती दे॒व हे॒ड॒नम्॑। अ॒रा॒वा॒ यो नो॑
 अ॒भि दु॑च्छु॒ना॒य॒ते तस्मि॑न्तदे॒नो व॑स॒वो नि॒धे॒त॒न॒ स्वाहा॑॥ ७७॥

[६०]

॥ कामोऽकार्षीत्-मन्युरकार्षीत् मन्त्रः ॥

कामोऽकार्षीन्नमो नमः। कामोऽकार्षीत्कामः करोति नाहं करोमि कामः कर्ता नाहं कर्ता कामः कारयिता नाहं कारयिता एष ते काम कामाय स्वाहा॥७८॥

[६१]

मन्युरकार्षीन्नमो नमः। मन्युरकार्षीन्मन्युः करोति नाहं करोमि मन्युः कर्ता नाहं कर्ता मन्युः कारयिता नाहं कारयिता एष ते मन्यो मन्यवे स्वाहा॥७९॥

[६२]

॥ विराजहोममन्त्राः ॥

तिलाञ्जुहोमि सरसां सपिष्टान् गन्धार मम चित्ते रमन्तु स्वाहा। गावो हिरण्यं धनमन्नपानं सर्वेषां श्रियै स्वाहा। श्रियं च लक्ष्मीं च पुष्टिं च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रजाः सन्ददातु स्वाहा॥८०॥

[६३]

तिलाः कृष्णास्तिलाः श्वेतास्तिलाः सौम्या वंशानुगाः। तिलाः पुनन्तु मे पापं
यत्किञ्चिद्दुरितं मयि स्वाहा। चोरस्यान्नं नवश्राद्धं ब्रह्महा गुरुतल्पगः। गोस्तेयः
सुरापानं भ्रूणहत्या तिला शान्तिः शमयन्तु स्वाहा। श्रीश्च लक्ष्मीश्च पुष्टीश्च
कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रज्ञा तु जातवेदः सन्ददातु
स्वाहा॥८१॥

[६४]

प्राणापानव्यानोदानसमाना मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः
स्वाहा। वाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाघ्राणरेतोबुद्ध्याकूतिःसङ्कल्पा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं
विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। त्वक्कर्ममासरुधिरमेदोमज्जास्नायवो-
ऽस्थीनि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा।
शिरःपाणिपादपार्श्वपृष्ठोरूदरजङ्घशिश्नोपस्थपायवो मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं
विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। उत्तिष्ठ पुरुष हरित पिङ्गल लोहिताक्षि देहि

देहि ददापयिता मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥८२॥

[६५]

पृथिव्यापस्तेजोवायुराकाशा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ शब्दस्पर्शरूपरसगन्धा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ मनोवाक्कायकर्माणि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ अव्यक्तभावैरहङ्कारैर्ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ आत्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ अन्तरात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ परमात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ क्षुधे स्वाहा॥ क्षुत्पिपासाय स्वाहा॥ विविट्यै स्वाहा॥ ऋग्विधानाय स्वाहा॥ कषौत्काय स्वाहा॥ क्षुत्पिपासामलं ज्येष्ठामलक्ष्मीर्नाशयाम्यहम्। अभूतिमसंमृद्धिं च सर्वान्निर्णुद मे पाप्मानं स्वाहा॥ अन्नमय-प्राणमय-मनोमय-विज्ञानमय-मानन्दमय-मात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥८३॥

॥ वैश्वदेवमन्त्राः ॥

अ॒ग्नये॒ स्वाहा॑ । वि॒श्वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑ । ध्रु॒वाय॑ भू॒माय॑ स्वाहा॑ । ध्रु॒वक्षि॑तये॒ स्वाहा॑ । अ॒च्युत॑क्षि॒तये॒ स्वाहा॑ । अ॒ग्नये॑ स्वि॒ष्टकृ॑ते स्वाहा॑ ॥ ध॒र्माय॑ स्वाहा॑ । अध॑र्माय॒ स्वाहा॑ । अ॒द्भ्यः स्वाहा॑ । ओ॒षधि॑व॒नस्प॑तिभ्यः स्वाहा॑ ॥८४॥

र॒क्षोदे॒वज॑नेभ्यः स्वाहा॑ । गृ॒ह्याभ्यः॑ स्वाहा॑ । अ॒वसाने॑भ्यः स्वाहा॑ । अ॒वसान॑पतिभ्यः स्वाहा॑ । स॒र्वभू॑तेभ्यः स्वाहा॑ । का॒माय॑ स्वाहा॑ । अ॒न्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॑ । यदे॒जति॑ जग॑ति यच्च॒ चेष्ट॑ति॒ नाम्नो॑ भा॒गोऽयं॑ नाम्ने स्वाहा॑ । पृ॒थिव्यै॑ स्वाहा॑ । अ॒न्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॑ ॥८५॥

दि॒वे स्वाहा॑ । सू॒र्याय॑ स्वाहा॑ । च॒न्द्रम॑से स्वाहा॑ । नक्ष॑त्रेभ्यः स्वाहा॑ । इन्द्रा॑य॒ स्वाहा॑ । बृ॒हस्प॑तये॒ स्वाहा॑ । प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑ । ब्र॒ह्मणे॑ स्वाहा॑ । स्व॒धा पि॑तृभ्यः स्वाहा॑ । नमो॑ रु॒द्राय॑ पशु॑पतये॒ स्वाहा॑ ॥८६॥

दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑ । पि॒तृभ्यः॑ स्व॒धाऽस्तु॑ । भू॒तेभ्यो॑ नमः॑ । म॒नुष्यै॑भ्यो॒ हन्ता॑ । प्र॒जाप॑तये॒

स्वाहा॥ प॒रमे॒ष्ठिने॒ स्वाहा॥ यथा कू॒पः श॒तधा॑रः स॒हस्र॑धा॒रो अक्षि॑तः। ए॒वा मे॑
अस्तु धा॒न्यः स॒हस्र॑धा॒रमक्षि॑तम्। धन॑धा॒न्यै स्वाहा॥ ये भू॒ताः प्र॒चर॑न्ति दि॒वा न॒क्तं
बलि॑मिच्छन्तो वि॒तुद॑स्य॒ प्रेष्वाः॥ तेभ्यो॑ ब॒लिं पु॑ष्टि॒कामो॑ हरामि॒ मयि॒ पुष्टि॑
पुष्टि॑पतिर्दधातु॒ स्वाहा॥८७॥

[६७]

ओं तद्ब्र॒ह्म। ओं तद्वा॒युः। ओं तदा॒त्मा। ओं तत्स॒त्यम्। ओं तत्स॒र्वम्।
ओं तत्पु॒रोर्नमः॥ अन्तश्चर॑ति भू॒तेषु॒ गुहा॑यां वि॒श्वमूर्ति॑षु। त्वं यज्ञ॑स्त्वं
वष॑ट्कारस्त्वमिन्द्रस्त्व॑ रु॒द्रस्त्वं विष्णु॑स्त्वं ब्र॒ह्म त्वं प्रजा॑पतिः। त्वं तदा॑प॒ आपो॑
ज्योती॒ रसो॑ऽमृतं ब्र॒ह्म भूर्भुव॑स्सुव॒रोम्॥८८॥

[६८]

॥ प्राणाहुतिमन्त्राः ॥

श्रद्धायां॑ प्रा॒णे निवि॑ष्टोऽमृतं॑ जुहोमि। श्रद्धाया॑मपा॒ने निवि॑ष्टोऽमृतं॑ जुहोमि।

श्रद्धायां व्याने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायांमुदाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि।
 श्रद्धायां समाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय॥
 अमृतोपस्तरणमसि॥ श्रद्धायां प्राणे निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां
 विशाप्रदाहाय। प्राणाय स्वाहा॥ श्रद्धायांमपाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां
 विशाप्रदाहाय। अपानाय स्वाहा॥ श्रद्धायां व्याने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो
 मां विशाप्रदाहाय। व्यानाय स्वाहा॥ श्रद्धायांमुदाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो
 मां विशाप्रदाहाय। उदानाय स्वाहा॥ श्रद्धायां समाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि।
 शिवो मां विशाप्रदाहाय। समानाय स्वाहा॥ ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय।
 अमृतापिधानमसि॥८९॥

[६९]

॥ भुक्तान्नाभिमन्त्रणमन्त्राः ॥

श्रद्धायां प्राणे निर्विष्ट्यामृतं हुतम्। प्राणमन्त्रेनाप्यायस्व। श्रद्धायांमपाने

निर्वि॑श्या॒मृत॑ ह॒तम् । अ॒पा॒नम॑न्ने॒नाप्या॑यस्व । श्र॒द्धाया॑ व्या॒ने निर्वि॑श्या॒मृत॑ ह॒तम् ।
व्या॒नम॑न्ने॒नाप्या॑यस्व । श्र॒द्धाया॑मु॒दाने॑ निर्वि॑श्या॒मृत॑ ह॒तम् । उ॒दा॒नम॑न्ने॒नाप्या॑यस्व ।
श्र॒द्धाया॑ स॒माने॑ निर्वि॑श्या॒मृत॑ ह॒तम् । स॒मा॒नम॑न्ने॒नाप्या॑यस्व ॥ १० ॥

[७०]

॥ भोजना॑न्ते आ॒त्मानु॑स॒न्धान॑मन्त्राः ॥

अङ्गु॑ष्ठमात्रः पुरु॑षोऽङ्गु॑ष्ठं च॑ स॒मा॒श्रितः॑ । ई॒शः सर्व॑स्य जगतः प्र॒भुः प्री॑णातिं
विश्व॑भुक् ॥ ११ ॥

[७१]

॥ अव॑यवस्वस्थ॒ता-प्रा॑र्थ॒नाम॑न्त्रः ॥

वाङ्गं॑ आ॒सन् । न॒सोः प्रा॒णः । अ॒क्ष्योश्चक्षुः॑ । कर्ण॑योः श्रोत्र॑म् । बा॒हुवो॑र्बल॑म् ।
ऊ॒रुवो॑रोजः । अरि॑ष्टा॒ विश्वा॒न्यङ्गा॑नि त॒नूः । त॒नुवा॑ मे स॒ह नम॑स्ते अस्तु॒ मा मा॑
हि॒सीः ॥ १२ ॥

[७२]

॥ इन्द्रसप्तर्षि-संवादमन्त्रः ॥

वयं सुपर्णा उप सेदुरिन्द्रं प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः। अप ध्वान्तमूर्णुहि
पूर्यि चक्षुर्मुमुग्ध्यस्मान्निधयेऽव बुद्धान्।

[७३]

॥ हृदयालम्भनमन्त्रः ॥

प्राणानां ग्रन्थिरसि रुद्रो मां विशान्तकः। तेनान्नेनाप्यायस्व॥१३॥

[७४]

॥ देवताप्राणनिरूपणमन्त्रः ॥

नमो रुद्राय विष्णवे मृत्युर्मे पाहि॥१४॥

[७५]

॥ अग्निस्तुतिमन्त्रः ॥

त्वम॑ग्ने द्युभि॑स्त्वमा॑शुशुक्षणि॑स्त्वम॒द्भ्यस्त्वम॑श्मन्स्प॒रि । त्वं वने॑भ्य॒स्त्वमोष॑धीभ्य॒स्त्वम॑
नृणां॑ नृप॒ते जा॒यसे शु॒चिः ॥ १५ ॥

[७६]

॥ अभीष्टयाचनामन्त्राः ॥

शिव॑ने॒ मे सन्ति॑ष्ठस्व स्यो॒नेन॑ मे सन्ति॑ष्ठस्व सुभू॒तेन॑ मे सन्ति॑ष्ठस्व ब्रह्म॑वर्च॒सेन॑
मे सन्ति॑ष्ठस्व य॒ज्ञस्य॑र्धि॒मनु॑ सन्ति॑ष्ठस्वोप॑ ते य॒ज्ञ नम॑ उप॑ ते नम॑ उप॑ ते नमः॑ ॥ १६ ॥

[७७]

॥ परतत्त्व-निरूपणम् ॥

स॒त्यं परं॑ परं॑ स॒त्यं स॒त्येन॑ न सु॒वर्गा॑ल्लो॒काच्च॑वन्ते क॒दाच॑न स॒ता हि
स॒त्यं तस्मा॑त्स॒त्ये र॑मन्ते । तप॒ इति॑ तपो॒ नान॑श॒नात्प॑रं यद्धि परं तप॒स्तदु॑र्ध॒र्षं
तद्दु॑रा॒धर्षं॑ तस्मा॒त्तप॑सि रमन्ते । दम॒ इति॑ निय॑तं ब्रह्म॒चारि॑णस्तस्मा॒द्दमे॑ रमन्ते ।

शम॒ इत्य॑रण्ये मु॒नय॑स्तस्मा॒च्छमे॑ रमन्ते । दान॑मिति॒ सर्वा॑णि भू॒तानि॑ प्र॒शंस॑न्ति
 दाना॑न्नाति॒ दुष्करं॑ तस्मा॑द्दाने र॑मन्ते । ध॒र्म इति॑ ध॒र्मेण॑ सर्व॑मिदं परि॑गृहीतं
 ध॒र्मान्नाति॑ दुष्करं॑ तस्मा॑द्ध॒र्मे र॑मन्ते । प्र॒जन इति॑ भूया॑सस्तस्मा॒द्भूयि॑ष्ठाः
 प्रजा॑यन्ते तस्मा॒द्भूयि॑ष्ठाः प्र॒जन॑ने रमन्तेऽग्नय॑ । इत्या॑हु तस्मा॑द॒ग्नय॑ आधा॑तव्या
 अ॒ग्निहो॑त्रमित्या॑हु तस्मा॑द॒ग्निहो॑त्रे र॑मन्ते । य॒ज्ञ इति॑ य॒ज्ञो हि दे॒वास्तस्मा॑द्द्य॒ज्ञे
 र॑मन्ते । मान॑समिति॒ वि॒द्वांस॑स्तस्मा॑द्वि॒द्वांस॑ ए॒व मा॑न॒से र॑मन्ते । न्या॒स इति॑
 ब्र॒ह्मा ब्र॒ह्मा हि परः॑ परो॑ हि ब्र॒ह्मा तानि॑ वा ए॒तान्य॑वराणि॒ परा॑सि न्या॒स
 ए॒वात्य॑रेचय॒द्य ए॒वं वेदे॑त्युप॒निषत्॥१७॥

[७८]

॥ ज्ञानसाधन-निरूपणम् ॥

प्रा॒जाप॒त्यो हा॑रु॒णिः सु॒पर्णे॑यः प्र॒जाप॑तिं पि॒तर॒मुप॑ससार॒ किं भ॑गवन्तः प॒रमं॑
 व॑द॒न्तीति॑ तस्मै॒ प्रो॑वाच । स॒त्येन॑ वा॒युरावा॑ति स॒त्येना॑ऽऽदि॒त्यो रो॑चते दि॒वि

स॒त्यं वा॒चः प्र॑ति॒ष्ठा स॒त्ये स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितुं॑ तस्मा॑त्स॒त्यं प॑र॒मं वद॑न्ति । तप॑सा दे॒वा
 दे॒वता॑म॒ग्रं आ॒यन्त॑प॒सर्ष॑यः सु॒व॒र॒न्ववि॑न्दं तप॑सा स॒प॒त्नान् प्र॑णु॒दामा॑रा॒तीस्त॑प॒सि
 स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितुं॑ तस्मा॑त्तपः प॒र॒मं वद॑न्ति । दमे॑न दा॒न्ताः कि॒ल्बिष॑मवधू॒न्वन्ति॑ दमे॑न
 ब्र॒ह्मचा॑रिणः सु॒व॒र॒गच्छ॑न्दमो भू॒तानां॑ दुरा॒ध॒र॒षं दमे॑ स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितुं॑ तस्मा॑द्दमः
 प॒र॒मं वद॑न्ति । शमे॑न शा॒न्ताः शि॒वमा॑चर॑न्ति शमे॑न ना॒कं मु॒नयोऽन्व॑वि॒न्द॒ञ्छमो॑
 भू॒तानां॑ दुरा॒ध॒र॒षञ्छमे॑ स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितुं॑ तस्मा॑च्छमः प॒र॒मं वद॑न्ति । दा॒नं य॒ज्ञानां॑
 व॒रूथं॑ दक्षि॑णा लो॒के दा॑तारः॑ स॒र्वभू॑तान्यु॒पजी॑वन्ति दा॒नेना॑रा॒तीर॑पा॒नुद॑न्त दा॒नेन॑
 द्विष॑न्तो मि॒त्रा भ॑वन्ति दा॒ने स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितुं॑ तस्मा॑द्दानं प॒र॒मं वद॑न्ति । ध॒र्मो
 वि॒श्वस्य॑ जग॑तः प्र॒ति॒ष्ठा लो॒के ध॒र्मिष्ठं॑ प्र॒जा उ॑पस॒र्पन्ति॑ ध॒र्मेण॑ पा॒पम॑प॒नुद॑ति
 ध॒र्मे स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितुं॑ तस्मा॑द्धर्मं प॒र॒मं वद॑न्ति । प्र॒जन॑नं वै प्र॒ति॒ष्ठा लो॒के सा॒धु
 प्र॒जाया॑स्त॒न्तु त॑न्वा॒नः पि॑त॒ृणा॑म॒नृ॒णो भ॑व॒न्ति तदे॒व त॑स्यानृ॒णं तस्मा॑त् प्र॒जन॑नं
 प॒र॒मं वद॑न्त्य॒ग्नयो॑ वै त्रयी॑ वि॒द्या । दे॒व॒यानः॑ पन्था॑ गा॒र॒ह॒प॒त्य ऋ॒क्पृ॒थि॒वी
 र॑थ॒न्त॒र॒म॒न्वाहा॑र्य॒पच॑नं यजु॑र॒न्तरि॑क्षं वा॒मदे॒व्यमा॑हव॒नीयः॑ सा॒मं सु॒व॒र्गो लो॒को

बृहत्तस्मादग्नीन्परमं वदन्त्यग्निहोत्रं सायं प्रातर्गृहाणां निष्कृतिः स्विष्टं सुहुतं
यज्ञक्रतूनां प्रायणं सुवर्गस्य लोकस्य ज्योतिस्तस्मादग्निहोत्रं परमं वदन्ति ।
यज्ञ इति यज्ञेन हि देवा दिवं गता यज्ञेनासुरानपानुदन्त यज्ञेन द्विषन्तो मित्रा
भवन्ति यज्ञे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्यज्ञं परमं वदन्ति । मानसं वै प्राजापत्यं
पवित्रं मानसेन मनसा साधु पश्यति मानसा ऋषयः प्रजा असृजन्त मानसे
सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मान्मानसं परमं वदन्ति । न्यास इत्याहुर्मनीषिणो ब्रह्माणं
ब्रह्मा विश्वः कतमः स्वयम्भुः प्रजापतिः संवत्सर इति संवत्सरोऽसावादित्यो य
एष आदित्ये पुरुषः स परमेष्ठी ब्रह्मात्मा । याभिरादित्यस्तपति रश्मिभिस्ताभिः
पर्जन्यो वर्षति पर्जन्येनौषधिवनस्पतयः प्रजायन्त ओषधिवनस्पतिभिरन्नं
भवत्यन्नेन प्राणाः प्राणैर्बलं बलेन तपस्तपसा श्रद्धा श्रद्धया मेधा मेधया मनीषा
मनीषया मनो मनसा शान्तिः शान्त्या चित्तं चित्तेन स्मृतिः स्मृत्या स्मारः
स्मारेण विज्ञानं विज्ञानेनात्मानं वेदयति तस्मादन्नं ददन्त्सर्वाण्येतानि ददात्यन्नात्

प्राणा भवन्ति । भूतानां प्राणैर्मनो मनसश्च विज्ञानं विज्ञानादानन्दो ब्रह्मयोनिः स
 वा एष पुरुषः पञ्चाधा पञ्चात्मा येन सर्वमिदं प्रोतं पृथिवी चान्तरिक्षं च द्यौश्च
 दिशश्चावान्तरदिशाश्च स वै सर्वमिदं जगत्स च भूतं स भव्यं जिज्ञासकृत्
 ऋतुजा रयिष्ठा । श्रद्धा सत्यो महस्वान्तपसो वरिष्ठाद्वात्वा तमेवं मनसा हृदा
 च भूयो न मृत्युमुपयाहि विद्वान्तस्मात्त्र्यासमेषां तपसामतिरिक्तमाहुर्वसुरण्वो
 विभूरसि प्राणे त्वमसि सन्धाता । ब्रह्मन् त्वमसि विश्वधृतेजोदास्त्वमस्यग्निरसि
 वर्चोदास्त्वमसि सूर्यस्य द्युम्नोदास्त्वमसि चन्द्रमस उपयामगृहीतोऽसि ब्रह्मणे त्वा
 । महस ओमित्यात्मानं युञ्जीतैतद्वै महोपनिषदं देवानां गुह्यं य एवं वेद ब्रह्मणो
 महिमानमाप्नोति तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमित्युपनिषत् ॥ १८ ॥

[७९]

॥ ज्ञानयज्ञः ॥

तस्यैवं विदुषो यज्ञस्याऽऽत्मा यजमानः श्रद्धा पत्नी शरीरमिध्ममुरो वेदिर्लोमानि

ब॒र्हिर्वे॒दः शि॒खा हृ॒दयं॑ यू॒पः का॒म आ॒ज्यं म॒न्युः प॒शुस्तपो॑ऽग्नि॒र्दमः॑ श॒मयि॒ता
दक्षि॑णा वा॒ग्घोता॑ प्रा॒ण उ॒द्गाता॑ चक्षु॒रध्व॒र्युर्मनो॑ ब्रह्मा । श्रोत्र॑मग्नी॒द्यावद्वि॑र्यते
सा दी॒क्षा यदश्ना॑ति तद्ध॒विर्य॑त्पिब॑ति तद॑स्य सोम॒पानं॑ यद्रम॑ते तदु॒पसदो॑
यत्स॒ञ्चर॑त्यु॒पवि॑शत्यु॒त्तिष्ठ॑ते च स प्र॑व॒र्ग्यो यन्मुखं॑ तदा॑हव॒नीयो॑ या
व्याह॑तिराहुतिर्यद॑स्य । वि॒ज्ञानं॑ तज्जु॒होति॑ यत्स॒यं प्रा॒तर॑त्ति तत्स॒मिधं॑ यत्प्रा॒तर्मध्यं॑
दिन॑ सा॒यं च॒ तानि॑ स॒र्वना॑नि॒ ये अ॑होरा॒त्रे ते द॑र्शपूर्णमा॒सौ येऽर्ध॑मा॒साश्च॑
मासा॑श्च ते चा॒तुर्मा॑स्यानि॒ य ऋ॒तव॑स्ते प॒शुब॑न्धा ये स॒वत्स॑राश्च॒ परिव॑त्स॒राश्च॑
तेऽह॑र्ग॒णाः स॑र्ववे॒दसं॑ वा । ए॒तत्स॒त्रं यन्म॑र॒णं तद॑व॒भृथ॑ ए॒तद्वै ज॑राम॒र्यम॑ग्नि॒होत्र॑
स॒त्रं य ए॒वं वि॒द्वानु॑द॒गय॑ने प्र॒मीय॑ते दे॒वाना॑मे॒व म॑हि॒मानं॑ ग॒त्वाऽऽदि॑त्यस्य सायु॑ज्यं
गच्छ॑त्यथ । यो द॑क्षि॒णे प्र॒मीय॑ते पि॒तृणा॑मे॒व म॑हि॒मानं॑ ग॒त्वा च॒न्द्रम॑सः सायु॑ज्यं
सलो॒कता॑माप्रोत्ये॒तौ वै सूर्या॑च॒न्द्रम॑सो॒र्महि॑मानौ ब्राह्म॒णो वि॒द्वान॑भिज॒यति॑
तस्मा॑द्ब्रह्म॒णो म॑हि॒मानं॑माप्रोति॒ तस्मा॑द्ब्रह्म॒णो म॑हि॒मानं॑मित्यु॒पनिष॑त् ॥११॥

[८०]

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहे। ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु॒
मा वि॑द्विषा॒वहे॑॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

संज्ञानं विज्ञानं प्रज्ञानं जानदभिजानत्। सङ्कल्पमानं प्रकल्पमानमुप-
कल्पमानमुपकृतं क्लृप्तम्। श्रेयो वसीय आयथ्सम्भूतं भूतम्। चित्रः केतुः
प्रभानाभान्थ्सम्भान्। ज्योतिष्मांस्तेजस्वानातपस्त्वपन्नमितपन्। रोचनो
रोचमानः शोभनः शोभमानः कल्याणः। दर्शा दृष्टा दर्शता विश्वरूपा
सुदर्शना। आप्यायमाना प्यायमाना प्याया सूनृतेरा। आपूर्यमाणा पूर्यमाणा
पूरयन्ती पूर्णा पौर्णमासी। दाता प्रदाताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः॥१॥

आवेशयन्निवेशयन्थ्संवेशनः सः शान्तः शान्तः। आभवन्प्रभवन्थ्सम्भवन्थ्सम्भूतो
भूतः। प्रस्तुतं विष्टुतं सः स्तुतं कल्याणं विश्वरूपम्। शुक्रममृतं तेजस्वि
तेजः समिद्धम्। अरुणं भानुमन्मरीचिमदभितपत्तपस्वत्। सविता प्रसविता दीप्तो
दीपयन्दीप्यमानः। ज्वलञ्जलिता तपन्वितपन्थ्सन्तपन्। रोचनो रोचमानः शुम्भूः

शुम्भमानो वा॒मः। सु॒ता सु॒न्वती प्रसु॒ता सू॒यमा॑नाऽभिषू॒यमा॑णा। पी॒तीं प्र॒पा सम्पा॒
तृप्ति॑स्तु॒र्पय॑न्ती॥२॥

का॒न्ता का॒म्या का॒मजा॑ताऽऽयु॒ष्मती॑ का॒मदु॒घा॑। अ॒भिशा॒स्ताऽनु॑मु॒न्ताऽऽनु॑न्दो
मोदः॑ प्र॒मोदः॑। आ॒साद॑यन्निषा॒दय॑न्त्स॒साद॑नः स॒सन्नः॑ स॒न्नः। आ॒भूर्वि॒भूः
प्र॒भूः श॒म्भूर्भुवः॑। प॒वित्रं प॑वयिष्यन्पू॒तो मे॒ध्यः। यशो॑ यश॑स्वाना॒युरमृ॑तः। जी॒वो
जी॑विष्यन्त्स्वर्गो लो॒कः। सह॑स्वान्त्सही॒यानो॑ज॒स्वान्त्सह॑मानः। जय॑न्नभिजय॑न्त्सु॒-
द्रवि॑णो द्रवि॒णोदाः॑। आ॒र्द्रप॑वित्रो ह॒रि॒केशो॑ मोदः॑ प्र॒मोदः॑॥३॥

अ॒रु॒णोऽरु॒णर॑जाः पु॒ण्डरी॑को वि॒श्वजि॑दभिजि॒त्। आ॒र्द्रः पि॒न्वमा॑नोऽन्न॑वा॒न्नस॑वा॒निरा॑
स॒र्वौष॑धः स॒म्भरो॑ मह॑स्वान्। ए॒ज॒त्का जो॑व॒त्काः। क्षु॒ल्लकाः शि॑पिविष्ट॒काः।
स॒रि॒स्र॒राः सु॒शेर॑वः। अ॒जिरा॑सो गमि॒ष्णवः॑। इ॒दानीं॑ त॒दानी॑मे॒तर॑हि॒ क्षिप्र॑मजि॒रम्।
आ॒शु॒र्नि॒मेषः॑ फ॒णो द्र॑वन्नति॒द्रवन्। त्वर॑स्त्वर॑माण आ॒शुरा॑शी॒याञ्ज॒वः। अ॒ग्नि॒ष्टोम॑
उ॒क्थ्योऽति॑रा॒त्रो द्वि॑रा॒त्रस्त्रि॑रा॒त्रश्च॑तूरा॒त्रः। अ॒ग्नि॒र्ऋ॒तुः सूर्य॑ ऋ॒तुश्च॑न्द्रमा॑ ऋ॒तुः।

प्रजापतिः संवत्सरो महान्कः॥४॥

[१]

भूर्ग्नं च पृथिवीं च मां च। त्रींश्च लोकान्संवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। भुवो वायुं चान्तरिक्षं च मां च। त्रींश्च लोकान्संवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। स्वरादित्यं च दिवं च मां च। त्रींश्च लोकान्संवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। भूर्भुवः स्वश्चन्द्रमसं च दिशश्च मां च। त्रींश्च लोकान्संवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५॥

[२]

त्वमेव त्वां वैत्थ योऽसि सोऽसि। त्वमेव त्वामचैषीः। चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्रे। एतावांश्चासि भूयांश्चास्यग्रे। यत्ते अग्रे न्यूनं यदु तेऽतिरिक्तम्।

आदित्यास्तदङ्गिरसश्चिन्वन्तु। विश्वे ते देवाश्चितिमापूरयन्तु। चितश्चासि
सश्चितश्चास्यग्रे। एतावाञ्चासि भूयाञ्चास्यग्रे। मा ते अग्रे च येन माऽति च
येनाऽऽयुरावृक्षि। सर्वेषां ज्योतिषां ज्योतिर्यददावुदेति। तपसो जातमनिभृष्टमोजः।
तत्ते ज्योतिरिष्टके। तेन मे तप। तेन मे ज्वल। तेन मे दीदिहि। यावद्देवाः।
यावदसाति सूर्यः। यावदुतापि ब्रह्म॥६॥

[३]

संवत्सरोऽसि परिवत्सरोऽसि। इदावत्सरोऽसीदुवत्सरोऽसि। इद्वत्सरोऽसि
वत्सरोऽसि। तस्य ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्।
शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्॥७॥

अहोरात्राणीष्टकाः। ऋषभोऽसि स्वर्गो लोकः। यस्यां दिशि महीयसे।
ततो नो मह आवाह। वायुर्भूत्वा सर्वा दिश आवाहि। सर्वा दिशोऽनुविवाहि।
सर्वा दिशोऽनुसंवाहि। चित्या चितिमापृण। अचित्या चितिमापृण। चिदसि

समुद्रयोनिः॥८॥

इन्द्रुर्दक्षः श्येन ऋतावाँ। हिरण्यपक्षः शकुनो भुरण्युः। महान्धसधस्थे ध्रुव
आनिषत्तः। नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीः। एति प्रेति वीति समित्युदिति। दिवं
मे यच्छ। अन्तरिक्षं मे यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। अन्तरिक्षं
मे यच्छ। दिवं मे यच्छ। अहा प्रसारया। रात्र्या समंच। रात्र्या प्रसारया। अहा
समंच। कामं प्रसारया। कामं समंच॥९॥

[४]

भूर्भुवः स्वः। ओजो बलम्। ब्रह्म क्षत्रम्। यशो महत्। सत्यं तपो नाम्।
रूपममृतम्। चक्षुः श्रोत्रम्। मन आयुः। विश्वं यशो महः। समं तपो हरो भाः।
जातवेदा यदि वा पावकोऽसि। वैश्वानरो यदि वा वैद्युतोऽसि। शं प्रजाभ्यो
यजमानाय लोकम्। ऊर्जं पुष्टिं ददद्भ्याववृथ्स्व॥१०॥

[५]

राज्ञीं विराज्ञीं। सम्राज्ञीं स्वराज्ञीं। अर्चिः शोचिः। तपो हरो भाः। अग्निरिन्द्रो
बृहस्पतिः। विश्वे देवा भुवनस्य गोपाः। ते मा सर्वे यशसा सःसृजन्तु॥११॥

[६]

असवे स्वाहा वसवे स्वाहा। विभुवे स्वाहा विवस्वते स्वाहा। अभिभुवे
स्वाहाऽधिपतये स्वाहा। दिवां पतये स्वाहाऽहस्पत्याय स्वाहा। चाक्षुष्मत्याय
स्वाहा ज्योतिष्मत्याय स्वाहा। राज्ञे स्वाहा विराज्ञे स्वाहा। सम्राज्ञे स्वाहा स्वराज्ञे
स्वाहा। शूषाय स्वाहा सूर्याय स्वाहा। चन्द्रमसे स्वाहा ज्योतिषे स्वाहा। सःसर्पाय
स्वाहा कल्याणाय स्वाहा। अर्जुनाय स्वाहा॥१२॥

[७]

विपश्चिते पवमानाय गायता मही न धाराऽत्यन्धो अर्षति। अहिर्ह
जीर्णामतिसर्पति त्वचम्। अत्यो न क्रीडन्नसरद्वृषा हरिः। उपयामगृहीतोऽसि
मृत्यवे त्वा जुष्टं गृह्णामि। एष ते योनिर्मृत्यवे त्वा। अपमृत्युमपक्षुधम्। अपेतः

श॒प॒थं॑ ज॒हि। अ॒धा॑ नो अ॒ग्न॒ आव॑ह। रा॒य॒स्पोष॑ꣳ स॒ह॒स्रि॒णम्॑॥१३॥

ये ते॑ स॒ह॒स्रं॑ म॒यु॒तं पा॒शाः॑। मृ॒त्यो म॒र्त्या॑य॒ हन्त॑वे। तान् य॒ज्ञस्य॑ मा॒यया॑।
सर्वा॑नव॒य॒जाम॑हे। भ॒क्षोऽस्य॑ मृत॒भ॒क्षः। तस्य॑ ते मृ॒त्युपी॑तस्या॒मृत॑वतः। स्व॒गाकृ॑तस्य॒
मधु॑मतः। उ॒प॒हूत॒स्योप॑हूतो भक्षयामि। म॒न्द्राऽभि॑भूतिः के॒तुर्ऋ॒ज्ञानां॑ वाक्।
असा॒वेहि॑॥१४॥

अ॒न्धो जा॒गृ॒विः प्रा॒ण। असा॒वेहि॑। ब॒धि॒र आ॑क्र॒न्दयि॑तर॒पान॑। असा॒वेहि॑।
अ॒ह॒स्तोस्त्वा॒ चक्षुः॑। असा॒वेहि॑। अ॒पा॒दा॒शो मनः॑। असा॒वेहि॑। क॒वे वि॒प्र॒चि॒त्ते श्रो॒त्र॑।
असा॒वेहि॑॥१५॥

सु॒ह॒स्तः सु॒वा॒साः। शू॒षो ना॒मास्य॑मृ॒तो म॒र्त्येषु॑। तं त्वा॒ऽहं॑ त॒था वे॑द। असा॒वेहि॑।
अ॒ग्नि॒र्मे वा॒चि श्रि॒तः। वा॒ग्घृ॑द॒ये। हृ॑द॒यं म॒यि। अ॒हम॑मृ॒ते। अ॒मृतं॑ ब्र॒ह्म॑णि। वा॒युर्मे॑
प्रा॒णे श्रि॒तः॥१६॥

प्रा॒णो हृ॑द॒ये। हृ॑द॒यं म॒यि। अ॒हम॑मृ॒ते। अ॒मृतं॑ ब्र॒ह्म॑णि। सू॒र्यो मे॒ चक्षु॑षि श्रि॒तः।

चक्षुर्हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। चन्द्रमा मे मनसि श्रितः॥१७॥

मनो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। दिशो मे श्रोत्रे श्रिताः।
श्रोत्रं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। आपो मे रेतसि श्रिताः॥१८॥

रेतो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। पृथिवी मे शरीरे श्रिता।
शरीरं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। ओषधिवनस्पतयो मे
लोमसु श्रिताः॥१९॥

लोमानि हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। इन्द्रो मे बलै श्रितः।
बलं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। पर्जन्यो मे मूर्ध्नि श्रितः॥२०॥

मूर्धा हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। ईशानो मे मन्यौ
श्रितः। मन्युर्हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। आत्मा म आत्मनि
श्रितः॥२१॥

आत्मा हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। पुनर्म आत्मा

पुन॒रायु॒रागाँ॑त्। पुनः॑ प्रा॒णः पुन॒राकू॑त॒मागाँ॑त्। वै॒श्वान॒रो र॒श्मिभि॑र्वावृ॒धानः॑।
अ॒न्तस्ति॑ष्ठत्व॒मृत॑स्य गो॒पाः॥ २२॥

[८]

प्र॒जाप॑तिर्दे॒वानंसृ॑जत। ते पा॒प्मना॒ सन्दि॑ता अजायन्त। तान्व्य॑द्यत्। यद्व्य॑द्यत्।
तस्मा॑द्वि॒द्युत्। तम॑वृश्चत्। यदवृ॑श्चत्। तस्मा॑द्वृष्टिः। तस्मा॑द्यत्रै॒ते दे॒वते॑ अभि॒प्राप्नु॑तः।
वि च॑ है॒वास्य॒ तत्र॑ पा॒प्मानं॒ द्यतः॑॥ २३॥

वृ॒श्चत॑श्च। सैषा मी॒मांसाऽग्नि॑होत्र ए॒व सं॑म्पन्ना। अथो॑ आहुः। सर्वेषु॑
यज्ञ॑क्र॒तुष्वि॑ति। होष्य॑न्नप उप॑स्पृशेत्। विद्यु॑दसि विद्यं मे पा॒प्मान॒मिति॑। अथ॑
हु॒त्वोप॑स्पृशेत्। वृष्टि॑रसि वृश्चं मे पा॒प्मान॒मिति॑। य॒क्ष्यमा॑णो वे॒ष्ट्वा वा॑। वि च॑
है॒वास्यै॒ते दे॒वते॑ पा॒प्मानं॒ द्यतः॑॥ २४॥

वृ॒श्चत॑श्च। अ॒त्य॒हो हाऽऽरु॑णिः। ब्र॒ह्मचा॒रिणे॑ प्र॒श्नान्प्रोच्य॑ प्रजि॑घाय। परे॑हि। प्ल॒क्षं
दय्या॑म्पातिं पृच्छ। वे॒त्थ सा॒वित्रा॑(३)न्न वे॒त्था(३) इति॑। तमा॒गत्य॑ पप्रच्छ। आ॒चार्यो॑

मा प्राहैषीत्। वेत्थं सावित्रा(३)न्न वेत्था(३) इति। स होवाच वेदेति॥२५॥

स कस्मिन्प्रतिष्ठित इति। पुरोरजसीति। कस्तद्यत्पुरोरजा इति। एष वाव स पुरोरजा इति होवाच। य एष तपति। एषोऽर्वाग्रजा इति। स कस्मिन्त्वेष इति। सत्य इति। किं तत्सत्यमिति। तप इति॥२६॥

कस्मिन्नु तप इति। बल इति। किं तद्वलमिति। प्राण इति। मा स्म प्राणमतिपृच्छ इति। माऽऽचार्योऽब्रवीदिति होवाच ब्रह्मचारी। स होवाच प्लक्षो दय्याम्पातिः। यद्वै ब्रह्मचारिन्प्राणमत्यप्रक्ष्यः। मूर्धा ते व्यपतिष्यत्। अहमुत आचार्याच्छ्रेयांन्भविष्यामि। यो मां सावित्रे समवादिष्टेति॥२७॥

तस्मात्सावित्रे न संवदेत। स यो ह वै सावित्रं विदुषां सावित्रे संवदेत। सहास्मिञ्छ्रियं दधाति। अनु ह वा अस्मा असौ तपञ्छ्रियं मन्यते। अन्वस्मै श्रीस्तपो मन्यते। अन्वस्मै तपो बलं मन्यते। अन्वस्मै बलं प्राणं मन्यते। स यदाहं। संज्ञानं विज्ञानं दर्शा दृष्टेति। एष एव तत्॥२८॥

अथ यदाहं। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति। एष एव तत्। एष ह्येव तान्यहानि। एष रात्रयः। अथ यदाहं। चित्रः केतुर्दाता प्रदाता संविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एष एव तत्। एष ह्येव तेऽहो मुहूर्ताः। एष रात्रैः॥२९॥

अथ यदाहं। पवित्रं पवयिष्यन्त्सहस्वान्त्सहीयानरुणोऽरुणरजा इति। एष एव तत्। एष ह्येव तेऽर्धमासाः। एष मासाः। अथ यदाहं। अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः प्रजापतिः संवत्सर इति। एष एव तत्। एष ह्येव ते यज्ञक्रतवः। एष ऋतवः॥३०॥

एष संवत्सरः। अथ यदाहं। इदानीं तदानीमिति। एष एव तत्। एष ह्येव ते मुहूर्तानां मुहूर्ताः। जनको ह वैदेहः। अहोरात्रैः समाजंगाम। तं होचुः। यो वा अस्मान् वेद। विजहत्पाप्मानमेति॥३१॥

सर्वमायुरेति। अभि स्वर्गं लोकं जयति। नास्यामुष्मिल्लोकेऽन्नं क्षीयत इति। विजहद्ध वै पाप्मानमेति। सर्वमायुरेति। अभि स्वर्गं लोकं जयति।

नास्यामुष्मिँल्लोकेऽन्नं क्षीयते। य एवं वेद। अहीना हाऽऽश्वथ्यः। सावित्रं विदां चकार॥३२॥

स हं ह॒५ सो हि॒र॒ण्मयो॑ भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमि॑याय। आ॒दि॒त्यस्य॑ सायु॒ज्यम्।
ह॒५ सो ह॒ वै हि॒र॒ण्मयो॑ भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति। आ॒दि॒त्यस्य॑ सायु॒ज्यम्। य एवं वेद।
दे॒वभा॒गो हं श्रो॑त॒रूषः॑। सा॒वि॒त्रं वि॒दां च॑कार। त॒५ ह॒ वाग॑दृश्यमा॒नाऽभ्यु॑वाच॥३३॥

सर्वं बत गौत॒मो वेद॑। यः सा॒वि॒त्रं वेदे॑ति। स हो॒वाच। कै॒षा वाग॑सीति।
अ॒यम॒ह॒५ सा॒वि॒त्रः। दे॒वाना॑मुत्त॒मो लो॒कः। गु॒ह्यं म॒हो बिभ्र॑दिति। ए॒ताव॑ति ह
गौत॒मः। य॒ज्ञोप॑वीतं कृ॒त्वाऽधो॑ निप॑पात। नमो॒ नम॒ इति॑॥३४॥

स हो॒वाच। मा भै॑षीर्गौत॒म। जि॒तो वै ते॑ लो॒क इति॑। तस्मा॒द्ये के च॑ सा॒वि॒त्रं
वि॒दुः। सर्वे॑ ते जि॒तलो॑काः। स यो ह॒ वै सा॒वि॒त्रस्या॒ष्टाक्ष॑रं प॒द॒५ श्रि॒याऽभि॑षि॒क्तं
वेद॑। श्रि॒या है॒वाभि॑षि॒च्यते॑। घृ॒णिरि॑ति॒ द्वे अ॒क्षरे॑। सूर्य॑ इति॒ त्रीणि॑। आ॒दि॒त्य इति॑
त्रीणि॑॥३५॥

ए॒तद्वै सा॑वि॒त्रस्या॒ष्टाक्ष॑रं प॒दः॑ श्रि॒याऽभि॑षि॒क्तम्। य ए॒वं वेद॑। श्रि॒या
है॒वाभि॑षि॒च्यते। तदे॒तदृ॒चाऽभ्यु॑क्तम्। ऋ॒चो अ॒क्षरै॑ पर॒मे व्यो॑मन्। यस्मि॑न्दे॒वा अधि॑
वि॒श्वे नि॑षे॒दुः। यस्तं न वेद॑ कि॒मृ॒चा क॑रिष्यति। य इ॒त्तद्वि॒दुस्त॑ इ॒मे समा॑सत॒
इति॑। न ह॒ वा ए॒तस्य॑र्चा न यजु॑षा न साम्नाऽर्थोऽस्ति॑। यः सा॑वि॒त्रं वेद॑॥३६॥

तदे॒तत्प॑रि॒ यद्वै॑वच॒क्रम्। आ॒र्द्रं पि॒न्व॑मानः॑ स्व॒र्गे लो॒क ए॑ति। वि॒जह॑द्वि॒श्वं
भू॒तानि॑ स॒म्पश्य॑त्। आ॒र्द्रो ह॒ वै पि॒न्व॑मानः। स्व॒र्गे लो॒क ए॑ति। वि॒जह॑न्वि॒श्वं
भू॒तानि॑ स॒म्पश्य॑न्। य ए॒वं वेद॑। शू॒षो ह॒ वै वा॑र्ष्णे॒यः। आ॒दि॒त्येन॑ स॒माज॑गाम। त॑
हो॒वाच॑। एहि॑ सा॒वि॒त्रं वि॑द्धि। अ॒यं वै स्व॒र्ग्योऽग्निः॑ पा॒रयि॑ष्णु॒रमृ॑ता॒त्सम्भू॑त॒ इति॑।
ए॒ष वाव॑ स सा॑वि॒त्रः। य ए॒ष त॑प॒ति। एहि॑ मां वि॑द्धि। इति॑ है॒वेन॑ तदु॒वाच॑॥३७॥

[९]

इ॒यं वाव॑ स॒रघा॑। तस्या॑ अ॒ग्निरे॒व सा॑र॒घं मधु॑। या ए॒ताः पू॑र्व॒पक्षा॑पर॒पक्षयो॑

रात्रयः। ता मधुकृतः। यान्यहानि। ते मधुवृषाः। स यो ह वा एता मधुकृतश्च
मधुवृषाश्च वेद। कुर्वन्ति हास्येता अग्नौ मधु। नास्येष्टापूर्तं धयन्ति। अथ यो न
वेद॥३८॥

न हास्येता अग्नौ मधु कुर्वन्ति। धयन्त्यस्येष्टापूर्तम्। यो ह वा अहोरात्राणां
नामधेयानि वेद। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति। संज्ञानं विज्ञानं दर्शां दृष्टेति।
एतावन्नुवाकौ पूर्वपक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति।
एतावन्नुवाकावपरपक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति। य एवं
वेद॥३९॥

यो ह वै मुहूर्तानां नामधेयानि वेद। न मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। चित्रः केतुर्दाता
प्रदाता संविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एतेऽनुवाका मुहूर्तानां नामधेयानि।
न मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद। यो ह वा अर्धमासानां च मासानां च

नाम॒धेया॑नि वेद॑। ना॒र्धमा॑सेषु न मासे॒ष्वार्ति॑मा॒र्च्छति॑। प॒वित्रं॑ पवयि॒ष्यन्त्सह॑-
स्वा॒न्त्सही॑यानरु॒णोऽरु॒णर॑जा इति॑। ए॒तेऽनु॒वा॒का अ॑र्धमा॒सानां॑ च मा॒सानां॑ च
नाम॒धेया॑नि॥४०॥

ना॒र्धमा॑सेषु न मासे॒ष्वार्ति॑मा॒र्च्छति॑। य ए॒वं वेद॑। यो ह॒ वै य॑ज्ञक्रतूनां
च॑र्तूनां च॑ संवत्स॒रस्य॑ च नाम॒धेया॑नि वेद॑। न य॑ज्ञक्रतुषु न॒र्तुषु॑ न संवत्स॒र
आ॒र्तिमा॒र्च्छति॑। अ॒ग्नि॒ष्टोम उ॒क्थ्योऽग्नि॑र्ऋतुः प्र॒जाप॑तिः संवत्स॒र इति॑।
ए॒तेऽनु॒वा॒का य॑ज्ञक्रतूनां च॑र्तूनां च॑ संवत्स॒रस्य॑ च नाम॒धेया॑नि॥४१॥ न य॑ज्ञक्रतुषु
न॒र्तुषु॑ न संवत्स॒र आ॒र्तिमा॒र्च्छति॑। य ए॒वं वेद॑। यो ह॒ वै मु॑हूर्तानां मुहूर्तान्
वेद॑। न मु॑हूर्तानां मुहूर्ते॒ष्वार्ति॑मा॒र्च्छति॑। इ॒दानीं॑ त॒दानी॑मिति॑। ए॒ते वै मु॑हूर्तानां
मुहूर्ताः। न मु॑हूर्तानां मुहूर्ते॒ष्वार्ति॑मा॒र्च्छति॑। य ए॒वं वेद॑। अथो॒ यथा॑ क्षे॒त्रज्ञो॑
भू॒त्वाऽनु॑प्रविश्यान्न॒मत्ति॑। ए॒वमे॒वैतान्क्षे॑त्रज्ञो भू॒त्वाऽनु॑प्रविश्यान्न॒मत्ति॑। स ए॒तेषा॑मे॒व

संलोकता५ सायुज्यमश्नुते। अप पुनर्मृत्युं जयति। य एवं वेद॥४२॥

[१०]

कश्चिद्ध वा अस्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति। कश्चित्स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अग्निमुग्धो हैव धूमता॑न्तः। स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अथ यो हैवैतमग्नि५ सावित्रं वेद। स एवास्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति॥४३॥

स स्वं लोकं प्रतिप्रजानाति। एष उ वेवेनं तथसा॑वित्रः। स्वर्गं लोकमभिवहति। अहोरात्रैर्वा इद५ सयुग्भिः क्रियते। इतिरात्रायादीक्षिषत। इतिरात्राय व्रतमुपागुरिति। तानिहानैवं विदुषः। अमुष्मिल्लोके शैवधिं धयन्ति। धीत५ हैव स शैवधिमनु परैति। अथ यो हैवैतमग्नि५ सावित्रं वेद॥४४॥

तस्य हैवाहोरात्राणि। अमुष्मिल्लोके शैवधिं न धयन्ति। अधीत५ हैव स शैवधिमनु परैति। भरद्वाजो ह त्रिभिरायुर्भिर्ब्रह्मचर्यमुवास। त५ ह जीर्णि५

स्थवि॒र॒५ शया॑नम्। इन्द्र॑ उप॒व्रज्यो॑वाच। भर॑द्वाज। यत्ते॑ चतु॒र्थमायु॑र्दद्याम्। किमे॑नेन
कुर्या॑ इति॑। ब्र॒ह्मच॑र्यमे॒वैनैन॑ चरेय॒मिति॑ होवाच॥४५॥

त॒५ ह॒ त्री॒न्गिरि॑रूपा॒नवि॑ज्ञा॒तानि॑व दर्श॒यां च॑कार। तेषा॒५ है॒कैक॑स्मान्मु॒ष्टिनाऽऽदे॑व
स हो॑वाच। भर॑द्वाजेत्या॒मत्र्य॑। वेदा॒ वा ए॒ते। अ॒न॒न्ता वै वेदाः॑। ए॒तद्वा
ए॒तैस्त्रि॑भि॒रायु॑र्भि॒रन्व॑वोचथाः। अथ॑ त॒ इतर॑दन॒नूक्त॑मे॒व। एही॑मं वि॒द्धि। अ॒यं वै
सर्व॑वि॒द्येति॑॥४६॥

तस्मै॑ है॒तम॒ग्नि॒॑५ सा॑वि॒त्रमु॑वाच। त॒५ स वि॑दि॒त्वा। अ॒मृ॒तो भू॒त्वा। स्व॒र्गं
लो॒कमि॑याय। आ॒दि॒त्यस्य॑ सायु॑ज्यम्। अ॒मृ॒तो है॒व भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति।
आ॒दि॒त्यस्य॑ सायु॑ज्यम्। य ए॒वं वेद॑। ए॒षो ए॒व त्रयी॑ वि॒द्या॥४७॥

याव॑न्त॒५ ह॒ वै त्र॒य्या वि॒द्यया॑ लो॒कं ज॑यति। ताव॑न्तं लो॒कं ज॑यति। य ए॒वं
वेद॑। अ॒ग्नेर्वा ए॒तानि॑ नाम॒धेया॑नि। अ॒ग्नेरे॒व सायु॑ज्य॒५ सलो॑कता॒माप्नो॑ति। य ए॒वं
वेद॑। वा॒योर्वा ए॒तानि॑ नाम॒धेया॑नि। वा॒योरे॒व सायु॑ज्य॒५ सलो॑कता॒माप्नो॑ति। य ए॒वं

वेदं। इन्द्रस्य वा एतानि नामधेयानि॥४८॥

इन्द्रस्यैव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेदं। बृहस्पतेर्वा एतानि नामधेयानि। बृहस्पतेरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेदं। प्रजापतेर्वा एतानि नामधेयानि। प्रजापतेरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेदं। ब्रह्मणो वा एतानि नामधेयानि। ब्रह्मण एव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेदं। स वा एषोऽग्निरपक्षपुच्छो वायुरेव। तस्याग्निर्मुखम्। असावादित्यः शिरः। स यदेते देवते अन्तरेण। तत्सर्वं सीव्यति। तस्मात्सावित्रः॥४९॥

[११]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके प्रथमः प्रश्नः समाप्तः॥१॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

लोकोऽसि स्वर्गोऽसि। अनन्तोऽस्यपारोऽसि। अक्षितोऽस्यक्षय्योऽसि। तपसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूर्ता

विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१॥

तपोऽसि लोके श्रितम्। तेजसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तु विश्वस्य जनयितृ। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥२॥

तेजोऽसि तपसि श्रितम्। समुद्रस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तु विश्वस्य जनयितृ। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥३॥

समुद्रोऽसि तेजसि श्रितः। अपां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥४॥

आपः स्थ समुद्रे श्रिताः। पृथिव्याः प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं

भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूर्यो विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व उपदधे कामदुघा
अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५॥

पृथिव्यस्यप्सु श्रिता। अग्नेः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं
सुभूतम्। विश्वस्य भूर्त्री विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥६॥

अग्निरसि पृथिव्यां श्रितः। अन्तरिक्षस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं
विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे
कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥७॥

अन्तरिक्षमस्यग्नौ श्रितम्। वायोः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं
विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृ विश्वस्य जनयितृ। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥८॥

वा॒युर॑स्य॒न्तरि॑क्षे श्रि॒तः। दि॒वः प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॑दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं
वि॒श्वं सु॑भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑ जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॒द॥१॥

द्यौर॑सि वा॒यौ श्रि॒ता। आ॒दि॒त्यस्य॑ प्र॒ति॒ष्ठा। त्वयी॑दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं
वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं सु॑भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्त्री वि॒श्वस्य॑ जनयि॒त्री। तां त्वोप॑दधे
काम॒दुघा॒मक्षि॑ताम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा
सी॒द॥१०॥

आ॒दि॒त्योऽसि॑ दि॒वि श्रि॒तः। च॒न्द्रम॑सः प्र॒ति॒ष्ठा। त्वयी॑दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं
वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं सु॑भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑ जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे
काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॒द॥११॥

च॒न्द्रमा॑ अस्यादि॒त्ये श्रि॒तः। नक्ष॑त्राणां प्र॒ति॒ष्ठा। त्वयी॑दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं
वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं सु॑भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑ जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे

कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१२॥

नक्षत्राणि स्थ चन्द्रमसि श्रितानि। संवत्सरस्य प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृणि विश्वस्य जनयितृणि। तानि व उपदधे कामदुघान्यक्षितानि। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१३॥

संवत्सरोऽसि नक्षत्रेषु श्रितः। ऋतूनां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१४॥

ऋतवः स्थ संवत्सरे श्रिताः। मासानां प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१५॥

मासाः॑ स्थ॒र्त॒षु॑ श्रि॒ताः। अ॒र्ध॒मा॒सानां॑ प्र॒ति॒ष्ठा यु॒ष्मासु॑। इ॒दम॒न्तः॑। वि॒श्वं य॒क्षं
वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्तारो॑ वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॒तारः॑। तान् व॒ उप॑दधे
का॒मदु॒घान॑क्षि॒तान्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द॥१६॥

अ॒र्ध॒मा॒साः स्थ॑ मा॒सु श्रि॒ताः। अ॒हो॒रा॒त्रयोः॑ प्र॒ति॒ष्ठा यु॒ष्मासु॑। इ॒दम॒न्तः॑। वि॒श्वं
य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्तारो॑ वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॒तारः॑। तान् व॒
उप॑दधे का॒मदु॒घान॑क्षि॒तान्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा
सी॑द॥१७॥

अ॒हो॒रा॒त्रे स्थो॑ऽर्ध॒मा॒सेषु॑ श्रि॒ते। भू॒तस्य॑ प्र॒ति॒ष्ठे भ॒व्यस्य॑ प्र॒ति॒ष्ठे। यु॒वयो॑रि॒दम॒न्तः॑।
वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्त्र्यो॑ वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॒त्र्यो॑। ते
वा॒मुप॑दधे का॒मदु॒घे अ॑क्षि॒ते। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा
सी॑द॥१८॥

पौ॒र्ण॒मा॒स्यष्ट॑काऽमा॒वा॒स्याः। अ॒न्ना॒दाः स्थो॑ऽन्नदु॒घो यु॒ष्मासु॑। इ॒दम॒न्तः॑। वि॒श्वं

य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूतम् । वि॒श्वस्य॑ भ॒र्त्र्यो वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॒त्र्यः । ता व॒
उप॑दधे का॒मदु॒घा अ॒क्षिताः । प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दयतु॑ । तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा
सी॒द ॥ १९ ॥

रा॒डसि॑ बृ॒हती श्री॒र॒सीन्द्र॑पत्नी॒ धर्म॑पत्नी । वि॒श्वं भू॒तमनु॑प्रभू॒ता । त्वयी॑द॒मन्तः ।
वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूतम् । वि॒श्वस्य॑ भ॒र्त्री वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॒त्री । तां
त्वोप॑दधे का॒मदु॒घाम॒क्षिताम् । प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दयतु॑ । तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा
सी॒द ॥ २० ॥

ओजो॑ऽसि॒ सहो॑ऽसि । बल॑मसि॒ भ्राजो॑ऽसि । दे॒वानां॑ धा॒मामृ॑तम् ।
अम॑र्त्यस्तपो॒जाः । त्वयी॑द॒मन्तः । वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूतम् ।
वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॒ता । तं त्वोप॑दधे का॒मदु॒घम॒क्षितम् । प्र॒जाप॑तिस्त्वा
सा॒दयतु॑ । तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॒द ॥ २१ ॥

त्वमग्ने रुद्रो असुरो महो दिवः। त्वं शर्धो मारुतं पृक्ष ईशिषे। त्वं
वातैररुणैर्यासि शङ्गयः। त्वं पूषा विंध्यतः पांसि नु त्मना। देवा देवेषु श्रयध्वम्।
प्रथमा द्वितीयेषु श्रयध्वम्। द्वितीयास्तृतीयेषु श्रयध्वम्। तृतीयाश्चतुर्थेषु श्रयध्वम्।
चतुर्थाः पञ्चमेषु श्रयध्वम्। पञ्चमाः षष्ठेषु श्रयध्वम्॥ २२॥

षष्ठाः सप्तमेषु श्रयध्वम्। सप्तमा अष्टमेषु श्रयध्वम्। अष्टमा नवमेषु श्रयध्वम्।
नवमा दशमेषु श्रयध्वम्। दशमा एकादशेषु श्रयध्वम्। एकादशा द्वादशेषु श्रयध्वम्।
द्वादशास्त्रयोदशेषु श्रयध्वम्। त्रयोदशाश्चतुर्दशेषु श्रयध्वम्। चतुर्दशाः पञ्चदशेषु
श्रयध्वम्। पञ्चदशाः षोडशेषु श्रयध्वम्॥ २३॥

षोडशाः सप्तदशेषु श्रयध्वम्। सप्तदशा अष्टादशेषु श्रयध्वम्। अष्टादशा
एकान्नविंशेषु श्रयध्वम्। एकान्नविंशा विंशेषु श्रयध्वम्। विंशा एकविंशेषु
श्रयध्वम्। एकविंशा द्वाविंशेषु श्रयध्वम्। द्वाविंशास्त्रयोविंशेषु श्रयध्वम्।
त्रयोविंशाश्चतुर्विंशेषु श्रयध्वम्। चतुर्विंशाः पञ्चविंशेषु श्रयध्वम्। पञ्चविंशाः

षड्विंशेषु श्रयध्वम्॥२४॥

षड्विंशाः सप्तविंशेषु श्रयध्वम्। सप्तविंशा अष्टाविंशेषु श्रयध्वम्।
अष्टाविंशा एकान्नत्रिंशेषु श्रयध्वम्। एकान्नत्रिंशास्त्रिंशेषु श्रयध्वम्। त्रिंशा
एकत्रिंशेषु श्रयध्वम्। एकत्रिंशा द्वात्रिंशेषु श्रयध्वम्। द्वात्रिंशास्त्रयस्त्रिंशेषु
श्रयध्वम्। देवास्त्रिरेकादशास्त्रिस्त्रयस्त्रिंशाः। उत्तरे भवता। उत्तरवर्त्मान्
उत्तरसत्त्वानः। यत्काम इदं जुहोमि। तन्मे समृध्यताम्। वयं स्याम पतयो
रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥२५॥

[२]

अग्नाविष्णू सजोषंसा। इमा वर्धन्तु वां गिरः। द्युमैर्वाजैभिरागतम्। राज्ञीं
विराज्ञीं। सम्राज्ञीं स्वराज्ञीं। अर्चिः शोचिः। तपो हरो भाः। अग्निः सोमो बृहस्पतिः।
विश्वे देवा भुवनस्य गोपाः। ते सर्वे सङ्गत्य। इदं मे प्रावता वचः। वयं स्याम
पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥२६॥

[३]

अन्नप॒तेऽन्नस्य॑ नो देहि। अ॒न॒मी॒वस्य॑ शु॒ष्मिणः॑। प्र प्र॒दा॒तारं॑ तारिषः। ऊ॒र्जं नो॑
धेहि॑ द्वि॒पदे॑ चतु॑ष्पदे। अ॒ग्ने पृ॒थिवी॑पते। सोमं॑ वीरुधां पते। त्वष्टः॑ स॒मिधां॑ पते।
विष्णा॑वाशानां पते। मि॒त्रं स॒त्यानां॑ पते। वरु॑ण धर्मणां पते॥२७॥

म॒रुतो॑ ग॒णानां॑ पतयः। रु॒द्रं प॒शूनां॑ पते। इन्द्रौ॑जसां पते। बृह॑स्पते ब्रह्म॒णस्प॑ते।
आ रु॒चा रो॑चेऽह॑ꣳ स्व॒यम्। रु॒चा रु॑रुचे रोच॑मानः। अ॒तीत्या॑दः स्व॒राभ॑रेह। तस्मि॒न्
यो॒नौ प्र॒ज॒नौ प्र॒जाये॑य। व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॑ स्वः स्वाहा॑॥२८॥

[४]

स॒प्त ते॑ अ॒ग्ने स॒मिधः॑ स॒प्त जि॒ह्वाः। स॒प्त र्ष॑यः स॒प्त धाम॑ प्रि॒याणि॑। स॒प्त हो॒त्रा
अनु॑वि॒द्वान्। स॒प्त योनी॑रापृ॒णस्वा घृ॑तेन। प्रा॒ची दिक्। अ॒ग्निर्दे॒वता॑। अ॒ग्निꣳ स
दि॒शां दे॒वं दे॒वता॑नामृच्छ॒तु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॑दास॒ति। द॒क्षिणा॑ दिक्। इन्द्रो॑
दे॒वता॑॥२९॥

इन्द्र॑ꣳ स दि॒शां दे॒वं दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति। प्र॒तीची॑
दिक्। सोमो॑ दे॒वता॑। सोम॑ꣳ स दि॒शां दे॒वं दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑
दि॒शोऽभि॒दास॑ति। उदी॑ची दिक्। मि॒त्रावरु॑णौ दे॒वता॑। मि॒त्रावरु॑णौ स दि॒शां दे॒वो
दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति॥३०॥

ऊ॒र्ध्वा दिक्। बृ॒हस्प॑तिर्दे॒वता॑। बृ॒हस्प॑तिꣳ स दि॒शां दे॒वं दे॒वता॑नामृच्छतु।
यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति। इ॒यं दिक्। अदि॑तिर्दे॒वता॑। अदि॑तिꣳ स दि॒शां
दे॒वीं दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति। पु॒रुषो॑ दिक्। पु॒रुषो॑ मे
का॒मान्ध्र॑समर्धयतु॥३१॥

अ॒न्यो जा॑गृ॒विः प्रा॑ण। असा॒वेहि॑। ब॒धिर॑ आ॒क्रन्द॑यितरपान। असा॒वेहि॑।
उ॒षस॑मुषसमशीय। अ॒हम॑सो ज्योति॑रशीय। अ॒हम॑सोऽपोऽशीय। व॒यꣳ स्या॑म
प॒त॑यो रयी॒णाम्। भूर्भु॑वः स्वः स्वाहा॑॥३२॥

यत्तेऽचितं यदुचितं ते अग्ने। यत्त ऊनं यदु तेऽतिरिक्तम्। आदित्यास्तदङ्गिरसश्चिन्
विश्वे ते देवाश्चितिमापूरयन्तु। चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्ने। एतावाऽश्चासि
भूयाऽश्चास्यग्ने। लोकं पृणच्छिद्रं पृण। अथो सीद शिवा त्वम्। इन्द्राग्नी त्वा
बृहस्पतिः। अस्मिन् योनावसीषदन्॥३३॥

तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। ता अस्य सूददोहसः। सोमऽश्रीणन्ति
पृश्नयः। जन्म देवानां विशः। त्रिष्वा रोचने दिवः। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
सीद। अग्ने देवाः इहाऽऽवह। जज्ञानो वृक्तबर्हिषे। असि होता न ईड्यः।
अगन्म महा मनसा यविष्ठम्॥३४॥

यो दीदाय समिद्ध स्वे दुरोणे। चित्रभानू रोदसी अन्तरुर्वी। स्वाहुतं विश्वतः
प्रत्यश्चम। मेधाकारं विदथस्य प्रसाधनम्। अग्निः होतारं परिभूतमं मतिम्।
त्वामर्भस्य हविषः समानमित्। त्वां महो वृणते नरो नान्यं त्वत्। मनुष्वत्त्वा
निधीमहि। मनुष्वथ्समिधीमहि। अग्ने मनुष्वदङ्गिरः॥३५॥

देवान्देवायते यज। अग्निर्हि वाजिनं विशे। ददाति विश्वचर्षणिः। अग्नी राये
स्वाभुवम्। स प्रीतो याति वार्यम्। इषः स्तोतृभ्य आभर। पृष्टो दिवि पृष्टो अग्निः
पृथिव्याम्। पृष्टो विश्वा ओषधीराविवेश। वैश्वानरः सहसा पृष्टो अग्निः। स नो
दिवा स रिषः पातु नक्तम्॥३६॥

[६]

अयं वाव यः पवते। सोऽग्निर्नाचिकेतः। स यत्प्राङ् पवते। तदस्य शिरः। अथ
यदक्षिणा। स दक्षिणः पक्षः। अथ यत्प्रत्यक्। तत्पुच्छम्। यदुदङ्। स उत्तरः
पक्षः॥३७॥

अथ यत्संवाति। तदस्य समञ्चनं च प्रसारणं च। अथो सम्पदेवास्य सा। स
ह वा अस्मै स कामः पद्यते। यत्कामो यजते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ
चैनमेवं वेद। यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठां वेद। आयतनवान्भवति।
गच्छति प्रतिष्ठाम्॥३८॥

हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठा। य एवं वेद। आयतनवान्भवति।
गच्छति प्रतिष्ठाम्। यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरं वेद। सशरीर एव स्वर्गं
लोकमेति। हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरम्। य एवं वेद। सशरीर एव स्वर्गं
लोकमेति। अथो यथा रुक्म उत्तप्तो भाय्यात्॥३९॥

एवमेव स तेजसा यशसा। अस्मिंश्च लोकैऽमुष्मिंश्च भाति। उरवो ह
वै नामैते लोकाः। येऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथ हैते वरीयांसो लोकाः। ये
परेणाऽऽदित्यम्। अन्तवन्तः ह वा एष क्षय्यं लोकं जयति। योऽवरेणाऽऽदित्यम्।
अथ हैषोऽनन्तमपारमक्षय्यं लोकं जयति। यः परेणाऽऽदित्यम्॥४०॥

अनन्तः ह वा अपारमक्षय्यं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ
चैनमेवं वेद। अथो यथा रथे तिष्ठन्पक्षसी पर्यावर्तमाने प्रत्यपेक्षते। एवमहोरात्रे
प्रत्यपेक्षते। नास्याहोरात्रे लोकमाप्नुतः। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं
वेद॥४१॥

[७]

उ॒शन् ह॒ वै वा॑ज॒श्रव॑सः सर्व॑वेद॒सं द॑दौ। तस्य॑ ह॒ नचि॑केता॒ नाम॑ पु॒त्र आ॑स।
त॒५ ह॑ कुमा॒र॒५ सन्त॑म्। दक्षि॑णासु नी॒यमा॑नासु श्र॒द्धाऽऽवि॑वेश। स हो॑वाच।
तत् कस्मै॑ मां दा॑स्य॒सीति॑। द्वि॒तीयं॑ तृ॒तीयम्॑। त॒५ ह॒ परी॑त उवाच। मृ॒त्यवे॑ त्वा
ददा॒मीति॑। त॒५ ह॒ स्मोत्थि॑तं वा॒ग्भिर्व॑दति॥४२॥

गौत॑म कुमा॒रमि॑ति। स हो॑वाच। परे॑हि मृ॒त्योर्गृ॑हान्। मृ॒त्यवे॑ वै त्वा॑ऽदा॒मिति॑।
तं वै प्र॒वस॑न्तं ग॒न्तासी॑ति होवाच। तस्य॑ स्म ति॒स्रो रा॒त्रीरना॑श्वान्गृ॒हे व॑सतात्।
स यदि॑ त्वा पृ॒च्छेत्। कुमा॑र॒ कति॑ रा॒त्रीरवा॑त्सी॒रिति॑। ति॒स्र इति॑ प्रति॒ब्रूतात्। किं
प्रथ॑मा॒५ रा॒त्रिमा॑श्ना इति॥४३॥

प्र॒जां त॒ इति॑। किं द्वि॒तीया॒मिति॑। प॒शूऽस्त॒ इति॑। किं तृ॒तीया॒मिति॑। सा॒धुकृ॑त्यां
त॒ इति॑। तं वै प्र॒वस॑न्तं जगाम। तस्य॑ ह॒ ति॒स्रो रा॒त्रीरना॑श्वान्गृ॒ह उ॑वास। तमा॒गत्य॑
पप्र॑च्छ। कुमा॑र॒ कति॑ रा॒त्रीरवा॑त्सी॒रिति॑। ति॒स्र इति॑ प्रत्यु॒वाच॥४४॥

किं प्रथमा९ रात्रिमाश्रा इति। प्रजां तु इति। किं द्वितीयामिति। पशू९स्तु इति। किं तृतीयामिति। साधुकृत्यां तु इति। नमस्ते अस्तु भगव इति होवाच। वरं वृणीष्वेति। पितरमेव जीवन्नयानीति। द्वितीयं वृणीष्वेति॥४५॥

इष्टापूरतयोर्मेऽक्षितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै तस्यैष्टापूरते ना क्षीयेते। नास्यैष्टापूरते क्षीयेते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। तृतीयं वृणीष्वेति। पुनर्मृत्योर्मेऽपचितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै सोऽप पुनर्मृत्युमजयत्॥४६॥

अप पुनर्मृत्युं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। प्रजापतिर्वै प्रजाकामस्तपोऽतप्यत। स हिरण्यमुदास्यत्। तदग्नौ प्रास्यत्। तदस्मै नाच्छदयत्। तद्वितीयं प्रास्यत्। तदस्मै नैवाच्छदयत्। तत्तृतीयं प्रास्यत्॥४७॥

तदस्मै नैवाच्छदयत्। तदात्मन्नेव हृदय्येऽग्नौ वैश्वानरे प्रास्यत्। तदस्मा अच्छदयत्। तस्माद्धिरण्यं कनिष्ठं धनानाम्। भुञ्जत्प्रियतमम्। हृदयज९ हि।

स वै तमेव नाविन्दत्। यस्मै तां दक्षिणामनेष्यत्। तां स्वायैव हस्ताय दक्षिणायानयत्। तां प्रत्यगृह्णात्॥४८॥

दक्षाय त्वा दक्षिणां प्रतिगृह्णामीति। सौऽदक्षत् दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। एतद्ध स्म वै तद्विद्वांसो वाजश्रवसा गोतमाः। अप्यनूदेश्या दक्षिणां प्रतिगृह्णन्ति। उभयेन वयं दक्षिष्यामह एव दक्षिणां प्रतिगृह्येति। तेऽदक्षन्त दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। प्र हान्यं ह्वीनाति॥४९॥

[८]

तं हैतमेकं पशुबन्ध एवोत्तरवेद्यां चिन्वते। उत्तरवेदिसंमित एषोऽग्निरिति वदन्तः। तन्न तथा कुर्यात्। एतमग्निं कामेन व्यर्धयेत्। स एनं कामेन व्यृद्धः। कामेन व्यर्धयेत्। सौम्ये वावैनमध्वरे चिन्वीत। यत्र वा भूयिष्ठा आहुतयो हूयेरन्। एतमग्निं कामेन समर्धयति। स एनं कामेन समृद्धः॥५०॥

कामेन॑ सम॑र्धयति। अथ॑ हैनं॑ पु॒रर्ष॑यः। उ॒त्तर॑वे॒द्यामे॒व स॒त्रिय॑मचिन्वत। ततो॑
वै तेऽवि॑न्दन्त प्र॒जाम्। अ॒भि स्व॑र्गं लो॒कम॑जयन्। वि॒न्दत॑ ए॒व प्र॒जाम्। अ॒भि
स्व॑र्गं लो॒कं ज॑यति। योऽग्निं॑ ना॒चिके॑तं चि॒नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथ॑ हैनं॑
वा॒युर्ऋ॑द्धि॒कामः॥ ५१॥

य॒था॒न्यु॒समे॒वोप॑दधे। ततो॑ वै स ए॒तामृ॑द्धि॒माप्नो॑त्। या॒मिदं॑ वा॒युर्ऋ॑द्धः।
ए॒तामृ॑द्धि॒मृप्नो॑ति। या॒मिदं॑ वा॒युर्ऋ॑द्धः। योऽग्निं॑ ना॒चिके॑तं चि॒नुते। य उ॑ चैनमे॒वं
वेद॑। अथ॑ हैनं॑ गो॒ब॒लो वा॒र्ष्णः॑ प॒शुका॑मः। पा॒ङ्क॒मे॒व चि॑क्ये। प॒ञ्च॑ पु॒रस्ता॑त्॥ ५२॥

प॒ञ्च॑ दक्षि॒णतः॑। प॒ञ्च॑ प॒श्चात्। प॒ञ्चो॑त्तर॒तः। ए॒कां म॑ध्यै। ततो॑ वै स स॒हस्रं॑
प॒शून्प्रा॑प्नोत्। प्र स॒हस्रं॑ प॒शूना॑प्नोति। योऽग्निं॑ ना॒चिके॑तं चि॒नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑।
अथ॑ हैनं॑ प्र॒जाप॑ति॒ज्यैष्ठ्य॑कामो॒ यश॑स्कामः प्र॒जन॑नकामः। त्रि॒वृ॒तमे॒व चि॑क्ये॥ ५३॥

स॒प्त पु॒रस्ता॑त्। ति॒स्रो द॑क्षि॒णतः॑। स॒प्त प॒श्चात्। ति॒स्र उ॑त्तर॒तः। ए॒कां म॑ध्यै। ततो॑
वै स प्र यशो॒ ज्यैष्ठ्य॑माप्नोत्। ए॒तां प्रजा॑तिं प्राजा॑यत। या॒मिदं॑ प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते।

त्रिवृद्वै ज्यैष्ठ्यम्। माता पिता पुत्रः॥५४॥

त्रिवृत्प्रजननम्। उपस्थो योनिर्मध्यमा। प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाप्नोति। एतां प्रजातिं प्रजायते। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनमिन्द्रो ज्यैष्ठ्यकामः। ऊर्ध्वा एवोपदधे। ततो वै स ज्यैष्ठ्यमगच्छत्॥५५॥

ज्यैष्ठ्यं गच्छति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनमसावादित्यः स्वर्गकामः। प्राचीरेवोपदधे। ततो वै सोऽभि स्वर्गं लोकमजयत्। अभि स्वर्गं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। स यदीच्छेत्॥५६॥

तेजस्वी यशस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। प्राडाहोतुर्धिष्यादुध्सर्पेत्। येयं प्रागाद्यशस्वती। सा मा प्रोर्णोतु। तेजसा यशसा ब्रह्मवर्चसेनेति। तेजस्व्येव यशस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। अथ यदीच्छेत्। भूयिष्ठं मे श्रद्धधीरन्। भूयिष्ठा दक्षिणा नयेयुरिति। दक्षिणासु नीयमानासु प्राच्येहि प्राच्येहीति प्राची जुषाणा

वेत्वाऽऽज्यस्य स्वाहेति सुवेणोपहत्याऽऽहवनीये जुहुयात्॥५७॥

भूयिष्ठमेवास्मै श्रद्धधते। भूयिष्ठा दक्षिणा नयन्ति। पुरीषमुपधाय। चितिकृप्तिभिरभिमृश्य। अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। चतस्र एता आहुतीर्जुहोति। त्वमग्ने रुद्र इति शतरुद्रीयस्य रूपम्। अग्नाविष्णू इति वसोर्धारायाः। अन्नपत इत्यन्नहोमः। सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इति विश्वप्रीः॥५८॥

[९]

यां प्रथमामिष्टकामुपदधाति। इमं तया लोकमभिजयति। अथो या अस्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। यां द्वितीयांमुपदधाति। अन्तरिक्षलोकं तयाऽभिजयति। अथो या अन्तरिक्षलोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। यां तृतीयांमुपदधाति। अमुं तया लोकमभिजयति॥५९॥

अथो या अमुष्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। अथो

या अ॒मूरि॑तरा अ॒ष्टाद॑श। य ए॒वामी॑ उ॒रव॑श्च॒ वरी॑या॒सश्च॑ लो॒काः। ताने॒व
ताभि॑र॒भिज॑यति॥ का॒म॒चारो॑ ह॒ वा अ॑स्यो॒रुषु॑ च॒ वरी॑यःसु च लो॒केषु॑ भवति।
योऽग्निं॑ ना॒चिके॑तं चि॒नुते॑। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। सं॒व॒त्स॒रो वा अ॒ग्निना॑चिके॒तः।
तस्य॑ वसन्तः शि॒रः॑॥६०॥

ग्री॒ष्मो दक्षि॑णः प॒क्षः। व॒र्षा उत्त॑रः। श॒रत्पु॑च्छम्। मा॒साः कर्म॑का॒राः। अ॒होरा॒त्रे
श॑तरु॒द्रीय॑म्। प॒र्जन्यो॑ वसो॒र्धारा॑। यथा॒ वै प॒र्जन्यः॑ सुवृ॑ष्टं वृ॒ष्ट्वा। प्र॒जाभ्यः॑
सर्वा॑न्कामा॒न्त्सम्पू॑रयति। ए॒वमे॒व स तस्य॑ सर्वा॑न्कामा॒न्त्सम्पू॑रयति। योऽग्निं॑
ना॒चिके॑तं चि॒नुते॑॥६१॥

य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। सं॒व॒त्स॒रो वा अ॒ग्निना॑चिके॒तः। तस्य॑ वसन्तः शि॒रः॑। ग्री॒ष्मो
दक्षि॑णः प॒क्षः। व॒र्षाः पु॑च्छम्। श॒रदु॑त्तरः प॒क्षः। हे॒म॒न्तो मध्य॑म्। पूर्॒वप॑क्षाश्चित॒यः।
अ॒पर॑पक्षाः पु॒रीष॑म्। अ॒होरा॒त्राणी॑ष्टकाः। ए॒ष वाव॑ सोऽ॒ग्निर॑ग्निमयः पु॒नर्ण॑वः।
अ॒ग्निम॑यो ह॒ वै पु॑नर्ण॒वो भू॑त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति। आ॒दि॒त्यस्य॑ सायु॑ज्यम्। योऽग्निं॑

नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद॥६२॥

[१०]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय काठके द्वितीयः प्रश्नः समाप्तः॥२॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

तुभ्यं ता अङ्गिरस्तमाऽश्याम् तं काममग्ने। आशानां त्वा विश्वा आशाः। अनु
नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। कामो भूतस्य कामस्तदग्ने। ब्रह्म जज्ञानं पिता
विराजाम्। यज्ञो रायोऽयं यज्ञः। आपो भद्रा आदित्पश्यामि। तुभ्यं भरन्ति यो
देह्यः। पूर्वं देवा अपरेण प्राणापानौ। हव्यवाहुः स्विष्टम्॥१॥

[१]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्। प्रजापते
स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्।

तं यंज॑क्र॒तुभि॑र्नान्व॑विन्दत्। तमिष्टि॑भिर॒न्वैच्छत्। तमिष्टि॑भिर॒न्ववि॑न्दत्।
तदिष्टी॑नामिष्टित्वम्। एष्ट॑यो ह॒ वै नामा॑। ता इष्ट॑य॒ इत्याच॑क्षते प॒रोक्षेण॑।
प॒रोक्ष॑प्रिया इव॒ हि दे॒वाः॥२॥

तमाशा॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पत आ॒शया॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒ वा आशा॑ऽस्मि। मां
नु यंज॑स्व। अथ॑ ते स॒त्याऽऽशा॑ भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑।
स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य पुरो॒डाशं॑म॒ष्टाकं॑पालं॒ निर॑वपत्। आ॒शायै॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै
च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्याऽऽशा॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्या ह॒
वा अ॒स्याऽऽशा॑ भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य
उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॑ऽऽशायै॑ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै
स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॑ऽग्नये॑ स्विष्ट॑कृते॒ स्वाहेति॑॥३॥

तं कामो॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ कामे॑न॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒ वै कामो॑ऽस्मि। मां
नु यंज॑स्व। अथ॑ ते स॒त्यः कामो॑ भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑।
स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य पुरो॒डाशं॑म॒ष्टाकं॑पालं॒ निर॑वपत्। कामा॑य च॒रुम्। अनु॑मत्यै

च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यः का॒मोऽभ॑वत्। अ॒नुं स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यो ह॒
वा अ॑स्य॒ का॒मो भ॑वति। अ॒नुं स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य
उ॑ चैन॒देवं वे॑द। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॑ का॒माय॑ स्वाहा॒ का॒माय॑ स्वाहा॑। अ॒नुम॑त्यै
स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॥४॥

तं ब्रह्मा॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ ब्रह्म॑णा॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॑ वै ब्रह्मा॑ऽस्मि। मां नु
यज॑स्व। अथ॑ ते ब्रह्म॒ण्वान् य॒ज्ञो भ॑विष्यति। अ॒नुं स्व॒र्गं लो॒कं वे॑त्स्यसीति॑। स
ए॒तम॑ग्नये॒ का॒माय॑ पु॒रोडा॑शम॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। ब्रह्म॑णे च॒रुम्। अ॒नुम॑त्यै च॒रुम्।
ततो॒ वै तस्य॑ ब्रह्म॒ण्वान् य॒ज्ञोऽभ॑वत्। अ॒नुं स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। ब्रह्म॒ण्वान् ह॒ वा
अ॑स्य॒ य॒ज्ञो भ॑वति। अ॒नुं स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑
चैन॒देवं वे॑द। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॑ का॒माय॑ स्वाहा॒ ब्रह्म॑णे॒ स्वाहा॑। अ॒नुम॑त्यै
स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॥५॥

तं य॒ज्ञोऽब्र॑वीत्। प्रजा॑पते॒ य॒ज्ञेन॑ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॑ वै य॒ज्ञोऽस्मि॑। मां नु
यज॑स्व। अथ॑ ते स॒त्यो य॒ज्ञो भ॑विष्यति। अ॒नुं स्व॒र्गं लो॒कं वे॑त्स्यसीति॑। स

ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य॒ पुरो॒डाशं॑म॒ष्टाकं॑पा॒लं निर॑वपत्। य॒ज्ञाय॑ च॒रुम्। अ॒नु॒म॒त्यै च॒रुम्।
 ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यो य॒ज्ञोऽभ॑वत्। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यो ह॒ वा अ॑स्य
 य॒ज्ञो भ॑वति। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒दे॒वं
 वे॒द। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॑ य॒ज्ञाय॑ स्वाहा॑। अ॒नु॒म॒त्यै स्वाहा॑
 प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहाऽ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहे॑ति॥६॥

तमापोऽब्रुवन्। प्रजापतेऽप्सु वै सर्वे कामाः श्रिताः। वयमु वा आपः स्मः।
 अस्मान्नु यजस्व। अथ त्वयि सर्वे कामाः श्रयिष्यन्ते। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति।
 स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य॒ पुरो॒डाशं॑म॒ष्टाकं॑पा॒लं निर॑वपत्। अ॒द्भ्यश्च॒रुम्। अ॒नु॒म॒त्यै च॒रुम्।
 ततो॒ वै तस्मि॑न्सर्वे॒ कामा॑ अश्रयन्त। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। सर्वे॒ ह॒ वा
 अ॑स्मि॒न्कामाः॑ श्रयन्ते। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य
 उ॑ चैन॒दे॒वं वे॒द। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहाऽ॒द्भ्यः स्वाहा॑। अ॒नु॒म॒त्यै
 स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहाऽ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहे॑ति॥७॥

तमग्निर्बलिमानंब्रवीत्। प्रजापतेऽग्नये वै बलिमते सर्वाणि भूतानि बलिः
हरन्ति। अहम् वा अग्निर्बलिमानंस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सर्वाणि भूतानि
बलिः हरिष्यन्ति। अनुं स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय
पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। अग्नये बलिमते चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै
तस्मै सर्वाणि भूतानि बलिमहरन्। अनुं स्वर्गं लोकमविन्दत्। सर्वाणि ह वा
अस्मै भूतानि बलिः हरन्ति। अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते।
य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽग्नये बलिमते स्वाहा।
अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गायं लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते
स्वाहेति॥८॥

तमनुवित्तिरब्रवीत्। प्रजापते स्वर्गं वै लोकमनुविविथ्ससि। अहम् वा
अनुवित्तिरस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्याऽनुवित्तिर्भविष्यति। अनुं स्वर्गं
लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्।

अनुवित्त्यै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्याऽनुवित्तिरभवत्। अनु
स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्यानुवित्तिर्भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति।
य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय
स्वाहाऽनुवित्त्यै स्वाहा॥ अनुमत्यै स्वाहा॥ प्रजापतये स्वाहा॥ स्वर्गाय लोकाय
स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥९॥

ता वा एताः सप्त स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः। दिवःश्येनयोऽनुवित्तयो नाम। आशा
प्रथमा रक्षति। कामो द्वितीयाम्। ब्रह्म तृतीयाम्। यज्ञश्चतुर्थीम्। आपः पञ्चमीम्।
अग्निर्बलिमान्ष्पृष्ठीम्। अनुवित्तिः सप्तमीम्। अनु ह वै स्वर्गं लोकं विन्दति।
कामचारोऽस्य स्वर्गे लोके भवति। य एताभिरिष्टिभिर्यजते। य उ चैना एव वेद।
तास्वन्विष्टि। पृष्ठौहीवरा दद्यात्कुसं च। स्त्रियै चाऽऽभारः समृद्धौ॥१०॥

[२]

तपसा देवा देवतामग्र आयन्। तपसर्षयः स्वरन्वविन्दन्। तपसा

स॒प॒त्नान्प्र॑णु॒दामा॑र॒तीः। येने॒दं वि॒श्वं परि॑भू॒तं यद॑स्ति। प्र॒थ॒म॒जं दे॒वः ह॒विषा॑
वि॒धेम। स्व॒य॒म्भु ब्र॒ह्मं पर॑मं तपो॒ यत्। स ए॒व पु॒त्रः स पि॒ता स मा॒ता। तपो॑
ह य॒क्षं प्र॑थ॒मः सम्ब॑भू॒व। श्र॒द्धया दे॒वो दे॒वत्व॑म॒श्रुते। श्र॒द्धा प्र॑ति॒ष्ठा लो॒कस्य॑
दे॒वी॥११॥

सा नो॑ जुषा॒णोप॑ य॒ज्ञमागा॑त्। काम॑व॒त्साऽमृ॑तं दुहा॑ना। श्र॒द्धा दे॒वी प्र॑थ॒म॒जा
ऋ॒तस्य॑। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्त्री जग॑तः प्र॒तिष्ठा। ताः श्र॒द्धाः ह॒विषा॑ य॒जामहे॑। सा
नो॑ लो॒कम॑मृ॒तं दधा॑तु। ईशा॑ना दे॒वी भुव॑न॒स्याधि॑प॒त्नी। आगा॑त्स॒त्यः ह॒विरि॑दं
जुषा॑णम्। यस्मा॑द्दे॒वा ज॑ज्ञिरे॒ भुव॑नं च॒ विश्वे॑। तस्मै॑ वि॒धेम ह॒विषा॑ घृ॒तेन॑॥१२॥

यथा॑ दे॒वैः स॑ध॒मादं॑ मदे॒म। यस्य॑ प्र॒तिष्ठो॑र्वन्त॒रि॑क्षम्। यस्मा॑द्दे॒वा ज॑ज्ञिरे॒ भुव॑नं
च॒ सर्वे॑। तत्स॒त्यम॑र्च॒दुप॑ य॒ज्ञं न॒ आगा॑त्। ब्र॒ह्माऽऽहु॑तीरु॒पमो॑द॒मानम्। मन॑सो॒ वशे॑
सर्व॑मिदं ब॑भू॒व। नान्य॑स्य॒ मनो॑ व॒शम॑न्वि॒याय। भी॒ष्मो हि दे॒वः सह॑स्रः स॒हीयान्।
स नो॑ जुषा॒ण उप॑ य॒ज्ञमागा॑त्। आकू॑तीना॒मधि॑पतिं॒ चेत॑सां च॥१३॥

सङ्कल्पजूतिं देवं विपश्चिम्। मनो राजानमिह वर्धयन्तः। उपह्वेऽस्य
सुमतौ स्याम। चरणं पवित्रं विततं पुराणम्। येन पूतस्तरंति दुष्कृतानि। तेन
पवित्रेण शुद्धेन पूताः। अतिं पाप्मानमरातिं तरेम। लोकस्य द्वारमर्चिमत्पवित्रम्।
ज्योतिष्मद्भाजमानं महस्वत्। अमृतस्य धारां बहुधा दोहमानम्। चरणं नो लोके
सुधितां दधातु। अग्निर्मूर्धा भुवः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यवाहः
स्विष्टम्॥१४॥

[३]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्। प्रजापते
स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्।
तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्। तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्।
तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्ट्यो ह वै नाम। ता इष्ट्य इत्याचक्षते परोक्षेण।
परोक्षप्रिया इव हि देवाः॥१५॥

तं तपोऽब्रवीत्। प्रजापते तपसा वै श्राम्यसि। अहमु वै तपोऽस्मि। मां नु

यजस्व। अथ ते सत्यं तपो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। तपसे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं तपोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा अस्य तपो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा तपसे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१६॥

तः श्रद्धाऽब्रवीत्। प्रजापते श्रद्धया वै श्राम्यसि। अहमु वै श्रद्धाऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्या श्रद्धा भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। श्रद्धायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्या श्रद्धाऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्य श्रद्धा भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा श्रद्धायै स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१७॥

त॑ स॒त्यम॑ब्रवीत्। प्रजा॑पते स॒त्येन॑ वै श्राम्य॑सि। अ॒हमु॑ वै स॒त्यम॑स्मि। मां
 नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यं स॒त्यं भ॑विष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसी॑ति।
 स ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। स॒त्याय॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै
 तस्य॑ स॒त्यं स॒त्यम॑भवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यं ह॒ वा अ॑स्य स॒त्यं
 भ॑वति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑।
 सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॑ स्वाहा॑ स॒त्याय॑ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑।
 स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॑॥१८॥

तं मनो॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते मन॑सा॒ वै श्राम्य॑सि। अ॒हमु॑ वै मनो॑ऽस्मि। मां
 नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यं मनो॑ भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसी॑ति। स
 ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। मन॑से च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य॑
 स॒त्यं मनो॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यं ह॒ वा अ॑स्य मनो॑ भवति।
 अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑
 जुहोति। अ॒ग्नये॑ स्वाहा॑ मन॑से स्वाहा॑। अनु॑मत्यै स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑

लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्वि॒ष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥१९॥

तं चरणमब्रवीत्। प्रजापते चरणेन वै श्राम्यसि। अहमु वै चरणमस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं चरणं भविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। चरणाय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं चरणमभवत्। अनुं स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा अस्य चरणं भवति। अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा चरणाय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥२०॥

ता वा एताः पञ्च स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः। अपाघा अनुवित्तयो नाम। तपः प्रथमा रक्षति। श्रद्धा द्वितीया। सत्यं तृतीया। मनश्चतुर्थी। चरणं पञ्चमी। अनुं ह वै स्वर्गं लोकं विन्दति। कामचारोऽस्य स्वर्गे लोके भवति। य एताभिरिष्टिभिर्यजते। य उ चैना एवं वेद। तास्वन्विष्टि। पष्ठौहीवरा दद्यात्कृ३सं च। स्त्रियै चाऽऽभार३ समृद्ध्यै॥२१॥

[४]

ब्रह्म वै चतुर्होतारः। चतुर्होतृभ्योऽधियज्ञो निर्मितः। नैनं शप्तम्।
नाभिचरितुमागच्छति। य एवं वेद। यो ह वै चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वं वेद।
अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः कल्पन्ते। वाचस्पतिर्होता दशहोतृणाम्।
पृथिवी होता चतुर्होतृणाम्॥२२॥

अग्निर्होता पञ्चहोतृणाम्। वाग्धोता षड्होतृणाम्। महाहविर्होता सप्तहोतृणाम्।
एतद्वै चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वम्। अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः
कल्पन्ते। य एवं वेद। एषा वै सर्वविद्या। एतद्वैषजम्। एषा पङ्क्तिः स्वर्गस्य
लोकस्याञ्जसाऽयनिः स्मृतिः॥२३॥

एतान् योऽध्यैत्यच्छदिर्दर्शे यावत्तरसम्। स्वरेति। अनपब्रवः सर्वमायुरेति।
विन्दते प्रजाम्। रायस्पोष गौपत्यम्। ब्रह्मवर्चसी भवति। एतान् योऽध्यैति।
स्पृणोत्यात्मानम्। प्रजां पितृन्। एतान् वा अरुण औपवेशिर्विदां चकार॥२४॥

ए॒तैर॑धि॒वा॒द॒म॒पा॒ज॒य॒त्। अथो॒ विश्वं॑ पा॒प्मान॑म्। स्व॒र्य॒यौ। ए॒तान्यो॑ऽध्यैति॑।
अ॒धि॒वा॒दं ज॑यति। अथो॒ विश्वं॑ पा॒प्मान॑म्। स्व॒रेति॑। ए॒तैर॒ग्निं चि॑न्वीत स्व॒र्गका॑मः।
ए॒तैरायु॑ष्कामः। प्र॒जाप॒शुका॑मो वा॥ २५॥

पु॒रस्ता॒द्दश॑हो॒तार॒मुद॑श्च॒मुप॑दधाति यावत्प॒दम्। हृद॑यं यजु॑षी प॒त्यौ च।
दक्षि॑णतः प्रा॒ञ्चं चतु॑र्हो॒तार॑म्। प॒श्चादुद॑श्चं प॒ञ्चहो॑तारम्। उ॒त्तर॑तः प्रा॒ञ्चं
षड्दो॑तारम्। उ॒परि॑ष्टा॒त्प्राञ्चं॑ स॒प्तहो॑तारम्। हृद॑यं यजू॑षि प॒त्यश्च। य॒थाव॑का॒शं
ग्र॒हान्। य॒थाव॑का॒शं प्र॑तिग्र॒हल्लो॑कं पृ॒णाश्च। सर्वा॑ हास्ये॒ता दे॒वताः॑ प्री॒ता अ॒भीष्टा॑
भव॑न्ति॥ २६॥

सदे॑वम॒ग्निं चि॑नुते। र॒थस॑म्मितश्चेत॒व्यः। वज्रो॒ वै रथः॑। वज्रे॑णैव पा॒प्मानं॑ भ्रातृ॒व्यं
स्तृ॑णुते। प॒क्षः स॑म्मितश्चेत॒व्यः। ए॒तावा॑न् वै रथः॑। यावत्प॒क्षः। र॒थस॑म्मितमे॒व चि॑नुते।
इ॒ममे॒व लो॒कं प॑शुब॒न्धेन॑भिज॑यति। अथो॒ अग्नि॑ष्टोमेन॑॥ २७॥

अ॒न्तरि॑क्षमुक्थ्येन। स्व॒रति॑रा॒त्रेण॑। सर्वा॑ल्लो॒कान॑हीनेन। अथो॒ स॒त्रेण॑। वरो॒

दक्षिणा। वरेणैव वरं स्पृणोति। आत्मा हि वरः। एकविंशतिर्दक्षिणा ददाति।
एकविंशो वा इतः स्वर्गो लोकः। प्र स्वर्गं लोकमाप्नोति॥२८॥

असावादित्य एकविंशः। अमुमेवाऽऽदित्यमाप्नोति। शतं ददाति। शतायुः
पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति। सहस्रं ददाति। सहस्रसम्मिताः
स्वर्गो लोकः। स्वर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। अन्विष्टकं दक्षिणा ददाति। सर्वाणि
वयांसि॥२९॥

सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धौ। यदि न विन्देत। मन्थानेतावतो दद्यादोदनान्
वा। अश्रुते तं कामम्। यस्मै कामायाग्निश्चीयते। पृष्ठौहीं त्वन्तर्वर्तीं दद्यात्। सा
हि सर्वाणि वयांसि। सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धौ॥३०॥

हिरण्यं ददाति। हिरण्यज्योतिरेव स्वर्गं लोकमेति। वासो ददाति। तेनाऽऽयुः
प्रतिरते। वेदितृतीये यजेत। त्रिषत्या हि देवाः। स संत्यमग्निं चिनुते। तदेतत्पशुबन्धे
ब्राह्मणं ब्रूयात्। नेतरेषु यज्ञेषु। यो ह वै चतुर्होतृननुसवनं तर्पयितुव्यान् वेद॥३१॥

तृप्यति प्रजयां पशुभिः। उपैतं सोमपीथो नमति। एते वै चतुर्होतारोऽनुसवनं
तर्पयितव्याः। ये ब्राह्मणा बहुविदः। तेभ्यो यद्वक्षिणा न नयेत्। दुरिष्टं स्यात्।
अग्निमस्य वृञ्जीरन्। तेभ्यो यथाश्रद्धं दद्यात्। स्विष्टमेवैतत्क्रियते। नास्याग्निं
वृञ्जते॥३२॥

हिरण्येष्टको भवति। यावदुत्तममङ्गुलिकाण्डं यज्ञपुरुषा सम्मितम्। तेजो
हिरण्यम्। यदि हिरण्यं न विन्देत्। शर्करा अक्ता उपदध्यात्। तेजो घृतम्।
सतेजसमेवाग्निं चिनुते। अग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेत मैत्रावरुण्या वा। वीर्येण
वा एष व्यध्यते। योऽग्निं चिनुते॥३३॥ यावदेव वीर्यम्। तदस्मिन्दधाति। ब्रह्मणः
सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्। सार्ष्टिता
समानलोकतामाप्नोति। य एतमग्निं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। एतदेव सावित्रे
ब्राह्मणम्। अथो नाचिकेते॥३४॥

यच्चा॒मृतं॑ यच्च॒ मर्त्यम्॑। यच्च॒ प्राणि॑ति॒ यच्च॒ न। सर्वा॑स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑
काम॒दुघां॑ दधे। तेन॑र्षि॒णा तेन॑ ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द। सर्वाः॑
स्त्रियः॑ सर्वा॑न्पु॒ंसः। सर्वं॑ न स्त्री॑पुमं च॒ यत्। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तः पा॒ंसवो॑
भूमेः॑॥ ३५॥

सङ्ख्या॑ता दे॒वमा॒यया॑। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्त॒ ऊषाः॑ पशू॒नाम्। पृथि॒व्यां पुष्टि॑र्हि॒ताः।
सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तीः सिक्ताः॑ सर्वाः॑। अ॒प्स्वन्त॑श्च॒ याः श्रि॒ताः। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तीः
शर्करा॑ धृत्यै॑। अ॒स्यां पृथि॒व्यामधि॑॥ ३६॥

सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तोऽश्मा॑नोऽस्यां पृथि॒व्याम्। प्र॒ति॒ष्ठासु॑ प्र॒ति॒ष्ठिताः॑। सर्वा॑स्ताः।
याव॑न्तीर्वी॒रुधः॑ सर्वाः॑। वि॒ष्ठिताः॑ पृथि॒वीमनु॑। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तीरोष॑धीः सर्वाः॑।
वि॒ष्ठिताः॑ पृथि॒वीमनु॑। सर्वा॑स्ताः॥ ३७॥

याव॑न्तो वन॒स्पत॑यः। अ॒स्यां पृथि॒व्यामधि॑। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तो ग्रा॒म्याः प॒शवः॑
सर्वे॑। आ॒र॒ण्याश्च॒ ये। सर्वा॑स्ताः। ये द्वि॒पाद॑श्चतु॑ष्पादः। अ॒पाद॑ उ॒दर॑स॒र्पिणः॑।

सर्वास्ताः। यावदाञ्जनमुच्यते॥३८॥

देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावत्कृष्णायसु२ सर्वम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावल्लोहायसु२ सर्वम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। सर्व२ सीसु२ सर्वं त्रपु। देवत्रा यच्च मानुषम्॥३९॥

सर्वास्ताः। सर्व२ हिरण्य२ रजतम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। सर्व२ सुवर्ण२ हरितम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ता इष्टंकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥४०॥

[६]

सर्वा दिशो दिक्षु। यच्चान्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ता इष्टंकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। अन्तरिक्षं च केवलम्। यच्चस्मिन्नन्तराहितम्। सर्वास्ताः। आन्तरिक्ष्यश्च याः प्रजाः॥४१॥

गन्धर्वाप्सरसश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्त्सलिलान्। अन्तरिक्षे प्रतिष्ठितान्।

सर्वास्ताः। सर्वानुदारा^१न्थसंलिलान्। स्थावराः प्रोष्या^२श्च ये। सर्वास्ताः। सर्वा धुनि^३५
सर्वान्ध्व^४५सान्। हिमो यच्च शीयते॥४२॥

सर्वास्ताः। सर्वान्मरीचीन् विततान्। नीहारो यच्च शीयते॥ सर्वास्ताः। सर्वा
विद्युतः सर्वान्थस्तनयित्वान्। ह्यदुनीर्यच्च शीयते॥ सर्वास्ताः। सर्वाः स्रवन्तीः सरितः।
सर्वमप्सुचरं च यत्। सर्वास्ताः॥४३॥

याश्च कूप्या याश्च नाद्याः समुद्रियाः। याश्च वैशन्तीरुत प्रासुचीर्याः। सर्वास्ताः।
ये चोत्तिष्ठन्ति जीमूताः। याश्च वर्षन्ति वृष्टयः। सर्वास्ताः। तपस्तेज आकाशम्।
यच्चाऽऽकाशे प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ताः। वायुं वया^५सि सर्वाणि॥४४॥

अन्तरिक्षचरं च यत्। सर्वास्ताः। अग्नि^५ सूर्यं चन्द्रम्। मित्रं वरुणं भगम्।
सर्वास्ताः। सत्य^५ श्रद्धां तपो दमम्। नाम रूपं च भूतानाम्। सर्वास्ता इष्टकाः
कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा

सीद॥४५॥

[७]

सर्वा॑न्दि॒वः॑ सर्वा॑न्दे॒वान्दि॒वि। यच्चा॑न्त॒र्भू॒तं प्र॒ति॑ष्ठि॒तम्। सर्वा॑स्ता इष्ट॑काः
कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेन॑र्षि॒णा तेन॑ ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा
सी॑द। याव॑ती॒स्तार॑काः सर्वाः॑। वि॒त॒ता रोच॑ने दि॒वि। सर्वा॑स्ताः। ऋ॒चो यजू॑ंषि॒
सा॒मा॒नि॥४६॥

अथ॑र्वाङ्गि॒रसं॑श्च॒ ये। सर्वा॑स्ताः। इति॑हा॒सपु॑रा॒णं च॑। सर्प॑दे॒वज॑नाश्च॒ ये। सर्वा॑स्ताः।
ये च॑ लो॒का ये चा॑लो॒काः। अ॒न्त॒र्भू॒तं प्र॒ति॑ष्ठि॒तम्। सर्वा॑स्ताः। यच्च॑ ब्रह्म॒ यच्चा॑ब्रह्म।
अ॒न्तर्ब्र॑ह्मन्प्र॒ति॑ष्ठि॒तम्॥४७॥

सर्वा॑स्ताः। अ॒हो॒रा॒त्राणि॑ सर्वा॑णि। अ॒र्ध॒मा॒सांश्च॑ के॒वलान्॑। सर्वा॑स्ताः।
सर्वा॑नृ॒तून्सर्वा॑न्मा॒सान्। सं॒व॒त्स॒रं च॑ के॒वलम्। सर्वा॑स्ताः। सर्वं॑ भू॒तं॑ सर्वं॑
भव्य॑म्। यच्चा॑तोऽधि॑भविष्यति। सर्वा॑स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे।

तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥४८॥

[८]

ऋचां प्राचीं महती दिगुच्यते। दक्षिणामाहुर्यजुषामपाराम्। अथर्वणामङ्गिरसां प्रतीचीं। साम्नामुदीचीं महती दिगुच्यते। ऋग्भिः पूर्वाह्णे दिवि देव ईयते। यजुर्वेदे तिष्ठति मध्ये अहः। सामवेदेनाऽस्तमये महीयते। वेदैरशून्यस्त्रिभिरेति सूर्यः। ऋग्भ्यो जाताः सर्वशो मूर्तिमाहुः। सर्वा गतिर्याजुषी हैव शश्वत्॥४९॥

सर्वं तेजः सामरूप्यं हं शश्वत्। सर्वं हेदं ब्रह्मणा हैव सृष्टम्। ऋग्भ्यो जातं वैश्यं वर्णमाहुः। यजुर्वेदं क्षत्रियस्याऽऽहुर्योनिम्। सामवेदो ब्राह्मणानां प्रसूतिः। पूर्वं पूर्वभ्यो वच एतदूचुः। आदर्शमग्निं चिन्वानाः। पूर्वं विश्वसृजोऽमृताः। शतं वर्षसहस्राणि। दीक्षिताः सत्रमासत॥५०॥

तप आसीद्गृहपतिः। ब्रह्म ब्रह्माऽभवत्स्वयम्। सत्यं हं होतैषामासीत्।

यद्विश्वसृज आसंत। अमृतमेभ्य उदगायत्। सहस्रं परिवत्सरान्। भूतं हं
प्रस्तोतैषामासीत्। भविष्यत्प्रति चाहरत्। प्राणो अध्वर्युरभवत्। इदं सर्वं
सिषासताम्॥५१॥

अपानो विद्वानावृतः। प्रतिप्रातिष्ठदध्वरे। आर्तवा उपगातारः। सदस्या
ऋतवोऽभवन्। अर्धमासाश्च मासाश्च। चमसाध्वर्यवोऽभवन्। अशंसद्वह्मणस्तेजः।
अच्छावाकोऽभवद्यशः। ऋतमेषां प्रशास्ताऽऽसीत्। यद्विश्वसृज आसंत॥५२॥

ऊर्ग्राजानमुदवहत्। ध्रुवगोपः सहोऽभवत्। ओजोऽभ्यष्टौद्वाव्णः। यद्विश्वसृज
आसंत। अपंचितिः पोत्रीयामयजत्। नेष्टीयामयजत्त्विषिः। आग्नीद्धाद्विदुषी सत्यम्।
श्रद्धा हैवायंजत्स्वयम्। इरा पत्नी विश्वसृजाम्। आकूतिरपिनडुविः॥५३॥

इध्मं ह क्षुच्चैभ्य उग्रे। तृष्णा चाऽऽवहतामुभे। वागेषां सुब्रह्मण्याऽऽसीत्।
छन्दोयोगान् विजानती। कल्पतत्राणि तन्वानाऽहः। सःस्थाश्च सर्वशः। अहोरात्रे
पशुपाल्यौ। मुहूर्ताः प्रेष्या अभवन्। मृत्युस्तदभवद्धाता। शमितोग्रो विशां

पतिः॥५४॥

विश्वसृजः प्रथमाः सत्रमासत। सहस्रसमं प्रसुतेन यन्तः। ततो ह जज्ञे भुवनस्य गोपाः। हिरण्मयः शकुनिर्ब्रह्म नाम। येन सूर्यस्तपति तेजसेद्धः। पिता पुत्रेण पितृमान् योनियोनौ। नावेदविन्मनुते तं बृहन्तम्। सर्वानुभुमात्मानं सम्पराये। एष नित्यो महिमा ब्राह्मणस्य। न कर्मणा वर्धते नो कनीयान्॥५५॥

तस्यैवाऽऽत्मा पदवित्तं विदित्वा। न कर्मणा लिप्यते पापकेन। पञ्चपञ्चाशतस्त्रिवृतः संवत्सराः। पञ्चपञ्चाशतः पञ्चदशाः। पञ्चपञ्चाशतः सप्तदशाः। पञ्चपञ्चाशतं एकविंशाः। विश्वसृजां सहस्रसंवत्सरम्। एतेन वै विश्वसृजं इदं विश्वमसृजन्त। यद्विश्वमसृजन्त। तस्माद्विश्वसृजः। विश्वमेनाननु प्रजायते। ब्रह्मणः सायुज्यं सलोकतां यन्ति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्। सार्ष्टितां समानलोकतां यन्ति। य एतदुपयन्ति। ये चैनत्प्राहुः। येभ्यश्चैनत्प्राहुः॥५६॥ ॐ॥

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके तृतीयः प्रश्नः समाप्तः॥ ३ ॥

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठकं समाप्तम्॥

हरिः ॐ ॥